

В. И. Ленин

до **40** РІЧЧЯ
"—————"
"—————"

*ВЕЛИКОЇ ЖОВТНЕВОЇ
СОЦІАЛІСТИЧНОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ*

ШЛЯХОМ ЖОВТНЯ

**БОРОТЬБА ТРУДЯЩИХ ЗАКАРПАТТЯ
ЗА НАЦІОНАЛЬНЕ
І СОЦІАЛЬНЕ ВИЗВОЛЕННЯ
ТА ВОЗЗ'ЄДНАННЯ
З РАДЯНСЬКОЮ УКРАЇНОЮ**

ЗБІРНИК ДОКУМЕНТІВ

Том I

[1917 — 1923 pp.]

ЗАКАРПАТСЬКЕ ОБЛАСНЕ ВИДАВНИЦТВО
Ужгород • 1957

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Редакційна комісія:

*Белоусов В. І., Ваш І. М. (голова комісії),
Климпотюк М. В., Петрущак І. Д., Повх В. О.,
Ротман М. Є., Туряниця Г. І., Чубуков Я. А.*

ВІД РЕДАКЦІЇ

40 років тому трудящі нашої країни під керівництвом Комуністичної партії на чолі з великим Леніним скинули владу експлуататорських класів і вперше в історії стали господарями країни. Велика Жовтнева соціалістична революція знаменувала початок нової ери в історії людства.

«Жовтнева соціалістична революція була найбільшим переворотом не тільки в житті народів СРСР. Вона зробила вирішальний вплив на весь хід світової історії, на історичну долю всього людства.

Жовтнева революція стала поворотним пунктом у розвитку світового визвольного руху, дала трудящим усіх країн нові сили і впевненість в їх кінцевій перемозі, викликала небувале піднесення національно-визвольного руху в колоніальних і залежних країнах».*

Під впливом Великого Жовтня розвивалася також революційна боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною. Багато віків українці за Карпатами боролися за здійснення цих завітних мрій. Але тільки з перемогою Великого Жовтня виникла реальна можливість скинути ярмо іноземних і «своїх» поневолювачів,

* «До сорокаріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції (1917—1957)». *Тези Відділу пропаганди і агітації ЦК КПРС і Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС*. Держполітвидав, Київ, 1957.

жити новим, вільним від експлуатації життям, возз'єднатися з усім українським народом.

Український народ перший слідом за російським народом вийшов на шлях соціалістичної революції. 25 грудня 1917 р. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив Україну Радянською Соціалістичною Республікою і, висловлюючи волю робітників та селян України, урочисто заявив про життєву необхідність міцного братерського союзу Радянської України з Радянською Росією.

В братній сім'ї радянських народів Україна стала могутньою індустріально-колгоспною республікою з високою культурою, національною за формою і соціалістичною за змістом. В єдиній сім'ї братніх народів здійснилася палка мрія українського народу про возз'єднання всіх українських земель в єдиній Українській Радянській Соціалістичній Республіці.

З Жовтневої революції в Росії починається в Закарпатті новий етап боротьби за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Батьківщиною. І хоч після 1917 р. трудящим Закарпаття ще довелось довго жити в темну ніч реакції, та вони вірили в перемогу, бо бачили світлі вогні, запалені Жовтнем. Їх самовіддану боротьбу надихав грандіозний ріст сили і могутності Країни Рад. Ця боротьба увінчалася перемогою, коли в 1944 р. Радянська Армія-визволителька розбила кайдани поневолення і принесла довгождану волю. Перший з'їзд Народних комітетів 26 листопада 1944 р., виражаючи одностайну думку і бажання трудящих, прийняв рішення про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною — невід'ємною частиною великого Радянського Союзу.

Про цю боротьбу і розповідають численні документи, публікація яких починається даним збірником. Цим виданням ставилась мета ознайомити широкі кола радянських читачів, істориків, пропагандистів і агітаторів з новими, маловідомими документами, які розповідають про революційні події на Закарпатті після Жовтня. Наша молодь, яка виховується на революційних традиціях Великого Жовтня, знайде в документах збірника чудові приклади служіння своєму народові, приклади

боротьби за комунізм. Героїчні традиції минулого будуть запалювати її на нові подвиги в ім'я своєї соціалістичної Батьківщини.

В збірник увійшли документи за період з дня перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції до кінця 1923 р. Книга складається з чотирьох розділів.

В першому розділі вміщені документи за період з 7 листопада 1917 р. до 21 березня 1919 р. Ці документи свідчать про безпосередній вплив та величезну притягальну силу ідей Великого Жовтня і їх поширення серед трудящих Закарпаття. Вони показують, як робіничо-селянські маси вели боротьбу за повалення реакційного поміщицько-буржуазного режиму, за припинення імперіалістичної війни, за розподіл всіх земель між селянством, за возз'єднання з Радянською Україною.

Революційний рух в Закарпатті проходив в умовах надзвичайної економічної відсталості Закарпаття. Тут майже не було великих підприємств. Кількість фабрично-заводських робітників складала 5 тис. чоловік. На підприємствах панували найжорстокіші форми експлуатації: 12—16-годинний робочий день, виключно низька заробітна плата, погані санітарні умови праці, відсутність елементарної техніки безпеки. Все це доповнювалося фізичними розправами наглядачів та власників підприємств над робітниками.

В сільському господарстві Закарпаття розвивались капіталістичні відносини. Проходив процес класового розшарування селянства і створення великої армії напівпролетарів — сільськогосподарських робітників. В 1910 р. їх нараховувалось уже 54,5 тис. чоловік.

Однак в закарпатському селі ще залишалися значні пережитки феодальних відносин. Великі земельні володіння належали поміщикам і церкві. Ці господарства, що складали лише 0,3 проц. загальної кількості господарств Закарпаття, мали 59,3 проц. всіх земель, в той час як 90 проц. селянських дворів були малоземельними і безземельними. Навіть в урожайні роки тут нерідко лютував масовий голод.

Трудящі села і міста були позбавлені будь-яких політичних прав. Угорський буржуазно-поміщицький уряд вживав найжорстокіших заходів, щоб знищити національну самосвідомість українського населення Закар-

паття: закривались школи, заборонялося навіть розмовляти рідною мовою.

На селі зростали непосильні податки, все частіше і частіше проводилися реквізиції. Десятки тисяч найбільш працездатних чоловіків були мобілізовані в австро-угорську армію, а сім'ї їх залишалися без будь-яких засобів до існування. Соціальні та національні протиріччя були загострені до краю. В Угорщині і на Закарпатті визривала революційна ситуація.

Велика Жовтнева соціалістична революція, яка вирішила питання миру, землі, соціального та національного визволення в інтересах трудового народу, вказала шлях для визвольного руху і трудящим Закарпаття.

Революційний рух на Закарпатті наростав з кожним днем. Посилювались антимилітаристичні виступи трудящих, не виконувались розпорядження властей, селяни відмовлялися від сплати податків і самочинно захоплювали поміщицькі та церковні землі. В містах і селах проходили масові революційні демонстрації. Але революційний рух в цей час, на жаль, ще не мав надійного керівника — Комуністичної партії.

Велику роль в посиленні революційних виступів трудящих відіграли військовополонені, що поверталися з Росії. Багато з них не тільки бачили власними очима революційні перетворення, здійснені робітниками і селянами Росії, але й брали безпосередню участь в жовтневих боях. Повернувшись додому, вони стали активними учасниками, а багато з них керівниками руху за втілення ідей Великого Жовтня.

Під могутніми ударами революційних виступів мас Австро-Угорська імперія розвалилась. Державна влада в Угорщині перейшла в руки буржуазії в особі створеного нею коаліційного уряду на чолі з Карол'ї. До складу уряду ввійшли і праві соціал-демократи. Буржуазія розраховувала на цьому закінчити революцію. Але обмануті в своїх надіях робітники і селяни домагались повного знищення старих буржуазно-поміщицьких установ, вигнання ненависних їм чиновників, безплатного розподілу землі, лісів, поміщицьких та державних маєтків. Хвиля могутніх революційних заворушень в листопаді 1918 р. охоплює майже все Закарпаття. В багатьох населених пунктах створюються Ради робітників, селян, солдатів.

Панівні класи всіляко намагалися стримати революційний натиск народу. Різні групи закарпатоукраїнської буржуазії в цей час по-різному вбачали можливість найкращого задоволення своїх корисливих класових інтересів. Та суть всіх їх прагнень була одна: зберегти класове панування експлуаторів. Це мали також на меті і різні буржуазні ради, як, наприклад, Рада рутенів Мадьярії, Хустська і Пряшівська ради і інші, які в цей період створюються поряд з Радами робітників, селян та солдатів. Угорський уряд, намагаючись зміцнити свої позиції на Закарпатті, пішов на деякі поступки. 21 грудня 1918 р. був виданий так зв. закон про автономію Закарпаття, яке дістало назву Руської Країни.

Але незважаючи на ці заходи, революційно-визвольний рух в Закарпатті набував усе більш широкого розмаху. Особливо шириться боротьба за возз'єднання з Радянською Україною. У возз'єднанні з Радянською Україною найбідніші маси Закарпаття вбачали реальний і єдиний шлях звільнення від гніту іноземних пригноблувачів, шлях, який відкривав необмежені можливості вільного творчого розвитку.

Про масовий, дійсно народний характер цього руху за возз'єднання з своїми єдинокровними братами — радянськими українцями свідчать численні рішення зборів трудящих Закарпаття. Ряд таких документів вперше публікується в цьому збірнику. Жителі с. Пістрялова в своєму зверненні до трудящих Радянської України писали:

«Братя наші! Заявляємо Вам, же ми би хотіли ид Вам приключитися, як ид українцям.

Ми би раді од мадярского ярма оторватися, бо нас туй дуже гублять, топчуть. Ми не годні туй ужити, бо од нас школи наші руські загубили і наш язик од нас ізтерли...

Братя наші! Просимеся ид Вам, ид Вам ся просиме, спомагайте нам, кедь есте годні, бо ми туй под стиском мадярських жандарів ай і панського правительства не можеме ужити» (див. док. № 44).

Жителі с. Синевирська Поляна в своєму рішенні також записали:

«Ми, русини (українці — *ред.*), живуці в Карпатах,

в границі Галіції, согласні приклучитися или соединитися до руської України, так если будеме пользоватися государственной земльов і лісом, аби усьо било на село жителям, бо ми туй люде зовсім бідні, бо нас туй государственное панство притисло било так, что совершенно не моглисме прожити...» (див. док. № 49).

Буржуазний уряд Каролї був нездатним вирішити найважливіші соціальні та політичні проблеми, поставлені розвитком революції в Угорщині. Він не боровся з безробіттям, не передав землі селянам, не забезпечив захист країни від імперіалістів Антанти і втратив усяке довір'я в народі.

Все більший вплив серед трудящих мас набуває створена в листопаді 1918 р. Комуністична партія Угорщини, в яку входила і група комуністів Руської Країни.

Політична криза досягла найвищої точки 20 березня 1919 р., коли Антанта відкрито заявила про окупацію значної частини території Угорщини. Уряд Каролї вимушений був піти у відставку. Соціал-демократична партія, боячись повної ізоляції від широких трудящих мас, вступила в переговори з Комуністичною партією Угорщини. В результаті цього була досягнута угода про об'єднання цих партій в соціалістичну партію Угорщини і про встановлення в країні диктатури пролетаріату. Вся влада перейшла в руки робітничих, селянських і солдатських Рад. Був створений Угорський радянський уряд — Революційна Урядова Рада.

Вслід за встановленням влади Рад в Будапешті протягом 2—3 днів створюються місцеві Ради майже в усіх містах і селах Закарпаття. В жупних і окружних центрах, в містах і багатьох селах створювались тимчасові виконавчі органи Радянської влади — директоріуми, які користувались всією повнотою влади і здійснювали керівництво політичним, господарським і культурним життям та військовими справами на підпорядкованій їм території.

Революційний подвиг угорського пролетаріату викликав захоплення і підтримку трудящих всього світу. В «Привіті угорським робітникам» В. І. Ленін писав:

«Ви ведете єдино законну, справедливу, істинно революційну війну — війну пригноблених мас проти гно-

бителів, війну трудящих проти експлуататорів, війну за перемогу соціалізму. В усім світі все, що є чесного в робітничому класі, на вашому боці».*

Документи про встановлення і діяльність Радянської влади на Закарпатті складають другий розділ збірника і охоплюють період з 21 березня 1919 р. — дня проголошення Радянської влади в Угорщині і на Закарпатті, до кінця квітня 1919 р., коли вся територія Закарпаття була окупована військами Антанти. Тут подана значна кількість декретів Угорського радянського революційного уряду і розпоряджень директоріумів Закарпаття, які ламали старий буржуазний лад і закладали основи нової соціалістичної держави робітників і селян. В цьому ж розділі публікується чимало документів про різносторонню діяльність органів Радянської влади.

За короткий час існування органи Радянської влади мали обмежену можливість для проведення корінних політичних, господарських і культурних перетворень. Але те, що вони зробили, має історичне значення. Заходи по націоналізації і встановленню робітничого контролю на підприємствах, боротьба з голодом, поліпшення умов праці робітників і службовців, матеріальна допомога бідному селянству, передача жилих будинків безквартирним робітничим сім'ям, — все це свідчить, що директоріуми та їх політичні уповноважені діяли як влада робітників і селян, як влада диктатури пролетаріату. Вперше люди праці одержали всю повноту політичної влади. Своє право обирати народних представників в органи влади вони використали під час виборів у місцеві Ради, що проходили з 7 квітня 1919 р.

В збірнику наводяться документи про те, як Угорським робітничо-селянським радянським урядом вирішувалось національне питання в країні. Була проголошена рівноправність народів. В країні, в тому числі і на Закарпатті, був ліквідований національний гніт.

Просякнуті безмежним довір'ям до угорських трудящих, своїх братів по класу, робітники і селяни Закарпаття об'єднали з ними свої зусилля для захисту завоювань соціалістичної революції, для захисту Угорської ра-

* В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 346—347.

дянської республіки. Директоріуми провели велику роботу по створенню Червоної варти та Угорської Червоної Армії.

Перемога Радянської влади в Угорщині утруднила здійснення «хрестового походу» проти Радянської Росії. Це викликало люту ненависть імперіалістів до Радянської влади в Угорщині. Вони підготували збройну інтервенцію проти Радянської Угорщини, втягнувши в неї сусідні буржуазні держави.

16 квітня 1919 р. армія боярської Румунії почала наступ по всьому фронту проти Угорської Червоної Армії. На Закарпаття наступали дві дивізії — одна в напрямку Хуста, друга — по лінії Берегове—Чоп. Незабаром чехословацькі війська почали просуватися до м. Мукачева. Всі збройні сили були мобілізовані на відсіч інтервентам. Особливо жорстокі бої розгорнулись в районі Королева, а пізніше — поблизу Чопа.

Використовуючи напружену обстановку, яка створилась в цей період, контрреволюційні елементи в Берегові і Мукачеві здійснили підготовлений імперіалістичними агентами заколот. На короткий час контрреволюційним змовникам вдалось витіснити невеличкі групи озброєних робітників з цих міст. Проте вже 24 квітня директоріуми Мукачева і Берегова при підтримці надісланих з фронту озброєних загонів розгромили змовників. Але наступ румунських і чехословацьких військ тривав. 25 квітня румунські війська зайняли м. Берегове, а 26 квітня — Мукачеве. Тоді ж чехословацькі війська окупували решту території Закарпаття.

До серпня 1919 р. інтервентам Антанти і внутрішній контрреволюції пощастило повалити Радянську владу в усій Угорщині і встановити режим буржуазної диктатури.

Поразка Радянської влади в Угорщині і на Закарпатті була зумовлена не лише перевагою збройних сил іноземних інтервентів, але і зрадництвом правих соціал-демократів і буржуазних націоналістів, які активно допомагали інтервентам Антанти і США.

Падінню влади Рад також сприяли серйозні помилки, допущені керівництвом Угорської Компартії в найважливіших питаннях революції.

Комуністична партія Угорщини, яка пішла на об'єднання з соціал-демократами, не змогла відстояти марксистських основ партії. В ряди новоствореної соціалістичної партії були широко відкриті двері для правих соціал-демократів, опортуністів — прямих агентів буржуазії. Це і призвело до послаблення партії робітничого класу.

Провівши конфіскацію поміщицьких землеволодінь, уряд Угорської радянської республіки не провів розподілу поміщицької землі між малоземельними і безземельними селянами, що в значній мірі послабило союз робітничого класу і трудового селянства.

В державних установах був майже без змін залишений старий чиновницький апарат, який зривав заходи молоді Радянської республіки. Досить сказати, що в органи Радянської влади на Закарпатті пробралися такі закляті вороги трудящих, як А. Штефан, Й. Камінський та ін.

Незважаючи на те, що Радянська влада в Закарпатті проіснувала небагато, її значення величезне. В боротьбі за Радянську владу робітники і найбідніші селяни Закарпатської України збагатились досвідом революційної боротьби за своє звільнення від соціального і національного гніту.

В третьому розділі публікуються документи про боротьбу трудящих проти жорстокого окупаційного режиму, за демократичні права і свободи, за створення Закарпатської крайової комуністичної партійної організації (квітень 1919 — травень 1921 рр.).

На окупованому Закарпатті був встановлений жорстокий режим військової диктатури. Вся влада перейшла в руки чеських та румунських окупаційних військ, очолюваних французькими генералами. Своїми розпорядженнями вони ліквідували завоювання Радянської влади і позбавили трудящих елементарних прав і свобод, ввели систему заложництва і жорстоко розправлялися з будь-якими революційними виступами.

В умовах військової окупації, використовуючи грубе насилля та зраду купки українських буржуазних націоналістів, чехословацький уряд, згідно з волею англо-французьких та американських імперіалістів, розіграв

фарс добровільного приєднання Закарпаття до Чехословаччини.

8 травня 1919 р. в Ужгороді окупанти організували зборище попів, куркулів, підкуплених агентів, які винесли «резолуцію» про приєднання Закарпаття до буржуазної Чехословаччини. Користуючись цим рішенням, великі держави підписали 10 вересня в Сен-Жермені договір, за яким територія Закарпаття включалася до складу Чехословаччини як автономна одиниця. Румунські війська поступово залишили Закарпаття.

Але жодна стаття Сен-Жерменського договору, що визначала автономний устрій Закарпаття, ні тоді, ні пізніше не була виконана. Закарпаття стало фактично колоніальною околицею Чехословаччини. Правда, на Закарпаття був призначений губернатор, агент американських імперіалістів, Г. Жаткович, який знайшов підтримку значної частини українських буржуазно-націоналістичних кіл. Але влада на місцях належала державним чиновникам — начальникам нотарських, окружних та жупанських управлінь. Найвищим адміністративним органом було Цивільне управління на чолі з віце-губернатором.

З перших днів окупації трудящі Закарпаття почали вперту боротьбу проти вчиненого над ними насильства і беззаконня, використовуючи різні форми опору — від революційної агітації і саботажу заходів окупантів до партизанських виступів.

В другій половині 1919 р. в умовах військової диктатури і введеного урядом надзвичайного стану активізується діяльність дрібних підпільних соціалістичних груп, що стояли на революційних позиціях. Ними підготовляється і 21 березня 1920 р. скликається Установчий з'їзд Міжнародної соціалістичної партії Закарпаття. З першого дня існування вона заявила про свою солідарність з III Комуністичним Інтернаціоналом, створеним В. І. Леніним.

Міжнародна соціалістична партія Закарпаття, в яку увійшла значна кількість колишніх членів соціал-демократичної партії, допускала ряд опортуністичних помилок. Все ж переважали в ній революційні елементи, які очолили все зростаючу боротьбу трудящих.

Під керівництвом Міжнародної соціалістичної партії

пройшли такі виступи трудящих, як загальний страйк виноградарських робітників у квітні 1920 р., першотравневі демонстрації трудящих, загальний політичний страйк і демонстрації проти призначення Жатковича губернатором.

Революційний рух трудящих значно посилювався влітку 1920 р. в період успішного наступу Червоної Армії на польському фронті. Трудящі Закарпаття з нетерпінням чекали приходу Червоної Армії. Під керівництвом Міжнародної соціалістичної партії Закарпаття велась активна робота по зриву допомоги міжнародних імперіалістичних сил білопольським інтервентам. Опубліковані документи розповідають також про рішучий протест трудящих проти звірств фашистського білого терору в Угорщині.

Документи широко знайомлять читача з класовими боями пролетаріату, які мали місце на Закарпатті в грудні 1920 р. Робітники Закарпаття підтримали революційні виступи своїх товаришів у Празі, Кладно та інших містах Чехословаччини. З 17 по 21 грудня відбувся загальний політичний страйк, а також демонстрації, які супроводжувались в окремих випадках сутичками з поліцією і жандармерією.

Революційна боротьба трудящих, значне погіршення становища в зв'язку з післявоєнною економічною кризою, зміцнення першої в світі Радянської держави сприяли прискоренню процесу розмежування дійсно революційних і опортуністичних елементів серед робітничого класу Чехословаччини. 16 січня 1921 р. відбувся з'їзд лівого крила соціал-демократії Словаччини з участю соціалістів Закарпаття. Він беззастережно прийняв 21 умову вступу до III Комуністичного Інтернаціоналу, запропоновану В. І. Леніним.

Виключно важливе місце в історії створення Комуністичної партії Чехословаччини мав її організаційний з'їзд, який проходив з 14 по 16 травня 1921 р. в Празі. Він урочисто проголосив про приєднання партії до III Інтернаціоналу і оформив фактичний розрив лівої соціал-демократії з опортуністами.

На цьому з'їзді до складу КПЧ увійшла Міжнародна соціалістична партія Закарпаття, як її XXIV крайова

організація. Спільна ідеологічна основа і спільна тактика були закріплені організаційною єдністю.

З часу створення КПЧ в травні 1921 р. в історії революційного руху Чехословаччини і Закарпаття починається новий період. Як видно з документів, створення КПЧ внесло в революційний рух більше організованості і сприяло більш швидкому подоланню правоопортуністичних помилок.

Документи про революційний рух на Закарпатті під керівництвом КПЧ складають останній, четвертий розділ збірника (травень 1921 — грудень 1923 рр.).

Взимку 1921—1922 рр. революційні виступи трудящих Закарпаття на деякий час слабшають, але весною 1922 р. вони знову посилюються. В першотравневих демонстраціях взяло участь 30 тис. чоловік. Наростання революційного руху завершилося загальним політичним страйком 1 червня 1922 р.

В 1923 р. наступ реакції проти демократичних свобод посилюється. Це проявилось перш за все в підготовці так зв. закону про охорону республіки, який мав на меті розправитись з революційними виступами трудящих і заборонити діяльність Комуністичної партії. Робітники і селяни, очолювані комуністами, мужньо боролись проти цих заходів реакції.

Протягом 1923 р. на Закарпатті проходить ще ряд значних страйків і демонстрацій. Але завдяки зраді правих соціалістів реакції вдалося жорстоко придушити ці виступи. Чехословацька економіка почала поступово виходити з кризи, економічні позиції буржуазії зміцніли. В цих умовах чехословацький уряд, який з початку окупації не наважувався провести вибори в Закарпатті, вважав можливим відмінити надзвичайне становище.

В 1923 р. було розіграно комедію виборів до сільських представництв. Із 490 общин тільки в 38 комуністам було дозволено виставити своїх кандидатів. Але і ці вибори, всупереч надіям організаторів, показали велику силу Комуністичної партії.

З кінця 1923 р. в Чехословаччині і на Закарпатті, як і в усіх буржуазних країнах, почався період тимчасової стабілізації капіталізму. Для трудящих Закарпаття настав період збирання і підготовки революційних сил до нових виступів.

За невеликим винятком документи збірника публікуються вперше. Тільки окремі з них були вміщені в угорських і чеських виданнях, що обумовлено в кожному окремому випадку.

Значна частина документів, що публікуються в збірнику, взята з прогресивної, переважно комуністичної, преси Угорщини, Чехословаччини і Закарпаття. Найбільше використані матеріали з газет «Правда» (яка пізніше виходила під назвою «Карпатська правда»), «Мункаш уйшаг», «Кашшаї мункаш», «Руська правда», «Берегі мункаш», «Руде право» та ін.

Крім того, в збірник ввійшла частина документів, які походять від різних буржуазних установ, поліції і жандармерії. Ці документи, при всій їх тенденційності, дозволяють більш повно висвітлити багаті подіями післяжовтневі роки на Закарпатті. Вивчаючи ці матеріали, читач повинен мати на увазі те, що вони належать представникам експлуататорських класів.

Незважаючи на те, що в цих документах буржуазні урядовці і офіцери намагались приховати дійсні причини революційних виступів і змалювати керівників революційного руху як карних злочинців, а широкі маси революційних трудящих як темний несвідомий натовп, зміст їх є важливим джерелом для вивчення подій того часу.

Переважну більшість опублікованих документів виявлено в Державному архіві Закарпатської області. Ряд документів — відозви і оголошення Мукачівського міського директоріуму та ін. виявлено в фондах Закарпатського державного краєзнавчого музею.

Археографічну обробку документів виконано згідно з «Правилами видання історичних документів», розробленими Інститутом історії АН СРСР разом з Головним архівним управлінням МВС СРСР та Історико-архівним інститутом. Деякі відхилення від цих правил обумовлюються нижче.

Документи розміщено в хронологічному порядку. Таке розміщення, за невеликим винятком, збігається з поділом збірника на чотири тематичних розділи. Лише

документи № 4, 5 I розділу, документи № 156, 157 — II розділу та документи № 254, 255, 315, 316 — IV розділу розміщені не в хронологічному порядку, а відповідно своєму змісту. Всі документи, в тому числі й документи 1917 р., датуються за новим стилем.

Авторські заголовки документів збережені в тому випадку, коли вони розширюють або уточнюють зміст документів. В інших випадках вони опущені, а їх окремі елементи використані для редакційного заголовка.

Посади і прізвища осіб, які підписали документ, наводяться тільки тоді, коли їх авторство безсумнівно встановлене з документа або іншим шляхом.

Документи, як правило, публікуються повністю. Тільки в деяких опущено частини, які не стосуються теми збірника або повторюються в інших документах. Часткове опублікування відзначено в заголовку прийменником «з», а в тексті крапками і підрядковими примітками, де вказується зміст опущеної частини.

Документи чеською та угорською мовами опубліковано в перекладах на українську мову. Географічні назви наведені так, як вони називались українським населенням. Якщо в документі вживалась назва, що була введена внаслідок денаціоналізаторської політики угорських експлуататорських класів, то вона наведена в географічному покажчику поряд з українською в дужках. Назви, які відрізнялись від існуючих тільки фонетичними особливостями чеської і угорської мов, наведені сучасним українським правописом і в географічному покажчику не наводяться.

В багатьох документах імена та прізвища українців буржуазними чиновниками перевернені і перекладені на угорську або чеську мови. В збірнику також часто зустрічаються такі назви Закарпаття, як «Підкарпатська Русь», «Русинсько», а закарпатські українці називаються рутенами, русинами і т. под. Це мало місце не тільки в документах, що виходили від буржуазних установ і урядовців, а й в легальних документах прогресивних організацій, головним чином тому, що історично правильні назви були заборонені.

В цьому, а також в подібних випадках проявилась денационалізаторська політика угорських і чехословацьких панівних класів до пригнобленого українського населення Закарпаття. Складачі збірника, бажаючи якнайбільш точно передати характер документів, порахували за потрібне зберегти ці назви. Користуючись збірником, читач повинен мати все це на увазі.

В документах російською та українською мовами збережено їх діалектичну та стилістичну особливості.

Публікуються документи за новою орфографією.

Текстуальні примітки позначені зірочками і вміщені в кінці сторінок. Примітки до змісту документів позначені арабськими цифрами і наведені в кінці збірника.

Помітки на документах в тому випадку, якщо вони стосуються всього тексту, наводяться після документа перед легендою. Якщо ж помітка стосується окремих частин документа, то в такому випадку вона наводиться в підрядковій примітці.

В легендах документів, виявлених в Закарпатському облдержархіві, назва архіву не наводиться, оскільки таких документів переважна більшість. З цієї ж причини не робиться вказівок на спосіб відтворення документів і їх оригінальність, якщо вони є машинописом та оригіналами. В легенді також зазначено, з якої мови перекладено документ. В зносі «див. ту ж од. зб.» мається на увазі та ж одиниця збереження, що наводиться в легенді документа, до якого подана примітка.

Збірник має географічний покажчик, список скорочень, перелік документів, перелік використаних фондів і хроніку найважливіших історичних подій.

Збірник підготовлений до друку групою наукових працівників Державного архіву Закарпатської області під редакцією комісії Закарпатського обласного комітету КП України.

Виявлення, археографічну обробку документів та впорядкування збірника провели Й. Ф. Базюк, А. І. Гайдош, В. П. Місюра, Г. І. Сияртова, Д. Є. Фолтін. Науково-довідковий апарат до збірника складений упорядниками з участю О. О. Сияртова та О. П. Славіка.

Переклад документів з чеської мови виконаний А. І. Власенко, з угорської — Г. Й. Вершем, К. Й. Галасом.

Велику допомогу упорядникам надали співробітники архіву В. М. Каюрова, М. С. Меденці, Н. І. Озимок, Н. Є. Орленко.

В підготовці документів до друку взяли участь: канд. іст. наук І. Л. Бутич, В. П. Поліщук, С. Ю. Пруниця, канд. іст. наук Б. І. Співак, І. Л. Хоменко.

Р о з д і л І

**Вплив Великої Жовтневої соціалістичної
революції на розвиток революційного руху
трудящих Закарпаття
(листопад 1917 р. — березень 1919 р.)**

№ 1—60

№ 1

7 листопада 1917 р. — Звернення II Всеросійського з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів, написане В. І. Леніним

РОБІТНИКАМ, СОЛДАТАМ І СЕЛЯНАМ!

Другий Всеросійський з'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів відкрився. На ньому представлена величезна більшість Рад. На з'їзді присутній і ряд делегатів від селянських Рад. Повноваження угодовського ЦВК скінчилися. Спираючись на волю величезної більшості робітників, солдатів і селян, спираючись на переможне повстання робітників і гарнізону, яке сталося в Петрограді, з'їзд бере владу в свої руки.

Тимчасовий уряд скинутий. Більшість членів Тимчасового уряду вже арештована.

Радянська влада запропонує негайний демократичний мир усім народам і негайне перемир'я на всіх фронтах. Вона забезпечить безоплатну передачу поміщицьких, удільних і монастирських земель в розпорядження селянських комітетів, відстоїть права солдата, провівши повну демократизацію армії, встановить робітничий контроль над виробництвом, забезпечить своєчасне скликання Установчих зборів, подбає про доставку хліба в міста і предметів першої потреби на село, забезпечить усім націям, які населяють Росію, справжнє право на самовизначення.

З'їзд постановляє: вся влада на місцях переходить до Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, які і повинні забезпечити справжній революційний порядок.

З'їзд закликає солдатів в окопах до пильності і стійкості. З'їзд Рад певен, що революційна армія зуміє захистити революцію від усяких посягань імперіалізму, поки новий уряд не доб'ється укладення демократичного миру, який він безпосередньо запропонує всім народам. Новий уряд вживе всіх заходів до того, щоб забезпечити революційну армію всім необхідним, шляхом рішучої політики реквізицій і оподаткування імущих класів, а також поліпшить становище солдатських сімей.

Корніловці — Керенський, Каледін та ін. — роблять спроби вести війська на Петроград. Кілька загонів, які обманом рушив Керенський, перейшли на сторону повсталого народу.

Солдати, вчиніть активний опір корніловцю Керенському! Будьте на сторожі!

Залізничники, спиняйте всі ешелони, які посилає Керенський на Петроград!

Солдати, робітники, службовці, — у ваших руках доля революції і доля демократичного миру!

Хай живе революція!

*Всеросійський з'їзд Рад робітничих
і солдатських депутатів
Делегати від селянських Рад*

В. І. Ленін, Твори, IV видання, т. 26, стор. 211—212.

№ 2

*8 листопада 1917 р. — Декрет про мир, написаний
В. І. Леніним і прийнятий II Всеросійським з'їздом
Рад робітничих і солдатських депутатів*

Робітничий і селянський уряд, який створила революція 24—25 жовтня і який спирається на Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, пропонує всім воюючим народам та їх урядам розпочати негайно переговори про справедливий демократичний мир.

Справедливим або демократичним миром, якого прагне величезна більшість виснажених, змучених і змордо-

ваних війною робітників і трудящих класів усіх воюючих країн, — миром, якого найбільш виразно і наполегливо вимагали російські робітники і селяни після повалення царської монархії, — таким миром уряд вважає негайний мир без анексій (тобто без загарбання чужих земель, без насильственого приєднання чужих народностей) і без контрибуцій.

Такий мир пропонує уряд Росії укласти всім воюючим народам негайно, висловлюючи готовність зробити без найменшого зволікання зараз же всі рішучі кроки, аж до остаточного затвердження всіх умов такого миру повноважними зборами народних представників усіх країн і всіх націй.

Під анексією або загарбанням чужих земель уряд розуміє відповідно до правової свідомості демократії взагалі і трудящих класів особливо всяке приєднання до великої або сильної держави малої або слабкої народності без точно, ясно і добровільно висловленої згоди і бажання цієї народності, незалежно від того, коли це насильствене приєднання вчинене, незалежно також від того, наскільки розвинутою чи відсталою є насильствено приєднувана або насильствено вдержувана в межах даної держави нація. Незалежно, нарешті, від того, в Європі чи в далеких заокеанських країнах ця нація живе.

Якщо будь-яка нація вдержується в межах даної держави насильством, якщо їй, всупереч вираженому з її боку бажанню — все одно, чи виражене це бажання в пресі, в народних зборах, в рішеннях партій, чи заворушеннях і повстаннях проти національного гніту, — не надається права вільним голосуванням, при повному виведенні війська приєднуючої або взагалі сильнішої нації, вирішити без найменшого примусу питання про форми державного існування цієї нації, то приєднання її є анексією, тобто загарбанням і насильством.

Продовжувати цю війну із-за того, як поділити між сильними і багатими націями загарбані ними слабкі народності, уряд вважає найбільшим злочином проти людства і урочисто заявляє свою рішимість негайно підписати умови миру, який припинив би цю війну на вказаних, однаково справедливих для всіх без винятку народностей умовах.

Разом з тим уряд заявляє, що він аж ніяк не вважає

вказаних вище умов миру ультимативними, тобто згоджується розглянути і всякі інші умови миру, наполягаючи лише на якомога швидшому запропонуванні їх якою б то не було воюючою країною і на найповнішій ясності, на безумовному виключенні всякої двозначності і всякої таємниці при запропонуванні умов миру.

Таємну дипломатію уряд скасовує, з свого боку висловлюючи твердий намір вести всі переговори цілком відкрито перед усім народом, приступаючи негайно до повного опублікування таємних договорів, підтверджених або укладених урядом поміщиків і капіталістів з лютого по 25 жовтня 1917 року. Весь зміст цих таємних договорів, оскільки він спрямований, як це здебільшого бувало, до надання вигід і привілеїв російським поміщикам і капіталістам, до вдержання або збільшення анексії великоросів, уряд оголошує безумовно і негайно скасованим.

Звертаючись з пропозицією до урядів і народів усіх країн розпочати негайно відкриті переговори про укладення миру, уряд висловлює з свого боку готовність вести ці переговори як шляхом листовних зносин, по телеграфу, так і шляхом переговорів між представниками різних країн або на конференції таких представників. Для полегшення таких переговорів уряд призначає свого повноважного представника в нейтральні країни.

Уряд пропонує всім урядам і народам усіх воюючих країн негайно укласти перемир'я, причому з свого боку вважає бажаним, щоб це перемир'я було укладене не менш як на 3 місяці, тобто на такий строк, протягом якого цілком можливе як завершення переговорів про мир з участю представників усіх без винятку народностей або націй, втягнутих у війну або змушених до участі в ній, так само і скликання повноважних зборів народних представників усіх країн для остаточного затвердження умов миру.

Звертаючись з цією пропозицією миру до урядів і народів усіх воюючих країн, тимчасовий робітничий і селянський уряд Росії звертається також особливо до свідомих робітників трьох найпередовіших націй людства і найбільших держав, які беруть участь в теперішній війні: Англії, Франції і Німеччини. Робітники цих країн зробили найбільші послуги справі прогресу і соціалізму, і великі зразки чартистського руху в Англії, ряд револю-

цій, які мали всесвітньоісторичне значення і були вчинені французьким пролетаріатом, нарешті, в героїській боротьбі проти виняткового закону в Німеччині і зразковій для робітників усього світу тривалій, наполегливій дисциплінованій роботі створення масових пролетарських організацій Німеччини. Всі ці зразки пролетарського героїзму та історичної творчості є для нас запорукою того, що робітники названих країн зрозуміють завдання, які лежать на них тепер, завдання визволення людства від страхіть війни та її наслідків, що ці робітники всебічною, рішучою і беззавітно енергійною діяльністю своєю допоможуть нам успішно довести до кінця справу миру і разом з тим справу визволення трудящих і експлуатованих мас населення від усякого рабства і всякої експлуатації.

В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 213—216.

№ 3

8 листопада 1917 р. — Декрет про землю, написаний В. І. Леніним і прийнятий II Всеросійським з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів

1) Поміщицька власність на землю скасовується негайно без всякого викупу.

2) Поміщицькі маєтки, так само як усі землі удільні, монастирські, церковні, з усім їх живим і мертвим реманентом, садибними будівлями і всіма приналежностями переходять в розпорядження волосних земельних комітетів і повітових Рад селянських депутатів, аж до Установчих зборів.

3) Будь-яке псування конфісковуваного майна, яке належить віднині всьому народові, оголошується тяжким злочином, що карається революційним судом. Повітові Ради селянських депутатів вживають усіх необхідних заходів для додержання найсуворішого порядку при конфіскації поміщицьких маєтків, для визначення того, до якого розміру ділянки і які саме підлягають конфіскації, для складання точного опису всього конфісковуваного майна і для найсуворішої революційної охорони всього господарства на землі, яке переходить до народу, з усіма

будівлями, знаряддями, худобою, запасами продуктів та ін.

4) Для керівництва по здійсненню великих земельних перетворень, аж до остаточного їх розв'язання Установчими зборами, повинен всюди служити такий селянський наказ, складений на основі 242 місцевих селянських наказів редакцією «Известий Всероссийского Совета Крестьянских Депутатов» і опублікований в номері 88 цих «Известий» (Петроград, № 88, 19 серпня 1917 р.).

5) Землі рядових селян і рядових козаків не конфіскуються.

СЕЛЯНСЬКИЙ НАКАЗ ПРО ЗЕМЛЮ

«Питання про землю, в усьому його обсязі, може бути розв'язане тільки всенародними Установчими зборами.

Найсправедливіше розв'язання земельного питання повинно бути таке:

1) *Право приватної власності на землю скасовується назавжди*; землю не можна ні продавати, ні купувати, ні здавати в оренду або в заставу, ні яким-небудь іншим способом відчужувати.

Вся земля: *державна, удільна, кабінетська, монастирська, церковна, посесійна, майоратна¹, приватновласницька, громадська і селянська і т. д. відчужується безоплатно*, обертається у всенародне добро і переходить в користування всіх працюючих на ній.

За потерпілими від майнового перевороту визнається лише право на громадську підтримку на час, необхідний для пристосування до нових умов існування.

2) Всі надра землі: руда, нафта, вугілля, сіль і т. д., а також ліси і води, які мають загальнодержавне значення, переходять у виключне користування держави. Всі дрібні річки, озера, ліси та ін. переходять в користування громад, при умові завідування ними місцевими органами самоврядування.

3) Земельні ділянки з *висококультурними господарствами*: сади, плантації, розсадники, питомники, оранжереї і т. под. *не підлягають поділові, а перетворюються в показові і перелаяються* у виключне користування держави або громад, залежно від розміру і значення їх.

Садибна, міська і сільська земля, з домашніми садами і городами, лишається в користуванні теперішніх власників, причому розмір самих ділянок і висота податку за користування ними визначається законодавчим порядком.

4) Кінські заводи, казенні і приватні племінні скотарства і птахівництва та ін. конфіскуються, обертаються у всенародне добро і переходять або у виключне користування держави, або громади, залежно від величини і значення їх.

Питання про викуп підлягає розглядові Установчих зборів.

5) Весь господарський реманент конфіскованих земель, живий

і мертвий, переходить у виключне користування держави або громади, залежно від величини і значення їх, без викупу.

Конфіскація реманенту не стосується малоземельних селян.

6) Право користування землею дістають всі громадяни (без різниці статі) Російської держави, які бажають обробляти її своєю працею, при допомозі своєї сім'ї, або в товаристві, і тільки до тієї пори, поки вони в силі її обробляти. Наймана праця не допускається.

При випадковому безсиллі якого-небудь члена сільської громади протягом 2 років, сільська громада зобов'язується, до відновлення його працездатності на цей строк, прийти йому на допомогу шляхом громадського обробітку землі.

Землероби, які через старість або інвалідність втратили назавжди можливість особисто обробляти землю, втрачають право на користування нею, але замість того одержують від держави пенсійне забезпечення.

7) Землекористування повинно бути зрівняльним, тобто земля розподіляється між трудящими, залежно від місцевих умов, за трудовою або споживчою нормою.

Форми користування землею повинні бути цілком вільні, подвірна, хутірська, общинна, артільна, як вирішено буде в окремих селищах і поселеннях.

8) Вся земля, після її відчуження, переходить у загальнонародний земельний фонд. Розподілом її між трудящими завідують місцеві і центральні самоврядування, починаючи від демократично організованих безстанових сільських та міських громад і кінчаючи центральними обласними установами.

Земельний фонд піддається періодичним переділам залежно від приросту населення і піднесення продуктивності й культури сільського господарства.

При зміні меж наділів первісне ядро наділу повинно лишитися недоторканим.

Земля вибуваючих членів переходить назад у земельний фонд, причому переважне право на одержання ділянок вибулих членів дістають найближчі родичі їх і особи за вказівкою вибулих.

Вкладена в землю вартість добрив і меліорації (корінні поліпшення), оскільки вони не використані при здачі наділу назад у земельний фонд, повинні бути оплачені.

Якщо в окремих місцевостях наявний земельний фонд буде недостатнім для задоволення всього місцевого населення, то надлишок населення має бути переселений.

Організацію переселення, так само як і витрати по переселенню і постачанню реманенту та ін., повинна взяти на себе держава. Переселення провадиться в такому порядку: бажачі безземельні селяни, потім порочні члени громади, дезертири та ін. і, нарешті, по жеребу, або за згодою».

Все, що міститься в цьому наказі, як вияв безумовної волі величезної більшості свідомих селян всієї Росії,

оголошується тимчасовим законом, який до Установчих зборів проводиться в життя по можливості негайно, а в певних своїх частинах з тією необхідною поступовістю, яка повинна визначатись повітовими Радами селянських депутатів.

В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 222—224.

№ 4

16 січня 1918 р. — Декларація прав трудячого і експлуатованого народу²

Установчі збори постановляють:

I. 1. Росія оголошується республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Вся влада в центрі і на місцях належить цим Радам.

2. Радянська Російська республіка утворюється на основі вільного союзу вільних націй як федерація Радянських національних республік.

II. Ставлячи своїм основним завданням знищення всякої експлуатації людини людиною, повне усунення поділу суспільства на класи, нещадне придушення опору експлуататорів, установлення соціалістичної організації суспільства і перемогу соціалізму в усіх країнах, Установчі збори постановляють далі:

1. Приватна власність на землю скасовується. Вся земля, з усіма будівлями, реманентом та іншими принадлежностями сільськогосподарського виробництва, оголошується добром всього трудящего народу.

2. Підтверджується радянський закон про робітничий контроль і про Вищу раду народного господарства з метою забезпечення влади трудящего народу, над експлуататорами, і як перший крок до повного переходу фабрик, заводів, рудників, залізниць та інших засобів виробництва і транспорту у власність робітничо-селянської держави.

3. Підтверджується перехід усіх банків у власність робітничо-селянської держави, як одна з умов визволення трудящих мас з-під ярма капіталу.

4. З метою знищення паразитичних верств суспільства запроваджується загальна трудова повинність.

5. В інтересах забезпечення всієї повноти влади за трудящими масами і усунення всякої можливості відновлення влади експлуататорів, декретується озброєння трудящих, утворення соціалістичної червоної армії робітників та селян, і повне роззброєння імущих класів.

III. 1. Висловлюючи непохитну рішимість вирвати людство з пазурів фінансового капіталу і імперіалізму, які залили землю кров'ю в теперішній найзлочиннішій з усіх воєн, Установчі збори цілком приєднуються до проваджені Радянською владою політики розриву таємних договорів, організації якнайширшого братання з робітниками і селянами армій, які воюють нині між собою, і досягнення, що б то не стало, революційними заходами, демократичного миру між народами, без анексій і без контрибуцій, на основі вільного самовизначення націй.

2. З тією ж метою Установчі збори наполягають на цілковитому розриві з варварською політикою буржуазної цивілізації, яка будувала добробут експлуататорів у небагатьох вибраних націях на поневоленні сотень мільйонів трудящого населення в Азії, в колоніях взагалі і в малих країнах.

Установчі збори вітають політику Ради Народних Комісарів, яка проголосила ~~д~~овну незалежність Фінляндії³, почала виведення військ із Персії⁴, оголосила свободу самовизначення Вірменії⁵.

3. Як перший удар міжнародному банковому, фінансовому капіталові, Установчі збори розглядають радянський закон про анулювання (знищення) позик, укладених урядами царя, поміщиків і буржуазії, висловлюючи певність, що Радянська влада піде твердо по цьому шляху аж до повної перемоги міжнародного робітничого повстання проти ярма капіталу.

IV. Будучи обрані на підставі партійних списків, складених до Жовтневої революції, коли народ не міг ще всією масою повстати проти експлуататорів, не знав усієї сили їх опору при відстоюванні ними своїх класових привілеїв, не взявся ще практично за створення соціалістичного суспільства, Установчі збори вважали б в корені неправильним, навіть з формальної точки зору, протиставити себе Радянській владі.

По суті ж Установчі збори вважають, що тепер, в момент останньої боротьби народу з його експлуатато-

рами, — експлуататорам не може бути місця ні в одному з органів влади. Влада повинна належати цілком і виключно трудящим масам та їх повноважному представництву — Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Підтримуючи Радянську владу і декрети Ради Народних Комісарів, Установчі збори вважають, що їх завдання вичерпуються встановленням корінних основ соціалістичної перебудови суспільства.

Разом з тим, прагнучи створити дійсно вільний і добровільний, а, значить, тим більш тісний і міцний, союз трудящих класів усіх націй Росії, Установчі збори обмежують своє завдання встановленням корінних начал федерації Радянських республік Росії, полишаючи робітникам і селянам кожної нації прийняти самостійне рішення на своєму власному повноважному радянському з'їзді, чи бажають вони і на яких основах брати участь у федеральному уряді і в інших федеральних радянських установах.

В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 378—382.

№ 5

25 грудня 1917 р. — Маніфест Центрального Виконавчого Комітету Рад робітничих і селянських депутатів України про створення Українського Радянського уряду

ДО ВСІХ РОБІТНИКІВ, СЕЛЯН
І СОЛДАТІВ УКРАЇНИ

12 грудня 1917 р.

Дружним натиском робітників, солдатів і селян всієї Росії був скинутий уряд народного обману, уряд Керенського. Всеросійські з'їзди робітничих, солдатських і селянських депутатів, в яких брали участь і Ради України, створили нову владу — уряд народних низів, в особі Ради Народних Комісарів, яка є робітничо-селянським урядом Російської Федеративної Республіки.

Тільки після цього змогли бути здійсненими всі вимоги робітників і найбідніших селян. Негайно був

виданий декрет про передачу селянам всієї землі без викупу і з усім інвентарем, не чекаючи скликання Установчих зборів, про робітничий контроль над виробництвом і 8-годинний робочий день і декрет про мир. Тільки народна влада виявилася здатною повести країну до миру, гідного революційного народу, тільки вона встановила в армії виборні засади і зробила її чисто народною.

Ці дії Радянського уряду зустріли палке співчуття серед трудящих по всій країні, серед усіх народів, що входять до складу Російської Федеративної Республіки. Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів всюди подають підтримку Раді Народних Комісарів.

Зате капіталісти, поміщики та інші дармоїди піднялися на одчайдушну боротьбу з робітничою і селянською революцією, обравши для себе опорою спочатку деякі частини фронту, потім Дон і нашу Україну. Від імені фронту заговорила Ставка, від імені Дону — Каледін, від імені України — Генеральний секретаріат Центральної ради.

Центральна рада задумала перетворити Україну в буржуазну республіку і під виглядом національного самовизначення відстояти інтереси капіталістів та чиновників — як українських, так і російських, для яких робітничо-селянська революція несе остаточну загибель і знищення.

Центральна рада відмовилася поширити на територію Української республіки декрет про землю, який був виданий Всеросійським з'їздом Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів з участю представників від Рад українських. Центральна рада, замість робітничого контролю над виробництвом, прагнула встановити державний контроль, вона вела боротьбу з Радами і намагалася в протигагу їм всю владу на місцях передати міським думам і земствам.

Генеральний секретаріат, протидіючи розпорядженням верховного командування Всеросійської армії, розладнував фронт і потім заважав успішному веденню мирних переговорів, бажаючи, як це тепер з'ясувалося, зловмисне затягувати війну до весни в інтересах франко-англійських хижаків. Але буржуазні керівники ради не

тільки прагнули обергти українську і неукраїнську буржуазію від натиску трудящих класів, вони вчинили прямий злочин проти робітників і селян, вступивши в союз з прислужниками буржуазії, з другом кадетів, з генералом Каледіним, який розганяє робітничі організації Харківської та Катеринославської губерній, війська якого, що складаються з ударників⁶, юнкерів та обдурених козаків, б'ють робітників і гвалтують їх жінок та дочок. Для підтримки Каледіна вони заборонили пропускати через Україну революційні радянські війська, по-зрадницькому роззброїли їх у Києві і збиралися втягти українську демократію у братовбивчу війну з рештою Росії, нацьковуючи українських робітників, солдатів і селян на російських брехливими запевненнями, що Рада Народних Комісарів загрожує свободі України.

За таких обставин 3 грудня у Києві мав відкритися I Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, що його скликав Південно-західний обласний комітет Рад. Керівники буржуазної Центральної ради за допомогою прямого насильства і обманів перешкодили роботі цього з'їзду. Тоді більшість делегатів від Рад робітничих і селянських депутатів, а також частина селянських делегатів переїхали до Харкова, де з'єдналися з делегатами від Рад Донецького та Криворізького басейну і довели свої роботи до кінця.

Щоб в корені припинити злочинну політику Української Центральної ради, яка мала сміливість діяти від імені трудящих мас України, з'їзд Рад вважав за потрібне взяти на себе всю повноту державної влади в Українській Народній Республіці. Обраному на з'їзді Центральному Виконавчому Комітетові Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів доручено утворити нову владу — владу робітничо-селянську. Постановою з'їзду Центральна рада позбавлена тих прав, які вона собі захопила: одночасно з цим Генеральний секретаріат Української Центральної ради втрачає свої повноваження. Віднині урядом України є Народний секретаріат, що його призначає Центральний Виконавчий Комітет Всеукраїнської Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Із створенням робітничо-селянського уряду України зникла примара тієї кривавої боротьби, яку хотів викликати колишній Генеральний секретаріат між демократією українською і демократією решти Росії. Бо перше, що вважав за свій обов'язок зробити Центральний Виконавчий Комітет, — це звернутися до Ради Народних Комісарів з заявою, що війни між Україною і Росією бути не може, що цієї війни бажала тільки Центральна рада, а не українські трудящі маси.

Товариші робітники, солдати і селяни українські! Пам'ятайте завжди, що нова влада, яку утворили ваші Ради, буде сильна тільки вашою підтримкою.

Товариші робітники і солдати! Зміцнюйте владу своїх радянських організацій у містах і провадьте найрішучішу боротьбу проти всіх, хто буде перешкоджати цій владі.

Товариші селяни! Якщо ви хочете, щоб земля на Україні, як і в решті Росії, з усім інвентарем належала тільки вам і земельними справами віддали тільки вами обрані комітети, якщо ви прагнете до того, щоб земля була вам передана негайно, а не тоді, коли на це погодяться поміщики, яких так щиро захищала Центральна рада від самочинних захоплень, якщо вам набридло одержувати від влади тільки обіцянки і вам потрібний чесний і прямий захист ваших інтересів, входьте в найтісніший зв'язок з Радами робітничих та солдатських депутатів і разом з ними допомагайте новій Радянській владі виконувати (її) завдання. Пам'ятайте, що тільки у дружньому союзі робітників, солдатів і селян перемога над імущими класами. Центральна рада постаралася на з'їзді Рад розбити цей союз, і завдяки їй представництво селянства було недостатнім. Центральний Виконавчий Комітет найближчим часом скличе II з'їзд і вживе всіх заходів, щоб селянські Ради були представлені на цьому з'їзді якнайповніше.

Товариші робітники, солдати і селяни! Ваші представники закликали нас до влади. При вашій підтримці у тісному єднанні з братами робітниками, солдатами і селянами всієї решти Росії ми не боїмося ніякого тягара, ми не залишимо свого поста, ми не підемо з нього, поки не виконаємо покладені на нас з'їздом завдання або поки новий з'їзд не замінить нас іншими.

Хай живе Українська Робітничо-Селянська Республіка!

Хай живе влада Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів!

Хай живе соціалізм!

Центральний Виконавчий Комітет
Рад робітничих і селянських депутатів.

Збірник док. «Перемога Радянської влади на Україні (жовтень 1917 р.—січень 1918 р.)». Київ, 1947 р., стор. 89—92.

№ 6

9 листопада 1917 р. — Повідомлення газ. «Унгарі Кезлень»⁷ про Жовтневу революцію в Росії.

ВИБУХНУЛА БІЛЬШОВИЦЬКА* РЕВОЛЮЦІЯ

З Копенгагена передають:

В Петербурзі вибухнула більшовицька революція. Між вірними Керенському військами і населенням виникли на вулицях криваві сутички, народ спорудив барикади. Більшовицький рух зростає.

Із Стокгольма передають:

Внутрішнє становище в Росії загострилося. У випадку приходу до влади демократів, шляхи росіян розійдуться з шляхами їх союзників.

З Петербурга передають:

Більшовики зайняли приміщення Петербурзького телеграфного агентства, всіх державних і транспортних установ, а також приміщення морського адміралтейства.

Газ. «Ungvári Közlöny», 9 листопада 1917 р., № 254. Переклад з угорської.

* В оригіналі: максималістична (maximalista). В інших випадках переклад зроблений ідентично.

№ 7

10 листопада 1917 р. — Повідомлення газ. «Унґвари Кезлень» про перемогу революції в Росії

БІЛЬШОВИКИ ПРИЙШЛИ ДО ВЛАДИ
ЛЕНІН — ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР, КЕРЕНСЬКИЙ ВТІК

З Стокгольма повідомляють: Більшовицька революція закінчилася повним успіхом. Членів старого уряду заарештували. З Петропавлівської фортеці випущені на волю усі політичні в'язні. Створено новий революційний уряд. Прем'єр-міністром став Ленін.

ВЗЯТТЯ ЗИМОВОГО ПАЛАЦУ

З Стокгольма повідомляють: Революціонери після кількогодінного вуличного бою взяли Зимовий палац. Всі міністри, крім Керенського, який втік, були вкупі. Вони заарештовані. Затримано також і петроградський військовий штаб.

КЕРІВНИКИ РЕВОЛЮЦІЇ

Більшовицьку революцію організував Ленін, і він став на чолі нового уряду.

НЕГАЙНЕ ЗАКЛЮЧЕННЯ МИРУ

З Стокгольма повідомляють: З Петрограда надійні весті про революцію не надходять. Але точно відомо, що новий уряд завоював маси на свій бік популярним лозунгом негайного укладення миру і буде добиватися його здійснення.

Газ. «Ungvári Közlöny», 10 листопада 1917 р., № 255. Переклад з угорської.

№ 8

11 листопада 1917 р. — Повідомлення газ. «Ненсава»⁸ про рішення II з'їзду Рад і перемогу Жовтневої соціалістичної революції в Росії

РОСІЙСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ БАЖАЄ НЕГАЙНОГО МИРУ, ПРОПОНУЄ ПЕРЕМИР'Я

Відозва Рад до всіх воюючих держав, до пролетаріату всіх країн. Повідом-

лення Петроградського телеграфного агентства про події більшовицької революції. Війська вітають революцію і приєднуються до неї. Б'юкенен* хоче виїхати. Керенський готує контрреволюцію.

З'їзд, на якому представники Рад робітників і солдатів обговорюють долю Росії і держав, які воюють проти неї, звернувся до світу з відозвою, яка має величезне значення для долі війни і миру. Ради зразу після переможної російської революції більшовиків заявили, що своїм першочерговим завданням вважають негайне укладення миру, і тепер в своїй прокламації**, насиченій кришталево-ясними думками, написаній непохитними словами в революційному дусі, відверто пропонують укладення миру. Що значить ця прокламація для пролетаріату всього світу, що значить вона для робітників Угорщини, як приймають могутню відозву організовані робітники світу і угорський пролетаріат — про це пишемо на перших сторінках цього номера газети. Саму історичну прокламацію Рад публікуємо на першій сторінці «Непсава»***.

Є вже більш докладні вісті про години нової переможної російської революції. Тільки про години можна говорити, бо керована і організована Леніним та штабом його прихильників більшовицька революція за найкоротший час покінчила з режимом Керенського і взяла владу в свої руки. Згідно з повідомленнями Петроградського телеграфного агентства, яке вже знаходиться в руках більшовиків, революційні події тривали від вечора 6 до ночі 8 жовтня, і перемогу більшовиків зразу забезпечило те, що війська негайно приєдналися до нової революції. З того часу, як говориться в нових повідомленнях, більшовицька революція все більше поширюється по всій величезній імперії. Великі маси військ приєднуються до представників революційного пролетаріату, запевняють їх в своїй вірності і підтримці, і уряд Леніна, з'їзд Рад зможе

* Англійський дипломат, реакціонер, ворог Радянської держави, в той час посол Великобританії в Росії.

** Мається на увазі декрет про мир.

*** Див. док. № 2.

вже приступити до роботи по створенню нової влади. Ще поширюються окремі чутки про Керенського і Корнілова, про співробітництво Керенського і Корнілова, але можна вже вважати за неможливе, щоб один або другий чи обидва разом знайшли собі прихильників і солдатів проти більшовиків, які хочуть створити для змучених в боях спокій, розореним в імперіалістичній та капіталістичній війні дати землю і знаряддя виробництва, для трудящих усього світу забезпечити умови прогресу.

Газ. «Népszava», 11 листопада 1917 р., № 280. Переклад з угорської.

№ 9

*16 листопада 1917 р. — Стаття газ. «Унгарі Кез-
лень» про Жовтневу революцію в Росії і боротьбу
більшовиків за мир*

Спочатку був цар, після прийшов Мілюков, потім Керенський, а зараз Ленін. В найтемнішій Росії владу захопили в свої руки прихильники найбойовіших ідей, щоб розправитися з паліями війни і повернути мир змученому народові змученої білої імперії. На вулицях Петрограда знову ллється кров за мир, на сході знову вбивають люди один одного в страшній громадянській війні, щоб завоювати мир.

Росія — батьківщина чудес, і тому не можна вдаватися до пророцтв щодо більшовицького державного перевороту. Але якщо симптоми не обманюють, то російська імперіалістична політика доживає свої останні дні, і мирні намагання російських пацифістів* починають набувати певних форм. Все залежить від того, чи здатний буде Ленін — цей натхненний і до фанатизму відданий апостол світового миру — впорядкувати хаотичні російські відносини, звести нанівець підступи контрреволюції і розгромити напевне добре організовані її напади. Якщо він здібний на це, якщо є в нього покликання, якщо має стільки сили і генія, щоб ще раз вбити живих мерців царизму, які підстерігають з-за рогу, розбити одягнуті в

* Маються на увазі більшовики.

конституційні маски політичні скелети російської автократії, то день миру вже надійде.

Не має вже особливого значення, що скажуть Англія і союзні держави Антанти на мирну пропозицію Леніна. Терор, насильство, погрози, помста, глузування, недооцінка і навіть лондонська угода, з допомогою якої Антанта намагається боротися проти воскресіння російського пацифізму і здійснення його ідей, не вплинуть на ленінців. Більшовики не згодні з намаганнями віджилої і зажерливої російської дипломатії. Революціонери відкидають безсоромну політичну спадщину школи Гартвіга — Извольського⁹, вони борються проти анексій. Аморальні таємні угоди, що тримаються за сімома замками, які уклав царизм і які Мілюков додержав, а Керенський прийняв, не можуть перешкодити рухові Леніна за мир. Адже більшовицька революція піднімає свою шаблю саме проти фальшивої, брутальної, секретної дипломатії Антанти і проти імперіалізму, який загрожує існуванню і розвитку націй.

На сході тривожно гримить земля. Стріла революції вп'ялася в бік смертоносного звіра війни. З Росії, яка підпалювала війну, нічого не залишиться. Золотий трон царизму — віджилий історичний пам'ятник. Мілюков згорів у вогні революції. Владу взяв Ленін. В Зимовому палаці знаходяться революціонери сильної волі. Серце російської інформації — Петроградське телеграфне агентство — в руках більшовиків. Який запаморочливий, приголомшливий комплекс подій, що відбуваються! *Voilà justement comme on écrit l'histoire**.

Газ. «Ungvári Közlöny», 16 листопада 1917 р., № 260. Переклад з угорської.

№ 10

25 листопада 1917 р. — Повідомлення газ. «Унгарі Кезлень» про розподіл землі між селянами і солдатами в Росії

ПРОГРАМА РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Згідно з повідомленнями газети «Правда», Жовтнева революція почалася під знаком загального визволення.

* Французька приказка: Ось саме так історія пишеться.

Поміщицькі маєтки ліквідують і землю розподіляють серед селян і солдатів. Матросів і солдатів звільнять з-під влади генералів, солдати самі будуть вибирати генералів. Буде покладено край погромам і рабству.

Газ. «Ungvári Közlöny», 25 листопада 1917 р., № 268. Переклад з угорської.

№ 11

27. листопада 1917 р. — Кореспонденція газ. «Непсава» про демонстрацію будапештських робітників на ознаку солідарності з російською пролетарською революцією¹⁰

Підготовленої демонстрації не було. Поліція і міністр внутрішніх справ занадто дотримуються розпоряджень про заборону [демонстрацій] згідно з надзвичайним законом¹¹. Заборонили організацію демонстрації, але не могли перешкодити робітничим лавам столиці і околиці з'єднатися в одну могутню масу, яка залила бульвари і вулицю Андраші. Незабутньою картиною була могутня лава робітників, демонструючих за мир, що залила всю вулицю Андраші. Поліція, призначена для додержання порядку, не могла відтиснути натовп на тротуар. Біля десяти годин поліцейські були вже відтиснуті з бруку, і більше ніж сто тисяч робітників з шаленим гнівом вигукували: «Вимагаємо миру! Геть війну!»

В демонстрації взяло участь більше ста тисяч чоловік. Протягом півтори години демонструючий натовп зайняв вулицю Андраші на всю широчінь. В напрямку до Спільки промисловців¹² рушили ті десять тисяч, які протягом тижня гнули спину над каторжною роботою, без праці яких і в мирний час припиниться господарське життя цілої країни, без участі яких і війну не можна вести. В десять годин відчинилися ворота Спільки промисловців, і ледве минуло чверть години, як уже величезний зал був переповнений, вестибюль якого чорнів од людей, що стояли щільно притиснуті один до одного. З піднесеним настроєм чекали ті, що змогли дістатися до залу, початку урочистих зборів. Вони вітали мир, вітали російських товаришів, російську революцію. На дворі

стояли тисячі і десятки тисяч; і коли вхід до великого залу став зовсім неможливим, ворота зачинили, на дворі розпочались окремі народні збори.

Збірник док. «Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához, II, 1917 november—1919 augusztus». Budapest, 1954, стор. 5. Переклад з угорської.

Газ. «Népszava», 27 листопада 1917 р.

№ 12

11 грудня 1917 р. — Повідомлення газ. «Унгарі Кезлень» про рішення надзвичайного Всеросійського з'їзду Рад селянських депутатів¹³ в питаннях миру і землі

ПРОГРАМА БІЛЬШОВИКІВ ПРО РОЗПОДІЛ ЗЕМЛІ

Будапешт, 11 грудня.

(Телефонне повідомлення власного кореспондента)

З Петербурга повідомляють: З'їзд селян прийняв програму більшовицького уряду про розподіл землі і негайний початок мирних переговорів.

Газ. «Ungvári Közlöny», 12 грудня 1917 р., № 281. Переклад з угорської.

№ 13

23 січня 1918 р. — Із донесення уповноваженого міністерства громадського постачання в м. Берегові міністру громадського постачання Угорщини про жахливий стан селян Березької жупи

Своє телеграфне повідомлення* від 19-го ц. м. згідно з вашим телеграфним розпорядженням* № 5104/1918 доповнюю таким:

Вночі 15-го числа ц. м. я виїхав у зазначені села, де вранці 16-го числа в супроводі мукачівського греко-като-

* В од. зб. не знайдені.

лицького вікарія*, у присутності старшого начальника окружного управління і районних нотарів¹⁴ з залученням учительства я провів обстеження.

Більша частина населення с. Білки, що становить приблизно 5 тис. душ, складається з землеробів, які поки що забезпечені зерном для хліба, хоч скупі і воно поганої якості. Кількість сімей, що не мають майна, живуть здебільшого з воєнної допомоги і не мають жодного продовольства, складає 60—70 проц. (500—600 осіб)**.

Крім загальнодержавної посухи, тут були ще пізні морози, потім град, так що урожай якнайгірший в кількісному і якісному відношеннях. Вродило мало вівса, кукурудзи не варто й згадувати, крім того, в кількох господарів дуже мало пшениці і жита. Картопля вродила тільки вдвоє-втричі більше затраченого насіння, і ця, як показує зразок номер I***, завбільшки з горіх і такої якості, що не придатна для харчування. Квасоля та інші овочеві повністю відсутні. Врожай фруктів був зовсім незначний.

Я оглянув кілька домашніх господарств, і, хоча було близько до обіду, я ніде не бачив страву або підготовку до варіння. В дуже багатьох хатах зовсім не було хліба і борошна, і весь запас продовольства складався з 5—6 кг поганенької картоплі, яку, зваривши, їли з лушпинням.

Я оглянув також запаси аптекаря: знайшов у нього 2 літри квасолі, призначеної для садіння, може, 2—3 кг борошна, одну хлібину, кілограм жирів. Інших запасів не було.

Він доповів, що народ і в минулому році безмірно страждав від голоду і, особливо серед дітей, лютували епідемії дизентерії, тифу. Обов'язки лікаря виконував тоді якийсь студент-медик, який не вмів навіть рецептів писати. Заходів з боку властей не було вжито.

Метрична книга з записами про випадки смерті¹⁵ підтверджувала повідомлення аптекаря.

В с. Ільниці нуждою і злиднями охоплене все населення, саме тому становище тут набагато важче, ніж у Білках. Присутні старший начальник окружного управління, районний нотар, староста і священник визнали,

* Вікарій — священник вищого чину.

** Так в оригіналі.

*** Додатки — речові докази — не збереглись.

що населенню, яке залишено без будь-якого продовольства, тут може бути видано тільки зрідка у вигляді ліків, з метою врятування від голодної смерті, трохи відомчого* борошна, бо з відпущеної кількості на більше не вистачає. Саме тому тут не можна було дотримуватися жодної норми. Піджупана повідомляли про це, та він відповів, що йому шкода, але більше борошна виділити не може, бо в його розпорядженні немає. Виявлення запасів, проведене в кількох хатах, підтвердило повну відсутність продовольства і якнайжахливішу нужду.

Вицезгадані епідемії і тут мали місце в значній мірі. Окружний лікар в с. Іршаві, який, до речі, згідно з повідомленнями старшого начальника окружного управління і нотаря, «напівбожевільний», безсовісна людина і бере від населення набагато вищу платню, ніж це дозволено, допустив також значні упущення і злочини, через що і слід його перевірити та притягти до відповідальності.

У с. Осій становище в усіх відношеннях тотожне з ільницьким. Я тут бачив, як в одній хаті малі діти їли немелену пшеницю (одну жменю, що одержали в подарунок), зварену в солоній воді, в іншому ж місці — «гарнір», змішаний з «цібере» (замість оцту), приготовлений з квасолевого лущиння, що додається під II номером.

Біда збільшується тим, що дуже багато законних скарг на ільницького районного нотаря. Згідно з словами старшого начальника окружного управління, останній тільки тому ще не звільнив цього районного нотаря, бо той пообіцяв, що в лютому добровільно покине свою посаду.

Між іншим, на нього була і така скарга, що з однієї партії цукру затримав для себе 80 кг. За це я його притяг до відповідальності, після чого він заявив, що це правда, але сталося так тому, що вже кілька місяців не було цукру для його дільниці, і він утримав для себе те, що належало його сім'ї за минулий період. У нього немає стільки морального чуття, щоб визнати аморальність цього свого вчинку.

Села Ільницю і Осій цікавить справа з 37 вагонами

* Борошно, яке відпускали органи місцевої влади голодуючим.

кукурудзи. З огляду на це, на усне розпорядження, прийняте через старшого лейтенанта д-ра Гергеля, повідомляю, що сс. Ільниця і Осій через тамошнє товариство* закупили в Надьбечкереку 37 вагонів кукурудзи по ціні, вищій за максимальну**. Вартість цієї кукурудзи — приблизно 230 тис. крон — вони вже оплатили, але кукурудзу конфісковано, а на гроші накладено арешт. Тамошні власті, старший начальник окружного управління, виходячи з наявних у них телеграм сприятливого змісту, постійно запевняли зацікавлених, що кукурудзу одержать. Зараз, оскільки ні кукурудза не прибула, ні гроші не повернуті, населення звинувачує власті, що вони його обдурили, і вимагає кукурудзу або гроші.

Акт про купівлю кукурудзи можна одержати через старшого начальника Іршавського окружного управління, і цю справу слід було б вирішити позитивно, зважаючи на бідний, неосвічений народ, щоб він не зазнав відчутної матеріальної втрати, оскільки був тільки пасивним учасником.

17-го числа я поїхав у с. Брід. Тут, потім у селах Підгірне, Ділох і Чорний Потік я знайшов таку ж нужду, причини якої подібні до вищезгаданих. Тут для харчування використовували хліб якості, яку видно з додатка III, і вівсяне борошно, що видно з додатка IV. Згідно з твердженнями піджупана, рутени¹⁶ жили таким життям і раніше. Проти такого твердження з обуренням протестує народ. Дизентерія і тут лютувала, була великою і вимагала багато жертв. Тут я запитав, чи надавалась їм під час епідемії відомча охорона і які медичні заходи застосовувалися. Зовсім нічого. Районний нотар заявляє, що він уже 11 років на чолі району, але за цей час піджупан жодного разу не був у його районі. Навіть під час епідемії.

Вдови Газдика Шандора, Котубея Василя, Капітана Дьердя, Львака Яноша, Демчика Ласло, Леби Дмитра, Романа Василя, підгірненські жительки, заявили, що вони під час торішнього голоду ходили просити до жупана борошна. Піджупан направив їх до районного нотаря, сказавши, що борошно там. На це вони заявили, що в нотаря немає борошна, саме тому прийшли сюди.

* Мова йде про товариство загального постачання.

** Максимальна ціна — тверда, встановлена законом; ціна.

Після чого піджупан відіслав їх і сказав приблизно так: «Коли $\frac{1}{3}$ цього народу загине, решті, що залишиться, припаде більше продовольства». Згадані жінки повторили цю заяву кілька разів у присутності мукачівського головного протопопа Коссеї Елека, священника Іванчо Іштвана, районного нотаря, старости, нижчепідписаного міністерського уповноваженого і багатьох осіб. Встановлено, що в цей час у піджупана був значний запас борошна.

Тут з'явилися до мене жителі Смологовиці, Крайньої Мартинки. Впавши на землю, благали допомогти, бо всі залишилися без будь-якого продовольства.

З найбільшою похвалою необхідно тут згадати про брідського районного нотаря, який у повному розумінні знаходиться на висоті свого важкого покликання. Проти нього не було жодної скарги. Тут причиною нужди є виключно нестатки. 18-го числа був я в с. Загатті. У населення зовсім немає продовольства. Злидні загальні. Проти районного нотаря тут багато скарг. Наприклад: воєнну допомогу дає тільки тим, які працюють йому даремно один-два дні. На це скаржилося майже все село. І при розподілі продовольства перевагу надає тому, хто працює на нього. Орендував землі і давав їх обробляти даровою робочою силою. Надзвичайно багато скарг, одержаних мною по цій справі, я не встиг викласти в письмовій формі, бо мусив негайно повернутись в Берегове для переговорів з помічником секретаря міністерства Дьєрфі, але імена скаржників записав і просив загатянського протопопа, щоб скарги записав і надіслав мені.

Я встановив тут, що у загатянського жителя Пала Золтана, який є постійним робітником районного нотаря, ще 16 січня 1918 р. під час виявлення запасів знайшли 50 кг зерна власного виробництва, але той в заяві в жовтні 1917 р. цього не визнав, і від нього було взято на облік тільки 40 кг кукурудзи. Пал Золтан після того споживав, отже, немає сумніву, що у нього було й більше запасів зерна власного виробництва. Пал Золтан, крім того, забезпечувався і відомчим борошном. У районного нотаря є майже 10—15 ц люцерни, і, оскільки у нього немає жодної тварини, я розпорядився, щоб її у нього реквізували.

На махінації районного нотаря я зверну також увагу начальника окружного управління і піджупана.

Звідси я відправився у с. Завидове, де я зустрівся з такими ж злиднями.

Тут скаржилися також на те, що єврей-крамар продає цукор за 6 крон, гас — за 10—12 крон.

Цікаво, що я ніяк не зміг дізнатися від тих, що скаржилися, котрий це крамар. Боятися, що якщо викажуть, то навіть по такій ціні не зможуть одержати товарів. Згідно з одержаною мною інформацією, ці сільські лихварі відкрили філії мукачівських крамниць. Згідно з визнаннями піджупана і мукачівського бургомистра, власті безсилі перед ними. Я також констатував, що на багатьох місцях невірнo встановлений час незабезпеченості. Справа в тому, що при заявах всі запаси врожаю приписали для домашніх потреб і залишили поза увагою господарські потреби виробничників. Адже насіння, використане під час осінніх посівів, потрібно було б взяти до уваги і відповідно до цього початок незабезпеченості перенести на раніший строк. Отже, створилося таке становище, що, згідно з даними у відомості піджупана, та чи інша сім'я фігурує ще як забезпечена, хоча в дійсності у неї вже давно немає запасів.

Аналогічний випадок з багатьма такими сім'ями, які були на господарських роботах у Мезегедеш і там заробили 2—3 ц хліба. Цей заробіток вони доставили додому, і всю кількість його було взято на облік як таку, що призначена для власних домашніх потреб. Початок їхньої незабезпеченості встановлювався відповідно до цього. Але було багато таких, що під час торішніх злиднів позичали продукти від інших і віддавали їх із свого заробітку. Отже, незабезпеченість цих так само невірнo встановлена і насправді починається раніше, ніж приписано.

Без сумніву, формально мають місце випадки надмірного споживання. Але при цьому питанні слід взяти до уваги, що тутешня пшениця, як це показує зразок, доданий за номером VI, не має тієї якості і поживної сили, яку має нормальна пшениця. Далі слід взяти до уваги і те, що у цього народу, крім хліба, немає інших продуктів, він не вживає ні м'яса, ні жиру; квасоля, бруква, капуста і т. д. не вродили, отже, про надмірне

споживання у цього народу у власному розумінні про випадки порушення будь-якої норми не можна говорити...*

Згідно з одержаною мною точною інформацією, в цій жупі все гірське населення (близько 40—50 тис. чол., серед них багато дітей) перебуває в злиднях, подібних до вищезгаданих. Це населення і в мирний час, навіть після хорошого врожаю, купувало багато тисяч *ц* кукурудзи, бо власний урожай ніколи не був достатнім. Якщо трохи звільнюся від основної роботи, виїду також у Веречанський, Свалявський, Латоричанський і Мукачівський округи.

Труднощі обстеження на місці збільшуються тим, що окремі села зовсім не зв'язані шляхами одне з одним і з світом.

Тут був би величезний простір для обстеження з боку міністерства внутрішніх справ, яке б вникло в суть справи на місці, було б покликане виявити, чому такий запущений, нещасний, некультурний і підданий всякому самоуправству тутешній народ; обстеженню, яке б притягло до відповідальності і покарало б власті та їх органи за упущення, проявлені під час епідемій, і зробило б запобіжні заходи на випадок, якщо епідемії знову посиляться; яке встановило б, що за причина, що в час, коли здійснюється робота по охороні дітей і патрунуванню, тут діти голодують і масами гинуть; і яке встановило б, що тутешня адміністрація в своєму сучасному стані нездатна навіть для збереження наявного стану, а для творчої роботи вона зовсім не гожа і, за визнанням піджупана, стоїть перед крахом; і, як наслідок усього, встановило б, що тутешнє особливе становище у кожній галузі робить необхідними надзвичайні заходи...**

Берегове, 23 січня 1918 р.

Д-р Бриєглевич Карой,
уповноважений міністерства.

Ф. 283, оп. 2, од. зб. 3704, арк. 20—23. Копія. Переклад з угорської.

* В пропущеній частині док. мова йде про перевірку роботи млинів.

** Пропущено кінець док. про особисте ставлення автора док. до описуваних подій.

24 січня 1918 р. — Розпорядження начальника генерального штабу австро-угорської армії командуванню Кошицького військового округу і піджупанам жуп** про встановлення нагляду і розслідування фактів розповсюдження революційних листівок*

Цілком таємно.

Розпечатується власноручно командиром!

Кошице.

При цьому надсилаю копію випущеної угорською мовою листівки, знайденої в одному цісарському та королівському таборі для військовополонених.

Виходячи з демократичного характеру листівки, слід вважати, що мова йде про таку пропаганду, яка виникла в нашій країні і яку тут проводять.

Закликаємо всі підпорядковані військовому командуванню штаби, військові частини, установи та ін. приділяти цій пропаганді особливу увагу і при появі та розповсюдженні таких листівок проводити якнайгрунтовніше слідство. Рядовий особовий склад треба частіше несподівано обшукувати і при виявленні листівок слід його добре проінструктувати. Про наслідки слідства прошу негайно повідомити нас. Оригінал знайденої листівки, а також протокол допиту особи, що знайшла листівку, додати.

Начальник генерального штабу,

полковник Цікел, власноручно.

Ф. 7, оп. 1, од. зб. 3133, арк. 3. Друкарський відбиток. Переклад з угорської. Є також текст німецькою мовою.

* Компетенція командування Кошицького військового округу поширювалася також і на територію Закарпатської України.

** Це розпорядження було також надіслано підпорядкованим військовому командуванню штабам, військовим частинам, установам, командуванню Кошицького жандармського округу і бургомістам.

24 січня 1918 р. — Листівка до солдатів австро-угорської армії з закликом взяти приклад з російських солдатів і відмовитись захищати інтереси експлуататорів*

Брати-солдати! На новий рік несподівано приготували чудовий подарунок вам ті, які в добре опалюваних палацах готові пожертвувати за батьківщину останню краплю крові інших людей. Не вашим сім'ям хочуть вас повернути, не загальним миром хочуть вас обдарувати, а після Горліцького і Добердовського** пекла найстрашніший із страшних французький фронт, фландрійський, бурю гранат ще готують вам.

Брати, прокиньтесь! Російські солдати вже зрозуміли, що земля, яку вони мають завоювати, знаходиться в їх країні, що ворог, проти якого вони, якщо потрібно буде, встануть зі зброєю — зграя паразитів графів-землевласників та баронів-промисловців, яка Безземельних Іванів та Неімущих Петрів різних національностей нацьковує одних на одних для того, щоб вони не впізнали своїх справжніх ворогів і не повернулися проти них.

Солдати! Через два-три тижні російські брати підуть додому на щедру родючу землю, яка після цього не панам з палаців родитиме золотий колос, а тому, хто її обробляє. Чи знаєте, що на вас ще чекає? Після французького фронту буде єгипетський, сирійський, салонікський, потім знову італійський. І якщо спитаєте, для чого повинні ще проливатись ріки крові, вам скажуть, що англієць, італієць та француз все ще бажають завойовувати, хочуть украсти наші землі, ті землі, з яких вам припадає не більше одної крихти, переважна більшість яких належить неробам-графам та попам.

Російські солдати не згодні вмирати за те, щоб Польща або заселена іншими народами провінція належала російській імперії. А ви повинні роками страждати за відірвану від Франції територію, Ельзас-Лотарінгію, назву якої, можливо, досі й не чули, яка, на думку на-

* Датується за супровідним листом, див. док. № 14.

** Місця жорстоких боїв угорської армії під час першої імперіалістичної війни.

ших та ворожих урядів, є останньою перешкодою миру.

Брати-солдати! Тепер вирішується доля нашого життя. Вже гуде у нас вдома земля. Готуються експлуатовані і пригнічені, щоб притягти до відповідальності тих, на яких лежить відповідальність за море крові та сліз.

Ви остання надія володарів землі, за вашими багнетами вони шукають притулку. Якщо виступить армія голодних та злиднених, якщо вас пошлють, щоб ви в крові потопили рух ваших братів, солдати, що ви тоді будете робити?

Ф. 7, оп. 1, од. зб. 3133, арк. 3. Друкарський відбиток. Переклад з угорської. Є також текст німецькою мовою.

№ 16

3 березня 1918 р. — Розпорядження командування Кошіцького військового округу піджупану Ужанської жупи про розшук і конфіскацію схованої у населення зброї

Кошіце, 3 березня 1918 р.

Випадки, коли особи рядового складу вибули у відпустку із зброєю і боеприпасами, а повернулись до своїх частин без згаданих речей, дають підстави робити висновки про те, що у населення нагромаджується певна кількість зброї.

Вважаю за необхідне, щоб ви звернули увагу на можливі запаси схованої зброї і боеприпасів.

Звольте у зв'язку з цим провести в межах своєї компетенції необхідні розшуки і про наслідки повідомити військове командування до кінця березня місяця.

В разі знаходження зброї і боеприпасів прошу їх переслати в склад зброї Кошіцького військового корпусу.

За військового коменданта
Дробни, ген.-майор.

Ф. 7, оп. 1, од. зб. 3161, арк. 1. Ротатор. Переклад з угорської. На звороті док. цей же текст німецькою мовою.

4 березня 1918 р. — Циркуляр командування Кошицького військового округу піджупанам, бургомістрам і прикордонним поліцейським управлінням про посилення нагляду за солдатами, які повертаються з російського полону і розповсюджують революційні ідеї серед населення

Таємно.

Кошице, 4 березня 1918 р.

Немає сумніву, що в Росії полонені зазнають надзвичайно шкідливого впливу, який у великій їх частині значно підірвав дисципліну і лояльне ставлення до уряду. Велика матеріальна нужда і, нарешті, вплив революційних ідей останнім часом збільшили небезпеку, зв'язану з цими явищами.

З погляду державної безпеки необхідно всіма засобами перешкодити, щоб елементи, які зазнали впливу підривних ідей, не заразили політично населення.

Тому переконливо прошу вас пильно стежити за можливою пропагандистською діяльністю з боку наших солдатів, що повертаються з полону.

Багатьом нашим солдатам, що повернулися з полону, пощастило добратися до свого місця проживання без того, щоб пройти медичний та інший контроль, і вони, всупереч існуючим правилам, очевидно, протягом довгого часу ховатимуться від усякого нагляду.

На таких осіб особливо звертаю вашу увагу.

Очевидно також, що ворожа розвідка скористується можливістю заслати контрабандою на територію центральних держав своїх агентів з метою розгорнути тут антимілітаристичну, антидержавну або революційну діяльність, або безпосередньо шпіонаж.

З цієї причини особливу увагу слід би звернути на підозрілих осіб. Прошу, щоб у подібному випадку було повідомлене найближче військове командування.

(Підпис нерозбірливий)

Ф. 283, оп. 1, од. зб. 4889, арк. 1. Переклад з угорської. На тому ж аркуші текст німецькою мовою.

25 березня 1918 р. — Лист угорської групи комуністів у Росії Центральному Комітету Російської Комуністичної партії (більшовиків) про створення групи та про її цілі

Дорогие товарищи.

Доводим до вашего сведения, что 24 сего марта мы создали Коммунистическую венгерскую группу. Группа теоретически и практически стоит на платформе Русской Коммунистической партии (большевиков). Мы признаем программу, выработанную коллегией последнего партийного съезда*.

Группа издает — при помощи ЦК — два раза в неделю газету под названием «Социальная революция» политического и научного содержания.

Цель газеты — распространение коммунистических идей среди военнопленных в России и пролетариев и крестьян в Венгрии, в интересах социальной революции при помощи вооруженного восстания. Для этого мы хотим доставлять газету иллегальным путем в Венгрию и Америку, где живет более 2 млн. венгерских рабочих.

Редакция производится коллегией в составе 3 членов.

Группа устраивает курсы агитаторов. Таким путем здесь подготовленных товарищей мы хотим отправить в качестве эмиссаров в Венгрию (иллегальным путем). Эти эмиссары должны создать там коммунистическую организацию, поддерживающую связь с остающимися здесь группами эмигрантов и тамошним левым крылом социал-демократической партии.

Просим признания нашей группы Русской Коммунистической партией в рамках организационного устава.

С товарищеским приветом

Председатель группы
Бела Кун¹⁷.

Центральний партійний архів інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, од. зб. 86, арк. 1.

* Тобто VII з'їзду РКП(б), який відбувся 5 березня 1918 р.

24 травня 1918 р. — Прохання піджурана Ужанської жупи до командування угорським гарнізоном про виведення з с. Радванки пройнятих більшовицькими ідеями солдатів, що повернулися з російського полону

Внаслідок рішення адміністративної комісії Ужанської жупи вважаю своїм обов'язком звернутися до Вас, щоб нижчевказане нестерпне становище терміново виправити, тобто розміснених в с. Радванці в приватних будинках солдатів, що повернулися з полону, негайно виселити і розмістити в місцевій казармі для піхоти.

В с. Радванці в окремих будинках, хлівах, сараях та коморах проживає приблизно 2500 солдатів, що повернулися з російського полону, які не тільки знищують все майно та врожай населення, але, пройняті більшовицькими ідеями та вченням, ставлять під загрозу життя людей. У випадку, якщо не буде вжито термінових заходів, громадськість жупи буде змушена звернутися до компетентних органів з проханням ввести надзвичайний стан.

Одну частину місцевої казарми для піхоти займає резервна лікарня № 1, яку можна легко розмістити в загальній лікарні, і, таким чином, звільнивши зайняті хворими павільйони, казарми можна використати за призначенням. Це тим більше необхідно, що для покарання більшовиків потрібні по-казарменному закриті приміщення.

Громадськість жупи сподівається, що Ви оціните як слід цю обставину, бо вона має громадський та військовий інтерес, і вживете зі всією енергією заходів у вищевказаному напрямку.

Ужгород, 24 травня 1918 р.

Піджупан Мінаї.

Ф. 7, оп. 1, од. зб. 3145, арк. 2. Переклад з угорської.

№ 20

2 червня 1918 р. — Циркуляр міністерства внутрішніх справ Угорщини про розповсюдження військово-полоненими, що повертаються з Росії, революційних ідей

Таємно.

Всім надзупанам, начальнику Будапештської угорської королівської державної поліції, всім прикордонним угорським королівським поліцейським управлінням, угорській королівській державній поліції у Фіуме, а також всім окружним угорським королівським жантармським командуванням. З таємних донесень стало мені відомо, що військовополоненими, які повертаються з Росії, цілеспрямовано надають всі можливості для того, щоб вони взяли участь в пропагандній і здійсненні ідей більшовиків, і що багатьох зуміли вже зробити прихильниками цих ідей. Для перешкодження шкідливій революційній діяльності цих людей слід проводити за ними шонайширший таємний нагляд і, якщо це дасть результати, про них треба повідомити. Будапешт, 2 червня 1918 р.

З розпорядження міністра

Ілошваї, радник відділу міністерства.

РЕЗОЛЮЦІЯ СТАРШОГО НАЧАЛЬНИКА
ХУСТСЬКОГО ОКРУЖНОГО УПРАВЛІННЯ:

Таємно.

Видаю для проведення таємного слідства і для повідомлення результатів.

Хуст, 7 серпня 1918 р.

Рішко.

Ф. 320, оп. 1, од. зб. 5, арк. 1. Гектограф. Переклад з угорської.

№ 21

12 червня 1918 р. — Об'ява командивання Кошицького військового округу про запровадження військово-польових судів

Кошице, 12 червня 1918 р.

На основі розпорядження № 36, виданого 12 червня 1918 р., повідомляю про запровадження військово-польових судів.

В інтересах збереження дисципліни і порядку, а також в інтересах загальної безпеки вважаю необхідним запровадити військово-польові суди для розбору перерахованих нижче злочинів у всіх військових частинах, що належать до мого військового округу (на підставі §§ 433 і 434 XXXII закону від 1912 р.*) або підпорядковані мені по лінії карного права на підставі 2 абзацу § 35.

До них належать такі злочинні дії:

1. Порушення субординації (§§ 147 і 148 військового карного кодексу).

2. Бунт (§§ 159, 161—164 військового карного кодексу).

3. Заворушення (§§ 167 і 168 військового карного кодексу).

4. Дезертирство (§§ 183 і 193 військового карного кодексу).

5. Заколот (§§ 349 і 550 військового карного кодексу).

6. Крадіжка (§§ 492 і 499 військового карного кодексу).

Категорично закликаю кожного, хто підлягає командуванню військового округу**, кожному особу, що підпорядкована військовому суду, щоб стереглись після опублікування цього мого розпорядження від допущення перерахованих злочинів, бо кожен, хто допустить їх, буде притягнений до військово-польового суду і у випадках, перерахованих у 1—4-у пунктах, а також у 6-у пункті, буде каратися розстрілом, у випадку 5-го пункту — смертю через повішення.

Наказую всім комендатурам, частинам і установам це моє розпорядження оголосити шляхом читки перед вишикуваним особовим складом, а також проінструктувати окремі частини поясненням їх рідною мовою від-

* В §§ 433 і 434 XXXII закону від 1912 р. (в оригіналі помилково «1913 р.») говориться про умови запровадження військово-польових судів.

** В оригіналі слова «підлягає командуванню військового округу» підкреслено червоним олівцем.

носно законів I, II, III, V, XX, XXXIII, викладених у XV розділі I частини положення про службу.

За капітана
(підпис нерозбірливий).

Ф. 172, оп. 1, од. зб. 2132, арк. 4. Завірена копія. Переклад з угорської.

№ 22

1 липня 1918 р. — З наказу командування Кошицького військового округу всім піджупанам і бургомістрам про контроль за солдатами, що повертаються з російського полону і розповсюджують революційні ідеї

Дуже терміново.
Таємно.

Кошице, 1 липня 1918 р.

Разом з тими, що повертаються з полону додому, в країну проникає значна кількість антидержавних елементів. Внаслідок цього зростає небезпека, яка полягає в революційній підпільній роботі, шпигунстві і саботажі, спрямованих проти держави, збройних сил і взагалі проти всього суспільства. З цієї причини необхідно негайно переглянути відповідність і дійсне додержання правил прописки.

Головне військове командування у зв'язку з цим — оскільки це не належить до його компетенції — має намір зробити відповідним державним керівним відомствам належні пропозиції.

До того, як будуть вжиті відповідні заходи, було б вкрай бажано познайомити командування з порядком обов'язкової прописки і способом її теперішнього ведення.

У зв'язку з цим з офіційною пошаною прошу, звольте на вищезазначену адресу до 10-го числа ц. м. повідомити, яким способом виконуються положення про прописку і розшук на території, що підлягає вашій компетенції*...

* Далі йде деталізація цього запитання.

Повторно прошу, звольте терміново вирішити справу.
Надсилається усім панам піджупанам, що знаходяться на території військового командування, а також панам бургомістрам міст Кошіце, Мішкольц і Сатмарнеметі.

Начальник генерального штабу
(підпис нерозбірливий).

Ф. 283, оп. 1, од. зб. 5249, арк. 8. Друкарський відбиток. Переклад з угорської. Є також текст німецькою мовою.

№ 23

12 липня 1918 р. — Циркуляр Севлюського окружного управління всім нотарям округу про нагляд за особами, які ведуть революційну пропаганду

Таємно.

Згідно з директивою пана міністра внутрішніх справ закликаю вас пильно слідкувати за всіма такими рухами, що, подібно до будапештського робітничого руху¹⁸, могли б виникнути на території вашої дільниці.

З секретних повідомлень відомо, що організовані будапештські робітники посиляли на периферію агітаторів, і тому з великою увагою треба слідкувати за кожною чужою людиною і при виявленні такої відразу заявляти з метою негайного виселення, а у випадку, якщо буде спіймана у веденні агітації, тут же заарештувати і передати прокуратурі.

Слідкуйте за найменшим проявом такого руху. Прошу негайних повідомлень.

Севлюш, 12 липня 1918 р.

Заступник начальника окружного управління Кофланович.

Ф. 296, оп. 1, од. зб. 3, арк. 1. Гектограф. Переклад з угорської.

*23 липня 1918 р. — Із повідомлення Хустського окружного управління нотаріатам про розпорядження міністра оборони відносно застосування зброї при спробах звільнення населенням втікачів**

За повідомленням пана міністра оборони, на території одного військового командування трапився такий випадок. Один дезертир, який був спійманий військовим патрулем, спробував втекти, але його знову спіймали. При цьому зібрався натовп людей у кількості близько 150 чол., який зробив спробу перешкодити відконвоювати дезертира. Полонений, підбадьорений підтримкою присутніх людей, вчинив патрулю активний опір. При допомозі новоприсланого конвою вдалося нарешті взяти його під надійну варту. Коли дезертира вдруге повели під конвоем, демонструвало вже близько 1000 чол., яких потім розігнав військовий загін...**

Злочинців треба знешкодити, проти насильників треба застосувати насильство. Міністр внутрішніх справ і пан хорватський бан***¹⁹ були повідомлені, щоб застерегли населення від опору військовим вартовим, караулам і патрулям.

За вказівкою міністра генерал-лейтенант Дані, власноручно.

З метою оголошення про це повідомляю і районних нотарів.

Хуст, 23 липня 1918 р.

Мочкаї,
старший начальник
окружного управління.

Ф. 320, оп. 1, од. зб. 1, арк. 1. Переклад з угорської.

* В зв'язку з розкладом угорської армії на території країни були тисячі дезертирів.

** Пропущено частину док., яка не стосується теми збірника.

*** Бан — королівський намісник в Хорватії.

23 липня 1918 р. — Циркуляр командування Кошицького військового округу жупним управлінням про втечі російських військовополонених

Останнім часом набрали великого розмаху втечі російських військовополонених з місць роботи, які знаходяться на території цісарського і королівського командування Перемишльського військового округу, на територію вищезгаданого* округу. Із звітів збірних пунктів військовополонених-втікачів видно, що військовополонені часто тільки під впливом місцевого населення залишали свої місця роботи, щоб пішки повернутися в Росію. Крім того, траплялися випадки, коли місцеве населення забезпечувало військовополонених-втікачів необхідними харчами на дорогу. В окремих випадках навіть сільські управління видавали офіціальні довідки військовополоненим, в яких просили іспанське посольство** видати їм паспорти на виїзд. Підтвердилося також і те, що не тільки наше цивільне населення робить такі вчинки, шкідливі для нашої економіки, але навіть і наші солдати, які повертаються з Росії, закликають російських військовополонених якнайшвидше повертатися додому, бо австрійські, а також угорські військовополонені теж повертаються з Росії. Міністерство військових справ з порозуміння обох військових міністрів вирішило, що для цієї мети недосить вже сил конвоїрів військовополонених і жандармів і тому організує загони жандармів-ополченців, і поступове формування їх на територіях окремих військових командувань з числа наявного особового складу проводитиметься в травні і червні. Братіславське військове командування повинно забезпечити офіцерів, що займаються справами військовополонених в Угорщині, копією указу військового міністерства. Цей указ стосується, за погодженням з австрійським цісарським і королівським військовим міністерством, цісарського і королівського «Ландвер», а також австрійського цісарського і королівського ополчення. У зв'язку з накресленою обстановкою і для того, щоб за-

* Мається на увазі територія Кошицького військового командування.

** Як посольство нейтральної держави.

побігти пропаганді, яка шкодить інтересам нашої держави і економіки, і для перешкодження постійно зростаючих масових втеч, з офіційною пошаною прошу вас дати відповідні вказівки підлеглим органам влади, щоб вони у співдружності з адміністративними органами влади суворим контролем і роз'ясненням поклали кінець цим масовим втечам. Для військового командування.*

(Підпис нерозбірливий)

Ф. 296, оп. 1, од. зб. 1, арк. 1—2. Гектограф. Переклад з угорської.

№ 26

23 жовтня 1918 р. — Розпорядження надзупана Марамороської жупи Хустському окружному управлінню про встановлення особистих даних громадян, які потрапили в російський полон і займаються там революційною діяльністю

Із одержаного нами таємним шляхом 11-го номера газ. «Елере»** від 28 квітня ц. р., яка виходила в Саратові і є органом соціал-демократично настроєних військовополонених, можна встановити, що з числа угорських громадян, які знаходяться там в полоні, Міко, Келнер, Барта Антал, Режнічек Кароль, Гофман, Гохфельдер, д-р Габор, Фрідріх Дюла, Гере, Заллаї, Флейшер, Араньоші, Папп, Рошкаї і Фабіан²⁰ беруть участь у революційній, тобто підривній діяльності партії. Повідомляю вас про це з метою встановлення особистих даних, минулої діяльності, зв'язків і надійності вказаних осіб, тобто для того, щоб швидко зібрали і надіслали нам ці дані.

Мараморош-Сігет, 23 жовтня 1918 р.

Болгар.

* В оригіналі: Für den Milkmten.

** «Вперед».

РЕЗОЛЮЦІЯ СТАРШОГО НАЧАЛЬНИКА
ХУСТСЬКОГО ОКРУЖНОГО УПРАВЛІННЯ

Про це повідомляю сільських і районних нотарів для того, щоб вони сповіщали про результати слідства.

Хуст, 2 грудня 1918 р.

Старший начальник окружного управління
Мочкаї.

Ф. 320, оп. 1, од. зб. 7, арк. 1. Гектограф. Переклад з угорської.

№ 27

Не раніше 31 жовтня 1918 р. — Листівка угорської соціал-демократичної партії в зв'язку з перемогою буржуазно-демократичної революції в Угорщині*

ВИБУХНУЛА РЕВОЛЮЦІЯ!

РОБІТНИКИ! ТОВАРИШІ!

Егоїзм класового панування з фатальною неминучістю довів країну до революції.

Війська, які приєдналися до Національної Ради²¹, в середу вночі без кровопролиття зайняли основні пункти столиці: пошту, вузли телефонного зв'язку, зайняли районну комендатуру і присягли Національній Раді.

Робітники! Товариші!

Тепер за вами слово!

Контрреволюція, очевидно, намагається повернути знову владу.

Потрібно показати, що ви єдині з братами-воїнами!

На вулицю!

Припиніть роботу!

Угорська соціал-демократична партія.

Закарпатський краєзнавчий музей. Інв. № І—1023. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

* Датується за змістом док.

2 листопада 1918 р. — Донесення веряцького нотаря піджупану Угочанської жупи про заворушення серед солдатів і селян в сс. Королеве і Веряця

Доводжу до вашого відома, що солдати*, які проходять через наш район, і вчора ввечері в період від 7 до 9 год. чинили неподобства та руйнування не тільки в с. Королеві, але і в с. Веряці, що знаходиться недалеко від залізничної станції. Вони проникли в багато квартир і, розбивши частину цементованого кам'яного мосту, витягнутим звідти великим камінням розбили всі вікна того будинку з боку вулиці. При цьому кричали: «Вийди тепер реквізувати, собако-нотарю!»

Хоч я потурбувався про те, щоб була прикомандирована належна кількість цивільної поліції, однак, цілком очевидно, що цивільна поліція недостатня для захисту сільського нотаріального уряду.

Одночасно повідомляю, що знаходяться й такі місцеві селяни, які, використовуючи відсутність громадської безпеки, вимагають повернення реквізованих у них зернових продуктів.

Веряця, 2 листопада 1918 р.

Районний нотар Керені.

Ф. 245, оп. 2, од. зб. 1617, арк. 145. Рукопис. Переклад з угорської.

5 листопада 1918 р. — Телеграма Перечинського окружного управління піджупану Ужанської жупи про надіслання озброєного загону для попередження заворушень селян і солдатів

Для підтримання порядку на території округу прошу щонайменше 40 жандармів або солдатів, яким можна довіряти. Пройняті більшовицькими ідеями солдати,

* Мова йде про солдатів, які повернулися з фронтів після розпаду Австро-Угорщини.

що повернулися з Московщини, зброю додому хай не приносять, бо нею загрожують населенню, Національна сторожа організована. Якщо можна, прошу для неї обмундирування. Інші повідомлення передано по телефону.

Старший окружний начальник.

Ф. 7, оп. 1, од. зб. 3154, арк. 5. Телеграфний бланк. Переклад з угорської.

№ 30

Не раніше 5 листопада 1918 р. — З донесення начальника Загатянської лісової управи ужгородській дирекції державних лісів про селянське заворушення в с. Загатті*

Нижчепідписаний, як тимчасово уповноважений керівництвом Загатянської лісової управи лісничий, повідомляє, що 4-го числа ц. м. о 1 год. після обіду підбурений солдатами, що повернулися додому, народ околиці Загаття, повставши**, напав на канцелярію Загатянської лісової управи і зовсім зруйнував її...²²

Ф. 126, оп. 1, од. зб. 25, арк. 38—39. Копія. Переклад з угорської.

№ 31

6 листопада 1918 р. — Телеграма дирекції тур'яремetskого кінного заводу ужгородській Національній Раді про надіслання озброєного загону

Особовий склад жандармерії виїхав. Проти бунтуючої юрби для захисту державного майна прошу збройний загін.

Кінний завод.

Ф. 7, оп. 1, од. зб. 3154, арк. 6. Телеграфний бланк. Переклад з угорської.

* Датується за змістом док.

** В оригіналі «lázadászerűleg».

№ 32

*7 листопада 1918 р. — Телеграма нотаря с. Дубри-
ничі про надіслання озброєного загону для захисту
від населення*

Помічник нотаря Чісар під загрозою побиття на-
товпом не зміг покинути квартиру в с. Зарічеві. Для
його звільнення прошу надіслати збройний загін.

Районний нотар.

*Ф. 7, оп. 1, од. зб. 3154, арк. 1. Телеграфний бланк. Переклад з
угорської.*

№ 33

*8 листопада 1918 р. — Прохання управляючого
графським маєтком в с. Шаланки піджупану Уго-
чанської жупи захистити графський маєток від
селян*

Я, нижчепідписаний, управляючий маєтком графа
Зеленскі Роберта в с. Шаланки, покірно доповідаю, що
майно помістя, незважаючи на створення національної
гвардії*, знаходиться в небезпеці, бо жоден член місце-
вої гвардії не встав би на захист майна помістя.

Жителі с. Великі Ком'яти знову пред'явили свої пре-
тензії на велику рогату худобу маєтку, але строку пе-
редачі не призначили.

Раніш зробив це сільський староста, прибув за худо-
бою, однак в результаті втручання берегівської націо-
нальної варті справа вдалася лише частково.

Тому покірно прошу ваше благородіє вислати нам
на допомогу більш міцний загін севлюської національ-
ної гвардії, озброєний хоч би одним кулеметом, бо хо-
дять чутки, що вже більше ста озброєних солдатів згур-
тувалося в банду.

Крім того, покірно прошу для загону національної

* Національна гвардія — добровільні військові організації з
заможних елементів під час угорської буржуазної республіки
(листопад 1918 р.—березень 1919 р.)

гвардії в Шаланках зброю, тому що на 81 гвардійця є лише 15 гвинтівок.

Прошу ще призначити для загону національної гвардії енергійного командира, бо я, як працівник маєтку, не користуюсь у рядового складу симпатією, що теж може стати причиною непорядків.

Оскільки напад на маєток можна чекати кожну хвилину, прошу якомога скоріше вжити заходів.

З глибокою повагою ваш покірний слуга
управляючий маєтком Гілвеш Лайош.

Шаланки, 8 листопада 1918 р.

Ф. 245, оп. 2, од. зб. 1617, арк. 147. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 34

10 листопада 1918 р. — Кореспонденція газ. «Герг-Католикуш Семле»²³ про заворушення селян в Перечинському окрузі

В долині р. Тур'ї дійсно мали місце значні заворушення²⁴, але панічні чутки, які розповсюджувалися про це, були явно перебільшені.

В с. Зарічеві кілька днів були непорядки, але вони тривали тільки доти, поки кровно скривджений народ не добився того, що особливо ненависні люди покинули село. В с. Порошкові мала місце реакція на події, що сталися на заводі фірми Бантлін²⁵. Розлючені солдати захищали своїх невинних батьків. Форма захисту, безперечно, вийшла за належні рамки, але, крім кількох поранених і 3 вбитих, нічого особливого не трапилося.

Газ. «Görög-Katholikus Szemle», 10 листопада 1918 р., № 45. Переклад з угорської.

*12 листопада 1918 р. — Повідомлення Королівського
окружного управління піджурану Угочанської жупи
про напад селян на представників місцевої влади
в сс. Велятин, Рокосів і Велика Копаня*

Вчора по телефону я вже доповів про те, що в с. Велятині населення побило свого нотаря. Сьогодні повернувся висланий на місце пан начальник окружного управління з жандармерією і національними стражниками*, і я можу доповісти нижченаведене:

7-го числа ц. м. більша частина населення була викликана в сільську управу для виплати вартості кукурудзи й пшениці, які були реквізовані весною. Між нотарем і населенням виникла незгода щодо цін, було згадано про виплату допомоги й через це створилося таке безладдя, що нотар хотів звернутися за допомогою до єдиної озброєної офіційної особи, яку мав у розпорядженні. Натовп відібрав гвинтівку в єдиної озброєної особи, розбив її, потім напав у кабінеті на нотаря і наніс йому побої. Нотар внаслідок побоїв знепритомнів. Натовп напав на квартиру нотаря, там все розбив і пограбував, також жорстоко обійшовся з дружиною нотаря. Тимчасом нотарю і його дружині вдалося врятуватися в будинку священика. Натовп напав на дім священика, почав грабувати і, коли знайшов нотаря, який сховався там, знову почав його бити. З горища будинку скинули його на землю і, витягнувши на вулицю, побили його до втрати свідомості. Впевнений в тому, що нотар помер, натовп пішов до вчителя Поповича, побив його і пограбував. Грабував натовп і у колишніх сільського старости Мартона Мендела і нотаря Андрука. Переважну більшість документів і книг натовп знищив. Про це на місці був складений протокол. В підбуренні винні теперішній сільський староста і більшість членів представництва. Вислана озброєна сторожа заарештувала 17 чол. Нотар зараз лежить тяжко хворий в Хусті, на думку лікаря, його одужання може настати не раніше 3—4 місяців.

* В оригіналі слова «з жандармерією і національними стражниками» вписані над рядком чорнилом.

Головних винуватців не можна було впіймати, бо втекли на конях і ховаються озброєні у лісах в районі с. Велятина.

Вчора я по телефону просив окружну комендатуру гонведів* в м. Кошіце, жандармську флігелькомендатуру в м. Берегові і військовополіцейську комендатуру у Севлюші відрядити в с. Велятин військово-поліцейський загін в складі 40 чол., щоб головніші винуватці були піймані і доставлені на призначене місце.

Прошу пана піджупана, будьте ласкаві також вжити заходів у рамках своєї компетенції.

Тепер село не має представництва, і порядок підтримують прикомандировані з Надьтарна 2 жандарми і 12 національних стражників, але вони можуть залишитися всього не більше кількох днів.

Одноразово доповідаю, що на території мого округу було зроблено напад ще в с. Рокосові з боку мешканців сіл Раковець і Велика Копаня. Озброєні солдати пограбували одного торговця і побили його разом з сім'єю. Зробили злом і в одного корчмаря, але він вжив проти них зброю, і серед великої бійки вдалося зловити 2 чол. Третього зломщика п'ятьма пострілами з револьвера знешкодили, і на наступний день національні стражники і цього піймали у Великій Копані.

Прошу пана піджупана терміново прикомандирувати жандармерію знову в с. Велика Копаня.

Королеве, 12 листопада 1918 р.

Багатаї, старший начальник
окружного управління.

Ф. 245, оп. 2, од. зб. 1617, арк. 148. Переклад з угорської.

№ 36

16 листопада 1919 р.** — Листівка-звернення до
трудящих Угорщини з вимогою встановлення соціалістичної республіки²⁶

РОБІТНИКИ!
ГРОМАДЯНИ!

СОЛДАТИ!
ТОВАРИШІ!

10 листопада 1918 р. за дорученням Центрального Виконавчого Комітету російських Рад робітничо-солдат-

* Гонвед — солдат угорської армії.

** Датується за збірником.

ських і селянських депутатів народний комісар т. Свердлов з Москви прислав Угорському революційному уряду телеграму-блискавку на вісімсот слів № 1031/3/11/10 визволеним народам. В телеграмі вітає Угорський революційний уряд і закликає до утворення

Всесвітньої республіки.

Одночасно попереджує визволені народи, щоб вони не дали себе обманути буржуазії, яка маскується революційністю, тому що революцію тільки тоді можна назвати успішною, коли вона закінчується перемогою трудящого народу. Це послання народів до сьогоднішнього дня приховувала від нас «народна влада», яка ліквідує таємну дипломатію. Вимагаймо, щоб дослівний текст телеграми негайно опублікували! Хай буде кінець таємним маніпуляціям. Нашу долю ми самі хочемо вирішити!

Вимагаємо соціалістичної республіки!

Революційні соціалісти.

Закарпатський краєзнавчий музей. Інв. № I—1025.

№ 37

16 листопада 1918 р. — Розпорядження Хустського окружного управління нотарям округу оголосити обіцянку урядового комісара Марамороської жупи про наділення землею солдатів, які не будуть вимагати возз'єднання з Радянською Україною

Про нижченаведене розпорядження пана урядового комісара повідомляю вас з метою, щоб з ним негайно і якнайширше познайомити населення. Повідомлення по телефону: «Пан урядовий комісар для широкого опублікування доводить до відома, що всі бідні солдати та інваліди, які будуть поводити себе добре, залишаться вірними угорській державі і не будуть вимагати відриву від держави і возз'єднання з Україною, одержать від угорської держави 10 гольдів землі».

Хуст, 16 листопада 1918 р.

Прийняв Югасович, старший начальник
окружного управління.

Додаю, що на тих місцях, де досі ще не згадували про возз'єднання з Україною, в об'яві слід підкреслювати тільки те, що тих, які залишаться вірними угорській державі і будуть поводити себе добре, угорська держава, якщо вони зовсім бідні або інваліди-солдати, буде нагороджувати 10 гольдами землі.

В оголошенні слід особливо підкреслити, що землю дає угорська держава.

Там, де вже мали місце заяви про приєднання до України, слід, звичайно, публікувати оголошення повністю.

В об'яві треба згадати і про те, що ті, які підуть на порушення порядку і поведитимуть себе несумісно з законами угорської держави, цими пільгами не користуватимуться.

Хуст, 16 листопада 1918 р.

Старший начальник окружного управління
(підпис нерозбірливий).

Ф. 320, оп. 1, од. зб. 9, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 38

17 листопада 1918 р. — Кореспонденція газ. «Герез-Католикуш Семле» про виступи солдатів, що повернулися з фронту, й селян Марамороської жупи за возз'єднання з Радянською Україною

Неспокій в Марамороші* досяг найвищого ступеня. Солдати, що повернулися, в с. Дубові зламали склад боеприпасів і забезпечили себе патронами і ручними гранатами. Євреям** і панам дали 24-годинний строк для втечі. В с. Тернові також грабували. Заворушення відбувалися і в сс. Ясиня, Саплонца і Стеблівка. Райони сс. Теребля й Іза заявили про свій перехід в православну віру і приєднання до Української республіки***. Більш помірковані, як сс. Бедевля, Палошремете і Тересвян-

* Так скорочено називалась територія Марамороської жупи.

** Звичайно нападів з боку населення зазнавали євреї-лихварі і торгівці.

*** Мається на увазі Радянська республіка.

ська долина, хочуть приєднатися до львівського митрополіта, а в політичному відношенні — до Галичини.

Угорські написи, герби скрізь знімають, угорські прапори розривають. Багатьом священикам і вчителям дали 8-денний строк для виселення. Одному з наших священиків вистрілили у вікно. Більшість священиків і вчителів втекла. Невимовну ненависть до священиків, вчителів і до властей обґрунтовують тим, що за наказом названих прихильників старого календаря²⁷ їх інтернували і над ними знущались жандарми.

Газ. «*Görög-Katholikus Szemle*», 17 листопада 1918 р., № 46. Переклад з угорської.

№ 39

24 листопада 1918 р. — Кореспонденція газ. «*Герег-Католикуш Семле*» про рух населення Марамороської жупи за возз'єднання з Радянською Росією

В МАРАМОРОШІ НЕСПОКІЙНО

Марамороський народ, за винятком духівництва й інтелігенції, рішуче об'єднується. Більш радикальні (долина р. Ріка, с. Терєбля) навіть в галузі релігії хочуть порвати з теперішніми порядками, а в політичному відношенні бажають приєднатися до Росії; помірковані елементи в церковному відношенні тягнуть до Львова, а в політичному — до великої України. Заворушення в с. Дубові було придушено цивільною вартою*.

Газ. «*Görög-Katholikus Szemle*», 24 листопада 1918 р., № 47. Переклад з угорської.

№ 40

28 листопада 1918 р. — Повідомлення Середнянського окружного управління наджупану Ужанської жупи про прагнення жителів сіл Худлівського нотаріату до возз'єднання з Радянською Україною

Згідно з повідомленнями Худлівського дільничного нотаріату, українську ідею поширюють там солдати, що

* Збройні сили, які виконували функції поліції в Угорській буржуазній республіці.

повертаються додому, і, як говорять, там народ вважає себе тогочасним з українською нацією і бажає об'єднатися з нею.

Середнє, 28 листопада 1918 р.

Іванчі, начальник окружного управління.

Ф. 4, оп. 1, од. зб. 836, арк. 107. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 41

11 грудня 1918 р. — Циркуляр державної комісії по пропаганді в м. Будапешті начальника окружних управлінь про ведення пропаганди серед місцевого українського населення проти його прагнення до возз'єднання з Радянською Україною

Будапешт, 11 грудня 1918 р.

Просимо повідомити по телеграфу про наявність рутенського руху.* Під час агітації проти тенденцій за відокремлення просимо розгорнути серед рутенського народу роботу в такому напрямку, щоб привернути його до нас. До проведення планомірної пропаганди необхідно залучити всі верстви громадськості.

Державна комісія в справах пропаганди.

Ф. 172, оп. 1, од. зб. 2129, арк. 1. Телеграфний бланк. Переклад з угорської.

№ 42

15 грудня 1918 р. — Кореспонденція газ. «Герез-Католикуш Семле» про розповсюдження солдатами, які повертаються з Росії, більшовицьких ідей серед населення Марамороської жупи

БІЛЬШОВИЗМ В МАРАМОРОШІ

Молоді солдати, що повернулися з Росії, особливо рішуче ведуть невгамовну більшовицьку пропаганду. Вони

* Мається на увазі рух за возз'єднання з Радянською Україною.

підбурюють проти попів. Розумову працю інтелігенції не бажають поважати, її вважають менш цінною, ніж свою грубу фізичну працю.

Наприклад, під приводом звільнення від відробітку коблини і роковини²⁸ і від постачання топлива, священикам вони хочуть встановити плату від 7 до 2 к. ч., а якщо вони поступають на роботу, для себе вимагають і одержують 3 600 крон річних плюс квартиру з столом, навіть 7 тис. крон плюс одяг і взуття. Вони кажуть, що пани сидять в теплій кімнаті, а вони виконують тяжку роботу в холоді і на морозі, отже, вони заслугують більше. За невеликий візок дров так і просять 60 крон, за дитячу роботу — по 30 крон в день плюс харчування, за віко* кукурудзи — 80 крон і т. д. В школах хочуть вибрати селянських вчителів²⁹, бо це обійдеться дешевше. Священик і вчитель, на їх думку, нехай йдуть косити і копати. Більш старі і розсудливі рутени не зовсім схвалюють ці радикальні погляди, але поки що змушені підкорятися терору галасливої молоді.

Газ. «Görög-Katholikus Szemle», 15 грудня 1918 р., № 50. Переклад з угорської.

№ 43

21 грудня 1918 р. — Телеграма наджупана Ужанської жупи міністру внутрішніх справ Угорщини про створення на території жупи військово-польових судів

На підставі § 8 розпорядження № 2731 від 1917 р.** з метою збереження безпеки в Ужанській жупі, Ужгородська національна рада і місцева комісія, що складається з командирів цивільних і військових збройних сил, згідно з одностайно прийнятою і врученою мені заявою, дала термінову пропозицію запровадити на території Ужанської жупи військово-польові суди для розгляду злочинів, зазначених в 4-му пункті 12-го параграфу LXIII закону від 1912 р.³⁰

Передбачені пунктом злочини, особливо в Ужгороді,

* Віко — міра обсягу, 32 літри.

** В од. зб. не знайдено.

безперервно повторюються з часу революції*, нічні** грабунки складів з військовим спорядженням і продовольством, що залишилось тут з часу інтендантства 2-ї і 9-ї армій і яке становить національне майно, вартістю приблизно 25 млн. крон, поширюються так сильно, що з метою припинення дальшого поширення злочинів, які приводять до повного розкладу військової дисципліни, загрожують державній безпеці і підривають збройні сили держави, стає необхідним показове покарання винних.

На*** одностайну думку військових командирів і місцевої військової ради послаблену дисципліну як щодо осіб, які підлягають цивільному, так і щодо тих, які підлягають військовому судочинству, можна відновити тільки запровадженням військово-польових судів.

Виходячи з цього, дуже прошу вас, звольте на території Ужанської жупи ввести військово-польові суди як щодо осіб, які підлягають військовому, так і щодо тих осіб, які підлягають цивільному судочинству.

Легеца, наджупан, урядовий комісар.

Ф. 4, оп. 1, од. зб. 836, арк. 126. Рукописний відпуск. Переклад з угорської.

№ 44

27 грудня 1918 р. — Заява селян с. Пістрялова про бажання воз'єднатися з Радянською Україною та про їх тяжке становище під гнітом поміщиків і капіталістів

ЗАЯВЛЕНІЄ ПОДКАРПАТСЬКИХ РУСИНОВ ІЗ ПІСТРЯЛОВА

Братя наші! Заявляємо Вам, же ми би хотіли ид Вам приклучитися, як ид українцям.

* Мається на увазі буржуазно-демократична революція в Угорщині 31 жовтня 1918 р.

** В оригіналі перед «нічні» рукою автора викреслено «тільки».

*** В оригіналі перед «на» викреслено олівцем рукою автора «Між солдатами дисципліна зовсім розклаталась, а порядок в жупі тільки...»

Ми би раді од мадьярського ярма оторватися, бо нас туй дуже гублять, топчуть. Ми не годні туй ужити, бо од нас школи наші рускі загубили і наш язик од нас ізтерли. Ми тепер ні по-руски, ні по-мадьярски не знаеме.

Ми тепер прийшли із війни, ніякої правди не маеме.

Туй, коло нашого гатару*, ліс є, што давно наш був, а Мункачі фальшиво одобрав од нас, а ми тепер не маеме де дров узяти. Туй у нас люде суть старі, што знають, коли село було достало од ліса правду, ож назад ліс нам дали, а піп у нас був, та назад од нас загубив то-ту правду, дав панам назад у руки.

Туй много народу є безземельного, што не можуть ужити. Туй є довкола нашого гатару графска земля, а ми не маеме де достати хліба. Туй коло нашого гатару є графска земля, називається Мала мочарка, для хліборобу.

А сінокосна земля є туй графска, називається Серне мочарка. Із тої би нам треба, бо не маеме сінокоса, ай і для скота пасла.

Братя наші! Просимеся ид Вам, ид Вам ся просиме, спомагайте нам, кедь есте годні, бо ми туй под стиском мадьярских жандарів ай і панського правительства не можеме ужити.

Пістрялівська Руська Народна рада,
27 децембра 1918 р.
11 підписів.

Мукачівський філіал ДАЗО, ф. 1, оп. 1, од. зб. 1, арк. 39. Рукопис.

№ 45

29 грудня 1918 р. — 3 листа Бели Куна редакції газ. «Правда» про боротьбу трудящих Угорщини проти реакційного буржуазного уряду за встановлення диктатури пролетаріату

«...** Прежде всего, я хочу передать революционный привет от Коммунистической партии Венгрии³¹ нашей братской русской партии.

* Гатар — границя.

** Пропущена частина док., в якій розповідається про Б. Куна і одержаний від нього редакцією «Правды» лист.

Теперь о деле. Когда мы приехали домой, сейчас же завязали связи с различными левыми группами рабочих, и раньше, чем мы стали действовать, мы устроили совещание с металлистами. Там были представители от рабочих различных металлургических фабрик, правление профессионального союза металлистов. Это совещание единогласно приняло резолюцию о том, что член профессионального союза может быть не только социал-демократом, но и членом коммунистической партии.

Затем вышел первый номер нашей «Красной газеты»,³² и мы выступили в качестве самостоятельной партии. Наши революционные товарищи организовали во всех профессиональных союзах коммунистические фракции. Такая же фракция существует и в Совете рабочих депутатов (впрочем, этот совет весьма мало является рабочим советом). На фабриках Будапешта и в окрестностях проводятся собрания и конференции, где наши товарищи выступают с большим успехом. Наша газета, ввиду технических затруднений, может выходить пока только два раза в неделю и только в размере 40 000 экземпляров, хотя мы могли бы продавать в 10 раз больше. Как только появляются газетчики, тотчас же собирается толпа народа, и газета вмиг распродается.

Вчера мы послали первую телеграмму в Москву следующего содержания:

«Вчера в Будапеште был солдатский митинг, превратившийся в уличную демонстрацию: демонстранты появились перед редакцией коммунистического партийного органа «Красная газета» с красными знаменами и плакатами с надписями «Вся власть Советам рабочих, крестьянских и солдатских депутатов!» (Эту телеграмму мы не получили. *Ред.*)*.

Общее положение здесь следующее:

«Народное правительство»** не имеет власти, ибо оно колеблется между пролетариатом и буржуазией. С тех пор, как мы начали работать, существует постоянный министерский кризис: министры социал-демократы (меньшевики) сегодня подают в отставку, завтра остаются, ибо другого пути для них уже нет.

* Примітка редакції газ. «Правды».

** Мається на увазі буржуазний уряд Каролї.

Полное отсутствие дров и угля. Фабрики стоят. Ввиду безработицы социал-демократическая меньшевистская партия не считает возможным выставить такую программу, как наша...*

Газ. «Правда», 29 грудня 1918 р., № 285.

№ 46

31 грудня 1918 р. — Лист начальника Середнянського окружного управління з проханням негайно покарати керівників революційного виступу селян с. Лемківці³³

Терміново.

В Ужгородську воєнну комендатуру сьогодні через жандармерію я представив жителів с. Лемківці Михайла Кокайко та Яноша Лаще разом з прикладеним відношенням для надзвичайного суду над ними. Першого прошу засудити до негайного розстрілу, а другого до важкого** покарання.

У зв'язку з тим, що в окрузі порядок порушений, недоторканість особи і майна в небезпеці, прошу Вас негайно зв'язатись по телефону з комендатурою, щоб винні негайно понесли своє заслужене покарання, і в телеграмі повідомити мене про міру покарання, щоб довести це також і до відома всього села.

Середне, 31 грудня 1918 р.

Замісник старшого начальника окружного управління.

д-р Іванчі Бейла.

Ф. 7, оп. 1, од. зб. 3133, арк. 1. Переклад з угорської.

* Пропущено кінець док. про присутність французьких військ в Угорщині.

** В оригіналі слова «негайного розстрілу» і «важкого» підкреслені автором.

№ 47

5 січня 1919 р. — Донесення Ужгородської дирекції державних лісів командуванню окупаційних військ про масове захоплення лісів селянами.

Мешканці сіл Доманинці, Оноківці, Циганівці, Великі Лази, Дравці, Довге Поле, Холмець і Великі Геївці чинять масові порубки та захоплюють державні ліси, проти охоронного персоналу виступають із зброєю, навіть залпами держать на відстані лісовий персонал.

Тому головне лісове управління звертається до Вас з проханням вжити заходів, щоб перешкодити цьому нищенню лісів.

. Ужгород, 5 січня 1919 р.

Кароль.

Ф. 126, оп. 1, од. зб. 25, арк. 32. Рукопис. Переклад з угорської. Є також текст італійською мовою.

№ 48

11 січня 1919 р. — Прохання дирекції Мукачівської тютюнової фабрики до коменданта міста про введення на територію фабрики озброєного загону для перешкодження заворушенню серед робітників

В зв'язку з загрозливою недисциплінованістю, що виявилася сьогодні на території фабрики, виникла необхідність відрядження збройної сили.

Тому просимо відрядити на територію місцевої тютюнової фабрики 16 чол. під командою одного офіцера з метою збереження порядку і дисципліни, а саме: з 6 год. сьогоднішнього вечора, з 6-годинним службовим часом на одну зміну.

Мукачеве, 11 січня 1919 р.

Гофман, Варга.

Мукачівський філіал ДАЗО, ф. 20, оп. 1, од. зб. 346, арк. 4. Переклад з угорської.

№ 49

11 січня 1919 р. — Заява сільської народної Ради і жителів с. Синевирська Поляна про возз'єднання з Радянською Україною³⁴

Ми, русини, живущі в Карпатах, в границі Галиції, согласні приключитися или соединитися до руської України, так если будеме пользоватися государственново земельов і лісом, аби усьо било на село жителям, бо ми туй люде зовсім бідні, бо нас туй государственно панство притисло било так, что совершенно не моглисме прожити, та аби нам в кождому селі порозділена била на жителей земля государственно і ліси, і желаеме, что-би какнайскорше залізну дорогу пустили до нас, бо ми жиеме от залізної дороги 75 км. Если ми туй не імееме залізної дороги, то ми не маемо никакой жизни, бо ми туй не можеме прожити із нашої землі, только мусиме куповати хліб, бо у нас не родится нич, только картофля, но і того, когда не измерзне.

І тото желаеме признати, что воїни только за гроші, которий желае воїнску службу удержувати. Ми войовали 4½ года, то больше не желаеме войну дальше продолжати.

Если ми приключаемеся до України, то покорно просиме Україну какнайскоро хліб посилати нам.

Всього 111 підписів.

Дня 11 януара 1919 года.

Мукачівський філіал ДАЗО, ф. 1, оп. 1, од. зб. 1, арк. 14. Рукопис.

№ 50

17 січня 1919 р. — Заява селян с. Зубівки про бажання возз'єднатися з Радянською Україною

1. Просиме вас, любі наші братя, ми ся приключаеме ко вам ид Україні і желаеме од вас тото, што аби ви ся из нами постарали, аби ви тото подали, што ми

будеме од вас жадати про нас, про руский бідний народ.

2. Ми вам изьявляеме і од вас сесе просиме із великов ласков, што ми маеме таку велику жалость, на сесе ми маеме у своїм гатарі таку землю, што граф Шенборн давнішнім часом од нас одобрав од бідного народу і передав на мадьярского алома* руки, та обладуе із нив**, а нам так із рук світа удавають мадьярські пани.

3. А нам сеся земля до самих двер упирать, ми із хижі не годні уйти, абисме на своє уйшли, лем нараз ступаеме на графское, бо нам попуд визори*** граф одобрав нашу землю, і так нас із сим дуже мучать. Бідний наш руский народ є без орючої землі, а другий раз пасла не маеме, аніде хліба собі наробити, аніде свій бідний йосаг**** угнати, лем сме за дорогі гроші од мадьярского алома арендовали і так сме якось бідно свій йосаг животили.

4. Из'являеме вам сесе, што ми собі желаеме. Перший раз, сесю землю, што попуд наші хижі ся состоить, і тота земля ся називає Лази, і она веде аж до едної камінної дороги, і до тої ведучої дороги ушитку тоту землю, што попуд городи наші, правда, і пасла є у тів землі, тай еще суть пару графских порожніх домів, і тото би сме просили собі, зачим теперішнім часом подчас войнов у нашім Зубівськім селі великий огонь ся став, што бідного нашого народу хижі погоріли та школа ізгоріла. Сесі доми би сме просили із великов ласков про бідних людей наших будовання, а еден дом для нашої школи, тот, у котрім ся і тепер діти учать, абисме уедно із земельов дістали і тоті хижі, та й просиме еще і желаеме собі поза тоту камінну дорогу еще хоть лем 10 угрів для йосагу, аби на воду годна доходити у ріки. Еще і тото нам мало, бо еще ми і сив землев не годні обстати, бо сеся земля лем орати валозна*****, вать на слабое пасло мож її хосновати,***** а кедь би сме хотіли собі мало заробити, то не маеме на чім

* Алом — держава.

** Нив — нею.

*** Визори — вікна.

**** Йосаг — худоба.

***** Валозна — придатна.

***** Хосновати — використовувати.

робити, то ми би собі еще просили із того міста, що ся називає Болото, хоть лем 200 угрів, абисме годні собі який йосаг держати, бо ути мож собі сіна доробити.

5. Хаші у своїм гатарі не маеме ніякої. Давнішнім часом ми мали часть в Угровскім лісі, двічі ути сме собі дров принести. Тот ліс ся називає Романовиц. Та ути собі желаеме із Романівца 300 угрів ліса, а кедь нам там не буде заходити, то із другого міста, що ся називає Довгий гать і най буде ути 300 угрів, де нам уже били уміряли мадьярські аломські пани, лем і так нам дораз не передали.

6. Ми жадаеме сесе, ож попам та дякам аби коблина і денні роботи тай дрива аби ся изтерли. Дрива лем такі аби палили, які і ми будеме палити, каждый які дістане.

7. І жадаеме того, ож абисме тоту волю дістали, із наших урождених, овоці* собі годні варити спокійно-напій на свій сікшейг.** Та й приключаеме і сесе, ож і табаку абисме каждый своєю вольов собі садили.

Та й із великов ласков просиме, ож абисте ви нам вшиткі наші пункти потвердили, та й нам якнайскорше до рук дали.

Зубівська Руска Рада
17 януара 1919 р.

Мукачівський філіал ДАЗО, ф. 1, оп. 1, од. зб. 1, арк. 41. Рукопис.

№ 51

18 січня 1919 р. — Протокол зборів селян с. Новоселиці про їх соціальні вимоги та про возз'єднання Закарпаття з російським та українським народами

Первий раз, наші селяне то хотять, щоб вони иміли свободи, щоби каждый і каждый чоловік имів право говорити і каждый чоловік аби еднакий, щоби не било панов, ні графов, ні більшого газди, ні меншого.

* Овоці — фрукти.

** Сікшейг — потреба.

Другий раз, наш руский народ займає на Мадьярщині худобством; не мають из чого жити, ибо землі нема, а ліси кинштар* присів, та из бідних людей кожу дере.

Наш руский народ то хоче, щоби достав землі і кусок ліса, і для худоби пасла, щоби каждый бідний руский чоловік міг жити.

Наш руский народ то хоче, щоби менші податки били, ибо у нас попи великі пани. Наші селяне то хотять, аби повини лем грошми їх платили, щоби їм люде не робили попові, не так, ги до тепер**.

Наші селяне то хотять, ибо єсть у нас графський млин, і селяне хотять, щоби сільський млин бив.

Наші селяне то хотять, аби каждый чоловік имів право собі табак садити і без ніякої платні. Щоби зато не платили, що собі люде самі сіють і із тим роблять і працюють.

Наші селяне так кажуть, ож они русини били до тепер, тай по сьому хотять бити і хотять ся соединити із Українов, из руским народом.

Протокол изниманий во селі Новоселиці,

18 януара 1919 р.

Підписи.

Мукачівський філіал ДАЗО, ф. 1, оп. 1, од. зб. 1, арк. 36. Рукопис.

№ 52

18 січня 1919 р. — Вимога селян с. Ромочевиця про наділення землею, надання трудящим політичних прав, поліпшення народної освіти та ін.

ПРОТЕСТ

О НАРОДНОМ РУСКОМ ТРЕБОВАНІІ

1. Требує наш руский народ розділеніє землі і лісов графских за найнизшу суму!

2. Народам голоси!

3. По народному совіту священническі плати і півцам.***

* Кинштар — управління державними маєтками.

** Ги ло тепер — як до цього часу.

*** Півци — дяки.

4. Сажденіє табаку ко потребам кождому бесплатно!
 5. Свободу виїжджати за границу!
 6. Розширення народного просвіщенія!
 7. Довози і увози товарів!
 8. На нашу охрану поліцію без войских управленій!
- Сії 8 пунктов содержат народну будущность.

Ромочевиця, 18 януара 1919 г.

Сильское управительство.

Мукачівський філіал ДАЗО, ф. 1, оп. 1, од. зб. 1, арк. 40. Рукопис.

№ 53

29 січня 1919 р. — З прохання угорських буржуазних чиновників Довжанського округу до губернатора Руської Крайни³⁵ про надіслання збройних сил з метою перешкоди діям революційно настроеного населення

Ми, нижчепідписані, звертаємося до вашого пресвосходительства з шанобливим проханням. Звольте в інтересах захисту особистої і матеріальної безпеки нерутенських громадян с. Довгого і околиці, особливо службовців, які склали раніше так зв. середній стан, терміново відрядити сюди надійну збройну силу і заспокоїти розбурханий бездушними підбурювачами громадський настрій за допомогою відповідних заходів і, можливо, своєї особистої появи. Наше прохання мотивуємо так:

Частина рутенського населення с. Довгого і околиці, яка безперечно дотримується комуністичного, вірніше, більшовицького напрямку, вже давно, але особливо з 21-го числа ц. м., коли відбулися збори рутенського населення в Хусті,³⁶ виявляє по відношенню до нерутенських громадян таку свавільну і ніяких законів не визнаючи поведінку, з якої безумовно і цілком обгрунтовано варто зробити висновок, що скоро ми можемо бути піддані знущанням і грабункам з боку безвідповідальної юрби. Ця безвідповідальна чернь та її вожді, які тепер замість роботи заповнюють свій час виключно лише політикою, вирішують на зборах, що відбуваються систематично, що їм не потрібний окружний начальник,

не потрібний нотар, ні вчитель, ні люди в брюках*, і до прибуття службовців з України на всі посади в установах хочуть призначити неграмотних людей, що обираються з їх середовища або навіть уже таємно обрані...**

Ми дозволяємо собі звернути шановну увагу вашого превосходительства на ці обставини: уже тепер, коли просто тим, що тут постійно буде знаходитись 25—50 більш енергійних і дисциплінованих чужих солдатів, безумовно, можна ще зберегти безпеку іншомовних громадян та їх майна всього округу і, безумовно, можна перешкодити деморалізуючій діяльності бездушних і безвідповідальних підбурювачів. Але цілком ясно, що чим довше буде затягуватися відкомандирування цієї збройної сили, тим важче буде відновити порядок і спокій.

Повторюючи своє шанобливе прохання, залишаємось з глибокою пошаною.

Довге, 29 січня 1919 р.

Віктор Бенке, реформатський священник,

Пал Форбергер, лісничий, всього 18 підписів.

РЕЗОЛЮЦІЯ СТАРШОГО НАЧАЛЬНИКА ДОВЖАНСЬКОГО ОКРУГУ:

«Правоту і необхідність вищезгаданої просьби підтверджую.

Старший начальник...» (підпис нерозбірливий).

Ф. 59, оп. 1, од. зб. 52, арк. 1—2. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 54

3 лютого 1919 р. — Телеграма губернатора Руської Крайни міністру юстиції Угорщини про негайне розслідування революційних виступів селян с. Колочави

В справі бунту в с. Колочаві було заарештовано кілька місцевих жителів, але ні Мараморш-Сігетський три-

* Маються на увазі буржуазні чиновники.

** Пропущено частину док., де говориться про необхідність посилення національної варти в селі.

бунал, ні Волівський окружний суд не провели слідства до сьогоднішнього дня.

В інтересах громадського спокою прошу дати відповідному судові вказівку про термінове проведення слідства.

3 лютого 1919 р.

Штефан Агоштон³⁷, губернатор.

Ф. 59, оп. 1, од. зб. 54, арк. 28. Рукописний відпуск. Переклад з угорської.

№ 55

26 лютого 1919 р. — Протокол наради про участь Севлюської робітничої Ради³⁸ в контролі над продовольчим постачанням жупи

Присутні були піджупан Міклош Сентпалі, д-р Шандор Уйгелі, піднотар Ласло Дан, головний нотар д-р Ласло Латор, власники млинів в м. Севлюші Каган і Вюрцбергер, представники севлюської соціал-демократичної партії і Ради робітників Жігмонд Канц, Йозеф Келечені, Мігаль Фегер і Йозеф Берчек.

Нарада розглянула заяви, надіслані соціал-демократичною партією і Радою робітників 23-го числа ц. м. панові урядовому комісару і зареєстровані у піджупанському управлінні за № 1541/919*, і досягла такої угоди:

1) До розпорядження уряду, яке очікується в березні, млини повинні проводити помел тільки при 10-процентному тарифі за помел. Власники млинів зобов'язуються підтримати роботу своїх підприємств і приймати 10-процентну плату за помел.

2) Робітнича Рада одержуватиме необхідні відомості у справах громадського харчування через своїх представників як в жупній, так і окружній і севлюській селищній комісіях громадського харчування, контролюючи надходження харчових продуктів.

3) Депутати Ради робітників одержать відповідні роз'яснення про розподіл борошна. З приділеного для муніципалітету борошна досі прибуло тільки кукурудзяне, тому природно, що власті не мали можливості роз-

* Див. ту ж од. зб., арк. 6.

поділити пшеничне борошно. Цукор для округів виділяється і транспортується на адресу начальників окружних управлінь, і роз'яснення відносно несвоечасного виділення цукру можна одержати в окружних комісіях по постачанню.

4) Максимальних цін* тільки тоді можна додержати, якщо про кожний випадок завищення цін буде повідомлено власті першого ступеня. Роз'яснення цього було б завданням Ради робітників.

Ціну яловичини в м. Севлюші тепер встановлено в 12 крон, про суворе дотримання ціни м'ясики повторно і категорично будуть попереджені.

5) Піджупан, головуючий, в питанні про військові бараки докладно розповів про цю справу і, взявши до уваги те, що нове міністерське розпорядження передбачає реалізувати бараки шляхом публічного торгу, пан піджупан пообіцяв особисто клопотати в військовому міністерстві про те, щоб бараки, які знаходяться на території жупи, для розподілу матеріалу були передані селам.

Записав д-р Ласло Латор, головний нотар.

Ф. 245, оп. 3, од. зб. 2, арк. 1. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 56

27 лютого 1919 р. — Звіт командира загону севлюської національної варту про виїзд загону в м. Берегове для перешкодження можливим заворушенням в зв'язку з демонстрацією трудящих

В м. Берегове прибули о 9 год. ранку. Згідно з наказом нас направили на допомогу в підтриманні порядку в зв'язку з соціалістичною демонстрацією, що відбулася в цей день.

* Маються на увазі максимальні дозволені ціни.

Відповідно до цього, ми приєднались до великої демонстрації, що відбулася після обіду, йшли разом з нею в бездоганному військовому порядку, сліdkували за тим, щоб не було серйозних заворушень.

Після цього я розподілив своїх людей на патрулі, і вони до вечора сліdkували за вуличним і загальним громадським порядком. Після того як вартові до кінця виконали свій обов'язок, вони зібралися і нічним поїздом, без всяких особливих інцидентів, повернулись у Севлюш.

Севлюш, 27 лютого 1919 р.

Антал Кутлан, лейтенант, командир загону.

Ф. 672, оп. 1, од. зб. 14, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 57

1 березня 1919 р. — Звіт командира національної вarti Угочанської жупи про участь національної вarti в придушенні революційних виступів трудящих

Місце від-рядження	Час	Хто відрядив	Звіт про діяльність	Час повернення
Шаланки	17. II	Севлюське окружне управління	Загін у складі 1 офіцера і 20 національних вартових вийшов для придушення можливих заворушень. Було помічено тільки антипатію народу до нотаря. Національна рада видала письмову заяву про підтримання порядку і про перешкодження можливого нападу на нотаря	19. II

Місце від- рядження	Час	Хто відрядив	Звіт про діяльність	Час по- вернення
Великий Раковець і Малий Раковець	17. II	На прохання Угочанського жупного лісництва м. Севлюш	Відряджено загін в складі 1 офіцера і 20 національних вартових для запобігання розкраданню дров і для встановлення вартості розкрадених дров. Шкода становить щонайменше 50 тис. крон. На прохання жителів села національні вартові були відкликані ще до стягнення вартості заподіяної шкоди	21. II
Берегове	26. II	Урядовий комісар Березької жупи	Для надання допомоги у підтриманні порядку під час соціалістичних рухів. Під час демонстрації був повний порядок	26. II
Рокосів	25. II	Урядовий комісар Угочанської жупи	Для запобігання розкраданню дров і для встановлення вартості розкрадених дров була відряджена команда в складі 1 офіцера і 20 національних вартових. Винуватці були знайдені, встановлена вартість розкраденого матеріалу	28. II

Місце від- рядження	Час	Хто відрядив	Звіт про діяльність	Час по- вернення
Велика Копаня	25. II	Урядовий комісар Угочанської жупи м. Севлюш	Направлено 1 офіце- ра і 20 національних вартових з одним ку- леметом для встанов- лення винних у розі- бранні і розкраданні казенного бараку. Винні були знайдені	28. II

Севлюш, 1 березня 1919 р.

Командир жупної національної варти
(підпис нерозбірливий).

Ф. 672, оп. 1, од. зб. 28, арк. 12. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 58

5 березня 1919 р. — Акт, складений довіреними особами по виборах до Русинської Урядової Ради³⁹ в Хустському окрузі про прийоми фальсифікації виборів

ПРОТОКОЛ,

написаний в Хусті 5 березня 1919 р.

Мешканець с. Крива Кирило Прокоп доповідає, що при виборах членів Урядової Ради в с. Королеві довіреними особами були він і Дьердь Кекерчені.

При виборах були припущені такі порушення:

Народ прийшов уже о 8 год., але голосували постійно тільки королівські.* При виборах закликали виборців села в приміщення, але впушений групі не дозволили голосувати, а голосували тільки королівські. Інших з

* Жителі с. Королеве.

приміщення виганяли. Коли староста с. Крива запро-
тестував, один член національної сторожі вдарив його
два рази в обличчя. Прізвище та ім'я старости Дьєрдь
Федько.

Голосували зовсім молоді хлопці 15—16 років. На
двох хлопців Кекерчені та інша довірена особа вказали,
що вони їх сусіди і тільки 16-річні. Незважаючи на це,
вони проголосували. Один сержант — на прізвище
Янош Червенка, який чергував біля дверей, залишив
чергування на тій підставі, що: «Я не чергую, якщо в
приміщення один виборець може зайти і чотири рази,
в той час як населення інших сіл не допускають до ви-
борів».

Якщо ми проти чогось протестували перед комісаром
по виборах, то наші протести в протокол не записувались
і комісар говорив, що ми не маємо до того ніякого від-
ношення.

Після прочитання підписали:

Кирило Прокоп,
Міхаль Олас,
Дьєрдь Марушка.
За неписьменних Олас.

*Мукачівський філіал ДАЗО, ф. 1, оп. 1, од. зб. 1, арк. 29.
Рукопис. Переклад з угорської.*

№ 59

*Не раніше 16 — не пізніше 18 березня 1919 р. —
Заклик Комуністичної партії Угорщини до трудя-
щих боротися проти буржуазної влади*

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ПРОЛЕТАРІ!

РОБІТНИКИ!

СОЛДАТИ!

Буржуазний соціал-демократичний уряд більш ніж
три тижні держить в тюрмі вождів Комуністичної партії.
Він держить їх без всяких законних підстав:

тому, що вони боролись за визволення пролетаріату,
тому, що вони вимагали замість буржуазної класо-
вої держави Радянську республіку трудящих,

тому, що вони вимагали роззброєння буржуазії і
озброєння організованого пролетаріату,

тому, що вони вимагали на противагу буржуазній
контрреволюції пролетарську диктатуру.

Кинули в тюрми наших керівників і поліцейським
терором намагаються розгромити пролетарську визволь-
ну революцію. Буржуазно-соціалістична кліка, яка на-
зиває себе народним урядом, знову хоче кинути в
рабство капіталу пролетаріат, який піднявся проти ек-
сплуатації. Вони хочуть, щоб вічно існувало наймане
рабство і всемогутні прибутки панували над мільйонами
робітників. За це віддали в руки поліцейських катів тих,
які стояли на чолі пролетарської революції.

ТОВАРИШІ!

Не можемо потурати далі, щоб якась аморальна
кліка поліцейським чоботом топтала визвольну бороть-
бу робітників. Не можемо потурати далі, щоб в рабстві
держали тих, які з самопожертвою мучеників боролись
на чолі пролетарської революції.

Вимагаємо негайного звільнення наших керівників!

23 березня, в неділю, о пів на четверту на
Площі Парламенту відбудуться народні збори з по-
рядком денним: «Політичне становище і переслідування
комуністів», де ми протиставимо білому терору буржуаз-
ного уряду масову революційну волю робітників Буда-
пешта і околиці.

Хай буде присутнім кожний пролетар — класовий бо-
рець!

Угорська партія комуністів.

*Закарпатський краєзнавчий музей. Переклад з угорської. Інв.
№ 1—1021. Друкарський відбиток.*

20 березня 1919 р. — Повідомлення головного лісництва в Ужгороді жупану Ужгородської жупи про поширення комуністичних ідей серед населення жупи⁴⁰

Більшовицькі і комуністичні ідеї та вчення, які поважили російське царство, внаслідок тривалих воєнних стосунків підняли свою голову також і серед місцевого населення. Народні маси, які стоять на нижчому ідейному і культурному рівні, радо прийняли їх.

Необмежене вільне пасіння худоби та розподіл великих поміщицьких земель серед народу є постійним питанням порядку денного частих нарад верховинців, і наміри здійснити їх все частіше і голосніше виявляються, особливо серед населення кількох заможніших сіл, оточених державними лісами; прагнення населення цих сіл до землі ще в мирні часи важко було стримати.

До числа таких сіл належать, зокрема, окуповані в даний час села Мирча і Дубриничі, де, за повідомленням лісництва, населення, підбурене кількома керівниками, погрозливо заборонило робітникам лісництва користуватися пасовиськами, що належать до державних лісів, а в останньому селі навіть і землі попа та нотаріуса думають відібрати.

Головне лісництво.

Ужгород, 20 березня 1919 р.

Начальник управи
(підпис нерозбірливий)

Ф. 12, оп. 3, од. зб. 33, арк. 1. Переклад з угорської.

Р о з д і л І І

**Встановлення і діяльність Радянської влади
на Закарпатті
(березень—квітень 1919 р.)**

№ 61—157

№ 61

21 березня 1919 р. — Відозва угорської соціалістичної партії і Революційної Урядової Ради** про проголошення в Угорщині Радянської влади*

ДО ВСІХ

Соціалістична партія Угорщини і Революційна Урядова Рада сьогодні ввечері випустили таку листівку:

«Пролетаріат Угорщини з сьогоднішнього дня бере в свої руки всю владу. Повний крах буржуазного світу, банкрутство коаліційного уряду примушують робітників і селян Угорщини зробити цей вирішальний крок. Капіталістичне виробництво провалилося, робітники більше не хочуть схилити свою голову під ярмо крупних капіталістів і поміщиків.

Тільки побудова соціалізму, комунізму може врятувати країну від анархії розпаду.

В той же час і з погляду зовнішньої політики стоїть

* Датується за змістом док.

** Замість назви «Революційна Урядова Рада» в деяких документах вживається також назва «Рада Народних Комісарів». Офіційною назвою була — Революційна Урядова Рада.

угорська революція* перед цілковитою катастрофою. Паризька мирна конференція вирішила майже всю територію Угорщини окупувати, окупаційні лінії прийняти за остаточний політичний кордон і таким чином

постачання революційної Угорщини продовольчими товарами і вугіллям зробити зовсім неможливим.

В цьому становищі для угорської революції залишився тільки один засіб для свого рятунку: диктатура пролетаріату,

влада робітників і бідних селян. Головною умовою диктатури пролетаріату є цілковита єдність пролетаріату.

Саме тому соціалістична партія** Угорщини і Комуністична партія Угорщини в силу історичної необхідності проголосили про своє повне об'єднання.

Замість двох партій надалі прийматиме до своїх лав усіх трудящих чоловіків і жінок країни єдина пролетарська партія:

соціалістична партія Угорщини.

Урядову владу за дорученням цієї партії візьме в свої руки Революційна Урядова Рада. Обов'язком цієї Ради буде, між іншим, загальнодержавна побудова

Рад робітників, селян і солдатів.

Законодавчу, виконавчу і судову владу здійснює диктатура Рад робітників, селян і солдатів.

Угорщина перетворюється в Радянську республіку.

Революційна Урядова Рада негайно починає ряд великих перетворень з метою підготовки і здійснення соціалізму і комунізму.

Проголошує соціалізацію великих земель, володінь, шахт, великих заводів, банків і транспортних підприємств.

Земельну реформу проведе не розподілом землі, що породжує дрібні господарства, а шляхом соціалістичних виробничих кооперацій.

З непримиренною нещадністю буде переслідувати спе-

* Мається на увазі буржуазна революція в Угорщині в жовтні 1918 р.

** Так в док. Слід: «соціал-демократична партія Угорщини».

кулянтів, продовольчих лихварів, осіб, що користуються спекулятивними прибутками ціною голоду і злиднів мас.

Вимагає залізної дисципліни.

Смертною карою карає бандитів контр-революції, а також грабіжників-розбійників.

Організує велику пролетарську армію, за допомогою якої введе в життя диктатуру робітників і селян проти угорських капіталістів і поміщиків так само, як проти румунських бояр і чеської буржуазії.

Оголошує про свою повну ідейну і духовну єдність з Російським Радянським урядом.

Пропонує збройний союз з пролетаріатом Росії.

Шле братерський привіт робітникам Англії, Франції, Італії і Америки, одночасно закликаючи їх до того, щоб ні хвилини не терпіли підлого розбійницького нападу їх капіталістичних урядів проти Угорської радянської республіки. Закликає робітників і селян Чехії, Румунії, Сербії і Хорватії до збройного союзу проти буржуазії, бояр, поміщиків і династій.

Закликає робітників німецької Австрії і Німеччини до того, щоб вони наслідували приклад угорських робітників, остаточно порвали зв'язки з Парижем, уклали союз в Москву, створили Радянську республіку і зі зброєю в руках чинили опір загарбникам — імперіалістам.

Соціалістична партія Угорщини і Револьюційна Урядова Рада усвідомлюють, скільки труднощів повинні побороти і скільки жертв повинні принести угорські робітники, якщо вони підуть по цьому відважному і прекрасному шляху. Ми повинні вести боротьбу за визволення нашого продовольства* і наших шахт, ми повинні боротися за наше існування і наших пролетарських братів. Нестатки, злидні, муки чекають нас на цьому шляху. І все ж ми повинні піти ним, ми не побоїмося піти ним тому, що ми покладаємося на героїзм угорського пролетаріату і на його готовність до жертв. Ми повинні

* Так в док.

піти ним, бо тільки таким чином можемо привести до перемоги справу соціалізму, який рятує світ.

Закликаємо всіх робітників і селян до роботи, до виробництва, до вступу в пролетарську армію, до того, щоб потом і кров'ю жертвувати заради тріумфу ідеї. Що б нас не чекало, справа соціалізму повинна здобути перемогу!

Хай живе диктатура пролетаріату!

Хай живе Угорська радянська республіка!

Соціалістична партія
Угорщини.

Революційна Урядова Рада.

Газ. «Vörös Ujság», 22 березня 1919 р. Переклад з угорської.

№ 62

22 березня 1919 р. — Привітання В. І. Леніна по радіо урядові Угорської радянської республіки 22 березня 1919 р.

Тут Ленін. Щирий привіт пролетарському урядові Угорської Радянської республіки і особливо т. Бела Куну. Ваше привітання⁴¹ я передав з'їздові Російської комуністичної партії більшовиків. Величезний ентузіазм. Рішення Московського конгресу III, Комуністичного Інтернаціоналу, як і повідомлення про воєнне становище, ми надішлемо вам як тільки можливо скоро. Безумовно необхідне постійне радіосполучення між Будапештом і Москвою. З комуністичним привітом, тисну руку. *Ленін.*

В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 194.

*22 березня 1919 р. — Привітальна радіотелеграма
VIII з'їзду Російської Комуністичної партії урядові
Угорської радянської республіки*

УРЯДОВІ УГОРСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Б у д а п е ш т .

VIII з'їзд Російської комуністичної партії шле палкий привіт Угорській Радянській республіці. Наш з'їзд упевнений в тому, що недалекий той час, коли в усьому світі переможе комунізм. Робітничий клас Росії всіма силами поспішає до вас на допомогу. Пролетаріат усього світу з напруженою увагою стежить за вашою дальшою боротьбою і не дозволить імперіалістам підняти руки на нову Радянську республіку.

Хай живе міжнародна комуністична республіка!

В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 168.

№ 64

22 березня 1919 р. — Відозва Революційної Урядової Ради Угорської радянської республіки до солдатів, які повернулися з Радянської Росії, з закликом вступити у Червону Армію Угорської радянської республіки

Будапешт, 22 березня.

Військовий Народний комісаріат Революційної Урядової Ради сьогодні опублікував таку відозву:

Інтернаціональні червоні пролетарські солдати!

Ви воювали і проливали кров на засніжених полях Сибіру, в нетрях Уралу, в долині Волги і на рівнинах Туркестану за звільнення міжнародного пролетаріату. Революційний пролетаріат першої в світі Радянської Республіки дав зброю у ваші руки, щоб ви служили революційним інтересам всіх пригнічених світу. Добута вперше на зрошеній пролетарською кров'ю російській землі перемога зброї червоних пролетарських військ буде на нашому боці і на революційній землі Угорщи-

ни. Але ми не можемо зупинитися на першому тріумфі, на здійсненні диктатури пролетаріату.

Непохитно вперед, до нових перемог, до нових тріумфів, до звільнення всіх пролетарів світу!

Міжнародні червоні солдати! Ваше завдання, ваш обов'язок вести перед у цій переможній боротьбі. Ви були авангардом революції вже тоді, коли тільки почало іскритися всеосвітлююче і всепокриваюче сяйво революції з боку Уралу.

Ваше місце в пролетарській армії Радянської Угорщини — в перших лавах ідїть, чекають на вас пролетарські борці революційного Інтернаціоналу! Ідїть і з'являйтеся в Перший будапештський інтернаціональний Червоний полк! Ніхто не повинен ухилитися від виконання свого революційного обов'язку.

Ви всі потрібні! Ви, хто спільно з російськими, німецькими, чеськими, словацькими, румунськими і сербськими пролетарськими братами в інтернаціональній Червоній Армії Радянської Росії довели свою готовність до дій, ідїть і з'являйтеся в першу групу інтернаціональних червоних солдатів.

Являтися можна кожного дня від 9 до 12 год. дня до замка по вулиці Ловарда, № 1.

Місце кожного червоного солдата, що повернувся, — в новій пролетарській армії.

Хай живе революційна Червона Армія інтернаціонального пролетаріату! Хай живе соціалістична світова революція! Хай живе інтернаціональна Радянська Республіка!

З братерським привітом:

Військовий Народний комісаріат
Революційної Урядової Ради.

З відозвою, складеною в подібному дусі російською мовою, звернувся Військовий Народний комісаріат Революційної Урядової Ради і до російських військовополонених пролетарських братів, які перебувають в Угорщині.

Газ. «Pesti Hirlap»,⁴² 23 березня 1919 р., № 70. Переклад з угорської.

*23 березня 1919 р. — Радіотелеграма В. І. Леніна
Белі Куну 23 березня 1919 р.*

Ленін Бела Куну в Будапешт.

Повідомте, будь ласка, які Ви маєте дійсні гарантії того, що новий угорський уряд буде справді комуністичним, а не тільки просто соціалістичним, тобто соціал-зрадницьким?

Чи мають комуністи більшість в уряді? Коли відбудеться з'їзд Рад? В чому полягає реально визнання соціалістами диктатури пролетаріату?

Цілком безсумнівно, що голе наслідування нашої російської тактики в усіх подробицях при своєрідних умовах угорської революції було б помилкою. Від цієї помилки я повинен застерегти, але я хотів би знати, в чому ви бачите дійсні гарантії.

Щоб знати точно, що відповідаєте мені особисто Ви, прошу повідомити, в якому розумінні я розмовляв з Вами про Національні збори, коли Ви були у мене останній раз в Кремлі.

З комуністичним привітом

Ленін.

В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 195.

23 березня 1919 р. — Відозва Революційної Урядової Ради Угорської радянської республіки до пролетарів усіх країн про підтримку Угорської пролетарської революції

Рада Народних Комісарів Угорської радянської республіки сьогодні в обід розіслала таку телеграму французькою, англійською, німецькою та чеською мовами:

ДО ВСІХ!

Повідомляємо робітників світу, що в Угорщині соціал-демократична та Комуністична партії об'єдналися в соціалістичну партію і від імені всіх робітників, сол-

датів та селян встановили диктатуру пролетаріату, яка без пролиття жодної краплі крові взяла до своїх рук державну владу. Державну владу тимчасово здійснюватиме Рада Народних Комісарів, до того часу, поки з'їзд селянських, робітничих та солдатських Рад остаточно не встановить конституцію Угорської радянської республіки.

Весь угорський пролетаріат в єдиному пориві шикується під прапорами пролетарської диктатури та соціалістичної світової революції і хоче боротися разом з Російською Радянською Республікою і всіма тими пролетарями світу, які усвідомили, що добити міжнародний імперіалізм і здійснити соціалізм нема іншого засобу, крім спільних революційних дій робітників, солдатів та селян. Угорську пролетарську революцію створили дві сили: перша — рішучість робітників, солдатів та селян-бідняків, що не бажають більше носити ярмо капіталу. Друга — імперіалізм Антанти, яка шматуванням території Угорщини хотіла і хоче позбавити Угорщину всіх продуктів харчування, промислової сировини і всіх життєвих засобів. Відповіддю угорського народу на ультиматум Антанти, яка вимагала негайної і остаточної передачі румунській олігархії Угорщини, є встановлення диктатури пролетаріату.

Звертаємось до чеських, словацьких та румунських солдатів: відмовтесь підкорятись, повстаньте і поверніть зброю проти всіх поневолювачів і не будьте катами своїх угорських братів — робітників та солдатів.

Звертаємось до чеських і румунських робітників та селян. Скиньте ярмо всіх поневолювачів, які для зміцнення своєї влади і наповнення своїх кишень затягли вас у війну проти ваших братів.

Звертаємось до пролетарів усього світу, до англійських, французьких, німецьких та італійських робітників і вимагаємо від них, щоб всіма силами в своїх країнах встали на боротьбу проти капіталістів, які хочуть голодом задушити угорську пролетарську революцію.

Ми ставимо угорську пролетарську революцію під захист міжнародного соціалізму. Але і ми повні рішучості, щоб її захищати проти всякого нападу до останньої краплі крові.

Одночасно з тим, що ми повні рішучості захищати

Угорську радянську республіку від всяких ворогів, висловлюємо свою готовність і волю чим скоріше укласти такий мир, який би забезпечив життєві умови для трудящих класів і зробив можливим мирне співжиття з усіма народами світу, в першу чергу з нашими сусідами.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся! Хай живе соціалістична світова революція! Хай живе революційний інтернаціонал робітників, солдатів та селян!

Від імені Ради Народних Комісарів
Угорської Народної Республіки

Бела Кун,
народний комісар зовнішніх справ.

Газ. «Pesti Hirlap», 23 березня 1919 р., № 70. Переклад з угорської.

№ 67

Не раніше 23 березня 1919 р. — Листівка соціалістичної партії Угорщини з закликом до трудящих Закарпаття підтримувати Радянську владу*

РОБОТНИКИ! КАТУНИ! ГАЗДИ!*****

Пролетаріат угорської революції без крові побідил! Пролетарі, котори били под игу, взяли в свої руки власть.

Ми учинили Правительство Совіта, углашали диктатуру пролетарску.

От капіталісти ми взяли фабрики, а оттепер буде роботних людей соціаліского совіта республіки.****

Ми коммунізували хижі. Оттепер не будут ети пани без роботи добре жити, котори мали хижі і драли пролетаров, або і они от сего годину должны робити, если жити хотят.

Не будемо терпіти, что еден-два человек у десять-дванадцать комнате най жиють, дока пролетари з 5—6 дитваками в хижі.

* Датується за змістом.

** Катунa — солдат.

*** Газда — господар.

**** Так в док.

Земля соціалістаго республіки. Раби земляго воскреснули і не будут от теперишнаго часу драти, бо тепер земля тих роботних людей. Тот хлеб, что Ви уробляете, то вшитко ваше буде. Дотепер пролетари засіяли землю і жали хліба, або в других магазині занесли: от час рана робити і пиля того* голодни били і назаблися. Оттепер роботний люд буде счаслив.

Вшитко права роботних і вшитко честь также роботних.

Роботних вшитко, а тим, что не робют, най умерают!

Наша совітская республіка, что ся тепер уродила, ухраняет роботних людей, бо изробила червене войско роботних людей, что не за других буде воевати, только за свою землю і за свою крайну.

І страсте ви із себе імперіаліски содрания панское! Держите ся з нами, соціалістами.

Изробіте робочий, катонский і газдовский совіт і возміть у свої руки панство (власть).

Присилитесь ид нам і гойкайте з нами: На многая літа вшиткаго світа роботную диктатуру.

Поздравляеме вас, братя руских!

Партія соціалістов.

Закарпатський державний краєзнавчий музей. Друкарський відбиток. Інв. № І—1108.

№ 68

23 березня 1919 р. — 3 статті газ. «Мункачі непсава»⁴³ про перехід влади в м. Мукачеві в руки робітників і солдатів

Робітничі і солдатські Ради скрізь взяли владу в свої руки. Просимо населення міста додержувати спокою. Робота повинна продовжуватись, з імперіалістами ми роз-

* Пиля того — при тому.

правимось, і наш народ з піднятою головою вступить у світовий Союз.

Соціал-демократична партія* випустила таку відозву:

Фактична влада в усій країні перейшла в руки соціал-демократичної партії. В м. Мукачеві владу взяла в свої руки місцева соціал-демократична організація. Нема ніяких підстав непокоїтись. Спокій і довір'я.

В усій країні оголошується надзвичайний стан. По-рушників порядку та грабіжників розстрілюють.

Газ. «Munkácsi népszava», 23 березня 1919 р., № 4. Переклад з угорської.

№ 69

23 березня 1919 р.** — Кореспонденція газ. «Пешті Гірлап» про проголошення Радянської влади в Березькій жупі

Скрізь на периферії пролетарі з піднесенням зустрічали створення Угорської радянської республіки і одностайно проголосили своє приєднання до нового ладу. Про настрої периферії до нас надійшли такі відомості...***

В м. Берегові соціалістична партія взяла владу в свої руки, і здійснює її директоріум з трьох членів. Соціалістична партія провела свій заздалегідь оголошений партійний з'їзд****, в якому взяли участь делегати Березької, Угочанської, Марамороської та Ужанської жуп.

Послали привітальну телеграму***** Радянському урядові і просили вітати радіограмою Московський Радянський уряд.

Настрої піднесені, в усій жупі панує повний порядок і спокій.

Газ. «Pesti Hirlap», 25 березня 1919 р., № 71. Переклад з угорської.

* Соціалістична.

** Датується за змістом.

*** Пропущено аналогічні повідомлення з інших жуп Угорщини: Дьєр, Шопрон та ін.

**** Матеріали з'їзду не знайдені.

***** Текст телеграми не знайдено.

№ 70

24 березня 1919 р. — Повідомлення військової комендатури м. Севлюша командуванню національної варти Угорчанської жупи про перехід угорської національної варти на бік Радянської влади

Телеграмою повідомляю народного комісара військових справ Угорського Радянського уряду, що війська і комендатури, які мені підпорядковані, знаходяться у розпорядженні Радянського уряду. Радянський уряд поставив своїм завданням охорону здобутків революції і цілісності території країни. Нове становище для досягнення наміченої мети вимагає обов'язкового спокою і мужньої праці. Треба ліквідувати всякий розбрат. Взаємне довір'я, єдність поглядів і внутрішній порядок — ось засоби, якими можемо досягти поставленої мети. Про це слід негайно повідомити офіцерів і солдатів. Надсилаю командуванню для того, щоб з цією телеграмою ознайомили розташовані там війська, командування Трансільванського округу і підлегли йому командування.

Севлюш, 24 березня 1919 р.

Надсилаю для відома і негайного оголошення.

Шіффер, заступник коменданта міста.

Ф. 66, оп. 1, од. зб. 3, арк. 1. Копія. Переклад з угорської.

№ 71

24 березня 1919 р. — Звернення уповноваженого по організації Червоної Армії в Угорчанській жупі до трудящих про вступ в Червону Армію

Пролетарі! Робітники!

Міжнародний капіталізм хоче придушити міжнародну пролетарську революцію.

Пустили на нас чеських, румунських і сербських імперіалістів, щоб знову накинати ярмо на шию пролетаріату.

Диктатура пролетаріату зломить контр-

революцію. Міжнародна пролетарська революція рушає шляхом перемоги.

Червона Армія Країни Рад проривається до Карпат⁴⁴, щоб врятувати пролетарську революцію.

Червона Армія російського пролетаріату поспішає нам на допомогу, щоб ми могли визволитися від жахливого гніту білогвардійців Антанти.

Пролетарі! Робітники!

Всі, хто не зайнятий виробничою роботою, згуртуйтеся під червоним прапором угорської Червоної Армії, щоб, з'єднавшись з російською Червоною Армією, вщент розбити мілітаризм Антанти, нашого найстрашнішого ворога, єдину підпору капіталізму.

Пролетарі! Робітники!

Революція в небезпеці! Поспішайте врятувати її, бо горе тому революційному класові, який дає перемагати контрреволюції.

Солдати-пролетарі, які повернулися з Росії, промислові робітники і трудящі селяни! Вступайте до лав Червоної Армії!

Солдати Червоної Армії забезпечуються всім необхідним одягом і спорядженням, одержують щомісяця по чотириста п'ятдесят крон. Піклування про членів сімей солдатів, які служать в Червоній Армії, здійснюватиметься так, що на кожного члена сім'ї видаватиметься щомісяця по 50 крон додаткової сімейної допомоги.

Сімейні солдати кожного півроку одержать по 300 (триста) крон квартирних. Премія за шестимісячну бездоганну дисципліновану службу — 300 крон. Додаткова оплата за кожний день, проведений в наряді за межами гарнізону, — 2 крони. Додаткова оплата за користування власним придатним солдатським мундиром і взуттям — 2 крони на день. Премія за користування власним одягом протягом шести місяців — 200 крон. Піклування про пролетарських бійців, які стали непрацездатними внаслідок поранень і захворювань під час визвольної боротьби пролетаріату, а також про членів сімей загиблих — священний обов'язок Радянської Республіки.

Місце явки для Угочанської жупи в м. Севлюші, в будинку колишньої ратуші.

Вступ до військової служби починається в суботу* вранці.

Севлюш, 24 березня 1919 р.

Уповноважений по організації Червоної Армії:

Народний Комісаріат.

Газ. «Ugocsaí munkás»⁴⁵, 25 березня 1919 р., № 2. Переклад з угорської.

№ 72

24 березня 1919 р. — Оголошення директоріуму Ужанської жупи про покарання за контрреволюційні виступи

Оголошуємо таку постанову Ради Народних Комісарів:

1.

§ 1. Кожний, хто чинитиме збройний опір наказам Радянської Республіки або готує повстання проти Радянської Республіки, буде покараний смертю.

§ 2. Кожний, хто грабує чи розбійничає, буде покараний смертю.

§ 3. Винних судить революційний трибунал.

2.

§ 1. Продаж, введення в обіг і вживання будь-яких спиртних напоїв забороняється.

§ 2. Хто, незважаючи на заборону, продає, вводить в обіг спиртні напої, той карається конфіскацією магазину і грошовим штрафом до 50 тис. крон.

§ 3. Хто вживатиме, незважаючи на цю заборону, спиртні напої, карається ув'язненням на строк до 1 року і грошовим штрафом до 10 тис. крон.

* 29 березня 1919 р.

З а б о р о н а н о с і н н я з б р о ї .

§ 1. Зброю будь-якого виду можуть носити тільки солдати, поліція, жандармерія,* національна варта, охоронна варта, народна варта та інші визнані підрозділи збройних сил, а також члени заводських варт і робітничих гвардій.

§ 2. Будь-які інші дозволи на носіння зброї втрачають силу.

§ 3. Хто допустить порушення розпорядження про носіння зброї, карається ув'язненням на строк до 5 років і грошовим штрафом в сумі 50 тис. крон.

§ 4. Винних судить революційний трибунал.

Революційна Урядова Рада.

Видано в Чопі⁴⁶, 24 березня 1919 р.

Жупний директоріум.

Ф. 172, оп. 1, од. зб. 2320, арк. 1. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

№ 73

*24 березня 1919 р. — Розпорядження командира Березької жупної озброєної охорони про введення в м. Берегові обмежень в зв'язку з надзвичайним становищем***

Віднині я прийняв командування над жупною озброєною охороною. Відносно м. Берегова видаю таке розпорядження.

Всі, які ще до цього часу не здали свою зброю, повинні її негайно здати жандармерії.

Вихід на вулиці дозволяю до 10 год. вечора, і кожний, хто з'явиться на вулиці після чверті на одинадцять без дозволу, буде затриманий.

* Автор, очевидно, має на увазі збройну червону охорону, оскільки жандармерія була розпущена.

** Мається на увазі надзвичайне становище в зв'язку з контрреволюційними заколотами.

Забороняю всякі збори.

Ті, які залишають місто, понад 1 тис. крон можуть взяти з собою тільки з мого дозволу.

Порушники цього мого розпорядження та порушники закону про заборону вживання спиртних напоїв будуть притягнені до відповідальності революційним трибуналом.

Берегове, 24 березня 1919 р.

Янош Шербан.

Газ. «*Beregvármegye Hivatalos Lapja*»⁴⁷, 27 березня 1919 р., № 14. Переклад з угорської.

№ 74

25 березня 1919 р. — Оголошення Ради робітників с. Королева про введення тимчасових каральних заходів проти контрреволюціонерів

§ 1. Кожний, хто чинитиме збройний опір наказам Радянської Республіки або готує повстання, каратиметься смертю.

§ 2. Кожний, хто грабує чи розбійничає, буде покараний смертю.

§ 3. Продаж, торгівля і введення в обіг спиртних напоїв забороняється.

§ 4. Хто, незважаючи на заборону, торгуватиме або введе в обіг спиртні напої, буде покараний конфіскацією магазину і грошовим штрафом до 50 тис. крон.

§ 5. Хто, незважаючи на заборону, вживатиме спиртні напої, буде покараний тюремним ув'язненням строком до одного року і грошовим штрафом до 10 тис. крон.

§ 6. Всяка мисливська або військова зброя, а також револьвери протягом 24 год. повинні бути здані жандармерії. Всякі дозволи на користування зброєю втрачають чинність, нові дозволи може видавати тільки Рада робітників.

Королеве, 25 березня 1919 р.

Рада робітників
(підпис нерозбірливий).

Ф. 358, оп. 1, од. зб. 2, арк. 1. Переклад з угорської.

Не раніше 25 березня — не пізніше 15 квітня 1919 р. — Прокламація Севлюської організації соціалістичної партії Угорщини до населення Угочанської жупи про відношення Радянської влади до дрібної власності селян і ремісників*

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

До населення Угочанської жупи!

Товариші робітники, солдати і бідні землероби!

Серед вас ходять безсовісні вітрогони і розповсюдженням брехливих звісток хочуть перешкодити успішному просуванню Радянської Республіки по правильному шляху. Угорщина перестала бути Ельдорадо** не-наситних експлуататорів, тому трутні, що висмоктують нашу життєву силу, хочуть порушити єдність пролетарів. Між іншим, вони говорять, що ми хочемо відібрати будинки, землі дрібних господарів і робітників, хочемо позбавити їх релігії, школи, хочемо відібрати їх життя.

Застерігаємо вас не піддаватися цим наклепникам, контрреволюціонерам.

Револуційна Рада переводить в державну власність тільки великі міські прибуткові будинки, щоб ніхто не міг ледарювати з орендної плати. Але навіть у містах це розпорядження не стосується будинків робітників, які будували або придбали самі робітники (службовці)...***

Севлюська група Угорської соціалістичної партії...****

Ф. 66, оп. 1, од. зб. 1, арк. 1. Друкарський відбиток. Лівий верхній і нижній край док. відірвані. Переклад з угорської.

* Датується за останньою цифрою дати, що збереглась на док.

** Ельдорадо — країна казкових чудес і багатств.

*** Далі відірвано.

**** Підпис наполовину відірваний.

25 березня—8 квітня 1919 р. — З книги наказів
командира Червоної варти Березької жупи*

Берегове, 3 квітня 1919 р.

Вступ в Червону Армію чи Червону варту: Командирам взводів негайно заявити поіменно тих товаришів, які у випадку переорганізації національної варти бажають вступити в Червону Армію або в Червону варту (окремо). Бажаючих вступити слід проінструктувати, що Червона варта, як додаткова частина Червоної Армії, в разі потреби може бути послана і на фронт.

Звертання до начальників: Командирам взводів слід проінструктувати товаришів, що звертання до начальників відбувається не по старому визначенню ранга, але згідно даних відносин командування, а саме: окружний командир, головний командир, жупний командир, командир, командири підрозділу чи взводу і командир, особливий патрульний або командир підрозділу: командир патруля, підрозділу.

Зведення про кількість: Взводам кожного місяця на 7-е і 22-е число слід надсилати мені письмове зведення: скільки чоловік на постачанні, скільки харчуються і скільки тих, що одержують гроші на харчі. Неподача зведення або заява про дані, які не відповідають дійсності, каратиметься революційним судом.

Візування і оголошення наказів: Командири взводів і секретарі завжди повинні візувати денні накази, які повинні оголошуватись взводам до обіду від 8.30 до 9 год.

Пал Конц, командир роти.

Берегове, 5 квітня 1919 р.

* Пропущені накази за 25, 30 і 31 березня, 1, 2, 4, 6, 7 квітня, в яких моза йде тільки про призначення караулу.

Звертаю знов увагу командирів взводу на 3, 5 і 6 пункти денного наказу від 3-го квітня ц. р. з тим, що, якщо надалі свої зведення не надішлють на час, визначений в наказі, або не виконають негайно розпорядження виданого наказу, будуть розглядатись як такі, що не підкоряються, і згідно з розпорядженням № 648 військової комісії 52-ї групи* судитимуться революційним судом і негайно виключатимуться з національної варти.**

Пал Конц, командир роти.

Берегове, 8 квітня 1919 р.

Завтра до обіду, о 9 год., всі підрозділи повинні бути в казармах і чекати комісію, що вербує в Червону Армію або в Червону варту.

Пал Конц.

Ф. 675, оп. 1, од. зб. 3764, арк. 46—51. Рукпис. Переклад з угорської.

№ 77

26 березня 1919 р. — Постанова директоріуму Березької жупи про введення в установах нового розпорядку, про призначення службовців і створення тимчасових революційних трибуналів

Жупним народним комісаром в піджупанський уряд командується Золтан Фабіан.

Адміністративні установи повинні всі справи, які не безумовно термінові з точки зору теперішнього становища, відкласти і негайно повинні вирішувати тільки 23 березня. Всі справи повинні бути вирішені, а відповідь надіслана по можливості в той же день. Робочий час з 1 квітня триває з 8 год. ранку до 2 год. дня.

Вихідні дні і дні революційних свят стають повними найбільш термінові справи і ті, які були введені після вихідними днями. Звичайно, там, де необхідно, народні комісари, завідуючи установами повинні піклуватися про

* В од. зб. не знайдено.

** Так в док.

чергування. В дні релігійних свят треба дотримуватися нормального робочого часу.

До того часу, поки Револуційна Урядова Рада не призначить членів революційного трибуналу, берегівські та мукачівські робітничі Ради повинні створити його.

Для цієї мети вони повинні обрати голову, двох членів, уповноваженого по обвинуваченню й одного секретаря. До Берегівського революційного трибуналу будуть належати Тисагатський, Косинський і Фелвідекський округи, а остання частина жупи належатиме до Мукачівського революційного трибуналу.

Оборонців обвинувачені можуть вибирати собі самі.

Піджупанське управління повинно піклуватися про те, щоб постанови директоріуму були негайно розіслані і щоб про них були повідомлені всі зацікавлені.

Берегове, 26 березня 1919 р.

Директоріум.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 3, арк. 6. Переклад з угорської.

№ 78

26 березня 1919 р. — Постанова Револуційної Урядової Ради Угорської радянської республіки про націоналізацію промислових, шахтних і транспортних підприємств

§ 1

Радянська Республіка вважає своїм завданням передати засоби виробництва у власність суспільства трудящих, організувати і збільшити виробництво.

Тому Радянська Республіка всі промислові, шахтні та транспортні підприємства, які перевищують рамки дрібної промисловості, бере в суспільну власність, передає в руки всього пролетаріату і віддає під контроль робітників відповідного підприємства.

Тому всі промислові, шахтні та транспортні підприєм-

ства, в яких на 22 березня 1919 р. кількість робітників перевищує 20, підлягають суспільному керуванню і робітничому контролю.

§ 2

Взятими в суспільну власність підприємствами керують виробничі комісари, які призначаються Народним комісаріатом соціального виробництва Радянської Республіки. Комісаріат може довірити кілька підприємств одному комісару. Виробничий комісар є представником всього пролетаріату на підприємстві, на чолі якого його поставили.

§ 3

На вищезазначених підприємствах робітники обирають Раду робітничого контролю. Якщо кількість робітників не перевищує ста, обирається Рада в складі трьох осіб, якщо понад сто — п'ять осіб, якщо понад п'ятсот — не більше семи.

Обирати і бути обраним має право кожний робітник або робітниця, які працюють на даному підприємстві і мають понад 18 років.

Там, де принаймні четвертина робітників цього бажає, вибори проводяться таємним голосуванням.

Службовець вважається також робітником.

§ 4

Завданням Ради робітничого контролю є створення пролетарської трудової дисципліни, охорона власності трудового народу і контроль над виробництвом.

§ 5

Радянська Республіка шляхом посилення нею час від часу контролерів турбується про вищий технічний і господарський контроль всіх підприємств, взятих під суспільне керування.

§ 6

Якщо між Радою робітничого контролю і комісаром в будь-якому питанні виникає неузгодженість, то Рада робітничого контролю не має права діяти самостійно, а може звернутися зі скаргою в Народний комісаріат соціального виробництва, який розгляне скаргу і негайно

винесе рішення. Його рішення обов'язкове. Поки він не вирішить, доти необхідно виконувати розпорядження виробничого комісара.

§ 7

Ця постанова вступає в силу в день її опублікування.

Будапешт, 26 березня 1919 р.

Револуційна Урядова Рада.

Газ. «*Tanácsköztársaság*», 27 березня 1919 р., № 2. Переклад з угорської.

№ 79

26 березня 1919 р. — Оголошення директоріуму Березької жупи про покарання за навмисне ухилення від обробітку землі

Для негайного виконання сповіщаю постанову № 78092 Народного комісаріату землеробства:

«За допомогою плакатів і бубнування* повинно бути доведено до загального відома в усіх селах і хуторах, які входять у район директоріуму, що в тому випадку, коли обробіток землі через упущення або через халатність своєчасно не буде проведено, то згідно з постановою Револуційної Урядової Ради, яка опублікується в найближчий час, власник землі буде переданий револуційному трибуналу, і якщо до недбалості додається ще зловмисність, то такого власника землі треба передати револуційному трибуналу, покарати смертю і конфіскувати все його майно і майно його сім'ї. Для ведення інтенсивного господарства колишні власники зобов'язуються і поділити необхідний обіговий капітал, а невиконання цього зобов'язання також є контрреволуційним злочином і як такий засуджується».

Директоріум.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 3, арк. 2. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

* На Закарпатті існував звичай, за яким урядові постанови оголошувались населенню через бубнаря, який ходив по селу і бив у барабан.

№ 80

26 березня 1919 р. — Присяга державних службовців на вірність Угорській радянській республіці

ПРИСЯГА

Я, нижчепідписаний, моєю робітничою совістю і чесністю присягаю, що вказівки директоріуму і народного комісара чесно виконуватиму, владу диктатури пролетаріату вважаю для себе обов'язковою і в її інтересах чесно виконуватиму свій обов'язок.

Присягаю, що довірені мені офіціальні справи триматиму в цілковитій таємниці.

Берегове, 26 березня 1919 р.

Ф. 59, оп. 1, од. зб. 33, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 81

27 березня 1919 р. — Розпорядження директоріуму Березької жупи про порядок реквізицій майна

Будь-які реквізиції можуть проводитися лише окружними і міськими народними комісарами або їх заступниками. Реквізитор завжди повинен мати при собі посвідчення, в якому повинно бути вказано й те, на реквізицію чого він уповноважений. Реквізицію квартир може проводити тільки домоуправління, а там, де такого нема — народний комісар, тобто ті виконавчі особи, яким видано на це письмове посвідчення. Свавільні реквізитори повинні бути негайно представлені перед революційний трибунал.

Берегове, 27 березня 1919 р.

Директоріум.

Газ. «Beregvármegye Hivatalos Lapja», 3 квітня 1919 р., № 15. Переклад з угорської.

28 березня 1919 р. — Стаття газ. «Нєпсава» про національну політику Рєволюційної Урядової Ради

ПРАВО НАРОДУ РУСЬКОЇ КРАЙНИ
НА САМОВИЗНАЧЕННЯ

Національний гніт є не тільки наслідком буржуазного панування, але і одним з дійових засобів його. Угорська буржуазія не те, що не змогла обійти національний гніт, але і не хотіла, бо чим же тоді вона замінила б фразу «національна загроза», за допомогою якої їй вдалося вести майже на протязі сторіччя неправильним шляхом інтелігентний пролетаріат і використати його для своїх цілей. Тільки визволення пролетаріату може принести з собою визволення кожної нації, і воно принесе його. Народ Руської Крайни, який завдяки своєму тисячолітньому досвіду з підозрінням зустрічає всяку реформу, з великим довір'ям і натхненням зустрічає владу пролетаріату, адже пролетаріат не на папері і не фразами визволяє русинський народ.

Кабінет преси Народного Комісаріату Руської Крайни передає: Оголошення пролетарської диктатури серед русинського народу, за надісланими повідомленнями, викликало загальне піднесення. Згідно з виступами керівників робітничого класу, народ очікує від диктатури пролетаріату остаточного знищення багатовікового гніту і нелюдської експлуатації. В договорі про оборону і взаємну допомогу, укладеному між новою Угорською республікою Рад і братнім російським пролетаріатом, особливого значення набере забезпечення кращого майбутнього життя русинського народу, бо від цього можемо чекати на основі взаєморозуміння зміцнення нашого союзу з Росією.

Для угорської Рєволюційної Урядової Ради під час взяття державної влади керівною точкою зору, значить, було те, щоб при повному задоволенні інтересів русинського народу керівництво Народним Комісаріатом було в руках такої людини, яка не тільки заслужила довір'я народних мас і чисто говорить мовою народу, але соціальні знання і рєволюційна особистість якої є

запорукою того, що вона енергійно проведе всі необхідні заходи залізної волі, спрямовані на зміцнення пролетарської диктатури русинського народу.

Газ. «Népszava», 28 березня 1919 р., № 74. Переклад з угорської.

№ 83

Не пізніше 28 березня 1919 р. — Циркуляр політичного уповноваженого громадського постачання Березької жупи про підвищення оплати праці батраків*

Всім окружним народним комісарам!

Доводжу вам для виконання таємне розпорядження № 2 Народного комісаріату землеробства**. Відповідним шляхом слід негайно повідомити по всій території зони діяльності директоріуму, що батраки і надалі одержуватимуть всю натуроплату, встановлену колективним договором. Згідно з діючими до цього часу розпорядженнями Урядова Рада підвищує натуроплату в зерні для батраків і членів їх сімей, зайнятих на трудові роботах, до 25 кг на місяць для дорослих і до 20 кг для дітей до 16 років. В дальшому всім батракам слід видавати натуроплату на основі цієї нової норми видачі. Заробіток вище норми видачі слід виплачувати грошми. Там, де батраки мають нижчу заробітну плату, ніж встановлені норми видачі, її необхідно доповнити на підставі вищесказаного. Про оголошення цього слід нам доповісти.

Жупний народний комісар
громадського постачання.

Ф. 722, оп. 1, од. зб. 6, арк. 4. Телеграфний бланк. Переклад з угорської.

* Датується за змістом.

** Див. ту ж од. зб., арк. 3.

№ 84

29 березня 1919 р. — Прохання політичного уповноваженого Тисагатського округу до політичного уповноваженого в справах громадського постачання Березької жупи про розподіл серед незаможних селян конфіскованого зерна на насіння

Сільське представництво с. Дідове конфіскувало від жителя села Йожефа Шаламона 4 ц пшениці і 3 ц жита. Прешу дати дальші розпорядження відносно цього.

В цьому ж селищі для коней державного табуна під охороною сільського представництва знаходиться приблизно 14 ц вівса. Зважаючи на те, що така кількість потрібна для насіння, прошу зняти з нього заборону і розпорядитися відносно його роздачі.

Берегове, 29 березня 1919 р.

Народний комісар
(підпис нерозбірливий).

Ф. 722, оп. 1, од. зб. 1, арк. 9. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 85

29 березня 1919 р. — Кореспонденція газ. «Ненсав» про насильства чеських буржуазних властей на окупованій території

І В УЖГОРОДІ ЗАЙМАЮТЬСЯ НАСИЛЬСТВАМИ

Імперіалістичний чехословацький уряд був слабкий. А тепер, коли пролетаріат Угорщини цілком скинув з себе пута капіталізму і взяв у свої руки всю владу, чеський імперіалізм вже ясно відчуває свій кінець. Ми вже повідомляли, що в Фелвідеку* введено військове становище і в м. Братіславі арештовано багато наших тозаришів. Ряд підлот на цьому не закінчився. Недавно в Ужгороді чехи заарештували кілька наших товаришів, тамтешніх керівників партії. Хотіли заарештувати і робітників та службовців залізниці, але їм пощастило втекти в сусіднє село Радванку. Чаша терпіння вже на-

* Північно-східний гірський округ Угорщини, до якого входила і частина Закарпаття.

повнилась. Міжнародна пролетарська революція переможно йде, і ми впевнено надіємось, що вона скоро змете і чеських імперіалістів.

Газ. «Népszava», 29 березня 1919 р., № 75. Переклад з угорської.

№ 86

29 березня 1919 р. — Циркуляр директоріуму Угочанської жупи начальникам окружних управлінь, сільським і районним нотарям про регулювання помелів і плати за помел

Всім млинарським підприємствам!

Директоріум Угочанської жупи рішуче закликає всі млини, які знаходяться на території жупи:

1. Незмінно і точно дотримуватись розпоряджень старого уряду, виданих у справах регулювання помелів, відповідно до яких будь-яке зерно на помел, скобління та інші роботи можна приймати тільки при наявності помельної довідки;

2. Як плату за помел млини можуть збирати тільки встановлену 10-процентну плату, не мають права вимагати ні грошових, ні інших оплат;

3. Зібрану плату за помел кожний млин повинен повністю здати відповідним сільським комісіям громадського постачання або іншим органам, виділеним пізніше.

Порушники цих розпоряджень притягатимуться до відповідальності польовими судами і суворо каратимуться.

Для контролювання млинів великої оборотності сільські комісії громадського постачання можуть виділити постійного комісара, зв'язані з цим витрати можуть бути накладені на клієнтів, тобто на підставі цього від помельників за кожний центнер зерна може бути стягнуто не більше як 2 крони.

Севлюш, 29 березня 1919 р.

Члени жупного директоріуму.

Газ. «Ugocsaí munkás», 1 квітня 1919 р., № 4. Переклад з угорської.

29 березня 1919 р. — Постанова директоріуму Березької жупи про заходи поліпшення квартирних умов трудящих Мукачева і Берегова

Директоріум Березької жупи для забезпечення квартирної потреби постановляє таке:

1. Якщо власник будинку не проводить ремонтні роботи, про які просив квартирант в інтересах приведення в придатний для життя вигляд квартири чи її частин, то мешканець квартири чи призначений квартирант має право проводити ці роботи навіть проти волі домовласника, а підтвержені витрати на ремонт має право утримати з квартирної плати.

2. Якщо квартирант не може авансувати витрати на ремонт, необхідний для приведення квартири в придатний вигляд, або якщо сторона, що розпоряджається квартирою, не покриває витрати на ремонт або переробку приміщень, які не використовуються за призначенням, то завідуючий квартирним відділом має право привести ці квартири в придатний для життя вигляд при допомозі спеціальних органів, призначуваних профспілками.

3. Вартість робіт, вказаних в пункті 2, на основі пропозиції завідуючого квартирним відділом, міський народний комісар повинен відпустити з міської каси, і в такому випадку оплачувана квартирантом квартплата в установленій строк підлягає внесенню в міську касу як громадська заборгованість.

4. Реквізицію квартир або їх частин, а також торгових і конторських приміщень можна проводити лише з участю завідуючого квартирним відділом і призначених до нього уповноважених.

5. Масовому переселенню периферійних жителів у міста треба перешкодити і тому бажаючим вселитися в інших місць треба давати дозвіл тільки у виключно обґрунтованих і гідних визнання випадках.

6. Рішення завідуючого квартирним відділом або прикріпленої до нього комісії оскарженню не підлягає.

7. Ця постанова діє лише в м. Мукачеві і Берегові і негайно вступає в силу.

Берегове, 29 березня 1919 р.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 1, арк. 11. Переклад з угорської.

№ 88

30 березня 1919 р. — Повідомлення газ. «Пешті Гірлап» про вітальну телеграму О. М. Горького урядові Угорської радянської республіки.

ГОРЬКИЙ ВІТАЄ ДИКТАТУРУ ПРОЛЕТАРИАТУ УГОРЩИНИ

Максим Горький послав Угорській радянській республіці телеграму, текст якої такий:

«Сердечно вітаю Вас. Світанок нового життя настав для вас, скоро цілий світ наслідуює Ваш приклад. Максим Горький».

Газ. «Pesti Hirlap», 30 березня 1919 р., № 76. Переклад з угорської.

№ 89

30 березня 1919 р. — Повідомлення політичного уповноваженого в справах громадського постачання Березької жупи політичному уповноваженому про дозвіл на продаж за твердими цінами безземельному населенню м. Мукачева і с. Паланка конфіскованого зерна

Берегове, 30 березня 1919 р.

На основі телеграфного повідомлення* старшого начальника Мукачівського окружного управління, дозволяю розподіл виключно серед безземельного промислового населення сіл Паланок і Підгород 14 ц пшениці, конфіскованої у жителя с. Павшин Гейзи Зеліковича, і наказую

* В од. зб. не знайдено.

провести розподіл у згоді з сільськими Радами робітників.*

Продаж зерна слід проводити за максимальними цінами, а гроші слід внести в центральну ощадкасу на поточний рахунок жупного громадського постачання при Березькій жупі.

Про розподіл зерна слід негайно повідомити.

Ф. 722, оп. 1, од. зб. 1, арк. 12. Відпуск. Переклад з угорської.

№ 90

30 березня 1919 р. — Циркуляр політичного уповноваженого в справах громадського постачання Березької жупи окружним політичним уповноваженим жупи про реквізицію худоби у великих господарствах

На основі рішення № 2877** Народного комісаріату землеробства Угорської республіки, наказую дбати в межах своєї компетенції про те, щоб реквізувати, якщо потрібно, і за допомогою збройних сил велику рогату худобу, придатну для транспортування, а також вибракване поголів'я великої рогатої худоби і овець у господарствах округів. Про всі моменти своєї діяльності телеграфуйте нам. Це ж розпорядження стосується також і зайвих баранів. Докладну вказівку одержите поштою. Відносно реквізиції свиней слід виконувати розпорядження уповноваженого контори по розподілу свиней, допомагаючи йому відповідно до виданих досі розпоряджень. Жупний народний комісар громадського постачання, № 31/919.

* Так в док. В селах створювались Рали селян, але в документах зустрічається також вираз «Ради робітників», під чим розумілися Ради трудящих селян.

** В од. зб. не знайдено.

Слід надіслати окружним народним комісарам Свалявського, Мукачівського, Нижньоверечанського, Косинського, Фелвідекського і Латоричанського округів.

(Підпис нерозбірливий).

Ф. 709, оп. 2, од. зб. 2, арк. 2. Телеграфний бланк. Переклад з угорської.

№ 91

31 березня 1919 р. — Прохання секретаря Великодоброньської Ради селян до політичного уповноваженого в справах постачання Березької жупи про дозвіл на продаж населенню за твердими цінами конфіскованого у спекулянта борошна

Доповідаю, що Рада робітників с. Велика Добронь конфіскувала 629 кг білого борошна від жителя с. Мала Добронь Давида Розенштейна тому, що було доведено, що він хотів вивезти його в Мукачеве з метою контрабанди. Просимо негайних розпоряджень, чи можна виплатити максимальну ціну і чи можна його роздати незабезпеченим.

Велика Добронь, 31 березня 1919 р.

Гаал, секретар Ради робітників.

РЕЗОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО УПОВНОВАЖЕНОГО В СПРАВАХ ГРОМАДСЬКОГО ПОСТАЧАННЯ БЕРЕЗЬКОЇ ЖУПИ*.

Контора!

Рада робітників може роздати серед незабезпечених і надіслати про це сюди відомість.

Ф. 722, оп. 1, од. зб. 1, арк. 11. Переклад з угорської.

* Резолюція написана червоним чорнилом.

1 квітня 1919 р. — Постанова Револуційної Урядової Ради Угорської радянської республіки про права і функції робітничих, солдатських і селянських Рад і директоріумів

Постанова № 2221, 1919 XXVII.

Робітничі, солдатські і селянські Ради і директоріуми, створені до цього часу в Будапешті і на периферії, в більшості місць виправдали ті сподівання, які Револуційна Урядова Рада поклала на зрілість пролетаріату. Проте, в зв'язку з тим, що на місцях відбулися і такі події, які загрожують революційному порядку і дисципліні, вважаємо необхідним видати Радам і директоріумам таку постанову щодо загальних принципів:

Урядова Рада навіть тимчасово визнає лише ті Ради і директоріуми, які були обрані більшістю пролетаріату.

Ми будемо вживати найсуворіших репресивних заходів, якщо окремі особи самі себе будуть висувати в керівники робітників і на цій підставі будуть порядкувати.

Ради і директоріуми, створені за відповідними правилами, попереджаємо, що вони повинні діяти в повній згоді з Урядовою Радою і з народним комісаром внутрішніх справ, тому що диктатуру пролетаріату можна зберегти лише додержанням найсуворішої дисципліни. Отже, в разі необхідності або сумнівів нехай вони негайно звертаються по телефону або телеграфом до Народного комісаріату внутрішніх справ, який зразу дасть їм необхідні роз'яснення і вказівки.

В своїй діяльності вони повинні виходити з того, що завдання місцевих Рад є створення нового ладу.

Докладних всеохоплюючих вказівок щодо засобів досягнення цієї мети ми не хочемо давати, тут ми вкажемо лише на найтерміновіші завдання:

1. Вони повинні взяти в свої руки військову владу, забезпеченості зброєю і по необхідності вони повинні на посаді або заново обраними командирами. В міру забезпеченості зброєю і по необхідності вони повинні укомплектувати збройну силу цілком надійними товаришами в такій кількості, щоб мати змогу захищати диктатуру пролетаріату на території, керованій Радою або

директоріумом. При доборі слід якнайбільше звертати увагу на надійність, несучи за це повну відповідальність.

2. Ради і директоріуми в кожному селі повинні взяти в свої руки адміністративне керівництво. Вони повинні прийняти і сільську касу і обслуговувати її з цілковитою відповідальністю до дальшого розпорядження. Повинні накласти секвестр на всі банки і ощадні каси; але до одержання уповноважень від Народного комісаріату внутрішніх справ жодного філера не повинні брати. На грошові запаси і значні цінності багатих громадян при таких умовах теж може бути накладено секвестр, зокрема, якщо виникне підозра в приховуванні або в контрабанді. Кожному можна залишити дві тисячі крон. В зв'язку з цим ми суворо наказуємо окремим Радам і директоріумам утриматися від турбування службовців і робітників. Зарплату робітникам і батракам можна видати з конфіскованих грошей.

3. При звільненні службовців і при призначенні на їх місце нових осіб з тимчасовим дорученням в першу чергу треба брати до уваги їх політичну благонадійність і здібність. Про звільнення і нові призначення негайно слід повідомити Народний комісаріат внутрішніх справ. Новим службовцям слід роз'яснити, що призначення їх має тимчасовий характер.

4. Там, де є великі продовольчі запаси, їх можна інвентаризувати, але суворо забороняємо їх реквізувати.

Якщо мова йде про запобігання переховуванню або контрабанді значних цінностей або великої кількості продовольства, то на підставі письмового доручення, підписаного членами директоріуму, можна й реквізувати їх.

У контрреволюційних елементів і зброя повинна бути негайно конфіскована.

Цінності, продовольчі товари і зброю ні в якому разі не можна ділити, а треба їх зібрати, взяти під суворий контроль і надійно їх зберігати до дальшого розпорядження. На кожен реквізований таким чином предмет, цінності і продовольчі товари треба виписати квитанцію і запросити письмового підтвердження того, у кого проведено реквізицію. Ці документи повинні бути суворо збережені.

5. На палаци повинен бути накладений секвестр. Предмети, які в них знаходяться, слід взяти на точний облік, і для квартир батраків або інших осіб можуть бути використані лише тоді, якщо вимагає цього термінова необхідність. Предмети мистецтва, картини та інші художні цінності повинні бути зібрані і зберігатись в окремому приміщенні. На членів директоріуму і Рад покладаємо особисту відповідальність за те, щоб при таких секвестрах були ними використані найнадійніші особи і щоб при зберіганні виходили з цього ж.

6. Вони повинні точно і уважно слідкувати за контрреволюційними явищами, негайно повідомляти про них Народний комісаріат внутрішніх справ і в разі виникнення серйозних явищ повинні негайно провести необхідні тимчасові арешти. Проте, крім тимчасового арешту, ніяких дальших заходів не повинні вживати до того часу, поки не повідомлять відповідні Народні комісаріати.

7. Одним з важливих їх обов'язків є забезпечення нормального виробництва. В тому разі, якщо окремі особи намагаються шкодити виробництву, треба діяти якнайсуворіше і негайно повідомити про це Народні комісаріати внутрішніх справ і землеробства. Поділ землі ніде не можна проводити. Одноразово попереджуємо Ради і директоріуми, що уповноваженими Народного комісаріату землеробства розпоряджається Народний комісаріат землеробства, а Ради мають тільки право контролю, тому цим уповноваженим в їх роботі вони не повинні заважати, а підтримувати їх.

8. Проти розбою, грабунку і пощкодження майна пролетарів треба боротись нещадно. Це правило діє і в тому випадку, коли такі вчинки, незважаючи на заборону пролетарської влади, здійснили б особи, які діють за дорученням Ради. Слід роз'яснити людям, що такого роду вчинки загрожують диктатурі пролетаріату так само, як і інші контрреволюційні дії.

Крім цих вказівок, слід мати на увазі взагалі ще таке:

Аж до того часу, доки остаточна конституція не встановлена, — що буде зроблено в найкоротший строк, — місцеві Ради повинні виконувати постанови Револьюційної Урядової Ради, що діють по всій країні,

точно і невідкладно. Ніхто не сміє їм чинити опір. Треба слідкувати за тим, щоб, коли мова йде про одне якийсь розпорядження, це розпорядження ні в якому разі не було самовільно поширено на іншу територію.

Найсуворіше забороняються видання постанов, що суперечать постановам, наказам і вказівкам Революційної Урядової Ради або окремих Народних комісаріатів, а також зміни вказівок, постанов і наказів Революційної Урядової Ради чи додавання до них додаткових вказівок або розширень.

Забороняються розпорядження, що суперечать уже існуючим народним законам, наприклад, соціалізація дрібних заводів, самовільне присвоєння товарів, які знаходяться в магазинах, самовільне захоплення квартир і товариств, накладення секвестру на продовольчі товари, самовільне обкладання податками і зборами, затаювання перед громадськістю постанов Революційної Урядової Ради або довільне тлумачення законів і постанов, виданих Революційною Урядовою Радою, самовільна організація революційних трибуналів і влаштування суду над обвинуваченими на цій підставі, озброєння робітників без відома народного комісара внутрішніх справ і народного комісара військових справ, тому що несистематичне виконання всього цього порушує революційний лад і в значній мірі сприяє контрреволюції.

Створені уже будапештські Ради і директоріуми можуть проводити всі свої заходи в згоді з відповідними Народними комісаріатами, тільки в окремих випадках за їх письмовим дорученням.

В тих випадках, коли у Раді і директоріумі виникають витрати в роботі, тимчасово можна виплачувати не більше 1 тис. крон гонорару щомісячно. Щодо більших витрат вони повинні дістати згоду Народного комісаріату внутрішніх справ. Ці видатки можуть бути покриті з конфіскованих грошей. Платня товаришів, прийнятих в новоорганізовані каральні органи, буде однакова з платнею в попередніх каральних органах.

Отже, Ради і директоріуми повинні суворо слідкувати за тим, щоб за рахунок грошей, які вже знаходяться в користуванні пролетарів, не було ніякого марнотратства, бо в таких випадках Урядова Рада розправлятиметься найсуворіше, як з ворогами пролетаріату.

Попереджуємо всі Ради і директоріуми, що після їх створення вони повинні повідомити про це Народний комісаріат внутрішніх справ, крім того, про свою минулу діяльність і про всі свої заходи повинні письмово, по телеграфу чи по телефону негайно повідомити Народний комісаріат внутрішніх справ, і до того часу, поки звання працівникам Рад конституція не встановить, іншого звання, як уповноважений Ради або директоріуму, вони не мають права приймати. Звання народного комісара належить виключно членам Урядової Ради.

Одночасно вони повинні повідомити прізвище і адресу членів директоріуму.

Урядова Рада чекає від перших будівників пролетарської держави, тобто від пролетарів Угорщини, дисциплінованої охорони порядку пролетарської держави. Всі особи, що діють проти постанов Урядової Ради або проти вказівок до цих постанов, є ворогами революції, проти яких революційний пролетаріат буде діяти без всякої пощади.

Революційна Урядова Рада.

Газ. «Pesti Hirlap», 1 квітня 1919 р., № 77. Переклад з угорської.

№ 93

1 квітня 1919 р. — Повідомлення газ. «Угочаї мункаш» про перемогу Радянської влади в Угочанській жупі

Старе жупанське управління, совине гніздо і сховище старих панів і магнатів, відкрилося перед народом. Пролетарська революція взяла в свої руки владу, взяла в свою власність і її базу. Ті, які досі, низько вклоняючись, тремтячи, боязко підходили до сходів, до високомірних панів, сьогодні по-домашньому, гідні великих подій, з серйозністю займають там місце.

Жупанське управління змінилося не тільки внутрішньо, ідейно, але змінився його будинок і зовні. Вгорі міжнародний червоний прапор пролетаріату сміливо колихається і кличе до себе досі злидених пролетарів:

Устелену килимом кімнату наджупана зайняв тричленний директоріум. Для контролювання важливих установ направлені політичні уповноважені.

В руках членів директоріуму сходяться всі нитки керівництва цілою жупою. Пани, колишні володарі, зараз з документами стоять, чекають розпорядження директоріуму.

Ніколи ще не була така сумлінна робота в жупнім управлінні, кожна людина працює. Старанність і трудове піднесення набрали нового розмаху.

Найкращим і найчервонішим днем є 22 березня 1919 р.* 25 березня службовці жупного управління, за винятком тих, які не бажали працювати при новій владі, прийняли присягу перед товаришем Чабаном:** «Я, як чесний пролетар, клянусь...»***

Таку присягу ще ніколи не приймали, на обличчях видно було хвилювання, всі відчували вагу історичного моменту, значення сили Радянської Республіки.

В жупанській управі лунає нове слово: «товариші!» Товаришами, рівними стали і ті, що колись звалися шановними панами і превосходительствами; селяни і колишні офіцери — товариші, вони простіше і краще кличуть один одного товаришем. Всі, хто хоче бути чесним помічником, будівником комуністичного суспільства — товариші.

Один за одним приходять сільські бідняки і робітники, просячи вказівок на організацію Рад робітників, солдатів і селян. Швидко йде робота. Всюди вірцевий порядок, непорушний спокій, і бідний хлібороб бачить, що світ підготовлений до комунізму.

Зараз проходить робота в профспілках, всі згуртовуються в своїх профспілках, щоб так рухатися вперед, до великої міжнародної мети, де кожна національність є братом, кожна раса — другом і кожна людина — трудівником.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Газ. «Ugocsaí munkás», 1 квітня 1919 р., № 4. Переклад з угорської.

* 22 березня 1919 р. оголошено Радянську владу в Угочанській жупі.

** Тобто перед представником Радянської влади.

*** Крапки оригіналу.

1 квітня 1919 р. — Кореспонденція газ. «Пешті Гірлар» про збори російських військовополонених в Будапешті

РОСІЙСЬКІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ ВСТУПАЮТЬ В ЧЕРВОНУ АРМІЮ

За подіями, які відбуваються в Угорщині, російські військовополонені, що перебувають на території Угорщини, слідкують, природно, з посиленою увагою. В неділю, в пообідній час, вони проводили збори в Гояварі,* на яких головував уповноважений Московського Червоного хреста Якоб Берман, який в першу чергу прочитав телеграму російського Народного комісара закордонних справ Чичеріна.

Військовополонені, — говорить телеграма, — що відчули експлуатацію на власній спині, підтримуйте з усіх сил молоду Угорську радянську республіку.

Місце російських і угорських пролетарів — в Червоній Армії так само, як і угорців, що проживають в Росії і воюють в наших інтересах.

Першим виступав комісар 1 міжнародного полку Мозеш Габор, потім Іван Філіпов роз'яснював російською мовою суть комунізму.

Наступний оратор, заступник Народного комісара військових справ Тібор Самуелі цитував слова Маркса, що пролетарі не мають батьківщини.** Він сам теж воював в Росії, і ні він, ні його товариші не хотіли повернутися звідти, поки не забезпечили перемогу пролетаріату. Закликає російських товаришів до вступу в інтернаціональну Червону Армію, що бореться за пролетаріат всього світу. Після зустрінутого з піднесенням виступу голова заявив, що російські товариші можуть заявити про своє бажання вступити в Червону Армію в російській місії по вул. Дам'янича, № 50. Росіяни з місця зборів групою пішли на місце вербування, і багато відразу заявили про свій вступ.

Газ. «Pesti Hirlap», 1 квітня 1919 р., № 77. Переклад з угорської.

* Літній сад в Будапешті.

** Мається на увазі «Маніфест Комуністичної партії».

№ 95

1 квітня 1919 р. — Кореспонденція газ. «Угоцаї мункаш» про організацію в м. Берегові робітничого клубу

Берегівська соціалістична партія соціалізує казино Березької жупи і перетворює його в робітниче казино, двері якого відкриваються перед інтелігентами і робітниками. Це перша сприятлива можливість, щоб робітники, які працюють головою і руками, знайшли один одного в обстановці братерської любові.

Газ. «Ugocsaı munkás», 1 квітня 1919 р., № 4. Переклад з угорської.

№ 96

1 квітня 1919 р. — Кореспонденція газети «Берегі мункаш» про укладення колективного договору між кравцями і помічниками кравців в м. Берегові

Берегівські кравці і помічники кравців, добившись між собою повної згоди, уклали колективний договір на таких умовах. Денний робочий час — 8 год. Тижнева зарплата для робітника 1-го розряду 220 крон, 2-го розряду — 190 крон, 3-го розряду — 160 крон. Якого розряду заслуговує який робітник, це визначають спільно один майстер і один помічник майстра. Помічника визначає майстер, а майстра визначає помічник. Тільки для двох помічників можна держати на роботі одного учня. Учень теж повинен працювати тільки 8 год. По-наднормової роботи немає. Неділя — вихідний день.

Газ. «Beregı munkás», 1 квітня 1919 р., № 19. Переклад з угорської.

№ 97

2 квітня 1919 р. — Інструкція про вибори до сільських Рад

Товариш, відряджений для проведення виборів сільської Ради, повинен діяти так:

1. Товариш повинен дізнатись, скільки в селі душ, що досягли 18 років. На кожних 100 чол. (чоловіків і жінок) має бути обраний 1 член.

2. Створіть виборчу і лічильну з 3—4 членів комісії, членами яких можуть бути тільки бідні робітники. Ви — голова комісії.

3. Повинні бути скликані трудящі робітники.

4. Роз'ясніть, що новообрані вирішуватимуть сільські справи (як до цього часу сільське представництво), і роз'ясніть, що члени сільської Ради обиратимуть згодом окружну Раду, а та в свою чергу жупну Раду. Жупна Рада обирає депутата в парламент.

5. Виборча комісія нехай рекомендує членів Ради.

6. Проведіть вибори.

7. Про це складіть протокол у 2-х примірниках.

8. Зверніть увагу, хто може обирати і бути обраним.

Відносно цього потрібно знати таке...*

9. Слідкуйте за тим, щоб у Раді були робітники, солдати і селяни. Її адреса, наприклад, Струмківська Рада робітників, солдатів і селян.

10. Обрана Рада нехай негайно проведе закрите засідання і обере з власного складу комітет не більше як з 5 членів для виконання справ. Це виконавчий комітет Ради робітників, солдатів і селян.

11. Члени виборчої та лічильної комісії і ви, як голова, підпишіть протокол, який слід надіслати окружному директоріуму.

12. Рада нехай відрядить 1 члена в окружний центр для виборів членів окружних Рад. Цей посланець повинен з'явитися 11 числа до 12 год. в окружний директоріум.

13. Сільська Рада є водночас комісією по впорядкуванню і забезпеченню врожаю.

14. З обранням сільських Рад десятицькі Ради скасовуються.

Ф. 172, оп. 1, од. зб. 2319, арк. 1. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

* Опушена частина публікується в док. 98 від § 19 до 21-го включно.

2 квітня 1919 р. — Положення про структуру органів влади і про вибори в Угорській радянській республіці

Вся влада знаходиться в руках робітничих, солдатських і селянських Рад. Голосувати може тільки трудящий народ.

ПОСТАНОВА № 26 РЕВОЛЮЦІЙНОЇ УРЯДОВОЇ РАДИ

Мета Радянської Республіки

§ 1. Мета Угорської радянської республіки: скасування капіталістичного виробничого і суспільного ладу. Створення соціалістичної суспільної і виробничої системи. Засобом для здійснення цієї мети є забезпечення пакування трудящих над експлуататорами.

Загальнодержавна сесія Рад

§ 2. Верховну владу здійснює загальнодержавна сесія робітничих, солдатських і селянських Рад. В Угорській радянській республіці нація, якщо вона живе на значній суцільній території, є окремою нацією і утворює виконавчий комітет. Створення Рад різних національностей, встановлення остаточної конституції Угорської радянської республіки, що базуватиметься на федеральній основі, визначить державна сесія Рад.

§ 3. Регулювання і спрямування всіх вирішального значення питань державного життя входить в компетенцію державної сесії робітничих, солдатських і селянських Рад. Диктатуру угорського пролетаріату здійснює державна сесія Рад разом з місцевими робітничими, солдатськими і селянськими Радами.

§ 4. Ради в перший раз скликає Револуційна Урядова Рада.

§ 5. Членів державної сесії робітничих, солдатських і селянських Рад обирають жупні і міські Ради. Жупні і міські Ради посилають на державну сесію Рад одного члена Ради від кожних 50 тис. жителів.

Місцеві Ради

§ 6. Справи сіл і міст вирішують місцеві робітничі, солдатські і селянські Ради. Взагалі в питанні, чи являє собою населений пункт село чи місто, громаді слід керуватись старим адміністративним поділом. Але громада, що нараховує менше 6 тис. жителів, вважається селом, а кожна, що нараховує більше 25 тис. жителів, — містом, навіть тоді, якщо старий адміністративний поділ встановлює інакше.

§ 7. В сільську Раду трудяще населення села посилає одного члена Ради від кожних ста жителів. Рада не може складатись менш ніж з трьох і більше ніж з п'ятдесяти членів.

§ 8. В міську Раду трудяще населення міста посилає одного члена Ради на кожних п'ятсот жителів. Міста не можуть обирати Раду, що має більш як триста членів. В Будапешті райони утворюють Ради, в які посилають одного члена Ради на кожних п'ятсот жителів. А районна Рада може складатися не більше ніж з трьохсот членів.

§ 9. Сільська і міська Рада для безпосереднього вирішування справ утворює виконавчий комітет. Виконавчий комітет може складатись у селах не більше ніж з п'яти, у містах і районах Будапешта — не більше ніж з двадцяти членів. Члени виконавчого комітету центральної Ради є одночасно членами державної сесії робітничих, солдатських і селянських Рад.

§ 10. Сільські і міські Ради утворюють окружні Ради. В окружні Ради, як Ради сіл, так і суміжних міст, посилають по одному члену на кожну тисячу жителів. Але депутати міст можуть становити найбільше половину членів окружної Ради. Кількість членів окружної Ради не може перевищувати шістдесят чол.

§ 11. Членів окружних Рад обирають члени міських Рад і виборні уповноважені сільських Рад. Кожна сільська Рада вибирає одного виборного уповноваженого.

§ 12. Окружна Рада для безпосереднього вирішування справ обирає виконавчий комітет найбільше з п'ятнадцяти членів.

§ 13. Жупну Раду обирають міські і окружні Ради, що знаходяться на території жупи. Муніципальні міста, що знаходяться на території жупи, посилають членів

Рад; на кожних 5 тис. жителів має бути обраний один член Ради.

§ 14. Жупна Рада для безпосереднього вирішування справ обирає виконавчий комітет, що складається не більше ніж з сорока членів.

§ 15. Сільські, міські, окружні і жупні Ради зобов'язані здійснювати розпорядження вищих Рад, всіляко підвищувати економічний і культурний добробут трудящого населення, що живе на їх території, і вирішувати всі справи місцевого значення, що виникають на їх території.

§ 16. Виконавчі комітети підзвітні тим Радам, які їх обрали.

§ 17. В Будапешті контроль над районними Радами і комітетами здійснює центральна Рада та її виконавчий комітет.

§ 18. Вища Рада або виконавчий комітет мають право змінити постанови підпорядкованої Ради.

П р а в о г о л о с у

§ 19. Радянська Республіка надає право голосу тільки трудящому народові. Можуть обирати і бути обраними членами Рад, незалежно від статі, всі, хто має 18 років і живе з суспільно-корисної праці, як робітники або службовці і т. д., або займається такою домашньою працею, яка сприяє роботі вищезгаданих робітників, службовців. Можуть обиратись і бути обраними далі солдати Червоної Армії, як і ті робітники і солдати Радянської Республіки, що живуть з корисної праці і які втратили повністю або частково працездатність.

§ 20. Можуть обирати і бути обраними і громадяни іншої держави, якщо відповідають умовам, викладеним у попередньому.

§ 21. Не обирають і не можуть бути обраними ті:

- а) які з метою зиску застосовують найману працю,
- б) що живуть з нетрудового прибутку,
- в) торгівці,
- г) священики і монахи,
- д) божевільні і ті, що знаходяться під наглядом,
- е) хто позбавлений політичних прав за злочин, вчинений з низьких мотивів, на строк, визначений вироком.

Хід виборів

§ 22. Революційна Урядова Рада створює в кожному місці виборчу комісію. Для ведення окружних і сільських виборів у жупних центрах створює окрему виборчу комісію, яка має право призначати окремі виборчі комісії для більших сіл або цілих округів.

Голосування

§ 23. Відбувається таємною подачею перед лічильною комісією бюлетенів з іменами кандидатів; обраними вважаються кандидати, які одержали найбільше голосів.

§ 24. В тих селах і містах, де цього вимагає кількість виборців, слід створити кілька лічильних комісій.

§ 25. Членів лічильної комісії обирає виборча комісія.

§ 26. В зв'язку з голосуванням слід скласти в двох примірниках протокол. Всі члени лічильної комісії підписують обидва примірники.

§ 27. Протокол про кожне голосування слід надіслати відповідній виборчій комісії.

§ 28. Виборчі комісії констатують наслідки виборів у Ради. Про констатування наслідків складають протокол в двох примірниках. Один примірник протоколу надсилають Урядовій Раді, Урядова Рада може переглянути констатування результатів виборів і анулювати незаконні вибори.

§ 29. Після виборів сільських і міських Рад обираються члени окружних, після виборів окружних Рад обираються члени жупних, після виборів жупних Рад обираються члени загальнодержавної Ради. Відносно результатів будь-яких виборів в останній інстанції виносить рішення державна сесія Рад. Ради тимчасово створюються на шість місяців.

§ 30. Виборці таким же способом, яким обирали членів Рад, можуть і відкликати їх.

§ 31. Особливим розпорядженням Урядова Рада визначає потім день виборів. Далі Урядова Рада встановлює особливим розпорядженням утворення тих комісій, які вирішують до введення в дію остаточної конституції справи окремих національностей.

Вибори проводяться до 15 квітня.

ПОСТАНОВА № 27 РЕВОЛЮЦІЙНОЇ УРЯДОВОЇ РАДИ

Про проведення виборів робітничих,
солдатських і селянських Рад

Револуційна Урядова Рада вважає необхідним, щоб волю трудящого народу Угорщини виявити якнайшвидше через робітничі, солдатські і селянські Ради. Отже, Револуційна Урядова Рада постановляє провести:

- 1) вибори сільських і міських Рад до 7 квітня,
- 2) вибори окружних Рад найпізніше до 10 квітня,
- 3) вибори жупних Рад найпізніше 12 квітня,
- 4) вибори загальнодержавної сесії Рад — не пізніше 14 квітня.

Інші вказівки відносно виборчої процедури Револуційна Урядова Рада дасть окремо.

Будапешт, 2 квітня 1919 р.

Револуційна Урядова Рада.

Ф. 172, оп. 1, од. зб. 2319, арк. 2. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

№ 99

Не раніше 2 квітня 1919 р. — Листівка Мукачівської Ради робітників і солдатів з закликом організувати сільські Ради в селах Березької жупи*

Браття руські, пролетарі!

Дотепер у Міністерії не були чисто соціальні міністри, што із того, що робили, не хосен не буде, і зато так докончилося, што Соціально Народно Комісарство узяло власть у свої руки. Тото ярмо, што дотепер лежало на наших шиях, хочеме, штоби стряслося. Требуеме, штоби каждый пудчинялся соціалістним законам, бо тот, кто грішит против того, — присуджен буде строгостю штатаріальних законов.

Руські браття! Порозумійте сіє і просиме вас сово-

* Датується на підставі положення уряду Угорської радянської республіки про вибори до сільських Рад.

купно зробити у своєм селі Совіт работников та і во-
яков, щобисме сотворили счастливий і покойний живот!

Мукачевский Совіт
работников і вояков.

*Закарпатський державний краєзнавчий музей, Інв. № 1 — 1139
Друкарський відбиток. Текст надруковано латинським шрифтом.*

№ 100

3 квітня 1919 р. — Постанова Революційної Урядової Ради про націоналізацію великих і середніх маєтків

МАЛІ ІМІНІЯ (ГАЗДОВСТВА) НЕ БУДУТ ОТБИРАТИ

Указ XXXVIII Революційного Управ-
ляючого Совіта

§ 1. Поле в Угорщині належить к тим, котри по-
ле обробляють. Кто не робит, от того возмезя поле.

§ 2. Каждое середное і великое газдовство с худо-
бою і с будинками без грошного откупленія перейдет в
собственность пролетарської держави.

§ 3. Малі газдовства с принадлежащими хижамі і
будинками і надале останут в руках теперішніх газдов.
Што котри газдовства сут малі, а котри великі, то ви-
повість Народний комісаріат земледілія.

§ 4. Такі газдовства, котри общое імініє сут, не сво-
бодно розділити.

§ 5. В общое імініє перебрані газдовства сполічно
будут оброблятися. До такого сполка ступити годен
кождий муж і жена вишше 16-го рока. Із доходка
каждий тилько достане, кулько заслужив со своєю ро-
ботою.

§ 6. О сполках видається еден указ позднійше.

§ 7. Роботу в великих і малих газдовствах управ-
ляти будут Народний комісаріат земледілія і містові Со-
віти.

§ 8. Сего указа вартость зачинається дньом свого виголошення.

Будапешт, 3-го априля 1919.

Революційний управляючий Совіт.

Газ. «Руська правда», 12 квітня 1919 р., № 1.

№ 101

3 квітня 1919 р. — Телеграма Русинського народного комісара Угорської радянської республіки Мукачівському відділу Руськокраїнського Народного Комісаріату про підготовку і контроль за проведенням виборів до Рад

Революційна Урядова Рада своєю постановою № 26/1919* розпорядилася про обрання сільських, окружних, жупних і державних Рад. Створення Руськокраїнської Урядової Ради або комісій вона врегулює пізнішою постановою.

Наказую руськокраїнському політуповноваженому, згідно з вищевказаною і в газетах опублікованою постановою Урядової Ради, розпорядитися про вибори до Рад, керувати цими виборами і найсуворіше контролювати ці вибори в таких місцях: в Марамороській жупі: в Тисадолинянському, Сіготському, Тересвянському, Тячівському, Хустському, Довжанському і Волівському округах; в Угочанській жупі: в Севлюському і Королівському округах; в Березькій жупі: Веречанському,** Свалявському, Латоричанському, Мукачівському і Фелвідекському округах; в Ужанській жупі: в Березнянському,*** Перечинському, Ужгородському і Середнянському округах.

Чопському, Берегівському, Севлюському і Хустському директоріумам я наказав виконувати у вищевказаних округах відповідні вказівки і розпорядження руськокраїнського політуповноваженого і те ж саме наказати і всім своїм політуповноваженим.

* Див. док. 98.

** Те ж, що Нижньоверечанський.

*** Те ж, що Великоберезнянський.

У вищеперерахованих округах руськокраїнський політуповноважений повинен піклуватися і про те, щоб належним чином проінструктованих два пропагандисти в кожному окрузі роз'ясняли населенню, що пролетарська влада здійснить духовний і матеріальний добробут українського народу, що дрібні господарства, необхідні для прохарчування однієї сім'ї, залишаються в приватній власності, і особливо те, що ображати чи кривдити релігійні почуття і переконання людей нікому не дозволяється.

Пропагандистів потрібно зобов'язати, щоб у випадку, якщо хто-небудь виявляє поведінку, що суперечить цій постанові, або веде протилежну кампанію, вони негайно телеграфом доповіли б про це руськокраїнському політуповноваженому в Мукачеві або безпосередньо мені, а я вживу негайно заходів для притягнення таких осіб до відповідальності перед революційним трибуналом.

Нарешті, пропоную товаришу руськокраїнському політуповноваженому вибирати і відпускати кошти на витрати пропагандистів з фонду пропаганди, який є в його розпорядженні в Мукачівському податковому управлінні. Правильний фінансовий звіт після цього мусить бути нам подано негайно. На відпуск і виплату я дав вказівку і Мукачівському податковому управлінню.

Про одержання цієї моєї телеграфної постанови негайно доповідайте по телефону.

Сільські вибори повинні бути проведені до сьомого квітня. Вказівки щодо проведення дам завтра.

До дня виборів доповідайте мені щоденно по телефону або телеграфу.

Русинський народний комісар.

*Ф. 59, оп. 1, од. зб. 47, арк. 12—14. Телеграфний бланк.
Переклад з угорської.*

№ 102

3 квітня 1919 р. — Повідомлення нотаря с. Великі Лучки адміністративному уповноваженому Березької жупи про схвалення жителями села постанови про недоторканість дрібних господарств і підприємств

Вашу телеграфну постанову*, яка гарантує недоторканість дрібних господарств і дрібних підприємств, я негайно звелів оголосити в с. Великі Лучки за допомогою бубнування. Ця гарантія викликала велику радість в селі, і народ на вулицях гуртом обмірковував радісну звістку і захоплено вітав рятівний соціалізм. Змушені замовкнути зловмисні елементи, які лякали народ соціалізацією дрібних господарств.

Великі Лучки, 3 квітня 1919 р.

Нотар.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 3, арк. 23. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 103

3 квітня 1919 р. — Кореспонденція газ. «Пешті Гірлап» про відгуки в Радянській Росії на революційні події в Угорщині

3 квітня, Москва. (Радіотелеграма). Офіціальний орган Комуністичної партії «Правда» в своїй статті, присвяченій Московському VIII комуністичному з'їзду, пише так:

«З радістю бачимо, як простягає свою дружню руку європейський пролетаріат нам, і виключно нам, проти соціал-зрадників і лівих соціал-революціонерів, які граються в революцію. Це не випадково, що саме під кінець з'їзду надійшла до нас звістка про перемогу угорського пролетаріату. Наші брати і товариші в Угорщині, які змушені захищати свою республіку майже на

* В од. зб. не знайдено.

всіх фронтах, ідуть тепер на першому місці після Росії на чолі світової революції. Тільки далі вперед! Ми теж ідемо вперед, як це підтверджує наш з'їзд, і не відстаємо від наших закордонних товаришів. Наша партія, яка завжди була авангардом робітників, випробуваних революцією, піде вперед ще більше згуртованими лавами після цього з'їзду, але тепер уже не сама, а спільно з братерськими партіями, об'єднаними в Третім Інтернаціоналі».

Газ. «Pesti Hirlap», 4 квітня 1919 р., № 80. Переклад з угорської.

№ 104

3 квітня 1919 р. — Повідомлення директоріуму Березької жупи про необхідність виконання розпорядження народного комісара внутрішніх справ Угорської радянської республіки відносно заборони виїзду за кордон*

Для виконання і опублікування телеграми під № 1805 народного комісара внутрішніх справ доводжу до відома адміністративного управління, командира збройних сил жупи та жупного народного комісара громадського харчування текст цієї телеграми:

«У зв'язку з заборонаю на невизначений час виїзду за кордон та на територію, окуповану ворогом, усі ті, що спробують перейти кордон або вивезти гроші контрабандою, та ті, які сприяють втечі і контрабанді, повинні бути представлені перед будапештський революційний трибунал. № 1805. Народний комісар внутрішніх справ».

Директоріум.

Газ. «Beregvármegye Hivatalos Lapja», 3 квітня 1919 р., № 15. Переклад з угорської.

* Дата опублікування.

4 квітня 1919 р. — Повідомлення Тисадолинянського окружного народного комісара сільським представництвам про організацію Рад і про перші заходи Радянської влади

Доводжу сільське представництво до відома і для найширшого оголошення серед населення, що прем'єр-міністр і міністри Народної Республіки пішли у відставку і з 21-го березня владу передали в руки пролетаріату.

З цього дня форма державного управління — Радянська Республіка, її уряд — Револуційна Урядова Рада на чолі з Шандором Гарбаї.

Повідомляючи про це населення, вважаю потрібним сказати таке:

Згідно з розпорядженням Урядової Ради Радянської Республіки я повинен у всіх селах створити Ради робітників, селян та солдатів.

Сільські Ради будуть заміняти собою сільські представництва і виконувати всі їх функції.

У всіх селах від кожних 100—200 мешканців обирається член Ради.

В окружному центрі утворюється окружна Рада, члени якої складаються з представників сільських Рад.

Ради буду організовувати в нижчевказані дні, а саме:

1. в с. Рахів 6-го числа ц. м., після обіду о 3 год.;
2. в с. Богдан 10-го числа ц. м., до обіду о 10 год.;
3. в с. Білин 12-го числа ц. м., до обіду о 9 год.;
4. в с. Кваси теж 12-го числа ц. м., після обіду о 1 год.;
5. в с. Ясиня 13-го числа, після обіду о 1 год.;
6. в с. Косівська Поляна 23-го числа, до обіду о 11 год.;
7. в с. Росішка теж 23-го числа, після обіду о 3 год.;
8. в с. Кобилецька Поляна 24-го числа, до обіду о 8 год., всюди в приміщенні сільської управи.

В ці ж дні почнеться робота по організації сільської варти (Червоної варти), яка доручена Анталу Штефану.

Закликаю сільські представництва, щоб у вказаному місці і в певний час організували народні збори, де б

могли зібратись всі верстви населення. На цих зборах я оповіщу населення про сучасне становище та про видані розпорядження.

Тепер я відзначу тільки те, що кожне село дістане пасовисько, далі, що всі державні полонини без винятку перейдуть у власність народу, і окружна Рада вирішить, на якій полонині які села будуть випасати худобу і на окремих полонинах яка худоба буде випасатись.

Державні ліси й надалі залишаться в руках держави, як власність Руської Країни, і тому попереджую всіх, щоб утримувались від пошкоджень лісу, бо за них революційний суд буде суворо карати.

Особливо зверніть увагу населення на те, що Угорська радянська республіка з Російською Радянською Республікою уклали договір про оборону і взаємну допомогу. Армія Російської Радянської Республіки уже поблизу Галичини.

Вважаю потрібним підкреслити і найширше повідомити про це населення, особливо русинське, щоб, якщо російсько-радянські військові частини вступлять на територію країни, не застала ця звістка населення непередготовленим.

З розпоряджень Урядової Ради при цій нагоді вкажу такі:

1. На всій території країни запроваджено надзвичайний стан. Грабування, мародерство, злісне невиконання розпоряджень караються смертю.

2. Не тільки продаж, але і вживання спиртних напоїв суворо карається.

3. Всяке порушення порядку, самочинна реквізиція, носіння зброї без дозволу і взагалі всякі заборонені дії, як, наприклад, поширення паніки, суворо караються.

4. Судові справи веде тричленний революційний суд. Вироки революційного суду не підлягають оскарженню.

Про інше докладно зупинюсь уже на зборах.

Тут я тільки бажаю відзначити, що всі державні та сільські службовці до наступного рішення Революційної Урядової Ради повинні залишитись на своїх місцях.

Нарешті суворо попереджую сільські представництва, щоб у своїх повідомленнях на мої розпорядження

точно вказували буквенні шифри документів: НК —на-
родного комісара, адм. — адміністративний, карн. —
карний*.

Рахів, 4 квітня 1919 р.

Окружний народний комісар.

*Мукачівський філіал ДАЗО, ф. 1, оп. 1, од. зб. 1, арк. 33.
Рукописна копія. Переклад з угорської.*

№ 106

*5 квітня 1919 р. — Розпорядження русинського
народного комісара Угорської радянської респуб-
ліки про утворення окружних директоріумів на те-
риторії з українським населенням*

§ 1. В кожному русинському районі** негайно треба
створити директоріум з трьох членів. Ці директоріуми
негайно приймуть компетенцію і право розпорядження
колишніх жупних директоріумів.

§ 2. Членів директоріуму призначає русинський на-
родний комісар за рекомендацією мукачівського політ-
уповноваженого русинського Народного Комісаріату.
Окружні директоріуми після відрекомендування політ-
уповноваженого негайно приступають до діяльності.

§ 3. Компетенція жупних директоріумів по відно-
шенню до русинських округів скасовується зразу після
створення русинських окружних директоріумів.

Будапешт, 5 квітня 1919 р.

Русинський народний комісар.
(без підпису)

*Ф. 59, оп. 1, од. зб. 47, арк. 7. Відпуск. Переклад з угор-
ської.*

* В оригіналі «nb» (népbiztosi), «kg» (közigazgatási), «kih»
(kihágási).

** Див. док. 114.

7 квітня 1919 р. — Протокол виборів сільської
Ради с. Гараздівки

Протокол складений в приміщенні сільського будинку с. Гараздівки про вибори до сільської Ради, проведені на підставі розпорядження директоріуму Березької жупи. При офіційному контролі представника жупного директоріуму товариша Міхая Кертеса шляхом відкритого головування одноставно були обрані членами сільської Ради с. Гараздівки:

Шандор Делцег,
Йожеф Почаї,
Берталан Баркасі,
Дюла Береш (інвалід),
Йожеф Надь.

Були присутні:

Міхай Кертес, представник директоріуму;
Берталан Баркасі,
Йожеф Бакош —

всього 24 підписи селян.

Протокол, складений в двох примірниках, був оголошений і прийнятий.

Міхай Кертес, представник директоріуму.
Шандор Делцег, секретар зборів.

Гараздівка, 7 квітня 1919 р.

Ф. 12, оп. 3, од. зб. 33, арк. 5. Переклад з угорської.

№ 108

7 квітня 1919 р. — Прохання голови комісії по набору в Червону Армію до політичного уповноваженого Руської Крайни відносно розгортання пропаганди про вступ у Червону Армію

Мукачеве, 7 квітня 1919 р.

Прошу запропонувати всім директоріумам довести до загального відома про вступ до Червоної Армії і розгорнути можливо ширшу пропаганду.

Голова вербувальної комісії.

Ф. 59, оп. 1, од. зб. 58, арк. 3. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 109

8 квітня 1919 р. — Розпорядження уповноваженого Руської Крайни окружним політичним уповноваженим про термінову організацію в округах і селах комісій для врегулювання землеволодіння

На підставі постанови № 40⁴⁸ Революційної Урядової Ради в кожному селі треба створити комісію по землеустрою і забезпеченню врожайності, а в кожному окрузі — окружну комісію по землеустрою і забезпеченню врожайності. Сільську комісію обирає сільська селянська Рада, а окружну комісію — окружна селянська Рада. Там, де ця селянська Рада ще не створена, треба її створити негайно.

Першим і головним завданням негайно створюваних сільських і окружних комісій по землеустрою і забезпеченню врожайності є забезпечення стійкості врожайності і негайне відведення спільних пасовиськ. При відведенні підставою повинно служити наявне поголів'я худоби, причому на одну голову треба рахувати один або півтора гольди. Спільне пасовисько в остаточній формі буде нарізане інженером пізніше. Завдання окружної комісії визначити пасовиська в першу чергу для таких сіл, які в своїх межах не мають достатньої

кількості пасовиськ, за рахунок одного або більше таких, які багаті на пасовиська.

Це моє розпорядження негайно треба повідомити для виконання сільським Радам солдатів, селян і робітників, а якщо вони ще не були створені, то сільському представництву.

Про створення сільських і окружних комісій по землеустрою прошу мене повідомити.

Політичний уповноважений Руської Країни.

Ф. 59, оп. 1, од. зб. 19, арк. 3. Відпуск. Переклад з угорської.

№ 110

8 квітня 1919 р. — Протокол зборів селян с. Юлівці про соціальні перетворення в країні і про відношення Радянської влади до дрібної селянської власності

В селі з'явився посланий будапештський агітатор товариш Герман Вайс, щоб роз'яснити народу сьогоднішні суспільні перетворення. Він палкими словами передав, що нема більше гноблення, нема більше рабства. Вся влада в руках пролетаріату, робітник як розумової, так і фізичної праці однаково користується незалежністю і волею, але повинен працювати. Буржуазія вже не має влади експлуатувати робітників. Імперіалізм, капіталізм більше не може підняти голову і т. д. Закликає народ і надалі працювати, а нероби-трутні хай гинуть. Розповідає, що середняцькі господарства, малий капітал усюди залишаться; хто має небагато, в того нічого не відбиратимуть, націоналізації підлягають тільки великі капітали, великі земельні володіння, великі орендні будинки. Він дуже заспокійливо говорив і про навчання.

Люди уважно слухали кожне його слово і з радістю прийняли до відома, що тих пару гольдів землі і малу хату, які вони заробили такою важкою роботою, не заберуть від них, і пообіцяли, що як і досі, так і надалі будуть працювати сумлінно, у всьому будуть допомага-

ти один одному і залишаються палкими і вірними прихильниками пролетарського уряду.

Голова.

Ф. 673, оп. 1, од. зб. 5, арк. 1. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 111

9 квітня 1919 р. — Розпорядження політичного уповноваженого Русинського Народного комісаріату в м. Мукачеві політичному уповноваженому Латоричанського округу про роздачу населенню насіння із поміщицького зерносховища в с. Ракошині

За розпорядженням Берегівського директоріуму звільняю з-під секвестра насіння, взяте в зерносховищі маєтку Фейерштейна в с. Ракошині і пропоную розподілити це насіння серед народу для забезпечення посіву. На можливі лишки мусить бути накладено секвестр до дальшого розпорядження.

Мукачеве, 9 квітня 1919 р.

Політичний уповноважений
Русинського Народного комісаріату.

Ф. 59, оп. 1, од. зб. 23, арк. 74. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 112

9 квітня 1919 р. — Циркуляр політичного уповноваженого в справах громадського постачання Ужанської жупи окружним політичним уповноваженням про налагодження постачання продовольчими продуктами міст

Маю відомості, що десятницькі Ради* окремих сіл розпорядились, що з села не можна вивозити продовольства, і всіляко гальмують його вивезення.

* Мова йде про сільські Ради.

Оскільки такі заходи майже повністю припиняють постачання продовольством інших сіл і сусідніх міст, оскільки їх населення буквально голодує, надішліть вказівки окружним політичним уповноваженим, щоб дали суворі директиви десятницьким Радам усіх сіл, що вони не мають права на проведення таких заходів, і щоб негайно скасували видану ними заборону на вивезення продовольства, та щоб ніяким чином не гальмували його вільний оборот.

Чоп, 9 квітня 1919 р.

Заступник піджупана
(підпис нерозбірливий).

Жупний політичний уповноважений у
справах загального постачання
(підпис нерозбірливий).

Ф. 172, оп. 1, од. зб. 2357, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 113

Не пізніше 10 квітня 1919 р. — Брошура соціалістичної партії Угорщини «Что повинен знати земледілець из Советской республики»*

Кожний чоловік знає то добре, що земледілець робив от рана до вечера, орав, сів, айбо коли пришов час на жниво, притиснений бив продати то діла, што му нужное било до животу. Шитко треба било продати земельним власникам, своїм панам, тим кровожерцам, котори из їх роботи жили. Се іщи не било доста, айбо сіли на нього, приліпилися на нього безбожні безробітніці, і розказовали їм, роботали із ними, жили із роботи земледілца, красилися, никогда не робили, айбо усе то казали: «роби, простаче!»

Коли земледілець догадався, что сесе не може бити так дале, і уголосився**, послали му на карк пана, так називающо ківета**, і заткали му рот із тим, что най іде к ківету із своев просьбов і бідов.

* Датується за змістом.

** Уголоситися — заговорити.

*** Ківет — депутат парламенту.

Айбо тот нич не орудовав, бо добре жити знав, айбо поговорити із простим чоловіком не хотів, бо ганьбив го і забив уже, што от того не увидимого просто-го чоловіка, от того земледілца достав он силу і власть.

Земледілець дознався, што сесе дале так уже не може бити, айбо помоч дати не мог, бо против земледілца своїх діти кіряли*, і син завив отца свого, если май старший пан, май проклятий чоловік і нероб: цар розказовав сесе.

Перед двома роками народ російський, котрий так бив притиснений, як наш народ, догадався і казав:

Возму власть із руки царя, бо власть моя і к мні принадлежить. Протіряли** насідателя-царя і своїм людем дали власть, і вповіли, што каждый чоловік еднакій, і нікто не може болше мати, як другий. Кто робит, того есть хліб, того есть право, того есть власть, або кто не робит, тому їсти не свободно, тот най погібне!

Кажді знаєте, як тяжко жилисте до нинішного часа, шитко*** узяли от вас, сини ваші на горбу побивали у войні, вам не давали баканчи,**** платя, бо цар так хотів. Народ угорський дале уже не мог чекати, протеряв царя і поставив

Совітскую Республику,

так, як у Росії.

У Совітскую Республику народ робітний возме власть у руки свої. Каждый маєток к людей принадлежить. Се так треба розуміти, што держава возме маєток богатих і разділит справедливо меже робітниками.

Правда, што сякое діло лиш держава може чинити, чоловік ніт, або і ні ялоє***** діло. Бо держава найперше

* Кіряти — гнати, тут нацьковувати.

** Протіряти — прогнати.

*** Шитко — все.

**** Баканчи — черевики з товстої шкіри.

***** Ялоє — пристойне.

повинна знати, што у чого, колько має, лиш по тим може розділяти маєток однако і справедливо. І зато би було шкода узяти дакому от сосіда — наприклад 5 угер землі, бо може ся стати, што познійше от держави достати 10 угрів. Во новій Совітской Республіці

каждий чоловік єсть еднакій.

Власть і право не має той, котрий із другого роботи жив. По закону лиш той має право вибирательное, котрий уже переступив 18-тий рок і робітник, так чоловік, як жена або дівка. Айбо не має право вибирательное: торговец, богатий касир, бо той із его роботи жив. Также не має право вибирательное священник — оглупив народ, не робив, лиш їв, пил із гроші робітників і тучив своє черево — на ганку сидів цілий день.

У Совітской Республіці не може ся стати, што сталося переже на вибиранієм ківетов. Тогда вибрали єдного чоловіка, котрого никто не познавав, а котрий никогда не прийшов до своїх людей, лиш свадьбовав і легко жив з другими такими ківетами, которі чаловали* народа. Богаті покуповали сих ківети, аби таки закони правили, з котрими май болше гроші мож здерти, вичаловати от простака.

На та сякое не може у Совітской Республіці, як ім'я указує, у сей Совітской Республіці суть совіти: се се управляют кажое діло, бо таки кровожерці ківети не мают місто межи людьми робочими.

Тепер уже так буде, що каждое село вибере собі май мудрих прости людей до єдного совіта.

Сес совіт виправляє такі діла, котори лиш до села принадлежат. Совіти селянські, во округский совіт соєднуються, а совіти округські соєднуються у совіту жупанську, а сеси у краинским ділі ізийдут у совіту державну. Сяк будут чинити земледілці, вояки і робітники і із сим ізроблят державний

совіт для робітники,
вояки і земледілці,

котрий урудує діла державні і поставлений єсть із самих робітних людей.

* Чаловати — виманити.

Тепер уже простому чоловіку не треба іти у вареш* свої діла ізкончити, бо може у своїм селі ізкончити, у кожним бидскім** ділі помоч дасть совіт сільський. Тепер уже не мож учаловати простого чоловіка із тим, что достане не познаннаго ківета, которого по вибраніє болше раз не видит, бо лиш із свого села люди буде вибирати. До сего часа поряд бив, во каждих 5 роках вибрати ківета. Єдним словом, если земледілец достовірився, што фалшиво вибирив, повинен бив чекати до 5 року.

В Совітской Республіці не буде так. Найперше кождий того буде вибирати, кого познає. Вибираніє у каждих 3 місяцей повторяється. А если ни добре вибирают, можут его отверечи і другого вибирати. Із сим потом осекурованно*** есть то, што усе то буде, што народ хоче.

Казалисме, у Совітской Республіці

у ш и т к о н а р о д у п р и н а д л е ж и т .

Фабрика, земля і шитко, што на землі є, народу принадлежит.

Люди давніше хотіли іздерти простого чоловіка, поработали їх і жили із них. Што би сесе май легше могли ізробити, обчаловали вас. То говорили, што землю дадут вам, кождому 5 та 10 угров. Што би сьте чинили із сим? Сесе і ни можете обробляти. Діло так стоїт, што лиш дурили вас, аби могли вас обдерти. Совіт Республічний не терпит такое діло, бо совіт виучит людей і повість, што треба чинити.

Совіт Республічний каже: най люде у селі соединяются, аби робили поспольно, хотьби і чия била земля, і най тягнуть хосен цілої роботи усе поспольно, так, як тото кождому чоловіку приходится.

При поспольной роботі подвоїтся своя частина, земледілец достане 2 раз, 3 раз більше доходку, як дотепер, коли обробив землю сам у собі.

Совітська Республіка хоче, што би кождий чоловік жив у бивной горазді,**** повинуйтєся каждими приказами і

* Вареш — місто.

** Бидский — трудний.

*** Осекурованный — забезпечений.

**** У бивной горазді — у повнім достатку.

убивайте кожного, котрий перешкоди-
ти хоче тому, щоби Совітська Рес-
публіка могла дати кожному земле-
ділцю, роботнику добробут, горазд і
правду.

Закарпатський державний краєзнавчий музей. Інв. № І—1109.

№ 114

*10 квітня 1919 р. — Розпорядження Русинського
Народного комісаріату Угорської радянської рес-
публіки про територіальний поділ районів з україн-
ським населенням*

Українські округи визначаються таким чином:

Марамороський округ з центром Хустом; до нього належать: із Вишовського району сс. Гавашмезе, Ороске, Вишоороси, Петрова-Бистра і Петрова-Красна, далі Тисадолинянський, Сіготський, Тересвянський, Тячівський, Хустський, Довжанський і Волівський райони, м. Сігет і, нарешті, з колишньої Угочанської жупи Королівський район.

До Березького округу, центром якого є м. Мукачеве, належать: Веречанський, Свалявський, Мукачівський, Латоричанський і Фелвідекський райони, далі з Тисагатського району сс. Нижні Ремети, Верхні Ремети, Квасове, Іванівка, Хомок і Чома, нарешті, м. Мукачеве і з Угочанської жупи Севлюський район.

До Ужанського округу, центром якого є Середне, належать: Великоберезнянський, Перечинський, Собранецький і Ужгородський райони, а також м. Ужгород.

Щодо сіл, які належать до Земплинського і Шароського округів, повідомлю додатково.

Русинський Народний комісаріат.

*Ф. 59, оп. 1, од. зб. 47, арк. 8—9. Телеграфний бланк. Пере-
клад з угорської.*

*10 квітня 1919 р. — Телеграма Руської Крайни
Угорської радянської республіки про вибори окруж-
них Рад на території Руської Крайни*

Згідно з постановою № XXVII* Урядової Ради, окружні і міські** Ради не пізніше 12 квітня ц. р. повинні обрати жупні Ради у відповідності з постановою № XXVI Урядової Ради.

З огляду на те, що Руська Крайна поділяється не на жупи, а на русинські округи,*** в Руській Крайні треба створити не жупні, а окружні Ради. Тому я одночасно дав телеграфне розпорядження політичним уповноваженим Марамороського, Ужанського і Мукачівського округів негайно вжити заходів, щоб райони**** і міста, які входять в їх округи, не пізніше 12 квітня, у відповідності з розпорядженнями, даними в постанові № XXVII Урядової Ради, що стосуються створення жупних Рад, обрали членів окружних Рад.

Зауважую, що внаслідок нового розпорядження до Березького округу належать ще такі села Тисагатського району: Нижні Ремети, Верхні Ремети, Квасове, Іванівка, Хомок і Чома.

Сільські Ради разом повинні створити окрему районну Раду, а окрема районна Рада від кожних 5 тис. душ населення обирає по одному члену в Березьку окружну Раду.*****

Центром Марамороської окружної Ради призначаю Хуст, центром Ужанської окружної Ради — Середне, а центром Березької окружної Ради — Мукачеве.

Окружні Ради не пізніше 14 квітня повинні обрати на державні збори Рад по шість членів від кожного округу. Одночасно кожна окружна Рада повинна обрати по 12 членів до Крайового губерньського з'їз-

* Див. док. 92.

** В оригіналі помилково написано «жупні».

*** В оригіналі «kerületek».

**** В оригіналі «járás».

***** З цього видно, що Руська Крайна мала такий територіальний поділ: округи (всього 3) ділилися на райони, а райони — на нотаріати. Див. док. 114.

ду* українських Рад. Губернський з'їзд тимчасово стане тільки корпорацією з правом внесення пропозицій і висловлювання думки. Його центром призначаю Мукачеве. Про його скликання дам окреме розпорядження. Про ваші заходи, а також про наслідки виборів негайно повідомте мене і політичного уповноваженого.

Русинський народний комісар
(без підпису).

Ф. 59, оп. 1, од. зб. 47, арк. 10—11. Телеграфний бланк. Переклад з угорської.

№ 116

10 квітня 1919 р. — З рішення директоріуму Березької жупи про структуру директоріуму і функції його структурних частин

Директоріум Березької жупи, починаючи з 11 квітня 1919 р., встановив такий адміністративний розпорядок:

I. Загальне керівництво

Сюди належать: загальні справи адміністрації і міські справи...**

II. Військове і фінансове управління

Сюди належать: військові справи Червоної Армії і фінансові справи директоріуму...

III. Управління соціального забезпечення

Сюди належать справи по соціальному забезпеченню...

IV. Відділ громадського постачання

Сюди належать справи громадського постачання і забезпечення загального споживання...

* В оригіналі «kormányzósági kongresszus».

** В усіх позначених крапками місцях пропущено перелік призначених на різні посади службовців директоріуму і керівників його відділів.

V. Відділ друку

Сюди належать: контроль над жупним друком, редакція і видання газ. «Берегі мункаш».⁴⁹ Забезпечує відділ друку...

VI. Відділ інвалідів

Сюди належать справи інвалідів. Забезпечує відділ інвалідів...

VII. Відділ забезпечення сімей учасників війни

Сюди належать справи сімей учасників війни. Забезпечує відділ забезпечення сімей учасників війни...

VIII. Відділ соціалізації

Сюди належать жупні справи по соціалізації. Забезпечує відділ соціалізації...

IX. Господарські справи

Сюди належать господарські справи директоріуму. Забезпечує господарська інспекція...

X. Адміністративні справи

Сюди належать справи піджупанського управління і адміністративної комісії. Забезпечують референти піджупанського управління і адміністративної комісії...*

Берегове, 10 квітня 1919 р.

Підписи членів директоріуму.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 10, арк. 3. Завірена копія. Переклад з угорської.

* Далі в док. подано розподіл обов'язків між усіма призначеними службовцями директоріуму:

№ 117

10 квітня 1919 р. — З протоколу засідання окружної Ради робітників, селян і солдатів с. Косини

Голова товариш Ференц Молнар, привітавши членів Ради, що з'явилися в повному складі, дякує за довір'я, виявлене йому обранням його головою, і засідання відкриває з таким порядком денним:

- 1) призначення окружного уповноваженого по млинах і по соціальному забезпеченню,
- 2) призначення строку найближчого засідання,
- 3) покриття дорожніх витрат членів окружних Рад...*

Косини, 10 квітня 1919 р.

Підписи.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 25, арк. 7. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 118

10 квітня 1919 р. — Розпорядження директоріуму Угочанської жупи Раді робітників с. Велятин про надіслання даних про забезпеченість селян борошном і зерном

Севлюш, 10 квітня 1919 р.

Закликаємо Вас доповісти нам до 15-го числа ц. м. про кількість незабезпечених в селі, про запаси борошна і зерна в селі, а також не здану ще кількість, бо в противному разі не можете сподіватися на державне постачання.

Жупний директоріум.

Ф. 358, оп. 1, од. зб. 1, арк. 1. Телеграфний бланк. Переклад з угорської.

* Пропущено рішення Ради по перечислених питаннях.

№ 119

10 квітня 1919 р. — Розпорядження політичного уповноваженого в справах громадського постачання в Березькій жупі берегівському політичному уповноваженому про розподіл серед населення гашеного вапна, конфіскованого у поміщика

Конфісковане на винограднику Іштвана Гулачі гашене вапно в кількості приблизно 240 ц і на квартирі муляра Янчо по вулиці Казінці в кількості 200 ц для правильного розподілу серед жителів м. Берегова передаю в розпорядження міського політичного уповноваженого, одночасно прошу його при розподілі взяти до уваги те, щоб задовольнити потреби жителів, які дійсно потребують його. Зрозуміло, можна задовольнити і потреби окремих громадських організацій.

Для забезпечення потреби Іштвана Гулачі було повернуто 25 ц вапна.

Зважаючи на терміновість потреб і на донесення, що вапно сторонні особи незаконно розкрадають, роздачу слід розпочати негайно.

Про це рішення повідомляю поліцейських і міських політичних уповноважених.

Міському політичному уповноваженому, Берегове.

Берегове, 10 квітня 1919 р.

Жупний політичний уповноважений
в справах громадського постачання.

Ф. 384, оп. 1, од. зб. 40, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 120

10 квітня 1919 р. — Прохання виконавчого комітету Ради робітників с. Фанчикова до директоріуму Угочанської жупи про закриття в селі приватної крамниці спиртних напоїв з метою розташування в ній Ради і Червоної варти

В нашому селі є крамниця для продажу спиртних напоїв, дозволена на прізвище Антала Бергера, який є американським громадянином і тому не може бути

продавцем спиртних напоїв. У свій час фінансовою інспекцією була піднята справа про скасування цього дозволу. Тоді дозвіл попросила його мати вдова Бергерне Гані Гофман, але це ще до цього часу не впорядковано.

Зараз бездозвільний продаж провадить неповнолітня родичка Белла Вайс.

Сільський виконавчий комітет Фанчиківської Ради сільськогосподарських робітників вирішив, що крамниця для продажу спиртних напоїв в селі непотрібна, бо, крім неї, тут є крамниця для продажу спиртних напоїв у необмеженій кількості і одна крамниця для продажу спиртних напоїв у обмеженій кількості, яких, на думку виконавчого комітету сільської Ради земельних робітників, цілком досить для села.

В селі нема відповідного приміщення для контори виконавчого комітету і для караульного приміщення Червоної варти; таке приміщення не можна реквізувати, тому на основі своєї постанови рішуче просимо закрити вищевказану крамницю для продажу спиртних напоїв як таку, що не дозволена, а приміщення передати в розпорядження Ради робітників.

Просимо швидких і обов'язкових заходів, оскільки приміщення нам дуже потрібне.

Фанчикове, 10 квітня 1919 р.

Йожеф Надь,

від імені виконавчого комітету
сільської Ради земельних робітників.

Ф. 673, оп. 1, од. зб. 7, арк. 1. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 121

Не пізніше 10 квітня 1919 р. — Звернення Мукачівської Ради до трудящих з закликом вступати в Червону Армію*

ПЕРША МУКАЧІВСЬКА ЧЕРВОНА АРМІЯ**

закликає мукачівських товаришів, які готові визволити наших пролетарських братів, вступити до Червоної Армії.

Всім, хто має від 18 до 50 років, з'явитися з 10 квітня по вулиці Пюшпек, № 10, з 9 год. ранку до 1 год.

Закликаємо також всіх тих червоних товаришів, які були в російському полоні, також негайно з'явитися.

Закарпатський державний краєзнавчий музей. Інв. № I—4649. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

№ 122

*11 квітня 1919 р.*** — Розпорядження народного комісара в справах Русинської Крайни Угорської радянської республіки про організацію на території Закарпаття Червоної гвардії*

§ 1. На території Руської Крайни треба негайно приступати до організації Русинської Червоної гвардії.

§ 2. Русинська Червона гвардія організується на такій території:

а) в Мараморській жупі: села, що належать до округів Тисавелдського, Сіготського, Тересвянського, Тячівського, Хустського, Довжанського, Волівського; з Вишовського округу села: Гавашмезе, Ороске, Вишоороси, Петрова-Бистра, Петрова-Красна і, нарешті, м. Сігот;

* Датується за змістом док.

** Мається на увазі створення I Мукачівської пролетарської дивізії.

*** Дата опублікування в газ.

б) села в Угочанській жупі: Севлюського і Королівського округів;

в) в Березькій жупі: села Нижньоверечанського, Свалявського, Латоричанського, Мукачівського і Фелвідекського округів. Із Тисагатського округу села: Нижні Ремети, Верхні Ремети, Квасове, Іванівка, Хомок, Чома і м. Мукачеве;

г) в Ужанській жупі: села Великоберезнянського, Перечинського, Середнянського, Собранецького і Ужгородського округів і м. Ужгород...*

§ 3. Русинська Червона гвардія повинна бути організована в рамках однієї дивізії. Центр Русинської Червоної дивізії — Мукачеве.

§ 4. Службовою мовою солдатів Русинської Червоної гвардії є українська мова.

Для створення і організації Русинської Червоної гвардії Русинський Народний комісаріат по згоді з Військовим Народним комісаріатом призначає русинських військових політичних уповноважених.

Газ. «Pesti Hirlap», 11 квітня 1919 р., № 86. Переклад з угорської.

№ 123

11 квітня 1919 р. — Звернення Мукачівської Ради робітників, солдатів і селян до трудящих про вступ у Червону Армію

1. Революційна Рада наказує створити нову пролетарську армію Угорської радянської республіки, засновану на революційній дисципліні. Армія ця буде називатися Червоною Армією. Червона Армія повинна складатися в першу чергу з воїнів, завербованих з рядів організованих робітників і з пролетарських солдатів, які несуть тепер військову службу. Право на вступ у ряди Червоної Армії дає рекомендація старост військових частин або Угорської соціалістичної партії,

* В пропущеній частині док. мова йде про територію з українським населенням в Угорщині (за межами Закарпаття).

або професійних спілок чи ж Ради робітників і селянської бідноти.

2. Воїни Червоної Армії одержують повне утримання, обмундирування, озброєння і місячну заробітну плату в сумі 450 крон. Сім'ї червоноармійців будуть забезпечені щомісячною допомогою в розмірі 50 крон. Сімейним солдатам два рази на рік виплачуються квартирні витрати в розмірі 300 крон. При виконанні завдань поза гарнізоном видаються добові по 2 крони. За амортизацію придатного для військової служби власного одягу виплачується 2 крони щоденно. За носіння власного одягу на військовій службі на протязі 6 місяців видається оплата в розмірі 200 крон. Піклування про сім'ї тих червоноармійців, які стали непрацездатними чи які загинули в боях за визволення пролетаріату, є святим обов'язком Радянської Республіки.

3. Червона Армія підлягає Реввійськраді. Організацію і керівництво проводить Народний комісаріат військових справ.

4. Червона Армія, армія революційного пролетаріату, повинна бути просякнута свідомістю відповідальності свого обов'язку і бути по-революційному дисциплінованою. Злочини, зроблені в рядах Червоної Армії, караються Реввійськтрибуналом, а проступки розглядаються виборним судом окремих підрозділів і частин.

5. Червона Армія — класова армія пролетаріату. Кожен її воїн в однаковій мірі повинен захищати від усіх зовнішніх і внутрішніх ворогів інтереси революційного пролетаріату і боротися за визволення пролетаріату усього світу. В Червоній Армії нема різниці між класами, вона не визнає чинів і погонів, тільки командирів і воїнів. Командир і червоноармієць однаково служать справі визволення пролетаріату.

6. Командирів, починаючи від командирів роти і вище, призначає народний комісар оборони. Кожний взвод обирає старосту, який є одночасно і командиром взводу. Командир загону обирається.

7. Для перевірки господарських справ і керівництва продовольчими і культурними справами відділення обирає довіреного. З довірених осіб складається житлово-побутова комісія військової частини.

8. Командири відділень повинні бути переважно виходцями з пролетарів, які мають воєнну підготовку. Старші командири призначаються лише після відповідної перевірки. Для цього створюється спеціальна комісія, яка складається з представників Народного комісаріату оборони, Ради робітників і Угорської соціалістичної партії. З метою перевірки колишніх строевих і запасних офіцерів, а також добровольців, які подали заяви про вступ у Червону Армію, необхідно вивісити списки імен на багатолюдних вулицях, а також надрукувати їх в газетах. В першу чергу потрібно навести довідки в полку, де раніше служив подавець заяви.

9. Протягом одного тижня з дня подання заяви будь-хто може доповісти свої зауваження відносно особи, минулого і політичної благонадійності кандидата. Зібрані таким чином відомості будуть перевірені комісією, яка доповість про них Народному комісаріату оборони. За вказівкою Угорської соціалістичної партії Народний комісаріат оборони для політичного керівництва в рядах Червоної Армії призначає комісарів.

10. Для збільшення числа командирів пролетарського походження Народний комісаріат оборони влаштовує спеціальні командирські курси.

11. В середині Червоної Армії необхідно створити без відриву від виробництва запасні робітничі батальйони, навчання яких доручається нестроевим офіцерам. Зброя батальйону охороняється заводською Радою.

12. Організацію Червоної Армії і вербування треба почати негайно після опублікування даного розпорядження; всі робітничі Ради, всі солдати і селяни, всі адміністративні начальства, управління і радянські органи повинні взяти до відома дане розпорядження і докласти всіх зусиль до виконання особо виданих інструкцій. Всіх, хто перешкоджає вербуванню і організації Червоної Армії, буде судити військовий трибунал.

Револуційна Урядова Рада.

Револуція пролетаріату ліквідувала стару армію. Але треба пам'ятати, що навколо нас є зажерливі, сповнені загарбницьких намірів імперіалістичні хижакі. Це оточення загрожує існуванню молодій Угорській радянській республіки. Зі сходу просувається нам на допо-

могу армія наших російських братів, щоб захистити Радянську Угорщину від розбійників-бояр (румунів), чеських експлуататорів і югославських імперіалістів. Червона Армія вже близько, але орди імперіалістів знаходяться ще ближче. Щоб вони нас не задушили до того, як Червона Армія прийде нам на допомогу, ми повинні поки захищатися самі. Для цього потрібна армія свідомо, дисциплінована, старанна, самовіддана.

Заклик Радянської Республіки не пролунає безуспішно. «Червона Армія»* необхідна і Червона Армія буде. І ця могутня, велика, безстрашна армія буде захистом всіх нас, буде оплотом угорського пролетаріату проти нападаючих капіталістичних окупантів.

Брати пролетарі, згуртовуйтеся під
червоним прапором!

Вербувальний пункт Мукачівської пролетарської
Червоної Гвардії**,

Єпископська вул., № 10 (колишній інтернат)

Рада робітників, солдатів і селян.

*Закарпатський державний краєзнавчий музей, Інв. № І—4655.
Друкарський відбиток. Переклад з угорської.*

№ 124

11 квітня 1919 р. — Повідомлення Великоберезнянського окружного управління жупану Ужанської жупи⁵⁰ про відмову населення округу платити церковні податки

Народ від січня ц. р. взагалі не виконує указів, виданих раніше урядом Векерле відносно збирання церковного податку. Великоберезнянський окружний благочинний вчора словесно скаржився на ці труднощі і одночасно просив моєї ділової допомоги, бо народ зовсім не хоче здавати натуральну плату попам.

Однак перед тим, як в цій справі будуть здійснені

* Лапки оригіналу.

** Так в оригіналі.

через районних нотарів мої заходи, прошу Вас, пане жупан, позачергово затвердити мою пропозицію і дати деякі вказівки.*

Великий Березний, 11 квітня 1919 р.

Начальник окружного управління
(підпис нерозбірливий).

Ф. 12, оп. 3, од. зб. 33, арк. 3. Переклад з угорської.

№ 125

12 квітня 1919 р. — Стаття газ. «Руська правда»⁵¹
про проект конституції Руської Крайни

КОНСТИТУЦІЯ РУСЬКОЇ КРАЙНИ

Первое діло то било Угорського Управляючого Революційного Республічного Совіта**, што заузнала самостойность народа Руського і установила Конституцію Руської Крайни. Управляющий Совіт виповив, што Республічний Совіт єсть федералістичное соединеніє всіх народів на бившой Угорщині живущих.

Руська Крайна, як самостойний крайнський союз, образуєт работающих пролетаров народа руського. Установленіє границ Руської Крайни тепер уже не є потребно, ибо Республічний Совіт не узнає законно чиненні державні границі. Каждое село і місто к тому крайнскому союзу приключитя, к котрому хоче. Управляющий Совіт установив для виволення*** єдну дочасну Конституцію. Коли народ всіх делегатів виволит, лиш тогда установит Угорський Совіт постійну Конституцію Республічного Совіта. В сей Конституції буде потому розпоряженіє о полно самостойной управі внутрішних діл.

Конституція Руської Крайни вибудована на системі совіта.

Вся власть і сила зложена до рук от работаючого

* Великий Березний, як і Ужгород, в січні 1919 р. ще був окупований чехословацькими військами.

** Слід розуміти: Революційна Урядова Рада Угорської республіки.

*** Виволення — обрання.

народа основанному совіту. Діла народа Руського про-
водит Руський народний комісар. У кождом селі і
місті основається совіт. Тоти містоми совіти вибирає на-
род работний сельский или городский.

Право вольби* і виволенія — ци хлоп, ци жена ма-
ют вси тоти, котри хосновитну роботу кончат на світі,
котри 18 рок свой минули, воїни Войска Червеного,
концом тоти бивші работниці і воїни, котри силу работ-
ную цілком ци по єдной части утратили.

Не мают право вольби і виволенія, котри про хосен
за гроші работников наімают, котри із хосну безработ-
ного, із торговлі живут, священники і монахи і т. д. До
помістных совітов в селі по кождих сто (100)
обивательєх, в містах по кождих пятьсто (500) обива-
тельєх єден член ся вибирає. Тотим способом виволе-
ний сельский или городский совіт в ділах поміст-
них найнишший форум (суд).

Помістни совіти основают совіти окружні, котрі у всіх
ділах цілого округу найвишший форум. Членов совіта
окружного виборни полномощни сільских совітом і, крем
тих, члени совіта помістного города односторонни с
округом виволают.

Як по тому тимчасовное окружное заділеніє в Ре-
публічном Совіті і надале останет, заділеніє жу-
панское (вармедьское) в Руськой Крайні
в будучности перестане.

Больші управительні округи — так названі віділи,
котри больше округов в собі содержат, — установит
распоряженіє Руського народного комісара числом
8. Для сего распоряженія в Руськой Крайні пять та-
кі округи суть іменем: Марамороський, Березькій, Ужан-
ський, Земплинський і Шароський.

Із членов совітов городских і окружных того самого
віділа основається конгрес відільний, котрий в
ділах віділа найвишша сила.

Конгреси віділни виволают управительний
конгрес Народа Руського, а еще тим спо-
собом, што каждый конгрес відільний до конгреса
управительного 10 членов виволит.

* Вольба — вибори.

Конгрес управительного совіта єсть найбільшая власть в крайном союзі, он образуєт сполні діла народа руськаго в федералітичнім Угорським Републічнім совіті.

Із той повинності до собора угорських державних совітов із между своїх членов двадцать (20) членов виволит і вишле.

Помістні і окружні совіти, дале конгреси отділни й конгрес управительний для простого конченія діл виволят делегацію адміністративну (котра діла кончит). Кожда делегація адміністративна отповідлива єсть тому совіту, котрий делегацію вислал.

Помістні і окружні совіти, дале конгреси отділни повинні суть распоряженія вишших совітов исполнити.

Вишший совіт право має распоряженія нишших совітов перемінити.

Газ. «Руська правда», 12 квітня 1919 р., № 1.

№ 126

12 квітня 1919 р. — Стаття газ. «Угочаї мункаш» про організацію і найближчі завдання Радянської влади в Угочанській жупі

Пролетаріат взяв владу в свої руки. Революційна Урядова Рада оголосила, що на території всієї Угорщини мільйони пригноблених взяли в свої руки вирішення своїх справ. Почалась робота по знищенню останніх залишків капіталістичної системи, і на місце руїн приходить будівництво світу, праці і честі. На підставі рішення № XXVI Революційної Урядової Ради проходять вибори Рад робітників, солдатів і хліборобів.

Директоріум Угочанської жупи, разом з посланими товаришами, 7-го і 8-го числа ц. м. на території всієї жупи провів вибори до Ради робітників, солдатів і селян. В кожному селі створена Рада солдатів і селян. Кожна Рада з свого складу обирає виконавчу комісію для ведення справ. З сільських Рад 12-го числа ц. м. в кожному окружному центрі буде створена окружна Рада. З

окружних Рад 13-го числа ц. м. буде створена в жупному центрі жупна Рада.

З окружних Рад і виконавчих комітетів буде створено окружну сільськогосподарську Раду, а з жупної Ради і виконавчого комітету буде створено жупну сільськогосподарську Раду, яка візьме в свої руки керівництво всіма сільськогосподарськими справами жупи, маєтковлаштування, впорядкування справ, зв'язаних з пасовиськами, контроль над сільськогосподарськими роботами, розпорядження всіма сільськогосподарськими машинами та інвентарем. Створить майстерні по ремонту машин та інвентаря. Виконує обов'язки по заготівлі і розподілу насіння.

Директоріум реорганізує жупне управління, а також всі інші установи. В дальшому канцелярський кабінет не буде затишним казино жупних панів, а буде місцем сумлінної роботи в інтересах народу. Установи будуть мати цілеспрямовану побудову. Проходить організація установ по харчуванню і громадському постачанню, по заготівлі товарів і сировини, а також по зустрічній торгівлі, установ по фінансових, народно-освітніх справах, по соціальному забезпеченню та інвалідних справах.

Колишні службовці одержать нові призначення. Службовці, які знаходяться у відпустці, будуть викликані на роботу. Для керівництва справами і контролем за службовцями, які служили при старій системі, будуть виділені директоріумом довірені соціалістичні політичні уповноважені.

В кожній установі буде працювати по одному службовцю, який володіє русинською рідною мовою, щоб справи наших русинських пролетарських братів, пригноблених старою системою, вирішувались швидко і справедливо.

В приміщенні колишньої Угочанської ощадної каси буде розташовано центральну домоуправу, яка повинна дбати про потреби бідного народу в квартирах і меблях.

Лікарні вирішують справи хворих так, що лікарі для бідних будуть влаштовувати безкоштовні прийоми. Аптеки будуть також соціалізовані. Жупний директоріум

разом з жупним партійним секретаріатом працюють над зміцненням соціалістичної партії і профспілок.

Вступайте всі, які не скомпрометовані в провинах капіталістичної системи. Всі можуть перевиховатися, кожний може стати робітником побудови комуністичного світу. Вступайте всі, бо карточки на харчі можна одержати тільки при пред'явленні партійного або профспілкового квитків.

Також закликаємо все населення жупи, щоб у всіх справах в першу чергу звертались до виконавчих комітетів сільських Рад або до окружних політичних уповноважених в колишніх окружних управліннях. До жупного виконавчого комітету і директоріуму слід звертатися тільки з справами, які мають загальний інтерес.

Просимо терпіння і допомоги, за короткий час всі ми будемо відчувати благородну роботу пролетарського суспільства.

Газ. «Ugocsaí munkás», 12 квітня 1919 р., № 7. Переклад з угорської.

№ 127

12 квітня 1919 р. — Розпорядження політичного уповноваженого Березької жупи по націоналізації берегівському міському і окружним політичним уповноваженим про націоналізацію великих і середніх підприємств

Революційна Урядова Рада на підставі постанови № IX* (див. 2-й номер офіційного вісника «Таначкез-таршашаг») перетворила промислові шахти і підприємства транспорту, які виходять за рамки дрібної промисловості, в громадську власність.

Тому всі промислові, шахтні і транспортні підприємства, в яких число робітників на 22 березня 1919 р. перевищує 20 чол., підлягають громадському керуванню і робітничому контролю.

* Див. док. № 78.

Заявіть, чи виконали цю постанову на вашій території, і перелічіть назви тих підприємств*, які на підставі цієї постанови перейшли в громадську власність.

Берегове, 12 квітня 1919 р.

Жупний політичний уповноважений
по соціалізації.

Ф. 384, оп. 1, од. зб. 25, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 128

12 квітня 1919 р. — Прохання командира загону Червоної бригади в Чопі до директоріуму Березької жупи про заготовлю продуктів харчування для Червоної Армії

Прошу Вашого розпорядження про те, щоб чопська продовольча станція могла купувати на території жупи велику рогату худобу для червоних військових частин, що стоять на демаркаційній лінії, а також просуваються через Чоп. Посвідчення, що дає право на такі закупівлі, прошу якнайшвидше надіслати вищевказаній продовольчій станції.

Чоп, 12 квітня 1919 р.

Немети, командир загону
Червоної бригади.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 38, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 129

*12 квітня 1919 р.** — Прохання профспілки сільськогосподарських робітників і дрібних господарств до директоріуму Березької жупи про затвердження розцінок при погодинній оплаті праці сільськогосподарських робітників*

Ми, професійна спілка сільськогосподарських робітників і дрібних селян, 15 березня ц. р. хоч і встановили розцінки по оплаті нашої праці, але через великі дощі,

* В оригіналі «ügyeket» («справ»).

** Датується за змістом док.

на жаль, ніякої користі з них не могли мати, і 1-го числа ц. м. минув строк їх дії. Просимо продовження дії цих розцінок, щоб 13-го числа ц. м. ми могли їх опублікувати, тому що оплата праці зараз відбувається так, що один платить по 8 крон, другий — по 10 крон, третій — по 20 крон, четвертий — по 25 крон, п'ятий — по 20 крон*, внаслідок чого бувають постійні сварки і суперечки між робітниками і наймачами.

Нашу зарплатню ми встановлюємо таким чином:

Робітник чоловік, старший 18 років — 5 крон за 1 год.

Важка робота жінок старше 18 років — 4 крони за 1 год.

Легка робота жінок старше 18 років — 3 крони за 1 год.

Діти від 12 до 18 років — 2 крони за 1 год.

Проте, якщо необхідно буде, щоб робітники працювали понад 10 год., і робітники домовляться з господарем, то вони можуть працювати і більше, але господар тоді мусить оплатити кожну робочу годину, навіть якщо робота затягнеться до нічного часу, причому від заходу до сходу сонця треба оплачувати подвійну погодинну платню.

Це є бажанням 1518 робітників.

Повторюючи своє прохання, залишаємось
вірними прихильниками директоріуму.
Керівництво.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 64, арк. 6. Рукопис. Переклад з угорської.

* Так в док.

12 квітня 1919 р. — Кореспонденція газ. «Береги мункаш» з закликом прикласти всіх зусиль для відбудови зруйнованого господарства.

ПРАЦЮЙМО

Революційна Урядова Рада вимагає від всіх нас праці. Тільки за утримання сиріт і непрацевдатних будемо дбати; хто не працює — згине від голоду! Життєва основа комуністичної держави — праця і обмін; її завдання — регулювати працю, щоб усім дати роботу і оплатити її дійсну вартість. Колишню державу безправ'я, гніту і експлуатації за 1—2 дні не можна перетворити в народну державу. Якщо протягом десятиліть ми терпіли гніт і експлуатацію, маймо силу витримати з терпінням і довір'ям перехідний період, який буде дуже коротким.

Сьогодні наша держава перебуває в жахливому становищі. Чотирирічна війна за жорстокий, але вже мертвий режим вичерпала весь запас сировини, зруйнувала всі залізниці, всі підприємства країни, погасила життя найкращих синів народу, життя сотень тисяч робітників. Нашій країні загрожує голод, під небезпекою наше існування, все, що у нас є! Цю загрозу зможемо відвернути лише тоді, коли будемо працювати, і тільки працювати. Кожний на своєму місці роботи повинен працювати з подвійною енергією!

А чому б не працювати, адже сьогодні вже не на «капітал», а на громадськість, на наше власне щастя робимо!

Не можна забувати і про дисципліну; якщо ми могли слухатися наших експлуататорів, гнобителів, які сотнями тисяч посилали нас на смерть, то треба підпорядковуватися і теперішньому режиму, який ґрунтується на нашому довір'ї, наших ідеях і який день і ніч робить, щоб тут був порядок, спокій і щастя.

Не слід виявляти незадоволення, якщо і є нині важкі дні, бо це тільки перехідний період, із цього буде наш дар, наше щастя.

Працюймо, підтримуймо порядок, будьмо терпеливи-

ми, давайте покажемо нашим ворогам, що не так вже важко жити в країні Комунізму; давайте перенесемо в свідомість громадськості, що щастя життя полягає в здійсненні наших ідей і незабаром прийде той час, коли всі, цілий світ покортяться священному, усе визволяючому Соціалізму!

Газ. «*Beregi munkás*», 12 квітня 1919 р., № 29. Переклад з угорської.

№ 131

Не пізніше 12 квітня 1919 р. — Повідомлення директоріуму Угочанської жупи про націоналізацію маєтків поміщиків, які відмовляються продавати картоплю державі за безготівковим розрахунком*

Народний комісаріат громадського постачання розпорядився, що наші заготівельні органи можуть виплачувати готівкою за картоплю тільки дрібним господарям, а за картоплю великих власників слід виплачувати через поточний рахунок.

За вказівкою народного комісара землеробства Гамбургера, повідомляємо директоріум, що у випадку, коли якийсь землевласник не захоче видати картоплю без готівки, то наш заготівельний орган повинен про це повідомити директоріум, а директоріум просимо, на підставі вказівки народного комісара Гамбургера, взяти такі земельні володіння у громадську власність і наявну там картоплю негайно вивезти.

Центр по розподілу картоплі.

Ф. 673, оп. 1, од. зб. 9, арк. 3. Рукописна копія. Переклад з угорської.

* Датується за супровідним листом.

№ 132

14 квітня 1919 р. — Циркуляр начальника Великокапушанського окружного управління нотаріатом про створення в селах комісій по впорядкуванню землеволодіння і забезпеченню сільськогосподарського виробництва

Посилаючись на дане вам сьогодні в оголошенні розпорядження № XL Революційної Урядової Ради у справі створення необхідних органів для забезпечення безперервного виробництва та проведення впорядкування земельної власності (виписка з 10-го номера офіціального органу «Таначкезтаршашаг»), наказуємо, щоб разом з робітничими, солдатськими і селянськими Радами негайно створили тричленні сільські комісії по землевпорядкуванню і по забезпеченню виробництва, якщо вони не були створені під час виборів сільських робітничо-солдатських і селянських Рад. Комісія повинна бути утворена із складу виконавчого комітету, якщо в ньому є троє селян, а якщо немає, то робітничі, солдатські і селянські Ради повинні обрати тричленну комісію із свого складу.

Великі Капушани, 14 квітня 1919 р.

Начальник окружного управління
(без підпису).

Ф. 172, оп. 1, од. зб. 2322, арк. 1. Відпуск. Переклад з угорської.

№ 133

14 квітня 1919 р. — Телеграма генерального штабу Червоної варті директоріуму Березької жупи про негайний збір зброї від цивільних осіб та її облік

В усіх містах і селах, де є підхожа і надійна збройна сила, треба зібрати всю зброю і всі боєприпаси. Зброя і боєприпаси можуть залишитися тільки у червоних сторожів, у солдатів Червоної Армії і в тих, хто одер-

жав право носити зброю після оголошення диктатури пролетаріату.

Зібрану зброю і боєприпаси треба скласти на склад і охороняти безперервно. Про зібрану кількість треба нас терміново повідомити з вказівкою на те, чи є зброя і боєприпаси військовими, чи можна їх використати, чи придатні, чи можна їх відремонтувати, чи непридатні. Цей мій наказ підлягає найтерміновішому виконанню.

Генеральний штаб Червоної варти.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 2, арк. 6. Телеграфний бланк. Переклад з угорської.

№ 134

14 квітня 1919 р. — Розпорядження політичного уповноваженого Березької жупи окружному політичному уповноваженому в м. Мукачеві про відкриття соляного джерела в с. Дорогобратові для безплатного забезпечення населення сіллю

Соляне джерело в районі с. Дорогобратова, яке до цього часу перебувало під секвестром фінансових органів, хочу відкрити для загального користування пролетарському населенню.

Тому зобов'язую вас негайно виїхати на місце разом з інженером м. Мукачева і мукачівським окружним лікарем* і вжити заходів для забезпечення робіт, необхідних для відкриття джерела.

Гроші на витрати повинен буде відпускати мукачівський фінансовий уповноважений.

Одноразово зобов'язую вас довести після відкриття соляного джерела до загального відома, яким способом, коли і під чийм контролем буде передане соляне джерело в безплатне загальне користування народу.

* В док. «окружним лікарем» дописано іншим почерком.

Про наслідки ваших заходів чекаю вашого повідомлення протягом 8 днів.

Берегове, 14 квітня 1919 р.

Фабіан, жупний політуповноважений.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 60, арк. 3—6. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 135

15 квітня 1919 р. — Із повідомлення політичного уповноваженого в м. Будапешті директоріуму Березької жупи про передачу підприємств і великих поміщицьких маєтків, розташованих на території жупи, в розпорядження державної Ради по землеустрою

Народний комісаріат землеробства Радянської Республіки ухвалив звільнити з-під обслуговування жупними директоріумами і передати до компетенції загальнодержавної Ради землеустрою такі маєтки і заводи: маєтки, що знаходяться на території Саболчської, Ужанської, Березької, Земплинської та Абауйської жуп і входять у спадщину і були власністю сімей Форгач, Лоняї і Одескалчи...*, далі маєток так зв. Дьертало, орендований реткезьким конопляним заводом Одескалчи, який був власністю шарошпатацького вищого учбового закладу, а також зв'язані з ними конопляні та інші сільськогосподарські і лісгосподарські промислові підприємства.

До управляючих цими господарствами і промисловими підприємствами призначаю як виробничих уповноважених спеціаліста з дипломом по конопляних заводах Ласло Мате, а також спеціаліста з дипломом по господарських справах Йозефа Рапчака.

Матеріальні справи цих господарств і промислових

* В пропущеній частині док. перераховуються члени згаданих родин.

підприємств до дальшого розпорядження відношу до компетенції жупного директоріуму Саболчської жупи.

Про це я окремо повідомив усі зацікавлені директоріуми.

Будапешт, 15 квітня 1919 р.

Гевеші, політуповноважений.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 3, арк. 27. Переклад з угорської.

№ 136

17 квітня 1919 р. — Постанова політичного уповноваженого в справах націоналізації в Березькій жупі берегівському міському і окружним політичним уповноваженим про введення трудової повинності

В зв'язку з тим, що пролетарська держава приступила до ліквідації приватної власності так, що підприємства, які виходять за рамки дрібної промисловості, а також житлові будинки зробила громадською власністю, — в пролетарській державі має право жити тільки той, хто працює, виконує фізичну або розумову працю на благо суспільства.

Отже, Радянська Республіка постановою XI оголосила загальну трудову повинність і встановила право на працю. Держава повинна утримувати всіх непрацездатних, а також тих, які хочуть працювати, але держава не може дати їм роботи.

Закликаю адресатів добитися виконання цієї постанови.

Берегове, 17 квітня 1919 р.

Жупний політичний уповноважений
по соціалізації.

Ф. 384, оп. 1, од. зб. 6, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 137

17 квітня 1919 р. — Постанова директоріуму Березької жупи про обов'язкове залишення на своїх посадах і сумлінне виконання обов'язків керівниками, директорами і спеціалістами націоналізованих підприємств та про притягнення до відповідальності порушників постанови

На підставі постанови Револьюційної Урядової Ради № XXXIV* керівники, директори і всі службовці соціалізованих і підлеглих соціалізації підприємств, якщо вони на 22 березня 1919 р. були на своїх місцях або їм не з їх вини було перешкоджено у виконанні службових обов'язків, повинні залишитися на своїх місцях і надалі всіма своїми силами і знанням служити підприємству.

З їх службового місця їх може усунути тільки комісар виробництва даного підприємства при попередній погодженості з народним комісаром соціального виробництва.

Тих, які порушують цю постанову, буде судити революційний трибунал.

Це рішення оголошую для відома зацікавлених підприємств.

Берегове, 17 квітня 1919 р.

Жупний політичний уповноважений
по соціалізації.

Ф. 384, оп. 1, од. зб. 4, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 138

17 квітня 1919 р. — Розпорядження політичного уповноваженого в справах націоналізації в Березькій жупі міським і окружним політичним уповноваженим про проведення інвентаризації в майстернях з числом робітників до 20 чол.

На підставі рішення за № 11 Е Народного комісаріату соціалістичного виробництва всі шевці, лимарі;

* Див. газ. «Пешті Гірлап», 3 квітня 1919 р., № 79.

чемоданники і всі споріднені з цими спеціальностями майстерні, в яких працює менше 20 чол., повинні були до 9-го числа ц. м. провести інвентаризацію майстерень і акт інвентаризації надіслати шкірянопромислому відділу Народного комісаріату соціалістичного виробництва (Будапешт, V, вулиця Ауліха, № 5).

В акті інвентаризації треба вказати всі машини, засоби виробництва, матеріали, кількість робітників з відміткою їх спеціальності і, нарешті, готову продукцію.

Під час інвентаризації майстерні не простоюють. Об'яву відносно цього видаю для вивішування і закликаю на підставі цього встановити і повідомити, чи виконали названі майстерні це розпорядження.

Берегове, 17 квітня 1919 р.

Жупний політичний уповноважений
по соціалізації.

Ф. 384, оп. 1, од. зб. 30, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 139

18 квітня 1919 р. — Повідомлення начальника інформаційного відділу 5-ї Червоної дивізії про організацію служби державної безпеки

Цілком таємно!

Чоп, 18 квітня 1919 р.

Від кожної жандармської станції* на неокупованій території Ужанської жупи по одному безумовно політично надійному червоному стражнику буде виділено для ведення політично-слідчої роботи, і вони діятимуть в тісному співробітництві на території жупи, виконуючи такі доручення:

1. Виявляти загальні настрої в селах по відношенню до сучасного становища.
2. Встановлювати прізвища ворогів сучасної епохи і напрямку.

* Так в оригіналі.

3. Встановлювати можливо продовжувану підривну роботу (в якому напрямку проводиться).

4. Виявляти відповідність заходів землевласників та капіталістів принципам пролетарського режиму.

5. Виявлення контрреволюціонерів.

6. Контролювати заходи робітничих, селянських та солдатських Рад.

7. Перевіряти дух військ, поведження з ними, ставлення командирів до наших товаришів солдатів.

8. Організація розвідувальної служби по відношенню до ворога та в околиці.

9. Звіти повинні подаватись кожного 2-го числа в закритих конвертах на мою адресу.

Для політичних слідчих червоних жандармів, крім звичайної платні, від сьогоднішнього дня встановлена тутешнім директориумом додаткова надбавка за діяльність в розмірі 10 крон щоденно.

(Підпис нерозбірливий).

Ф. 59, оп. 1, од. зб. 59, арк. 2. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 140

18 квітня 1919 р. — Циркуляр директориуму Березької жупи окружним політичним уповноваженим про організацію відділів освіти при сільських, міських, окружних і жупних Радах

Революційна Урядова Рада своїм розпорядженням № 54 наказала створити сільські, міські, окружні і жупні відділи освіти в рамках сільських, міських, окружних і жупних Рад. Для виконання цієї постанови директориум ухвалює таке:

В малих і великих селах, де, отже, і число членів сільських Рад невелике, нема потреби створювати відділи освіти в рамках Ради, а сільська Рада для ведення справ освіти повинна створити освітній виконавчий комітет не більше ніж з трьох членів, а саме, таким чином, щоб батьки і професійні освітники були в ньому представлені по можливості пропорціонально. В селах, де є більше ніж два учбових заклади, сільський освітній ви-

конавчий комітет для сприяння в розв'язанні шкільних питань може виділити шкільний комітет не більше ніж з чотирьох членів з такою ж організацією, як і освітній виконавчий комітет.

Окружні Ради повинні провести засідання і встановити кількість членів окружних відділів освіти. Це треба зробити так, щоб значення освіти, порівнюючи з останніми галузями, було відбито в кількості членів. Члени відділу освіти призначаються Радами так, щоб батьки і професійні освітники були в ньому представлені по можливості пропорціонально. Окружний відділ освіти повинен створити виконавчий комітет не більше як з восьми членів з такою ж організацією, яку має освітній комітет.

Обсяг компетенції відділів освіти і виконавчих комітетів сільських і окружних Рад встановлений згаданим розпорядженням № 54 Револуційної Урядової Ради.

Пропонуємо вам згідно з вищевикладеним негайно вжити заходів для створення сільських освітніх виконавчих комітетів, а також окружного відділу освіти і виконавчого комітету і негайно повідомити директоріум і відповідного уповноваженого в справах шкіл про підвища вибраних або призначених осіб.

Берегове, 18 квітня 1919 р.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 3, арк. 28. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 141

Не пізніше 18 квітня 1919 р. — Прохання представництва с. Буковинки до русинського народного комісара про виділення пасовиська і лісу з маєтку графа Шенборна⁵²*

Представництво с. Буковинки, Березької жупи, звертається до Вашої милості, пане народний комісар, будьте ласкаві на підставі нижченаведених міркувань терміново вжити заходів для відмірювання пасовиська і

* Датується по відповіді.

лісу для села в його власному районі, з тієї частини, яка є власністю графа Шенборна.

Підстава:

а) село зовсім не має пасовиська. Бідному русинському народові нема куди вигнати навіть однієї корови.

Сподіваючись, що пан народний комісар, як батько бідного русинського народу, дійсно вживе заходів в наших інтересах, покійно благаємо терміново відміряти для нас відповідну частину з графського пасовиська і лісу, що знаходяться в нашому районі, і тому просимо негайного виїзду комісії по розподілу землі в наше село.

З пошаною:

представництво с. Буковинки.

Ф. 59, оп. 1, од. зб. 60, арк. 2. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 142

18 квітня 1919 р. — Повідомлення головного господарського і технічного уповноваженого м. Мукачева селянській Раді с. Буковинки про дозвіл на користування пасовиськами маєтку Шенборна і про вибори комісії по землеустрою

Мукачеве, 18 квітня 1919 р.

Згідно з постановою № 9 Русинського Народного комісаріату*, сільська селянська Рада в термінових випадках і з метою забезпечення спільного випасу худоби може негайно взяти в користування пасовисько, остаточні межі якого будуть встановлені пізніше.

З метою проведення землеустрою і забезпечення урожаю селянська Рада села повинна негайно обрати трьох селян, які разом з сільськогосподарським уповноваже-

* В док. над словами «№ 9 Русинського Народного комісаріату» надписані, а потім викреслені слова «№ 40 Радянської Республіки».

ним, якого делегує Березька окружна (колишня жупна) комісія, вирішують усі справи по землеустрою.

Головний сільськогосподарський і
технічний уповноважений.

Ф. 59, оп. 1, од. зб. 60, арк. 2. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 143

18 квітня 1919 р. — Звернення Березівського комітету соціалістичної партії до директоріуму Березької жупи про підготовку до святкування дня 1 Травня

Беручи до уваги наближення Першого травня, прошу шановних товаришів, будьте ласкаві, на підставі мого нижченаведеного подання вжити найтерміновіших заходів для того, щоб шляхом точного виконання цього подання у всіх відношеннях Перше травня ц. р. було перетворено в дійсно гідне пролетарське свято.

Уповноважений по освіті повинен розпорядитися, щоб усі школи, що знаходяться на території жупи, були інформовані про символічне значення Першого травня (тобто, що з 1889 р. — від часу засідання Паризької робітничої спілки — цей день є святковим днем революційного пролетаріату в рамках першотравневої святкової доповіді або в більших місцях — в рамках народного святкування).

Молодь також повинна бути підготовлена до вільних вправ, робітничих маршів («Марсельези») і т. д., виконуваних під час народних свят.

Всі власті (радянські органи) треба закликати до своєчасного вжиття підготовчих заходів — разом з місцевими партійними організаціями — для проведення Першого травня як народного свята, з демонстраціями по можливості в дообідній час, а після обіду організацією якнайбільш красивого народного святкування.

Там, де є вулиці і площі, Першого травня треба провести їх перейменування і так само треба робити з офіційними громадськими будівлями. Розробка відповідного проекту в цьому відношенні входить в компетенцію

Березького директоріуму, бо периферійні села не знають значення цих назв, тому не можуть знайти відповідних назв.

Для цієї ж мети я вважаю доцільним жупні учительські збори призначити на 20-е або 21-е число.

Повну програму щодо Берегова надішло 19-го ц. м., щоб офіціальна частина підготовки була виконана.

Проте, пообідню частину святкування Першого травня тут ми проведемо, як свято на честь вербовки.

Берегове, 18 квітня 1919 р.

З товариським привітом
Гомба, секретар партії.

Ф. 709, оп. 1, од. зб. 3, арк. 25. Переклад з угорської.

№ 144

18 квітня 1919 р. — Розпорядження директоріуму Березької жупи про необхідність виконання розпорядження політичного уповноваженого в справах релігії і культу про відокремлення церкви від держави

Телеграфне розпорядження політичного уповноваженого в справах релігії і культу нижче доводжу до відома:

«Президіальний номер 47/919. В багатьох місцях місцеві Ради неправильно розуміють наслідки відокремлення держави і церкви та комунізації церковного майна і своїми неправильними заходами спричиняють багато шкоди справі пролетаріату.

Для дальших дій вважаю необхідним довести до відома нижченаведене:

1. Відокремлення держави і церкви означає, що всі церкви і релігії вважатимуться самостійними товариствами і ними ні з точки зору урядового, ні адміністративного врядування займатися не будемо, тільки в галузі правосуддя, якщо вони шкодять пролетаріату.

2. Церкви, як самостійні приватні товариства, мають право організуватись по паствах в межах загального

об'єднання і зборів. Їх віруючі із добровільних подарунків можуть дбати про забезпечення своїх попів і покриття витрат, зв'язаних з церковними потребами; церкви, каплиці і синагоги, що регулярно використовуються для богослужіння, разом з усім обладнанням і надалі залишаються в користуванні церкви. У зв'язку з офіційною заборонаю викладання в школах закону божого, піп, якого віруючі оплачують із добровільних подарунків, у вищезгаданих місцях — церкві і т. д. — може вивчати з бажаними закон божий.

3. Священик, на підставі загальних правил про квартири, залишатиметься у своїй квартирі. Рада робітників і солдатів не має права виселити священика з села чи будь-якої жупи. Віросповідання не можна заборонити, бо ця справа залежить виключно від віруючих, як і обрання ними попа і вибір церковних обрядів. Але якщо піп в будь-якому відношенні шкодить інтересам пролетаріату, то його без жалю треба віддати революційному трибуналові.

4. Рада робітників і солдатів відносно церковного маєтку не має право на ліквідацію, а в землекористування без Народного комісаріату землеробства зміни не може внести.

Все це вирішуватиме надіслана мною ліквідаційна комісія разом з представниками місцевих Рад та заінтересованих Народних комісаріатів. Не можна займати приміщення і будинки, що належать церквам, ні для яких цілей, бо вони служитимуть для громадських закладів (для лікарень, будинків для малят, інвалідів та дітей).

5. Якщо церковники з іноземним підданством не хочуть підкоритись указам Радянської Республіки, то їх негайно треба відправити в Будапешт в монастир вічного моління (Юллеїт), де за спеціальною згодою вони триматимуться і забезпечуватимуться всім необхідним доти, поки не буде сформовано ешелон з необхідної кількості людей і відправлено за кордон.

Церковників з угорським підданством треба закликати, щоб за 10 днів вони дали відповідь, чи згодні підписати таку заяву:

«Заявляю, що покинув професію попа і став білоризцем». На цій заяві повинна бути дата, і в присутності

двох членів Ради робітників і солдатів, як свідків, вона повинна бути підписана.

Того, який цю заяву не підпише, на громадську службу прийняти не можна, і пільгами, наданими церковникам, що підписали цю заяву, він не користується.

6. Ради робітників і солдатів повинні подбати про те, щоб до 1 травня були складені списки зовсім непрацездатних стариків, інвалідів, туберкульозних, сиріт і покинутих дітей, що проживають на їх адміністративній території, при зазначенні їх прізвищ і точної адреси, бо Радянська Республіка вважає своїм першочерговим завданням розмістити їх у конфіскованих від церков та монастирів будинках, а також забезпечити їх усім необхідним.

Диктатура пролетаріату ні на хвилину не може терпіти, щоб ці нещасні люди і надалі залишалися без братньої допомоги.

Політичний уповноважений».

В зв'язку з цим закликаю всіх міських та окружних політичних уповноважених, щоб це розпорядження нової Радянської Республіки негайно довели до відома всім Радам робітників і солдатів, що є на їх території, та повідомляли про нього під час агітації весь пролетаріат.

По-друге, від священників, які проживають на їх адміністративній території, треба взяти вищезгадану заяву і надіслати в директоріум.

По-третє, негайно скласти списки зовсім непрацездатних стариків, інвалідів, туберкульозних, сиріт і покинутих дітей окремо по кожному селі і списки до 1 травня обов'язково відіслати директоріуму.

В списках, складених по кожному селі, в 6 пунктах треба написати прізвище, точну адресу та вік тих осіб, що потребують допомоги.

Видано всім окружним та міським політичним уповноваженим.

Берегове, 18 квітня 1919 р.

Директоріум.

Газ. «*Beregvármegye Hivatalos Lapja*», 24 квітня 1919 р., № 18. Переклад з угорської.

19 квітня 1919 р. — Кореспонденція газ. «Руська правда» про бажання трудящих Закарпаття возз'єднатися з Радянською Україною і про антинародну діяльність українських буржуазних націоналістів на Закарпатті

Як висвободився народ руський із давнього рабства, зачали бунтовщики бунтовати руський народ. Лиш тото чудно, што поедні товариші і тепер даються звести. Брати Бращайкови собрали много тисяч корон од зведених людей. Єден Бращайко бив касиром сих грошей. Сесь пан ганьбився, ож он є русином, зато прозвище свое змадьяризував на Байор-а. Сесь Юлій Байор-Бращайко бив фишкарошом* у Хусті, обфалшив урядное письмо на кару руських людей, за што осудили го до темниці. Не мав жадного доходку, зато стався українцем і со своим братом Михайлом здурили натолько руський народ, што многі дали свої послідні філери на бунтовання проти народа. Із сих філеров живють два брати Бращайкови.

У великій Україні вже є народна влада, бо там большевизм висвободив уже український народ помочію росіянов.

На куртий час протиставить ся лише у Галичині націоналізм**, што го купили великі пани і багачі. Так, як соединились з російским робітничим народом, так соединимися і ми с українскими братами. Но соединимися і із цілим світом.

Чекайте еще, браття! Як великоруські браття висвободять бідних галицьких українцев, соединимися с ними, а не с тими, што хотять с українского народа кожу здерти.

Дотепер німо терпилисме гадоване і шахрайства братей Бращайкових, бо ми і сами били немочними. До-

* Фишкарош — адвокат.

** Тобто буржуазна Західноукраїнська народна республіка.

тепер і в Руській Країні панували над народом буржуазія і другі великі пани, але од тепер вже не будемо терпіти, шоби они і надале давили наш народ.

С силов луснимо на неприятелі народа і вшитких поставимо ид революційному судови. Дотепер революційний суд імів 12 сяких бездушних і за гроші наятих битангов.*

Най пропаде каждый, котрий є неприятелем робочого народу.

Газ. «Руська правда», 19 квітня 1919 р., № 2.

№ 146

19 квітня 1919 р. — Заклик газ. «Руська правда» до солдатів Руської Країни захистити Радянську владу від іноземних імперіалістів

Руські** вояки! Червено пришла до нас весна, котра не минеся нигда. Зато стоїте с оружію, червені вояки, шоби не минулася. Прогналисме капіталістів из їх міст, сесі міста тепер нам треба заняти. Стоїме ще перед твердим неприятелем, котрий спрагне нашої крови. Як дикий звір, котрий раз уже запахнув*** чоловіцької крови і нигде не забуде смаку того, так не забуде нигде свою владу капіталістична система, котру хопилисме за гертанку**** і тріснули го на землю. Сеся система нигда не увіруе, што еї гунцутству навхтема***** конець. Тепер сховалася в свою яму, де облизуе собі поламані, кровляні кості. Но час минаеся і пробудится из свого зомління. А як пробудится, обёрнеся проти нас. Червені вояки, зато потребні ви, шобисте билі кождой минути готові с оружіем пойти на дику буржуазію. Се оружіе повинно бити усе набитим, сесе оружіе повірити лиш на руки червених вояков.

Вигналисме угорську капіталістичну систему, но сто-

* Битанг — пройдисвіт.

** Маються на увазі місцеві українці.

*** Запахнув — відчув запах.

**** Гертанка — горло.

***** Навхтема — навіки.

ить це чешський, сербський, румунський і французький імперіалізм. Туй стоїть на обох сторонах нашої красної країни, штоби, одняв нас од оживляючих нас сил (т. є. от тих містов, с котрих к животу потрібні вещи достанеме), хоче уничтожити вшитко, што руський народ збудовав собі так тяжко.

Червені вояки, ми побороли неприятелей руського народа, та уничтожимо і чешський і румунський імперіалізм. Іскри руської і угорської пролетарської революції загрили вже серце і чешским, румунским і сербским пролетарям, оні также то будуть ділати, што ми робиме з буржуазієв. Червені вояки, ви зато потребністе, штобисте усе готові билі проти чужих імперіалістов, штобисте оружієм оборонили руский тай угорський республічний Совіт.

С чистим і пролетарским розумом, с чистим серцем ідім у войну, пролетарські воїні!

Газ. «Руська правда», 19 квітня 1919 р., № 2.

№ 147

19 квітня 1919 р. — Кореспонденція газ. «Берегі мункаш» про арешт колишнього піджупана Березької жупи та інших осіб за контрреволюційну діяльність

Прокурор Березівського революційного трибуналу за підозрою в контрреволюції арештував колишнього піджупана Іштвана Гулачі, колишнього голову*... Шандора Лоняї і вдову Яношне Погань і для дальшого розслідування та проведення суду відправив їх у Будапешт. Арештували також і Фелікса Лібмана, колишнього директора по военній заготівлі зерна, якого обвинувачують у дуже серйозних злочинах.

Газ. «Beregí munkás», 19 квітня 1919 р., № 35. Переклад з угорської.

* Далі вирвано 4—6 букв.

№ 148

24 квітня 1919 р. — Розпорядження командира загону Червоної варти про введення стану облоги в Мукачеві

Доводимо до відома жителів міста, що висланий сюди загін крайового головного командування Будапештської Червоної варти цього дня прийняв командування містом.⁵³

Закликаємо всіх, щоб сьогодні до 12 год. дня негайно здали в казарму № 45 зброю, патрони і всю амуніцію, що знаходиться в їх користуванні.

Суворо заборонено згурповування і проведення зборів на вулицях і в будь-яких закритих приміщеннях.

Після 9 год. вечора ходити можна тільки при наявності довідки, виданої директориумом.

Ресторани від 10 год. ранку цього дня до дальших розпоряджень повинні бути закритими.

Всі особи, які порушать це розпорядження і перешкоджатимуть роботі висланого сюди військового загону, будуть вважатися ворогами революції і притягуються до відповідальності польовим судом.

Мукачеве, 24 квітня 1919 р.

Сеп, командир загону
Будапештської Червоної варти.

*Закарпатський державний краєзнавчий музей, Інв. № I—4650.
Переклад з угорської.*

№ 149

24 квітня 1919 р. — Розпорядження директориуму м. Мукачева про необхідність виконання рішень Радянської Республіки і директориуму

В БЕРЕЗЬКІЙ ЖУПІ ВЛАДУ ВЗЯВ
ДИРЕКТОРИУМ, СТВОРЕНИЙ З РОБІТНИКІВ

Наказуємо, щоб рішенням Радянської Республіки і директориуму всі беззаперечно підкорялись, інакше каратимуться смертю.

Той, хто заходи Радянської Республіки і директоріуму посміє дискредитувати або виявляє незадоволення Радянською Республікою і її будь-яким органом, каратиметься смертю.

Мукачеве, 24 квітня 1919 р.

Директоріум.

Закарпатський державний краєзнавчий музей, Інв. № 1—4652. Переклад з угорської.

№ 150

25 квітня 1919 р. — Розпорядження директоріуму Березької жупи політичному уповноваженому м. Берегова про негайне повідомлення відносно виявлених контрреволюційних змов

В зв'язку з тим, що всі нитки контрреволюційного руху, який з'являється в різних місцях країни, здається, ведуть в одному напрямку і тому потрібне єдине керівництво для розкриття зв'язку між ними, наказую, щоб усі Ради робітників, солдатів і селян, а також начальники Червоної варти:

1) про всі справи політичного і особливо контрреволюційного характеру в телеграмі докладно доповідали Народному комісаріату внутрішніх справ негайно після виникнення і розслідування їх;

2) а якщо виникає обгрунтоване підозріння, що мова йде про контрреволюційний рух не тільки місцевого значення, а ширшого масштабу, заарештованих осіб негайно після їх арешту разом з повідомленням всіх наявних даних слід перевезти в Будапешт в політичний відділ Народного комісаріату внутрішніх справ.

Це розпорядження Народного комісаріату внутрішніх справ слід негайно довести до відома всіх сіл будь-яким способом.

Берегове, 25 квітня 1919 р.

Директоріум.

Ф. 384, оп. 1, од. зб. 13, арк. 1. Завірена копія. Переклад з угорської.

25 квітня 1919 р. — Стаття газ. «Пешті Гірлан»
про революційні заворушення в чехословацьких
військах

В Словаччині почалася революція, і саме чехословацька армія, яка була підпорою чеського імперіалістичного уряду і на яку покладали надії французькі і англійські мільйонери, що вона ліквідує комунізм і більшовизм в Угорщині, перестає функціонувати.

Через демаркаційну лінію біля Ужгорода два батальйони перейшли на територію Угорської радянської республіки з таким наміром, що проти Червоної Армії угорського пролетаріату воювати вони не будуть, але готові згідно з міжнародною соціалістичною солідарністю спільно з угорським пролетаріатом воювати за звільнення пролетаріату Словаччини і Чехії і за пролетаріат усього світу.

В таких же великих масштабах і цілком відкрито виявляється всередині Словаччини незадоволення чеських військ чеським розбійницьким імперіалізмом.

Загін чеського кулеметного полку, що стояв гарнізоном в м. Лошонц, повстав, відмовився коритись і висадив у повітря весь свій запас боєприпасів.

В м. Ершекуйвар, де стояли ті запаси, на які найбільше покладала надії чеська імперіалістична республіка і які мали бути доставлені в найважливіші пункти, було винесено рішення про часткову демобілізацію, за яким особи, старші 30 років, повертаються на свою батьківщину, а останні, хоч для збереження порядку, лишаються на місці, але проти хороброго угорського пролетаріату воювати не будуть.

Ці повідомлення означають початок розкладу імперіалістичної чеської армії. Вони ясно свідчать про те, що Словаччина стоїть перед революцією.

Найбільші насильства, оголошення воєнного стану, шибениці, найсуворіші військові накази, суворе закриття кордонів, заповнення тюрем соціалістичними уповноваженими, всяке насильство, злочини і грабунки, що панували в Словаччині від імені Чехословацької

республіки, були останніми засобами імперіалістичного і капіталістичного уряду.

Будапештські чеська і словацька соціалістичні секції,⁵⁴ дізнавшись про цю подію, вітали чеських і словацьких бійців, які перейшли на бік Угорської радянської республіки і побратались з пролетаріатом, що перебуває в армії, вітали лошонцьких героїв кулеметного загону і ершекуйварчан, закликаючи всіх чеських і словацьких солдатів, які стоять на демаркаційній лінії, наслідувати приклад ужгородських, лошонцьких і ершекуйварських героїчних чеських солдатів.

Чеська і словацька соціалістичні секції готові в кожний час взяти в свої руки керівництво всіма справами Словаччини задля пролетаріату, на користь пролетарської влади і на користь пролетаріату всього світу.

Газ. «Pesti Hirlap», 25 квітня 1919 р., № 98. Переклад з угорської.

№ 152

25 квітня 1919 р. — Кореспонденція газ. «Пешті Гірлап» про формування Русинської Червоної гвардії

Почалося вербування до Русинської Червоної гвардії і Червоної варти. Штаб самостійної Русинської дивізії і штаб Русинської Червоної варти зараз діють в с. Девечер, Саболчської жупи. Там вони збирають завербованих досі солдатів і членів Червоної варти. Народний комісар останнім часом керував і спрямовував державну роботу в м. Мукачеві, де при наближенні румунських і чеських окупаційних військ вжив нових необхідних запобіжних заходів для збереження радянського ладу. Закінчивши офіціальні справи, він передав владу першому політичному уповноваженому правління в Мукачеві*. В Мукачеві, де, незважаючи на окупацію,⁵⁵ що відбувається, панує зразковий порядок і ди-

* Мається на увазі правління Руської Крайни.

сципліна, вибори членів робітничої Ради почнуться 24 квітня, а після цього робітнича Рада негайно візьме в свої руки контроль над адміністрацією.

Газ. «Pesti Hirlap», 25 квітня 1919 р., № 98. Переклад з угорської.

№ 153

25 квітня 1919 р. — Кореспонденція газ. «Пешті Гірлап» про героїчну оборону трудящими м. Севлюша свого міста від румунських окупантів

Руськокраїнський партійний секретаріат соціалістичної партії Угорщини повідомляє:

Робітники і цивільне населення м. Севлюша, за одержаними відомостями, показали яскравий приклад любові до пролетарської батьківщини. Після одержання звістки про румунське вторгнення маси озброїлися і з власної ініціативи своїми силами захищали місто до останньої можливості, завдаючи ворогові кривавих втрат. Румуни проти одчайдушного захисту пустили в хід гармати, і таким чином за допомогою артилерійського вогню вдалося їм перебороти одностайний опір міста. Варварські орди — за одержаними відомостями, — на жаль, помстилися захисникам пролетарської батьківщини, приклад яких осяє шлях, на який вступає зараз угорський пролетаріат, щоб звільнити пролетарську батьківщину і її героїв.

Газ. «Pesti Hirlap», 25 квітня 1919 р., № 98. Переклад з угорської.

№ 154

27 квітня 1919 р. — Звернення газ. «Пешті Гірлап» про вступ до лав Русинської Червоної дивізії

ВІДОЗВА ДО НАСЕЛЕННЯ РУСЬКОЇ КРАЙНИ

Народний комісар Руської Крайни в погодженні з народним комісаром військових справ закликає всіх пролетарів, кадрових офіцерів і кадровий молодший ко-

мандний склад віком від 18 років, походженням з території Руської Крайни*, негайно з'явитися до руськокраїнського Народного Комісаріату в Будапешті (Парламент, вхід VIII) з 9 год. ранку до 2 год. дня або до периферійних вербувальних комісій в мм. Фюзешабонь, Шаторальяуйгель і Мукачеві для вступу в дивізію Русинської Червоної Гвардії.

Газ. «Pesti Hirlap», 27 квітня 1919 р., № 100. Переклад з угорської.

№ 155

*Серпень 1919 р.** — Звернення Виконкому Комуністичного Інтернаціоналу в зв'язку з поразкою Радянської влади в Угорщині*

ДО ПРОЛЕТАРІВ СВІТУ!

Товариші!

Трапилася страшна зрада. Угорський Радянський уряд повалено внаслідок розбійницьких нападів імперіалістів і підлої зради соціал-демократів. Вожді II Інтернаціоналу, які підтримували світову війну, зломали страйк, розпочатий на знак міжнародного опору. Герої імперіалізму, на чолі з Клемансо і Вільсоном, перемогли. Їх ультиматум був такий: «Поваліть Радянську владу, і ми дамо вам спокій». І тут виявилася вся підлість колишньої соціал-демократичної партії. Вона вступила в переговори з угорською Комуністичною партією, більш того, злилася з цією партією. На урочистих зборах, на з'їзді Рад і партійному з'їзді виразно підкреслювали, що боротимуться за комунізм до останньої краплі крові. Угорська соціал-демократична партія, об'єднавшись з Комуністичною партією, пробралась до III Інтернаціоналу. На чолі цієї партії тепер виразно видно Каїнову печать. Вона зрадила пролетаріат, революцію, славних борців угорської Комуністичної партії, Інтернаціонал.

* Див. док. 114.

** Датуються за змістом док.

Уклавши таємну угоду з версальськими убивцями і з внутрішньою контрреволюцією, спираючись на золоту імперіалістів і на багнети катів, повалила комуністичну пролетарську владу. Ці «чисті соціалісти» тепер повертаються до приватної власності. Спільними силами підтримують їх всі держави — члени Ліги націй. На чолі уряду стоїть Пейдл⁵⁶ — убивця робітників, угорський Носке. Зрадницька натура соціал-патріотів знов виявилася.

Так, як у Німеччині Шейдмани і Каутські топлять у крові пролетарську революцію, так, як російські «соціалісти-революціонери» і меншовики діяльно підтримують царських генералів, так, як бернський «жовтий» інтернаціонал направо і наліво продає робітничий клас розбійницькій Лізі націй, так само розбазарили угорські соціал-демократи гордість пролетарів світу — Угорську радянську республіку.

Провокаторам капіталу і наймитам катів нема місця в III Інтернаціоналі: нехай вони йдуть з II Інтернаціоналом, з Брантінгом, Томашси, Носке і Каутським. Комуністичний Інтернаціонал, оплакавши падіння Угорської радянської республіки, смерть її славного вождя Самуеля Тібора, закликає світовий пролетаріат щільніше згуртуватись під комуністичним прапором і тим дужче бити по твердині капіталу. В боротьбі великого історичного значення ми пожинаємо велику перемогу, але й несемо великі втрати. Але кривавий приклад Фінляндії і Сибіру показав, що в тих країнах, де вже була Радянська влада, перемога контрреволюції не може бути тривалою. Хвилі повстань скрізь підіймаються. Наша перемога така ж неминуча, як загибель буржуазії і соціал-зрадників. Комуністичний Інтернаціонал закликає угорський пролетаріат до спокою, мужності й витривалості. До роботи, товариші! За негайну організацію нелегальної Комуністичної партії! Кривавий приклад Угорщини навчив світовий пролетаріат, що з опортуністичними соціалістами неможлива жодна коаліція, жодна згода. Хай загинуть готові до зради опортуністичні вожді! Хай на чолі руху стануть нові люди! Вони висунуться з лав робітничого класу, тому що перемога належить йому, а не його ворогам.

Радянська Угорщина вмерла — хай живе Радянська Угорщина!

Хай живе Угорська Комуністична партія!

Хай живе робітнича революція усього світу!

Хай живе комунізм!

Виконавчий Комітет Комуністичного
Інтернаціоналу.

Збірник док. «Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához», II. 1917 november — 1919 augusztus. Budapest, 1954., стор. 200—202. Переклад з угорської.

№ 156

Кінець 1920 р. — Стаття «Календаря «Правди» на 1921 р.» про участь в Червоній Армії Угорської радянської республіки трудящих Закарпаття*

НАШІ ГЕРОІ

В Червоній Армії Світової республіки Мадьярщини і руськи** пролетарі боролися. Даже дуже храбро і героїчески воевали. В составі Червоній Армії біла одна бригада, воики котрої рожденці і обивателі жуп Ужанської, Бережської, Земплинської, Угочанської і частю Марамороської били. Крім сей бригади, билще і еден самостоятельний руський батальон. В сих частях армії пролетарі руської і мадьярської мови в'єдно боролися за диктатуру пролетаріата Мадьярщини. З братским сочувствієм, любовью, з пролетарскою солідарностью, соединенно. Не било тут ніякого національного разлічія, не било непорозуменія і звади. Всі єдні били в том, что з кровью, з жизнью, треба обороняти свою диктатуру і не слободно допустити, чтобы зась*** рабом стал руський і мадьярський пролетарій графов, арендашов, банка-

* Датуюється за змістом.

** Мається на увазі українське населення Закарпаття.

*** Зась — знов.

рей і попов. Через куртоє* время держающа**
Совітська власть познайомила з ними свободу і не хотіла внонь вибитима псами бити всяких панов. З природним побужденієм (інстинктивно) чувствовали, что так руминское, як і чеськое вооруженное наступленіє во-первых старий, капіталістичний порядок назад поставити і зато сміло вступили в ряди і самоотверженно ісполняли свою повинност.

Не мала ліпших частей Червена армія, як сих из руських і мадьярских пролетаров состоящих отрядов. Не лем в одном случаї доказали, что такі дисципліновані, геройські отряди, які лиш от революціонного чувства, сознательності воодушевлені вояки могут бити, в котрих свіжо жие ненависть против долгими віками угнетающих панов.

Лиш тот может мати понятіє о їх геройству, кто виділ їх. Вообразити не может себї, бо то должен думать, ож все то лишь сказка...***

Коли чехи начали наступленіє, там стояла около Чопа сеся бригада. В першом місяці диктатури случилося. Недостаточное било снаряженіє, тогда ще подлое било і продовольствіє. Не било артилерії. Напротив двойной сили чехов, напротив чеських канонов**** 10 цілих дней держали фронт. Сопротивлялися героїчно, бойко. Не раз перешли в наступленіє. День за днем страти мали, но з тим не старалися****. Не шли назад, не утікали. Лиш коли на інших частях фронта другі часті Червеної Армії оставили свое місто, лиш тогда оставили свій фронт і пошли взад, — на приказ, в полном порядке.

Потому в наступленії на Мішкольц участвовала сеся бригада. Помогли в занятію сего города. Коли послї занятія Мішкольца на третій день чеські і руминські войска нечаянно напали на Червену Армію, тогда лиш сей бригаді можно било дяковати, что Мішкольц остался в совітских руках, і на велику ганьбу не заняли не-

* Куртоє — коротке.

** Держающа — далі існуюча.

*** Крапки оригіналу.

**** Канони — гармати.

***** Вжито в розумінні — «не звертати увагу».

приятели. Они около с. Шайопетрія задержали наступленіє руминов. Многи із них босі били. Вмісто военной «шапки», старі, цундраві* шляпи (калапи) мали на головах. Нашлися і такі, котрі лишь на мотузї носили пушку. І все же чудо чудесное...**

Два батальона із сих найбіднійших, слабо вооружених пролетаров на сей землі доста било, чтобы отбити наступленіє двух руминских полков. І коли наступленіє руминов отбили, тот час же начали свое протинаступленіє і в близькой битві, можна сказати, цалком уничтожили полки руминских бояров. На штикову атаку (наступ) пошли, з ручними гранатами боролися і послі 12-годиновой непарно героїчної битви румини сотнями оставили на полі битв. І затим, гиби нич не случилося, співаючи, тот час же пошли на запад против чехов і что не удалося робочим отрядам, з единственным наступом побили чехов і із богатой добычей заняли Шайосент-петер.

Спокойно і урівновішено можно установити, что без їх геройства не можливо било би потримати Мішкольц і не мож було продолжати офензиву*** против г. Кошіце.

В наступительних битвах против Кошіце тоже з честю подержали свое місто. Але найблестящее исполненіє то било, что во время наступленія против руминов совершили. Послі отступленія їх задача была обороняти Солнок. Через долги дні стріляли румини из канонов на Солнок. В окопи летали кулі, шрапнелі і гранати. Доми розвалилися. Из руських і мадьярских пролетаров состоящий полк, котрий тогди уже і із сатмарскими біженцами бил дополненный, — як еден чоловік, видержал густу стрільбу і страшний наступ неприятеля. Лиш тогди отступили назад пару километров, коли на то приказ достали. Коли по тому другой день виданий бил приказ на наступленіє, з 53-м полком так бойко, храбро, героїчно зробили свое наступленіє против руминов, что ті принуждени били очистити Солнок. Достойно для напамінанія, что сесе прекрасное, революціонное діло

* Цундравий — подертый.

** Крапки оригіналу.

*** Офензива — наступ.

тогда зробили, коли уже Сове́тское Правительство передало власть. Честні, героїчні пролетарі руської і ма́дьярської мови, незабвенні, всегда в пам'яті живущіє червені вояки ще і тогда, не боясь от смерти, боролися за диктатуру пролетаріата, коли уже не било єї.

Такого же духа бил і самостоятельний червеный руський батальон, котрий тоже героїчески боролся за власть работников і бідних земледільцев. Найкрасшое ісполнение всего батальона било занятіє Требишова.

Історія пролетарської революції не може забити нігдє про тих сознательних героєв — пролетаров...*

«Календар «Правди» на 1921 р.», Ужгород, 1920 р., стор. 33—35.

№ 157

*Кінець 1920 р.** — Стаття «Календаря «Правди» на 1921 р.» про значення встановлення Радянської влади в 1919 р. для трудящих Закарпаття*

Агенти ма́дьярских панов і попов, которых розбойническое правительство Хортія присилаєт в нашу Ческословенску Републіку і в нашій край, в Подкарпатску Русь, усиленну роботу, лукаву агітацію ведут среди населенія, чтобы зробити народ недовольним і чтобы завести людей в даякий бунт і прокази. То говорят сеси лукави пани, аж ми, русини, майже тысячу роков жили сме в братстви, в любви, в полном зрозуменію з ма́дьярами і жилося нам дуже добре, тысячу раз ліпше, як тепер, значит, — жебисме зась добри жили, треба нам вирватися із Ческословенской Републіки і присоединитися ид ним, ид хортіевской Ма́дьярщині.

Попозерайме вглуб сего діла. Ізслідуйме, ож як жили ми, русини, в старой Ма́дьярщині, як в совітській і як бисме жили в хортіевской Ма́дьярщині, кедь бисме зробили по дяки ма́дьярских панов та попов.

* Крaпки оригіналу.

** Датуеться за змістом док.

Треба ли про сесе много писати? Ци так же ніт? Тадь каждый бідняк-русин знает, что в старой Мадьярщині на руськой землі не русинам жилося добре, даже і не мадьярским біднякам-роботникам, но исключительно лиш мадьярски пани купалися в усем добром. Мадьярски магнати, мадьярски дворяне (немеші), мадьярски урядники соберали і сували в свої кишені овощи богатой руськой країни. При них, правда, добри жилося і малой кучи «русинов», тих русинов, котри коли скуру требало дерти і кров ссати із бідняков-роботников і земледельцев, та русини били, але коли руки требало целовати і «талпи» лизати за доброй житья у мадьярских панов, та мадьяре били. Наши превелебни попи і никотри други пански наемники били те, котри постаралися, чтобы бедний русин хибай овсяного хлеба мог з'істи. При сих дармоєдах, угнетателях, драчи били те, котри із зухаблених ще панами і попами костиков*землі, леса фабрики, дома себе накуповали, набудовали. Можно подумати, что последню каплю крові требало виссати із трудящагося народа, чтобы такое багатство можно било приобрести. А мадьярська «держава»? Ого! Она тоже не осталася сиротой при разделе руськой землі і плодов труда руського народа. Ци есть хоть лем еден убогий русин, котрий не знал би, что значит слово: «кинштар»? Ци так же каждый знает, ож «кинштар» бил найгорший злодей бедного народа, ци також перед каждым ясно, ож «кинштар», т. е. мадьярска панска держава, била найлукавшим грабителем, ци так ож каждый почувствовал, ож сесь «кинштар» готовится дати смертельный удар руському народу?!

Писати ще больше про стару Мадьярщину, про котру агенти Хортія то говорят тепер, ож в ней, як в раю, жили русини? Напоминати о том, что взяли от вас віру, школу, мову родну, что не лем наше тіло хотели на нивоч принести, но і душу нашу хотели цілком опустошити? Не треба писати, тадь каждый трудящийся русин добре знает, ибо сам своїм тілом, своєю душою пережил, пере-

* Так в док.

терпил тот «рай» мадьярських панів і їх наємників, вірних слугів «руських» попов і драчей — ож не в «раю» жили бідніє русини в старій Мадьярщині, але в найгоршом пекловом пеклі, в котром чортами били мадьярски пани і їх наємники: попи і драчи. Той пекловою «рай» буржуазії уже давно заслужив, чтобы знищити его з сей землі. Война дала возможность розбити панску стару Австро-Мадьярщину. Революція богів того проклятого «рая» вигнала, звергла з висоти. Народ трудящяся зробил свою революцію, і воскресла Світская Влада, истинний рай работников і худобних земледільцев.

ЧТО ДАЛА НАМ СОВІТСКА ВЛАСТЬ?

Соціалізм! А что значит соціалізм? Свободу, равенство і братство трудящихся народов не лем на словах, но і на самом ділі. Соціалізм означает общественное производство продуктов, общественное владеніє всеми средствами производства, уничтоженіє розділеніє людей на класи і перетвореніє всего человеческого общества в єдиний трудовий союз работников і свободних людей.

Совітская власть, т. є. диктатура пролетаріата, біла та, котра несправедливості старого строя знищила, котра ярмо панское з трудового народу зняла, котра вигнала панів із награблених їми маєтків: землі, лесов, фабрик і т. д. і все-все богатство земли передала в руки трудового народа. Світская власть вполни признала національное (народное) требованіє подкарпатских русинов. Не дотулилася віри, ибо віроісповіданіє для каждого свободное. Вернула руському народу его школи. Не висилала на шею народа всяких урядников, но каждое село, каждый город вибрали собі Раду земледільцев і робітників, і сесі Ради, сесі Совіти, в котрих начисто лиш вибрали представителі трудового народа били, — управляли з всеми делами.

Перестал существовати і «кинштар», як такий, ибо все державни маєтки перешли во владеніє всего трудящягося народа. Єдним словом, Світская власть біла та, котра всі требованія бедних работников і земледільцев исполнила і приступила ко будовлі соціалістичного общества і производства. Она говорила: «Кто не робит, тот

не ест». Отогнала всех дармоедов, почливости к новой держави лиш трудовий чоловік мал. Безробітникам ніт места там, где на первом месте стоїт Труд. На місті панского пекла появиля земний рай працюючого народу. Запановала товаришка праца, радостна, счаслива, свободна.

Во время основанія Совітской власті Мадьярщини на Подкарпатску Русь, межи бідний народ, заходили лучи теплого ясного сонца, запановала любов в серцах людских, братами стали все работники і убоги земледельци. Тогда і лиш тогда можно било говорити о том, что руськи работники і бідні земледельци в братстве, в любви, в полном зрозуменію жили з мадьярами, але не з панами та попами, но з мадьярскими работниками і бідними земледельцами. Лиш тогда било істинное, з души происходящее соединеніе Подкарпатской Русі з Мадьяріей, коли і тут і там трудовий народ держал в своїх руках власть, коли і Мадьярія і Подкарпатска Русь Совітскою владою били. В Совітской Мадьярщине Подкарпатска Русь з найполнійшей автономіей пользовалася. Мадьярський трудовий народ радостно, з любовью признал право самоопределенія (автономіі) трудящихся русинов. Подкарпатскі русини лиш при совітской власті стали ціле хозяевами своей землі, полнима і единственнима властителами своей країни. Но пани і їх наемники і тут і там виключени били із власті. Не мали власті, бо Совіти вирвали із їх рук богатство. А богатство, собственность производительных средств дает власть. Панское богатство згнуло, но панское і поповское лукавство осталось. І сесе лукавство панов і попов привлекло на шею трудового народа капіталістов-панов других ще капіталістичних держав, і международна сила буржуазії розбила на перших ступенях развития стоящих Совітов*...

«Календар «Правди» на 1921 р.», Ужгород, 1920 р., стор. 70—73. Закарпатський державний краєзнавчий музей. Інв. № 1—106.

* Пропущено кінець док. про білий терор хортіївців в Угорщині.

Р о з д і л І І І

**Боротьба трудящих Закарпаття проти
режиму військової диктатури.**

**Створення Закарпатської крайової
комуністичної партійної організації
(квітень 1919 — травень 1921 рр.)**

№ 158—253

№ 158

Не раніше 26 квітня 1919 р. — Наказ командуючого румунськими окупаційними військами на Закарпатті про притягнення до відповідальності громадян за виступ проти румунського окупаційного режиму*

Беручи до уваги неправдиві, спрямовані проти загального порядку чутки, які навмисно розповсюджуються останнім часом потайними і бродячими елементами, а також підлий і боягузливий замах на військовий поїзд на Дебреценському вокзалі,

н а к а з у є м о :

1. Заборонити ходіння по вулиці з 8 (20) год. вечора до 5 год. ранку. Порушники цього негайно затримуються і інтернуються.

2. Все населення протягом 24 год. повинне здати в місцеву комендатуру, що знаходиться по вулиці Кошута,** № 20, всю свою зброю (рушниці, шаблі, кинджали і т. д.), навіть ті, у кого був особливий дозвіл на носіння

* Датується за змістом док.

** В м. Севлюші.

зброї. Всі ті, у кого після 24 год. знайдуть зброю, будуть покарані смертю військовим трибуналом.

3. Всякі збори, за винятком тих, відносно яких видано дозвіл даною комендатурою, забороняються. Ті, які не будуть зважати на цей наказ, підлягатимуть військовому суду і покаранню ув'язненням на строк до 1—2 років або грошовим штрафом в розмірі 20 тис. лей,* або тим і тим.

4. Ті, у будинках яких проводитимуть збори в будь-якій формі і які не робитимуть цьому перешкод або не заявлять негайно про це, будуть поставлені перед військовим судом і покарані згідно з викладеним у 3-у пункті. Учасники будуть негайно затримані і інтерновані.

5. Ніхто не сміє поширювати брехливі і безпідставні чутки про рух наших військ, а також червоних банд. Ті, що будуть визнані винними в цьому, будуть негайно затримуватись та ставитись перед військовим трибуналом і каратись ув'язненням строком від 6 місяців до 1 року або грошовим штрафом в розмірі 10 тис. лей, або і тим і другим.

6. Забороняється під загрозою негайного затримання та інтернування групове ходіння або стояння на вулицях чи на вільному місці більш ніж 4 особам.

Це розпорядження вступає в силу сьогодні ввечері з 8 (20) год.

Для виявлення винних у порушенні цього розпорядження покликана місцева комендатура, а також військові і поліцейські органи.

Головнокомандуючий окупованої території
ген. Мошою.

Начальник генерального штабу
підполковник Негулеску.

Ф. 283, оп. 2, од. зб. 3765, арк. 44. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

* Лея — грошова одиниця в Румунії.

№ 159

3 травня 1919 р. — Розпорядження помічника міністерського секретаря Мукачівському окружному управлінню про припинення захоплення і розподілу лісу і землі селянами в маєтках Шенборна-Бухгейма

Правління маєтку графа Шенборна звернулося до мене зі скаргою, що жителі сс. Лецовиця, Бистриця, Брестів, Плоске самовільно захоплюють графські ліси під пасовиська і коли уповноважений лісник графа перешкоджав цьому, вони прийшли з сокирами і зброєю і загрожували йому, що зруйнують його будинок, а його самого проженуть.

Закликаю пана старшого начальника окружного управління перешкодити незаконним діям жителів названих сіл і після цього, до наступних розпоряджень, припинити всякі землеподільні і маєтковлаштувальні справи.

Мукачеве, 3 травня 1919 р.

З розпорядження правителя
помічник міністерського секретаря
(підпис).

Ф. 59, оп. 1, од. зб. 51, арк. 10. Відпуск. Переклад з угорської.

№ 160

14 травня 1919 р. — Розпорядження жупана Ужанської жупи про введення окупаційного режиму

1. Обивателі повинні воїнському настоятельству либо сельскому старостові (бирова) із'явити кожен особу, хоть чужу, хоть познаему, котра до них із чужого міста приходить.

Поліція поімає кожного, хто не має дозволеніє на биваня, і тоти особи, котри врагами (неприятелями) били чехословацкой республіки либо воінству сего штата. Поімане особи піше будут спроважени до Ужгорода.

Каждий, хто чужу либо неприятельну особу у себе поховає, подобно буде караний.

II. Всякі пушки і муніція мають бити передані до сельского настоятельства (биров), настоятельство же засилає список сих пушок.

Кажда особа, у котрой по сему пушку і муніцію найдут, карана буде от 100 к. до 10 тис. к. либо арестом от 1 года до 5 годов.

III. Поліція і всі уряди должни свою роботу кончити* і послушні мають бити настоятелям к воінству.

Той чиновник, котрий свою роботу не хоче кончити, із уряда випускаєся і караний буде 1—5-годовим арестом.

IV. Міркувати і конролювати треба ті особи, котри у красной (червеной) гварді, у мадьярской армії хоть где служили либо болшевицку акцію подпорovali. Сяки особи до воінского настоятельства** будут спроважені і настоятельство уробит с нима ряд.

V. Кажда особа, котра фальшиві банкочки (банкноты) хоснує*** либо фальшиві штемпелі, арестована буде до конца живота, і маєток чехословенска республіка конфіскує.

Ужгород, дня 14 мая 1919.

Мойш, жупан.

Ф. 12, оп. 3, од. зб. 2, арк. 11. Друкарський відбиток. Церковно-слов'янський шрифт. Док. являє собою плакат, на якому поруч з цим текстом на тому ж аркуші розпорядження надруковано словацькою та угорською мовами.

* Кончити — виконувати.

** Так в оригіналі. Слід: командування.

*** Хоснувати — користуватись.

*22 травня 1919 р. — Розпорядження в. о. піджу-
пана Березької жупи Березівському, Косинському
та Іршавському окружним начальникам про роз-
пуск сільських директоріумів, створених в період
Радянської влади*

Я із здивуванням довідався про те, що сільські дирек-
торіуми, створені під час радянської республіки, в де-
яких селах діють до цього часу. З огляду на те, що оку-
паційна румунська королівська армія, а також загальні
інтереси безумовно вимагають встановлення* громадсько-
го порядку, зобов'язую пана окружного начальника не-
гайно розпустити колишні директоріуми в таких селах
і старе сільське начальство відновити в його функції або,
якщо це неможливо, потурбуватися про його заміщення.

Берегове, 22 травня 1919 р.

Козма.

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 1950, арк. 5—6. Рукопис. Переклад з угор-

№ 162

*Не пізніше 12 червня 1919 р.** — Наказ команду-
ючого румунськими окупаційними військами про
притягнення до відповідальності службовців дер-
жавних залізниць за виступ проти окупаційного ре-
жиму*

У зв'язку з тим, що внаслідок чужого підбурювання,
з тією метою, щоб викликати заворушення на зайнятій
румунською армією території, робітники державних за-
лізниць застрайкували, наказую:

1. Ті робітники, які залишились на своїй роботі, бу-

* В оригіналі помилково «припинення».

** Датується за згадуванням в суміжних документах цієї ж
од. зб.

дуть підтримані військовою збройною силою при продовженні їх служби, їх права будуть забезпечені на підставі наказу № 15*.

2. Ті ж робітники, які залишили службу, протягом 12 год. після видання цього наказу можуть з'явитися знову на роботу, тільки з тією умовою, що письмово зобов'язуються підкорятися всім вимогам положення про румунські державні залізниці.

3. Ті робітники, які протягом 12 год. не з'являться для виконання своєї служби, розглядатимуться як звільнені і втратять всяке право на те, щоб одержати службу на окупованій румунською армією території. Всі ці робітники будуть поставлені під військовий нагляд, а відносно тих, що не мають постійного місця перебування на зайнятій румунською армією території, будемо просити про висилку з цієї території.

4. Всі ж ті, що підбурюють до продовження страйку, будуть заарештовані і стануть перед головним військовим судом.

5. Ті, що будуть схоплені під час виведення з ладу технічних приладів, залізничного та телеграфного чи телефонного обладнання, негайно будуть розстріляні.

6. Далі, ті особи, про яких буде доведено, що закликають або наштовхують на виведення з ладу приладів, залізничного, телеграфного або телефонного обладнання, будуть поставлені протягом 48 год. перед військовим судом.

Головне командування трансільванської армії.

Ф. 283, оп. 2, од. зб. 3765, арк. 35. Друкарський відбиток. Переклад з угорської. Є також текст румунською мовою. Див. ту ж од. зб., арк. 34.

* В од. зб. не знайдено.

№ 163

19 червня 1919 р. — Рішення Затисянського окружного управління про арешт жителів с. Вари за активну діяльність в період Радянської влади

Взятих під варту румунською королівською жандармерією і ув'язнених в тюрму Берегівської державної прокуратури Габріеліса Йожефа і Габріеліс Йожефне, жителів с. Вари, віддаю до попереднього ув'язнення.

П і д с т а в а

На основі даних судового слідства у справі більшовицьких злочинів в с. Вари виявилось, що нижченазвані особи були керівниками цих подій. Тому їх необхідно було віддати до попереднього ув'язнення.

Про це повідомляю Берегівську державну прокуратуру, через неї Габріеліса Йожефа і Габріеліс Йожефне, а також піджупана Березької жупи.

Берегове, 19 червня 1919 р.

Зараї,

заступник начальника окружного управління.

Ф. 12, оп. 3, од. зб. 33, арк. 22. Переклад з угорської.

№ 164

1 липня 1919 р. — Із звіту в. о. піджупана Березької жупи про становище в жупі під час румунської окупації

...*Найважливішим завданням відомств я вважав придушення більшовицького руху і здійснення необхідних запобіжних заходів для зміцнення загального порядку. З цією метою з самого початку стараюсь, щоб усі елементи, які брали активну участь в більшовизмі і відносно яких передбачається, що можуть продовжувати

* В пропущеній частині мова йде про відносини жупана з румунською окупаційною владою.

свою руйнівну роботу, були взяті під нагляд та інтерновані. В моєму управлінні дотепер розглянуто 216 справ осіб, які брали активну участь в більшовизмі. Із них щістьох я передав румунському королівському військовому суду, з метою інтернування відправлено 94, в 16 випадках винесено, але ще не виконано рішення про інтернування, відправлено етапним порядком трьох. Під арештом перед інтернуванням є 31 і під слідством без арешту знаходяться 25, звільнено та випущено на волю 26, нарешті, втекли 15.

До осіб, які брали активну участь в більшовизмі, застосовується таке покарання: про кого встановлюється, що перед приходом румунської королівської армії відігравав роль у комунізмі, той передається з метою інтернування румунській королівській армії. Хто проводить більшовицьку агітацію після приходу румунської королівської армії, того судить румунський королівський військовий суд. Осіб, що підлягають інтернуванню, поки за їх відправку не відповідає румунська королівська армія, тримають в Берегівській судській в'язниці. Право винесення рішення про інтернування я зберіг за собою і виношу його щоразу на підставі даних слідства...*

В галузі постачання борюся з великими труднощами. Жупа залишена на свої власні запаси, на поповнення в сьогоднішніх умовах навряд чи можна розраховувати. Регулярного забезпечення борошном околиці немає, але в цьому відношенні скарги не дуже часто трапляються. Незначні претензії, пред'явлені сільськими представництвами, можна було легко задовольнити. Міське населення, ще на підставі розпорядження директорії, забезпечене до 15 червня відповідною кількістю борошна згідно з нормою. На постачальний місяць, що триватиме від 15 червня до 15 липня, я забезпечив міське населення нормою, зниженою наполовину. Після 15 липня я не маю змоги давати дозвіл на відпуск відомчого борошна...**

Оскільки радянська республіка в галузі житлової

* В пропущеній частині док. перераховуються звільнені і заново призначені на різні жупні посади особи.

** Далі піджупан розповідає про свою адміністративну діяльність.

справи створила таке становище, яке не могло залишитись не виправленим, я встановив право скарги для всіх тих, до кого вселено під час радянської республіки небажаних мешканців...*

Берегове, 1 липня 1919 р.

Козма Дьєрдь, заступник піджупана.

Ф. 283, оп. 1, од. зб. 5303, арк. 10—11. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

№ 165

2 липня 1919 р. — Повідомлення заступника начальника Хустського окружного управління нотарям округу про розпорядження наджупана Марамороської жупи відносно повернення поміщикам захоплених селянами під час Радянської влади земель, пасовиськ і лісів

Закликаю опублікувати у всіх селах округу, що всі ті, які свавільно захопили чужі маєтки, пасовиська чи ліси, повинні їх за 48 год. залишити, тобто передати законним власникам.

Досі завдану шкоду треба виплатити законним власникам мирним шляхом, бо в противному разі шкоду будуть оцінювати офіційно, а винні каратимуться.

Вимоги щодо земельних територій рішати буде пізніше вислана комісія. До того часу повинні приймати до уваги потреби власника. Про вжиті заходи доповідатимуть сільські управи. У випадку протесту і негідкорення для застосування збройної сили одержати вказівки.

Сігот, 18 червня 1919 р.

Префект Хіролі.

* В пропущеній частині док. говориться про призначення службовців і виплату їм платні та про адміністративно-територіальний поділ Саболчської жупи.

Про це повідомляю всіх нотарів з таким додатком, що у випадку насильного захоплення де-небудь земельних площ слід повідомити мене про це.

Хуст, 2 липня 1919 р.

Заступник старшого начальника окружного управління (підпис нерозбірливий).

Ф. 320, оп. 1, од. зб. 11, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 166

5 вересня 1919 р. — З місячного звіту начальника Косинського окружного управління жупанському управлінню в Берегові про придушення Радянської влади

Своє цьогорічне серпнєве повідомлення подаю так:

Після відходу румунського окупаційного війська (відбувся близько 20 липня ц. р.) настрої населення, розгніваного реквізіціями, покращав. Речі, незаконно реквізовані румунським військом, військо найбільше продавало в с. Батьові, дарувало або обмінювало. Проти цих осіб розпочато карний процес за приховування; значну частину куплених, подарованих або обмінених речей я змусив повернути попереднім перевіреним господарям, а безгосподарне майно і худобу я розмістив у с. Косини під охороною сільського представництва, де будь-хто може його оглянути і підтвердити мені своє право власності. Більшовизм придушено румунським, а потім чехословацьким окупаційним військом та жандармерією. Проведено багато арештів, і відповідних осіб передано берегівській прокуратурі, де проти них розпочато процес з метою інтернування і покарання. Ще й зараз повертаються додому ті, які рік тому були червоними солдатами, що будуть передані чеській жандармерії.

Хід адміністративного керівництва під час румунської окупації був паралізований, і воно ще й зараз не ввійшло в нормальне русло. Найбільше гальмує його повне припинення поштової, телеграфної і телефонної служб, так що з навколишніми управліннями можна

тримати зв'язок тільки або через випадкових, або через найнятих посланців. Значною мірою гальмує хід адміністративного керівництва відсутність робочої сили в управліннях...*

Косини, 5 вересня 1919 р.

Надь Ендре, т. в. о. старшого начальника
окружного управління.

Ф. 283, оп. 2, од. зб. 3767, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 167

*29 вересня 1919 р. — Оголошення в. о. жупана
Мукачівської жупи про розпуск міських і сільських
представництв*

На основании § 1 закона от дня 10 декабря 1918 года № 64 и распоряжения** будут все городские и сельские представительства (képviseletestületek) Мукачевской⁵⁷ (Береговской) жупы распущены.

Права распущенных городских представительств перейдут на управляющие комиссии, которые будут отвечать справедливым национальным требованиям граждан, будут вести городские и сельские дела так долго, пока упорядкованные обстоятельства не сделают возможным провести выборы до городских и сельских представительств.

Дотеперешние городские и сельские представительства продолжают свое действие до сих пор, пока не будут назначены управляющие комиссий.

Мукачево, 29 сентября 1919 года.

За жупана д-р Карел Рорбахер.

Ф. 14, оп. 2, од. зб. 32, арк. 60. Друкарський відбиток. Док. надрукований латинським шрифтом. Є також текст угорською мовою.

* Далі говориться про особовий склад службовців, стан охорони здоров'я і постачання.

** Див. «Sbírka zákonů a nařízení státu Československého», Прага, 1918 р., стор. 55.

№ 168

30 вересня 1919 р. — Повідомлення начальника поліції бургомістрові м. Берегова про переслідування і арешти активістів Радянської влади

На Ваше відношення № 6545 від ц. р.* доповідаю, що допити осіб, які сприяли ідеям більшовизму, а у випадку необхідності їх арешти з дня на день тривають. Ускладнюють цю справу транспортні труднощі і та обставина, що більшість скомпрометованих осіб знаходиться в чужих країнах і їх повернення додому та арешт зустрічає великі перешкоди.

Як я уже усно доповідав, вважаю необхідним, щоб заступник поліцеймейстера Антал Планк із списками скомпрометованих осіб і реєстрами карних справ поїхав до мм. Ужгорода, Шаторальяуйгель, Кошіце і Будапешта, щоб особисто клопотати перед властями про арешт берегівських більшовиків, які, можливо, перебувають там.

Прошу пана бургомистра надати мені право на те, щоб названому дати доручення з цією метою, а витрати щоб покривало місто.

Берегове, 30 вересня 1919 р.

Начальник поліції
(підпис нерозбірливий).

Ф. 721, оп. 1, од. зб. 1, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 169

2 жовтня 1919 р. — Донесення імстичівського нотаря начальнику Іршавського окружного управління про революційну агітацію на селі і про відмовлення жителів підкорятися властям

Повідомляю, що в с. Імстичеві знову підняли голову більшовизм і анархія, бо деякі бездушні підбурювачі і баламутники настільки розхвилювали частину населення, що це може мати дуже серйозні наслідки, за які не може взяти на себе відповідальності. Тому прошу

* Див. ту ж од. зб., арк. 2.

вас, пане старший начальник окружного управління, будьте ласкаві, проти цих елементів, які розповсюджують більшовицькі ідеї, згідно з наказом № 643 пана підполковника Гостаса від 29 липня ц. р.*, вжити найенергійніших заходів.

Головними дійовими особами є:

1. Ласло Зекань-Ліпчейчук, який декілька днів тому наказав сільському підстарості Дьєрдю Павлюку, який доводить оголошення до загального відома за допомогою бубнування, не слухати надалі наказів нотаря або старости, тому що тепер уже будуть наказувати не вони, тобто нотар, староста або начальник окружного управління, а Петро Горзо і Ласло Зекань-Ліпчейчук. Він же сам заявив в моєму кабінеті, що можу залишити свою посаду, бо їм не потрібний нотар, а начальника окружного управління вони оберуть з свого середовища, тому що з Бузинки** досить уже.

З цього приводу прибув в село чеський патруль в складі 6 чол. з с. Білки на зміну з таким наказом, що сільське представництво повинно їх забезпечити харчуванням, і за це йому належить винагорода в сумі по 5 крон 82 філ. в день.

З приводу цього я переговорив з сільським старою і з сільським радником Дьєрдем Зеканем і в зв'язку з тим, що комендатура дала наказ на постачання, я запропонував старості піклуватися про їх забезпечення, і я особисто також вжив заходів щодо цього.

Почувши про це, Ласло Зекань заявив, що село не дасть їм нічого, хай дає їм і постачає їх той, хто послав або кликав їх, і кричав про це навіть на вулиці.

Свідки: сільський староста Петер Іляш, сільські радники Дьєрдь Павлюк і Дьєрдь Зекань.

2. Другий головний діяч — Горзо Петро Карлів, який завжди підбурює проти панів, вірніше, проти класу службовців; йому не потрібно ніякого начальника окружного управління, ніякого нотаря або інших панів, службовців, тому що, як він звичайно говорить народу, тепер уже вони самі будуть наказувати самим собі.

* В од. зб. не знайдено.

** Прізвище начальника окружного управління.

Вечорами проводить збори на своїй квартирі, в яких звичайно беруть участь і обговорюють свої завдання Зекань Денеш Догушні, Андраш Урста, Ізідор Кенігсберг, Міхаль Шляхта.

Податків і боргів нехай ніхто не платить, тому що нотар і староста стягають їх для себе самих. Тепер не наказує ніхто: ні начальник окружного управління, ні нотар — у нього самого є стільки розуму, як у панів, пани не будуть більше ссати ні крові народу, ні його власної крові. Так він говорив в присутності Петра Романа, Елека Добра та інших.

На 5 жовтня ц. р. на 2 год. дня вони призначили вибори сільського старости та нотаря, вони знімуть і членів представництва, тому що, як він говорить, їм досить вже жити паразитами. Згаданий Петро Горзо під час більшовизму був членом вузького сільського директоріуму.

Андраш Урста також виступав проти виплати податкової та іншої заборгованості, тому що тепер нікому не потрібно платити нічого, бо тепер існує воля і всі можуть робити те, що захочуть, пани не наказують більше.

Якщо таке нестерпне становище в с. Імстичеві негайним втручанням і негайним арештом підбурювачів не буде виправлене, то я зачиню свою контору і передам її у ваше розпорядження, тому що безпека мого життя і матеріальна безпека висять на волосинці, та й до цього часу я тримався тільки завдяки енергійному поведженню.

Імстичеве, 2 жовтня 1919 р.

Амбруш Ньєргеш, районний нотар.

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 1950, арк. 5—6. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 170

10 жовтня 1919 р. — Листівка⁵⁸, розповсюджена на початку жовтня в м. Мукачеві, з закликком до трудящих боротися проти буржуазного ладу*

Прокиньтесь, товариші робітники, не дайте себе вести неправильним шляхом. Геть магнатів! Геть твердолюбих!** Геть товстопузих попів, усі вони одного поля ягоди. Це вони, які підбурюють батька проти сина, сина проти батька. Це вони, що зробили селян-бідняків Угорщини жебраками. Це вони, що зруйнували світову свободу мільйонів робітників. Захистім наших товаришів робітників, не переслідуймо їх.

10 жовтня*** 1919 р.

(Підпис нерозбірливий).

Ф. 13, оп. 6, од. зб. 2, арк. 11. Рукопис. Переклад з угорської. В тій же од. зб. є текст чеською мовою. Див. арк. 10.

№ 171

1 грудня 1919 р. — Протокол зборів селян с. Грушева про злодіяння румунських окупаційних властей

8 листопада прийшло румунське військо на демаркаційну лінію⁵⁹ і не пускає відтоді народ ні на той, ні на інший бік.

Румуни почали відразу після свого приходу роздавати людям посвідчення, щоб обирали до їх сейму. Коли ж ми з тим не згодились, то не пускають нас більше до Дебрецена, куди ми раніше їздили за хлібом.

По 3 дні народ сидить на вокзалі голодний, а румуни не дають поїзда. Тільки за хабаря начальнику станції можна одержати проїзний квиток.

Коли ж люди куплять собі в Угорщині хліба або ку-

* Датується за супровідним листом.

** В чеському тексті «Геть буржуїв!»

*** В оригіналі, мабуть, помилково «листопада».

курудзи, то знов мусять чекати там щонайменше 3 дні, поки їх мадяри пустять назад. За вагон мусять платити на кожній станції 100 крон, бо інакше їх далі не пустять. Крім того, за вагон беруть румуни 600 крон. Народ наш страждає невимовно. По 3 тижні витрачаємо, поки нам пощастить здобути собі шматок хліба.

Румуни грабують і крадуть, де тільки можуть. Коли нарешті прибуде до нас на станцію вагон з кукурудзою, румуни не видають його нам, поки вся кукурудза не зіпсується.

Окружний начальник зібрав у нас 20 тис. крон на борошно. Борошно купив, але віддав євреям,* у яких ми мусимо купувати дорожче.

Румуни силують нас, бо ми не хочемо належати до Румунії. Вони кажуть нам: якщо будете належати до Румунії, тоді будемо з вами поводитись краще.

Румуни реквізують овес, сіно і все, що можуть, але ні за що не платять.

Наші діти сидять дома голі, прикриті лише одним ганчір'ям, та й те румунські жандарми з них здирають.

Румуни вирубують і нищать ліс, який розпродують євреям.

1 грудня 1919 р.

Підписи трьох селян.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 2, арк. 95. Рукописна копія. Переклад з чеської.

№ 172

12 січня 1920 р. — Повідомлення ракошинського нотаря жупану Березької жупи про революційні настрої селян

Вважаю своїм обов'язком доповісти, що в сс. Руське і Чепівці, незважаючи на заборону, майже щодня відбуваються загальні збори. Керівники, тобто головні агітатори зборів, в с. Руське — Деметер Варга, Ласло

* Маються на увазі торгівці.

Логойда і Ласло Меденці, а в с. Чепівці — Янош Логойда (Юрку) і Дьєрдь Пазуханич.

На зборах, як правило, внаслідок незадоволення офіціальними повідомленнями, висловлюються комуністичні ідеї.

Вістря цих підбурюючих зборів направлено, зрозуміло, також і проти влади. Внаслідок цих зборів сільська управа не може виконувати свої обов'язки. І в даному випадку, за розпорядженням Крайового зернового союзу, слід було взяти на облік лишки кукурудзи, але в зв'язку з розлютованим настроєм селян сільська управа за це не відважується братися. В інтересах збереження порядку і загального миру прошу вас вжити необхідних заходів проти названих підбурювачів.

Ракошин, 12 січня 1920 р.

Пал Кюрті, районний нотар.

Ф. 13, оп. 3, од. зб. 596, арк. 1. Переклад з угорської.

№ 173

6 березня 1920 р. — Відомість начальника Берегівського окружного управління про кількість голодуючих в селах Тисагатського округу

Список сіл Тисагатського округу

	Село	Кількість населення*	Не мають хліба**
1	Чопівка		520
2	Лужанка		159
3	Буча		235
4	Зміївка		201
5	Іванівка		321
6	Добросілля		540
7	Четове		295
8	Квасове		695
9	Мужієве		672

* В оригіналі графа не заповнена.

** Цифри написані від руки чорнилом.

	Село	Кількість населення	Не мають хліба
10	Боржава		395
11	Оросієве		436
12	Нижні Ремети		385
13	Нове Село		708
14	Верхні Ремети		201
15	Блажієве		229
16	Дідове		169
17	Мала Бігань		190
18	Хомок		38
19	Велика Бігань		241
20	Бодолів		401
21	Грабарів		134
22	Мочола		202
23	Геча		208
24	Чома		354
25	Гать		1352
26	Мале Гутове		218
27	Велике Гутове		185
28	Береги		981
29	Вари		1507
Всього:			12964*

Берегове, 6 березня 1920 р.

Терек, начальник окружного управління.

Ф. 14, оп. 2, од. зб. 91, арк. 10. Переклад з чеської.

№ 174

*6 березня 1920 р. — З донесення начальника Во-
лівського окружного управління Мукачівському жу-
панському управлінню про тяжке економічне ста-
новище населення округу*

Волове, 6 березня 1920 р.

Сьогодні з'явилася до мене депутація з с. Қолочави і просила видати паспорти собі і своїм сім'ям — 18 сімей з 77 членами, — щоб поїхати на сезонні роботи в

* Так в оригіналі.

Банат. Свою заяву мотивують тим, що не мають змоги прогодувати себе і свої сім'ї.

Насправді таке становище не тільки в с. Колочаві, а й у цілому окрузі. Забезпечення упирається в недостатність нормування, але коли б тут було й достатньо харчових продуктів, бідне населення не має грошей, щоб купити найнеобхідніше. Воно продало все, що мало, останню худобу, і проїло. А зараз воно стоїть перед невмолимим голодом.

Якщо уряд в найкоротший строк не розпочне найтерміновіших рятивних заходів, то стоятиме перед фактом, що цілий округ виселиться з сім'ями не тільки на сезонні роботи, але назавжди з території республіки. Поля будуть необробленими, і зачароване коло голоду залишиться і на наступний рік...*

Блеха К., начальник округу.

Ф. 88, оп. 2, од. зб. 4, арк. 7. Відпуск. Переклад з чеської.

№ 175

15 березня 1920 р. — Скарга селян с. Суха Бронька Ужгородському окружному поземельному управлінню⁶⁰ на управляючого маєтком графа Телекі в с. Довгому за його кривди селянам

Ми, жителі Сухой Броньки, просиме і заявляем в імені цілого села на ті несогласія із графским імініем управляющим і просиме іменем цілого села устраненія его од нас і на его місто просим прислати принужденного управляющего.

Послідованіє:

1) Ми селяне убогого состоянія, не маємо свого власного сельского пасовища і так ми принуждени от графа Телекія орендовати, но графскій управляющий не хочет с нами согласити, бо он есть отдавна нам, бідним селянам, неприятеlem. Просиме в імені цілого села земельний уряд отстраненіє его от нас і прислати нам принудительно управляющего, чтобы ми могли за оренту пасо-

* В пропушеній частині док. мова йде про передбачені проведення громадських робіт.

вища получитьи, ибо весна приближается і ми не маеме где свої скоти пасти, із котрих ми ся животиме, і зато просиме якнайскорше у сем ділі нам помагати.

2) Что ми цілком бідно жіеме і свого власного поля мало маеме і так ми трудимеся на графских землях і то за $\frac{1}{3}$ і за $\frac{1}{2}$ обробляеме графскі землі. Просиме Земелний уряд, чтобы ми могли із графских земель получитьи в посредственную оренту до того часу, докля порядок ся водворит.

На то просиме Земелний уряд, что найголовним ділом есть у нас, чтобы нам графским імініем управляющего Земельний уряд чтобы его от нас отстранил і на его місто чтобы нам прислали принудительно управляющего, ибо се к нам плохо относится.

В нашому селі найбільш хлеба зато нет, ибо дикіє звірі от нас то с'їдают, і графский управляющий то нам не хочет заплатити, ани звірі не допускает губити. Да-леже если наші скоти несамохотно, либо як, на его зем-лю зайдут, он тогда самоволно нас твердо карае.

В Сухой Бронці, 15 марта 1920 года.

Іван Ребрей, староста,
Янош Райда, подстароста,
Федор Пальок,
Петер Білей.

Всього 18 власноручних підписів.

Ф. 36, оп. 1, од. зб. 14, арк. 144—145. Рукопис.

№ 176

18 березня 1920 р. — Прохання селян Волівського округу до президента Чехословацької республіки про надання їм допомоги в зв'язку з голодом*

Волове, 18 березня 1920 р.

Ми, представники 34 тис. населення Волівського округу, звертаємося до пана президента в найкритичні-ший момент і наперед просимо, щоб на нашу заяву було звернено увагу.

Наш округ далеко розташований від залізничної колії

* Автор встановлений за змістом.

Мукачеве—Воловець, межуючи на півночі з Польщею, на сході і південному сході доходить до демаркаційної лінії Румунії. Вся територія заповнена горами, що розступаються іноді в низинах рік Ріка і Теребля. В цьому негостинному краї, де майже немає полів, живуть наші співвітчизники, найбільш з бідних. Світова війна торкнулася в 1914—1915 рр. нашого краю, і ще до сьогодні ми не оправились від тих воєнних потрясінь.

Живемо в найбільш східній частині Підкарпатської Русі, і нам загрожує голодна смерть, якщо нам не дадуть якнайшвидше допомоги. Державна допомога далеко недостатня, як видно з відомості, що додається*. Оскільки тут немає таких, які забезпечували б себе самі, ми виходили з цього становища тим, що їздили за демаркаційну лінію купувати кукурудзу у румунів. Але з певного часу з Румунії не можна вивезти нічого. А якщо хто-небудь з наших співвітчизників перейде кордон, то зазнає брутальності з боку румунських солдатів, які обіцяють пропустити його продукти з умовою, що він принесе проголошення, підписане багатьма громадянами, що вони бажають, щоб румунські війська окупували цей край.

Отже, наші громадяни, наші діти помирають від недоїдання. Інфлуенца і висипний тиф лютують у всьому окрузі. В Нижньому Синевирі вже зараз є 189 сиріт, що втратили обох батьків, є села, де протягом січня померло більше, ніж в інший час протягом цілого року. Тут є тільки один лікар, одна аптека, в якій не вистачає медикаментів, про лікарню і профілактичні засоби нема чого й говорити.

Ми відірвані від цілого світу. З центра округу, з с. Волового, до найближчої залізничної станції, с. Воловець — 46 кілометрів. Єдиний державний шлях іде з Хуста до польського кордону. У всьому окрузі немає жодної залізничної, телефонної, ні телеграфної станції, пошта ходить двічі на тиждень до с. Воловець з с. Волового. Тому приставка продовольства підводами по горах і гірських дорогах є виснажливою, тяжкою і небезпечною.

Сьогодні немає можливості заробити. В лісах багато

* В од. зб. не знайдено.

дерева, що сплавлялось раніше згаданими ріками на Хуст і далі по Тисі на Солнок. Сьогодні, коли ця територія окупована румунами, ми позбавлені цього єдиного заробітку. Раціональне використання величезних лісових багатств дало б народу достатнє прохарчування. Ліс, що міг би вирубуватись, можна б по річці або по ново-збудованій дорозі вивозити в Угорщину, звідки в заміну ми одержували б зерно.

Крім того, для зменшення наших бідувань держава могла б приступити до громадських робіт, таких, як поновлення або перебудова жупного шляху Воловець—Волове на державний шлях, до поновлення телеграфів і телефонів. Далі просимо вислати спеціалістів, які б шукали тут залізо, вугілля і мідь. Численні миш'якові, залізисті і натрійові мінеральні джерела дають підставу припускати існування цих металів.

До того ж часу, поки зможемо з власної праці забезпечити своє нормальне прожиття, просимо, щоб нам у ці перехідні місяці було виділено більшу кількість кукурудзяного борошна, вівсяної крупи, картоплі та солі.

Ф. 88, оп. 2, од. зб. 4, арк. 13—14. Копія. Переклад з чеської.

№ 177

*24 березня 1920 р. — Кореспонденція газ. «Наука»⁶¹
про організаційний з'їзд Міжнародної соціалістич-
ної партії Підкарпатської Русі*

КОНГРЕС СОЦІАЛІСТОВ ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ

Організація соціалістів Подкарпатської Русі 21-го дня тек. [ущего] місяця в залі Жупаната збралися на конгрес, на яком явилися всі фахові організації Ужгорода, 7 членів із Берегсаса, 9 із Мукачева, 2 із Чопа, 2 із Анталовца, 2 із Сваляви і по 3 із Турянського Бистрого і Капушан. Конгрес сорганізував партію соціалістів для Подкарпатської Русі, і вибрали 5-членовий центральний комітет. Центральну канцелярію вести буде один руский і

єдин мадьярський секретар. В кожних пяти-шести тижнях має бути конгрес і то все в другому городі. Конгрес требовав роботи для безробітних і виповів видавати тижневу одну руську соціалістичну газету і один ежедневник мадьярський. Наконець требовав конгрес соціалізувати маєтки графа Шенборна. Перед окончанієм конгреса прибуло во двор жупаната около 500—600 робочих, котри проспівали інтернаціональний гімн і славили Совітську республіку.

Газ. «Наука», 24 березня 1920 р., № 12.

№ 178

27 березня 1920 р. — Протест жителів с. Лалова проти усунення з посади членів сільської управи, обраних в сільську Раду при Радянській владі⁶²*

Ми, нижчепідписані, звертаємось до Вашого превосходительства з проханням вислухати нашу скаргу і подати нам допомогу в цій справі.

Старосту і сільську управу с. Лалова — без всякої поважної причини і перевірки фактів — просто усунули від роботи. Цей факт викликав серед населення гірке незадоволення, бо колишнього старосту і сільську управу всі любили і їх діяльністю населення було задоволене.

Згідно з існуючими законами, сільського старосту і управу обирає населення села. Але це само собою розуміється, бо староста і сільська управа можуть бути довіреними особами тільки населення, яких громадськість підтримує і покладає на них свої надії. Цими виборами зараз нехтували і просто призначили кількох чоловік старостою і членами сільської управи! Це викликало серед населення приголомшення, що так з ним поведяться!

Ваше превосходительство, пане губернатор!*** Ми звертаємось до вас з проханням залікувати ці рани. Просимо вас, будьте добрі вплинути, щоб за побажанням

* Дата прибуття в Цивільне управління.

** Мається на увазі віце-губернатор, оскільки губернатор був призначений пізніше.

всього населення проводились законні вибори членів сільської управи і старости села, на яких жителі села оберуть собі гідного старосту і сільську управу.

Просимо допомогти в цій справі.
Федір Данканич та ін.*

Ф. 13, оп. 3, од. зб. 596, арк. 27—28. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 179

31 березня 1920 р. — З донесення вахмістра Зняцівської жандармської станції Мукачівському жупанському управлінню про захоплення і поділ селянами с. Великі Лучки поміщицьких земель

Зняцеве, 31 березня 1920 р.

31 березня 1920 р. Геза Бірешний, управляючий маєтком, пред'явив нашій жандармській станції відношення Домбокського маєтку про те, що 30 березня 1920 р., після обіду, без будь-якого повідомлення дирекції згаданого маєтку, на полі, що належить до маєтку графа Шенборна (тепер зданий в оренду Конерові), жителі с. Великі Лучки заборонили людям, що працювали на полях, продовжувати сівбу для панського маєтку і почали без представників влади вимірювати поле, розташоване на північ від Латориці.

Як переконався на місці старший вахмістр Йозеф Біна, донесення відповідає дійсності, і 31 березня 1920 р., до обіду, кількома селянами в присутності сільського нотаря Данієлева з с. Великі Лучки, без будь-якого письмового уповноваження, вимірювання землі на згаданих полях продовжувалось...**

Аналогічне повідомлення насилається командуванню жандармського відділу в Мукачеве і окружному управлінню в с. Росвигове.

Біна, старший вахмістр.

Ф. 13, оп. 3, од. зб. 271, арк. 21. Рукопис. Переклад з чеської.

*З інших док. од. зб. видно, що підписалося майже 70 чол. Див. арк. 8—9, 12—15.

** Пропущено частину док. про пред'явлення вимог на землю селянами інших сіл.

2 квітня 1920 р. — Донесення Цивільного управління Підкарпатської Русі міністерству внутрішніх справ Чехословаччини про Установчий з'їзд Міжнародної соціалістичної партії 21 березня 1920 р.

2 квітня 1920 р.

21 березня 1920 р. в м. Ужгороді відбувався з'їзд уповноважених і делегатів соціал-демократичної партії⁶³, на якому було ухвалено організувати крайовий секретаріат для всієї Підкарпатської Русі спільно з Капушанським округом, розташованим на словацькій території, і з містом Чоп.

Секретарем крайового секретаріату був призначений берегівський адвокат, прихильник радикального соціал-демократичного напрямку д-р Шімон Мозеш⁶⁴, який був під час більшовицького перевороту в Берегові головою тамтешнього більшовицького директоріуму.

Організація партії просувається дуже швидко, і на сьогодні можна вказати 16 місцевих соціал-демократичних організацій, а саме: в мм. Ужгород, Мукачеве, Берегове, в сс. Свалява, Пасіка, Довге, Перечин, Тур'я Бистра, Анталовці, Паланок, Ремета-Вашдьяр, Косини, Середне, Чоп і Великі Капушани.

Точніший список усіх заново створених організацій з точнішою кількістю членів буде представлений пізніше.

В цей час соціал-демократією організовано 12—15 тис. робітників.

(Підпис нерозбірливий).

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 59, арк. 52. Відпуск. Переклад з чеської.

Не пізніше 20 квітня 1920 р. — Звернення берегівської організації Міжнародної соціалістичної партії до трудящих міста з закликem відзначити день 1 Травня*

Товариші! Брати-робітники!

День Першого травня робітничий клас зробив святом. Цей день в усьому світі є святом робітника. Давайте ж і ми відкладемо, товариші, інструмент і гідно відсвяткуємо цей день.

Вимагаємо миру з Росією!

Протестуємо проти гноблячої і експлуатуючої робітників системи!

Протестуємо проти ганебного білого терору, який в Угорщині з варварською жорстокістю розправляється з десятками тисяч наших братів-робітників, всі тюрми заповнює бажаними працювати робітниками, засуджує їх на голодування, катування та інтернування.

1 Травня о півдинадцятої ранку на площі Кошута влаштуємо народні збори, звідки з прапорами підемо на демонстрацію. Агітуйте серед землеробів, бо вони є найпригнобленішими на світі.

Ввечері в купальному саду будуть танці до ранку.

З братерським привітом

Берегівська соціалістична
партія.

Ф. 14, оп. 2, од. зб. 196, арк. 3. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

* Датується за поміткою на зворотній стороні док., зробленою службовцем жупанського управління в Берегові.

30 квітня 1920 р. — Стаття газ. «Правда»⁶⁵ про вимоги окружного комітету Міжнародної соціалістичної партії⁶⁶ до уряду Чехословаччини вжити заходів проти голоду і безробіття на Закарпатті

Окружний комітет соціалістичної партії на своєму останньому засіданні винес резолюцію, що найскорішу допомогу буде просити для страшно голодаючого робочого населення Подкарпатської Русі. Не буде терпіти, жеби богачі із того малого запаса, що ще маємо, кождий день свадьбу робили, гайновали, коли худобні люде овсяного чира не могут собі зварити. Бідний народ із голоду, от тифа і разних хворот умерає, а пани черевом собі годують і зерно скотам дають з'їсти.

Комітет телеграму заслав в Прагу до правительства, чтобы вислали жито, муку, кропль, жебисьме могли розділити между худобними земледільцями і робітниками, котри на ногах не могут стояти от небивалого голода. Не хочеме допустити, чтобы склепарям видали на розділь, ибо между нашими торговцами много таких е, котрі «шефт» робят, дороже продают і не еднако розділяють. С тим в'єдно далисме знати сесе діло і нашим братьям, чехословенским соціалістам, котрі на виборах в парламент большинство достали і в Чехословакії рішительний голос маот, чтобы не допустили своїх руських братьов голодовати, аби приказали правительству, жеби не опоздывали с помощью; требовалисме дале і то, чтобы склепарі ціну продовольствія і шатя унизити мусіли, — бо уже такі ціни просят за все, что худобний человек не може заплатити.

Требовалисме і то, чтобы дали нам возможности робити, чтобы отворили заводи, фабрики, в котрих не іде работа. Найся начне всягди работа, чтобы кождий человек мог робити, заробляти і жити. І если сесе невозможно, кождому роботу, котрий не із своєю вини безработний, держава най дасть безработну помощь, ибо то есть найменше, что работник заслужит.

Ми добре знаємо, что сеси наші требования не дуже бачатся лінивим панам і то добрі знаємо, что правительство лиш тогда ісполнит наше требование, если ми

доста сильні будеме, если всі сорганізовані, совістні соціалісти будеме. Наша вигода і полезность і нашої семії, если всі, як еден, сорганізуемєся і поступимє в партію соціалістов.

Роботники, соединяйтесь!

Газ. «Правда», 30 квітня 1920 р., № 1.

Закарпатський краєзнавчий музей. Інв. № 1—809.

№ 183

30 квітня 1920 р. — Стаття газ. «Правда» про переможний страйк робітників сваяльських промислових підприємств

В Сваляві промисленні робітники при страшних умовах, за неслуханною низку плату робили. Терпіти дале не могли і движеніє зробили для підвишенію плати. Маєтник фабрики, панове експлоататори, злостно отказалися от виполненія требованій робітників. Коли робітники виділи, что пани не сердце мають в грудях, а камінь, ибо они послухати не хотят тих робітників, котри із своєю праці еще ани хліба не могли собі купити, всі, як еден чоловік, с соціалістичною організованностью, с єдною волею висказали, ож за такую низкую плату не будут робити больше. Робота перестала в фабрики, никто не робил, робітники показали свою єдноту і волю, ибо їх требованіє било справедливое і за свою правду сміло боролися. В сей боротьбі робітники побідили, і маєтник фабрики принужден бил подчинитися волі робітників і виполнити їх требованіє. Свалявські робітники тепер уже три раза такую плату мають, як прежде. Дуже боліло маєтнику, что тепер уже менший будет хосен, за котрий он ани стебло соломи не поднял, але не мал інший виход, мусив бил подчинитися волі робітників.

Із сєго може учитися, і наш земледілець-бідняк може видіти, же єднота, согласіє і смілий наступ принесе свої плоди против буржуєв, робітодатель-маєтників. Не подчинилися покорно, не впали на коліни, сміло позирали єму до очей і то говорили: не робимє за такую низку плату тогди, коли пан без роботи тисячі і мільйони до-

ставає за нашу роботу. Зато побідили так легко сваявські соціалісти-роботники.
Газ. «Правда», 30 квітня 1920 р., № 1.

№ 184

30 квітня 1920 р. — Стаття газ. «Правда» про переможний страйк сільськогосподарських робітників Ужгородського округу під керівництвом Ужгородської організації Міжнародної соціалістичної партії

ПОБІДНИЙ ШТРАЙК

Небивалий еще страйк провела наша партія в Ужгороді і окресі.

Пани землемаєтники і виноградники уже не знали границю поставити своєї подлості, хотіли виссати послидну каплю крови із бідного робітника. Таку малу платню давали, що ганьба виписати.

Робітники землі не могли уже дальше терпіти, бо уже со своєю сімєю із голода требаło їм умерти.

І пришли в нашу партію просити світ, что маюг робити, ибо умрут із голоду. Секретаріат професіонального совіта взяв до своі руки діло з маєробогников і виголосив штрайк. Пани маєтники сперва єднословно не хотіли знати о требованіях робітников. Но коли виділи, ож робота перестала, же никто не хоче їм поспішну земельну роботу кончити, із чего они большу шкоду би мали, начали торговатися с робітниками.

Но все же не удалося вєднатися, бо пани не хотіли таку плату дати, яку робітники просили. Секретаріат совіта тогди приступив к приготовленію всеобщего штрайку і се заявив управленію. Управление напудилося от штрайка всих робітников і приказало землемаєтникам і виноградникам зараз приступити к переговорам с робітниками. Наконєц удалося колективний контракт зробити, в котром панове всі требованія робітников ісполнили. Таким образом робітники побідили. Із сего можеме видіти, кєдь робітники єдино, організовано, єдногласно приступлют к своему ділу, тогда побідят і їх воля должна бити. Панове богачі безсильні, ибо їх мало є, а робітники сильні, ибо їх много. Но сєся сила лиш тогди може показатися, если робітники

сорганизованні в професіональному союзі, в соціалістичній партії.

Плата земле- і виноградаробників определена сяк:

Роботники спеціалісти за годину — 3 корони 50 гелерів, взросліе мужчини — 3 корони, женщины — 2 корони 40 гелерів, хлопци і дівки от 15 до 17 рок. — 1 корону 50—60—70—80 гелерів.

Ми добре знаеме, ож із сей плати вижити не мож, но все же больше, як стара плата била. Если роботники всі запишутся в союз, постараемяся, ож би теперешня плата удвоілася.

Но конечно наша ціль не видерати от панов большу плату, а взяти от них землю, виногради і передати тим роботникам, котри обробляють с тяжким трудом землю і виногради. Лиш роботники маот право пользоваться плодами землі, або они обробляють ей. Нич безработним, лінивим, гайнуючим панам і все: землі, виногради, фабрики, доми роботникам!

Газ. «Правда», 30 квітня 1920 р., № 1.

№ 185

1 травня 1920 р. — Резолюція робітників, прийнята на мітингу в м. Берегові, з вимогою укладення мирного договору з Радянською Росією*

Внаслідок того, що пани капіталістичного світу не хочуть укласти бажаний народв і особливо робітничому класу** мир, труднощі у постачанні, викликані їхньою політикою, яка більше не відповідає інтересам народів, загрожують загибеллю робітничому суспільству.

Вимагаємо негайного миру з Радянською Росією.

Протестуємо проти білого терору в Угорщині, який з варварською жорстокістю катує і вбиває десятки тисяч наших робітників-братів.

* Датуюється за поліцейським донесенням про мітинг 1 Травня в Берегові. Лив. ту ж од. зб., арк. 56.

** В оригіналі слова «особливо робітничому класу» викреслені автором.

Своїм пролетарським братам передаємо, що ми повністю переживаємо їх страшне становище і з руками, стиснутими в кулак, чекаємо того часу, коли зможемо поспішити їм на допомогу.

Ф. 63, оп. 2, од. зб. 22, арк. 51-а. Рукопис. Переклад з угорської. Є також док. чеською мовою, див. арк. 52.

№ 186

1 травня 1920 р. — Резолюція зборів робітників і селян в м. Мукачеві з вимогою скасування надзвичайного становища на Закарпатті і укладення мирного договору з Радянською Росією

Собрание, держаное 1 Мая 1920 г., Мукачівського організованого делництва і земледіства с одноголосною резолюцією, слідуєще предложение сділало своїм:

I. Цілоє робочее обивательство м. Мукачево і его окрестності рішительно требует чим скоріше заключение мира с Советовою Росією і полное торговое, дипломатическое і общественное сообщеніе. Рабочі единственного естественного союзника видят в — рабочую власть сделавших* — русских братьях, не суть склонни терпіть надальше, чтобы интернаціональний союз капіталістов против рабочих одной країни і против їх свободы мял**.

II. Требует собрание, чтобы на цілої території Подкарпатской Руси сегодняшнее ісключительное положение застановлено било. Из этой причины с тім обертається к правительству, чтобы военская диктатура стерта била, а демокрація устроена била.

III. Прото не терпит, штобы Григорий Жаткович,⁶⁷ которий открытый вірник реакції, против волі рабочего обивательства, даже на открытую провокацію, губернатором бил виіменованый, а если би его ся стало, рабочий народ цілої Подкарпатской Руси от ничего не страшиться. Требует от компетентних правительственных кругов, штобы, соответственно демократическим ідеям і интересам країни,

* Так в оригіналі, слід, мабуть: що встановили.

** Так в оригіналі.

тільки таких дал на верх здішного правительства, котори захищають інтереси рабочего народа, як большинства.

IV. Здись повторяет свое желаніе, штоби нетерпимая біда подпорована била зайомом нужди і ціною політикою.

Ф. 63, оп. 2, од. зб. 22, арк. 43. Рукописна копія. Латинський шрифт.

№ 187

7 травня 1920 р. — Кореспонденція газ. «Правда» про святкування Першого травня на Закарпатті в 1920 р.

Роботники і земледільці, біднота цілого світа празно-вали сесь день.

Сесь празник не бил червеними буквами виписаний в календарі, не церковний празник сесь день, але червений празник роботников.

Не робили, штоби доказали, ож без них не е живота, они суть тоти, котрі самі проізводят все то, із чого чоловік жиє. В Парижі, Лондоні, Відні і Празі і всягди, де лиш роботники жиють, перестала робота і празновали роботники свой червений Первий май.

І от боязни, от страха потряслася буржуазія: што буде, кедь робочі руки не вернуться ид роботі, што буде, кедь сеси многомилліони роботники і земледільці збачуть, — ож їх як много, дуже много! — і сознательні станут; узнають, што сила, власть в їх руках, розбудятся і зроблят то, што зробили роботники в Великой Росії із панами: виженуть із світа своїх поганчарей*, угнетателей, богачей — дармоїдов, буржуазію.

Недалеко уже тот час; надіємся, што слідующий червений май уже так будеме празновати, як день освобожденія роботников і земледільцев от ярма капіталістов — буржуев, богачей-панов.

В нашей Подкарпатской Русі тоже прекрасно проізошло червеное свято, единственный празник

* Поганчар — погонич.

роботників, земледільцев і всіх трудящихся — день Первого мая.

В Ужгороді, на Масариковой площаді собиралися професіональні союзи в 9 год. рано. Єден за другим із великими червеними заставами*, із пінієм проходили, а на площаді непрестанно велика музика грала гімн робочого народа. Сельський народ, земледільці і женщины, тоже дуже много пришли у красном порядку, особливо із Радванки і Доманинець а із других сел. Торжественний ход в 10 год. начался і через цілий город проходил впереді із музикою і робочим хором, котрі непрестанно іграли і піли гімн робочого народа. Превосходним порядком ішел ход в городський сад, де потому товариші поруські і по-мадьярські говорили ид народу, послі чего обратно пошел ход в город і там в порядку разошелся.

Нигда еще в Ужгороді так много народа не празновало в'єдно. Больше як 8 тис. роботників і земледільцев собралося і в братской любові соединилося.

В Мукачеві около 10 тис. роботників і земледільцев празновало. Перед городским домом на мадьярском, чешском і словацком языках говорили ид народу; в річах на дальнійшую боротьбу к полной побіді возбуджали роботників і земледільцев.

В Берегові й Косині тоже тысячная толпа демонстрировала за освобожденіе. Всягди на таблицах об'являли і требовали ож: «вшиткое право і власть передати совітам роботників і бідних земледільцев». Із сим доказано найліпше, ож сельским роботникам-земледільцам найвірніший брат городський промисленнороботник.

В Сваляві і окрузі тоже тысячами святковали руські земледільці, о чем на другом місті пишемє.

Газ. «Правда», 7 травня 1920 р., № 2.

* Застава — прапор.

Не раніше 27 травня 1920 р. — Листівка Міжнародної соціалістичної партії з заклик до робітників протестувати проти призначення Г. Жатковича губернатором Підкарпатської Русі*

ТОВАРИШІ! РОБОТНИКИ!

Тижнями ведуться лихорадочні попитки в то направлення, щоби в губернаторское крісло посадили експонента поповской, клерикальной клики, Григорія Жатковича. Такого чоловіка любили би на шею народа посадити, которого програма і на дальше в темноті держати, експлоатировати і угнетати народ.

Представителі работников в час напаминали принадлежащим кругам то, што пролетаріат сесе назначеніе так прийме, як отвагу против волі народа і работництва і, як найбільший, даже единственний політичний фактор Подкарпатской Русі, не буде із сложеними руками терпіти, щоби тут хоть кто без него і против него властвовавал, управлял. Виразились наше становище, што ми не личное преслідованіе устроїваеме і сообщились то наше желаніе, што оконченія виборов, коли воля всего народа несомнінно, очевидно покаже наймудрішее розрешеніе сего вопроса, — нинішное состояніе треба поддерживать.

Товариші! Єдною разобщенной малой компанії удалось пражских надлежащих кругов привести в замінательство, і Жатковича назначили. Наш отвіт на се лиш такий може бити, што в тот момент, коли сеся темна фигура сюда прибуде, в Подкарпатской Русі каждая робоча рука стане с единственным на наше распоряженіе стоящим средством: на каждого работника распространением всеобщим штрайком отвічаеме на се досадное оскорбленіе, котрое до лица каждого работника нажене кров. Так заставиме наміреніе, щоби тут поповское тиранство, жестокость обосновали, щоби о работников без робочих, даже против робочих могли распорядитися. По-

* Датується за відміткою цензора.

кажме силу свою с тим, што если сю силу видергнут из под распоряженія капіталізма, не є живота, не є движенія. Против сили пролетаріата Жатковичи дрянни пуховинки, которих легко, играючи можеме назад видути там, витки вітер політичної кон'юктури сюда прикрутив їх.

Парти́йний Ко́мітет.

Ф. 63, оп. 2, од. зб. 17, арк. 11. Друкарський відбиток. На другій половині листа текст угорською мовою.

№ 189

14 травня 1920 р. — Звернення окружного комітету Міжнародної соціалістичної партії про солідарність трудящих Закарпаття з трудящими Угорщини в боротьбі з реакційним хортістським режимом

ТОВАРИШІ! РОБОТНИКИ!

Революційний пролетаріат Подкарпатской Русі — до п'ясти сложенними руками, — уже долгий час позерає небувалое разбойничество мадьярського білого терора. В сознанні своєї сили лиш із постійним воздержанієм, із найбільшою силою стримався, штоби не наказав білих грабителей, убійцев, подлих разбойников.

Братская солідарность, революційное чувство до кореня сердца доходило і рвало душу каждое убийство, все мученіє, плач, клик і слези, што лиш достигли наші мадьярски братья-работники от мадьярских разбойников, угнетателей, панов, попов, от білоофіцерских банд — є і наша величайшая боль і наше раздраженіє.

Но тепер чаша уже переполнилася!

Бандити разбойники Хорті тепер уже безстыдно і нагло і на територію Подкарпатской Русі осміляються, уже мало їм проллятой крові мадьярских работников, уже і от нас жертви требуют.

На днях одного нашего доброго, чесного товариша Емілія Горовица взяли с собой, кого страшно побили, помучили і в подземельну темницу положили.

Хорті і его білі разбойники суть наемниками великой

банди міжнародних розбойників, угнетателів, панів, праві так, як і польська шляхта, польські пани, німецькі буржуї, контрреволюціонери.

Громадянська моральність, релігійне загальне мні-
нє з ложним лицемірєм, з брехнею покриває, таїт їх
кровавое злодіянє.

Не хотят і не будуть против сих мучителів, розбой-
ників, убійців, панських банд виступати і между ними
порядок робити.

Весь пролетаріат, всі робітники і земледільці Под-
карпатской Русі добрі познаючи своїх класових інтере-
сов і чувствую приказ міжнародной солідарності, тре-
ба, штоби свої сили поставили против капіталістів, бі-
лих наємних убійців.

19-го мая, в середу, вечер в польсьомої
години

Ужгород, Мукачеве, Берегове, Свалява, Чоп, Довге,
Великий Березний, Перечин і всі фабричні і сільські орга-
нізації, весь соціалістичний пролетаріат Подкарпатской
Русі

великі народнія зібранія держит з пов-
седневним порядком:

Защита, оборона от білих розбойників.

Наказаніє

убійців бандит білих терористов Хортія.

На зібраніях требуєме і рішаєме во-
оруженіє революціонного пролетаріата
Подкарпатской Русі для защиты от гра-
бителів розбойників мадьярских па-
нов.

С товаришеским привітом:

Окружний комітет Міжнародної соціалістичної
партії Подкарпатской Русі.

Газ. «Правда», 14 травня 1920 р., № 3.

14 травня 1920 р. — Стаття газ. «Правда» про інтернаціональну політику Міжнародної соціалістичної партії Підкарпатської Русі

Много говорять в теперешніх часах о національних чувствах і о международності. О чувствах національних — руські пани, чиновники і попи, а о международності — лиш ми, соціалісти, говориме і пишеме. «Потя* по перю, чоловіка по приятелю узнаєш» — говорит по словица. І так нігда не із слов, але із діл треба узнавати людей. Панські політиканти, о котрих у прошлом числі нашої газети писались, тепер зараз добрим русинами стали. Дотепер ани пес не старався із худобним народом. Мог умерти из голоду, державі порцію платити, попові роковину і денщину дати і робити, — при панах мог хоть і перевернутися. Але тепер, послі війни, коли на цілом світі освободилися люде маленько, коли соціалісти цілого світа, роботники, одогнали єдну часть царей і королев, потрясли чинчери (окови), облегчили ярмо, розсвітила мала свобода і на бідного руского народа. С тим, што городські роботники Мадьярщини і Австрії, соціалісти зробили революцію, досталася возможность, штоби і руський народ подняв свою голову. А тепер разом, — не знати витки, якісь руські пани нашлись, панські політиканти, і високо подняли свой голос, всягди чути їх.

Ті, котрі дотепер з мадьярскими панами браталися і в'єдно с ними угнетали і мучили руський народ і мадьяров-бідняков, — тепер б'ют свої груди, ож які добрі русини они. Дотепер с мадьярскими панами, «солгабіровами»,** «вицішпанами»,*** грофами, с вшаліякими німцами і шенборнами в'єдно ссали кров народа, — але тепер із повной гертанки гойкають, што они дуже вірні сини своему родимому краю, они истинні руснаки; — но с тим кричаньом они лиш єдну ціль хотят достигнути, — штоби у масних державних службах помістилися. Се

* Потя — птах.

** Солгабіров — окружний начальник.

*** Віцішпан — піджупан.

означає їх національне чувство, любов к народу руському: масний кусок.

То справедливе діло соціалісти первий раз требовали, штови каждый на своем язичі мог говорити, учитися, образоватися, штови каждый на своем родном язичі мог розправлятися із чиновниками журатства,* жупанства, на судах і где би он не пошов.

Але не то, чтобы одного чоловіка лиш за то, что он русин, против другого нагваряти, кто несподівано в другой державі или на другом краї із іншаким язиком увидів світ.

Наша віра — соціалізм, на любов учит нас; ми любиме каждого работника і художного чоловіка, якої би он віри или національності не бив. Ми лиш двояких людей познаеме: работника-бідняка, котрий хоть русин, хоть мадьяр, хоть великорос или черний негр, — наш брат, і ливинца-пана, грофа, драча і дармоїда-попа, котрі хоть на яком язичі говорят, хоть християне, жиди или православні — наші вороги.

Ітак ми международні, ибо признаеме і хочеме едноту, общу організацію всяких художних работников.

Ми не запремеся із державними границами, але розтвориме серце, грудь і руки перед каждым художним, голодающим работником.

Наш международний соціалізм больше значит для русских работников, як ложнія національнія чувства і фрази панских політикантов.

Ужесме виділи яки били дотепер і знаеме, што хоятят в будущем. Но ми, революційні международні соціалісти, всегда боролися против угнетенія народов. Якиме свою кров проливали у революціях, штовисме разбойников царей і королев одогнали, якиме едні давнійше, як полстолітія боролися против врунов попов і драчей, якиме ми, революційні городски работники, разбили стару Австро-Мадьярщину і провели роспаду реакційного войска, так мисме едні ті, котрі без помощи і напротив других партій поможеме нашему

* Журатство — окружне управління.

руському народу на ноги встати і обосновати істинну народну владу.

Ми вільного, щасливого і свого краю владіючого руського народу хочемо, виученого, образованного, не голодного, но с поднятою головою ходячого і роблячого братського народу хочемо, котрий народ с нами в'єдно вибудує щасливий руський край робітників.

Братський союз хочемо с Великоросією, с побідившим пролетаріатом Чехословачії і в будучем на новий живот возбудившими, мадярськими, руминськими і всіми братами робітниками.

Ми на свою прошлу і пришедшу революційність на нашу роботу гордо крикнемо:

Най же міжнародний союз робітників цілого світа!

Най же III Інтернаціонал!

Газ. «Правда», 14 травня 1920 р., № 3.

№ 191

*21 травня 1920 р. — Заява Центрального Комітету
Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської
України про завдання партії*

НА ЗНАМОСТЬ!

Во вніманіє наших товаришей сочимо (рекомендуєме), што в Подкарпатской Русі лиш една робітничка партія є: наша революційна, міжнародна, соціалістична партія.

Русько-язикова соціалістична група III Інтернаціонала, партія, котрой офіціальним органом газета «П р а в д а» являється, котрой партії управляющей єю комитет із ряд чисто лиш руських худобних земледільцев і робітників, із руського пролетаріата є составлен.

Наша партія є та, котра з побідоносними великоруськими братами в'єдно хоче і буде дійствовати, робити,

* На знамость — до відома.

штоби обосновала, вибудовала братській союз всіх трудящихся народів цілого світа.

Всяка друга, лиш тепер організуюча партія, хоть і возьме на себе для обкламаня бідних людей названіє соціалістичной, — кедь національно-народно-соціалістичной или руськой соціал-демократичной партіей об'являєя, — цалком окреме і далеко стоїт от нас, ибо всі інші партії лиш бездонна постройка всяких добро- или недобровірних панов і попов, с котрими ми ніякой еднаніє не маєме і не признаєме.

І так дуже міркуйме, штоби наші ряди, котрі в полной едноті, єднодушно, муцно стоять, вшіліякі пани із всякими тайними уловками, із обманом, не могли розломити. Беречмея от таких, — із єдної минути на другу минуту — соціалістами вимальовавшихся панов, под соціалістичну губаню* покрившихся ложних, фальшивих приятелей бідного народа і всягди, де лиш покажуться, возьміте їм дяку от їх брехні так, штоби онімили.

С товаришеским привітом:

Руський Центральний Комітет
Международной соціалістичной
партії.

Газ. «Правда», 21 травня 1920 р., № 4.

№ 192

*5 червня 1920 р. — Вилучені цензурою з газ. «Правда»** матеріали, що викривають колонізаторську політику чеської буржуазії*

В № 6 газ. «Правда» за 5 червня 1920 р. були вилучені:

1) В статті «Кому повинна належати Підкарпатська Русь» такі місця:

«Лише одне дивно: руського народу ніхто не питає! Вирішують про нас, але без нас. Виникло питання: ко-

* Губаня — верховинський верхній шерстяний одяг.

** Матеріали взяті з повідомлення віце-губернатора Підкарпатської Русі Раді міністрів Чехословаччини від 10 червня 1920 р.

му повинна належати Підкарпатська Русь? На це питання відповідають підступно і нещиро. Теперішня панська політика, — як мудро каже наша приказка, — є лише «панським гунцутством».* Деякі з великою підступністю просять Антанту віддати нас мадярам, інші хочуть, щоб ми жили під чеською владою, а третя частина говорить про те, щоб Підкарпатська Русь належала росіянам. Але жоден так не думає, як говорить. Кожний затаює в душі щось інше. Мадьярські дипломати раділи б тому, якби руський робітник трудився б на нього в поті лица свого за низьку зарплату, як це робив і раніше. Щоб командували мадьярські пани за допомогою своїх начальників окружного управління, нотарів і жандармів. Щоб в лісах полювали пани і вбивали диких звірів і руських загонщиків.⁶⁸ Щоб за допомогою оплачуваних ними попів продовжували тримати руських робітників в такому ж рабстві, як своїх мадьярських робітників.

Чеські капіталісти тільки гострять зуби на дрова, ліси і шахти Підкарпатської Русі.

А російські пани, коли вони вимагають Підкарпатську Русь для російського народу, хочуть спекти пироги тільки для себе і хочуть усістися на державних посадах, хочуть придбати для себе все багатство і сісти вам на шию замість колишніх гнобителів».

Далі в цій же статті:

«Ми доводимо до відома і своїм панським політиканам: даремно ви бігаєте в Прагу і там крутитесь, вертетесь і даремно б'єте в груди кулаками від імені руського народу. Ми вас не послали і не уповноважували на це. Якщо ви нам до цього часу не були потрібні, якщо ви до цього часу все звёрталися до мадьярів і тепер до чехів, але завжди до своїх друзів панів, то залишайтеся і тепер самі, бо ми не дамо обікрасти себе нікому, значить, і вам. Ми досить зрілі і мужні, щоб взяти в руки управління своєю долею.

Ми зробимо це так, щоб Ради проживаючих і працюючих на Підкарпатській Русі робітників і селян розв'язали самі це серйозне питання. Тому що інтереси всіх

* Гунцутство — шахрайство.

будуть тут однакові, тому що кожний буде мати слово при рішенні і всіх нас поведе загальна мета: добробут і щастя трудящого народу. Тому ми не боїмося рішення».

Нарешті, в цій же статті таке місце:

«Ви можете робити, що вам завгодно, Підкарпатська Русь, як і весь світ, буде належати виключно трудящим селянам і робітникам».

2) В статті «Як розділити землю» було викреслено таке місце:

«Одну частину землі крупні землевласники розміряють на парцели (шматки) і встановлюють ціну кожної парцели. Оскільки гроші ціняться низько, вартість землі висока, причому пани, які проводили оцінку, хороші друзі землевласників, так що можемо собі уявити, яку високу ціну вони скажуть. Вони будуть продавати так дорого, що безземельні і малоземельні громадяни, бідні селяни не в змозі будуть купити собі кусок землі. Крім того, частину купівельної ціни треба виплатити готівкою, а решта віднесеться на всю куплену землю як заборгованість. Отже, ми бачимо, що той щасливий, хто може придбати собі землю, одноразово візьме на свою шию тяжку заборгованість і бог знає до якого часу буде змушений платити великі проценти. А в кого немає грошей, той ніяк не може купити собі землю».

Але це ще не кінець цієї сумної справи. До землі потрібні ще інструменти, вози, коні, худоба, господарські будівлі, насіння на сівбу, добриво та інше. Щоб можна було придбати ці необхідні речі, знову треба мати гроші і багато грошей. Де може взяти бідний селянин гроші? Він змушений піти в банк або до єврея і взяти в позичку. Нова заборгованість, за яку може хоч все життя платити високі проценти.

Отже, ми бачимо, що такий спосіб розподілу землі означає лише, що бідний селянин залізе в борги по горло. І що буде наслідком того? Він буде працювати з ранку до пізнього вечора, щоб заробити хоча б на проценти заплатити землевласнику, банкіру, єврею. Знову не буде користуватися наслідками своєї праці, тому що врожаї доводиться віддавати непрацюючим панам на проценти. А якщо не в змозі заплатити проценти і погасити заборгованість, прийде ексекунтор, вдарить в ба-

рабан і продасть невелике майно бідного селянина: хатинка, земля і худоба перейде в чужі руки. Купить їх граф, банк або єврей, у яких досить грошей.

Отже, при всьому розділі землі ми не бачили ніякої користі, ми знову там, де були раніше. Рабство і пограбування панами продовжується.

Такий розподіл землі — демократичний розподіл, який служить лише інтересам панів, які хочуть, щоб пани обдирали нас вічно і катували нас, такий розподіл не годиться для бідного селянського народу, бо він не приведе до визволення, а до продовження рабства. Демократичний переділ обдурить бідного селянина. Селяни не потребують демократичного поділу, їм потрібний революційний поділ. Революційним шляхом треба віддати землю бідному народу, так, як це було зроблено в Радянській Росії, у вільній країні робітників і селян, без викупу, без грошей, безкоштовно.

Треба загарбників, великих землевласників вигнати з країни і всю землю треба віддати у власність трудящому народу без викупу, без грошей. Цього хоче міжнародна революційна соціалістична партія, партія трудящих робітників і селян. Загарбникам не треба платити за те, що народ забере у них назад украдене і пограбоване ними добро. А теперішні володарі землі — це загарбники, бо їх прадіди силоміць відняли землю у робітників — селян. Таким чином і за законом не мають права на винагороду, на викуп.

Селяни, бережіться, щоб шахрайство панів не звело вас з шляху.

Не забувайте, що вся земля ваша, вимагайте її передачі вам без викупу, без грошей у власність всього трудящого народу».

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 68, арк. 5—7. Відпук. Переклад з чеської.

№ 193

Не пізніше 6 червня 1920 р. — Оголошення Сєвлюської окружної організації Міжнародної соціалістичної партії про проведення зборів трудящих*

Пролетарі цілого світа, со-
єдиняйтесь!

Роботники! Земледільці! Товариші!

Туй є час! Ож убо сєвлюські робітники і земледільні пролетарі знову ся заясали у міжнародною пролетарну революційну борбу.

Знову треба нам узяти революційну соціалістичну червену заставу; знову війну треба нам почати напротив давног дармоїдників і бездільників за пролетаріатску волность. Чєскословєнської Рєспубліки робітників із земледільского народу борьбі сєвлюські пролетарі не хотять на останнім місті упстати.

СОБРАНІЄ
держимє.

Собранієму програм:

Як стоїть світова політика і соціалістична партія.
Товариші! Будьме там увшиткі.

Сєвлюська міжнародна
соціалістична партія.

Ф. 14, оп. 1, од. зб. 17, арк. 12. Друкарський відбиток. Текст набраний латинським шрифтом. Є також текст угорською мовою.

№ 194

11 червня 1920 р. — Наказ командуючого окупаційними військами про покарання селян за випас худоби на державних землях

Ужгород, дня 11 юня 1920.

Генерал, головний краєвий комендант в Ужгороді, приказал слідующе:

* Датується за змістом док.

Каждий властитель, котрий даст пасти свою маржину або коні на державний маєтек, буде слідуючим образом покараний:

1. Грошовою карою 50 к. за голову доказаного штука. Сума каранія може бити вознаграждена конфискацією скота.

2. Конфискацією половини скота.

3. Конфискацією всего скота і карою в'язницею в міру переступка.

Окрем того, если докажеться, что цілоє село покаже дійсну неохоту в виду даних приказов, можно буде его покарати на приказ генерала краевого команданта колективною грошовою карою.

Сей приказ стає зараз в важность.

Генерал Парі, собственной рукой,
краевий военний командант

Подкарпатской Русі.

Ф. 13, оп. 3, од. зб. 254, арк. 69. Друкарський відбиток. Документ являє собою плакат, на якому є також текст чеською і угорською мовами.

№ 195

11 червня 1920 р. — Лист учасників наради Берегівського окружного комітету Міжнародної соціалістичної партії уряду Чехословаччини з протестом проти буржуазних властей і призначення Жатковича губернатором

Окружний Комітет Международной соціалістичной партії Подкарпатской Русі на своем совещанії 6-го юня в Берегове, с натолком узнал о том, што напротив важного і об'єктивного протеста, правительство ще все не отвергло діло Жатковича.

Он ще ани не пришов, а реакція уже вступила в дійствіє. Директор Ужгородской державной типографії — восклицая на Жатковича, — уже отказал витискнути соціалістичні плакати. Доктор Ліхт, управляющий Берегівським жупанатом, тоже созиваясь на него, с полной служебной силой противиться рабочим інтересам.

На днях в опороженном Севлюші* тоже в дійствіе ступило в его духі работающее державное управление** і розносящих уже цензурованих плакатов товаришей арестовали. Душевно до найвисшей степени роздраженное работництво своей повинностью держит, штоби в двінадцатой годині ще раз послало предостороженіе і протест. Не може бити интересом правительства через дяку малочисленних клерикальных шатателей спокойствіе одной части держави сознательно возмутити і консолидацію республіки с такой опасной провокаціей замедлити.

Окружний комітет.

Газ. «Правда», 11 червня 1920 р., № 7.

№ 196

18 червня 1920 р.*** — Листівка страйкового комітету в м. Мукачеві з закликом до робітників приєднатись до загального страйку⁶⁹

Робітники! Товариші!

Почався загальний страйк!

Кидайте інструменти!

Серед нас не повинно бути штрейкбрехерів!

Геть реакцію!

Хай живе революційний соціалізм!

Страйковий комітет.

Ф. 63, оп. 2, од. зб. 15, арк. 8. Друкарський відбиток. Переклад з угорської. На цьому ж аркуші є словацький текст.

№ 197

19 червня 1920 р.**** — Донесення віце-губернатора Підкарпатської Русі уряду Чехословацької республіки про загальний страйк трудящих Закарпаття

Вчора, в п'ятницю, ввечері соціал-демократичне робітництво⁷⁰ в Ужгороді почало у всіх галузях генеральний

* Мається на увазі відхід румунських окупаційних військ.

** Жупанське управління.

*** Датуюється за супровідним листом.

**** Дата публікується по вихідному штампі.

страйк, як демонстрацію проти губернатора Жатковича. Електростанція також стоїть, місто без світла, ресторани закриті. Всі мої спроби схилити соціал-демократичну партію, щоб змінила свій погляд, лишились марними. Скільки часу будуть страйкувати, не вирішено, наступний з'їзд соціал-демократичної партії винесе ухвалу про дальший хід дій.

Спокій вчорашнього дня і вночі нічим не був порушений. Сьогодні рано вранці на різних будинках були помічені написи «Геть Жатковича!»* і малюнки шибениць. Малюнки були відразу знищені. Дві особи були при тому заарештовані. Також з м. Мукачева надійшли відомості, що тамтешні робітники почали генеральний страйк без порушення спокою.

Сьогодні, в суботу, об 11 год. приїхав губернатор Жаткович на автомобілі з Кошице в Ужгород до жупанського управління, де я його привітав у прикрашеному залі жупанату і представив йому урядовців. Сьогодні він приймає депутації. Усе йшло цілком спокійно і урочисто.

На вулиці теж не виникло досі ні найменшого ексцесу або демонстрації. На вулицях панує зараз в зв'язку з єврейським святом і страйком помітне похвалення.

Вице-губернатор Еренфельд.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 25, арк. 13. Відпуск телеграми. Переклад з чеської.

№ 198

*20 червня 1920 р.** — Резолюція надзвичайного з'їзду Міжнародної соціалістичної партії про єдність дій робітничого класу Чехословаччини*

Міжнародна соціалістична робоча партія Подкарпатської Русі на своєму надзвичайному конгресі, одбиваючись 20 юня в м. Мукачеві і в Ужгороді,⁷¹ приймає наступну резолюцію:

1. Видяще распадение старых капиталистических держав,

* Слова «Геть Жатковича!» підкреслені чорнилом.

** Дата прийняття на з'їзді.

а оруженіє нових держав, видиме в сем часу, время розкладу цілого капіталістичного-буржуазного порядку. Із дня на день жадає от пролетаріата найбільшое занятіє всіх сил, в первой очереди к утворенію єднотливом боевом фронту всего революціонного соціалістического пролетаріату, против гнета капіталістичной буржуазіі.

II. Центральними пунктами революціонних приправ к некомпромісной борбї против буржуазіі за дефинитивное успоряданіє соціальных і господарских порядков в Чехословацкой республикі на соціалістической платформі, видиме в сем часі чехословацку соціал-демократичну рабочу партію, соединяющую в себї рабочий народ чехословацкой республикі на принципах класовой борбї од Карла Маркса.

III. Конгрес уважает внутреннее положеніє в Подкарпатской Русі, ровно як і положеніє в цілой чехословацкой республикі, і має во вниманіі только інтереси революціонного пролетаріата, видит за нужно то, штоби пролетаріат Подкарпатской Русі приключился не только по програмі, но і формально к великому чехословацкому рабочему движенію, соединенном в челі соціал-демократіі.

IV. Із сей причини конгрес призывает предводительство чехословацкой рабочей соціал-демократичной партіі, штоби сесю резолюцію конгреса взяло до відомленія і штоби адміністративное переведеніє в найкоротшом часу уряджено било, на платформі признанія настоящих організаціонних разпоряженій международной соціалістичной рабочей партіі в Подкарпатской Русі.

V. Конгрес, принимая сию резолюцію, котрой для успіха международной революціонной акціі, для побіди соціалізма прийнята только в будучности, пересвіщен е, што на будущем конгресу чехословацкой соціал-демократіі, на котором участвовати будут представители революціонного рабочего движенія з Подкарпатской Русі, примет такія предложенія, котрі соединят весь пролетаріат чехословацкой республикі для рішительной борбї за посліднія цілі соціалізма, котрого свидітельство єсть конгресу великое, чисто соціалістичное, рабочее движеніє словацких работников ровно як і центральний

пункт революційного чеського пролетаріата — робочі гора Кладно.

Конгрес виражає вірність, що всі покушення російських націоналістів для придобання Підкарпатської Русі на початку теперішніх капіталістичних законів були би протилежними для перемоги соціалізму. Конгрес просто об'єднується з чехословацькою соціал-демократичною робочою партією, щоб відкрити всі можливості, необхідні для досягнення єдиної нашої мети, викладеної в гарячому бажанні свідомого пролетаріата цілей чехословацької республіки: Перемогу соціалізму в чехословацькій республіці.

Най живіше Російське Пролетарське революція!

Слава III Інтернаціоналу!

Слава Диктатурі пролетаріата!

Пролетарії всього світа, об'єднуйтеся!

Газ. «Правда», 3 липня 1920 р., № 9—10.

№ 199

22 червня 1920 р. — Звіт начальника Мукачівського окружного управління про революційну діяльність професійної організації каменярів в передмісті Мукачева — Паланку

На вашу постанову № 576/20 від 20 травня 1920 р.* подаю такий звіт:

Населення с. Паланок біля м. Мукачева складається в більшості з каменярів, організованих в професійній спілці.

Про дозвіл цієї спілки тутешньому управлінню нічого не відомо, а також не повідомлено нам про представництво цієї спілки.

Громадські приміщення знаходяться в готелі Акермана, де проводяться також збори спілки без того, щоб про проведення цих зборів властям було заявлено.

Ці збори, як мені було повідомлено таємно, проводяться майже щоденно.

* В од. зб. не знайдено.

19 червня 1920 р. знову проводилися таємні збори, де говорилося про страйк, відкритий в знак протесту проти призначення д-ра Жатковича губернатором Підкарпатської Русі.

На цих зборах було повідомлено, що для безробітних Мукачівського і Берегівського округів нібито виділено організаційною спілкою допомогу в сумі 1 млн. крон і далі було ухвалено змусити робітників залишити всі торгові приміщення і готелі закритими на період страйку.

На випадок заклику робітників до вступу на військову службу, цього заклику не слід слухати, а робітники з червоним прапором повинні колективно демонструвати перед казармами.

Нарешті було ухвалено обмежити постачання продуктів споживання з Паланка і Підгорода (село, яке зливається з Паланком) кому-небудь в м. Мукачеве.

Ці таємні збори вів Йосиф Кізма і Леміс Гербер.

Про проведення цих зборів теж не було заявлено.

Зимою в лютому 1920 р. було наказано навозити, як кожного року, льоду в сільський погріб, щоб при необхідності, а саме у випадку заразних захворювань, лід був поблизу. Виконанню цього наказу було, за повідомленням сільського старости, перешкоджено і льоду не було завезено.

Це все відбулося лише внаслідок терору, тому що решта населення боялася виконати цей наказ.

Щодо схованої зброї, тут панує загальне переконання, що у с. Паланок є схована зброя, але місця її зберігання поки що не вдалося встановити.

Те, що у с. Паланок дійсно є зброя, видно з того, що Акерман, власник готелю, в приміщенні якого знаходиться спілка, вчора передав сільському старості 7 штук ручних гранат, які він нібито знайшов. Розслідування цього продовжується, і про результати в свій час буде подано звіт.

Розшук зброї зв'язаний зі значними труднощами, то-

му що жандармерія сама не може з успіхом розшукувати її і знайти надійного конфідента* теж буде утруднено.

Правдоподібно, що знайдені тепер ручні гранати були принесені в зв'язку зі страйком.**

Мукачеве, 22 червня 1920 р.

Старший начальник окружного управління.

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 304, арк. 45. Переклад з чеської.

№ 200

*Не пізніше 25 червня 1920 р.*** — Вітальна телеграма Свалявської організації Міжнародної соціалістичної партії кладненським робітникам*

Центр лісового господарства Підкарпатської Русі, революційна Свалява сердечно вітає кладненських братів з нагоди першого переможного бою.⁷² Ми дивимось в майбутнє, сповнені віри і готові до боротьби. Коли Кладно підніме червоний прапор, ми відразу з радістю приєднаємось.

Від імені Свалявської соціалістичної партії

Бела Іллеш та Іван Петрушевич.⁷³

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 59, арк. 21. Копія телеграми. Переклад з німецької.

* Конфідент — тайний агент поліції.

** Мається на увазі загальний страйк протесту проти призначення Жатковича губернатором.

*** Датовано за супровідним листом.

29 червня 1920 р. — Резолюція, ухвалена конгресом лівого крила соціал-демократичної партії Словаччини і Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської України в м. Кошице, про приєднання до III Інтернаціоналу і про необхідність створення робітничих і селянських Рад*

Словацький конгрес, що відбувся в м. Кошице 29 червня, констатує, що участь робітничих посланців у буржуазному парламенті не є зручним засобом для поліпшення матеріального і духовного становища робітників. Капіталістична державна організація, військова і адміністративна бюрократія загрожує ще існуючим свободам. Ситуацію дуже загострює та обставина, що представників угорської реакції підтримують урядовці адміністрації і що загальний неспокій — за допомогою націоналістичних гасел — вони використовують в інтересах реакції. Вони саботують демократичні закони Чехословацької держави, яких є невелика кількість, і тим допомагають польській і угорській реакції. Внаслідок цього конгрес оголошує, що він вірний постанові Жилінського конгресу, який вирішив приєднатись до III Інтернаціоналу, він сповнений рішучості діяти в дусі тієї постанови аж до того часу, поки міжнародна революція не віддасть усю владу в руки робітничих, солдатських і селянських Рад. Хочє допомагати зростанню політичної зрілості робітників, здатності тримати владу в руках за допомогою робітничих і селянських Рад. Оскільки ж в переходову добу класові інтереси пролетаріату найкраще захищались би робітничими і селянськими Радами, треба зосередити всю енергію робітників на негайному створенні Рад.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 60, арк. 39. Копія. Переклад з чеської.

* Резолюцію взято з донесення поліцейського чиновника про хід конгресу лівого крила соціал-демократичної партії Словаччини і Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської України.

№ 202

3 липня 1920 р. — Звернення редакції газ. «Правда» до робітників і селян з закликом розповсюджувати цю газету

ТОВАРИШІ!

РОБОТНИКИ!

ЗЕМЛЕДІЛЬЦІ!

Читайте, розпространяйте свою газету

«ПРАВДУ»,

котра сміло бореться за перемогу соціалізму, за повне звільнення російського трудящого народу от ярма капіталізму, от панського і поповського іґа!

«Правда» за то бореться, щоби все багатство, земля, ліси, рудокопи, фабрики, банки перейшли з панських рук без отміна в собствєнность всего трудящого народа. С плодами землі лиш тот може користуватися, хто робить.

«Правда» проповідує соціальне, душевне і культурне єдинєння російських робітників і земледільців із великою вільною, соцієльською Росією і Україною, яко покровительницями трудящихся народів цілого світа.

Газ. «Правда», 3 липня 1920 р., № 9—10.

№ 203

3 липня 1920 р. — Стаття газ. «Правда» про підсумки загального політичного страйку робітників Закарпаття проти призначення Жатковича губернатором

Кожний знає, що в Подкарпатській Русі 19—20—21 юня всеобщий політичний страйк бив. Ужгород, Мукачеве, Берегове, Свалява, Перечин, Довге, Тур'я Бистра, Забродь і всі міста, где лиш фабрики, промисловия робітники суть, почували, што тут якось велике діло є. Працюючі руки всягди зложили інструменти, і перестала всяка робота. Перестали дієвувати маши-

ни, не крутилися колеса, в городах темнота била, не світило електрицтво, каварні, ідалні заперти били, образ обичайной жизни перемінився.

Прощо! Зато, бо реакціонні елементи нашей держави, тоти пани і попи, котрі против народа бідного суть, борьбу обявили против партії пролетаріята, против международных соціалістичних робітників — земледільцев. Попи, богатия жиди, землемаетники, журналисти панских газет і всі наемники буржуазії уже місяцями начали острый бой против нас. Од Праги до Будапешта і Варшави крутять-вертяться наші панські неприятелі, бо они лиш одного ворога мають, они лиш от одних боятся і то международні революціонні соціалісти, то єсть ми.

Тепер є губернатором Подкарпатской Русі Жаткович, і взаді его плеч хотіли нас избити, уничтожити.

Ми не знаеме Жатковича. Нам вшитко едно, ож кто руководит учреждениями і чиновниками доти, доки свої ціли не досягнеме, т. є. доки сами не возьмеме владу в свої руки, бо ми лиш за одно боремеся і то за полную власть трудящагося народа, за чисто пролетарску і земледільческу демокрацію без всяких панов.

Але мусилисме начати борьбу в тот момент, коли з тим грозили нас, што тут нашу сознательну, чесну, революціонну партію, партію международных соціалістов на нивоч принесут, організацію, дальнійшее расширение партії не допустят і где лиш мож буде, наступати будут на нас.

Бо перший маніфест Жатковича о том говорил, што тут не буде терпіти класову борьбу. Але ще больше закричали попове і панове, окружающие Жатковича, пани Волошини, Пузи,⁷⁴ Брацайкови, Остапчуки в своїх новинках в «Науці» і «Народі». Бідняк Волошин, на примір, уже місяці, як не знає о другом писати, лиш о большевизмі.

Но та, панове, ми показали, ож кто пан в сей державі! Трудящийся народ! Роботники і худобні земледільці. Без нас не є жизни, не є нічого. Еслисме і на то не били добрі, штоби пан губернатор ид нам хоть слово сказав, послі всеобщего штрайка му-

сів,увидіти, що тут без нас не мож і не
можно буде робити!

Губернатор Подкарпатской Русі под натиском штрайка попросив ид себi депутатoв международной соціалістичной партії, т. е. висланников руських работников і земледільцев. С нашими делегатами там били і делегати чеського і словенского революціонного пролетаріата, ибо братство, общее дійствие международних соціалістов то так потребуе.

Губернатор нашим делегатам пообіцав, што права трудящихся честовати буде, што в губернаторском Советі і в сельских Советах нашi люде большинство міста достанут, што не буде военной диктатури, не буде цензури і што свобода слова, собраній і преси неотмінно постановлено буде...*

Товариші!

Ми боротьбу чесно, побідоносно докончили.

Нападеніе панoв і попов бистро і твердо одверглись. Як чесні борци чистой класовой боротьби, — противников международного соціалізма, на час побідились, наміреніе панoв — розбити нашi ряди не удалося.

Побіда полна, но не окончательна. Добре знаеме, ож реакція, доки цалком не оттянут ей голову, снова може на ноги стати. Знаеме, што в каждой годині готово треба стояти на нову битву, за полну і послідну побіду!

Най нікому не окружит голову сєся побіда.

Трудимся, вооружаймєся дальше! Не слободно бити селу, в котором не било би нашей організації. Не слободно бити такому руському работнику і земледільцу, котрий не читав би свою газету «Правду».

Не слободно бити ни одному трудящємуся в Подкарпатской Русі, котрий не освідомлений, не сознательний і преданий борец международного соціалізма.

Учтєся і учите, організуйтєся і організуйтє, распространяйтє соціалістичное знаніе, революціонное чувство.

* Далі наводятьсє і викриваютьсє лицємірні обіцанки Жатковича.

Против мільйонів корон багатих панів мільйони філерів робітників і земледільців треба поставити. Нам не дає гроші ані держава і правительтво, ані банки і пани-богачі, ми лиш з тих філерів можемо поддержати свою газету, котрих робітники і земледільці здадут.

Штобисме нашу газету могли издавати, принужені на ваше пожертвовање опиратися. К вам обрацаемся, к робітникам і земледільцам, к бідним, голодающим, к вам, котри з дня на день з тяжкой праці своїх рук бідствуете: дайте свої філери, кто сколько може, штобисме і надальше могли проповідати право і правду працюющего народа.

17, 18 і 19-го сего місяця пресові дні устраіваеме. Тепер должны доказати робітники і земледільці всей Подкарпатской Русі, ож насколько хотят освобождение от панско-буржуазного ярма, ож насколько помогут борцу сего освобождения: газеті «Правда».

Тепер треба вам, товариші, доказати, ож насколько убіждения соціалісти ви, насколько готовисте і самі боротися за свое справедливое діло.

Должность каждой організації в интересах удачности сих пресових дней всі сили напярчи і матеріально до найвистей степені подперати свою соціалістичну пресу. Каждый робітник і земледілец повинен:

1. Предплатчиков набирати на «Правду».
2. Собирати добровольні подарки, пожертвованія.
3. Веселья устраивати на пользу пресового фонда.
4. Сообщити результати і прислати собраннія гроші на адрес редакції «Правди».

Товариші, на роботу!

Пресовий комітет.

Газ. «Правда», 10 липня 1920 р., № 11.

15 липня 1920 р. — Звіт Мукачівського окружного управління Мукачівському жупанському управлінню про становище в окрузі

Згідно з вашим розпорядженням від 22 квітня 1920 р. за № 2430/I-1920*, подаю звіт про становище за період з 1 по 15 липня 1920 р.

Політичне становище: розпорядження про реквізицію збіжжя викликало найбільший неспокій і протест серед населення тутешнього округу — в переважній більшості селянства.

За одержаними відомостями, селянство заявляє, що не дасть нічого. Посилаються на те, що минулого року так само проводились реквізиції, що самим селянам на власні потреби майже нічого не лишилось, так що в багатьох місцях населення просто голодувало. За таємними повідомленнями, становище дуже серйозне і можна чекати, що дійде до заворушень.

Стан охорони здоров'я: стан охорони здоров'я цілком незмінний, заразливі хвороби зустрічаються постійно, борює з ними, наскільки це дозволяють обставини. Відчувається нестача лікарів.

Питання національності: в окрузі майже не зустрічаються.

Умови безпеки: постійно найбільш неспокійні. Крадіжки та інші порушення стоять на порядку деннім, і не можна їм покласти край через недостачу жандармерії.

Мукачеве, 15 липня 1920 р.

Начальник окружного управління
(підпис нерозбірливий).

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 64, арк. 11. Переклад з чеської.

* В од. зб. не знайдено.

№ 206

15 липня 1920 р. — Повідомлення Нижньовізницької жандармської станції Росвигівському окружному управлінню про страйк робітників Фрідешевського ливарного заводу

Нижня Візниця, 15 липня 1920 р.

До нашого повідомлення за № 438 від 13 липня 1920 р.* додаю, що всі робітники в гуті в Фрідешеві 14 липня 1920 р. знову приступили до роботи.

В результаті страйку було пропущено повністю два робочих дні, а саме 12 і 13 липня 1920 р., так що 110 робітників пропустили 220 робочих днів.

Вимоги робітників були задоволені в тому напрямку, що денний заробіток підвищено на 15 проц. і оплата провадитиметься чехословацькими грішми.

Робітники під час страйку поводитись зовсім спокійно, і до жодного втручання не дійшло, а також нічого особливого не спостерігалось.

Це одночасно відсилається жупанському управлінню в Мукачеве.

Нойбауер, старший вахмістр.

Ф. 13, оп. 3, од. зб. 271, арк. 64. Рукопис. Переклад з чеської.

№ 207

22 липня 1920 р. — Донесення поліцейського агента в Ужгороді Мукачівському жупанському управлінню про комуністичний рух в Мукачівській жупі

Мукачівська жупа, переважно Свалява і ціла Свалявська промислова долина з Нижньоверечанським округом, де аж до останнього часу не було й мови про соціал-демократію або комунізм, — тепер ця місцевість сильно просякнута комунізмом. Але переважно це той відрізок, який сягає аж до польського кордону, чому треба

* В од. зб. не знайдено.

приділити належну увагу. Цю агітацію проводять місцеві керівники комуністичного руху як із Сваляви, так і з Мукачєва й околиці, особи, внесені в список*... **

Ужгород, 22 липня 1920 р.

Томаш Фука, поліцейський агент.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 130, арк. 44—45. Переклад з чеської.

№ 208

6 серпня 1920 р. — Резолюція зборів робітників Великобичківського хімічного заводу про створення профспілки і запровадження в життя закону про восьмигодинний робочий день

На совіщанні присутствовали всі робочи, — без бивших в службі.

По обговоренню нікоторими з товаришів за соціальне газдовственное положеніє робочих, біла совіщанієм єдиногосно принята, винесена слідующа резолюція:

I. Трудящий народ заводу Бичкова, для защиты своїх соціальных інтересов, рішил zorganizоватися в професіональні*** союзи, котрі должны вибрати предводительство для заступленія всіх робочих.

II. Трудящий народ протестує против 12-часовой дневной роботи тогди, коли други робочи Подкарпатской Русі і Чехословакії лем 8 год. роблят, а ліпшу платню мают; ми тоже, робочи Бичкова, вимагаємо чимскоршого заведення установленого законом 8-часового робочего дня.

III. Жадаєм принятіє і переведеніє в живот колективного договора, заключеного Централом професіональных союзов про Подкарпатску Русь.⁷⁵

IV. Протестуєм против наемников, заплачених аген-

* Список в тій же од. зб., арк. 46.

** Пропущена частина док., в якій говориться про роздори між представниками місцевих властей — жупаном Мукачівської жупи Славіком, начальником Свалявського окружного управління та ін.

*** В орг. помилково «прогресіональні».

тов буржуазії, котрі под маскою соціалізма (руська соц.-дем. партія)⁷⁶ і другими способами із своєю чорнодушною агітацією баламутять робочеє движіння.

V. Протестуем против тих заплачених агітацій, з котрима силу і солідарність народа роздробити хотят лем зато, штоби капіталістам кишені наповняли і на їх млин наганяли воду. Заявляем, што против сих ізмінников робочих радикально поступиме.

По прийнятті резолюції робочи тихо розійшлися.

Секретар (підпис).

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 106, арк. 125. Рукописна копія.

№ 209

7 серпня 1920 р.* — З маніфесту II Конгресу Комінтерну про білий терор в Угорщині

БЕЛЫЙ ТЕРРОР В ВЕНГРИИ

Пролетарии всех стран!

Рабочие! Работницы!

В дни, когда Советская Россия победоносно отражает нападение преступной клики польских дворян, когда по всему миру поднимается волна рабочего негодования против капиталистических правительств, когда революционные пролетарии на Международном конгрессе коммунистов строят великое объединение многомиллионной рабочей армии, существует страна, которая вся покрыта трупами передовых бойцов революции. Эта страна — Венгрия. Международный капитал, это отвратительное подлое чудовище, убил молодую Советскую республику Венгрии. В походе против нее соединились все силы старого мира: профессиональные убийцы в генеральских эполетах и христианские попы, лондонские банкиры и дворянский сброд Румынии, французские ростовщики и социал-предатели всех стран, чернокожие наемники и «цивилизованные» культуртре-

* Дата закінчення роботи II Конгресу.

геры. Сдавленная со всех сторон, с перебитыми руками и ногами, Советская республика Венгрии умерла в страшных муках на Голгофе контрреволюции, чтобы воскреснуть вновь, как только мы ей поможем. Это зверская контрреволюция, руководимая отбросами офицерской шайки английского наймита, адмирала Хорти, пляшет теперь отвратительный танец на трупах рабочих. Нет такого зверства, нет такой низости, нет такого животного цинизма, которых не проявила бы разнузданная власть христианско-генеральского «порядка». Тысячи повешенных и расстрелянных, десятки тысяч заточенных в тюрьмы, убитых и подколотых из-за угла, сброшенных в клоаки, отравленных, бесследно пропавших, ограбленных, изнасилованных, изувеченных пытками, — вот тот порядок, который восстановила с помощью II Интернационала демократическая «Лига наций». «Горе побежденным!» — говорит английский полковник — и расстреливает рабочих-коммунистов. «Горе побежденным!» — кричит озверелый помещик — и насилует работницу. «Горе побежденным!» — говорит белогвардейский тюремщик — и запирает под замок еще не ушедших в землю рабочих.

Пролетарии! Работницы!

В час, когда до вас доносится хруст костей погибающего пролетариата Венгрии, вы обязаны поднять свой голос и остановить преступную руку буржуазных палачей, которые сдирают кожу с живых, заставляют есть человеческий кал, насиляют женщин и распарывают животы коммунистам!

Даже лакеи капитала, герои социал-патриотического Амстердамского объединения профессионалистов, испугавшись своей подлости, объявили бойкот белой Венгрии. А их комиссия установила тысячи самых разбойнических деяний английского правительства и всей шайки Хорти. Но на то они предатели, чтобы предать даже свой собственный призыв.

Коммунистический Интернационал на своем всемирном конгрессе от имени миллионов рабочих на пороге мировой схватки с капиталом обращается ко всему пролетариату с призывом:

Поднимайтесь все на борьбу против палачей Венгрии!

Пускайте в ход все средства в этой борьбе!

Остановливайте поезда с оружием! Взрывайте всякий военный транспорт, идущий в Венгрию Хорти!

Обезвреживайте офицеров, едущих убивать рабочих!

Мощными перемежающимися стачками дезорганизуйте производство всякого оружия без исключения! Вооружайтесь только сами! Приложите все усилия слова и дела, чтобы разложить армию империализма! Стеной ненависти окружите страну убийц и душителей!

Рабочие! Своим равнодушием вы сами становитесь помощниками палачей!

Становитесь все в ряды борцов! Спасайте свою пролетарскую честь! Спасайте многострадальный венгерский пролетариат!

Венгерские рабочие, мужайтесь! Пролетариат всего мира — с вами! Коммунистический Интернационал шлет вам выражение любви и братства!

Советская Венгрия умерла. Да здравствует Советская Венгрия!

«Коммунистический Интернационал в документах. 1919—1932». М., 1933, стор. 158—159.

№ 210

8 серпня 1920 р. — З повідомлення жандармського командування Тересвянського округу крайовому жандармському командуванню в Ужгороді про прагнення населення до воз'єднання з Радянською Батьківщиною

Тересва, 8 серпня 1920 р.

На наказ № 298 таємно від 5 липня 1920 р.* повідомляю таке:

Населення в окрузі заспокоїлось, і його настрої втихомирились. Антидержавна агітація, за останній час не спостерігалась. З таємного джерела ми дізналися, що бідне населення бажає, щоб на нашу територію при-

* В од. зб. не знайдено.

йшли російські більшовики, оскільки від них чекають, що вони поділять землю між бідним народом. -

Справи з продовольством покращуються, тому що зерновий союз в ці дні постачає для населення борошно, але поруч з цим справа з заробітками несприятлива, так що бідне населення може купити собі мало продуктів...*

Альберт Гайслер, старший вахмістр.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 22, арк. 161. Рукопис. Переклад з чеської.

№ 211

9 серпня 1920 р. — З донесення Мукачівського жупанського управління Цивільному управлінню про поширення комуністичного руху на Закарпатті в зв'язку з наближенням Червоної Армії.

Мукачеве, 9 серпня 1920 р.

Виконуючи вищевказану постанову⁷⁷, повідомляю таке:

Переможний наступ росіян проти Польщі і угорська агітація на Словаччині були сприйняті тутешніми комуністами з радістю, і вони повідомляють про польсько-російські події з великим інтересом. Центр комуністів перебуває в Кошице. Звідти надходять вказівки про їх даліше просування вперед.

На Підкарпатській Русі перебувають комуністи, виключно молодь віком 22—30 років, які не цураються наклепів на чеських політичних службовців і за допомогою преси намагаються усувати невігідних їм службовців і не поступаються в газетнім поході, поки не виконають свою волю і бажання.

Таким чином ми дійшли до того, що службовці, побоюючись терору, намагаються замовчати правду про події, а тому вийшло так, що центральна влада не одержала правдивої інформації про похід підкарпатських більшовиків.

* Далі мова йде про розповсюдження інфекційних захворювань худоби і про ремонт доріг.

Тутешні комуністи працювали систематично і точно за планом. Головною їх метою було взяти в свої руки залізничну лінію Мукачеве—Лавочне. Доказом цього мого твердження є той факт, що мукачівська організація провела роботу в селах на згаданій лінії і створила там організації з метою захопити цю найважливішу лінію.

Дальшим доказом є похід комуністів проти д-ра Пусташевського в с. Нижні Верецьки, що розташоване близько від кордону, проти начальника окружного управління Кліма, який різко виступає на зборах і т. д.

Тут уже говорилося про те, що скоро буде оголошена влада Рад на Підкарпатській Русі, але ці голоси втихли, а зараз іде провокація, що в м. Кошіце і на Підкарпатській Русі в найближчий час відбудеться переворот, саме в той момент, коли росіяни візьмуть Львів і Стрий і тільки тоді дійдуть до наших кордонів.

Д-р Іллеш, який мав залишити Підкарпатську Русь назавжди, виїхав лише до Відня і знов повернувся. Залишення цієї території було ним лише симульовано з тією метою, щоб дістати закордонний паспорт, він цим вчинком свідомо увів власті в оману. Д-р Іллеш повернувся до Сваляви, побув там кілька днів, — як я приватним шляхом і неофіційно довідався: окружне управління в Сваляві не повідомило про це жупанське управління, — поїхав до с. Великий Бичків і його околиць для проведення агітації, тому що комуністи вважають цей край дуже зручним для неї ґрунтом. У Відні д-р Іллеш радився з угорськими комуністами і привіз нові вказівки. З д-ром Іллешем я буду діяти рішуче, згідно з існуючими розпорядженнями, незважаючи на те, чи спровокують комуністи по волі його особи страйк, чи ні, бо проти цього треба виявити деяку енергію.

За начальника жупанського управління
(підпис нерозбірливий).

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 58, арк. 63—64. Рукопис. Переклад з чеської.

15 серпня 1920 р. — З повідомлення жандармського командування Цивільному управлінню про політичне становище на Закарпатській Україні

Ужгород, 15 серпня 1920 р.

...* Соціал-демократична партія виявляє явний нахил до більшовизму, як видно із зборів, що відбулися 8 серпня ц. р. у с. Великий Березний, де соціал-демократичний оратор Мондок⁷⁸ з Ужгорода закликав робітників, що зібрались в кількості майже 150 осіб, готувати ґрунт для російських більшовиків, які вже в Галичині і можуть в будь-який день перейти кордон...**

Звертає на себе увагу масовий перехід греко-католицького населення до православної віри. Цей рух між сільським населенням спрямований головним чином проти мадярських греко-католицьких попів і, здається, є ознакою пробудження русинської національної свідомості. В окремих місцях є намагання цього православного населення здобути церкви, що дотепер були греко-католицькими, причому ватажки цього руху посилаються на вигадані слова пана президента Масарика, які нібито він виголосив перед депутацією, про те, що вони можуть використувати ці церкви спільно. Цей православний рух виявляється особливо в сс. Білки, Великі Лучки і Данилове.

Жандармерія із Сваляви доповідає, що тамошня фабрика, яка виробляє дерев'яне вугілля, через заборону експорту хоче припинити виробництво, але робітники не хочуть кинути роботу. Зупинення фабрики позбавило б багатьох робітників хліба, і є побоювання, що безробітне населення кинеється на чуже майно, особливо на врожай на полі. З огляду на події в Галичині потрібно, щоб робота за всяку ціну на всіх підприємствах була збере-

* Пропущено початок док. про створення різних політичних організацій.

** В пропущеній частині док. мова йде про діяльність угорських буржуазних націоналістів в мм. Берегові і Ужгороді.

жена, чим би можна запобігти виступам робітників, які вже і так схильні до більшовизму...*

За відсутністю командуючого:
(підпис нерозбірливий).

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 22, арк. 157—158. Копія. Переклад з чеської.

№ 213

2 вересня 1920 р. — Зі звіту начальника Нижньоверецького окружного управління Мукачівському жупанському управлінню про революційний настрій селян в зв'язку з наближенням Червоної Армії

...** Хоча з політичного погляду зовні панує спокій, тим не менше дає себе відчувати якась нервовість, особливо в угорській частини населення, яка покладає свої надії то на Польщу, то знов на просування більшовиків, як то було в числах 21—27 серпня, коли близькість більшовицького війська збуджувала в ненадійних елементів віру, що хвиля більшовизму перенесеться на нашу територію (висловлювання: «Чеське військо вже довго тут не буде» і т. п.). Постачання недостатнє і дає підричним елементам придатний матеріал для їх діяльності...***

Нижні Верецьки, 2 вересня 1920 р.

Начальник окружного управління
(підпис нерозбірливий).

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 64, арк. 31. Рукопис. Переклад з чеської.

* Пропущено кінець док. про економічне становище Закарпатської України.

** Пропущено початок док. про скарги селян на недостатнє постачання.

*** Далі мова йде про стан охорони здоров'я, про розповсюдження інфекційних захворювань в окрузі.

№ 214

5 вересня 1920 р. — Кореспонденція газ. «Карпаті футар»⁷⁹ про вигнання жителями сс. Зубівка і Станове реквізиторів

В с. Зубівку приїхали реквізувати у супроводі солдатів і від одного хлібороба хотіли забрати 3 ц зерна. Збіглися жителі села і попросили гостей, щоб вони пішли туди, звідки прийшли, якщо їм життя дороге. Посланці послуухались хорошої поради і пішли. А в с. Становому на звістку про прихід реквізиторів почали бити в дзвони, як при пожежі. Всі приготували свої мотики, коси, щоб в необхідний момент вони були під рукою. На третій дзвін зібралися жителі всього села, але і тут залагодили справу. Сутичка не відбулася.

Газ. «Kárpáti futár», 5 вересня 1920 р., № 35. Переклад з угорської.

№ 215

17 вересня 1920 р. — Конфіскована стаття газ. «Правда» про жорстокий колоніальний режим чеської буржуазії на Закарпатті*

Буржуазна «свята трійця»

Давно мучить нас проклята пануюча буржуазія; час від часу затихає на хвилину, але лише для того, щоб знову спалахнути ще сильнішим полум'ям. Ця трійця — військова диктатура, надзвичайний стан і цензура.

Військова диктатура означає, що пани капіталісти нам наказують; в їх руках вся армія, озброєння, боеприпаси, жандармерія і поліція. З наказу буржуазії шикується військо, жандармерія і поліція, щоб стріляти в робітників і колоти їх.

Надзвичайний стан означає, що пани капіталісти тоді можуть посадити робітників в тюрму, коли схочуть;

* Наведена стаття взята з повідомлення підвідділу друку президії Цивільного управління про заборону номера газ. «Правда» від 17 вересня 1920 р.

в їх руках знаходяться органи влади, службовці, суди, тюрми і законодавство. Надзвичайний стан допоможе тобі, робітник, померти на шибениці тоді, коли цього пан капіталіст забажає.

Цензура означає таку владу пана капіталіста, що ти, робітник, не маєш права ні читати, ні писати правду, бо прислужник буржуазії — цензор конфіскує все, що буржуазія захоче. Ти, робітник, під суворим червоним олівцем цензора засуджений на мовчання. Ти, бідняк, мовчи, ти не маєш права ні говорити, ні писати, тому що буржуазія хоче спати спокійно...*

Буржуазна «свята трійця» мучить нас страшенно. З того часу, як нас, русинів, чехи «звільнили», як Дамоклів меч, висить постійно над нашими головами ця буржуазна трійця: військова диктатура, надзвичайний стан і цензура. Вже три роки керують нами за допомогою цієї трійці.

Панове! Скільки часу ви гадаєте мучити нас «своєю трійцею?» Невже ніколи не буде краю цим мукам? Чи ви не думаете про завтра? Невже ви забули казки про перетягнуту струну і про переповнену чашу?

Доки, панове, доки?***

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 113, арк. 78. Переклад з чеської.

№ 216

4 жовтня 1920 р. — Заклик Центрального Комітету соціал-демократичної партії Чехословаччини до робітників держав Середньої Європи про посилення допомоги Радянській Росії в боротьбі проти білопольської інтервенції та імперіалістичної реакції всіх країн

НА ДОПОМОГУ РАДЯНСЬКІЙ РОСІЇ!
ЗАКЛИК ДО ПРОЛЕТАРІВ СЕРЕДНЬОЇ
ЄВРОПИ

Товариші!

Міжнародний капітал не перестає воювати проти Росії селян і робітників. Знову й знову пролетарська рес-

* Крпки оригіналу.

** В оригіналі від слів «давно мучить нас» до слів «Доки, панове, доки?» викреслено червоним олівцем.

публіка подавала проекти миру і була готова до великих жертв. Велись повторні переговори між нею і капіталістичними державами. Але завжди капіталістичні держави знову намагались знищити Росію і зробити для робітників і селян неможливою величезну справу їх господарського оновлення і побудування комуністичного суспільного ладу. Росії потрібний мир саме для виконання цього завдання. При цьому одночасно відомо, що для неї всякий мир з капіталістичними державами може бути лише перемир'ям, бо капіталістичні держави знають, що мир з Росією означає збереження комунізму в Росії і зростаючу силу світової революції. Тому капіталізм постійно готує нові напади на Росію.

Міжнародна контрреволюція діє всіма засобами. Грішми, підлістю, зрадою. Підриває мир між Радянською Росією і сусідніми з нею молодими державами. Посилає білі війська, генералів, військових інструкторів, політичних радників у Польщу, в Крим, в Румунію. Намагається об'єднати білу Польщу, білу Угорщину, білу Румунію. Румунія вже провадить спільно з англійським флотом Босфора і Чорного моря широку пробну мобілізацію всіх військових сил біля російського кордону. Ваші залізниці, пароплави ваших річок перевантажені транспортом патронів, рушниць, гармат, танків, військового спорядження, грошей для армій, які мають розчленувати пролетарську Росію. Все, що можна силою витиснути з робітничого класу цілого світу, має служити тому, щоб робітники й селяни Росії, що героїчно борються, були побиті.

Використовуючи тимчасові успіхи білих банд Пілсудського і Врангеля, наймити капіталу підбурюють громадську думку Європи, пропагують загальну війну капіталу проти пролетарської держави. Свої надії вони будують на тому розрахунку, що вас залишить довір'я до незламної сили соціалістичної Росії.

Що означає всяке дальше поширення війни проти Радянської Росії?

Це було б довершенням катастрофи, яку звалила на народи світова війна. Всі господарські цінності, які ще залишились, були б знищені. Така війна проти Росії му-

сила б мати наслідком повну розруху, загальне безробіття, голод, пошесні хвороби, вимирання мільйонів і всюди політичну реакцію.

Поразка Радянської Росії загрожує небезпекою для чеських робітників, бо банди Хорті вторгнуться на територію Чехословацької держави. Та ж небезпека загрожує робітникам німецької Австрії. Робітники в Німеччині підпадуть під необмежену владу Людендорфа, Лютвіца і Емеріха. Сербські, хорватські, словенські і румунські робітники стануть безсилими жертвами великих, хижих шулік світового капіталу, і капіталісти знов гнатимуть їх на війни, щоб задовольнити свою жагу до захоплення нових районів для визискування. В усій Середній Європі виросте ліс шибениць для найкращих борців пролетаріату. Вся Європа стала б у випадку поразки Росії єдиною Угорщиною.

Справа Росії є ваша справа!

Послаблення Росії є ваше лихо!

Перемога Росії є перемогою світової революції!

Робітники Європи зрозуміли, чим вони зобов'язані російським братам, які перші зробили пролом в баштах міжнародного капіталу. Зрозуміли, що війна проти Радянської Росії є війна проти міжнародного пролетаріату. Відчули небезпеку і підносять прапор єдності. Робітники Італії, Англії і Франції борються за мир з Радянською Республікою. В Італії створилися робітничі комітети для обмеження перевезень боєприпасів. В Англії виникла «Рада дії».⁸⁰ Між представниками англійських і французьких робітників провадилися переговори про спільне, солідарне ведення боротьби. Піднялись також робітники в Середній Європі, а особливо залізничники. Як перша спроба бойкоту Угорщини, була затримка вами поїздів з боєприпасами, ви не давали по своїх ріках і протоках плости пароплавам, дійшло до знищення зброї і ліквідації боєприпасів.

Як сталося, що, незважаючи на це, сила польських армій могла збільшуватись? Тому що контрреволюційним змовникам пощастило вас знову одурити. Тому що ваша увага не була досі завжди пильною. Тому що вас знову заплутали і зрадили такі люди, як Еберт і Носке, які весь час називають себе вашими представниками, тоді як їх руки в робітничій крові. Т о м у щ о к а м п а н і я

не проводилась усіма робітниками Середньої Європи одноставно, з чого виникла взаємна підозра, і кампанія була зірвана.

Пролетарі!

Закликаємо вас вести боротьбу за Радянську Росію проти міжнародної контрреволюції з підвищеною силою і пильністю до переможної мети. Знайте, що Польща, прогнила зсередини, може вести війну тільки доти, доки західні держави зможуть забезпечувати її війська всім потрібним. Отже, проведіть суворий бойкот білої Польщі і тим відведіть удар, що загрожує Радянській Росії і одноразово загрожує вам.

Жоден вагон, жоден пароплав з ваших країн не повинен перейти польського кордону! Закрийте залізниці і водні шляхи для всіх вантажів, які б мали підтримати контрреволюцію в боротьбі проти російських братів. Не давайте себе обдурити посиленням на нікчемні угоди, які уклали між собою капіталістичні уряди. Всі ті угоди «миру» — в дійсності оголошення війни міжнародною контрреволюцією трудовому люду в Росії і всього світу. Для вас усі угоди, які віддають справу ваших рук польським шляхтичам і угорським хортістським бандам, — шматок ганчірки.

Проти вашої волі ніхто не може порядкувати зброєю і боеприпасами на ваших заводах. Не давайте своїми руками жодної гармати, жодного патрона, жодної рушниці!

Ніякої зброї в руки контрреволюції!

Якщо капіталісти на чолі з Англією і Францією хочуть зробити країни Середньої Європи (від Північного моря аж до Середземного) новим плацдармом проти Росії, поставте проти них тверду і непереможну заслону! Використайте свої організації як знаряддя допомоги Радянській Росії. Розгорніть кампанію, щоб усі революційні пролетарські партії в Середній Європі діяли з цього погляду одноставно. Будьте пильні, рішучі і сміливі!

Коли так згуртуємось для спільної боротьби, будемо тісніше зв'язані з робітниками в країнах Антанти, в Скандинавії, на Балканах, в Іспанії й Америці, в яких пролетаріат веде постійну боротьбу. Тим ми візьмемо на себе частину страшного тягаря, який гнітить польський пролетаріат і ускладнює його велике революційне завдання.

Тим сплатимо також хоч частину боргу, що лежить на всіх нас перед героїчним піонером світової революції — російським пролетаріатом. Тим зробимо великий рішучий крок до свого власного звільнення.

Робітники! Товариші!

Ваші вороги, капіталісти, до цього часу зводили нанівець наслідки ваших намагань, через те що мали в розпорядженні цілу систему транспорту в Середній Європі, а тому завжди могли відхилити ваш удар. Ви припините це, якщо матимете скрізь свою варту, якщо будете готові битись на кожному місці, якщо будете діяти за єдиним планом. Перед вашою твердою волею мусить капітулювати контрреволюція всього світу.

Геть війни капіталу, хай живе солідарність праці!

Геть капіталізм, хай живе революційний соціалізм!

Геть буржуазні уряди, хай живе Радянська Росія!

Геть Пілсудського, Хорті, Врангеля, хай живе Червона Армія!

Хай живе єдність дій революційного пролетаріату!

Вставайте до дії! До бою! До перемоги!

Прага, 4 жовтня 1920 р.

Виконавчий Комітет Чехословацької
соціал-демократичної робітничої партії.

Газ. «*Rudé Právo*», 5 жовтня 1920 р., № 13. Переклад з чеської.

№ 217

27 жовтня 1920 р. — Оголошення заступника берегівського бургомістра про передачу арештованих комуністів військовому трибуналу

В місті поширилась чутка, що чехословацькі політичні власті 28 числа ц. м. в зв'язку з національним святом Чехословацької республіки амністують арештованих і перевезених в м. Берегове керівників Комуністичної партії. На підставі одержаного з відповідного місця розпорядження повідомляю населення міста, що ця чутка зовсім безпідставна і спіймані керівники комуністів будуть передані суду чехословацького воєнного трибуналу.

Берегове, 27 жовтня 1920 р.

Дюла Гуняді, заступник бургомістра.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 105, арк. 50. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

№ 218

3 листопада 1920 р. — Повідомлення віце-губернатора Підкарпатської Русі міністерству внутрішніх справ Чехословаччини про використання військової сили для подавлення можливих виступів селян

Ужгород, 3 листопада 1920 р.

Повідомляю, що в погодженні з генералом Парі, головним військовим начальником Підкарпатської Русі (від 7 вересня ц. р., № 5244 президіальних справ)*, було вжито заходів, щоб в окремих випадках, коли не вистачить для наведення порядку жандармської допомоги, для здійснення цього застосовувати військо, яке з цією метою буде дано в розпорядження головним військовим начальником.

Підпорядкованим політичним управлінням дано вказівки, щоб якнайенергійніше виступали проти всіх пострілів** і щоб приділяли справі якнайбільшу увагу. Одночасно і крайове жандармське командування в Ужгороді

* В од. зб. не знайдено.

** Так в оригіналі.

одержало вказівки, щоб жандармські підрозділи були в цьому напрямку проінструковані, як діяти.

За віце-губернатора Цивільного управління
Блага (власноручно).

Ф. 714, оп. 1, од. зб. 4, арк. 1. Завірена копія. Переклад з чеської.

№ 219

8 листопада 1920 р. — Прохання селян с. Нижній Синевир до президента Чехословацької республіки про повернення відібраних у них лісів та пасовиськ

Ми, нижчепідписані, жителі с. Нижній Синевир, Підкарпатської Русі, Марамороської жупи, Волівського округу, покійно просимо пана президента дати 3500 бідним страждаючим жителям нашого села можливість, щоб наші нижченаведені прохання були виконані.

Наше село розташовано посередині Карпат, в північній частині Марамороської жупи, біля польського кордону. Тутешній клімат настільки суворий, що населення не може займатися виключно землеробством, тому що тут родить тільки овес і картопля.

З причини суворого клімату, дуже мало в нас обробленої землі, населення займається виключно лісовою працею, яку виконує вже цілими десятиліттями в тутешніх лісах, що розташовуються тут на площі 30—35 тис. ітрів*.

Крім цього, населення займається ще тваринництвом, з чого харчується все наше село, тому що біля села є багато пасовиськ, якими ми користувались весь час за плату.

В околиці нашого села знаходиться біля 30 тис. ітрів лісу, який давно частково належав нашим дідам і батькам, поки колишня угорська держава не поклала руку на

* Міра площі, дорівнює 0,57 гектара.

нашу частину лісу і без будь-якого відшкодження не відбрала від нас ці наші землі.

Ще під час війни намагались наші люди, щоб дістати назад від угорської влади все, що вона несправедливо відбрала від наших батьків, але без успіху. Угорська влада відбрала від нас і можливість користуватись лісами та пасовиськами, і заборонила нам також вирубку дров у державних лісах.

Після приєднання Підкарпатської Русі до Чехословацької республіки ми сподівались, що важке становище зміниться і що життя наше дещо полегшає, але наші надії не здійснилися, тому що нам не дозволено ані дерево рубати в державних лісах, ані користуватись пасовиськами.

Ми вже кілька разів звертались до різних установ в Ужгороді, а також в Празі, посилали делегацію, всюди нам обіцяли, але обіцянки залишились тільки на папері, в дійсності наше становище не змінилось.

У нашому селі є 45—50 інвалідів війни, які після революції повернулись додому каліками, у яких немає ні житла, ні можливості, щоб побудувати хату, тому що не мають грошей; з державних лісів не можуть дістати дерева, тому примушені вони жити зі своїми сім'ями в чужих будинках.

Є тут також сироти та вдови вбитих на війні, яким під час війни було все можливе обіцяно, але після перевероту вони теж нічого не дістають. Зараз у таких вдів немає власного житла; вони сидять без палива в холодних хатах і будуть примушені так жити цілу зиму, бо не мають можливості брати дрова з державних лісів.

Пане президент!

Ми, руські люди, сподівались, що наше становище буде кращим, але тепер терпимо від голоду і злиднів більше, ніж усі народи в республіці. Різні установи обіцяють нам усе, але з обіцяного нічого не дістаємо.

Ми послали вже в березні делегацію в Прагу, пан президент прийняв нашу делегацію, ми одержали від нього наказ до Ужгорода, але в Ужгороді ми нічого доброго не дістали. Вже чотири делегації їздили в Ужгород в справі проведення земельної реформи, у нас теж

була комісія, але земельна реформа до цього часу не проведена.

В інтересах всього населення нашого села кількістю 3500 чол. покірно просимо пана президента дати наказ, щоб було дозволено нашому бідному, голодуючому народу користуватись державними лісами так, щоб ми могли безплатно користуватись пасовиськами, а головним чином, щоб комісія встановила розмір тої площі, яка належала нам і яка несправедливо була відібрана від нас (угорською владою), і щоб вона нам була передана, тому що власної землі ми досі зовсім не маємо.

В такому випадку, якби це не було можливим, просимо, щоб всі ми, все село було переслане в інший будь-який край, де б могли ми займатись землеробством, бо ми є народ землеробський, трудящий, що живе виключно з фізичної праці, якою тут не можемо займатись, тому що немає де працювати.

Повторюючи наше прохання, залишаємось з глибокою повагою.

Нижній Синевир, 8 листопада 1920 р.

(Иде ряд підписів і печаті нотарського та сільського управління в с. Нижній Синевир).

Ф. 26, оп. 5, од. зб. 38, арк. 3. Копія. Переклад з чеської.

№ 220

10 листопада 1920 р. — Розпорядження в. о. жупана Березької жупи Косинському окружному управлінню про вжиття заходів проти захватів лісів селянами

Берегове, 10 листопада 1920 р.

Наказую підпорядкованим мені управлінням всіма за-
собами, застосовуючи жандармерію, війська і карні доне-
сення судам, перешкодити дальшому пошкодженню дер-
жавного майна (особливо лісовим угіддям).

В. о. жупана д-р Рорбахер.

Ф. 714, оп. 1, од. зб. 4, арк. 1. Переклад з чеської.

22 листопада 1920 р. — Листівка Міжнародної соціалістичної партії до трудящих Закарпаття з закликом боротись проти білого терору Хорті в Угорщині

ТОВАРИШІ!

РОБОТНИКИ І ЗЕМЛЕДІЛЬЦІ!

З нікотрих міст то сообшили нам товариші, что подозрительние агітатори ходят по фабрикам і селам, котрі в проказня діла хотят роботников і земледільцев провести. На бунти наговаривають і з проказнима, ложнима обіцянками хотят єдноту пролетаріята в інтересах яких-то загадочних цілей розрушити. На определенное время обіцяют революцію і на таку діяльність хотят і несознательних мас наговорити.

Товариші! Попозерайте добрі, з ким говорите! Попозерайте, кто то, котрий з фальшивими большевитскими лозунгами в губані чесного революційного соціалізма* — комунізма хоче к вам приближитися і вас в проказня діла провести. Сесе не з личних забавок творится. В сей подлой роботі на сліди знакомих кровавих рук спознаєме. Сих фигур із залу Хортієви кивають, против котрих международні революційні соціалісти саму остру боротьбу провадят. Хорті і єго кроваво-ручні офіцерські палачі желаються сюди, на свіжу робочу кров ждані. Нові експлуатируєме територіі, нових рабов хотят собі награтити. Ид сему ділу вас, голодающих бідняков, хотят использовать.

Товариші! Интерес Хортієвих то, чтобы тут не серіозні і не важні возстанія, бунти устроіли, чтобы с тим свое гнилое, насильственное панованіє могли продлинити. Они би хотіли с помощью ирредентов-лайдаков** незначительное возстаніє устроіти, чтобы потому под видом установленія порядка і тут могли поставити ліс шибениць. Достаточно низкая і подлия ид тому, чтобы сесю ціль: ви-

* «В губані чесного революційного соціалізма» — прикидаючись чесним революціонером.

** Ирредента — націоналістичний рух в Угорщині, спрямований на приєднання до Угорщини Закарпаття, яке входило в склад Чехословаччини і частково було населено угорцями.

иртованіє* трудящихся, з самими роботниками і художни-ми земледільцями пробовали приспособовувати.

Каждий сознательний революційний соціаліст, роботник і художний** земледілець, если би на го пришел ряд,** готовий з десяти ногтями препятствовати проклятим попиткам Хортієвих і так і несознательно не може бити на помоч сим разбойникам.

Товариші!

Всесвітову революцію, а з той дов'єдна і діло Подкарпатской Русі і Словакії не довіримо Хортієвим. Движеніє пролетаріята Подкарпатской Русі не оддільное явленіє, але включено в то всесвітовое движеніє, котрой для каж-дого пролетара желізну дисципліну предписує і єдноту приказує. Кто против сего грішит, тот предатель своїх братьев, предатель єдиноотливой революційной волі тру-дящихся.

Викопте**** із своїх рядов предателей і пристихших на шибень***** Хортієвих наємников. Передайте їх на добре заслуженое місто: на дно темниці.

Да живет єднотлива пролетарска воля, котра і напро-тив такой подлой роботи доб'ється освобожденія.

Да живет III Інтернаціонал!

Долой з Хортієвими — разбойниками!

Екзекутивний***** комітет

Международной соціалістической партії

Подкарпатской Русі.

Ф. 63, оп. 1, од. зб. 12, арк. 32. Друкарський відбиток.

* Виртованіє — винищення.

** Худобний — бідний.

*** Ряд — черга.

**** Викопте — викиньте.

***** Пристихших на шибень — дозрілих для шибениці.

***** Екзекутивний — виконавчий.

26 листопада 1920 р. — Відомість збитків, завданих населенню Волівського округу румунськими окупаційними військами в 1919—1920 рр.

№ № п/п	Назва села	Кількість заяв	Кільк. окремих видів шкод	Скільки одержало допомоги авансом і на яку суму	Загальна сума просимої ви-нагороди (к.ч.)	Сума винагоро-ди, призначена комісією по розслідуванню шкоди (к.ч.)
1	Буковець	52			111 912	104 920
2	Голятин	95			721 805	389 500
3	Колочава Нижня	16			26 756	24 380
4	Колочава Вишня	21			14 817	11 880
5	Лісковець	91			679 215	217 720
6	Лозянський	64			68 565	66 725
7	Новоселиця	127			1061 208	244 005
8	Пилипець	71			513 133	142 360
9	Подобовець	36			435 470	283 547
10	Присліп	123			614 125	292 223
11	Рокити	30			81 625	23 170
12	Репінне	138			178 874	139 730
13	Річка	104			90 775	157 580
14	Стара Ростока	68			23/ 120	142 050
15	Синевир	128			253 225	101 090
16	Синевирська Поляна	165			458 036	210 620
17	Сойми	87			213 397	203 220
18	Нижній Студений	39			611 620	132 334
19	Верхній Студений	29			453 240	113 750
20	Тюшка	68			207 571	194 740
21	Торунь	75			832 202	354 763
22	Волове	473	1	1000	1655 682	1008 522
23	Вучкове	81			95 739	117 080
24	Майдан	208			588 123	435 574
25	Ізки	81			717 354	306 395
26	Келечин	98			226 617	217 681
Всього:		2568	1	1000	11147 806*	5635 559

Волове, 26 листопада 1920 р.

Замісник начальника окружного управління
д-р Стебельський.

Ф. 13, оп. 3, од. зб. 253, арк. 108. Рукопис. Переклад з чеської.

* Так в оригіналі.

*1 грудня 1920 р. — Передова стаття газ. «Правда»
про антинародну діяльність буржуазних партій
в Закарпатті*

ПАРТІЇ В ПОДКАРПАТСКОЙ РУСІ

Яка мала наша країнка, так много партій є в ней. Кедь попозераєме на число партій, та или сміятися или плакати треба над том, ож наш полуміліонний народ політично на так много частей роздроблений. Тот, кто не може попозерати вглуб партій, кто не знає, ож сесі партії только видумки ніскольких народообманщиків, тот плаче, але кто знаєт, ож в чем діло, тот сміється. Сміх мало горький, бо велика жаль, ож так много людей найдєся, котрі готові продати діло народа, ож найдутся, котрих дуже легко мож подкупити і обманути. Бо най никто і не подумає на то, ож основаніє сей или дрюгой партії, — єсть требованіє народа. Ніт! Народ не требовал і не требує основаніє жодной партії, бо народ уже издавна маєт свої партії; богатий народ, т. є. буржуазний, капіталістичний — свою партію, а бідний народ, т. є. трудящийся, угнетенний — свою партію. Народ на дві противоположни партії, т. є. класи, розділяється: на едном боці богатий клас стоїт, котрий віком угнетав бідних, ярмо накладжовав на них, скуру* здирав, кров ссав з них, котрий в молоці-маслі купався, крав, грабив, гайновав, пановав, но ніколи нич не робив; а на другом боці бідний клас стоїт, котрого пани віком угнетали, котрий тяжкое панское ярмо тягав, з котрого скуру драли, кров ссали, котрий голодовав і цундравий бив, вічно страдав і терпив нечеловічески муки, но всегда тяжко, потіючи робив, трудився. Так било давно, так є і тепер. Лиш дві партії суть на самом ділі і тепер в Подкарпатской Русі, але хитрость панов зробила больше, чтобы легше било обмановати трудящихся, чтобы перевести** работников і бідних земледільцев. Для сего обмана основали пани 13 (читай: тринадцать) партій. На перву гадку человек і не може подумати, ож

* Скура — шкура.

** Перевести — збити з дороги, ввести в оману.

звідки взялося так много партій, котрі догдеедна панські-поповські інтереси захищають і против единственной партії бідного народа: работников і земледільцев, против партії международних соціалістов, як против чотирнадцатой, — борются. Тринадцать партій лає, бреше на одну, тринадцать остроzubатих, бішених псов хоче з'їсти партію бідного народа, международних соціалістов. Но даремно скрежат зубами панські пси, бо чим больше лають, тим больше укріпляється наша партія, ибо бідний народ уже знает, что тотa партія есть для него найліпша, на котру пани і попи найгорше сердятся, котру всіма силами з всіх боков бранят.

Тринадцать партій! В одной превеликой державі не є больше партій, як у нас в Подкарпатской Русі. Ще і перечислити тяжко їх, но ми попробуємо перечислити, чтобы народ видів, ож які партії хотят его ошасливити. Тут слідуєт: Руські партії: Клерикальна (поповска), Хліборобска (земледільческа), Руська соц.-демократична (петлюровска) і Земледільческий Союз (Штефановский союз). Четири руські партії, но всі в еден міх дуют і всі дов'єдна хотят наполнити бездонний поповський і русько-панський міх з грошами, отграбленими і виманутими от руського народа. Великорусска партія: Трудова (Гагатковска). Чески партії: Ческа аграрна (Селянска Республіканска), Ческа національна соціалістична (Ческа народна). Жидовські партії: Ціоністична (національна народна), Жидовська гражданська. Мадьярські партії: Мадьярска християнско-соціалістична (поповська), Мадьярска партія земледільцев і майстров, Гражданська демократична і Партія Права Мадьяров. Считайте і насчитаєте тринадцать партій, котрі всі без исключения панські партії і больша часть із них поповські партії. Руські попи собі, мадьярські собі і жидовські рабини тоже собі, но всегда в братском союзі з своїми панами і всі дов'єдна против одной партії, против нашей чотирнадцатой — Международной соціалістичной партії виступають і борются. Бивает, что пси иногда за костики друг друга гризут аж до крови, так і пани попи, рабини, т. є. висшеупомянутія партії гризут друг друга; но коли на псов нападає, скажме, вовк, та перестанут кусатися і всі скочут на вовка і з'їдят его, кедь дастся;

так і тоті тринадцять партій, коли угрожаєт їм опасность со стороны чотирнадцатой партії, та перестанут гризти друг друга і нападають на общего ворога, на Международну соціалістичну партію.

Великое счастья, что сеся одна партія много раз больше і сильніша, як тоті тринадцять дов'єдна, бо киби так не било, та уже давно би сожрали пани і попи международных соціалістов. Не могут нас зжрати, та хоть язики видриляют на нас і із всіх боков брешут, лают на нас. Но то не шкодит нам, бо каждый знає тоту пословицу, ож: «песся брехня не слышна до небеса».

Для чего организовали пани так много партій в Подкарпатской Русі, — не тяжко вгадати. Каждый знає, ож ще не так давно не било тут только много партій і лиц в послідніх місяцях выросли, як послі дожджа гриби. Приближуются вибори в парламент і сойм в Подкарпатской Русі і для народообманства нужні партії; для того нужні партії, чтобы пани і попи і їх наемники, предатели трудящагося народа могли внов запановати, чтобы несознательный народ їх выбрав за своїх представителей, за послов.

Но заблуждаются пани і попи, бо народ видит їх уловку і добрі знає, ож голосовати на тих треба, котрі представителі робочого і бідного земледільческого народа, на международных соціалістов.

Газ. «Правда», 1 грудня 1920 р., № 19.

№ 224

2 грудня 1920 р. — Повідомлення Мукачівського жупанського управління Цивільному управлінню про демонстрацію трудящих в м. Мукачеві проти грабіжницького характеру грошової реформи⁸¹

Мукачево, 2 грудня 1920 р.

Сьогодні до полудня, в зв'язку з додатковим обміном грошей, виникла демонстрація значних розмірів перед фінансовою дирекцією, причому було вибито багато вікон у будинку, де тимчасово розміщена фінансова дирекція, а також пошкоджено одяг на деяких поліцейських стражниках, які втручалися.

Демонстранти несли в більшості лозунги інтернаціональної соціал-демократичної партії. Тією демонстрацією хотіли досягти додаткового обміну грошей по курсу 1 : 1.

Фінансовий директор Кадлец мусив припинити роботу і пообіцяти, що після полудня виїде до Ужгорода в цій справі. Це, а також, можливо, і виклик військової частини, призвело до припинення демонстрації. Оскільки ж не можна сподіватись, що фінансовий референт міг би задовольнити вимоги демонстрантів, можна чекати її повторення.

Кількість стражників головного поліцейського управління виявилась при цьому випадку цілком недостатньою. Її швидке і значне посилення є справою невідкладної потреби. Військова поліція теж не була в силах з тією демонстрацією впоратись, необхідно було викликати військову силу.

Я розпорядився додатково про арешт усіх тих, хто заподіяв злочин прилюдного насильства і злочин проти безпеки поліцейської сторожі, як і про віддання їх до седрійного суду* в м. Берегові, поки ще можна буде їх виявити.

Арешт на місці не міг бути проведений, тому що кілька поліцейських стражників проти натовпу в кілька сот чоловік були безсилі.

Було би бажано, щоб седрійний суд почав функціонувати як польовий суд, або щоб надзвичайний стан був припинений, тому що теперішнє становище тільки дискредитує політичні установаи.

(Підпис нерозбірливий).

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 1942, арк. 1. Відпуск. Переклад з чеської.

* Седрійний суд — окружний суд.

*12 грудня 1920 р. — Звернення Кошицької організації Чехословацької соціал-демократичної партії (лівої) до трудящих Словаччини і Закарпаття з акликом до загального політичного страйку**

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Товариші!

Брати пролетарі!

Празький уряд за почином соціал-патріотичних провідників намірився забрати Народний дім в Празі і вислав озброєну поліцію і жандармерію, щоб напасти на Народний дім, вигнати звідти робітників і віддати його правим. Робітники оборонялись від нападу, але під натиском сили змушені були відступити, залишивши вбитих і багато поранених. Після того робітники пішли в парламент, де вимагали повернення Народного дому. Біля парламенту уряд звелів стріляти по беззбройних людях без будь-яких причин, були знову вбиті і біля 30 тяжко поранених та багато легко поранених. В зв'язку з цим усім робітники по всій території Чехії, Моравії, Словаччини, Підкарпатської Русі вирішили розпочати страйк і вимагати:

1. Негайного припинення переслідування безкомпромісного робітничого руху.
2. Негайного звільнення Народного дому в Празі від поліції і жандармерії і повернення його робітникам.
3. Звільнення заарештованих і винагороди та забезпечення поранених робітників.
4. Скинення влади Чорного, який показав, що він є лише виконавчим органом фанатичної, що стоїть за ним, влади Тусара, Майснера і Швєгли, які не зупиняються перед пролиттям робітничої крові.
5. Припинення конфіскацій і негайного введення повної свободи зборів і спілок.
6. У великих маєтках і великих капіталістичних підприємствах негайного запровадження робітничого контролю над усім виробництвом, права представникам за-

* Листівка була видана словацькою і угорською мовами (прим. збірника).

водських Рад або фабричних комітетів на кожному підприємстві негайно переглянути баланси і бухгалтерські книги. Де цією перевіркою буде встановлено, що підприємство має в запасі кошти, робітники, в зв'язку з постійно зростаючою дорожнечою, мають повне право вимагати відразу збільшення зарплати принаймні на 30 проц. Збільшена зарплата в розмірі півмісячного заробітку повинна бути виплачена вже перед різдвом.

7. Щоб робітники скрізь взяли постачання під свій контроль.

8. Щоб зайві квартири і зайві приміщення були відібрані для тих, що не мають квартир.

Робітники повинні повсюди думати про те, що коли парламент і уряд цілком одурили в питанні соціалізації як маєтків, так і найбільших промислових підприємств, то яким чином могла б робітнича маса зробити крок у цьому напрямку і настільки посунути справу соціалізації підприємств, щоб рішення не могло бути готовим до цього скасування.

Робітники! Товариші!

Обстановка, на яку вас наштотхнув уряд і урядові зрадники соціалізму, важлива тим, що вона привела робітничі маси в рух. Не по своїй волі ми всі були поставлені поза законом, використаємо це становище не лише для оборони того, що було від робітників віднято, але разом з тим для наступу за великі, основні вимоги робітничого класу.

Не дамо відняти громадянські свободи.

Будьмо готові до боротьби проти дорожнечі і за підвищення зарплати для всіх робітників.

Будьмо готові до боротьби проти лихварів!

Будьмо готові до боротьби за контроль над усім промисловим і сільськогосподарським виробництвом, за заводські Ради.

Звертаємось до солдатів і легіонерів, не віримо, що ці пролетарі дадуть буржуазії, уряду і правим підбурити

себе на нове пролиття робітничої крові! Мова йде про великі вимоги доби, які повинні бути здійснені. Це початок соціалізації і підготовка до націоналізації найбільших підприємств і великих маєтків, цю вимогу ставили й ставлять найширші верстви народу. Товариші! Мова йде вже не тільки про Народний дім, мова йде про важливу річ, тобто про поразку або перемогу соціалізму. Тому ми будемо не тільки вимагати повернення Народного дому, але зараз будемо вимагати забирати маєтки, квартири, палаци, підприємства, гори й пасовиська для трудящого народу.

Товариші, підготуйтеся, щоб в понеділок розпочати загальний страйк, попередьте і підготуйте ваші околиці, щоб страйк був загальним.

З метою обговорення політичного становища сьогодні о 3 год. після обіду проведемо в великому залі Шалкгазу народні збори.

Всі на збори!

З братерським привітом

Чехословацька соціал-демократична
партія (ліва), Кошіцька організація.

Збірник док. «K prosincové stávrce 1920», Praha, 1954, стор. 68—70. Переклад з словацької. Арх'в Міністерства внутрішніх справ Чехословаччини, РМ 1919—24 IV к 170 №28544 аї 1920.

№ 226

12 грудня 1920 р. — Звернення Ради дії до трудящих Словаччини і Закарпаття з закликом розпочати генеральний страйк

Товариші!

Справа йде вже не про Народний дім, справа йде про важливу річ, саме: не про поразку, а перемогу соціалізму. Тому ми не будемо вимагати лише повернення Народного дому, але будемо вимагати негайно забирати маєтки, приміщення, панські замки, фабрики, гори і пасовиська для трудящого люду. Товариші, готуйтеся на

понеділок розпочати загальний страйк, попередьте і підготуйте свій район, щоб страйк був загальним.

Виконавчий комітет у Празі.

Комітет дії на Словаччині і

Підкарпатській Русі.

За нами стоять 'вся Чехія і Моравія.

Збірник док. «K prosincové stávsce 1920», Praha, 1954, стор. 71. Переклад з словацької. Архів Інституту історії Комуністичної партії Словаччини.

№ 227

15 грудня 1920 р. — З донесення поліцейського управління Цивільному управлінню про збори Міжнародної соціалістичної партії в м. Ужгороді

Ужгород, 15 грудня 1920 р.

14 грудня ц. р. відбулися збори соціал-демократичної партії в Ужгороді, на вулиці Ракоці, № 16, з участю майже 250 чоловік.

Ті збори не були офіційно дозволені.

Виступали д-р Гаті⁸² і д-р Фюзі⁸³.

Д-р Гаті говорив про події в Празі, де буржуазія спровокувала робітників на боротьбу проти себе і спричинила пролиття робітничої крові. Він засулжує власті за те, що пішли на службу до буржуазії. Лаяв вождів правого крила соціал-демократичної партії Тусара, Немца, Соукупа та інших. Обвинувачує власті, що вони чинять дивно, що інакше поведуться з буржуазією, ніж з робітниками. Щоб робітникам ставиться у вину, те з боку буржуазії добре. Пригадує випадок з священиком Ко-сеєм. Висилають з території Чехословацької республіки біженців⁸⁴, яких ми з ласкою прийняли, які втікли від шибениці, хоча політикою взагалі не займались і статей до газет не писали. Цього ми не потерпимо. Ми подали оскарження проти їх висилки. Якщо наша вимога не буде задоволена, ми знайдемо шлях для їх звільнення. Вимагає, щоб робітникам давали краще харчування і не провокували. Протестує проти висилки то-

варишів і проти арешту чотирьох секретарів. Вони солідарні з російськими соціалістами* і з лівою партією**. Вони за революцію безкровну, але якщо буде треба, то по жертвують і своїм життям...***

Начальник поліції Фалтін.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 109, арк. 7. Переклад з чеської.

№ 228

15 грудня 1920 р. — Циркуляр Цивільного управління жупанським і поліцейським управлінням про рішуче придушення комуністичних виступів в зв'язку з підготовкою грудневого страйку

Президія міністерства внутрішніх справ постановою № 27355**** наказує проти незаконних комуністичних проявів і кампаній діяти скрізь без церемоній усіма законними засобами, а саме: включно до арешту винних. Негайно повідомте підлеглі установи, вживіть необхідних всебічних заходів і подайте звіти. Одержати всім жупанським і поліцейським управлінням.

Цивільне управління.

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 1940, арк. 1. Телеграфний бланк. Переклад з чеської.

№ 229

15 грудня 1920 р. — Листівка Міжнародної соціалістичної партії з закликом до трудящих Закарпатської України розпочати загальний політичний страйк в знак солідарності з чеським пролетаріатом

Роботники! Роботниці! Земледільці! Товариші!

Браття вояки!

В Праги зимні, болотні ulиці роботних кровльов поливають! Чеських наших роботних братей кров істоками

* Мається на увазі Російська Комуністична партія (більшовиків).

** Тобто ліве крило соціал-демократичної партії.

*** Пропущена частина док. про вислання політичних біженців з Закарпатської України.

**** В од. зб. не знайдено.

тече! Ческа, німецка, словенска і мадьярска буржуазія имилася і ще пред ярив, пред всяких жребія окончивши ярив на послідню, рішевну боротьбу принуждать пролетаріат. Правобочни соціал-демократії предводители: движеній продавці, Тусар, Немец і товариство їх роботних слуги і наемники капіталістов і гработников приялися, што ши пред ярив притопчуть чехословенский пролетаріат, штоби потом спокійно могли вас і діти ваши нести і гнати на місарню — за интереси французки — противо руских наших братей.

Черного, Мичури⁸⁵ і Жатковича служительна міністерія давна австрійска бирокрація токмо правобочних роботництва продавцей охоть исполнителями суть.

Ограбити, одоброти хотят от роботництва чешаго его тиски журнальний орган, — кровію приобріту свободу.

В Праги роботничество барикадною боротьбою охраняет интереси пролетаріата.

В Кладно чешки рудороботники святим одушевленіем гусситних часов вооружаться і не токмо застановяты уробления для капіталістов, но в твердих военных столпах спішат пражскому пролетаріату на помоч!..*

В Пілзені, Райхінбергу, Комставі, Бріксу, Моравській Остраві, в Брні роботничество так же в войні стоїт.

В Словакії і Подкарпатской Русі пролетаріат дотепер к ногам приложеним оружіем чекав происшествія.

Но в службі французской охраны стоющіе служительна власность далше топчет в пролетарной крові к сяк і для Подкарпатской Русі достиг час на працюваніе.

На цілу Подкарпатску Русь в четверот 12 год. огласиме всеобщій страйк.

Жадаєме:

1. Роботництва умертвляющей служительной міністерії исказаніе с сим ключечно Мичури і Жатковича політичних вітреников отдаленіе.

2. Занятих наших товаришов сейчасное висвобожденіе. Штатарії і военной диктатури отвишеніе, отстановленіе.

* Крапки оригіналу.

3. В цілої Подкарпатської Русі обміненіє грошей кождому в соразмірности 1 : 1.

4. Виданіє муки в цілої кванти. Корінное поправленіє общаго продовольства, провіантного оживленія.

5. Безработних інвалідов і т. д. пошлини (спомогающей плати) сейчасное виплатіє.

6. Всемогущих великих землемаєтників от землі отдаленіє.

7. 30-процентное общое підвишеніє плати і сейчасноуплаченіє 14 дней найма як помощ на свято Рождества.

Товариши! Роботники! Земледільці! Браття вояки! Сію боротьбу на нас принудили.

Як хотят, да будет борьба!

Ми не маєме што стратити!..*

Борьни революції повинности ваші зняти вам треба. Кождий да приспішен буде.

Революційним привітствованієм.

Соціальнона партія
в Подкарпатської Русі.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 109, арк. 108. Друкарський відбиток.

№ 230

16 грудня 1920 р.— Розпорядження віце-губернатора крайовому військовому управлінню про приведення військ ужгородського і мукачівського гарнізонів у бойову готовність в зв'язку з початком загального страйку трудящих Закарпаття

Ужгород, 16 грудня 1920 р.

З огляду на те, що в м. Ужгороді і в околиці, далі в с. Перечині і в м. Мукачеві спалахнув генеральний робітничий страйк політичного характеру, прошу, щоб весь ужгородський гарнізон був наготові і на прохання цивільної адміністрації був переданий в її розпорядження для допомоги. Таких же заходів прошу вжити також відносно м. Мукачева, де тамтешній гарнізон повинен

* Кралки оригіналу.

бути переданий в розпорядження пана голови жупанського управління в м. Мукачеві.

Вице-губернатор Цивільного
управління Еренфельд.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 109, арк. 15. Відпуск. Переклад з чеської.

№ 231

16 грудня 1920 р. — З донесення управління солерудників в с. Солотвині міністерству громадських робіт Чехословацької республіки про страйк робітників солерудника

Сьогодні, тобто 16 грудня 1920 р., було послано таку телеграму:

С т у б а х

Прага, Сміхов.

Сьогодні, 16 грудня, вранці, тутешні робітники приєднались до страйку робітників у Чехії.

Соляні шахти Солотвини.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 109, арк. 91—92. Завірена копія. Переклад з чеської.

№ 232

16 грудня 1920 р. — Резолюція, прийнята на мітингу страйкарів у м. Мукачеві 16 грудня 1920 р.

РОБІТНИКИ! ТОВАРИШІ!

Робітники всієї Чехословацької республіки страйкують. Керівництво партії призначило страйк по всій Підкарпатській Русі. Припиніть роботу! Ми вимагаємо:

1. Усунення влади Жатковича.
2. Негайне визначення норм борошна.
3. Негайний правильний обмін наших грошей.
4. Скасування військової диктатури і надзвичайного стану.

5. Забезпечення свободи друку і зборів.

6. Землю для селян-бідняків.

Хай згине реакція! Слава революційному пролетаріату!

З братерським привітом

Соціалістична партія.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 109, арк. 47. Переклад з угорської.

№ 233

17 грудня 1920 р. — З повідомлення начальника Мукачівського поліцейського управління Цивільному управлінню в Ужгороді про хід страйку трудящих в м. Мукачеві

Мукачеве, 17 грудня 1920 р.

16 грудня 1920 р., о 10 год. 30 хвилин ранку в м. Мукачеві розпочався страйк, викликаний тутешньою Комуністичною партією. Приблизно о 9 год. ранку головне поліцейське управління довідалось, що страйк виникне; воно відразу повідомило про це жупанське управління і командування 23-ої піхотної бригади. Оскільки гарнізон був на навчальному плаці, військова допомога прибула в розпорядження тільки об 11 год. 30 хвилин.

Страйк був викликаний наказом керівництва Комуністичної партії в Ужгороді і мав характер страйку солідарності з Кладно⁸⁶. Об 11 год. 30 хвилин припинила роботу електростанція; перед Робітничим будинком на головній вулиці зібралося майже 400 чол. Цивільна поліція з 10 чол. не була в силах припинити скупчування комуністів і деяких вихваток...*

Шваха, начальник головного
поліцейського управління.

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 1940, арк. 13—14. Переклад з чеської.

* Пропущено докладний опис події.

№ 234

17 грудня 1920 р. — Донесення жандармського відділення в с. Порошкові Цивільному управлінню в Ужгороді про страйк робітників хімічної фабрики «Бантлін» в с. Тур'я Бистра

Порошкове, 17 грудня 1920 р.

16 грудня 1920 р. після полудня організовані в соціал-демократичній партії робітники хімічної фабрики фірми «Бантлін» в с. Тур'я Бистра в складі 170 чол. розпочали страйк.

Страйк цей було розпочато за ініціативою Перечинського секретаріату, і безпосередні причини невідомі, але не виключено, що страйк було розпочато з політичних причин.

Страйкуючі залишили фабрику в повному порядку і тримаються досі цілком спокійно.

Повідомлення надсилається чехословацькому крайовому жандармському командуванню на Підкарпатській Русі, Цивільному управлінню Підкарпатської Русі в Ужгороді і окружному управлінню в Перечині.

Вала, старший вахмістр.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 109, арк. 41. Рукопис. Переклад з чеської.

№ 235

17 грудня 1920 р. — Телефонограма Мукачівського жупанського управління Цивільному управлінню про страйки трудящих в селищах Сваляві, Перечині і с. Тур'я Бистра

Ужгород, 17 грудня 1920 р.*

Сьогодні о 3 год. дня в Сваляві вибухнув простий демонстративний одногодинний страйк, а саме службовців молодшого складу на лісовій залізниці і лісових робітників. Ацетонна фабрика продовжувала працювати. О 4 год., як повідомляє начальник окружного управління,

* Дата док. дописана чорнилом.

страйк буде закінчений. Організація поручилася за спокій і порядок. Це простий одногодниний демонстративний страйк.

Жупанське управління в м. Мукачеві.

18 грудня 1920 р.

Начальник окружного управління в Перечині повідомляє таке:

В с. Перечині і с. Тур'я Бистра страйк продовжується, в Дубриничах працюють. Скрізь спокійно*.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 109, арк. 39. Переклад з чеської.

№ 236

18 грудня 1920 р. — Донесення начальника Свалявського окружного жандармського управління крайовому жандармському командуванню про страйк і демонстрацію робітників у Сваляві

Свалява, 18 грудня 1920 р.

17 грудня 1920 р. о 3 год. дня робітники тутешньої фабрики сухої перегонки дерева, власне, тільки та частина робітників, яка не працює в другім відділі фабрики, припинили т. зв. хімічні роботи і оголосили одногодниний страйк з метою віддати шану товаришам, що загинули в Мості в Чехії**.

Одноразово вождь робітників фабрики Петрушевич повідомив начальника окружного управління пана Секерку, що та частина робітників фабрики, яку можна замінити, а саме — за винятком робітників з хімічної фабрики, піде до 1-ої робітничої колонії, і там робітникам буде роз'яснено значення оголошеного одногоднинного страйку, спокій і порядок не будуть ніяк порушені і що безпека гарантована.

З такими умовами пан начальник Секерка дозволив робітничі збори, які, проте, тривали до 5 год. дня, і

* В док. від «Начальник окружного» до «скрізь спокійно» дописано чорнилом.

** Маються на увазі жертви під час загального страйку 11 грудня 1920 р. в Чехословаччині.

на них говорилося не тільки про події в Мості, але також про обмін грошей, який проходить в Сваляві. При цьому скаржились на те, що за 4 мадьярських крони* робітникам виплачується 1 чеська корона.

Після зборів дійсно голова і промовець Петрушевич із Сваляви закликав людей спокійно розійтись, але його заклик не послухали, і люди пішли демонстрацією з угорськими революційними піснями в напрямку до с. Сваляви.

На шляху близько від Сваляви спробував пан начальник Секерка зупинити людей і закликав їх розійтись, попереджуючи натовп про наслідки, тому що вулиці до Сваляви нижчепідписаним, після усного повідомлення пана начальника Секерки про намір робітників, були закриті за допомогою гарнізону 3-го батальйону 30-го піхотного полку.

Проте люди в кількості майже 1300 чол. не хотіли відмовитися від свого наміру йти до Сваляви і тут демонструвати, хоч і між робітниками знаходилося багато таких, які разом з паном начальником попереджували людей.

Деякі, переважно молодь, кинулись на близьку загорожу і сади, зривали дошки і, таким чином озброївшись, повели останній люд за собою й шли до Сваляви, очевидно, з тим наміром, щоб розгромити податкове, по можливості й нотарське, управління, де щодня проводиться обмін грошей.

При вступі до Сваляви, проте, натовп наткнувся на приведене вже військо і жандармів, які розігнали натовп багнетами.

При цьому з боку війська, яким командував тимчасовий командир полку старший лейтенант Оем, і жандармерії (під моїм командуванням) не було в жодному випадку застосовано зброї, однак було чути щось з 15 пострілів, як здавалося, з військових гвинтівок, правдоподібно, від деяких цивільних осіб, але ніяк не з рядів вищеназваного натовпу, а в різних місцях Сваляви, і є здогад, що стріляв хтось з провокаційною метою.

* Мадьярська корона — грошова одиниця в Австро-Угорщині. Дві крони складали 1 форінт.

Цих провокаторів і їх зброю жандармерія зараз розшукує.

Поранений ніхто не був, за півгодини не тільки в Сваляві, де ніхто навіть не показувався на вулиці, але також і на фабриці був установлений повний спокій і порядок; на фабриці робота продовжується. Заарештований був нижчепідписаним секретар тутешніх соціал-демократів Йозеф Естерфі, який уже на зборах різним підбурюванням і глузуванням наштовхував люд на похід до Сваляви і був на чолі походу; сьогодні він переданий берегівській прокуратурі.

Одночасно подається копія цього до відома відділенню командування.

Скала, старший лейтенант.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 109, арк. 1. Рукопис. Переклад з чеської.

№ 237

21 грудня 1920 р. — Донесення старшого вахмістра Цивільному управлінню Підкарпатської Русі в Ужгороді про припинення страйку робітників фабрики «Бантлін» і державних лісопильних заводів в с. Перечині

Перечин, 21 грудня 1920 р.

В додаток до тутешнього повідомлення від 17/XII—1920 за № 3976 повідомляю, що страйкуючі робітники фабрики «Бантлін» і державних лісопильних заводів в Перечині 20 грудня 1920 р. знов розпочали роботу.

На фабриці «Бантлін» страйкувало 350 робітників, які пропустили 1225 робочих днів. На державному лісопильному заводі в Перечині страйкувало 72 робітники, які пропустили через цей страйк, не рахуючи неділі, 170 робочих днів.

Всього під час цього страйку було 7 чол. заарештовано, а на 47 чол. подано донесення про різні порушення. Після початку роботи між робітниками настав повний спокій.

Такі донесення і повідомлення подані чехословацькому краювому жандармському командуванню Підкарпат-

ської Русі в Ужгороді і Перечинському окружному управлінню.

Франтішек Вокуш, старший вахмістр.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 109, арк. 4. Рукопис. Переклад з чеської.

№ 238

22 грудня 1920 р. — Відозва Міжнародної соціалістичної партії до робітників і селян про посилення боротьби з інтервенцією імперіалістичних країн проти Радянської Росії і про вибори делегатів на конгрес в Любохні

ВОЗЗВАНІЄ К РУСИНСКОМУ НАРОДУ!
РАБОЧИІ! ЗЕМЛЕДІЛЬЦІ! РУСИНСКІЯ
БРАТТЯ!

На польських горах, на руских долинах холодное время стало, орудія оддыхають. На полі брані упавшії наші рускі браття под снігом почивають, і польські пани божатся, что больше воевати с Росіей не желаютъ.

Но под сей тишинов ідетъ военная приготовка. Францускі і англійські буржуї, богачі, капіталісти і всі дармоїдци посилають орудіє, муніцію, канони, что когда весна пріидеть, на польські поля, і на всіх боках Росії, начался пожар, велика война.

Приготовляется Польша, снабжается нароодообманщик Петлюра, убієць Балахович⁸⁷, мобілізуєт Руминія, до шеї оружен Хорті у Венгрії, чтобы на робочих Росії уничтоженній удар донести.

Ніт пощади, ніт отступка Сов. [ітскої] Росії до тих пор, пока повсюди у каждой державі вес народ не извалить гражданское* общество.

Но Сов. [ітская] Росія не зрить безділно сію приготовку буржуазії. При Каменец-Подольску — се от нас только 150 км — 50 руских дивізій готово на борьбу, на войну. Начавше от Бессарабії домак до Сіверного моря, больше як 3 міліони руских большевиков стоїть добрі оруженно.

* Мається на увазі буржуазне суспільство.

Наемник западних буржуев Врангель все снабженіе оставил у Росії, сяк тепер ніт на землі таких наемников, которіі могли би розбити руских. Рускіі мають причину за что воевать; они не графских землю защищают, ибо земля руских земледельцев, не евреев фабрику охороняют, ибо фабрика руских рабочих, не панскі ліса защищают, ибо ліса руских бідних работников.

Вам, русинскіі брати, на сію ярньюю войну треба приготавливаться.

Ибо вас к руским не только родственность по крові і вірі і язиці притігаєт, но і ота общая судьба, что здис і вас пани угнітять, с которими нужно кончално рассудитися.

Но се еще не доста, кедь оружіє їмте в свої руки, чтобисте сяк помогли рускому пролетаріату в сей генеральной борьбі, от которой зависит будуща судьба Ваша і ваших дітей; но треба і добріі тил ид зад себе приготовить.

Нужно Вам заботится о том, чтобы весь пролетаріат в Чехословенскіі в рішительный момент встал как один человек за Москву, за III Интернаціонал.

Посліднія общія стрейки туй, у Чехословакіі, доказали, что вес пролетаріат кріпко стоїть за Москву.

У Праги, Кладно і повсюда много рабочих пострадало, і у Чехословакіі много тысяч число тих, которіі по желанію буржуазіі тепер в арестах заперти.

Задар все!

Робочих революція: все одно насиліям немедленно будет слідовати.

Пролетаріат в Чехословакіі за Москву при III Интернаціоналі станеть.

Января 2—3 числа будет конгрес у Лубохні (Феньгаза), гді нужно, чтобы і русинскіі пролетаріат свої послы вислал. На сем конгресі определится, что пролетаріат Чехословакіі будет ли потперяти на борьбу їхавшіі русинскіі пролетаріат.

Ізбиріте своїх послов і висланников на сей конгрес, обучайте їх так, чтобы на сем засіданіі к III Интернаціоналу стали.

Если конгрес, у Лубохні, к руским большевикам тягнути буде і с нима соединится, тогда весною і пекло розориме.

Да жиет Московский III Интернационал!
Да жиет революция пролетарьов!
Да жиет русинска большевистска партия!
Да жиет соединенна партия революционная всіх рабочих Чехословакии!

С братським уклоном:
Русинска соц. партия.

Газ: «Правда», 22 грудня 1920 р., № 22.

№ 239

22 грудня 1920 р. — Повідомлення газ. «Правда»
про хід грудневого загального політичного страйку
на Закарпатті в 1920 р.

В первом случаї став живим в новой Чехословакии пролетарский союз.

Русини і мадьярски работники с єдним желанієм вели ету боротьбу, которую почали наши чехски браття в Праги.

В Ужгороді, Мукачеві, Солотвині, Новім Селі, Севлюші, Берегові, Перечині, Бичкові, Хусті і повсюди, гді сознательни рабочіи суть, доказали, что реакцію і білий насиллок* не терплять дале.

Повсюда, гді ету мирну нашу демонстрацію пушками і кулеметами хотіли подавити, — рабочий пролетаріят показал, что если о его интересах ідеть діло — то ні от чего не боїтся.

Славна демокрація в своєї грубості за сіє із'явлення сили могучой пролетаріята много товаришив наших і вождей профез** арестовала.

Частное донесеніє слідующе.

Ужгород

В четвер пред полудне у 10 час. опубліковали обший страйк (забастовка), который факт с радостію

* Насиллок — терор.

** Профез — профорганизацій.

приняв сознательний пролетаріат: склепи закрили, торгових очистили, і настала глибока тишина во всем городі. Робочіі почалися йсходити около дома, гді партія соціалістична і канцелярія находится.

В этот момент появилась міліція і безоружений рабочий народ грубо розтіряла і товариша Гаті і Фюзі арестовала і отправила до Берегова.

Мукачеве

В определенное время почался общий стрейк. Табачна фабрика, електричний центр і всі рабочіі оставили міста і с толпами приближались к секретаріату; откуди с краснов заставов больше тысяч отправилось по улиці Кошут. В се время военна сила появилась, і на улицах окружили рабочих. Ужасно било зрїти, когда офіцір приказал идти с пушками на груди рабочих*.

человік разішлася. Потом насилили открыти склепи, і центр на п'ятницю рано прекратив забастовку.

Свалява

У п'ятницю била демонстрація рабочих і чтобы се не допустити, послі нісколько раненій, пулемети нарядили по верху хиж і товариша нашего Естерфі і ищи** других 8 поймали, чтобы їх арестовати. Но на сильній упор рабочих наших славних і сознательных свалявських їх отпустили.

Вилок

Робочіі обезоружили жандорів, поїшли у млин і всю муку разділили бідним, за се товаришей Дьердя і Фріда арестовали.

Сяк било і у Севлюші, гді раздали бідним муку і другі вещи.

Газ. «Правда», 22 грудня 1920 р., № 22.

* З гвинтівками, націленими на робітників. Далі два з половиною рядки знищено цензурою.

** Ищи — ще.

Кінець 1920 р. — Стаття «Календаря «Правди» на 1921 р.», яка викриває політику чехословацького уряду в питанні про автономію Закарпатської України

На землі Подкарпатської Русі тепер такі часи ходять, як в мирних временах, коли послов (киветов) вибирали. Села в неділю в святкових днях лиш так кишаться от вшаліяких панов.

Приходять руські, великоруські і українські панове з милими, ласкавими словами. Говорят, возглашают. В своїх річах і новинках все лем о якої-то «автономії» балакают, что се хотят дати руському земледільческому народу, бо се поможет ему.

«Псам солонину довірити, от панов дачто доброго чекати, — незвичайно!»

Дотепер ще кед к нам пришли, — в час виборов посла, — кед дачто обіщали, — нова порція,* обзерачка** или война слідовала за тим!

Ще все лем з горькими опитами заплатив убогий руський роботник і земледілець, кедь повірив гладким панским словам.

Каждий знает уже днесь, ож як много біди причинила руському народу оглупительна работа попов. На своєї скурі чувствовали, ож лукавий розум казаровжидов, як много долгу, яку велику бідноту наклав на руського простака.

На панских судах тоже лиш то могли видіти, ож одна ворона не видовбає другій очі. Рідко встрічалося, — як біла ворона, — коли худобний человек правду достав проти пана. Особливо, кедь бідний земледілець з двором графа Шенборна нашов собі даяку біду; з тим графом, котрий еден больше землі маєт, як цілий полуміллійонний руський народ. 260000-угро-

* Порція — податок.

** Обзерачка — призов в армію.

ва земля пана графа всегда на его сторону перевисила мірку пана судї (бирова) напротив безземельного руського бідняка.

І так не чудно, кедь руський трудящийся народ осмотрительний і недовірчивий, коли с панамі і їх наемниками має діло, — будь тоті пани русини, великороси или мадьяри.

Але ще горше против панських політикантов, про уловочное майстерованіє котрих уже і руська пословиця точно установила, ож «політика — то панское гунцутство (хитрость)».

* *
*

Что же хотят пани з той автономіей? Можете отвітати з пару словами: Ваші очі витерти і голодні роти заткнути.

Але тадь з порожніх слов ще нігда нікто не наївся. Ваша біднота, ваш голод з автономіей, про котру пани возглашают, — ще не перестане!

Бо что же значит тота автономія?

Автономія: чужое слово і только значит ож: самоуправленіє (самоопреділеніє). Значит, что об'являют і обіщают, что руський народ распоряжается собой, сам себе управляет.

Лем же «лживого человека легче догнати, як хромого пса». І панов дуже скоро можеме на словах їмити.

Автономію, самоуправленіє обіщают, а в тот же час уже продали вас.

Зась так роблят, як віками робили: «про вас, але без вас» рішають.

То обіщают, ож ви будете распоряжатися собой, ож ви будете рішати о своей судьбі, а они между собою, позад ваших плеч уже установили вшитко.

Без того, чтобы позвідовалися от вас, они уже наперед зробили руську автономію. Склалися, виторговали на вашу скуру, як на скуру убитого звіра.

Зробили руську автономію так, що зась лем они пани мають з неї пользу. А ви в панской автономії можете страдати, голодати дальше.

* * *

*

«Із пса не буде солонина». Так же і руськи пани не будут приятелі, братья руських бідняков! Якісь висше сказали, взаді плеч народа уже наперед продали, украли всякое право трудящихся.

Лиш зато, чтобы они к масним службам, к власти добилися, уже наперед зробили закони (конституцію) Подкарпатской Русі. Губернатор і другі висші чиновники — правда, пани. Ож кто за едні, ци треба їх, то і не позвідалися от народа, кому принадлежит вибирати своїх урядников.

Нові міністерії, многосточленное губернаторство посадили на шею руських трудящихся, котрі ані дотеперешное жестокоє мадьярское управление не могли выдержати з много раз меншим персоналом (членностью).

Собі масні куски, на котрих уже і гризуться: руські, великоруські і українські пани, а народу порожньоє, надутое слово: — нич!

Новий уряд, блестящий титул, добра платня, — а народу тіснійши узи (чинчери), менший кусок хліба, большое рабство, так випозерает панська автономія. Вмісто ярма мадьярских панов, журатов, на національний (народний) цвіт вимазанное іго руських панов.

Автономія, котра так зв'язана, что діло віроісповідання, народного просвіщення і внутренних діл руськіе будут в руках панов, а діла фабрик, земель, лісов, порції, продовольствія, — при дотеперішних мадьярских панов в руках чеських капіталістов, фабрикомаетников і правительства будут.

І так єсть в панскої автономії, — автономна, самостійна Подкарпатська Русь. Але в ній живущим поруськи или по-мадьярськи говорящим пролетарам і тепер лиш таке право данно, — ані большеє, ані меншеє, як прежде: — умерти з голоду или оставити мачуху — родну землю і виїхати в Америку, кедь мож.

Пани зробили автономію — без вас. Зато і не чудно, кедь граф Шенборн, котрий даже і не руський, але австрійський німець, — ще і днесь в своїх руках держит 260 тисяч угров землі. Не чудно, кедь в Сваляві, Перечині, Бичкові, Довгом і т. д. ще і днесь чужи капіталісти угнетають і експлуатируют руських, мадьярських робітників і пролетарів іншої народності — еднако. Понятно, кедь худобного сільського і городського народу еднако обдераєт ще і днесь жид торговщик, праві так, як руський духовник. Тадь панська автономія: панське гунцтво.

Стара правда уже, что не добрі з панами з одной миски черешні їсти. Вам, пролетарам, пани хибай обгризнуті косточки зухаблють; наїчтеся з ними, при овсяном ощипкі, кедь даяк можете приобріти овса.

Але что нам робити, будете звідовати?! Дачто лем треба робити, бо так не можете ийти дальше.

Не може бити, чтобы із 500 тисяч русинов і мадьяров, котрі на сей часті землі живють, 499 тисяч голодова-ло, чтобы ще і овсяного хліба не мали доста, чтобы они, їх діти і жони в цундрях ходили, доки 1000 привилегированих (изобраних) панов з всей красотою і добротою живота пользовалися.

Не може бити, чтобы із бідного народу голодний тиф (глушканя) каждый рок жертви брал, — а в тот же час в гомбарах (складах) графа Шенборна і других графов і панов в громадах лежало зерно і всякое продовольствие. Не може бити, чтобы діти руського сільського на-

рода голі, без знання, хворі виростали, доти, доки діти богатих в бархатах, в шовку і розкошах весело годуються.

Что же нам робити? Отвітиме. Ми, міжнародні соціалісти, як партія пролетаров всякої народності, мови, віри, як партія городських і сільських убогих трудящихся, даме на вопрос отвіт:

Требуеме в каждой державі самоопреділеніє, власть, владу всіх трудящихся, — але ціле лем трудящихся.

* *
*

То єсть істинна автономія! Только се-ся може і буде в Подкарпатской Русі біди вигоїти, порядок зробити.

Требуеме для каждого здравомислящаго, працюющего в Подкарпатской Русі, чтобы сам рішал в ділі своей судьби і щастя.

І як вірно то, ож каждый сам знаєт найліпше свою біду — скорб, тогди і то вірно, ож трудящийся Подкарпатской Русі будут знати найліпше зложити основи (фундамент) своей будучности.

Ітак, най рішаєт народ, але лем трудящийся народ сам, про свою судьбу. Се єсть наша міжнародна програма. Знаєме, ож як пролетаріат в Советской Росії розпорядился о собі напротив ворожих капіталістов — панов і буржуазних армій цілого світа, праві так, в каждой державі, значить, і тут легко мож сесе зробити.

Ид достиженію сего лиш воля і організованное споєніє працюющих нужно. Лиш хотіти треба!

* *
*

Ми лиш дасколько руководящих показаній хочеме дати к упражненію сего человеческого права. Так, як то

ми, міжнародні, революційні соціалісти учредити хочемо:

Во-первих, в якому мові: Ми, міжнародні соціалісти, не ділаємо різницю між людиною і людиною, лиш за-то, бо по-великоруски, по-українски, по-мадярски, по-руськи или по-чеськи говорять.

Як дитинка не може собі вибрати батьків, праві так ніхто не винен, що мадяром, руским, німцем или русином народився.

У нас не різниця то, ож хто на якому мові говорить, ані то, ож сестра или другий, як православний, католик или жид молить свого бога. Ми лиш одним образом ділаємо різницю між людьми: Працює ли, робітник ли он, или гайнувший, дармоїд — пан; угнетений, експлуатований бідняк ли он или угнетающий, експлуатирующий богач?!

Ми повне право потребуємо для всіх трудящихся, хоть на якому мові говорять они. Признання кожній мові, най не будуть ані господствующия, ні угнетения мови. Мова руского трудящегося ми також уважаємо (честуємо), як мова мадярского или руського, українского працюющего человека.

Совет (Рада) робітників і земледельцев кожного села должен рішати, який має бити в селі урядовий і шкільний мові.

Где люди разной мови живуть, там мовне право меншинства також обов'язати треба.

Наше міжнародное чувство приказує нам, чтобы все працюющия, хоть на якому мові говоримо, в братской любові спільно організованно жили. Между нами не может бити мовна перегородка (препятствие), національна (на-

родна) ненависть, — дармо хотят з злима руханками (наміреніями) посіяти сесе панове между нами.

Ми любиме каждого трудящагося, хоть на яком язикі говорит или хоть якої віри єсть, але ненавидиме на нашом язикі говорящих своих руських угнетателей-панов.

* * *

*

В господарских (хозяйственных) ділах: Ми, международні соціалісти, требуєме, чтобы землю і ліси от великомаєтников, от графов і от всяких панов взяли. Землю в тоти руки треба передати, котрі годні робити і обробляють єю. Со-віт худобних земледільцев в каждом селі най рішаєт потому, ож на распоряженіє стоящу, освобождаємую землю як іпользуют.

Требуєме, чтобы ліси і пасовиська (пашкови) перешли в общественную собственность, во владініє всіх трудящихся, вмiсто теперешньої личной собственности, или кинштарского (державного) владінія.

Фабрики, рудокопи, машини тоже працюєму обществу требуєме. З рук гайнующих линтяев-капіталістов, дармоїдов-акціонеров передати треба трудящимся — пролетарской державі!

Требуєме, чтобы лиш тот ів, кто робит!

Багатство гомбаров — магазинов тих, котрі з тяжкого труда, пота працюющих награбили, розділити вшитком тим, котрі роблять.

Порядочное жилище (квартиру), одежду хочеме для каждого роблящаго і єго семьи. Полное содержаніє грудних младенцев і стариков, бесплатное обученіє і образованіє дітей — повинность всіх трудящихся, повинность держави. Кєдь дотепер моглисме видержати, із своєї крові годовати дармоїдов-капіталістов, попов, безработних мiліонеров, та тогда дальше не допустиме з голоду і холоду згинуті свою же кров: наших дітей і в тяж-

кой роботі обезсилених, старих братьєв — работников і убогих земледільцев.

Воспитаніє дітей най буде задача пролетарской держави. Каждого дїтвака на знаніє і на роботу треба воспитати (виучити). Задар, на расход держави, так, як в Совітской Росії, аж доти, доки сам не може заробити — як виучений, взрослий работник — свой хлїб.

В школах каждого дїтвака на его собственном, материнском язикі треба учити. Релігія, віра то личное діло, і в сем вопросі най каждый по своей дякі робит.

Не треба постоянного войска, вооруженной армії — убийцев, в котрой сини народа через долги роки отбивают цінное робочее время, — только на дяку капіталістов-панов. Але най буде робоча і земледільческа міліція: (народна охрана), котра должна право народа охраняти і вибороти даже против споених капіталістов цілого світа.

* *

*

Сесе буде напротив панской автономії, істинное, правдивое самоопреділеніє, самоуправленіє пролетаров, работников і бідних земледільцев.

Каждий размишляющий, худобний трудящийся чоловік между двома может вибирати:

Или тисячурочное і дальнійшее ярмо панов, безчинствованіє з нами вні нашей волі; кровавий труд от разсвіта до темноти, — или своя влада, своя власть, свое управление собой.

Или голод в найліпшом случаї з овсяним хлїбом, з графскими великомаетками, — или свободна земля з простохребтовими, ситими, свободними работниками.

Или голі діти, голодні, иззябающія жони, — як тепер, — или довольний, учений, просвіщенный молодеж.

Панська автономія, на медовом мотузі подана і дьоргана жebraцька палиця, — или чесна пролетарська влада! В рабстві панов хоче

те жити і даліше, чи своїми панами хочете бити?! Тепер можете вибирати!

Кто отвращается от дотеперешнього голода, холода і оборванності, хто своєю семьї і своїм дітям щастья, ліпший живот, ліпшу будучность хоче сотворити, — тот лиш в превеликом таборі международних соціалістов може досягнути своєї цілі.

І кто международний революційний соціаліст, тот с нами в'єдно провозглашает:

Долой з панской автономіей!

Да живет самоопределение трудящихся цілого світа!

«Календар «Правди» на 1921 рік», Ужгород, 1920 р., стор. 55—60.

№ 241

16 січня 1921 р. — Резолюція з'їзду лівого крила соціал-демократії Словаччини і Закарпатської України в Любохні⁸⁸ про вступ до Комуністичного Інтернаціоналу

З'їзд робітників словацької території, який відбувся 16 січня в Любохні, висловлює свою непохитну згоду з засадами III Інтернаціоналу і оголошує від імені організованих робітників Словаччини, що їх найпалкішим прагненням є стати на бік усіх робітників світу, об'єднаних в III Інтернаціонал. В нинішню добу заворушення в цілому світі і руйнування капіталістичної системи визначити майбутній розвиток можуть тільки одноставно організовані робітники. Тому для нас також умови, встановлені для вступу до III Інтернаціоналу, прийнятні, і ми готові всі ті умови без винятку визнати і керуватись ними. Тільки на час, поки чехословацька соціал-демократична партія (ліве крило) на своєму наступному партійному з'їзді також безумовно визнає всі умови III Інтернаціоналу, будуть ще зберігатись попередні стосунки. Проведення точної і єдиної зміни назви партії відповідно 17-ої умови залишаємо нашому тимчасо-

вому виконавчому комітету, якому доручаємо необхідні організаційні роботи на Словаччині і об'єднання з чеською лівою. Повноваження цього виконавчого комітету закінчується, як тільки наступний з'їзд чеської лівої прийме без застережень умови III Інтернаціоналу.

Збірник док. «Založeni komunistické strany Československa (1917—1924)», Praha, 1954, стор. 83. Переклад з чеської. «Vorwärts» р. 33, 19 січня 1921 р., № 15.

№ 242

20 лютого 1921 р. — Лист об'єданого з'їзду Комуністичної спілки молоді робітникам усіх національностей Чехословацької республіки

Товариші і товаришки!

Перше привітання нині об'єднаної революційної робітничої молоді всіх партій в Чехословацькій республіці належить вам, дорослим робітникам і робітницям. Але наше привітання є також закликом, який має вам нагадати про важливість доби і розбудити до боротьби. Хочемо вам усім, які тужите за звільненням пролетаріату соціальною революцією від суспільних порядків, які віджили, за звільненням пролетаріату всіх країн від голоду, злиднів і безробіття, нагадати, що необхідно рішуче приступити до створення тієї зброї пролетаріату в його боротьбі за звільнення, яка є передумовою успіху боротьби: до заснування Міжнародної комуністичної партії в Чехословацькій республіці.

Німецька ліва стоїть безпосередньо перед створенням Комуністичної партії, словацька партія висловила без застережень за III Інтернаціонал, отже, тільки від чеської лівої залежить цілком замкнути це коло.

Закликом до боротьби є наше привітання. Тому що народжена в боротьбі, для боротьби створена, не знає Комуністична спілка молоді Чехословацької республіки іншої мети, як підготовка і ведення непримиренної боротьби проти міжнародної буржуазії та її посібників.

Робітники і робітниці Чехословацької республіки!

Робітнича молодь кличе вас в лави борців соціальної революції. Наслідуйте приклад молоді! Пролетарі всіх народів цієї держави, єднайтесь! Об'єднайтесь під прапором Комуністичного Інтернаціоналу, об'єднайтесь для боротьби за Радянську Росію, для боротьби за комунізм!

В ту хвилину, коли чеська, словацька, німецька і мадьярська пролетарська молодь об'єднується в Комуністичній спілці молоді, погляньте на нас, дорослі трудівники і трудівниці, з певною надією, що в своїй боротьбі знайдете в найближчий час опору в Спілці комуністів усіх народів Чехословацької республіки.

Хай живе Комуністичний Інтернаціонал молоді!

Хай живе III Комуністичний Інтернаціонал!

Хай живе інтернаціональна Комуністична партія Чехословаччини!

Комуністична спілка молоді
Чехословаччини.

Прага, 20 лютого 1921 р.

Збірник док. «Založení komunistické strany Československa (1917—1924)», Praha, 1954, стор. 92—93. Переклад з чеської. «Mladý komunista», ročník 1, 1 березня 1921 р.

№ 243

4 березня 1921 р. — 3 листа начальника Великобичківського окружного управління Цивільному управлінню Підкарпатської Русі з проханням про посилення поліцейського нагляду в окрузі в зв'язку зі зростанням революційного руху

Великий Бичків, 4 березня 1921 р.

Прошу звернути на тутешній округ належну увагу з державно-поліцейського погляду, і щоб при організації поліцейської служби в жупах Підкарпатської Русі було приділено особливу увагу цій найсхіднішій території, особливо Великобичківському округу, виходячи з таких підстав:

Цей округ один з найбільш промислових на Підкарпатській Русі, через те що тут є такі підприємства:

1) В с. Малий Бичків є акційне товариство хімічної промисловості «Клотільда» (генеральна дирекція в Будапешті), що виробляє деревне вугілля, деревний спирт, ацетон, оцтову есенцію, кристалічну соду. Працюють тут 600 робітників, в лісі для фабрики працює 800 робітників. Службовців 25. Директори Френкель і Райх. За професіями робітники організовані в професійну спілку робітників хімічної, будівельної і цегельної промисловості Чехословацької республіки з центром для Підкарпатської Русі в Перечині. До фабрики належить лісопильний завод, на якому працюють 80 робітників і 8 службовців, і цегельня з 40 робітниками і одним майстром.

2) В с. Кобилецька Поляна є чавунно-ливарний і сталеливарний завод Йозефа Братмана (з центром у Відні). Виробляє сокири, мотики, праски, плити, залізні груби, запасні частини з чавуну і лебідки. Працюють 125 робітників і 11 службовців.

3) Державні соляні шахти в Солотвині видобувають кам'яну сіль, працюють 348 робітників за угодою, 457 без угоди, 15 службовців, 15 нижчих службовців, 3 писарі і 4 слуги.

Робітники всіх трьох підприємств політично організовані в Комуністичній партії, хоча тут за останній час розвиває свою діяльність і соціал-демократична партія (праве крило Пуза), секретар якої Іван Пруц перебуває в с. Великий Бичків. Але проте робітничий рух проходить тут в більш мирних рамках, ніж це було в західній частині Підкарпатської Русі, і це тому, що тут робітник міцно прив'язаний до підприємства, яке є його єдиним годувальником (він одержує приміщення, опалення, світло, є заводська крамниця і т. д.)...*

Начальник окружного управління
(підпис нерозбірливий).

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 165, арк. 89—90. Переклад з чеської.

* В кінці док. звертається увага на слабу організованість поліцейської служби в прикордонному районі.

9 березня 1921 р.* — Листівка Ради профспілок
Берегівського округу з закликом до селян боротися
за демократичне проведення земельної реформи

ЗЕМЛЕРОБСЬКІ РОБІТНИКИ! ТОВАРИШІ!

Для того, щоб ви могли поліпшити ваше нестерпне економічне становище, щоб покінчити з обробіткою землі за половину чи третину врожаю, щоб жалюгідну батрацьку долю замінити на становище, гідне людини, необхідно провести земельну реформу, яка віддасть землю тим, хто її обробляє, — але не так, як того бажають великі землевласники: щоб дрібну частину їх маєтків за дорогу ціну нав'язати вам, щоб ви після цього, скільки житимете, лишались рабами великого капіталу.

Сучасним загарбникам землі ви не платіть ні філера, нехай безплатно повернуть її тим, кого пограбували.

13 березня 1921 р. о 10 год. ранку ми проводимо з'їзд землеробських робітників!

З'їзд відбудеться в м. Берегові в великому залі готелю «Орослан». Сюди, звичайно, повинен прийти представник від сільськогосподарських робітників кожного села. На з'їзді ми обмірковуємо й колективну угоду сільськогосподарських робітників.

Якщо ви самі не подбаєте про ваші інтереси, то завжди терпітимете злидні.

Рада профспілок.

Ф. 669, оп. 1, од. зб. 38, арк. 3. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

* Листівка поширювалась 9—10 березня 1921 р. серед селян с. Бена, Берегівського округу. Див. ту ж од. зб., арк. 4.

№ 245

23 березня 1921 р. — Телеграма Цивільного управління Берегівському жупанському управлінню про боротьбу з поширенням комуністичної підпільної літератури

В м. Мукачеві та Сваляві були конфісковані посилки вагою в декілька центнерів, які містили в собі підпільні комуністичні брошури, гектографовані більшовицькі листівки з Відня, Праги, Москви та Берліна.

Ці посилки прибули в м. Мукачеве в адреси різних профспілкових організацій і приватних осіб, в с. Сваляву — в адресу робітничого кооперативу. Вони призначені для розповсюдження на Підкарпатській Русі і служать комуністичній агітації.

Всі ці посилки прибувають виключно від народної книжкової торгівлі «Рунг і компаньйон» в Ліберці і містять також, крім інших, русинською мовою написаний і не дозволений цензурою «Календар «Правди» на 1921 рік», виданий в Ужгороді і надрукований у Відні, IX район, Алзерштрассе, 50. Подібні друковані видання знаходяться і в с. Тересві й ще далі, і є підозріння, що вони могли дійти й до с. Перечина, випадково й до с. Довгого в адрес комуністичних робітничих профспілок або приватних осіб.

Звертаючи увагу на цю найнебезпечнішу пропаганду, вимагаю негайно провести енергійне розслідування в с. Довгому і проти винуватців, тобто розповсюджувачів, вжити найсуворіших заходів.

Цивільне управління —
політичний референт.

Ф. 14, оп. 1, од. зб. 51, арк. 58. Переклад з чеської.

№ 246

30 березня 1921 р. — Протокол зборів селян с. Новоселиці про вимогу землі

ПРОТОКОЛ

написаний в селі Новоселиці 30. III. 1921 о ділі розділення землі, что уже давно обіцяют пани бідним лю-

дям. Но ми видиме уже, що пани і тепер лиш обманують худобного чоловіка, бо ще і свої распоряженія не хотят исполнити; зато ми єдиногласно рішили, що уже не віримо распоряженію о розділенії землі і що уже не можемо чекати, доки пан, жид і наш поп передадут нам нашу часть. Тота земля наша була, ми били єї собственники, і тепер буржуї владуют нею. Село єдиногласно висказалося, що дальше без землі жити не може і зато просит, чтобы землю правдиво розділили между сельским бідним працюющим земледільским народом. І худоба без пасвиска є, бо все принадлежит жиду из Хуста Краусу или севлюской барині. Сесі не живють в селі, і тут бил товариш із Севлюша і просвітил нас. Ми тепер знати хочемо, ож прочтосме воевали і кедь демократія то значит, чтобы так било, як народ хоче, тогди прочто має ще і днес лем пан правду? Селі Новоселиці нужни ораниця і пасвиско, ид землі село право має і без неї существовати дальше не можемо. У нас дуже увеличилось число безземельних землероботников, так, наприклад, много таких, котрі нігде нич не мають, ані кусок землі і много дуже бідних земледільцев. Зато тепер цілоє село требует, чтобы панські землі, які найдутся в готарі села, били между народом розділені. Розділити треба маетки баронки Перені, Енгліша і Крауса, також ліси «Егреш» і землю і ліс королівського плебана*. Сесі землі і хащі били отняті от села, они колись принадлежали селу, і тепер село требует свое майно назад. Пани ані не знають, ані не годні обробити землю і ми трудимся на ней. Так тяжко в днешні дні жити, ще такі подлі часи ніколи не ходили над нами, біда така велика, что уже дальше перетерпіти не можно. Давно то говорили, ож: смердячий русине, «куш», але тепер Подкарпатська Русь є, і чехи розказуют. Але і тепер не має правду бідний народ; прежде ще хоть лем сухой голузя можно било набрати в лісі, але днес жандарі в с. Королеве понесуть чоловіка і страшно б'ють. Та так робити слободно? Губернатор Жаткович депутації села все пообіцяв, а журат лишь штрафует дальше за дрова. Новинку «Правду», котра істинно виписує нашу правду, жандарі зконфіскуют, насильно

*.Плебан — священник.

одбирають із рук бідного чоловіка. Та де є справедлива демократія, кедь ще і свою милу новинку не дозволяють читати? То не красное діло, бо і так велика темнота между народом, а народу лиш рум розділяють. Наше требованіє єдним словом заявляємо, чтобы не говорили, ож нич'сме не сказали, і заявляємо, что на нашу землю най нікто не положит ноги, бо ми землю от грабителей назад взяли. Что нам не принадлежит і что нас не интересує, до того ми ані словом, ані ділом не дотулимеся, — но уже доста билисме слугами.

123 підписи.

Газ. «Правда», 22 квітня 1921 р., № 16.

№ 247

Не раніше березня 1921 р. — Відомість Косинського окружного управління про кількість голодуючих в селах Батьове, Бовтрадь, Рафайлове з листопада 1920 р. до березня 1921 р.*

с. Батьове 1920—1921

Список незабезпечених на окремі місяці:

1 листопада	1002 особи
1 грудня	1015 „
1 січня 1921	1150 „
1 лютого	1172 „
1 березня	1227 „
1 квітня	1227 „
1 травня	1251 „

с. Бовтрадь 1920—1921

Список незабезпечених на окремі місяці:

листопад	384 особи
грудень	384 „
січень 1921	524 „
лютий	534 „
березень	549 „

* Датується за змістом.

с. Рафайлове 1920 — 1921

Список незабезпечених на окремi місяці:

листопад	411 осіб
грудень	440 „
січень 1921	550 „
лютий	571 „
березень	580 „

Ф. 714, оп. 1, од. зб. 57, арк. 1—5. Переклад з чеської.

№ 248

4 квітня 1921 р. — Інтерпеляція комуністичних депутатів чехословацького парламенту з вимогою надання політичних прав трудящим Закарпатської України

Як тільки весною минулого року громадськості стало відомо про призначення американського громадянина Григорія Жатковича регентом Підкарпатської Русі, місцева соціалістична партія розпочала активну кампанію проти цього призначення, і, нарешті, коли призначення відбулось, робітники виступили проти Жатковича загальним страйком. Реакційні русинські партії, які тоді ж були на Підкарпатській Русі, закидали наклепами соціалістичну партію. Серед наклепів було дуже часто чути й такий закид, що чехословацький уряд підкупив вождів русинської соціалістичної партії, і тому вони були проти того, щоб Підкарпатська Русь мала регентом не чеха, а русина.

Дійсно те, що місцева соціалістична партія ні тепер, ні тоді не мала нічого проти того, щоб Русь мала русинського регента, але з самого початку ставилася з великим недовір'ям до регента Жатковича, дуже добре знаючи реакційні партії та їх клерикально настроєних авантюристів-ватажків, які використовували Жатковича для своїх особистих та іредентистичних цілей. Жаткович спирався на русинську народну партію, про яку відомо на всій Підкарпатській Русі, що її дуже міцні нитки зв'язують з угорськими іредентистичними колами.

Своєї симпатії до Підкарпатської Русі ця партія просто не ховає, бо ще недавно вона писала в своєму офіційному органі, що в Угорщині панує зараз ідеальний християнський дух.

Про ватажка іншої русинської партії* загальновідомо, що під час виникнення війни він був, як угорський офіцер, одним з найлютіших гнобителів, який усіма засобами переслідував русинів, після того (як нотар села Іза в Марамороській жупі) розтратив велику суму і зник, щоб за кілька тижнів виринути ватажком партії Жатковича.

Можна було передбачати, що влада, яка спирається на такі партії, не зможе сумлінно виконувати роботу, яка веде до консолідації. З незадоволенням констатуємо, що це передбачення русинської соціалістичної партії було виправдано діями владаря Жатковича і його замісника Еренфельда протягом 10 місяців. На Русі панує зараз найбільший непорядок. Люд у містах і промислових районах терпить найбільші злидні, перебуваючи цілими місяцями без роботи. Внаслідок голоду тепер серед населення з'явилися епідемії. Марна наша спроба змалювати жахливі умови, в яких перебуває люд русинських сіл. Виправдати це не можна. Це треба бачити, щоб знати, що тут необхідно негайно радикально вирішувати, бо інакше настануть на Підкарпатській Русі такі події, які потрясуть підвалини усієї республіки до основи.

Тоді, як русинський народ голодує, угорська іредентистична пропаганда діє цілком одверто. Це можна пояснити лише тим, що віце-президент Еренфельд, цей представник австрійської вищої шляхти, перебуває у виключно добрих стосунках з угорськими іредентистичними колами. Очевидним наслідком цієї дружби є те, що в той час, коли останні політичні партії не можуть організувати збори через надзвичайний стан, робітники не можуть організувати, нарешті, навіть професійних зборів (так, наприклад, не було дозволено великих зборів русинських робітників хімічних підприємств, на яких мали говорити про колективну угоду), — ватажки угор-

* Мова йде про майора Пузу — лідера руської соціал-демократичної партії.

ської іредентистичної партії, так зв. партії права, навпаки, виступають у мадьярській святковій формі на зборах іредентистично настроєного угорського міщанства.

До страждань русинського народу віце-президент Еренфельд ставиться якнайбільш байдуже, а підтримує іредентистично настроєних угорських власників виноградників і поміщиків, щоб вони ще більше визискували русинських робітників, ніж при угорській владі, і, навпаки, всім прагненням іредентистичних кіл іде назустріч з великою готовністю.

Найкраще це характеризується переводом берегівського міського голови, бо ми щось не пам'ятаємо, щоб місцеві робітники мали особливі симпатії до міського голови, вони вже давно, звичайно, марно вимагали його усунути за вороже ставлення до робітників. Коли ж проводирі угорських іредентистичних партій поскаржились віце-президенту Еренфельду на чесько-шовіністичну поведінку міського голови, то віце-президент негайно розпорядився перевести його. Тим самим посилюється відвага і сміливість угорських іредентистичних кіл до такої міри, що вожді угорської правової партії в одній анкеті вимагають дозволу користуватись угорським прапором, угорським гімном, угорським знаком.

Губернатор Жаткович висловився після свого уходу, що він дуже любить угорців, і що тільки рахуючись з чехами, він так негативно ставиться до прагнень угорських партій. Гаслом «Здобути автономію Підкарпатській Русі» він закликав угорські іредентистичні партії до спільної боротьби.

Зараз на Підкарпатській Русі групами заарештовують вождів соціалістичної партії і тримають їх у тюрмах по обвинуваченню у ворожому ставленні до держави, поки суд не з'ясує їх невинність і не накаже звільнити. Жандарми конфіскують дозволені цензурою газети соціалістичної партії і брутально поводяться з поширювачами газет. В с. Нижня Візниця недавно жандармський патруль так побив продавця газет, що, за свідченням лікаря, його рани загояться тільки через 14 днів.

Тересвянські жандарми побили одного чоловіка так, що йому було зламано руку. Його гріх полягав у тому, що він поширював газети, які відповідні установи цензу-

рували. Тоді як русинська влада будь-яку діяльність соціалістичної партії і професійних організацій кваліфікувала як антидержавні виступи, вождь угорської іредентистичної партії декілька днів тому сказав у вічі віце-президенту Еренфельду, що чехи на Підкарпатській Русі лише гості і ще пишатимуть за це гостювання. Тому, хто так сказав представникові чехословацького уряду, не було нічого. Ми мусимо якнайрішучіше протестувати проти напрямку, який на Підкарпатській Русі перешкоджає робітничому руху, і проти дурної політики, яка має своїм наслідком поширення угорського іредентистичного руху.

Самий відхід Жатковича не може розв'язати кризи на Підкарпатській Русі, а повинен бути звільнений також віце-президент Еренфельд, він такий же грішник, як і Жаткович. Необхідно усунути усіх тих, хто протягом останніх 10 місяців брав участь у ганебній владі на Підкарпатській Русі.

Тому ми запитуємо уряд, чи згодний він виправити становище на Підкарпатській Русі:

1. негайно відкликати віце-президента Еренфельда.
2. По можливості придушити іредентистичний рух.
3. Охороняти законну волю робітничого руху й карати протизаконні й brutальні дії місцевих властей.
4. Вислати на Підкарпатську Русь комісію, створену з представників усіх парламентських партій, щоб парламент мав правдиву з усіх боків і відповідну дійсності картину тамошніх жахливих умов.

Прага, 4 квітня 1921 р.

Светлік, Шурані та ін.

Всього 21 підпис.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 106, арк. 95. Друкарський відбиток. Переклад з чеської.

№ 249

24 квітня 1921 р. — Повідомлення управляючого маєтку в с. Дібровці про захоплення селянами с. Зняцева орних земель маєтку

Старший управляючий землеволодіння пан Франтішек Мах свідчить про таке:

18 квітня 1921 р. почали деякі селяни із с. Зняцева, не маючи дозволу ні від властей, ні від землеволодіння, обробляти частину землі, яка належить до землеволодіння, а саме парцелу, звану «Драгиня».

Жандармська станція в с. Середньому була повідомлена і запрошена на допомогу, але через малочисельність ніяк не могла тій незаконній дії перешкодити.

Зняцівці не задовольнилися обробленням ґрунту, досі не засіяного землеволодіння, а заорали вже цілком 10 ітрів конюшини, чим спричинили маєткові значну шкоду, оскільки велика частина лук і пасовиськ була, за розпорядженням районної контори, здана навколишнім селам в оренду, враховуючи, що втрати будуть оплачені саме з тієї парцели.

Внаслідок того вчинку селян був зірваний цілком намічений посівний план, що базувався саме на тій парцелі, добрий ґрунт якої мав бути використаний для вирощування поліпшених сортів картоплі, для чого була створена в маєтку станція по вирощуванню під керівництвом д-ра Вебра.

Управління маєтку просить суворої кари винним, щоб перешкодити дальшим протизаконним діям, які роблять інтенсивне господарство неможливим.

Ужгород, 24 квітня 1921 р.

Франтішек Мах, власноручно.

Ярослав Сврчек, інженер, власноручно.

Ф. 13, оп. 3, од. зб. 1179, арк. 4. Завірена копія. Переклад з чеської.

№ 250

13 травня 1921 р. — З передової статті газ. «Правда» про значення і необхідність для трудящих створення Комуністичної партії

*... Тут є час, тут є послідня година, чтобы і в Ческо-словенской республикі і в Подкарпатской Русі заоснована била Комуністична партія. Нужна она тутейшому

* Пропущено понаток док., де дається короткий виклад розвитку міжнародного комуністичного руху, в тому числі в Чехословаччині.

пролетаріату, як дождь сухої землі. Треба, чтобы уже раз, наконец, зналисме, кто з нами і кто против нас. Най утікнуть от нас ті фальшиві «роботники» і «земледільці», котрі бояться от слова «комунізм». Горячое наше желаніе, чтобы наші ряди чисті били, чтобы в нашем таборі лиш тоті товариші находилися, котрі дійсно желают пропасть гнилому капіталістичному ладу і котрі вмiсто нинішнього проклятого строю дійсно із всіми силами стараються заосновати щасливу будучность, соціалістичний лад.

Най не гризуть наше тіло всякі черваки і п'явки, най не заостановлівають з своїм малодушіем і трусливостью нашу революційну роботу ті, котрі не годні или не хотят жертвовати за побіду, котрі лиш плоди побіди любили би использовать. Проч з ними! Най переходят в другий табор, в тот табор, в котром не треба рисковати, не треба жертвовати, най инде, наприклад, в таборі независимих соціалістов помагають дрiляти* воз капіталістов-панов.

Но главным образом зато нужна Комуністична партія, бо лиш в ней може совершиться окончательна і з'єдиненна організаційна работа, лиш в ней може вибудоватися кріпка боева, дійсно революційна організація работников і худобних земледільцев; без сего — як декабрьські і нинешні собитія найліпше доказуют, — ще і честні, воодушевлені борци соціалізма-комунізма не могут полезну роботу кончити.

Пражский майский конгрес рішучий буде на пролетарский рух Ческословенской республіки уже і в ближайшей будучині. Буржуазія уже і сяк і так лиш большевиками, комуністами називает нас, дійсно революційних работников і земледільцев. Что же? Ганьбитися нам за тоту назву і за тоє ім'я, яке гордо носят наші братья руски, українски большевики і весь революційний трудовий народ цілого світа? Ніт! Не слободно нам ганьбитися із назвою большевик-комуніст!

Наopak, — ми всі горді, что і без комуністичної партії пани і їх наемники уже больше як рок большевиками-комуністами називают нас. Очестим, прославим же, наконец, і самих себе з тою назвою!

* Дриляти — штовхати.

Будьме всі членами великої, сильної
Комуністичної (большевицької) партії!

З таким рішенням висилає революційний пролетаріят Подкарпатської Русі своїх делегатів на майський пражський конгрес.

Да жиет Комуністична (большевицька) партія Чехословакії і Подкарпатської Русі!

Да жиет III Комуністичний (большевицький) Інтернаціонал!

Газ. «Правда», 13 травня 1921 р., № 2.

№ 251

16 травня 1921 р. — Резолюція організаційного з'їзду Комуністичної партії Чехословаччини, який відбувся 14—16 травня 1921 р., про вступ до III Комуністичного Інтернаціоналу

З'їзд чехословацької соціал-демократичної лівої урочисто оголошує про безумовне приєднання до III Інтернаціоналу в Москві. В цей момент з'їзд змінює назву партії «соціал-демократична ліва» на назву Комуністична партія Чехословаччини, чим оформляє фактичний розрив з партією соціал-патріотів. Присутні делегати від імені своїх організацій урочисто зобов'язуються виконувати при всяких обставинах обов'язки, висвітлені в двадцять одній умові⁸⁹, тобто не тільки в період тимчасового спокою, але і під час довершення класової боротьби, яка повинна перейти у відкриту війну з капіталізмом.

Див. протокол організаційного з'їзду Комуністичної партії Чехословаччини, який відбувся в Празі—Карліні 14—16 травня 1921 р.

Збірник док. «Založení komunistické strany Československa, 1917—1924», Praha, 1954 р., стор. 133.

24 травня 1921 р. — Донесення жандармської станції в с. Солотвині крайовому жандармському управлінню в Ужгороді про страйк робітників соляних шахт

Солотвина, 24 травня 1921 р.

24 травня 1921 р. о 6 год. ранку в тутешніх державних соляних шахтах виник страйк, а саме — до 9 год. ранку тільки серед ремісничих робітників цих шахт (теслярі, слюсарі, електромонтери), а потім о 9 год. до нього приєдналися всі гірники шахти.

Приводом до страйку згадані ремісники використали нове призначення дирекцією старшим майстром заводських майстерень майстра, який саме прибув до с. Солотвини, Франтішека Бакеша, чеської національності.

Після початку загального страйку (9 год. ранку) робітники мали намір надіслати депутацію для переговорів з дирекцією соляних шахт в с. Солотвині, яка, проте, категорично відхилила всякі переговори з робітниками і оголосила, що роботи в шахтах не будуть розпочаті, поки не буде прямих вказівок від керівних установ гірської промисловості, вірніше, від міністерства громадських робіт в Празі.

Обидві соляні шахти, як шахта Франтішека, так і Людвіка, були відразу від початку страйку оточені військом і жандармерією, і доступ до них робітників припинений, за винятком деяких, викликаних за посвідченнями.

Повідомлення Великобичківському окружному управлінню і донесення Рахівському відділенню жандармського командування були одночасно подані.

Карел Блюмауер, старший вахмістр.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 109, арк. 140. Рукопис. Переклад з чеської.

27 травня 1921 р. — Резолюція загальних зборів комуністів Берегова* про підтримку 21 умови вступу до Комінтерну; прийнятої на II Конгресі Комінтерну

Все членское совіщаніє воодушевленно привітствует основаніє Комуністичной партії Чехословенской республіки. За другое важное діло держит совіщаніє, чтобы уже основана Комуністична партія включила в себе пролетаріят всіх народностей в республіці. Все членское совіщаніє требует, чтобы партія в своей тактиці в вибудованію своїх організацій, в своей агітації, єдним словом в цілом партійном життю, строго держалася при **21 пунктах**, принятих на другом Конгресі III Інтернаціонала. Совіщаніє требует, чтобы всі партійні організації і всі члени партії строго міркували, чтобы молода партія не перешла под впливє соглашательських проводників і чтобы сесі опортуністи не звели партію з істинно революційного путі. Таких елементов — будь они проводники — оддалити треба з партії. В днішнем международном положенію наша партія только **наступательну** політику може вести. Требуется совіщаніє, чтобы нова партія в смислі 21 пунктов строго централізовано біла вибудована, і в партії так проводники, як і члени подчинилися дисципліні.

Газ. «Правда», 4 червня 1921 р., № 20—22.

* На зборах були присутні 400 комуністів, з яких лише один голосував проти цієї резолюції.

Розділ IV

Посилення революційної боротьби трудящих Закарпаття під керівництвом Комуністичної партії

(травень 1921 — грудень 1923 рр.)

№ 254 — 316

№ 254

22 червня — 22 липня 1921 р. — Из резолюції III Конгресу Комінтерну про прийняття Комуністичної партії Чехословаччини в члени Комінтерну*

Конгресс одобряет резолюцию Исполнительного Комитета о принятии Чешской Коммунистической партии.

Конгресс ждет от Исполнительного Комитета, что он добьется проведения 21 условия в Чешской Коммунистической партии и будет настаивать на том, чтобы возможно скорее образовалась единая Коммунистическая партия рабочих всех наций Чехословакии, партия рабочих с ясной коммунистической программой и с твердым коммунистическим руководством на основе централизма.

«Коммунистический Интернационал в документах. Решения, тезисы и воззвания Конгрессов Коминтерна и пленумов ИККИ. 1919—1932 г.» М., 1933 г., стор. 165.

№ 255

22 червня—22 липня 1921 р. — Из резолюції III Конгресу Комінтерну про створення і чисельність Комуністичної партії Чехословаччини

В Чехословакии рабочие массы за 2 года в значительной мере освободились от реформистских иллюзий...

* Дата роботи Конгресу.

В мае текущего года в Чехословакии образовалась Коммунистическая партия с 350 тыс. членов, наряду с уже образовавшейся Немецкобогемской Коммунистической партией, насчитывающей 60 тыс. членов. Таким образом, коммунисты составляют не только значительную часть пролетариата Чехословакии, но также значительную часть всего ее населения.

«Коммунистический Интернационал в документах», стор. 187.

№ 256

4 червня 1921 р. — Повідомлення міністерства в справах Словаччини віце-губернатору про виїзд до Москви на Конгрес III Інтернаціоналу делегатів з Закарпатської України

Братіслава, 4 червня 1921 р.

Міністерство в справах Словаччини таємно повідомлено, що секретар загальної Ради профспілок Словаччини і Підкарпатської Русі депутат Светлік шукає постійного секретаря для Ради профспілок в с. Солотвину. Плата його буде 200 к. ч. на місяць, але повинен бути комуністом.

З Підкарпатської Русі виїхало на з'їзд III Інтернаціоналу в Москву 16 делегатів.

Зазначаємо, що мова йде про цілком вірогідні відомості. Одночасно посилається міністерству внутрішніх справ у Празі.

За міністра (без підпису).

Ф. 14, оп. 1, од. зб. 51, арк. 19. Копія. Переклад з чеської.

18 червня 1921 року. — Стаття газ. «Правда» про створення на Закарпатті революційних професіональних спілок і приєднання їх до червоного професіонального Інтернаціоналу

5 юнія в Подкарпатській Русі, 12 юнія в Словаччині одбив конгрес професіональних союзів.

Оба конгреси в знакі червоного (Московського) профес[іонального] Інтернаціоналу протекли.

В прошлом числі коротко написалиме, що в Подк[арпатской] Русі конгрес професіональних союзів нужен бив главным образом для того, чтобы соединити дійствіе профес[іональних] союзів і образовати Совіт профес[іональних] союзів Подк[арпатской] Русі і Крайовий Секретаріят Професіональних Союзів Подк[арпатской] Русі. Оба цілі 5 юнія досягнуті били.

Но досягнута і найважніша ціль: присоєдиненіє к червоному (Московському) Інтернаціоналу професіональних союзів, ибо предложена конгресу резолюція — требующа сего, — единоголосно била принята. Все же сама Подк[арпатска] Русь не может оторватися од амстердамского жолтого, предательского Інтернаціоналу, но нужно, чтобы всі роботники і земледільці Чехословаччини, зорганізовані в професіональні союзи, дов'єдна зробили сесь крок і присоєдинилися к червоному Інтернаціоналу. Зато мусиме чекати, доки і Словаччина і Чехія порвут сношенія з амстердамским жолтим Інтернаціоналом і всі разом присоєдиняться к червоному Інтернаціоналу.

Словаччина уже зробила свое діло, бо на своем конгресі 12 юнія приняла соотвѣтствующу резолюцію. Тепер уже только Чехія должна зорвати всякі сношенія з предательським профес[іональным] інтернаціоналом соц.-демократів.

Конгрес Словаччини до Ружомберку бил созван. За председателя выбрали товариша Д а р у л у. Центральний (Пражский) Совіт профес[іональних] союзів заступовав Т а й е р л е.

Центральний секретар профес[іонального] Совіта Словаччини і Подк[арпатской] Русі товариш С в е т л і к зробив доклад о роботі і положенію всіх професіональних союзів Словаччини і Подк[арпатской] Русі.

Про тактику докладавав Тайерле і твердив, що Центральний Совіт профес[іональних] союзів добре заступовав інтереси робітників і земледільців. Обороняв амстердамський жолтий професіональний інтернаціонал і сказав, що ще і сесь Інтернаціонал недопустительно «радикальний». Потом товариш Светлік говорив про тактику і в своем докладі сказав, що професіональні союзи не могут в дефензиви остатися напротив наступительної політики капіталістів. Капіталісти всі свої сили напругли, чтобы так матеріально, як і морально розбити і всі професіональні союзи республіки. Сопротивитися треба сему, і пролетаріят должен оборонятися так, что всегда он начинае наступление (офензиву) против капіталістів. Обвиняет пражский совіт, что недостаточно енергічно подперает оддільні господарственні борьби професіональных союзів.

Конгрес в 95 процентах доклад товариша Светліка принял. Принята предложена резолюція, что державний Совіт профес[іональных] союзів Чехословащини должен вступити в переговоры з правительством в ділі виключеній робітників з праці, в ділі прекращенія страшной безработниці і в ділі униженія зароботков. Против злих поступок капіталістів ще і з послідними средствами начати треба борьбу. (Если необходимо нужним окажется, работництво пусть уживает найтяжое оружіе: всеобщий штрайк).

Рішил когрес, что всягди, де нужним окажется, организует школы для безграмотних.

Слідовало предложеніе делегатів Подкарпатської Русі товаришей Феєра⁹⁰, Шіндлера, Петраша. Названні товариші предложили, чтобы конгрес принял слідующую резолюцію: Конгрес професіональных союзів Чехословащини в Ружомберку 12 іюня рішил, что воззве Державний Совіт профес[іональных] союзів Чехословащини, аби виступив з жолтого амстердамского Інтернаціоналу профес[іональных] союзів, котрий не защищает інтереси пролетаріята і так не исполняет свою задачу, і чтобы вступив в червеній (Московский) Інтернаціонал.

Резолюцію конгрес з великим воодушевленіем принял. (Против голосовав Тайерле і его ніскольких близших, около 5—6 друзей). Рішил конгрес, что сесь вопрос до

исполненія его не зніме з денного порядку і так в фахових новинках, як і на собраниях професіональних союзів постійно будуть заніматися ним всі професіональні організації. На найближшом всеобщем державном конгресі профес[іональних] союзів так Подк[арпатска] Русь, як і Словаччина єдиногласно, рішуче будуть вимагати присоединеніє к червеному (Московському) Інтернаціоналу.

Пролетаріят Чехословаччини, зорганізований в професіональні союзи, надіється, що на всемировом конгресі червеного Інтернаціоналу в Москві сего року іюля місяця уже як член Інтернаціоналу буде участювати.

Ми порвали всякі сношенія з предательским, жолтим амстердамским Інтернаціоналом, не хочемо ані чути про него, ибо знаємо, що бюрократи сего соц[іал]-демократичного Інтернаціоналу запродали капіталістам інтереси працюючого народу, не хотят і з всіми силами борються против того, чтобы пролетаріят освободився од ярма капіталістів, чтобы на місто гнилого капіталістичного ладу создав свой лад соціалістичний — комуністичний лад.

Долой з предателями амстердамского Інтернаціоналу!

Да жиєт червений (Московский) професіональний Інтернаціонал!

Газ. «Правда», 18 червня 1921 р., № 24.

№ 258

25 червня 1921 р. — З повідомлення віце-губернатора президенту і уряду Чехословацької республіки про збройний виступ селян с. Арданова за поділ землі і лісу

Ужгород, 25 червня 1921 р.

22 червня 1921 р. в м. Мукачеве прийшло повідомлення, що в с. Арданові, розташованому поблизу Іршавського округу, вибухнуло повстання тамішнього сільського люду, який домагається поділу землі, державних лісів і пасовиськ.

До м. Мукачева негайно був командирований один політичний службовець з двома поліцейськими з м. Мукачева і з двадцятьма жандармами. Одночасно того ж дня

ввечері в с. Арданове був висланий військовий летучий загін в складі 28 чол., а другого дня цілий батальйон з кулеметами. За одержаними досі відомостями, хід подій був такий:

21 червня 1921 р. частина жителів с. Арданова поїхала до м. Мукачева на аграрні збори, про хід яких одночасно подаю окремих звітів*, друга частина населення, яка залишилась дома, вигнала вранці 21 червня всю худобу на лісові посадки і на луки державних лісів, які були повністю знищені, чим завдана велика шкода, розмір якої ще невідомий...** Все це відбулося 21 червня 1921 року. 22 червня до с. Арданова з'явилися 4 жандарми із с. Залужжя, але були зустрінуті розгніваним народом сокирами і ніби навіть рушницями, внаслідок чого вони змушені були відступити. Була негайно викликана допомога жандармерії, і 22 червня ввечері прибув до с. Арданова, як вище вказано, начальник Мукачівського окружного управління з двома поліцейськими службовцями і двадцятьма жандармами. Відразу о 2 год. ночі жандарми приступили до арешту головних винуватців...**

В зв'язку з арданівськими подіями за останні два дні була поширена чутка, що сільське населення готує масове вторгнення до м. Мукачева на 25 травня 1921 р., щоб добитися там здійснення своїх вимог щодо землі.*** Хоч ці чутки можна вважати неправдивими, проте на сьогодні, на 25 червня, була встановлена військова готовність. Безсумнівно, що ці чутки поширювались навмисне різними елементами, щоб якнайбільше схвилювати населення. За тільки що одержаними відомостями, в м. Мукачеві зараз повний спокій**** ...*****

Якщо цивільна адміністрація має в руках засоби, здатні зберегти спокій і порядок на цій території, то досягти

* Див. ту ж од. зб.

** Пропущені частини док., в яких описуються події в с. Арданові. Опис цих подій див. в док. 263.

*** В оригіналі «щодо землі» дописано чорнилом.

**** В оригіналі речення дописано чорнилом.

***** Далі описується діяльність буржуазних партій в м. Мукачеві.

цього можна лише енергійними заходами, в першу чергу суворим здійсненням цензури тутешніх газет, які своїм необґрунтованим і безвідповідальним писанням у більшості випадків самі викликають обстановку, подібну арданівській.* Необхідно підкреслити, що тутешні газети майже без винятку не знають або не хочуть знати своїх законних обов'язків і користуються всякими можливими випадками, щоб підбурювати громадськість, дискредитувати власті в очах суспільства, ляяти і принижувати їх і тим вносити неспокій і небезпечне збудження в широкі верстви.

Цивільна адміністрація завжди повинна прикладати найбільшу енергію, щоб поновити порушені спокій і порядок в деякій частині Підкарпатської Русі.

Подаючи про це звіт, зауважую, що про дальший розвиток подій в с. Арданові своєчасно подаватиму нові повідомлення.

Віце-губернатор Підкарпатської Русі
Еренфельд.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 110, арк. 7—8. Відпуск. Переклад з чеської.

№ 259

26 червня 1921 р. — Циркуляр Цивільного управління жупанським і окружним управлінням про вжиття суворих заходів проти захоплення селянами державних і поміщицьких земель

Ужгород, 26 червня 1921 р.

З метою припинення зростаючих випадків самовільного захоплення землі відібраних великих маєтків сільським населенням пропонуємо шляхом публічних оголошень, бубнуванням чи повідомленнями з амвонів та іншими засобами добиватись того, щоб населення не допускало таких вчинків. Оголошення могло б звучати так:

«Останнім часом було кілька випадків самовільного,

* В оригіналі від «які» до «подібну арданівській» дописано чорнилом.

тобто без дозволу влади, присвоєння тутешнім населенням частини поміщицьких і державних земель.

Доводиться до відома населення, що уряд уже здав у вимушену оренду населенню такий процент згаданої землі поміщиків, який не давався і в чеських землях, і що управління наполегливо працюють над підготовкою, необхідною для того, щоб приступити до розподілу землі з переходом її у власність. Але оскільки ці роботи надзвичайно складні, населення закликається не утруднювати роботу управлінь і спокійно чекати, будучи переконаним, що державні органи працюють на його благо».*

Але одночасно звертається увага на те, що всяке самовільне і насильне захоплення землі не тільки заслуговує тяжкого покарання згідно з кримінальним законом, як злочин насильства громадою; що кожен, хто вчинив це, не одержить наділу під час проведення законної земельної реформи. Політичні відомства повинні всіма засобами забороняти самовільний захват землі, в разі потреби виступати проти цього і силою, за допомогою жандармерії. При необхідності можна використати й військові сили.

Повідомлення про те, де і наскільки поширилося самовільне захоплення землі в окрузі, окружні управління повинні надіслати через жупанське управління за 8 днів сюди з відповідними пропозиціями.

Хай жупанські управління вивчать пропозиції і потім подадуть сюди власні міркування протягом трьох днів.

Віце-губернатор Цивільного управління
Еренфельд.

Ф. 12, оп. 3, од. зб. 510, арк. 11. Копія. Переклад з чеської.

* Наскільки це було грубим обманом, див. док. 274.

29 червня 1921 р. — Повідомлення Мукачівського окружного управління Мукачівському жупанському управлінню про вжиття заходів проти насильних захоплень селянами державних і поміщицьких земель, лісів і пасовиськ

Мукачеве, 29 червня 1921 р.

До наказу Цивільного управління Підкарпатської Русі від 26 червня 1921 р. № 358, 358/І* повідомляю, що про зміст названого розпорядження ми сповістили підлеглі нотарські управління з тим, щоб населення було про те повідомлено.

Випадок самовільного захвату землі, а саме державного лісу, стався в тутешньому окрузі в с. Арданові.

Крім того, силоміць загнали всю худобу в державні ліси сс. Завидове і Негрове і завдали молодим насадженням значної шкоди.

Подібні випадки повторюються і в шенборнських лісах в сс. Вільховиця (політична громада Бистриця), Брестів і Лецовиця.

Лісові службовці безсилі проти цього, бо бояться насильства з боку населення, як це було в с. Арданові, незначна кількість жандармів також недостатня, щоб цьому перешкодити.

Як єдиний засіб проти таких неможливих умов вважаю:

1) збільшення кількості жандармських станцій і підсилення існуючих;

2) примусити винні села оплатити заподіяну шкоду;

3) винним сільським громадянам відмовити в праві користування землею і безумовно додержуватися такого рішення;

4) якщо села не підкорятимуться рішенню влади і продовжуватимуть такі дії, то утримувати там військо за їх рахунок.

Вимагання військової допомоги, принаймні в районі 23-ої бригади, зв'язано зі значними труднощами з боку

* Див. ту ж од. зб., арк. 46.

командування. Випадок, коли відділення, викликане одного дня на допомогу о 6 год. по обіді, дійшло на місце призначення лише другого дня о 5 год., дійсно характеризує, як надається допомога цивільним властям.

Начальник окружного управління
(підпис нерозбірливий).

Ф. 13, оп. 3, од. зб. 1179, арк. 49. Переклад з чеської.

№ 261

1 липня 1921 р. — Донесення Березівського поліцейського управління Березівському жупанському управлінню про страйк цегельників

Берегове, 1 липня 1921 р.

Згідно з протоколом, складеним в нижчезгаданому управлінні 16 червня ц. р. у присутності промислового інспектора і власників цегельних підприємств, робітникам у присутності їх представників було відмовлено в роботі на 14 днів з тим, що вони зможуть надалі працювати, якщо погодяться на знижену платню.

Вчора робітники заявили, що припиняють роботу, і сьогодні на завод уже не з'явилися. Не діють цегельні підприємства Варі, Конта і Вінклера.

Сьогодні вранці страйкуючі робітники з'явилися на підприємства і заборонили працювати робітникам, які мають місячну платню.

Далі відігнали випалювачів і не дозволили випалювати уже підготовлену до випалювання цеглу, чим порушили обіцянку, дану під час переговорів 16 червня ц. р.

Майстра-випалювача з цегельні Варі, який також мав місячну платню, страйкарі теж прогнали, після чого власник заводу вийшов з цього становища якимось іншим чином.

Заводи Конта і Вінклера не продовжують роботу і потерплять збитки.

Начальник поліції
(підпис нерозбірливий).

Ф. 14, оп. 2, од. зб. 517, арк. 32. Переклад з чеської.

№ 262

1 липня 1921 р. — Донесення Перехреснянської жандармської станції Нижньоверечанському окружному жандармському управлінню про скарги селян на безземелля і високі податки і про насильний захват селянами поміщицьких земель і лісів

Перехресний, 1 липня 1921 р.

Згідно з розпорядженням окружного управління від 25 червня 1921 р. № 306/21* повідомляю, що переконання і настрої населення в даному районі несприятливі для чехословацької влади по тій причині, що, як можна догадуватись з окремих скарг, обіцянки не здійснюються.

Населення з нетерпінням чекає розподілу землі Шенборна, що було вже неодноразово обіцяно, складені вже списки, але досі йому нічого не приділено, навпаки, воно ще повинно платити за випас по 30 к. ч. за голову, замість колишніх 4—6 крон австро-угорських, і це його надзвичайно обурює.

Населення скаржитись, що весь час тільки обіцяють та роблять списки, але нічого не дають.

Землі і пасовиська Шенборна населення дуже потребує, тим більше, що в районі нема жодної можливості для заробітків, а землі у великої кількості населення обмаль.

Внаслідок цього населення сс. Перехресний і Кичерний, незважаючи на попередження і заборону управлiнь, старост і місцевої жандармерії, почало самочинно сплавляти ліс Шенборна і обробляти таким чином лісову те-

* В од. зб. не знайдено.

риторію під поля, про що місцева жандармерія уже донесла державному представництву на 10 чол., і тільки безперервним наглядом і прогнанням можна запобігти дальшому самочинному захвату приватної власності.

Населення, далі, скаржиться на високі податки, накладені на нього і, звичайно, досі не сплачені.

Робітників у районі нема, і комуністичної агітації теж не помічено.

Ант. Гразділ, старший вахмістр.

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 900, арк. 6. Рукопис. Переклад з чеської.

№ 263

2 липня 1921 р. — 3 статті газ. «Руде право. Вечернік»⁹¹ про жорстоку розправу жандармерії з селянами с. Арданова*

Недавно урядова канцелярія в справах друку подала повідомлення, взяте з кошіцького урядового органу,** про те, що в околицях м. Мукачева на Підкарпатській Русі селяни захоплювали землю, що втруtilась жандармерія і 30 чол. було поранено і один убитий. Вину в усьому звалювалось на безсовісних «комуністичних та мадьярських демагогів». Депутат товариш Шурані виїздив на місце, розслідував випадок і вчора подав інтерпеляцію, в якій так змальовує цей випадок:

На Підкарпатській Русі, біля узгір'я Гат Гедь (Горбатої гори), розташовано майже 25 сіл, населення яких переважно зайняте лісорозробками і дрібним сільським господарством. Ще задовго до війни ці люди страждали з-за відсутності пасовиськ для своєї худоби, а тому австрійська казна після численних домагань депутатів вирішила закупити розташований там маєток Шенборна. Ліси того маєтку підлягали вирубанню, а на одержаній таким чином землі повинні були створюватись пасовиська. Купівельна ціна розподілена між окремими селами і під час війни була ними дійсно сплачена. З того часу

* Див. док. 258.

** «Uřední noviny» («Урядова газета»).

люди вважали одержані пасовиська своєю власністю. Рубання лісу було дозволено за незначну оплату, яку, нарешті, при владі угорських Рад взагалі не брали. Коли ж угорське військо було вигнане, то першим поступком звільнення з боку наших органів була конфіскація цього маєтку на користь держави.

Ціна дров була відразу дуже підвищена, випас худоби і збирання хмизу цілком заборонені.

Лише третина очищеної землі була віддана народу для обробітку. Всі ці дії дуже обурили місцеве населення, тим більше, що наглядачем маєтку був призначений окружний лісничий Крепс, який за найменше порушення бив людей і накладав на них високі штрафи.

Під час травневих аграрних маніфестацій* представники згаданих сіл теж приїхали навіть в Прагу, де з задоволенням вислухали промови аграрників, які обіцяли поділ землі та інші вигоди, особливо русинам. В м. Мукачеві було також влаштовано мітинг, на якому виступили представники чехословацької аграрної партії, під час якого народ був розігнаний поліцією і військом. Все це надало людям рішучості в діях. Слід також зазначити, що величезна засуха взагалі загострила недостачу пасовиськ, а тут в цій обстановці жандармерія втрутилася зовсім неправильно. Одного дня кілька жандармів хотіли безпричинно відігнати з пасовиська додому корів, які спокійно паслися. Це розлютило їх власників, які прийшли в ліс. Але, крім них, прийшов у ліс і окружний лісничий Крепс в супроводі двох інших лісників і закликав хазяїв вигнати своїх корів з лісу, який знаходиться в державній власності. Але його не послухали і пояснили, що заборона випасу в державних лісах загрожувала б скотарству, а тим самим і існуванню населення. Тоді Крепс з лісниками почав стріляти по коровах, за що збудоражені хазяї роззброїли його і побили. Після цих подій в с. Арданове прийшли три жандарми в супроводі вахмістра і почали розслідування. Коли дізнались, що народ правий, написали протокол і пообіцяли подати обґрунтовані скарги населення компетентним органам. Проте вже після полудня з'явилися

* Тобто маніфестацій, організованих чехословацькою реакційною буржуазною партією.

п'ять інших жандармів, які вважали своїм обов'язком побити сільського старосту, якого випадково зустріли на шляху. Один з жандармів хотів його нарешті заколотися, але цього вахмістр не дозволив. Після побиття сільського старости люди в с. Арданові і навколишніх селах вдарили на сполох, і більше ста чоловік збіглися за короткий час в це село. Жандарми кричали на людей, щоб розійшлись, але їх випхали з села. Однак вночі жандармерія цілої околиці зосередилася навколо с. Арданова. З обох кінців села були поставлені польові сторожі, які на світанку вступили в село. Захопили перш за все церкву і сільську ратушу, щоб перешкодити сигналізації. Незважаючи на це, населення підняло тривогу. Тоді жандарми зайняли позицію біля церкви і стріляли по всіх, хто з'являвся на вулицях. Юрій Кабелі, житель с. Мідяниця, смертельно поранений, помер під час перевезення в м. Мукачеве. Також і другий громадянин з с. Мідяниця вмер внаслідок поранення. Незважаючи на те, що люди трималися спокійно, стрілянина не вщухала. Ян Федорка з с. Арданова був поранений в голову і ногу. Василя Лендела вкололи багнетом. Одна жінка поранена в ногу. Іншого громадянина жандарм хотів заколотися. Не можна з'ясувати, скільки людей було поранено, бо більшість боїться наслідків і тому сховалась. Очевидці вважають, що було поранено понад 30 чол. Навіть жителі, які спокійно йшли на свою роботу або до церкви, не могли ухилитися від стрілянини. Коли, нарешті, стрілянина вщухла, почались найжорстокіші арешти. Громадяни були зігнані до купи і побиті прикладами гвинтівок. Потім були відведені в Іршаву, Берегове і Мукачеве. Чоловіки з названих сіл досі ховаються в лісах, боячись арешту. Через терміновість господарських робіт це спричиняє незчисленні збитки. Оскільки ж згадані села розташовані близько від угорського кордону, було б корисно схилити їх населення шляхом соціальної опіки на бік нашої республіки, а не поводитись з ними так жорстоко і перетворювати їх у ворогів.

Що думає вжити пан міністр, щоб надалі подібні випадки були неможливими і нестерпне становище з павоєвськими згаданих сіл було негайно виправлене?

Отже, справа стоїть так: аграрники в Празі «під-

бурювали» русинських селян, які були відряджені в Прагу по двоє від кожного села на аграрну маніфестацію, обіцяючи розподіл землі, а коли все було проведене, влада, підтримувана аграрниками, звеліла стріляти в них.

І весь час у цій «гуманній» республіці стріляють та арештовують...*

Газ. «*Rudé právo. Večerník*», 2 липня 1921 р., № 148. Переклад з чеської.

№ 264

2 липня 1921 р. — Газ. «Правда» про загальний страйк банківських службовців у Чехословаччині і Закарпатській Україні

Банки мільйонні «доходи» мають, но своїм служачим, крім директорів, не хотят ані таку платню дати, з котрой мож би вижити. За то в цілої Чехословаччині і в Подкарпатской Русі банкові урядники в штрайк вступили. Число штрайкуючих досягаєт 9 тис. Штрайк кріпко держится і, віроятно, з полною побідою урядников кончится.

Газ. «Правда», 2 липня 1921 р., № 26.

№ 265

3 липня 1921 р. — Звернення ЦК Комуністичної партії Чехословаччини до пролетаріату про організацію масових демонстрацій протесту проти ув'язнення учасників грудневого страйку

**ВИПУСТІТЬ УВ'ЯЗНЕНИХ УЧАСНИКІВ
ГРУДНЕВИХ ПОДІЙ**

У пролетарів Чехословаччини не вистачає терпіння чекати, коли будуть випущені з тюрми демократичної республіки невинно арешто-

* Крапки оригіналу.

вані робітники і робітниці, які в грудні шляхом страйку домагалися здійснення справедливих вимог робітничого класу. Із тисяч невинно заарештованих у грудні тільки невелика частина випущена на волю. Більша частина досі в тюрмі. Буржуазні політики, члени нелегальної «п'ятірки», хотіли спекулювати на звільненні наших товаришів. Щонайменше хотіли вони здобути мовчазну згоду нашої партії на створення коаліційного уряду зі зрадниками робітників, соціал-демократами і народними соціалістами. З цим їм не пощастило, а тому вони мстять невинним людям, яких розлючений звір в грудні кинув у тюрму, хочуть їх залишити, аж поки ми станемо поступливішими. Ми не можемо бути до цього байдужими! Тепер, коли ми травневою маніфестацією і маніфестацією у зв'язку з навчанням федерації ДТІ* довели, що ми — найбільша політична партія в Чехословацькій республіці, обов'язок кожного члена партії — допомогти ув'язненим вийти на волю!

Тому закликаємо вас, товариші й товаришки, до організації демонстрації в промислових центрах і в містах з перевагою сільськогосподарських робітників 12 липня, коли зійдеться депутатський сейм для обговорення інтерпеляції депутатів нашої партії, яка вимагає негайного звільнення невинно ув'язнених за грудневі події товаришів і товаришок.

Маніфестація мусить бути наймогутнішою! Найзручніший час для демонстрації між 10 і 12 год. ранку. В цей час організуйте демонстрації! Демонстрація депутатів у парламенті повинна об'єднатись з могутніми демонстраціями на периферії! Тільки перед спільним нашим натиском буржуазна диктатура поступиться!

Пролетаріат ніколи не визнавав несправедливої класової юстиції і переслідування білим терором своїх най-

* ДТІ — Dělnická tělocvičná jednota — Робітнича спортивна спілка.

кращих товаришів і товаришок. Вже з самого початку переслідування, 13 грудня, проти нього найрішучіше протестували. Тоді пануючі верстви сподівались на [успіх]* своїх дій. Тепер уже вони змушені були визнати свою помилку. Про це свідчить також рішення найвищого суду в Брно в справі ославських** товаришів. Найвищий суд визнав беззаконство, що чиниться над робітничим класом в Чехословацькій республіці, отже, й ви, всі пролетарі Чехословаччини, повинні показати 12 липня свою готовність до боротьби за свої права.

Робітники! Пролетарі!

Піднімайте всіх, і відсталих, демонструйте за справедливу вимогу: звільнення невинних ув'язнених в зв'язку з грудневими подіями! Нехай 12 липня буржуазія тремтить від жаху перед могутністю наших демонстрацій! Жерти білої юстиції повинні бути звільнені, поки не пізно!

Терпіння пролетаріату уривається!
12 липня всі на демонстрацію!

Виконавчий Комітет Комуністичної партії Чехословаччини.

Газ. «*Rudé právo*», 3 липня 1921 р., № 154. Переклад з чеської.

№ 266

15 липня 1921 р. — Прохання Мукачівського жупанського управління до Цивільного управління надіслати в с. Довге військовий загін

Як доповнення до нашої телефонограми від 13 липня 1921 р. № 4208***, надсилаємо повідомлення чиновника Свахи, який був відряджений в Довжанський округ для розслідування незаконних дій населення на лісових посадках з тим, щоб ви знали, що після відходу жандармерії створилося таке ж незаконне становище, яке мало місце і раніше.

* Слово в тексті витерто.

** Ослава — місто в Моравії.

*** Див. ту ж од. зб., арк. 54.

Населення наступного ж дня після відходу жандармів загнало худобу в посадки.

Власті безпорадні, бо населення не звертає уваги на добре слово і будь-які інструкції даремні.

Вчитель Зовасек повинен бути переміщений, і вимагаю, щоб шкільний реферат зробив усе необхідне.

Окружне управління сьогодні повідомляє, що воно безпорадне щодо цього насильства і що населення навмисне знищує наймолодші рослини, і управління вимагає негайно вислати військову допомогу на довший період за рахунок населення.

Повідомленням Свахи виконано ваше розпорядження № 288—11*.

15 липня 1921 р.

(Підпис нерозбірливий).

Ф. 13, оп. 3, од. зб. 1179, арк. 55. Рукопис. Переклад з чеської.

№ 267

24 липня 1921 р. — Стаття газ. «Руде право» про важке політичне й економічне становище трудящих Закарпаття

ЛИСТ З ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ

Про біду та існуюче становище на Підкарпатській Русі було вже багато написано, проте поліпшення і досі не наступило. Можливо, що пани урядовці не ймуть віри повідомленням або взагалі не знають тутешнього становища, що є найбільш правдоподібним. Різні екскурсії та інспекції різних діячів і міністрів, кажучи просто, ні до чого. Такі пани проїдуть автомобілем кілька містечок, наводять довідки під час вечірок у жупанів, але дійсного горя і життя тутешнього народу не визнають і навіть знати не хочуть, бояться глянути на біду й голод

* В розпорядженні звертається увагу на необхідність негайного розслідування подій в с. Довгому. Див. ту ж од. зб., арк. 21.

тутешнього народу. Це взагалі тільки приємна поїздка за державний рахунок.

Так закінчився і останній заїзд товариства «Сокіл»⁹²: вони виконали вправи, оглянули кілька дачних місць і думають, що знають Підкарпатську Русь. Але вони повинні були заїхати 30—50 км від залізниці і тоді побачили б в оголеному вигляді дійсне життя і біду бідного народу. Картини й враження, які б з того винесли, довго б не дали їм спати!

Багато тут могла б виправити школа. Поки тутешній народ цілком не дозріє так, щоб сам собі допоміг, умови не будуть більш відрадними. В той час як в Радянській Росії шкільна справа посунулася вперед на 100 процентів, на Підкарпатській Русі вона в занепаді. В багатьох селах, де перед війною проходило навчання, школи закриті через нестачу вчителів. Більшість колишніх угорських вчителів вчить по-русинськи. Взимку діти не ходять до школи, бо не мають взуття й одягу, влітку пахнуть худобу, а пани вчителі працюють на своїх полях.

Здавалось, що на культурнім полі зроблять дещо чеські урядовці, але як виглядає діяльність цих «інтелігентів», видно з кількох прикладів з Свалявської околиці.

Тутешнє чеське товариство досить часто влаштовує різні «чеські» розваги, які звичайно набувають, нарешті, такого характеру, що від них з огидою відвертається і найвідсталіша русинська людина. В розвагах входять в моду бійки. Кілька осіб напідпитку тягнуться додому з лайкою і криком. Наші інтелігенти бувають частими гостями тутешніх євреїв, власників ресторанів, де просиджують до ночі. Тільки не нагадуйте: адже на Підкарпатській Русі існує «надзвичайний стан!» Існує, але чеських урядовців це не стосується.

Побачити офіцера чеської армії опівдні на вулиці п'яного до втрати людської подоби — в цьому нема нічого особливого, навпаки, багатьох уже не можна інакше собі уявити. Найбільш опустився легіонер капітан В. із Н. В п'яному вигляді стріляє з револьвера на вулиці, з револьвером виганяє переляканих громадян з тутешнього ресторану, де вихваляється перед своїми товаришами по професії своїми геройськими вчинками в Сибіру. П'яний В. із Н. звелів якось своїм солдатам прогнати спокійно

працюючих людей з поля, бо свято, мовляв, нехай ідуть додому, п'ють та співають.

В с. Дусині жандармерія встановила, що тамтешньому нотарському управлінню була виплачена допомога жінкам загинулих і зниклих без вісті, тим жінкам, яких там давно нема, а деяких з них не було зовсім. Податковому управлінню було виплачено допомоги 150 к. ч. і більше, тоді як жінки одержували від нотарського управління (де нотарем 21—22-річний молодий чех) лише 100—110 к. ч. Згаданий нотар своєю грубою поведінкою обурих громадян так, що вони його побили. На завершення провокації був висланий військовий загін для особистої охорони згаданого.

Подібні афери, особливо грошові, на Підкарпатській Русі траплялися майже кожного дня. В більшості випадків розтратчика переводять, і на тому справа закінчується.

Такого хабарництва, здирств та лінощів, які є в Підкарпатській Русі при переповнених урядовцями установах, марно шукати в інших місцях. В цій гнилій атмосфері скільки-небудь порядна людина почуває себе безсилою. Отже, інтересам держави завдає шкоду не агітація, яку такі пани часто лають, а подібна поведінка, яку не можна було б виправдати навіть десь в Африці! Це на Підкарпатській Русі колись закінчиться для панів поганим!

Газ. «Rudé právo», 24 липня 1921 р., № 172. Переклад з чеської.

№ 268

Не пізніше 9 серпня 1921 р. — Повідомлення Добжанського окружного управління Цивільному управлінню про посилення впливу комуністичних ідей на трудящих с. Довгого*

Становище в с. Довгому я сам обстежив минулого понеділка і з'ясував, що тамтешній неспокій, який виявляється як рух проти тамтешнього землеволодіння Шан-

* Датуються за супровідним листом.

дора Телекі, був викликаний як незадоволенням населення земельною реформою, так, і головним чином, і комуністичною агітацією, яку там веде Йозеф Демко, а також ужгородський комуніст Эрне Сайдлер⁹³. Ця агітація дуже поширилась між селянами, так що в останній час майже 1000 чол. приєдналось до комуністів. Поки в с. Довгому є військові, інакше кажучи жандармські загони, там спокійно, як тільки ж вони будуть відкликани; можна чекати ексцесів проти адміністрації маєтку, особливо проти управителя, якого не люблять. Комуністична партія працює в с. Довгому і околиці шляхом таємних зборів, агітації і поширення газети «Правда», яку народ за браком інших газет жадібно читає. Цю агітацію я звелів, у зв'язку з її небезпечним характером, всіляко знищувати, а одночасно своєю телефонограмою у вівторок запропонував конфіскувати комуністичні видання і посвідчення.

Настійно рекомендую, щоб жандармська станція у с. Довгому, яка складається з 6 чол., була посилена до 15 чол. До того часу військо необхідно там залишити.

Небезпека порушення громадського спокою в с. Довгому буде, напевне, усунута проведенням земельної реформи в маєтку Шандора Телекі; треба було б прискорити рішення поземельного управління в цій справі.

Ф. 36, оп. 1, од. зб. 14, арк. 23. Копія. Переклад з чеської.

№ 269

3 вересня 1921 р. — Наказ Ужгородського жупанського управління начальнику Ужгородського окружного управління про вжиття заходів у зв'язку з підготовкою до святкування дня молоді*

Ужгород, 3 вересня 1921 р.

З метою вжиття дальших заходів повідомляю таке: Комуністична міжнародна партія збирається 4 вересня 1921 р. організувати Міжнародний день молоді з тенденцією проти мілітаризму, проти соціал-патріотів, за

* Передано по телефону.

пролетарську соціалістичну армію та інші комуністичні сили.

Проявляється намагання надати маніфестації анти-мілітаристського і антиурядового характеру, головним чином роздавати листівки зрадницького змісту. В промислових місцях хотіли надати демонстрації характеру, зв'язаного з зарплатою, і викликати страйк.

Після 4 вересня 1921 р. думають знов повторити події грудня 1920 р., про що свідчать приготування, причому всіляко добиваються того, щоб їх прихильники були як слід озброєні.

Крім того, хочуть провести демонстрацію на користь ув'язнених, що перебувають в тюрмах за карні злочини. Закликаю пана начальника управління, щоб звернув особливу увагу зокрема на пресу і на листівки, і наказую далі, щоб 4 вересня, а може, й до того, і протягом п'яти наступних днів вжити заходів по збереженню безпеки, які повністю зберегли б громадський порядок та спокій і виключили б будь-яку несподіванку.

Підпорядковані управління необхідно належним чином суворо попередити відносно якнайбільшої пильності.

5 вересня подати моєму управлінню по телефону рапорт про обстановку і проведені спостереження, в тому числі й негативні, пізніше також постійно інформувати тутешнє управління.

Далі додаю, в зв'язку з вищенаведеним, що завтра у вашому управлінні необхідно провести надзвичайне чергування, а саме: половина чиновників від 8 до 13 год., а друга половина — від 10 до 18 год.

Жупан.

Передав Яворський.

Прийняв Олексій Бескид.

Ф. 43; оп. 1, од. зб. 60, арк. 1. Переклад з чеської.

5 вересня 1921 р. — Донесення жандармської станції с. Солотвини Великобичківському окружному управлінню про організацію демонстрації членами молодіжної комуністичної організації

Солотвина, 5 вересня 1921 р.

28/VIII 1921 р. в с. Солотвині створилась без дозволу властей Спілка комуністичної молоді під назвою «Черкес». Спілка ця нараховує 70 дійсних членів, 300 сприячів, переважно віком від 16 до 18 років...*

4 вересня ц. р. до полудня ця спілка організувала без дозволу властей демонстративний похід (військового характеру, по 4 в ряд), який мною в присутності начальника поліції Фрейвальда був затриманий. В справі недозволеного демонстративного походу було допитано організатора і керівника, секретаря Йозефа Русняка, 20-річного робітника соляних шахт в Солотвині, про те, чому про організацію демонстрації і про створення спілки не повідомив власті і не домігся дозволу. Він виправдувався тим, що не заявив нічого властям, бо наперед знав, що дозволу не одержить.

На підставі цього Русняка, як організатору демонстрації, мною було іменем закону запропоновано негайно утриматись від продовження демонстрації, але він не послухав, закликав натовп не слухати заклику розійтись, спонукав продовжувати похід і, мабуть, змушував продовжувати демонстрацію, причому натовп з задоволенням послухав його.

На це Йозеф Русняк і передові організатори, які також закликали до витримки і до дальшого продовження демонстрації, почали вести себе погрозово по відношенню до присутнього жандармського патруля, тому були заарештовані і виведені з колони. Цих організаторів було (крім Русняка) 9, а саме: Михайло Месарош, Арпад Крук, Янош Лос, Михайло Папп, Дюла Шроф, Ференц Штребелі, Ференц Тракслер, Дьєрдь Папп і Янош Берча.

* В пропущеній частині док. перераховуються члени керівного органу молодіжної організації «Черкес».

Заарештовані, незважаючи на те, що були виведені з колони і оточені жандармським патрулем, далі закликали людей не розходитись і за всяку ціну здійснити назначену мету — провести демонстрацію; цим, мовляв, найкраще покаже себе сила комуністичної молоді.

Незважаючи на те, що керівники вже були заарештовані, і незважаючи на повторний заклик від імені закону, зроблений мадьярською мовою старшим вахмістром Степаном Беднарем, на мій наказ навіть після попередження про можливе застосування зброї, в разі непокори, натовп не розійшовся, а тому був розігнаний штиковою атакою, поранених при цьому не було.

Після розігнання на місці було знайдено одну палицю з олов'яною ручкою, кавалерійський хлистик, був конфіскований червоний прапор з радянським знаком (серп і молот), який несли весь час демонстранти.

Ці предмети були конфісковані і передані хустській прокуратурі як речові докази. Всі арештовані негайно були доставлені туди ж.

Про те, що проведенню цієї демонстрації передувала підготовка, свідчить і те, що телефонна проводка уже з 3. IX з усіма сторонами перервана, а тому наказ, який зобов'язує негайно повідомити про випадок, не можна було виконати.

Старший лейтенант Гозак.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 195, арк. 67. Копія. Переклад з чеської.

№ 271

18 вересня 1921 р. — Звернення Комуністичної партії Чехословаччини до пролетаріату всієї країни про надання допомоги трудящим Радянської Росії в зв'язку з голодом

ДО ПРОЛЕТАРІАТУ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ
РЕСПУБЛІКИ!
РОБІТНИКИ І РОБІТНИЦІ!

Вже багато тижнів російський народ терпить голод від неврожаю і стихійного лиха, яке впало на найродючіші лани Європейської Росії. Російський народ звер-

нудся до європейської громадськості за допомогою і з довір'ям чекає, що широкі маси трудового люду не дадуть загинути сотням тисяч дітей, жінок і чоловіків, яким внаслідок катастрофи загрожує найстрашніша смерть — смерть з голоду.

Заклик голодуючої Росії знайшов широкий відгук в лавах європейського пролетаріату. В багатьох місцях були організовані загальні робітничі комітети для допомоги Росії, незважаючи на політичну належність. Така загальноробітничка кампанія організована була і в нас, але зараз, коли ця допомога має бути здійснена, є небезпека, що нею буде зловжито проти Радянської Росії. З багатьох місць надходять повідомлення, що буржуазні та соціал-демократичні кола хочуть використати нещастя російського народу в своїх антирадянських і контрреволюційних інтересах. Під маскою гуманності ховається люта ненависть до першої пролетарської держави і тих, хто першим відважився підняти прапор боротьби проти пожадливого капіталізму і зіпсованого буржуазного суспільства взагалі.

Але комуністичні робітники стоять на сторожі. Вони не допустять, щоб кампанією допомоги наші класові вороги та їх несвідомі або зумисні слуги зловжили. Вони стануть залізною стіною на допомогу голодуючому російському пролетаріату, жінкам і діткам робітників і своєю класовою солідарністю відіб'ють всі підступи контрреволюційної буржуазії. Наші товариші в Росії не повинні падати під стихійними ударами природи, а контрреволюційна політика світової буржуазії мусить бути зломлена.

Товариші робітники і робітниці! Дійте швидко! Всі як один...* на користь голодуючого російського пролетаріату, який веде зараз нерівну боротьбу в інтересах пролетаріату цілого світу з міжнародним капіталізмом. В усіх організаціях, в усіх робітничих спілках, на всіх фабриках, в майстернях, маєтках і будовах проводьте збори, при всякій можливості згадуйте голодуючих товаришів, не забувайте про голодуючих дітей і жінок. Виявіть на ділі солідарність пролетаріату всіх країн, допоможіть невідкладно! Хто дає швидко, той дає двічі.

* Три слова витерто.

Ми вже витратили багато часу на співучасть нашу в так зв. спільному комітеті, який також під плащем гуманності намагається використовувати кампанію допомоги з погляду буржуазії і її керівних кіл, особливо французького імперіалістичного уряду і його демократії. Той витрачений нами час ми повинні надолужити. Виконавчі комітети Комуністичної партії на своїх останніх зборах ухвалили самостійний «Комуністичний комітет допомоги Росії», в якому, крім представників Комуністичної партії, засідають і представники професійних організацій і який бере на себе обов'язок проводити й керувати всією кампанією допомоги чехословацького пролетаріату Радянській Росії. Цей комітет уже відкрив рахунок у Крайовому банку, на який платіжними повідомленнями з поміткою «Комуністичний комітет допомоги Росії» посилайте всі грошові збори, внесені у вашому краю, місті або на фабриці. Платіжні повідомлення, як і всю останню інформацію, шліть на адресу: «Комуністичний комітет допомоги Росії», Прага I, Перштин, 6. Гроші, якщо не платіжними повідомленнями (поштовими переказами) — треба посилати на адресу: «Фр. Говорка, для «Комуністичного комітету допомоги Росії», Прага I, Перштин, 6. Оголошуємо, що суми, одержані від нашої самостійної кампанії, будуть використані так, що за них будуть закуплені речі, необхідні в Росії, вони нашими робітниками супроводжуватимуться просто в Росію, де будуть в присутності наших робітників передані відповідно за призначенням.

Подбайте, щоб в найближчий час ми вже могли відправити перший поїзд з продуктами і необхідними засобами для голодуючих країв Радянської Росії. Хай не буде жодної фабрики, майстерні або організації, де б товариші й товаришки комуністи не приклали рук до справи. Подбайте, щоб пролетарська комуністична кампанія допомоги, яку ми цим починаємо, була якнайуспішнішою і найефективнішою. Доведім, що інтереси бідного трудящого народу російського — наші інтереси, і, незважаючи на намагання соціал-патріотів

і ворогів Радянської Росії, які прагнуть вже зібрані кошти таємно відправити в Амстердам, замість довгих промов, приступимо до дій. Хто вже віддав частину своїх коштів у Загальний кооперативний банк, вимагайте їх назад, щоб їх не використали вороги пролетаріату на шкоду страждаючим російським товаришам. Хто має зібрані внески на руках, негайно перекажіть їх на вищенаведену адресу.

Негайно приступіть до проведення незалежної пролетарської кампанії на користь Радянської Росії.

Зруйнують підступи буржуазії і соціал-патріотів, які хочуть використати голодну катастрофу для антирадянського походу!

Хай живе пролетарська, не залежна від буржуазії кампанія солідарності з Радянською Росією і проти світового імперіалізму!

Хай живе Радянська Росія!

Хай живе міжнародна солідарність пролетаріату!

Прага, 18 вересня 1921 р.

Виконавчий Комітет
Комуністичної партії
Чехословаччини.

Комуністичний комітет
допомоги Росії.

Газ. «*Rudé právo*», 18 вересня 1921 р., № 219. Переклад з чеської.

26 вересня 1921 р. — Лист селянина до редакції газ. «Правда» з закликом до селян боротися за свої права під прапором Комуністичної партії

СТРІЛЯЮТЬ ДО БІДНИХ

Хуст, 26 вересня 1921 р.

Почтенний товаришу редакторе!

Не одкажете моїх пару слов помістити в нашу газету «Правду». Про того злодіяніє хочу написати, яке недавно случилось туй, у нас, чтобы каждый читал, ож з бідним народом уже і финанси так обращаются, ги і псами. Два товариші з Хустчабринского*, оден Михаил Ганусинец, а другий Михаил Питинько в хустском хотарі в ріці Тисі ловили рибу; на лодкі (човнаку) сиділи в середині ріки. При риболовству зловили їх два финанси і кликали їх ид собі, но риболови, навірно, їх не чули, бо вода гучит. Финанси як увиділи, что риболови не йдут ид ним, та легкомисленно одкрыли стрільбу і почали стріляти праві в лодку, де ся находили два товариші, что ловили рибу. Щастя, что финанси кулі ані одного товариша не трафили, только лодку ранили у двох містах.

От, товариші, можете видіти з сего прикладу, что до невинних людей так стріляют, як до диких звірей. Ци так полагається финансам обращаться з бідним трудящимся народом?!**

А ци могут стріляти финанси до бідних людей ненаказано?! Требуеме, чтобы тоти финанси били передані суду, чтобы суд судив, ци мали они право употребляти оружие против риболовців?!

А ще і к вам, товариші большевики-комуністи, маю пару слов: просвіщайте всіх бідних работников і земледільцев, чтобы організувалися з нами дов'єдна, бо наше місто є в общем табору трудящихся, в партії Комуністичной, в третьом московском Интернаціоналу. Бо если бідні люде ще і надалі остануться неорганізовані, та прийде такий проклятий світ, что пани і панські наем-

* Хутір біля Хуста.

** В оригіналі весь абзац викреслено цензором.

ники между нами, як между дикими звірами, будут охоту (вадаску) держати і будут нас стріляти, як тих зайців. Воззиваю вас, братья русини, щобисте всі бідні робітники-земледільці записалися в нашу пролетарську комуністичну партію, бо лиш таким способом можеме розломити ярмо буржуев, что на нас 1000 роков наклали. Організуймесу і тогди добудемо свою истинну, пролетарську свободу*.

Остаюсь з комуністичним поздравленієм

Михаїл Панько, селянин.

Газ. «Правда», 8 жовтня 1921 р., № 40.

№ 273

27 вересня 1921 р. — З директиви Закарпатського крайового секретаріату Чехословацької Комуністичної партії окружним секретаріатам про залучення військовополонених, які повертаються з Радянської Росії, до партійної роботи.

Ужгород, 27 вересня 1921 р.

**...Закликаємо всі окружні секретаріати негайно повідомити прізвища, місце проживання і адресу тих товаришів, які в цьому році повернулися з Росії. Якщо хтось з них проводить партійну роботу, це треба окремо вказати в повідомленні. Також треба зазначити, кого з товаришів, що повернулися, на думку відповідних секретаріатів, можна використати на партійній роботі і яка форма партійної роботи відповідає їхньому селу. Треба також повідомити про те, якою мовою володіють товариші, що повернулися. Якщо складання такого списку вимагає часу, слід негайно повідомити прізвища і вищевказані дані всіх тих, що повернулись, яких знають товариші секретарі, або прізвища і дані, про які можна

* В оригіналі від слів «Бо если бідні» до «пролетарську свободу» викреслено цензором.

** Опущені початок і кінець док. про необхідність своєчасного надіслання звітів про діяльність місцевих партійних організацій.

негайно дізнатись без особливого клопотання. Список тих, які повернуться в майбутньому, треба вислати не пізніше 10 жовтня. Після цього про товаришів, які повертаються з Росії, треба повідомляти в тижневих звітах...

Надіслано 13 секретаріатам,
1 — видавцю, 1 — «Мункаш
уйшаг», 1 — «Правді», 1 —
«Іф'ю мункаш», 6 примірників
залишено для секретаріату.

Сайдлер, Підкарпатськоруський
секретар, власноручно.

Ф. 63, оп. 1, од. зб. 128, арк. 40. Копія. Переклад з угорської.

№ 274

*1 жовтня 1921 р. — Стаття газ. «Правда» «Ще
ніскільки слов про земельну реформу панов в
Подкарпатской Русі»**

Вся теперішня земля Подкарпатської Русі включає в себе 1 370 500 катастральних угров землі. Із сей землі знаходиться в руках всего бідного селянства Подкарпатської Русі только 240 000 угров; селянських семейств буде в Подкарпатской Русі около 260 000, значит, одна селянська семья не має на своїх руках ще ані оден катастральний угор землі. (Правда, поєдні земледільські семьи мають по 1—5 угров, даже по 10—20—25 угров, но таких є дуже мало; больша часть нічого, или только кусок землі має і всі еднако бідуют і працюють). Остальна часть землі Подкарпатської Русі знаходиться на руках держави (кинчтара) і панов; то єсть держава і пани мають 1 130 500 катастральних угров землі. Сама держава ще в давні феодальні времена присіла полмільона (500 000) катастральних угров землі і владієт нею ще і в днешні дні. Но ще все і кромі держави остається

* Початок тексту конфіскований цензурою.

630 500 катастральних угров; сеся величезна часть землі являється властністю 170 панов-графов, великоземлемаетников. Значит, дармоїди, угнетателі-пани, составляя только 170 семейств, чут ли не в три раза больше землі мают, як 260 000 земледільських семейств. Єдинственний із 170 панов граф Шенборн сам мае только землі, як цілоє земледільськое населеніє Подкарпатської Русі.

От вам старий проклятий світ феодальной Мадьярщини, в котрой так «справедливо» розділялася «богом сотворена земля» для пользованія «всего людства». При таких обстоятельствах чудо ли, что народ Подкарпатської Русі остался безкультурний, «дикий» (як пани говорят), что сравня з другими народностями, тут много раз больша, 300-процентова соразмірность смертних слушаев?!*

Чудо ли, что ніт ні одного сознательного бідного земледільця, котрий би довольний бив нинішними порядками і не жадал би иншакий, для него лучший світ?***

Револуції били, минул проклятий феодальный мадьярський світ, жиємо в чехословенской «демократичной» республикі,*** от судьба бідного земледільского населенія Подкарпатської Русі. Револуційное волненіє кругом, горит криша над панами, помочи треба, бо біда буде.****

Бо попозерайте лем тоту земельну реформу: колонізація буде проведена на 13 000 катастральних уграх, парцеловано буде 12 000 катастральних угров землі, значит, із рук панов перейде в руки селянства 25 000 катастральних угров землі. (Ми всягди нарочно круглі числа пишеме). Таким образом в демократичной республикі, послі войны, послі револуцій, послі «освобожденія», послі всего і всяких обіцяній, земля в Подкарпатської Русі сяк буде «розділена»: в руках всего селянства буде 265 000 катастральних угров, в руках держави полміліона катастральних угров, в руках ніскольких панов 605 500 катастральних угров; сам граф Шенборн і на-

* Далі конфісковано цензурою.

** Далі в оригіналі пропуск.

*** Далі викреслено цензурою.

**** Також.

дальше останется майтеlem 228 000 катастральных угров земли.*

Ми уже писали про земельну реформу, написалиме, что і тих нещасних 25 000 катастральных угров земли лиш тоти могут достати, котрі заплатят за землю і докажут, что маот чим обробити.

«Кто може купити землю? Кто гроші і інструменти має. Ци має убогий земледілець гроші і інструменти? Не має. Ци достане бідний, малоземельний или безземельний русин землю? Не достане, бо земельна реформа «наших» хліборобських (земледільських) партій панским інтересам служит. Великі глупаки били би тоти пани, котри «проводниками» суть хліборобських (земледільських) партій, киби самі собі пошкодили. Ніт! Пани только бідним шкодят. Сеся реформа — реформа панской «демократії».

Сеся реформа не подходить бідному земледільському народу, бо не принесе освобождение із-под панского ярма і только продлинит рабство. Не така земельна реформа нужна бідному земледільському народу, яку людологи (людоіди) пани з своїми хліборобскими партіями хотят перевести, — но така, яку единственна истинна роботнича і земледільска партія, Комуністична (большевицка) партія хоче перевести. Не за гроші треба одну маленьку часть панской землі продати, но всю землю бесплатно треба передати во владініе всего трудового народа. Землю лиш тот должен мати, кто з собственними руками з своєю семьей в'єдно, з своїм трудом, п'отом обробляє єю. Так голосит наша комуністична (большевицка) земельна реформа. Проч з панами, котрі лиш «гешефти» роблять з землею.

Земледільці, бідний народе Подкарпатской Русі, міркуйте, чтобы панское «гунцутство» вас не обмануло. Не дайтеся обманути хліборобским (земледільским) партіям, яких в нашої малой країні єсть п'ять, но котрі всі в єден міх дують, котрі всі панські інтереси заступуют. Не забивайте, что проводники сих панских партій не земледільці, но загорілі пани. Але если єсть в тих партіях нісколько земледільцев, то они у панах так служат, як у румунских циганах медвідь і малпа. Не будьте

* Далі конфісковано цензурою.

і ви медвіді і малпи, бо пани всіх вас за нос на ланці привяжуть і потому хоть маєте дяку, хоть ніт, мусите танцювати на панський свист.

Всі організуйтеся в свою истинно робітничо-земледільську партію, в Комуністичну (большевицку) партію і в професіональний земледільський союз і требуйте, чтобы вся земля, всі ліси, всі полонини, пасовища і луки перешли безплатно в ваше владініє, чтобы богатство землі било достоянієм всего трудового народа!»

Так писали ми в 32 числі нашої «Правди», то же самое говориме і днесь. Так голосит наша большевицка земельна реформа, за проведеніє котрой з всіми силами боротися треба всім нам.

Газ. «Правда», 1 жовтня 1921 р., № 39.

№ 275

1 жовтня 1921 р. — Газ. «Правда» про обрання делегатів від партійної організації Закарпатської України на Об'єднавчий з'їзд Комуністичної партії Чехословаччини і про наказ делегатам

На соединительний конгрес Комуністичной партії Чехословаччини, починающогося 30 октября сего рока, каждая окружна організація на партійной конференції вибрала своїх делегатів. Комуністичну партію Подкарпатской Русі — ввиду того, что губернаторство держаніє партійной конференції тут не розрішаєт — ексекутивний комітет партії уполномочил, чтобы делегатів партійний Комітет Карпаторуського округа* вибрав. Окружний партійний комітет вибраним делегатам слідующее наставленіє дал:

Партійний комітет Карпаторуського округа Комуністичной партії в Чехословаччині назначаєт своїм висланим на країнський партійний конгрес (Прага, 30. X. — 3. XI.) делегатам, чтобы на конгресі между висказаними ідейними позиціями з всіми силами того

* Мається на увазі крайовий комітет Компартії.

направленіє подпірали, котрое одвітно московским рішенням,* потребує со-зданіє соединенной, революційной, на акції способной партії. Партійний комітет наставляє делегатам, чтобы само енергично виступили против саботирования московских рішень і жеби постаралися о том, чтобы проводители Комунистичной партії із среди убіжденних сторонников революційной борьбы били избрані.

Кромі сих общедійсных наставленій партійний комітет обязал делегатов, чтобы, уважая спеціальні отношенія Подкарпатской Русі, делегация соединенно і рішительно виступила, требуя, чтобы чехословенское работництво діло безпримірною угнетенія трудящихся Подкарпатской Русі приняло своїм ділом.

Делегатов по численності членов місяця августа сего року — выбрали. Если сесе постановленіє останеться в дійствительності, тогда в місяці сентябрі в партію вступивши близь 6 тысяч землеробников останутся без представителей. Из-за непонятного упущенія на конгрес не получила приглашеніє редакция нашей русько-языковой партійной газеты «Правды».

Газ. «Правда», 1 жовтня 1921 р., № 39.

№ 276

8 жовтня 1921 р. — Из статті газ. «Правда» про надмірне збільшення бюрократичного буржуазно-чиновницького апарату в Чехословащині і величезні витрати на його утримання

УТОПИМЕСЯ В МОРЮ УРЯДНИКОВ

Газети сообщают статистику урядников в Чехословенской республикі. Є їх 300 000 (триста тисяч), кромі воєнних лиць, і на їхню платню расходует держава рочно висше 8 міліардов крон. Интересно, що у нас там,

* Маються на увазі рішення III Конгресу III Інтернаціоналу.

де за мадьяр було 5—7 урядників, тепер єсть 15—21. Да ще і так полни уряди рещтанціями,* і народ за свої тяжко, з кровавим потом зароблені гроші не може дочекатися рішення своїх діл.**

Газ. «Правда», 8 жовтня 1921 р., № 40.

№ 277

9 жовтня 1921 р. — Звернення Центрального Комітету Комуністичної партії Чехословаччини до робітників і робітниць з закликом посилити боротьбу в зв'язку з підготовкою імперіалістичної інтервенції проти Радянської Росії

Чотирнадцятого та вісімнадцятого жовтня ц. р. організації Комуністичної партії закличуть вас до зборів і демонстрацій. На них ви будете відзначати, що здійснилось з тих надій та ідеалів, які ми мали в дні перевороту. Ви усвідомите, що революція була зупинена на половині шляху свого розвитку. Здійснені були тільки національні вимоги буржуазії, але соціальне, господарське і маєткове звільнення бідних працюючих людей не було здійснено. На робітничих зборах чотирнадцятого і вісімнадцятого жовтня буде розглянуто, хто винен у тому, що трудящий люд під час перевороту і при створенні республіки в перші три роки після перевороту був обдурений. Буде розглянуто, як, посиливши класову боротьбу, пролетаріат може створити таку соціальну справедливість, яка йому історично належить і якої він був позбавлений. Перетворення буржуазної республіки в республіку соціалістичну буде гаслом, яке ми знову висунемо як головну мету своєї внутрішньої політики. Виконавчий Комітет Комуністичної партії Чехословаччини закликає всіх робітників країни, без різниці національності, під час демонстрацій чотирнадцятого і вісімнадцятого жовтня визна-

* Рещтанція — невирішена справа.

** В оригіналі від «Інтересно, що у нас там» до кінця тексту викреслено цензором.

чити свою точку зору на стан міжнародної політики. А з цього погляду необхідно, щоб кожні робітничі збори, кожен мітинг, кожен похід стали виразом найживішого стихійного протесту і відсічі мас будь-яким, прямим чи непрямим, військовим заходам проти Радянської Росії.

За останній час виявляються знову нові ознаки того, що капіталістична Франція хотіла б втягнути держави, залежні від неї, в нову військову спробу проти Росії. Було викрито інтриги, які вона почала здійснювати в цьому напрямку в Польщі й Румунії. Було з'ясовано, що під виглядом кампанії допомоги вона хотіла відрядити в Росію масу військових розвідників і створити в Росії цілу мережу контрреволюційних осередків, з якими зв'язалася б під час військової інтервенції. Можливо, що своєчасним викриттям ці підступи будуть ліквідовані. Але там, де справа йде про нову війну, де справа йде про існування пролетарської держави, ми не можемо розраховувати тільки на можливість. Пролетаріат усієї Європи повинен піднятися на демонстрацію, щоб засудити всяку думку про нову війну проти Росії.

У нас буде можливість для таких демонстрацій в дні чотирнадцятого і вісімнадцятого жовтня. Робітники Чехословаччини повинні ясно висловитись уже тому, що в офіційній міжнародній політиці ця держава однобічно залежить від Франції, під впливом якої вона відмовляється налагодити дипломатичні стосунки з Росією, а тому більше ніж правдоподібно, що під час можливої військової авантюри могли б і ми бути, якщо не прямо, то посередньо втягнуті. Кожен новий військовий струс, навіть якби ми в ньому брали участь тільки посередньо, означає нову господарську розруху, нове зростання дорожнечі, нове віддалення господарських стосунків з Росією, нове загострення виробничої кризи і зростання безробіття.

Сьомого листопада наближаються вже четверті роковини переможної російської революції. Чотири роки вже тримається в Росії, найбільшій державі світу, пролетарська, соціалістична влада, всупереч усім наступам

капіталістичних урядів і стихійним лихам. Уже протягом цього відрізка часу маси відчули силу робітничої урядової системи. Кожен робітник відчуває в той же час своїми кістками, що б то означало для пролетаріату всіх країн, якби капіталізм переміг революційну Росію.

Робітники й робітниці! Виступайте на зборах за голодуючих російських товаришів, чотирнадцятого і вісімнадцятого жовтня хай кожні збори, на яких будуть присутні робітники без різниці політичної приналежності, ухвалять ясне рішення, що робітничі маси не потерплять відновлення будь-якого нового військового наступу проти Радянської Росії і особливо не потерплять, щоб Чехословацька республіка прямо чи посередньо взяла участь в таких інтригах.

Демонстрації в дні чотирнадцятого і вісімнадцятого жовтня проводьте скрізь згідно з місцевими умовами. Але пам'ятайте, що цього року найбільшим днем для наших комуністичних мас буде сьоме листопада, день четвертих роковин перемоги великої російської пролетарської революції.

Прага, 9 жовтня 1921 р.

Виконавчий Комітет Комуністичної партії Чехословаччини.

Газ. «*Rudé právo*», 9 жовтня 1921 р., № 237. Переклад з чеської.

№ 278

4 листопада 1921 р. — Резолюція Об'єднавчого з'їзду Комуністичної партії Чехословаччини про створення єдиної Комуністичної партії Чехословаччини

Представники пролетаріату чеського, словацького, німецького, польського, угорського і українського, які зібралися на спільному Об'єднавчому з'їзді, вітають постанову III світового Конгресу Комуністичного Інтер-

націоналу, який висловив вимогу, щоб була створена єдина Міжнародна Комуністична партія Чехословаччини. Вони готові провести об'єднання з тим більшим піднесенням, що вимога III світового Конгресу відповідає волі пролетаріату всіх народів цієї держави, яка з дня на день все гостріше виявлялася в тому, щоб створити міжнародний пролетарський єдиний фронт. Так, постановою III світового Конгресу була не чим іншим, як виразом неминучої необхідності пролетарської класової боротьби і виразом того, що класово свідомий пролетаріат усвідомив цю необхідність. Представники міжнародного масово свідомого пролетаріату всіх народів, виконуючи цю неминучу необхідність класової боротьби, переконані, що теперішнє об'єднання буде цілком ефективним і стане справжнім ступенем дальшого піднесення і руху пролетаріату, якщо не залишиться тільки формально організаційним об'єднанням, а розвинеться в найтісніше органічне об'єднання для боротьби, побудоване на єдності засад, тактики й організації.

Збірник док. «Založení komunistické strany Československa 1917—1924». Praha, 1954, стор. 143. Переклад з чеської. Протокол Об'єднавчого з'їзду Комуністичних партій Чехословаччини, що відбувся в Празі—Сміхові 30 жовтня—4 листопада 1921 р., стор. 44—45.

№ 279

*8 листопада 1921 р. — Виступ на Об'єднавчому з'їзді Комуністичної партії Чехословаччини в Празі в листопаді 1921 р. делегата Закарпатської України
І. Мондока*

Становище пролетаріату на Підкарпатській Русі не можна порівнювати з становищем чехословацьких або німецьких робітників. Пролетаріат чеський і німецький не живе в таких важких умовах, як пролетаріат Підкарпатської Русі. З тієї хвилини, коли цей край був звільнений від мадьярського панування, існує там військова диктатура, запроваджується такий страшний режим, якого не можна порівняти з становищем будь-де. Промовець вказує, що стан, який там існує, гірший, ніж в

будь-якій монархії, таким його створив міністр Бенеш з його демократичною республікою. В буржуазній пресі багато говориться про іреденту мадьярських шовіністів, але чехословацькі пануючі кола дають їм зброю в руки і тим самим підтримують іреденту на Підкарпатській Русі. Політика Бенеша підтримує там іреденту мадьярських елементів, але не дбає про інтереси робітничого люду на Підкарпатській Русі. Можна сказати, що не тільки в Чехословацькій республіці, але в цілому світі нема такого місця, де б реакція порядкувала так, як на Підкарпатській Русі.

Промовець від імені того пролетаріату висловлює надію, що цей з'їзд своєю силою і міццю допоможе пролетаріату Підкарпатської Русі зломити там військову диктатуру і створити кращі умови. Якщо реакція в тій області буде і надалі нестримно порядкувати, то це завдасть нещастя не тільки місцевому пролетаріату, але покладе свій відбиток і на решту частин республіки. Промовець висловлює надію, що з'їзд виконає бажання пролетаріату Підкарпатської Русі і зробить усе, щоб реакція там була зломлена.

Газ. «Rudé právo», 8 листопада 1921 р., № 261. Переклад з чеської.

№ 280

*20 листопада 1921 р. — Звернення газ. «Правда» з
закликом допомогти потерпілим від неврожаю тру-
дящим Радянської Росії*

ТОВАРИШІ!

20 мільйонів руского народа пострадало од неврожаю, причиненого посухою.

Пролетаріат цілого світа жертвує для руских братів, чим может.

Передовим борцям світової революції жертвуйме і ми, чим только можеме.

Газ. «Правда», 20 листопада 1921 р., № 46.

15 грудня 1921 р. — Інтерпеляція комуністичних депутатів чехословацького парламенту прем'єр-міністру Чехословаччини про нестерпний окупаційний режим в Закарпатті*

...** Політичні й адміністративні умови на Підкарпатській Русі нестерпні. З того часу, як край окупований чехословацьким військом, його населення ще й хвилини не жило без надзвичайного стану і стану облоги. Підкарпатська Русь — єдиний край в Європі, не включаючи Турції й Албанії, де взагалі нема ніякого виборного органу чи то з законодавчих, чи з адміністративних питань, в якому засідали б виборні представники населення. Не було проведено ні виборів до сільських представництв, ні виборів до автономного сейму, обіцяного краєві мирною угодою, ані виборів до національних зборів, встановлених конституцією Чехословацької республіки. В краї панує система, очолювана французьким генералом Парі. Оскільки адміністрація не підлягає ніякому контролю взагалі, — про свободу друку, зборів, об'єднань, агітації нема й мови, — і оскільки далі чехословацький уряд наводнив край найслухнянішим чиновництвом, весь державний апарат просякнутий найнеймовірнішою корупцією. Весь цей нестерпний режим відбивається на нещасному краї, а найбільше на його бідному населенні, на робітниках та дрібних хліборобах в селах. Цинічним глузуванням з дійсного стану речей є те, що чеська буржуазія відважується говорити про Підкарпатську Русь як про «звільнений край». В дійсності цей край окупований, територія захоплена урядом Чехословацької республіки такими ж методами, як давніше Австро-Угорщиною Боснія і Герцеговина.

Подавці цієї інтерпеляції мали можливість на місці одержати інформацію про умови на Підкарпатській Русі. Інформації, які можна було одержати прямими зносинами з населенням за вісім днів обслідування, природно, не можуть претендувати на повноту. Але вже ті фак-

* Дата подання інтерпеляції в парламент.

** Пропущено частину док., де говориться про засідання чехословацького парламенту, на якому було подано інтерпеляцію.

ти, які з'ясовані, кидають на умови в Підкарпатській Русі жахливе світло. Нестерпність теперішньої урядової системи на Підкарпатській Русі найкраще буде видно, коли ми сухо, без будь-яких міркувань, наведемо виявлені нами факти. Нижченаведені випадки характеризують поведінку жандармерії, поліції й урядовців в Підкарпатській Русі.

В с. Синевирська Поляна (жупа Марамороська) член Комуністичної партії товариш Гриць Симчук був безпідставно побитий тамтешнім жандармом так, що кілька тижнів лежав у ліжку хворий. Жандарм домагався кохання жінки побитого товариша, а чоловік не хотів цього дозволити.

В с. Жукові (жупа Березька) сільськогосподарський робітник Іван Якобич (батько 8 дітей, протягом семи років сільський староста) був заарештований старшим начальником окружного управління розтратчиком Паком і начальником окружного управління Андрейком. Заарештований був за те, що від обох урядовців вимагав, щоб або повернули громаді гроші, зібрані з неї на купівлю посівного зерна, або видали його селу. Зерно не було видано, гроші розтрачені. Пак і Андрейко вигнали законно поставленого старосту з управи, незважаючи на протест населення, і призначили на його місце іншого. Це сталося в лютому 1921 р.

За страйк сільськогосподарських робітників в районі Ужгорода були заарештовані без будь-якої причини товариші Пфедфер, Попович і Цимбалмош. Хоч окружний суд їх усіх звільнив, товариші Цимбалмош і Пфедфер були відіслані етапом в своє рідне село на примусове мешкання. Це сталося в квітні 1921 р.

В с. Середньому в квітні 1921 р. за страйк сільськогосподарських робітників був заарештований секретар професійної організації сільськогосподарських робітників Якуб Кемень, він сидів 8 тижнів у м. Берегові, потім був звільнений судом.

В с. Рівному (жупа Березька) начальник окружного управління Павлик видав розпорядження про арешт 9 членів Комуністичної партії тільки за те, що вони заснували місцеві організації. Ці товариші змушені були довгий час ховатись в лісах, щоб уникнути брутальних жандармів. Це сталося в квітні 1921 р.

В с. Худльові (жупа Ужгородська) в зв'язку із страйком сільськогосподарських робітників були заарештовані члени Комуністичної партії Сімчич і Секель, за розпорядженням начальника окружного управління в Середньому вони протягом кількох тижнів були ув'язнені в Берегівській тюрмі, нарешті були визнані судом невинними і звільнені. Це сталося в квітні 1921 р.

В с. Бороняві (жупа Марамороська) двоє молодих членів комуністичного руху, 21-річний Дмитро Лемка і 17-річний Василь Лемка, через цілком безпідставне підозріння були страшно побиті жандармами. Вони сиділи 7 тижнів у Хустській тюрмі, потім були звільнені, на них не було подано жодної скарги. Причиною їх катування й арешту могла бути та обставина, що їх батько — член організації Комуністичної партії і що він мав особистий конфлікт з мадьярським священиком.

В усій Підкарпатській Русі службовці фінансової охорони виривають з садків бідних людей маленькі ділянки тютюну, які ті там здавна плекають для власних потреб. Службовці фінансової охорони діють при цьому силою, беруть собі на допомогу жандармів, і дуже часті випадки, коли фінансові службовці і жандарми до крові збивали селян.

В с. Липчі (жупа Марамороська) хлібороб Федір Павлушка за подібних обставин так побитий, що кілька тижнів був прикутий до ліжка. Крім того, він був ще з вісьмома іншими бідними селянами на тій же підставі кинутий в тюрму у Хусті і там ув'язнений протягом кількох тижнів. Нарешті на нього не було подано скарги і він звільнений. Це було в червні 1921 р.

Георгій Русинко з села Руська Мокра (жупа Марамороська) був ув'язнений у Хустській тюрмі дев'ять тижнів, з 10 квітня по 10 червня 1921 р., тільки за те, що викривав корупційне господарювання нотаря Гавдяка. Нарешті був звільнений, скарги на нього взагалі не було подано.

В с. Тарасівці жандарми заарештували і вкинули в Тячівську тюрму сільськогосподарських робітників Ільяса Сасі, Івана і Василя Мацолу тільки за те, що вони — члени комуністичної організації. Обое під час арешту були побиті прикладами і сиділи в тюрмі 25 днів. Нарешті

звільнені, скарги на них не було подано. Це сталося в серпні 1921 р.

19 серпня 1921 р. вночі жандарми зігнали з ліжок все населення с. Лукова (жупа Марамороська), тому що жандармерія одержала доноси якогось шпика, що ніби в селі заховався делегат Комуністичної партії з Ужгорода. Кілька товаришів при цьому випадку були жорстко покарані. Донос шпика був неправдивим. Ніхто в село з Ужгорода не був присланий, і нікого там не було знайдено.

В с. Солотвині 30 вересня чиновник Осподар безпричинно вистрелив у молодого робітника Яна Готу і завдав тяжку вогнестрільну рану в груди. Цей наймит шахтної адміністрації досі на волі, хоч проти нього заведено карну справу. Поранений робітник досі в лікарні.

В Хусті 26 вересня 1921 р. службовці фінансової охорони зробили кілька залпів у сільськогосподарських робітників Михайла Ганусинця і Михайла Питинька, які ловили рибу в річці Тисі. Човник, в якому сиділи обидва риболови, пробитий кулями, і цілком випадково сталося так, що обидва сільськогосподарські робітники не були вбиті. Хоч на фінансових службовців і подано скаргу, їм нічого не було.

В с. Королеві в жовтні 1921 р. за доносом мадьярських іредентистів був проведений обшук квартири у залізничного службовця Андрія Немета. При цьому з ним безпідставно грубо поводитись. Нічого в нього не було знайдено.

В с. Довгому в листопаді 1921 р. жандарми без підстав побили до крові 18-літнього сільськогосподарського робітника Міхала Федора. Правдоподібно, що побили його за вказівками управляючого маєтком Телекі, Кулмана. Кулман здавна лютує на Федора за те, що він комуніст. Федор був побитий так, що лежав три тижні хворий у ліжку.

Тільки за те, що вони комуністи, були заарештовані товариші Іван Решетар, Степан Решетар та Іван Гайналь. Вони ще досі у тюрмі в Тячеві. Поліцейський шпик Йозеф Вербозьки у півній в Ужгороді розпочав, будучи напідпитку, сварку з робітником Степаном Гурінем. При цьому витяг револьвера і хотів робітника застрелити.

Хоч на нього було подано скаргу, він не був покараний і продовжує служити.

В лютому 1921 р. були відправлені в Ужгородську в'язницю в супроводі жандармів товариші Сабо і ще один товариш з с. Тур'я Бистра (жупа Ужгородська). Десять днів їх тримали в камері Ужгородського окружного суду, ніхто про них не дбав. Їм не давали ні їсти, ні води. Окружний суддя заявив, що так сталося тому, що жандарми не принесли про них ніяких паперів, отже, вони для нього не існують. Вони знесилили з голоду, через десять днів були випущені хворими, ніякого слідства проти них або розгляду справи не було.

В м. Мукачеві в березні 1921 р. в канцелярії міської управи був заарештований член Комуністичної партії Людвіг Мондок. Через годину був випущений з поясненням: «Пардон, то була помилка!»

В с. Волосянці (жупа Ужгородська) тамтешній жандарм відняв у члена Комуністичної партії Яна Кеглеса гарну різьблену палицю, бо вона йому сподобалась. Жандарм дав Кеглесу розписку, в якій було зазначено, що палиця — небезпечна для життя зброя. Раніше жандарм вимагав, щоб вищезгаданий віддав йому палицю даремно. Хоч на жандарма було подано скаргу, але відібрана палиця й досі у нього.

В с. Севлюші жандарми в червні, за бажанням домовласника, незаконно виселили з квартири робітника Авгенштейна, при тому його грубо штовхали й били. Один жандарм при цьому наставив багнета і гнався з ним за іншим присутнім робітником — Фрідом. Тільки жінки, що стали між жандармом і Фрідом, оборонили його від удару багнетом.

В червні таємні шпики привели в ужгородське поліцейське управління робітника Бергера, бо він був, мовляв, винен в тому, що стояв на вулиці. З ним поводитись брутально, його кинули у в'язницю, а пізніше випустили, ніякої справи на нього не було заведено.

В с. Великий Березний 20 червня жандармами був заарештований адміністратор професійної організації Бела Пфеффер. В тюрмі окружного суду йому від раннього ранку до півночі не давали ні їжі, ні води. Його бив і штовхав офіцер, про ім'я якого він не зміг дізнатися. Цей офіцер загрожував, що звелить Пфеффера повісити

або застрелити, якщо він десь хоч єдине слово вимовить про те, як з ним обходились.

В с. Батьові був заарештований жандармами і в кайданах відправлений у Берегівську тюрму сільськогосподарський робітник Бела Тот (2 липня 1921 р.). Жандарми заарештували робітника за бажанням Бузінка, управляючого маєтком графа Лоняї, який сердитий на робітника за те, що він хотів організувати своїх товаришів по роботі. Жандарми одержали за його арешт від управляючого маєтком двох годованих кабанів. Тота тримали кілька тижнів у тюрмі, потім випустили, ніякої скарги на нього не було подано.

В с. Задньому (жупа Марамороська) жандарми конфіскували 24 липня 1921 р. всі книги і гроші місцевої організації Комуністичної партії. Робітники Гарані, Кроль і Заборець були заарештовані.

В с. Гать 12 липня був заарештований Ян Ангелет, робітник з м. Берегова, тому що приїхав туди в гості до свого товариша. Його потягли в кайданах до м. Берегова, звідти до м. Кошце. Після шести тижнів тяжкого ув'язнення його випущено, ніякої скарги на нього не було подано. Був він заарештований з ініціативи єврейського капіталіста — млинаря Гроса, який підкупив жандармів.

5 грудня 1921 р. на Мукачівській тютюновій фабриці страйкували робітники й робітниці. Кинули вони роботу через те, що було звільнено кілька уповноважених. Відразу заявили управляючому фабрикою, що мова йде про 24-годинний демонстративний страйк і що вони не мають наміру порушувати спокій. Незважаючи на те, що дійсно не дійшло до найменшого порушення спокою, поліція без жодних підстав заарештувала таких робітників: Йозефа Крейса, Габора Надя, Яна Кріса, Гуго Тетенза, Вальбо Юленіча і Йозефа Кучеру.

Ми можемо назвати низку випадків, які стосуються переслідування робітничої молоді.

23 червня 1921 р. в приміщення організації молодих робітників у м. Мукачеві ввійшов начальник Росвігівського окружного управління в супроводі двох жандармів, одного цензора і двох шпиків, відімкнули там стіл і скриню, забрали майже триста номерів неконфіскованого часопису «Молодий комуніст» і велику кількість до-

зволених, цензурою схвалених брошур і книг, в більшості науково-соціологічного змісту. Поскладали все на віз і вивезли.

В с. Солотвині в березні поліція конфіскувала комплект часопису «Молодий комуніст» і все адміністративне спорядження в молодіжному секретаріаті. Дозволені цензурою газети були повернуті секретаріату лише через 4 місяці. 4 вересня 1921 р. в с. Солотвині проводився Міжнародний день робітничої молоді. В зв'язку з цим жандарми стріляли в молодих робітників. Один молодий робітник був тяжко поранений ударом багнета, другий тяжко поранений прикладом. З тих молодих робітників, які спокійно демонстрували, 12 було арештовано. Арештовані просиділи місяць в тюрмі, потім випущені, на них не було подано скарги.

В с. Севлюші 4 вересня 1921 р. молодого робітника Ладислава Крибуяка привели в жандармську охорону і там страшно побили. Той молодий робітник за свої комуністичні переконання був уже принаймні вісім разів до крові побитий жандармами, що підтверджено лікарськими довідками і свідками. В цього ж товариша було взято дозволений цензурою номер «Молодого комуніста» і кілька дозволених цензурою брошур. Начальник окружного управління твердить, що організація молодих робітників взагалі не дозволена.

В с. Великий Бичків у молодого робітника Бродія та інших молодих робітників були конфісковані квитки і значки партії. В Ужгороді в серпні 1921 р. без будь-яких підстав був приведений в поліцію член Комуністичної партії Елек Фолькман. В поліції його побито. Йому було вибито два зуби, його протримали ніч в тюрмі, а ранком випустили, немов нічого з ним не трапилося.

Наведемо кілька прикладів поведінки поліції в с. Чоп. Жінки там скаржаться, що поліція в них відбирає молоко, масло, яйця без жодної плати і без будь-яких підстав. Жінок, які б відважились протестувати або чинити опір, просто збивають.

Група поліцаїв до крові збила залізничного службовця Петика за те, що він відважився залицятись до дівчини, на яку кидав оком один з поліцаїв. Під тим приводом, ніби він запідозрений в крадіжці, був збитий поліцейськими ковбасник Гуго Фодок. Тільки побивши його,

поліцаї його відпустили. Побита була жінка робітника-маляра Євгена Радоганця за те, що протестувала, коли її майно викидали на вулицю. Майно викинуто на вулицю тому, що жандарми хотіли реквізувати її квартиру для себе.

Аж до стану тяжкого поранення був побитий жандармами житель с. Чоп Франтішек Попович, про якого загальновідомо, що він психічно хворий.

За бажанням власника кав'ярні били й штовхали жандарми жінку, яка служить там касиршею.

В с. Великі Капушани в жовтні 1921 р. був заарештований уповноважений групи молодих робітників товариш Маар. Він побитий до крові, тому що в нього було знайдено деякі примірники часопису «Молодий комуніст» і один примірник «Комуністичного маніфесту». Ці видання у нього відібрані, він був у кайданах відвезений до м. Кошіце, там вкинутий в тюрму, а після шести тижнів ув'язнення випущений як невинний, скарги на нього не було подано.

Взагалі це стало системою на Підкарпатській Русі, що осіб, негодних панівним колам із-за своїх комуністичних переконань, коли нема ніяких законних підстав переслідувати їх, карають тим, що попередньо ув'язнюють, попереднє ув'язнення їх відбувається з брутальною жорстокістю, затягується як тільки можна, і нарешті їх випускають.

Іншим методом, який органи влади практикують в боротьбі проти осіб, негодних їм за комуністичні переконання, є те, що вони утруднюють визнання прав їх громадянства. Товариш Ерне Сайдлер народився в Ужгороді так само, як і його батько і дід. Від народження мешкав в Ужгороді, там же закінчив гімназію, там же був призваний в армію. Ніде більше не міг здобути права громадянства. Проте з політичних міркувань поліцейським префектом Губером були знов висловлені сумніви щодо його прав громадянства. І, незважаючи на те, що адміністративний комітет в Ужгороді двічі констатував, що він житель Ужгорода, органи влади тримаються непевнено, наче це питання весь час сумнівне. Так само чинили з товаришем Берталаном Фюзі.

Друге питання, яке подавці цього запиту вивчали на

Підкарпатській Русі на місці, є те, що являє собою корпорація урядовців, поліцаїв та жандармів, які на Підкарпатській Русі діють методами, що характеризуються наведеними випадками. Ми з'ясували, що весь організм державної бюрократії, жандармерії та поліції просякнутий неймовірною корупцією.

З цього погляду за відносно короткий час можна було через розмови з населенням з'ясувати такі конкретні випадки.

На Підкарпатську Русь празким урядом був надісланий колишній майор Пуза з завданням створити на противагу комуністичному рухові урядову опортуністичну українську соціал-демократичну партію. Майор Пуза сам визнав у газетах, що навесні минулого року дістав особисто від президента Масарика аванс 50 тис. крон. Він посилався на те, що ніби ті гроші дістав на конструювання літака, який міг би приводитись в рух ногами, як велосипед. Аж донині він не виготовив навіть моделі цієї цікавої повітряної машини, але суму 50 тис. крон, збільшену ще на багато тисяч, віддав на спробу заснувати на Підкарпатській Русі урядову соціал-демократичну партію. Преса цієї пузівської партії одержує державну субвенцію. Колишній губернатор Жаткович дав Пузі, крім того, високу грошову субвенцію в доларах, зібрану між бідними українськими емігрантами в Америці. Цей факт підтверджує ряд робітників, які, помітивши урядові впливи, вийшли з пузівської партії...*

Існуючий стан гірший над усе, що можна уявити, а контроль з боку громадської думки при теперішньому диктаторському режимі просто неможливий. Урядовці, жандарми й поліцаї такого роду не могли б на Підкарпатській Русі панувати й місяця, якби була громадська критика їх дій. Але вона цілком неможлива. Наведемо низку конкретних випадків, що характеризують умови друку, коаліцій і об'єднань на Підкарпатській Русі.

З метою з'ясування практики конфіскацій ми переглянули номери комуністичної щотижневої газети «Прав-

* Пропущено викладення фактів хабарництва, грошових розтрат та ін. з боку чеських чиновників.

да» за останніх півроку. Всі ці номери були зачеплені конфіскацією. Були конфісковані такі статті:

В номері 26 конфісовано цілу статтю про криваві події в с. Арданові, хоч буржуазні газети могли друкувати статті з майже цілком тотожним текстом. В номерах 26, 27 і 28 було конфісовано цитату з «Комуністичного маніфесту», тоді як ця сама цитата вийшла без перешкоди в номерах 20—25 «Правди». В номері 35 був конфісований «Заклик до чехословацького пролетаріату!» Та ж стаття вийшла без перешкоди повністю не тільки у всіх чеських газетах партії, але також і в газеті «Мункаш уйшаг», яка видається в Ужгороді. В тому ж номері «Правди» було конфісовано також цілу статтю, в якій без будь-яких приміток передавались прості факти про розтрату і арешт вищих урядовців Сваги, Кліми і Пака. В номері 36 «Правди» було конфісовано 14 розділів передової статті, яка вся без перешкоди була надрукована в «Мункаш уйшаг». В номері 36 було конфісовано 45 рядків з відкритого листа партії президенту Масарику, хоч в «Кашшаї мункаш» і «Мункаш уйшаг» цей відкритий лист вийшов без перешкод. В дальших номерах «Правди» було конфісовано або конфіскацією окремих місць до незрозумілості спотворено кілька теоретичних статей, які перед тим вийшли в інших чехословацьких газетах партії. Подібні теоретичні статті були конфісовані також в «Мункаш уйшаг». В номері 45 «Правди» було конфісовано 30 рядків із статті «Перед поділом землі», хоч ця стаття була дослівним перекладом статті, що вже вийшла без конфіскації в «Мункаш уйшаг». В номері 47 цензурування окремих місць були до незрозумілості спотворені статті, дослівно перекладені з уже пропущеної цензурою «Мункаш уйшаг». Номер 45 «Правди» цензор конфіскував цілком, від першого до останнього рядка. В цьому номері були вміщені виключно статті, подібні до яких цензура в попередніх номерах пропустила.

Але свободу друку порушують не тільки конфіскаціями. Навіть видання, що вже пройшли цензуру, не забезпечені від сваволі органів влади. Наведемо приклади:

В с. Севлюші 5 липня 1920 р. жандарми конфіскували вже пропущені цензурою плакати і заарештували тих,

хто їх розносив. В Сваляві в березні 1921 р. жандарми з наказу начальника окружного управління забрали «Правду» в товаришів, які її виписали собі, і побили цих товаришів. В с. Новоселиці в березні 1921 р. жандарми ходили з хати до хати, забирали «Правду» від осіб, які були її передплатниками. Кількох сільськогосподарських робітників було при тому побито жандармами. В с. Поляні в травні 1921 р. жандарми збирали дозволені цензурою «Правду» і «Мункаш уйшаг». В с. Перечині 12 червня 1921 р. жандарми з наказу директора фабрики Рона збирали дозволену цензурою листівку, видану професійною Радою, в якій говорилось про колективну угоду. В с. Руська Мокра в квітні 1921 р. жандарми провели хатній обшук у Їржі Русинки. При цьому в нього відібрали неконфісковану «Правду», а на пошті конфіскували всі поштові відправлення і листи, які надійшли на його ім'я. В с. Кушниці в жовтні 1921 р. нотар конфіскував у Михайла Селяника неконфісковані «Правду» і «Мункаш уйшаг». При цьому він застосував силу. В с. Грушеві 14 листопада 1921 р. фінансові службовці конфіскували посилку неконфіскованої «Правди», адресовану місцевим членам Комуністичної партії, і віддали її в жупанат. В березні 1921 р. жандарми збирали дозволену цензурою «Правду» в Сваляві. В березні 1921 р. жандармський сержант Главач відібрав дозволену цензурою «Правду» в одного з членів комуністичної організації в с. Нижня Візниця і при тому так побив його, що, за свідченням лікаря, він повинен 14 днів лікуватись. В Хусті в квітні 1921 р. жандарми відібрали дозволену цензурою «Правду» в товариша Сіка і збили його так, що поламали йому руку. Згідно з лікарським посвідченням, він потім шість тижнів лікувався. Начальник окружного управління в с. Рахові присудив члена Комуністичної партії до грошового штрафу в 200 крон за те, що він читав і поширював «Правду».

В м. Мукачеві в квітні 1921 р. поліція конфіскувала в бібліотеці місцевої комуністичної організації романи Золя і Анатолія Франса, далі «Комуністичний маніфест», номери ліберецької щоденної газети «Форвертс» і видані в Кошиці і дозволені цензурою брошурки товарища Шурани.

Пошту на Підкарпатській Русі уряд також вважає тільки знаряддям своєї урядової поліцейської системи. Робітничі організації взагалі не можуть користуватись поштою. Листи, газети або інші відправлення, які організація посилає поштою, або конфіскуються або вручаються навмисне так пізно, що стають безпредметними. Окремі поштові контори одержані ними відправлення політичних або професійних організацій піддають цензурі. Отже, на пошті проглядаються, а часом і конфіскуються окремі відправлення для комуністів. Редакції «Правди» і «Мункаш уйшаг» з розпорядження поліцейського префекта постійно турбують викликами в окружний суд і вимагають від них, щоб вони доповідали про відправлення, які приходять до них з-за кордону, із Чехословаччини. Редактори, таким чином, не можуть вільно одержувати брошур, які в Чехословаччині дозволені і цілком вільно продаються в Празі. Відповідальні редактори «Правди» і «Мункаш уйшаг» були вже з цих причин щонайменше п'ятдесят разів викликані властями.

Наводимо такі випадки як характерні для практики права коаліцій і об'єднань:

В с. Солотвині минулого року в робітників був відібраний місцевий Робітничий будинок і досі їм не повернений.

В Хусті організації Комуністичної партії і організації професійні зазнають виключно суворого переслідування, створеного начальником окружного управління, особливо в період від грудня 1920 до травня 1921 рр. В цей час жандарми організували в усьому окрузі справжнє полювання на документацію партії і професійних організацій. Всі приміщення партії і професійних організацій були з наказу властей замкнені і всі адміністративні книги конфісковані. В листопаді 1921 р. Ілек, начальник окружного управління в Хусті, знов розпустив організацію партії і звелів конфіскувати всі її адміністративні книжки. Також в Солотвині і Великому Бичкові місцеві організації були розпущені властями на тій підставі, що, мовляв, не мають затвердженого статуту. В Ужгороді в липні 1921 р. шпики і поліцаї розігнали професійні збори друкарів. В м. Мукачеві в листопаді 1921 р. приміщення партії і професійної ор-

ганізації були реkvізовані під торговельні комори, а також для розміщення війська.

Поліцейський префект Губер заборонив Комуністичній партії на Підкарпатській Русі проводити з'їзд на тій підставі, що в краї військова диктатура і надзвичайний стан. На з'їзді було б присутніх приблизно 60 делегатів. Але в той же час інші партії могли без жодних перешкод вільно проводити не тільки такі збори — в закритому приміщенні, з обмеженою кількістю учасників, але і великі збори під відкритим небом. Так, наприклад, аграрна партія з Чехії організувала в м. Мукачеві на площі перед ратушею мітинг, на який прибули люди з допомогою властей з усієї Підкарпатської Русі. Ті, хто їхав на цю аграрну демонстрацію, одержали оплату за проїзд і добові. Також мадярська національна партія та інші реакційні організації, як «Соколи», можуть без ніяких перешкод проводити збори. Для робітників неможливі і збори уповноважених, і збори членів. На селах навіть коли зберуться двоє-п'ять товаришів, власті оголошують ці збори недозволеними. На такі збори висилають жандармів, розганяють товаришів, і майже в кожному випадку подібні сходи́ни мають наслідком судове переслідування.

Друга частина скарг робітників на Підкарпатській Русі стосується лікарських кас.

Лікарською касою в Ужгороді завідує Іван Гаар, запеклий іредентист, заступник голови іредентистичної угорської християнсько-соціалістичної партії⁹⁴. Він був призначений ще за угорського режиму. І навіть з погляду правил, які тоді діяли, він потрапив на цю посаду незаконно. Його кваліфікація не відповідає § 7 угорської міністерської постанови № 5220 від 1910 р. Він не склав фахового іспиту на право керівництва касою. Крім того, його завідування не відповідає також § 4 постанови чеського уряду № 3304 від 6 грудня 1920 р. Іван Гаар виступає цілком відверто проти робітників, захищає вузькопартійний мадярський національний погляд, у себе в установі не терпить словацької або чеської мови. Професійною Радою було подано 21 лютого 1920 р: в Братіславу і пражському центрові аж п'ять заяв від робітників, де вказувалось на його зловживання і вимагалось його усунення. Всі ці заяви досі за-

лишаються без наслідків. На початку 1920 р. Гаар за допомогою тодішнього міського радника Яна Гамута припустив фальшування виборчих бюлетенів управління і самовільно ставив кандидатури неорганізованих робітників. Крайова лікарська каса в Братіславі подала скаргу в зв'язку з цим випадком, але ця скарга досі не розглянута. Гаар не має ніякого уявлення про бухгалтерію і ведення книг. Тому він мусить використовувати помічників, які часто не належать до спілки і дорого обходяться. Книги веде бухгалтер-ревізор Бернард Шварц. На виправлення помилок в книгах, уже закінчених, довелося запросити людину, найняту поза штатом. Книги за 1920 р. велись незадовільно. Огляд видатків на лікарні поверховий, в книги не було занесено 25 проц. додаткового підвищення плати, виданого за 1919 р. Його занесли до книг додатково 31 березня 1920 р. З каси був звільнений кваліфікований працівник, а на його місце прийнятий некваліфікований, колишній державний урядовець Штефан Блашке. В 1920 р. ревізій не було. Перечинська фабрика не заявила, як це було з'ясовано лише додатковим розслідуванням, лікарській касі про своїх робітників в п'ятиста випадках. Але завідуючий касою зв'язаний з директором фабрики і хоче скласти з ним угоду за непомірно низьку суму. Держава потерпіла б від цього збитки. Якщо негайно не буде вжито відповідних заходів, то це трапиться. Завідуючий касою Гаар збирався саме тепер у цій справі їхати в Братіславу. Було б доцільно переглянути пенсійну справу завідуючого Гаара, оскільки є обгрунтоване підозріння, що останнім часом він самовільно доповнив кількість своїх службових років. Далі потрібно було б проконтролювати виплати, видані греко-католицьким учительським закладам і церковним сирітським будинкам, бо є підозріння, що християнсько-соціалістичний завідуючий Гаар зловживає цим. Дру Міхалу Долінаю було незаконно подаровано сплату внесків у касу. Урядовця Підкарпатського банку Левка Безручка завідувач Гаар на власну відповідальність без рішення управління каси послав на Стоський курорт. Візнику Бертану Йожаві, навпаки, незаконно відмовив виплатити призначену лікарем допомогу. Сестра управляючого Гаара з своєю приятелькою Юткою Шекелевою прово-

дила літній відпочинок на курорті в Татрах. Надзвичайно знижену ціну за її перебування платив за рахунок каси управляючий Гаар. Для перевірки книг Ужгородської каси був посланий з Братислави урядовець Новак. Перед тим як приступити до роботи, він був у завідуючого Гаара на вечері й пив у його склепі вино. Після того він знайшов усе в порядку.

З інших місць Підкарпатської Русі наводимо такі випадки: для 3 тисяч робітників в с. Солотвині місяць не було лікаря. Тільки коли в листопаді 1921 р. там стався тяжкий нещасний випадок і коли газета «Мункаш уйшаг» написала про це, туди призначили постійного лікаря. Лікарська каса в м. Берегові цілими місяцями не виплачувала допомоги хворим і роділлям в с. Довгому. Для лікування на курорт з усієї Підкарпатської Русі посилають дітей тільки за протекцією. В м. Берегові в червні 1921 р. відбувався медичний огляд хворих робітників. Наслідок був такий, що з 25 фізично працюючих було послано на курортне лікування тільки 2, тоді як з 8 чиновниць послано на курорт 6 дам, які подобались капіталістичній адміністрації. Завідує лікарською касою в м. Берегові християнський соціаліст Шуллер. Він також утримувався тут з періоду старого мадярського режиму. В цій касі трапився такий випадок: Теодор Лукач, робітник лісопильного заводу в с. Довгому, був у 1920 р., на підставі посвідчення лікаря лікарської каси і двох контролюючих лікарів каси, посланий лікувати ревматизм в Піщани. Завідуючий Шуллер заявив Лукачу, що його посилка в Піщани не залежить від лікарів, а тільки від нього, а він його пошле в Піщани тільки тоді, коли Лукач дасть йому за це 50 яець. В 1921 р. Лукач був знову посланий лікарями в Піщани. Але Шуллер зробив його лікування на курорті просто неможливим на тій підставі, що, мовляв, він йому винен 50 яець ще з минулого року. 21 липня 1921 р. лікарем каси був посланий робітник з с. Довгого Мартон Маркович в Берегівську касу на обстеження, щоб він міг одержати дозвіл на курортне лікування. Завідуючий Шуллер заявив, що про те, на який курорт посилати на лікування, лікар не вирішує, а вирішує тільки він, назвав Марковича смердючим жидом і відмовився послати в курортну місцевість, запропоновану лікарем. В різних своїх правах були та-

кож між іншими уцімлені Берегівською касою робітники Ян Лані, Юліус Шугайка і Людвіг Габер. Всі працюють у с. Довгому. Ці випадки треба було б розслідувати. Звичайне явище в Берегівській касі те, що допомога на лікування виплачується після довгого часу, іноді аж після кількох місяців і завжди тільки після кількох нагадувань. Персонал залізниці Боржавської долини ще в лютому 1921 р. не був заявлений в лікарську касу. В сс. Кобилицька Поляна і Великий Бичків нема лікарів, а фабрики закликають туди лікаря тільки раз в 14 днів на кілька годин.

Ця цілком недостатня діяльність лікарських кас на Підкарпатській Русі має тим більше значення, що стан здоров'я місцевого населення дуже поганий.

1919 р. на Підкарпатській Русі померло 4430 жителів, 1920 р. — 17 613. Таким чином, смертність зросла на 330 процентів. Є райони по 20—30 сіл, в яких нема жодного лікаря. Замість лікарень будують тюрми. Урядовий референт охорони здоров'я д-р Поскал займається політикою, а про охорону здоров'я не дбає. З недостатніх приміщень лікарні в Ужгороді велика кількість, саме найкращих залів, була реквізована для державних урядовців. Домашніх лікарів, безробітних, на державну службу не приймають, бо уряд вважає їх комуністами. Ужгородський лікар д-р Ротенштейн хотів поїхати в Берлін, щоб привезти звідти для кількох тяжко хворих своїх пацієнтів сиворотку Фрідмана. Йому не дали паспорта на тій підставі, що він політично неблагонадійний. Цей лікар — чехословацький громадянин, житель Ужгорода, у нього тільки в теорії комуністичний спосіб мислення, але практично політикою він взагалі не займається.

Ключ до дійсного визволення Підкарпатської Русі — в соціальному визволенні бідного хліборобського люду. Земля, ліси, пасовиська в користуванні дійсно трудового хліборобського населення — це найнеобхідніша потреба, це велике прагнення 90 проц. людей на Підкарпатській Русі. З цього погляду на Чехословацьку республіку покладались великі надії. Всі ті надії були гірко обмануті. Про те, яке неможливе сучасне становище з розподілом землі, свідчать такі цифри: вся площа Підкарпатської Русі становить 1 370 500 кадастрових ітрів, з них державі належить 500 000 ітрів, 69 великим земле-

власникам — 460 000 ітрів, тоді як на 571 931 дрібного хлібороба поділено всього 260 000 ітрів. Решта землі є власністю церкви.

Коли б чехословацька держава по-революційному втрутилася в ці умови землеволодіння, то вона відразу привернула б до себе серця величезної більшості населення. В дійсності ж теперішня практика влади свідчить про те, що чехословацький уряд хоче зробити носіями чехословацької державної думки ті ж верстви, які були носіями державної думки при угорській владі, — тих же великих землевласників і євреїв. Власті за останній час просто демонстративно підтримували землевласників в соціальній боротьбі з робітниками. Вітчизняні жандарми, у великій кількості послані на Підкарпатську Русь, з лав «соколів», які спочатку виявляли просто антисемітський напрямок, тепер в кожному селі рука в руку з євреєм-торгівцем. Дрібні подарунки, а в багатьох селах також спільна торгівля справляють свій вплив рівно ж як подарунки і хабарі управляючих великих маєтків. Систематично протегують органи влади на шкоду робітникам християнсько-соціалістичну мадьярську партію так званих дрібних землеробів*, партію виразно монархічну й іредентистичну, яка підтримує організаційний зв'язок з партією тієї ж назви за угорським кордоном. Всім цим викликано не тільки найбільшу відчуженість, але просто ненависть проти всієї державної адміністрації в широких колах робітників і дрібних хліборобів, незважаючи на те, що вони на Підкарпатській Русі єдина реальна сила, яка може бути надійним протиставленням іреденти і носієм республіканської ідеї. Не тільки не було проведено конфіскації великих маєтків і передачі їх в користування народу, але й діючий в Чехословаччині недостатній земельний закон просто саботують. Органи влади на Підкарпатській Русі систематично саботують виконання міністерської постанови № 240. В деяких місцях органи влади просто фізичним насильством не допустили виконання цієї постанови. Крім Мезекасонського округу, ця постанова ніде в цілому краї не була публічно ого-

* Так в оригіналі. Тут помилково переплутано дві різних партії — християнсько-соціалістичну і угорську партію дрібних сільських хазяїв. Див. примітки 94 і 118.

лошена, так що зацікавлені про неї взагалі не довідались. На протигагу тому по всій Підкарпатській Русі була оголошена постанова господарського інспектора Невідка, спрямована проти бідних. Найбільші зловживання були вчинені в Севлюському окрузі незаконними діями начальника окружного управління. Цей начальник звелів жандармам заарештувати Міхала Цібара, який, згідно з постановою, завіз собі в стодолу половину долі кукурудзи. Цібар був кілька днів під арештом. Був арештований жандармами і сидів під арештом 24 год. Ладислав-Василь Керещенко за те, що допомагав Янові Беки навантажувати врожай, на який той претендував. Жандарми провели арешт з наказу великого землевласника Натана Штейнера. Ян Беки також був арештований, кукурудза в нього була забрана, жандарми наказали йому, щоб не смів залишати села. Землевласник Натан Штейнер в присутності жандармів загрожував селянам револьвером, що постріляє їх, якщо вони наважаться брати половину або третину врожаю, на що мають право згідно з існуючими законними нормами.

Начальник окружного управління Дрбал, який, між іншим, заручений з дочкою угорського іредентиста великого землевласника Бутькая, був у нагороду за свої незаконні вчинки проти робітників і підтримку мадьярських землевласників, призначений піджупаном у с. Тересві.

Сільськогосподарський робітник Карел Силнокі з с. Косини був заарештований з наказу начальника окружного управління Павлуха і 6 тижнів сидів у Берегівській тюрмі за те, що домагався виконання постанови № 240. Нарешті був звільнений. В багатьох селах селяни, які хотіли добитись здійснення цієї міністерської постанови, побиті прикладами жандармських рушниць і поранені.

Місцеві групи професійної організації сільськогосподарських робітників в сс. Іванівка, Велика Добронь, Гать і Довге були з наказу начальника окружного управління розпущені жандармами, їх спілкові книги, зібрані членські внески конфісковані і до сьогодні не повернені. Під час розпуску організації політичної партії організо-

вані товариші зазнали нападів, багато з них було заарештовано, пізніше вони звільнені, скарги на них не було подано.

Газ. «*Rudé právo*», 16, 17 і 20 грудня 1921 р., № 294, 295, 297.
Переклад з чеської.

№ 282

Приблизно 1921 р. — Комуністична листівка з закликом до солдатів підтримувати революційні виступи трудящих

Новобранці!

Рекрути!

Брати-робітники, призначені для начинки казарм і на гарматне м'ясо!

На ваших обличчях сяють ще чари рум'яної, безтурботної юності, в ваших очах — упевнена надія на майбутнє, в ваших сталевих, пружних м'язах — джерело сил, що рятують світ, в ваших молодих серцях — пісня і любов, але тим не менше, молоді брати, тепер, коли ви вдягаєте на себе «баранячу шкіру», ми повинні всім сказати, що ви заручені з смертю!

Ви, майже двадцятилітні, ось станете солдатами! Солдатами, над восковожовтим чолом яких витає передчасна смерть, передвісник «геройської смерті», солдатами, яких проти волі беруть для перетворення в начинку казарм, в онучі для лакованих чобіт, солдатами, з яких панські посіпаки батогом виб'ють, чобітьми, підбитими гвіздками, перш за все витопчуть людину, щоб, перетворивши вас у позбавлених волі батьковбивчих і братовбивчих звірів, кинути на поле бою ваші молоді тіла на розшматування птахам, що годуються мертвечиною.

Молоді брати-робітники!

Перш ніж піти в казарми, що жеруть людське м'ясо, перш ніж укласти угоду зі смертю, перш ніж стати на шлях, який поведе вас в забризкані вапном братські могили, перш ніж віддати ваші молоді тіла, щоб зробити таким чином дешеве і жирне угноєння незораному пару для паразитів розбишак-лицарів, перш ніж жертвувати вашою кипучою червоною кров'ю, щоб намастити

нею маховики млинів, що здобувають прибутки, поїдаючи тіла ваших братів, батьків, матерів і коханих, перш ніж одягти парадну форму, подумайте: чому ви мусите стати солдатами?

Солдати потрібні — так вас навчатимуть — проти внутрішнього ворога. Але хто цей внутрішній ворог?

Якщо натовп блідих, голодних, обірваних робітників у закурених фабриках, біля гарячих домен, в темних шахтах, в невирубаних лісах забажає на шматок хліба або на кілька гелерів більше з тих мільйонів, що вкрали в нього пузаті капіталісти, які проводять свій час в південних краях, на березі моря, тоді вийде наказ, що ви, солдати, повинні виступити і за допомогою своїх багнетів щільніше затягти, до кісток притиснути рабські ланцюги обірваних людей!

Якщо в літню спеку, серед виснажливої праці, зморені нею сільські пролетарі, що копають землю до знесилення м'язів, зупиняться на поміщицькій землі і, здіймаючи вкрите краплями поту чоло своє, спитають: чому працюємо тільки на інших? Чому завжди тільки на інших? Чому завжди на графа, на єпископа, завжди на банкіра? Чому ніколи не на себе, ніколи не на бідних, на тих, що кривавим потом вкриваються?..* І якщо марними стають навіть криваві удари батогами панів управителів маєтку — сурмлять тривогу в казармах, і ви, солдати, виходите на поле, і приклад та багнет навчать повсталих селян, що вони мусять далі працювати завжди тільки на інших, завжди на єпископа і банкіра і ніколи на бідних!

Якщо з глибин лабіринту будівель великих міст, якщо з висмоктуючого здоров'я повітря зацвілих нір, робітничих приміщень насмілюються вийти дочасно зістарілі пролетарки, замолоду зів'ялі дівчата-робітниці і бліда, лепечуча дівтора і насмілюються потрусити своїм шматтям перед багачами і погрозити їм своїми схудлими до кісток від туберкульозу і виснаження перстами, тоді багачі опускають залізні віконниці своїх палаців,

* Крапки оригіналу.

а вас посилають проти бідноти і ви, солдати, пронизуєте багнетом живіт голодуючої жінки, посилаєте кулю в оксамитні груди передчасно в'янучої дівчини і розкидаєте мозок голодних пролетарських хлопчаків по тротуару...*

Якщо сміливі революціонери, які хочуть врятувати цей гіркий світ, готуються до самовідданої боротьби, щоб ліквідувати злидні, експлуатацію, вони жертвують своїм життям, щоб показати шлях до життя й істини; якщо вони оголосять боротьбу проти багатих, що виснажують мозок людей, проти пихатих попів, пузатих графів, надутих євреїв і смердючих, розпутних офіцерів, то в казармах сурмлять тривогу і ви, солдати, лаштуєте шибеницю, копаєте могилу для революціонерів, готових на всяку жертву.

Тому що ви — тюремщики у панів!

Тому що ви — внутрішні вороги багатців, капіталістів і панів.

Робітник — це внутрішній ворог!

Селянин, що копає землю — внутрішній ворог!

Жінка-робітниця — внутрішній ворог!

Дівчина-робітниця — внутрішній ворог!

Комуністичний революціонер — внутрішній ворог!

Ваш батько, мати, брати, сестри, кохані, ваші лепечучі дітки, ви самі — це внутрішній ворог!

І тому ви повинні вступити на військову службу, щоб піти на боротьбу проти цього внутрішнього ворога, щоб зламати його, щоб знищити його.

Ви повинні вступити на військову службу:

проти вашого батька!
проти матері!

* Крапки оригіналу.

проти себе самих!
проти пролетаріату!
Тому ви — озброєні тюремщики у панів!

Але вам кажуть також, що солдати потрібні ще й проти зовнішнього ворога.

Ну, от подивіться, хто цей зовнішній ворог?

Якщо грабіжники-капіталісти, які жиріють до отупіння, елейні попи не можуть поділитись здобиччю, витиснутою з робітничого поту, якщо вони посваряться за здобич, якщо вони хочуть скувати кайданами нові людські маси, вони з піною біля рота кричать вам: батьківщині загрожує небезпека, а ідіоти-генерали спокійно, не моргнувши оком, видають вам, пролетарям, наказ: хлопці, вперед, здихайте, тому що священому зиску і разом з ним легкому, приємному життю загрожує небезпека!

А ви, темні юнаки-недоуки, кидаєтесь на невідомі степи і таємничі велетенські гори. Ви несете кулемети, гармати, бомби, міномети, вогнемети і всі диявольські інструменти земного пекла, ви підете вмирати і вбивати тисячі невинних, темних і безпомічних пролетарів, яких таким же чином ганяли проти вас капіталісти чужих країн і які є такою ж експлуатованою, такою ж гнаною, не визнаною за людину і призначеною на гарматне м'ясо худобою в такому ж суспільному ладі, капіталістичному, якою є ви самі.

Капіталісти Європи в минулу світову війну поділили між собою земні скарби. Тепер у них ще іде перетравлювання. Але їх перетравлюванню заважає глибокий підземний гуркіт зі Сходу.

Російські робітники і російські селяни для прикладу всьому світу знищили експлуаторське зборище сарани. А капіталісти Європи не можуть спати спокійно, поки Росія робітників і селян живе і оголошує, що неробам-ледацюгам нема пощади, тому що вся влада належить трудящим.

Капіталісти Європи не можуть перетравлювати їжі і не можуть спати. Вони гострять шаблі, виготовляють гармати, бомби та інші вбивчі знаряддя і гостуються проти Росії трудящих. Але вони самі не підуть

на бій. Вони спостерігатимуть цей бій з прохолодного сутінку наповнених золотом вогнетривких шаф, з м'яких зал аристократичних палаців, з повитої ладаном глибини старовинних ризниць і з напарфумованої атмосфери шовкового шмаття панських повій. Так вони спостерігатимуть за боєм, в якому проливати кров будете ви, кровні брати російських робітників і селян.

Ви повинні захворіти на коросту, щоб вони могли вільно відпочивати на курортах.

Ви повинні завошивіти, щоб вони могли спокійно милуватись.

Ви повинні згнити, щоб вони могли й далі посилати прокляття, злидні, страждання й сльози на цей сумний світ!

Не важливо, якою мовою ти говориш!

Це однаково, чи ти угорець, чех, словак, русин, румун, серб, хорват чи німець! Тим, що сидять на золотих горах, одне тільки важливо, саме — щоб ти був пролетарем, неїмущим, експлуатованим і щоб саме ти знов наклав зірвані кайдани на твоїх російських братів.

Тому що російський селянин, російський робітник — це їх зовнішній ворог.

Тому що капіталісти не мають іншого зовнішнього ворога, крім міжнародного пролетаріату.

Проти цього міжнародного пролетаріату повинні ви вступити на військову службу.

Внутрішній ворог — це внутрішній пролетаріат!

Зовнішній ворог — це міжнародний пролетаріат!

Володарі тюрем світу, володарі світу вас, молодих пролетарів, хочуть використати як озброєних тюремщиків, буйних поліцейських, жандармів — убивць...*

Але якщо ви вступите на військову службу, не мар-

* Крапки оригіналу.

нуйте часу! Навчіться поводитись з убивчим знаряддям, бо потрібна буде вам ця наука.

Настане час остаточного розрахунку і між експлуатованими і експлуататорами. І ваше місце при розрахунку буде на боці пролетарів.

Створюйте революційні організації в армії!

І коли настане час, коли пани офіцери з батіжками схочуть послати вас проти страйкуючих робітників, проти повсталих селян, голодних пролетарок або російських братів-робітників, то ви повинні знати свій обов'язок!

Ви повинні вміти поводитись з багнетом, щоб під час великого розрахунку могли ним пробити серця магнатів, попів, банкірів і офіцерів!

Ви повинні вміти поводитись і з гвинтівкою, під час великого розрахунку влучно перестріляти пихатих боягузів-погонників з острогами!

Ви повинні вміти поводитись з кулеметом, щоб скосити тих, хто піде на допомогу капіталістам!

Ви повинні вміти поводитись з кулеметом, з гарматою, з мінометом, з вогнеметом, щоб зруйнувати цей жорсткий світ, що розкошує за рахунок злиднів, бруду, сліз і поту, так, щоб каменя на камені не залишилось, так, щоб від ледацюг, нероб, які витискують золото з крові, і сліду не залишилось.

В обстановці суворої дисципліни казарм загартовуйте свої серця, щоб потім не дати пощади, не помилувати.

Набирайтесь твердості, щоб стати залізними, нещадними, на все готовими, здатними розрахуватись життям і смертю!

Вчіться у справжніх героїв, у мучеників революції, щоб стати гідними борцями за щасливе і мирне суспільство, яке ствердить нову владу чесних трудівників!

Хай живе солідарність трудящих!
Геть офіцерів-катів!

Хай живе революційна організація
солдатів!

Хай живе світова революція!

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 123, арк. 174. Друкарський відбиток. Переклад
з угорської.

№ 283

*5 лютого 1922 р. — Повідомлення газ. «Карпатська
правда» про скликання конференції Закарпатської
крайової організації Комуністичної партії
Чехословаччини*

Губернаторство Подкарпатской Русі, нарешті, вирішило підтримати конгрес нашої партії. Конгрес назначен на 19 лютого 1922 р. (в неділю) в залі «Корона» в Ужгороді. Почало рано в 9 год.

До 12 лютого кожна партійна організація повинна вибрати і заявити окружному* і карпаторуському центральному секретаріату своїх делегатів. До сто членів—одного представителя, вище сто членів — од кождої нової сотки членів по одному представителю можна вибрати. Делегатів треба вибрати на общечленском зборанію; якщо себе із-за воєнської диктатури неможливо, то комітет організації повинен виіменувати представителя или представителів. Кождий делегат повинен з собою принести мандат, партійну і професійну членську легітимачію. Члени ісполнительного комітета з повним правом участвують на конгресі.

Програма конгресу:

1. Доклад секретаріату.
2. Доклад о политичном положенію.
3. Господарское положеніє роботництва і земельний вопрос.
4. Вопрос преси.
5. Діло професійних союзів.
6. Вопрос потребительних, производительних і оценок сполков.
7. Движеніє женщин.
8. Організація Пролеткульта.

9. Вибір ісполнительного комітета і контрольної комісії.

10. Предложенія.

Конгрес до вичерпанія програми буде держати. Расходи делегатів каждая організація із своїх средств должна виплатити.

Воззиваються товарищи, чтобы свої предложенія до 15 февраля почтою прислали на адрес: К [арпато] -Р [ушькому] секретаріату, пл [оща] Корятовича, чис [ло] 39., Ужгород.

Газ. «Карпатська правда», 5 лютого 1922 р., № 5.

№ 284

21 лютого 1922 р. — Кореспонденція газ. «Кашишай мункаш»⁹⁵ про конференцію Закарпатської крайової організації Комуністичної партії Чехословаччини

Наші товариші з Підкарпатської Русі в неділю провели окружну конференцію в Ужгороді. У великому залі Робітничого клубу з часу заснування Комуністичної партії вперше легально зібрались представники робітників, щоб, підвівши підсумки за минулий рік, почерпнути нові сили* для майбутніх боїв.

Голови окружного конгресу —** товариші Петрус і Надь, секретар — товариш Сабо.

Перед порядком денним, за дорученням Центрального керівництва партії, присутніх привітав товариш Зайден. «Останній час, — говорить він, — яскраво вказує на те, що в міжнародному робітничому русі готуються нові події. Страйк німецьких залізничників, страйк чехословацьких шахтарів, боротьба лісних робітників Словаччини, рухи сільськогосподарських робітників свідчать про те, що капіталістичне суспільство не може прийти до стану спокою. Бої то спалахують, то втихають, але спокою нема, бо суспільство хворе і б'ється в судорогах. З цих боїв можемо зробити два висновки. Можемо на-

* В оригіналі «віру».

** Так в оригіналі.

вчитись, що ці революційні симптоми не можна регулювати і що соціал-демократична партія всюди наносить удар робітничому класу в спину і сама відмовляється навіть від своєї реформістської програми.

Становище робітників в Словаччині та Підкарпатській Русі відмінне від становища робітників, які проживають в інших частинах республіки. Чеський капіталізм знизив до колоніального рівня тутешнє виробництво. Тому потрібна тут військова і буржуазна диктатура. Тому терор тут сильніший, ніж в інших краях республіки. Був час, коли багато комуністів думали, що хоч пролетаріат і не може прийти до влади інакше, ніж в Росії, але обійдеться без таких помилок, які допустили наші російські товариші. Ми думали, що до побудови соціалізму веде і інший шлях. Але тепер всі повинні визнати, що капіталістичне суспільство довело переважну більшість робітничого класу до того, що він здатний тільки руйнувати. Обов'язок комуністів напружити свої сили і ще з більшою відважністю розповсюджувати комуністичне вчення. Нема іншого шляху, крім того, який нам вказали російські товариші. Тільки через диктатуру пролетаріату можемо дійти до соціалізму».

Про становище в партії звіт зробив секретар Ужгородського округу товариш Сайдлер. «Незважаючи на те, — говорить він, — що власті Підкарпатської Русі ще сильніше переслідують нашу партію, ніж власті Словаччини, її сила та чисельність зростають. Хоч власті організовують найжорстокіше гоніння, на зміну бійцям, що загинули, постійно стають нові. 123 партійні організації представляють 68 делегатів з правом вирішального голосу і 15 делегатів з правом дорадчого голосу». Розказує, що членські квитки та гроші деяких партійних організацій власті конфіскували. Секретарів в районі приміщень партії чекають жандарми і не дають зв'язуватись ні секретарям з групами, ні членам з центром. Окремих членів без причин заарештовують і місяцями тримають без допиту, потім, нарешті, їх звільняють, але за той час сім'я гине. І нікому помститися за ці достойні хортистського режиму випадки. Не сміють провести вибори ні в сейм, ні в сільські представництва, бо бояться, що навіть на підставі законів

буржуазної демократії русинський та угорський народи заженуть в пекло своїх експлуататорів.

Після фінансового звіту просить конгрес ухвалити таке рішення, яке дало б можливість новому керівництву скоротити кількість окружних секретарів — до 13 чол., бо тільки так вважає можливим поліпшення матеріального становища партії. Після тривалої дискусії і виступу багатьох товаришів ця заява взята до відома.

Після цього виступив товариш Іван Мондок зі звітом про пресу. Власті переслідують, пошта не пересилає «Правду» та «Мункаш уйшаг», і ця обставина привела редакції обох газет до великих труднощів, бо найчастіше потрібно було висилати газети на місце замовлення посылним. Але після того, як внаслідок інтерпеляції товариша Шмераля⁹⁶ прем'єр-міністр Бенеш побував на Підкарпатській Русі, в цій галузі помічається деяке поліпшення. Але зможуть випускати газети тільки в тому випадку, якщо регулярно вноситимуть введений податок на пресу. Подає проект рішення, згідно з яким кожний робітник зобов'язаний разом з членськими внесками оплачувати і внески на газету. Крім того, кожний працівник партійних, профспілкових та інших організацій зобов'язаний передплачувати щоденну газету «Кашшаї мункаш». Проект рішення прийнято одноголосно.

Про політичне становище й тактику доповідь зробив товариш Гаті. По профспілковому питанню виступив товариш Фідлер, по кооперативному питанню — товариш Феєр, про рух серед жінок — товаришка Сайдлер.

Рух сільськогосподарських робітників освітив в своїй доповіді товариш Шафранко⁹⁷ і вніс такий проект рішення:

Після трирічного існування Чехословацької республіки на Підкарпатській Русі земля, ліси та пасовиська все ще знаходяться у власності угорських графів та євреїв-орендаторів.

Виконання закону про земельну реформу тут все ще тільки обіцяють, так що півмільйонна кількість сільськогосподарських робітників Підкарпатської Русі ще й досі без землі.

Рух робітників за одержання землі власті придушили. Підбадьорені цим, поміщики з подвійною силою приступили до експлуатації сільськогосподарських робітників, так що робітники Підкарпатської Русі в повному розумінні слова голодують. Якщо вони не дістануть землю, то або вмруть з голоду, або змушені будуть придбати землю такими засобами, які є в їх розпорядженні.

Оскільки тепер безробіття таке, що з землеробства сільськогосподарські робітники прожити не можуть, головний їх прибуток складає тваринництво. Землевласники, знаючи ставлення властей до робітників, і тут не зраджують себе; у сільськогосподарських робітників землі нема, і поміщики згодні дати в оренду лише за лихварські ціни.

Ліси майже виключно знаходяться в руках держави та кількох великих власників. Сільськогосподарські робітники зимою вирубують ліс з поденною або відрядною оплатою, але тільки для землевласників, торгівців та інших дармоїдів; робітник тільки гілки має право винести з лісу, а взимку сухих гілок нема, якщо ж несе з собою сокиру, її відбирають, його санки розрізують, а самого заарештовують. Так змушені цілу зиму мерзнути, в результаті чого дитяча смертність набрала грандіозних розмірів.

Виходячи з цього, вимагаємо:

1. Негайного проведення земельної реформи. Для Підкарпатської Русі закон про земельну реформу повинен бути поправлений, бо один бідний землероб-русин неспроможний заплатити вартість землі по ціні 1913—1915 рр. і купити живий і неживий господарський інвентар.

Забезпечення обробітку землі можемо досягнути таким чином, що всередині наших організацій заснуємо кооперативи в складі 50—60 робітників, з 15—20 комплектами інвентаря, якщо держава нам дасть допомогу у вигляді безпроцентної позики (для оплати вартості землі).

2. Кожному селу держава повинна виділити (з оплатою максимальної ціни) з земель землевласників стільки пасовиська, скільки необхідно мешканцям села.

3. Вимагаємо введення негайного виконання розпо-

рядження про половинну та третинну оренду незалежно від того, чи на половину, третину, четвертину і т. д. була земля оброблена або луг скошений.

4. Нехай уряд видасть розпорядження лісним управам, щоб видавали сільським робітникам стільки дерева, скільки потрібно їм для їх потреб.

Після виборів окружного керівництва, конгрес вночі о 12 год. закінчився. Після добре проведеної роботи представники робітників Підкарпатської Русі розійшлися між русинським та угорським трудящими народами, щоб створеним в минулому році молотом — Комуністичною партією — далі розбивати суспільство трутнів і замість нього революційною тактикою побудувати соціалістичний лад трудящих.

Газ. «Kassai munkás», 21 лютого 1922 р., № 42. Переклад з угорської.

№ 285

20 квітня 1922 р. — Повідомлення референта міністерства соціальної опіки в Ужгороді Кошіцькому промисловому інспекторату про страйк робітників цегельних заводів

Ужгород, 20 квітня 1922 р.

Згідно з повідомленням поліцейського управління в м. Берегові, робітники-цегельники в м. Берегові страйкують. До страйку цегельників приєдналися із солідарності робітники пекарень. Страйкуючих приблизно 500 чол. (4 пекарі + 496 цегельників.*)

Референт міністерства соціального забезпечення

Полак.

Ф. 22, оп. 1, од. зб. 94, арк. 81. Переклад з чеської.

* «...4 пекарі + 496 цегельників» дописано червоним олівцем.

21 квітня 1922 р. — Колективний договір між власниками цегельно-черепичних заводів і Берегівською організацією Центральної спілки будівельних робітників і робітників цегельних заводів⁹⁸*

Колективний договір,

укладений між власниками цегельно-черепичних заводів, з одного боку, і Берегівською організацією Центральної спілки будівельників і робітників цегельних заводів, з другого боку, про таке:

1. Встановлюється робочий час 8 год. на день, тобто 48 год. на тиждень. У випадку дозволу в день 2 год. понаднормових.

2. Перша понаднормова година оплачується на 25, а дальші понаднормові години на 50 проц. вище.

3. Перше травня є святковим днем робітників, в цей день підприємство не працює.

28 жовтня, в день чехословацького державного національного свята, робітники одержують повну оплату. Робітники-відрядники за цей день одержують заробітну плату першої категорії.

5. Інститут уповноважених визнається.

6. На робочому місці під час роботи заборонено вживати спиртні напої.

7. Приймання і звільнення робітників проводитиметься на основі закону і діючих рішень, з участю довіреної особи.

8. Спірні питання, які виникають між власниками і робітниками, вирішує безстороння комісія, в яку власники з свого боку посилають трьох, робітники також трьох представників, а голова комісії — промисловий інспектор. Комісія скликається від випадку до випадку.

9. Всі вигоди (натуральні), якими користувались досі, й надалі залишаються дійсними.

10. Для робітників правління підприємства повинно подбати про умивальник.

11. На роботу приймаються тільки робітники, які мають трудові книжки.

* Датується за супровідним листом, арк. 77.

12. При прийманні робітників, в якому бере участь уповноважений, в першу чергу приймаються місцеві робітники і тільки при відсутності таких можуть бути прийняті на роботу з інших сіл.

13. Комісія уповноважених відповідає у всіх випадках* тільки за організованих робітників.

14. Роботу дорослих робітників заборонено виконувати підліткам.

15. Внаслідок участі в русі за підвищення заробітної плати нікого не можна звільняти з роботи.

16. Цей договір залишається в силі протягом трьох місяців, до 31 липня. Якщо за 24 дні до закінчення строку дійсності жодна з сторін не подасть про розірвання договору, то строк його дійсності продовжується ще на три місяці.

17. Після цього договору всі попередні договори, які передбачають гірші для робітників умови, втрачають свою силу.

18. У випадку страйку випалювачі і підвожчики вугілля повинні закінчити випалювання** матеріалу в печах; а завантажувальники — побудову вогнетривкої стіни.

Роботодавці.

Промисловий інспектор.

Секретар Ради профспілок.

Робітники.

Всього 10 підписів.

Ф. 22, оп. 1, од. зб. 94, арк. 75. Завірена копія. Переклад з чеської.

№ 287

14 травня 1922 р. — Газ. «Карпатська правда» про святкування Першого травня на Закарпатті

Сего рока незвичайно і над всяким очекованієм великих розміров било прославленіє Первого мая в Подкарпатської Русі. Нигда еше дотепер только робочого на-

* Слова «у всіх випадках» підкреслені автором.

** В оригіналі помилково «побудову».

рода не собралось под червені прапори і нігда еще пролетаріят Подкарпатскої Русі с таким воодушевленієм і с такою увіреностю не славив світове свято пролетаріята, як тепер, 1922-го р. В цілої Подкарпатскої Русі больше як 30 тис. робочого народа маніфестовало і показало свою віру в комуністичну ідею. «Великий розпад», о котром буржуазні, а особливо соціал-демократичні газети з такою усердностю пишуть, не бив ані видимий, ані слутимий* нігде, само так, як не мож било видіти нігде не лиш соціал-демократичні маси, но ані малі гурточкі.

З промисловим пролетаріятom в'єдно демонстрировав і сельський пролетаріят, землеробники і худобні земледільці, і хотя власті довірчиво ознамили з сельскими старостами, что не жаляют поддержаніє «державного свята» і что каждому свободно робити, і хотя й час благоприятний бив для конченія польових работ, — землеробничество однако лишило плуги і мотики і поспішило упорядковати ся под червоні прапори. Тронутним било, что з 15—20 кілометрів далекості приходили ввиду процесій, чтобы полною силою демонстрировали против существующого, угнетательного, эксплуататорского капиталистического общественного порядка.

Всягди, где лиш досягли комуністичні ідеї, прославляли єю робочи маси. Села, ізольовані од світа, од желізних дорог на 50—100 кілометров отдалені, на власну ініціативу застановляли всяку роботу, демонстрировали і собрания держали.

По сообщеніям в слідующих містах отбилися больші демонстрації, народні собрания і торжество:

Ужгород. В Ужгороді торжества вже 30 апріля по полудню началися. В городском парку зойшлися тисячи пролетаров, чтобы гуляти. 1 мая по полудню стали ся собирати работники і работниці по професіях на Масариковой площади. До 3 год. прстранна площадь чорніла ся од тисячей пролетаров і в тот же час червоніла ся од моря червоних прапоров. Точно в 3 год. рушилася маса, состояща із 4 тис. душ запертими рядами з піснями і музикою головнішими улицями города, при чем часто воскликновані били лозунги: «Да живет Советская Россия!».

* Так в оригіналі.

«Долу з буржуазним общественним порядком!», «Да живет Комуністична партія!» і так дале.

В 5 год. на Корятовичевої площаді началось народное собрание, на котром в больших масах появились і индиферентні робочи, горожанство, також в значительном числі і буржуазія присутствовала. На собранії, на котром около 6 тис. слушателей брало участь, товариш Гаті на мадьярском, Іван Мондок на руськом язикі, потом товариш Петраш в ім'я землероботников, товаришка Пішова в ім'я жен і Райзман в ім'я молодежи говорили.

Между річами півчеський кружок Пролеткульта преподавав революційні пісні. По сконченію собрания учасники в совершенном порядку розойшлися.

Вечером о 8 год. культурний відділ Пролеткульта в переполненном городском театрі преподав соціалістичний твор «К откупленію».

Пролетаріят Ужгорода і околиці 1 Мая документовал, что вірно і на готовостью видержить коло комуністичной ідеї і что за побіду сих ідей под всяким обстоятельством хоче боротися.

«Вожді» ужгородських соціал-демократов пан Прайс і прочие сего дня от'їхали з Ужгорода. Нигде не мож було ані одного з них видіти*...

Мукачеве. В м. Мукачеві торжество вже 30 апріля вечером почалось. В городском театру перед полноу хижов аматори Пролеткульта з великим успіхом одограли п'єсу «Білий терор». Представленіє мусит ся повторити, ибо многи при первом представленію не могли достати міста.

1 мая перед полудню в 8 год. начался сход. Єдно за другим приходили Росвигове, Подмонастир, Лайко, Іванівці, Берег, Жукове, Ракошин, Пацканьове і др., за ними пак Підгоряне, Фридьешове, Ліскове, Дрисіна і два села Шенборна, Павшин. Потом сопровождаена музикою слідовала Паланка, котра сама собою тысячі вливала в море людства. За ньов наступали в ряду із с. Ключарки, із сс. Великі Лучки, Горонда, Страбичове, Саньети і двох Давидкових.** В демонстративному похо-

* Опущено повідомлення про першотравневі демонстрації в Перечині, Анталовцях, Чопі та Великій Доброні.

** Нове Давидкове, Старе Давидкове.

ду 5 тис., на собранію больше 8 тис. людей брало участь.

На собранію по-мадьярски говорив товариш Павел Галперт, а по-руськи товариш Сидоряк,⁹⁹ кромі сих еще председатель собранія товариш Тангел і еден молодой работник направили одушевленну річ до імпозантной маси.

Пополудни в 2 год. началось в Новой купели великоліпное торжество, на котром около 10 тис. людей обернулося. В Паланках самое такое торжество устроено било.

Чрезвычайну величезность народного майского собранія і демонстративного похода і вообще удачность сих найліпше документують заявленія самої буржуазії, что еще только людей по улицам Мукачева нигда не виділи, як сего року.

С в а л я в а. Демонстративний поход і собраніе сваявских работников до полудня одбилося, на котром больше 1500 людей участвовало. Торжественни оратори били товариші: Стефан Петрусь і Иван Петрушевич. Пополудню устроено било народное гуляніе.

Б е р е г о в е. Под червоними прапорами, революційни пісні співаючи, сошелся сюда рабочий народ із 22 околних сел з жонами і дітьми в'едно. В демонстративном походу 4 тис., на собранію больше 5 тис. учасников било, на котром товариші Шафранко, Тушерер і Федор говорили. Пополудню святочное представленіе і народное гуляніе отбилося. Буржуазія со страхом позерала на сю одушевленну, большею частью із земледільцев состоящую масу, од котрої большу еще не виділа по улицам м. Берегова і котра може сей раз убідитися, что комуністична партія не розпадаєся, но розвила ся в сильну, непобідиму партію народних мас.

Д о в г е. Рано в 8 год. началось собраніе. Работники двох фабрик і землеробники окремішно под червоними заставами і означуючими таблами рушилися і зойшлися на головной площади, звідки в'едно пошла больше як із тысяч людей состоящая маса і демонстрировала против угнетательного і експлоативного (визискуючого) буржуазного порядка. На собранії товариші Федоранич і Яцура на руськом, а товариш Демко на мадьярском языкі толковали значеніе дня. Пополудню великое народное гуляніе било под одкритим небом. Прослава сегорочного

1 Мая в с. Довгому найімпозантнішою є од всіх дотеперішних.

Севлюш. Больше 2 тис. людей демонструвало, а поверх 3 тис. участвовало на собранію, на котром товариші Іван Сабов по-мадьярски, а Бела Киш по-руськи річ держали. Так демонстрація, як і собраніє по величезності і сорозмірності превосходили всі дотеперішні.

Робочий народ Севлюша і околиці сього дня доказав, что вірно видержить коло комуністичной ідей, і что под революційним червоним прапором готовий ступати в боротьбу за полное освобождение рабочего класса. Популудне танцьовое гуляніє і велике торжество било.

Хуст. Тут неорганізованное роботничество малого промысла і буржуазия могла ся убідити в том, что Комуністична партія якою сильною, многочисленною масою располагає. Больше 1500 людей — больша часть землероботники — демонструвало і составляло собраніє, котрого ораторами били товариші Іван Локота, Василь Кундря і Юрко Филип, річ котрих по-руськи била произнесена. Настроєніє дуже воодушевленное било, а появленіє червоного прапора немало застрашило містну буржуазію, а особливо власть.

Великий Бичків. В'єдно з робочим народом із сс. Верхня Апша і Кобилецька Поляна сойшлися святкувати свято пролетаріята бичковски товариші. В демонстративном походу више 2, на собранію больше 3 тис. учасников било. На собранію говорили тов. Кашеляк (по-мадьярски) і Бела Киш (по-руськи). Наступленіє под червоними прапорами і означуючими таблами одну і полгодини тревало. Демонстрирующее роботництво остро виступало против невиносимой безработиці і капіталістичного угнетенія.

Солотвина. В с. Солотвині ізв'єстним сталося, что для пролетаріята не существует проблема народного вопроса. В цілей Подкарпатской Русі тут собралася найбільша маса. Больше, як 6 тис. пролетарієв і пролетарок демонструвало под червеними прапорами, а поверх 7 тис. брало участь на народном собранію. Вже в ранніх часах утром начався наплив маси із околиці. Єдно за другим шли землероботники: із с. Грушева близько тисячи, зойшлися із сс. Нижня і Середня Апша, із с. Бі-

ла Церква і румини-землеробники с. Солотвини більше тисяч. Прийшли ще із сс. Дубове, Тернове і із других сел з піснями і червоними прапорами. Товаришов із округу в кождом направленії принимали з музикою і революційними піснями, навстрічу їх пак червоні бициклисти висилали. Дуже ся любило слухати співанье отлично организованного півческого кружка. Сего дня в с. Солотвині малое-великое, молодое, старое на ногах било, чтобы стало в ряди единственного пролетарского фронта і чтобы манифестовало свою віру в комуністичну ідею. Ко всему етому большую важность і воодушевление придавали собранію річи товаришей: Бела Кашеляк по-мадьярски і Иван Рожа по-румунски, котри били направлени до маси, состоящейся з разных народностей трудящихся, котра со своей стороны з живим одобреніем приняла річи. Пополудне танець і торжественное гуляніе для взрослых, а для дітей приказковое пополудне било устроено, на котром товариш Кашеляк сказками дітей забавляв. Сьогорочну прославу Первого мая роботничество с. Солотвини і околиці надовго буде пам'ятати.

Газ. «Карпатська правда», 14 травня 1922 р., № 12.

№ 288

*1 червня 1922 р. — Резолюція зборів, організованих
Комуністичною партією в м. Ужгороді**

Резолюція

Мітинг різко засуджує сувору економічну політику уряду Підкарпатської Русі і уряду Чехословаччини, що проводиться на Підкарпатській Русі. Протестує проти корупційної диктатури чиновників, яка вже третій рік панує на Підкарпатській Русі і не має собі рівної в усій Європі, і яка є виключно лише спільником необмеженого здирства і лихварства капіталістів. Протестує проти того, щоб тут від імені чеської держави на користь своєї власної кишені панували втіклі контрреволюційні чиновники — сміття з банд Денікіна, Петлюри і Врангеля.

* Текст резолюції взятий із звіту уповноваженого Цивільного управління про хід зборів.

Вимагає, щоб чиновницька диктатура була негайно скасована і щоб контрреволюційні чиновники, які не мають тут громадянства, були негайно усунені.

Вимагає негайної експропріації чужого капіталу, що розрісся тут, і підкорення цих підприємств примусовому керівництву.

Вимагає, щоб держава негайно почала громадські роботи з метою зменшення безробіття і щоб безробітним, згідно з існуючими законами, була виплачена допомога по безробіттю.

Протестує проти того, щоб припиненням виплати допомоги і жандармськими штиками уряд підтримував капітал в боротьбі за зниження заробітної плати.

Вимагає, щоб соціальні закони, які діють в останніх частинах республіки, були також невідкладно запроваджені на Підкарпатській Русі.

Вимагає невідкладного проведення земельної реформи.

Вимагає того, щоб згідно з конституцією вся влада була передана народу, щоб негайно були призначені вибори в Національні збори, в сейм і місцеві органи.

Хай живе Комуністичний Інтернаціонал!

Хай живе Радянська Росія!

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 182, арк. 57. Копія. Переклад з чеської.

№ 289

Не пізніше 1 червня 1922 р. — Відозва Ради профспілок Закарпатської України до трудящих про проведення загального політичного 24-годинного страйку солідарності з чехословацькими робітниками*

**ДО ВСІХ ТРУДЯЩИХ, ДО ВСІХ РОБІТНИКІВ
І РОБІТНИЦЬ, ДО ВСІХ ЧЕСНИХ ЛЮДЕЙ**

Капітал наживає багатства з поту і праці, за які платить черствим хлібом. Капітал породжує паразитів і пролетарів. Зажерливість паразитів веде до кривавої вій-

* Датується за змістом док.

ни і родить бажання перекласти на плечі пролетарів тягар наслідків світової війни.

Чехословаччина народжувалась під знаком соціалізму, але за кілька років фабриканти, землевласники і банкіри захопили в свої руки всі віжки управління. Обіцяли соціалізацію, а сьогодні дають жебрацьку торбу. Робітники і всі трудящі в республіці стали пролетарями, яких зараз всякий капіталіст визискує, а сьогодні вже й черствий хліб виривають з рук трудящих.

За цілоденну працю можна лише придбати насущний хліб, нині життєвий рівень далі здорожується, м'ясні і квартирні лихварі піднімають ціни, сьогоднішній рівень зарплати не забезпечує прожиття. Капітал навіть черствий хліб вважає розкішшю і тому намагається провести загальне зниження зарплати.

Організовані робітники протистоять проти зажерливих магнатів, робітники Великої Праги загальним страйком попереджують капіталістів і уряд, що вони не потерплять зниження зарплати, і виражають незадоволення експлуататорською системою.

Трудящі Підкарпатської Русі живуть в найгірших злиднях. Ця частина республіки терпить найбільше, тут розцвітає найбільше самоуправство, беззаконність, переслідування, жебрацьке існування. Трудящі не знаходять тут захисту, працюючого робітника попирають безвідповідальні самодури-правителі.

Після тяжких років фабриканти припинили роботу, а влада припинила видачу безробітним допомоги. Воля фабрикантів здійснюється всюди: всі органи влади підтримують зменшення зарплати.

Трудящі маси Підкарпаття не хочуть далі терпіти такі африканські умови! Не хочуть, щоб штучним безробіттям їх довели до голоду і змусили працювати за жебрацьку милостиню. Трудящий народ Закарпаття вважає всіх тих, які в час зростання дорожнечі бажають їх змусити працювати при зниженні зарплати, підкупленими агентами капіталістів.

Пролетарі Підкарпаття згуртовані з чехословацькими пролетарями і приєднуються до страйкуючих чехослова-

цьких братів-робітників. Вимагають, щоб відкрили підприємства і до того часу, поки не стабілізуються ціни, було збережено старий рівень зарплати.

Вимагають узаконення 8-годинного робочого дня!

Вимагають, щоб самоуправа фабрикантів не підтримувалась силою органів влади!

Вимагають, щоб безземельні пролетарі негайно одержали землю, ліс і пасовиська!

Вимагають, щоб негайно розпочались громадські роботи і будівництво!

Для найшвидшого і серйозного вирішення наших домагань і в знак солідарності з чехословацькими робітниками Підкарпатська Рада профспілок підготовляє 24-годинний загальний демонстративний страйк, який буде серйозним попередженням для представників держави і капіталістів.

(День загального страйку буде повідомлено через організацію).

Організоване робітництво покладає всю відповідальність на тих, які породили таке становище або допомагали цьому.

Досить терпіння, досить гріхів капіталізму, досить рабства, трудящі маси готові на те, щоб за любі жертви добитись справжньої демократії.

Кожний трудящий має право на існування! Робітники не згодні бути в ярмі і, якщо треба, підуть на смерть, але не з голоду.

Кожна чесна людина і кожна чесна партія, які співчують робітникам, в Підкарпатті створюють єдину партію. Ця єдина воля і сила є справжньою народною волею, яка зітре в порошок будь-якого платного ворога.

Геть експлуататорський капітал!

Хай живе соціалізм!

Всі права працюючим!

Рада профспілок Підкарпатської Русі.

Закарпатський державний краєзнавчий музей. Інв. № 1—1112. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

2 червня 1922 р. — Донесення Мукачівського поліцейського управління жупанському управлінню про хід страйку трудящих

2 червня 1922 р.

Коли останні суперечки в справах заробітної плати не були вирішені угодою між роботодавцями і робітниками, професійна Рада, створена Комуністичною партією, в кінці травня винесла рішення про загальний страйк.

Страйк був призначений на 1 червня ц. р. і мав носити загальний характер. Розпочався згаданого дня о 6 год. ранку і закінчився наступного дня рівно о 6 год. ранку.

31 травня Мукачівська Рада професійних спілок вимагала проведення мітингу в м. Мукачеві на Головній вулиці о 10 год. ранку з порядком денним: «Господарський стан Підкарпатської Русі і Чехословацької республіки».

Організація цього мітингу була тутешнім рішенням від 31 травня ц. р. за № 5041 заборонена в зв'язку з серйозним порушенням громадського спокою і порядку.

Того ж дня після обіду центральне комуністичне керівництво в Ужгороді дало місцевій організації листівки «Мункаш уйшаг»¹⁰⁰ і «Карпатської правди»,* в яких обмірковуються вимоги робітників і можливе оголошення 24-годинного страйку. Ці листівки 1 червня були роздані страйкуючим.

Ще згаданого дня по обіді обходили представники робітників торгівлі приміщення місцевих і росвігівських торговців і ремісників, примушуючи їх замикати свої торгові приміщення на час страйку.

Крім того, в той же час провадились таємні збори робітників на старій тютюновій фабриці, які відвідало приблизно 150—200 осіб, де було ухвалено добитись організації мітингу, навіть незважаючи на збройну силу; і

* В тексті «Підкарпатської правди».

приєднання до згаданого страйку залізничників і робітників державної тютюнової фабрики...*

В день страйку з 8 год. ранку страйкуючі робітники гуляли на головних вулицях міста. При тому деякі окремі представники робітників заходили в торгові приміщення, закликаючи власників крамниць замикати їх.

Коли ж згаданим представникам робітників поліція, а потім також жандармерія вказали на незаконність їх дій, вони не припинили тероризувати торговців і примусили замкнути переважну більшість крамниць, домагалися також закрити підприємства філіалу Крайової кооперативної спілки на Головній вулиці. Оскільки закриття згаданого підприємства не змогли добитися, почав тут збиратися страйкуючий люд, так що була загроза насильства. Коли ж натовп перед підприємством постійно перебував, і не було виконано повторного заклику до присутніх розійтись, поліція і жандармерія змушені були з метою недопущення загрожуючих ексцесів очистити Головну вулицю міста, на якій було біля 700 чол., при чому 6 чол. було заарештовано за опір, напр., невиконання офіційного розпорядження, а двоє затримані за поліцейські порушення.

Ці особи були після з'ясування вчиненої дії і після допиту випущені.

Після звільнення головних вулиць приблизно об 11 год. ранку провадилися в приміщенні Комуністичної партії на Головній вулиці робітничі збори, на яких мало бути вирішено про дальший спосіб дій.

Пропозицію, щоб о 2 год. дня був організований мітинг в Нових Лазнях, не було прийнято, а було ухвалено надалі продовжувати мовчазний демонстративний страйк без ніяких дальших дій.

Ця постанова доведена тутешньому управлінню керівниками страйку: секретарем Комуністичної партії Петрашем, Йосифом Кучерою, Павлом** Мондоком з Ужгорода.

Дальший хід страйку був цілком спокійний.

В страйку брали участь приблизно 800—850 робітни-

* В пропущеній частині мова йде про можливих ораторів на мітингу.

** В оригіналі помилково «Павло», слід «Іван».

ків таких підприємств; державної тютюнової фабрики, мебльової фабрики фірми Йозефа Блюма, фірми Бели Шутая і фірми Лайоша Сіма, фабрики по виробництву електромоторів Алдора і Криштофори, ювелірної фабрики Клейна і Нідермана, цегельного заводу Йозефа Шайовича і цегельного заводу Германа Беняміна, далі всі офіціанти і частина торгового персоналу. Залізничники до страйку не приєднались.

Зазначається ще, що як оратор на мітинг був висланий Ужгородським центром партії Павло Мондок з Ужгорода, за чутками, угорський громадянин.

Під час страйку забезпечені були військовими патрулями жупанське управління, міська електростанція і державна тютюнова фабрика.

Військової сили, даної в розпорядження тутешнього управління, не було використано.

Начальник управління Лойка.

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 1977, арк. 13—14. Переклад з чеської.

№ 291

3 червня 1922 р. — Кореспонденція газ. «Русинської мадьяр гірлап»¹⁰¹ про розправу жандармерії над страйкуючими під час демонстрації в Берегові і Мукачеві

КОМУНІСТИЧНІ СТРАЙКИ І ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗВІРСТВА

В м. Берегові драгуни, жандарми і поліцейські загнали демонстрантів в канал Верке, в м. Мукачеві невинних людей побили рушничними прикладами і загрожували їм револьверами.

Ужгород, 1 червня.

У вчорашньому номері ми писали, як поводитися з громадянами поліція в Ужгороді,¹⁰² тепер, виходячи з повідомлення нашого кореспондента, ми маємо можливість відчитатися і про звірства берегівської і мукачівської поліції.

В м. Берегові страйкуючі робітники-комуністи, як і

ужгородській, влаштували демонстрацію. Перша сутичка відбулася в ранні ранкові години, коли надіслані драгуни намагалися відтіснити назад сільськогосподарських робітників, що посунули до міста, внаслідок чого незабаром виникла гаряча сутичка і в дію пішли рушничні приклади. Боротьба закінчилася перемогою озброєних, тому що робітників з периферії незабаром розсіяли.

Вранці, о 9 год., робітники цегельних заводів збиралися на базарі, де шеренгами по чотири в ряд хотіли влаштувати демонстрацію. Однак поліція і жандармерія перешкодили їм в цьому намірі і загнали робітників в канал Верке. В розпалі сутички було нанесено багато поранень. Побили одного шпика, одному капітану надавали по щоках.

Після розгрому натовпу був арештований партійний секретар Тушерер Єне, але розлютована маса пішла за ним і вимагала його звільнення. З цього знову виникла кривава сутичка, після якої біля 25—30 чол. було заарештовано. Арештованих відправили в тюрму при прокуратурі.

В Мукачеві звірства поліцейських і жандармів торкнулися дуже багатьох невинних громадян, які так і не знають, чому їм дісталися удари рушничних прикладів і поліцейських гумових палиць.

А втім, «Карпаті футар» про звірства пише таке:

«При виникненні сутички перед крамницею Блюма в бік поліції, на допомогу якій ішла з примкнутими штиками росвігівська жандармерія, полетіло каміння. Зараз же тут трапилося так, що переважні сили поліцейських побили арештованих гумовими палицями, а одному з них по-варварськи скрутили назад руки. Серед арештованих переважають жінки-робітниці і дівчата, допит яких повинен був розпочатися в обідній час.

Жандармерія посунулася стрілковим ланцюгом в кінець Головної вулиці і на розі біля будинку Енгела розділилася на дві частини: одна частина, змітаючи на тротуарах цікавих, які юрмилися, і людей, зайнятих своїми клопотами, прослідувала в кінець вулиці Зріньї і пізніше просунулась вперед по вулиці Шугар. Наш співробітник супроводжував ідучих в напрямку вулиці Зріньї і бачив, як зустрічні громадяни, які з якої-небудь причи-

ни (напр., торгівлі) не бажали бігти перед стрілковим ланцюгом, були побиті рушничними прикладами.

Взагалі все носило такий характер, ніби жандармерія, особливо той, що йшов попереду, розмахуючи револьвером, охрипши від крику, молодший лейтенант, хотіла тероризувати і громадян і все місто. Вривалися на подвір'я, власників викидали з магазинів. На приціл револьвера бралися викладачі, що стояли під воротами горожанської школи.

З вулиці Керешвег до нас прийшов із скаргою Ласло Товт, який, нічого не підозріваючи, розмовляв з хазяїном на подвір'ї свого приятеля Яноша Чеке, коли жандарми, які ввірвалися з одним поліцейським з міста, жорстоко побили їх обох.

Перед нашою редакцією «маленький поліцейський» з дикою і звірчою люттю побив одну дівчину; але тут це не єдина невинна жертва; більш того, серед натовпу, який зібрався, пройшла дійсна молотьба.

Через страйк робітників 1 червня залізниця Боржавської долини припинила рух своїх поїздів; таким чином зв'язок з гірськими районами в цей день був неможливим.

В сс. Свалява і Довге робітники також страйкували, але в цих місцях до сутичок не дійшло».

Газ. «*Ruszinszkói magyar hírlap*», 3 червня 1922р., № 126. Переклад з угорської.

№ 292

8 червня 1922 р. — Інтерпеляція групи комуністів— депутатів парламенту урядові Чехословаччини з приводу кривавої розправи над селянами с. Грушева

Ще 30 квітня ц. р. група комуністів — депутатів парламенту подала інтерпеляцію про незаконні дії державної лісової управи в Буштині проти мешканців с. Грушева в справі їх власної землі, яка була куплена за 440 тис. крон перед війною в угорській скарбниці.

Ще не встигла ця інтерпеляція потрапити в канцелярію сенату, як в Грушеві відбулася кривава подія, вна-

слідок якої було поранено 19 русинських жінок та чоловіків. Якби не депутати від Комуністичної партії, цей злочин був би досі притаєним, тому що лікарям офіційно заборонялося надавати медичну допомогу пораненим і, крім того, Великобичківським окружним управлінням в селі було введено надзвичайне становище, через що життю кожного мешканця села, який хотів вийти з дому, загрожували жандарми. Лише 1 червня про цю справу довідалися наші депутати, які перебували в цей час на Закарпатській Україні. Вони прибули на місце події і встановили таке:

Хоча в населення с. Грушева є документи про те, що внесена плата за землю, куплену в угорській державі, чехословацька державна лісова управа не визнає її за власність грушівських селян і замість того, щоб цей випадок вияснити законним порядком, звернулася до властей за жандармською допомогою, яка повинна була скинути сільське представництво, захопити будинок сільської управи, а ліс відібрати.

31 квітня в село вторглося понад 40 жандармів під команду самого великобичківського окружного начальника Штульца. В цей час в селі знаходились переважно жінки, діти і кілька інвалідів. Чоловіки були на польових роботах. Коли жандарми захопили будинок сільської управи, сюди прийшло 40—50 осіб, в основному жінки, діти і кілька інвалідів. Між ними більша частина була таких, які прийшли з цікавості. Деякі селяни зажадали пояснення, чому в селі так багато жандармів. Коли їм відповіли, що ті прийшли захопити будинок сільської управи і відібрати ліс, вони вимагали, щоб з цією справою почекали до того часу, поки вона вирішиться, як це обіцяв уряд, у міністерстві в Празі. Без того, щоб попередити натовп, головним чином жінок, окружний начальник Штульц крикнув на них: «У вас в руках каміння!» На це весь натовп жінок підвів руки вгору на доказ того, що ніякого каміння нема. Однак окружний начальник вийшов наперед загону жандармів і скомандував: «Ура, на штики!» Жандарми після цієї команди з настроєними на гвинтівки штиками кинулись на людей, які в замішанні розбіглися по селу і ховалися в хатах. Жандарми переслідували людей і на вулиці та били прикладами гвинтівок.

Виявлено 19 поранених, між якими 4 тяжко поранених, про що присутній депутат з нашої групи особисто переконався в присутності свідків. 15 осіб поранені або штиком, або прикладом гвинтівки; або з відкритими ранами, або з синяками. Про те, що жандарми переслідували і зовсім невинних, видно з такого: жінка Мельник Миколаївна три дні як родила. Її маленька дівчинка прала в потоці білизну. Коли повз неї втікав юнак, за яким гналися жандарми, дівчина також була загнана з потоку в хату. Туди ввірвалися жандарми і почали шукати втікача. Мати попросила, щоб зважали на те, що вона хвора і в приміщенні нікого немає. Жандарми, однак, цим не задовольнилися. Вони зрешетили штиками заслонки над постельною дівчинки, яка настільки перелякалась, що знепритомніла і знесиліла від важких приступів. Її стан ще 2 червня був критичним.

При переслідуванні було проколото трьох жінок в живіт і одного інваліда в руку. Ці поранення важкі і загрожують життю. В селі було проголошено надзвичайний стан і населенню заборонено виходити з дому навіть на невідкладні польові роботи.

Поранених жандарми залякували, щоб вони не з'являлися на перев'язку, бо кожний, хто з'явиться, буде відповідати за порушення надзвичайного становища. Цим жандарми загрожували і нашому присутньому депутату, якщо він буде домагатися надання пораненим медичної допомоги. Серед арештованих є Іван Боднар, русинський селянин, який в той день навіть не був у селі, бо обробляв клаптик свого поля на другому березі Тиси. Його арешт, без сумніву, викликаний тим, що він, як найбільш свідомий з місцевих селян, вмів читати й писати і зміг би добиватись права жителів свого села.

Ми запитуємо панів міністрів:

1. Чи відомий цей випадок панам міністрам?
2. Що думають пани міністри зробити в цій справі?
3. Чи збираються взагалі і яким чином відшкодувати потерпілому населенню?
4. Чи бажають покарати окружного начальника і жандармів?
5. Чи збираються пояснити, як стало можливим присвоєння купленої і повністю оплаченої селянами землі?
6. Чи має намір уряд подбати про відібрання маєтків

і лісів у колишньої шляхти та інших багатів Закарпатської України і передати достатню кількість пасовищ в користування дрібним землеробам?

Прага, 8 червня 1922 р.

Переклад з чеської. Див. зб. «V bojích se zocelila KSČ», Прага, 1956, стор. 9—11.

№ 293

19 червня 1922 р. — Зі звернення крайового секретаріату Комуністичної спілки робітничої молоді¹⁰³ до всіх організацій робітничої молоді з закликом активніше включатись в революційну боротьбу трудящих

...*Товариші! Окружна** конференція поставила перед окружним секретаріатом і перед організаціями велике завдання. Роботу можна виконати тільки тоді, коли всі візьмуть в ній участь. Сьогоднішнє велике змагання революційних сил з силами контрреволюційними ставить на передову лінію всіх борців, тільки боягузи ховаються. Боротьба сьогодні полягає в нагромадженні сил. Капіталісти хочуть скласти весь тягар світової кризи на робітничий клас, щоб таким чином упорядкувати капіталістичне виробництво. Не припускайте цього, бо це приведе до повного зубожіння робітничого класу.

Вставайте на непримиренну боротьбу!

Згадайте про угорський пролетаріат, який виявився невпевненим у собі, і тому перебиті тисячі його найкращих людей.¹⁰⁴ Подумайте про мільйони російських пролетарів, яких капіталісти хочуть приректи на таку ж долю. Подумайте про більше ніж 10 мільйонів загинулих — здебільшого пролетарських — солдатів і про жах війни, що знову загрожує. Ні! Не давай те пощади! Ненависть і помста хай нам дають сили до нової боротьби, хай загартовують ваші м'язи.

* Пропущено початок док., в якому говориться про зміну в керівництві крайового секретаріату.

** Мається на увазі крайова конференція.

Вставайте на спільну боротьбу! Підтримуйте округ в його роботі, він тепер покликаний до виконання посиленої роботи, а має в розпорядженні менше робочої сили.

На боротьбу за пролетаріат, за майбутню світову революцію!

Хай живе Інтернаціонал комуністичної робітничої молоді!

Ужгород, 19 червня 1922 р.

З комуністичним привітом (підпис нерозбірливий)
Чехословацька спілка комуністичної молоді.

Русинський секретаріат.

Ф. 119, оп. 1, од. зб. 7, арк. 16. Рукопис. Переклад з угорської.

№ 294

19 липня 1922 р. — Стаття газ. «Руде право»¹⁰⁵ про політичне і економічне пригнічення робітників на Свалявському хімічному заводі

Про становище на Підкарпатській Русі ми часто публікували звіти, які викликали хвилювання всієї мислячої громадськості. Наші депутати подали інтерпеляцію* про грабування корупційними створіннями цього нещасного краю. Інтерпеляція тоді викликала справжній жах у відповідних колах. Але становище на Підкарпатській Русі не змінилось, незважаючи на те, що інтерпеляція наших посланців примусила д-ра Бенеша зробити інспекційну подорож на Підкарпатську Русь. Скомпрометовані службовці були звільнені або переведені, начальник Тячівського окружного управління, зловлений на шахрайстві, втік за кордон, а на звільнені посади були призначені люди, які не мають зовсім чехословацького громадянства, петлюрівці і денікінці, щоб своїми методами зміцнити насильницький антиробітничий режим в межах своєї діяльності. Становище на Підкарпатській Русі дійшло до того, що пролетаріат цієї колонізованої губернії зму-

* Див. ф. 63, оп. 1, од. зб. 260, арк. 39—50.

шений був домагатися своїх основних людських прав 24-годинним загальним страйком протесту, призначеним на 1 червня. 2 червня в нашій газеті була опублікована стаття про причини, які примусили робітників Підкарпатської Русі оголосити страйк. В статті ми навели, між іншим, приклади умов, що існують в містечку Сваляві, розташованому в 15 кілометрах від польського кордону. Начальником окружного управління там д-р Стебельський, український громадянин.

В Сваляві є хімічна фабрика, власники її — віденський банк «Уніон» і Будапештський комерційний банк. Фабрика в квітні ц. р. припинила виробництво і звільнила всіх робітників. Невдовзі після того адміністрація фабрики, розраховуючи на несвідомість робітників, звеліла вивісити оголошення, що знов починає роботу, але прийматиме тільки тих робітників, які погодяться на зниження заробітної плати на 45 проц. від попередньої. Заробітна плата при восьмигодинній праці, дуже тяжкій і шкідливій для здоров'я, становить для некваліфікованих робітників 16—19 к. ч., а для кваліфікованих — 24—30 к. ч. Цієї плати при постійно зростаючій дорожнечі вистачає лише на те, щоб робітник з родиною не вмер з голоду. Зрозуміло, що коли б здійснилось оголошене зниження, робітникам не лишилось би нічого іншого, як тільки скоритися долі й чекати повільного настання голодної смерті. Д-р Стебельський звелів вибухнути в Сваляві і околиці, що кожного, хто не буде працювати за таку плату, буде позбавлено допомоги по безробіттю. Робітники в переважній більшості, звичайно, з обуренням відкинули цю підлу і нікчемну спробу чехословацького урядового службовця. Д-р Стебельський все ж виконав свою погрозу. За згодою міністерського радника д-ра Полака з експозитури міністерства соціальної опіки в Ужгороді позбавив 300 робітників допомоги по безробіттю і при підтримці чехословацької жандармерії нагнав для мадьярсько-єврейських фабрикантів несвідомих робітників з околиці, особливо з близьких польських кордонів...*

* В пропущеній частині док. говориться про протести комуністів в газетах і на зборах з приводу вищезгаданого.

На 15-е ц. м. товариші скликали новий мітинг робітників в Сваляві і Полянї. За 3 год. перед відкриттям мітингу організаторам була вручена заборона окружного управління за № 13821/22 і 13822/22, в якій повідомляється, що мітинги в Сваляві 15-го ц. м. і в Полянї 16-го ц. м. забороняються. Причини цього наведено: 1) що місце для зборів в Сваляві незручне, бо там головна вулиця і збори могли б перешкодити сполученню, 2) що останні політичні збори в Сваляві проходили так неспокійно, що без достатньої гарантії непорушення порядку в конкретному випадку політичні збори в цьому окрузі не можуть бути дозволені. Це може бути оскаржено Мукачівському жупанському управлінню. Підписав начальник окружного управління д-р Стебельський. Оскарження було подано, і за півгодини перед відкриттям мітингу надійшло від президії жупанського управління підтвердження заборони, підписане за жупана Тоупаліком. Клуб комуністичних депутатів був повідомлений про це з проханням втрутитися і протестувати проти сваволі іноземного підданця в офіціальній ролі представника чехословацької демократії. Становище на Підкарпатській Русі з «заслуги» чехословацьких органів влади наближається до становища в колонізованих Африці й Індії.

Проведення мітингу було знов оголошено на неділю, 23-е ц. м.

Газ. «*Rudé právo*», 19 липня 1922 р., № 166. Переклад з чеської.

№ 295

*1 вересня 1922 р. — Заява Центрального Комітету
Комуністичної партії Чехословаччини про економічну
кризу і тактику партії*

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ПРО НИНІШНЮ КРИЗУ

Виконавчий Комітет Комуністичної партії Чехословаччини обмірковував на ряді зборів катастрофічну господарську кризу, яка нищить існування тисяч родин, штовхає все нові маси на злидні і безробіття, робітни-

кам, які ще працюють, загрожує новим зниженням розцінок і продовженням робочого дня, тоді як про істотне зниження дорожнечі взагалі не можна говорити. Точка зору Виконавчого Комітету Комуністичної партії Чехословаччини на ці проблеми така:

1. Нинішня катастрофічна криза збуджує всіх робітників до об'єднання в єдиний фронт. В усіх партіях знизу, з фабрик, шахт, полів міцніє натиск робітників без різниці політичних переконань, щоб спільно, разом, одностайно розпочати великий бій! Думка, яку вже більше ніж півроку пропагує Комуністична партія у нас, а в світовому масштабі Комуністичний Інтернаціонал, шириться. І заклик, з яким виступило керівництво партії чеських соціалістів і соціал-демократів, є наслідком того натиску робітничих мас. В цю хвилину ми не хочемо говорити про те, чому всі наші заклики утворити єдиний фронт були в минулі місяці кілька разів відкинуті. Чому зокрема не було здійснено єдиного фронту оборони в страйку металістів і гірників. Виконавчий Комітет Комуністичної партії Чехословаччини, не оглядаючись при нинішній тяжкій ситуації на минуле, знову оголошує, що він, звичайно, згоден і нині розпочати переговори з усіма партіями і робітничими організаціями, щоб хоч тепер єдиний фронт усіх робітників став дійсністю. Стверджує все, що з цього погляду було вже товаришами виконано в окремих місцях, наприклад, в Брно і Кладно. Висловлює згоду з рішенням Празької професійної Ради, яка на 24-хвилинному мітингу ухвалила закликати Чехословацьке професійне об'єднання, чеську робітничу громаду і Центр професійних організацій, які належать до Червоного Інтернаціоналу Профспілок, щоб разом підготувати велику кампанію всіх робітників Великої Праги для оборони проти наслідків нинішньої кризи. Спільна дія природно означає домовленість про вимоги, які б мали бути в цілій тій кампанії виставлені. Але ці переговори необхідно провадити так, щоб громадська думка робітників могла бути вирішальною в спірних питаннях. Виконавчий Комітет Комуністичної пар-

тії Чехословаччини звертається цією постановою до всього пролетаріату Чехословаччини, щоб інформувати його про свій погляд на нинішню кризу і про те, які він пропонує вимоги для спільної боротьби єдиного робітничого фронту.

2. Велика нинішня промислова криза і впливаюче з неї припинення виробництва і масове звільнення робітників та зростання безробіття — неминучий наслідок анархічності, безплановості капіталістичного виробництва. Приватно-капіталістичне виробництво не ведеться на підставі систематичного плану, який би був науково опрацьований з погляду суспільних потреб. Його єдиною рушійною силою є жадоба зиску окремих капіталістів і капіталістичних груп. За останній час у Чехословаччині набирають особливого значення спекулятивні дії банків і найбільших капіталістів, які стоять за ними. Ця спекуляція банківського капіталу спричинилася до штучного підвищення курсу крони з усіма впливаючими з цього наслідками.

3. З такої ситуації в нинішній стадії історичного розвитку капіталістичного суспільства нема іншого виходу, як здійснення соціалізму. І в час, коли та мета не досягнена, ми, проте, не бачимо іншої дійсної допомоги в пом'якшенні нинішнього становища, ніж те, щоб втручанням держави й робітників уже зараз протистояти анархічності у виробництві і розподілі засобів виробництва. Контроль, догляд, облік допомоги державних органів і робітничих організацій, належний розподіл робочої сили у виробництві, справедливий розподіл продуктів та інших засобів споживання, усунення всіх нетрудових елементів від виробництва і розподілу — це непохитні принципи, без проведення яких в життя не можна думати про полегшення нинішнього катастрофічного становища.

4. Щоб можна було контролювати банки і великі промислові картелі, необхідно в першу чергу вимагати, щоб усі банки в державі були об'єднані в один заклад,

який би у всіх своїх операціях підлягав як контролю держави, так і контролю комітету, обраного як банківська рада професійними силами і службовцями цього закладу.

5. Щоб можна було контролювати виробництво, необхідно, щоб усі підприємства, в яких зайнято більше, ніж 20 робітників, об'єднувались у великі промислові групи за окремими спеціальностями (гірницькі, металургійні, текстильні, цукрові і т. д.). Такі централізовані окремі виробництва повинні бути рамкою, в якій виробництво було б регульовано на підставі обліку того, що суспільству потрібно. В таких централізованих групах не міг би вирішувати приватний інтерес і спекуляція підприємців. Вони залишились би брати участь у виробництві тільки своїм технічним досвідом і знаннями, за що одержували б відповідну нагороду. Власний план виробництва, який би доручався кожній групі, був би вироблений державними органами, а знизу підлягав би контролю заводських Рад. Заводські Ради мусили б бути обов'язково організовані як при кожному заводі, так і при центрі кожного виробничого об'єднання, централізованого вищевказаним способом. Подібно до цього треба підпорядкувати контролю державному і контролю виробничих Рад усі великі маєтки.

6. За дальшу важливу передумову виробництва під контролем держави і робітничих організацій ми вважаємо скасування комерційної таємниці.

7. Щоб підвищений курс крони став дома також дійсним і спричинився до істотного зниження дорожнечі, необхідно негайно відкрити кордони для довозу збіжжя, худоби, м'яса і взагалі продуктів так само, як і скасувати мита на всі необхідні предмети споживання.

8. Щоб був можливий контроль за правильним розподілом, необхідне обов'язкове об'єднання всього населення в споживчі кооперативи. Ці великі кооперативи, для яких уже існує кооперативний апарат, можуть бути доцільними закладами, якщо їх підтримують з громадських коштів. Ця органі-

зачія споживачів теж підлягає контролю держави згори і робітничих організацій знизу.

9. Жоден робітник, навіть прихильник реформістської або просто консервативної партії, не може думати, що могли б вважатись за надмірні ті вимоги, які 5 липня ц. р. ухвалила конференція професійних центрів. На цій конференції було ухвалено, що в центр уваги боротьби робітників мають бути поставлені такі вимоги: достатня і однакова допомога всім безробітним; заборона, законом самовільно зупиняти підприємства або обмежувати їх виробництво, проведена під контролем заводських комітетів, зв'язана з карою за відчуження або примушування адміністрації; законне забезпечення життєвого мінімуму; довіз засобів споживання, звільнених від мита, заборона вивозу сільськогосподарських продуктів, необхідних для харчування населення, закупівля засобів споживання державою за кордоном; організація Рад споживачів з метою контролю цін; конкурентної здібності заводів треба досягати не за рахунок заробітної плати робітників, а за рахунок зиску підприємств. Виконавчий Комітет Комуністичної партії Чехословаччини повністю приєднується до сформульованих конференцією професійних центрів тих вимог, які не стоять в суперечності, а в прямому зв'язку з попередніми пунктами і вимогами, і пропонує, щоб ця постанова конференції професійних центрів була зроблена гаслом боротьби робітників, об'єднаних в єдиному фронті.

10. Виконавчий Комітет Комуністичної партії Чехословаччини звертає увагу робітників решти партій на те, що тепер видно, як іде на шкоду всіх робітників, як цілого, коли якась із складових частин робітничого руху переслідувана і воля боротьби її неможлива. Отже, пропонує, щоб однією з цілей спільної боротьби була також вимога здійснити мінімум політичних і громадянських свобод в республіці, при цьому хай ґрунтом будуть урочисті обіцянки, включені в Паризьку декларацію, що має підписи президента Масарика і д-ра Бенеша.

11. Формулюючи свою точку зору, Виконавчий Комітет Комуністичної партії Чехословаччини не приховує від робітників, що ці вимоги, хоч всі вони без ви-

нятку такі, що рахуються з існуючими суспільними умовами, за його переконанням не будуть і не можуть бути проведені в життя в співробітництві з буржуазією. Ми не маємо надії, що можна було б ті вимоги здійснити простим обговоренням біля зеленого столу в раді міністрів коаліційного уряду, великими промовама в парламенті або паперовими резолюціями. Ці вимоги можуть бути здійснені не в згоді з представниками капіталістів, а в боротьбі проти них. Ніхто не допоможе робітникам, якщо вони самі собі не допоможуть. А тому ми надаємо найбільшій ваги тому, щоб був створений знизу на кожній фабриці, на кожній шахті, в кожному великому маєтку єдиний фронт усіх робітників поза політичною належністю, який розпочав би спільну велику боротьбу проти крупного капіталу на захист пролетаріату, проти зниження заробітної плати, звільнення робітників і проти дорожнечі. Для створення цього єдиного фронту ми готові принести і найбільші жертви. Ми готові йти спільно і з робітниками інших партій, і коли б вони часом висунули вимоги менш дійові, які б ми самі вважали за недостатні, ми готові з ними й за ті вимоги спільно, одно-стайно, рішуче і правдиво боротись.

12. Але звертаємо увагу робітників на те, що необхідно діяти швидко! На останніх зборах Спілки промисловців капіталісти в зв'язку з підвищенням валюти оголосили на осінь новий великий наступ проти робітників. В Моравській Оставі і Кладно має відбутись перший їх натиск. Закликаємо всі робітничі партії і всі професійні організації негайно організувати оборонну боротьбу остравських і кладнецьких робітників і провадити в дусі загальноробітничої солідарності, єдиного фронту, і щоб вона стала боротьбою за вимоги, які були б після переговорів зроблені підставою єдиного робітничого фронту

в Чехословаччині. Для всіх робітників без різниці справа йде про майбутнє, про існування їх та їхніх родин. Всі за одного і один за всіх!

Прага, 1 вересня 1922 р.

Виконавчий Комітет Комуністичної партії
Чехословаччини.

Газ. «*Rudé právo*», 2 вересня 1922 р., № 205. Переклад з чеської.

№ 296

12 вересня 1922 р. — З донесення поліцейського агента про конференцію Закарпатської крайової організації Чехословацької Комуністичної партії в м. Мукачеві

Іван Мондок, будучи обраним головою, взяв слово в присутності 150 представників комуністичних організацій Підкарпатської Русі і їх гостей і потім закликав секретаря партії Ерне Сайдлера звітувати про діяльність Комуністичної партії на Підкарпатській Русі за півроку.

Згаданий, взявши слово, говорить, що Комуністична партія організувала страйки з метою підвищення зарплати на тютюновій фабриці в м. Мукачеві, в соляних копальнях в с. Солотвині, на цегельному заводі в м. Берегові, причому органи влади проти партії діяли найсуворіше: в Берегові 1 червня під час демонстрації кілька чоловік було поранено жандармерією. Партія була змушена провести згадані страйки, бо робітники одержували злиденну винагороду за свою роботу, а власті ставилися негативно до прагнення партії, направленою на забезпечення кращої зарплати для робітників. Далі говорив про безробіття в усій Чехословацькій республіці, причому сказав, що кількість безробітних стала небувалою — 60 тис. чол., в чому найбільше винен високий курс чехословацької крони, а також імперіалістична і капіталістична політика уряду.

При народженні чехословацької держави 28 жовтня 1918 р. кричали про демократичну республіку, але сьо-

годні ми маємо капіталістичну республіку. Таке становище робітники не будуть терпіти далі, тому що теперішній стан господарства держави повинен привести до світової революції, при якій робітники захоплять владу і здійснять свої ідеали. Комуністична газ. «Правда» була неодноразово конфіскована, і уряд вимагав грошової застави в сумі 10 тис. крон. Застава, якої вимагалось, була внесена, а газ. «Правда» з 1 вересня ц. р. виходить знову...*

На звіт секретаря були відкриті дебати, в процесі яких ухвалили ввести, крім десятників — уповноважених і бойскаутство — для молодих робітників; ФДТИ** (Федеративне робітниче фізкультурне товариство) — для старших. Потреба в створенні бойскаутських загонів підкреслювалася саме тією метою, щоб на випадок наступу властей в Комуністичної партії була підготовлена оборона.

Далі підкреслювалася необхідність комуністичного виховання молоді і поширення агітації на село. Ця агітація на селі необхідна тим більше, що серед сільського пролетаріату є багато осіб, яким не роз'яснено значення комунізму для робітників, і внаслідок цього вони залишаються поза партією. Далі пропонували безкоштовну роздачу листівок і газет серед сільських організацій.

Після дебатів виступив д-р Гаті з Ужгорода про загальне політичне і економічне становище. Особливо звернув увагу на політичне становище на Підкарпатській Русі. В 1921 р. Комуністична партія була кількісно сильна на Підкарпатській Русі, і уряд був змушений рахуватися з нею. Але тепер уряд дивиться на Підкарпатську Русь як на колонію і прагне ослов'янити*** її. З огляду недостачі власної інтелігенції на Підкарпатській Русі, управління, суди і школи зайняті чехами і українськими емігрантами,**** з чого виникає замішання, як при будівництві Вавілонської башти. В школах навчають по-

* В пропущеній частині док. мова йде про підтримку Чехословацької Комуністичної партії з боку Радянського Союзу.

** «Federativni dělnická tělocvičná jednota».

*** Так в док., слід «чехізувати».

**** Маються на увазі емігранти-білогвардійці.

великоруськи, окружні управління працюють по-українськи, і деякі суди, як напр., в Берегові, працюють по-чеськи. Далі треба закликати уряд скасувати захисні мита. Українських емігрантів треба вислати з країни, а управління треба зайняти виборними людьми. Навпаки, закон повинен гарантувати вільне проживання комуністичних емігрантів в Чехословацькій республіці. Робітничі лікарські каси повинні бути реорганізовані, тому що в них сидять урядовці, настроєні антисоціально, по-капіталістичному. Лікарів треба замінити. Потім весь апарат робітничих лікарських кас повинен бути під контролем робітників. Вказані вимоги — тільки перехідна ланка в системі вимог Комуністичної партії. Остаточною метою Комуністичної партії є світова революція. Закінчив вигуком привітання на адресу російського Радянського уряду.

Депутат Скалак від імені Центрального Комітету Комуністичної партії в Празі вітає конференцію і в тривалій промові говорить про світове економічне становище.

Він засуджує прагнення рашинівців* до високого курсу нашої валюти, який доводив до безробіття лави робітників, тому що сусідні держави з низькою валютою не можуть брати в нас товари. Говорить про становище Австрії, якій, незважаючи ні на які конференції, сусідні капіталістичні держави не хочуть допомогти в безнадійному становищі. Німеччину тримає на припоні імперіалістична Франція, душить під гнітом репарацій. На сході Росія поволі звільняється від наслідків пережитої кризи. Ця загальна господарська криза лягає тягарем на робітників, але уряд не має сили примусити капіталістів, щоб з своїх величезних попередніх прибутків виділили частину для пом'якшення безробіття. Замість того капіталісти замикають ворота фабрики і викидають робітників на брук. Тепер уже робітники, що стоять в лавах соціально-національних партій, бачать, що їх місце не там, а саме там, де дійсно захищають їх інтереси. В Німеччині об'єдналась партія соціал-демо-

* Прибічники міністра фінансів Чехословацької республіки Рашина.

кратична з партією незалежних, але це об'єднання не триватиме довго, а посилене ліве крило знов буде самостійним.

Ми поки що не підготовлені до світової революції, але саме тому повинні напружувати всі свої сили для досягнення нашої мети. Наша діяльність, звичайно, утруднена, тому що всі наші прояви придушуються за допомогою жандармських і військових багнетів і поліцейських гумових палиць. Ваш обов'язок, товариші комуністи, навчати тутешній неосвічений народ за допомогою розповсюдження газет і посиленої агітації. Якщо наша робота не буде мати наслідків зразу, то матиме обов'язково для нашого майбутнього покоління. В найближчі дні в Москві буде проводитися IV Конгрес III Інтернаціоналу, де ми одержимо дальші і більш точні інформації про просування окремих держав і всього світу вперед до світової революції, для успіху якої кожен порядний комуніст повинен прикласти руки до справи.

Потім були проведені вибори нового комітету, що було ухвалено. В зв'язку з тим, що голова читав склад нового комітету настільки швидко, що нижчепідписаний всупереч великим намаганням не міг його записати, попросив голову позичити список членів обраного комітету, однак названий відмовив в проханні, мотивуючи тим, що органи влади не мають права вимагати від них цих списків, особливо тут, на Підкарпатській Русі, де окремі члени цього комітету піддаються переслідуванню. Нижчепідписаний потім попередив голову, що власті письмово будуть вимагати список членів обраного комітету.

Після того, як був проспіваний пролетарський гімн, о пів на п'яту після обіду конференція була закінчена.

Мукачеве, 12 вересня 1922 р.

Довірений поліцейський службовець
Кенне Коломан.

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 1986, арк. 4—5. Переклад з чеської.

Не пізніше 13 жовтня 1922 р. — Комуністична листівка «До молодих робітників села» з закликком вступати в Комуністичну спілку робітничої молоді*

Робітничій молоді села.

Молоді трудівники села!

Товариші! Брати!

Закликаємо вас до спільної боротьби проти спільного ворога!

Ми — жертви ненажерливості поміщиків, фабрикантів, банкірів. Через них ми повинні животіти, як тварини, і голодувати все життя. Ми прийшли до вас від димарів міста, щоб сказати вам:

Ми — брати! Ми повинні разом боротись за порядний шматок хліба! Ми повинні розбити наші кайдани і звільнити себе!

Ми принесли сьогодні наші слова натхнення не тільки в наше село. Не тільки в цій країні є робітнича молодь міста і села, але і скрізь у всьому світі, де тільки живуть трудящі і нероби, прозвучать звернені до вас заклики наші.

Селянська молодь усього світу підніметься сьогодні, щоб вирушити в дорогу, яка веде до звільнення.

В цей день в кожній людині заговорить голос обвинувачення проти буржуазії.

Ми обвинувачуємо буржуазію в тому, що через своє ненаситне прагнення до прибутків вона засуджує сотні тисяч трудящих на злидні! Розоривши до краю пролетаріат і звівши його існування до тваринного рівня, вона кинулась на трудящих села. Тепер вона позбавляє людських умов існування трудящих фабрик і села однаково і без розбору. Робітники фабрик, крім надії на краще життя, однаково нічого не мають. За цю надію буржуазія карає тюрмою!** Крім пристрасного прагнення мати землю, ви теж не мали нічо-

* Датується за супровідним листом.

** Ця фраза підкреслена червоним олівцем.

го! Навіть цю останню вашу надію щент розбила буржуазна демократія!

У вас нема землі!

Ваша поденна плата становить 10—12 крон.

З чого ви живете?!

Буржуазія живе з вас! З вашої праці!

Ви наповнюєте засіки своєю працею на землі!

А що ви за це одержуєте?

Голод і холод — це ваша доля!

Чи одержали ви досі щось, крім обіцянок? Ні!

І ніколи не одержите нічого!

Ми чекаємо допомоги буржуазної держави вже багато років. Чи можемо ми чекати далі? На це ви можете від чистого серця впевнено відповісти тільки: Ні!

Крім боротьби, нема для нас іншого вибору.

А можливість боротися ви знайдете тільки у нас, комуністичної робітничої молоді. Відкиньте віковичне терпіння і йдіть за нами.

Створіть з нами нерозривну спілку серпа і молота.

Ми не обіцяємо вам нічого іншого, крім боротьби до останньої краплі крові, боротьби, яка зломить владу пихатих панів і принесе волю всім трудящим світу.

Створюйте організації сільської трудової молоді, які будуть боротися рука в руку з нашими організаціями.

На боротьбу під червоними прапорами!

З новою вірою проти визискувачів!

За звільнення землі!...*

* Пропущено зразок заяви про вступ до спілки.

Внук Дьєрдя Дожи¹⁰⁶

Я — Дьєрдя Дожи внук, я — дворянин в лаптях,
Скорбящий за народ... Эй, господа, эй, баре,
Вам не пора ль с народом-косарем
Поговорить? Ведь летний зной в разгаре!

В разгаре сенокос, в лугах сверканье кос,
Но это не для ваших дряблых рук...
А если весь народ — потомство Дьєрдя Дожи —
В великой ярости на вас нахлынет вдруг?

Куда бежать вы броситесь из замка —
Разбойничьего вашего гнезда,
Когда придет народ и с громом все ворота
Захлопнет перед вами, господа?

Ф. 119, оп. 1, од. зб. 8, арк. 21. Друкарський відбиток. Пере-
клад з угорської.

№ 298

*31 жовтня 1922 р. — Звернення Центрального Ко-
мітету Комуністичної партії Чехословаччини до
трудящих в зв'язку з 5-ою річницею Великої Жовт-
невої соціалістичної революції*

ТОВАРИШІ Й ТОВАРИШКИ!

7 листопада минає п'ять років, як революційний ро-
сійських пролетаріат поставив у світовій історії великий
історичний межовий знак, здобувши Зимовий палац, пет-
роградську резиденцію Керенського, і оголосивши Всеро-
сійський З'їзд Рад найвищим органом державної влади
в Росії. Російська соціальна революція перемогла!

Вперше в історії соціалізм перестав бути питанням
теоретичних міркувань і став питанням практики. Впер-
ше марксистське вчення освітило в усіх деталях велику
історичну добу, а його послідовники зробили з правди-
вого знання всі висновки і створили першу пролетар-

ську державу, яка відразу ж оголосила дійсну програму миру: мир без анексій і контрибуцій, з дійсним самовизначенням націй і забезпеченням прав національних меншостей.

Незважаючи на те, що господарство зруйноване царизмом, війною та блокадою, і на ту обставину, що російський пролетаріат залишився самотній, а російський пролетарський уряд змушений стати на довгий і важкий шлях, Радянський Уряд і Радянська влада виявили себе єдиною силою, здібною відродити Росію. А при тому ніколи не відступали, і класовий характер російської пролетарської держави залишився непорушним, як надійний захист міжнародного революційного соціалізму і свідомого пролетаріату, довівши одночасно, що диктатура пролетаріату є першою умовою кожної серйозної спроби створити соціалістичну державу.

З подякою повинні ми всі згадувати величезний подвиг наших російських товаришів і важку, але натхненну їх працю протягом п'яти років у найгірших умовах. І не тільки згадувати з подякою, треба ще нам з усіх сил і всіма засобами підтримувати становище, вплив і міць Радянської Росії, найсильнішого чинника в світовому робітничому русі.

Чим більшу ненависть і чим більший страх виявляє буржуазія всіх націй і її посібники, соціал-патріоти всіх відтінків, як тільки йде мова про Радянську Росію, тим з більшою любов'ю поглядаємо ми на Росію і з тим більшим і натхненнішим зусиллям мусимо прагнути йти по стопах наших російських товаришів і готуватись до своєї ролі.

День п'ятирічних роковин перемоги російського пролетаріату є найкращим випадком для того, щоб ми знов усвідомили значення історичного подвигу росіян та історичної місії пролетаріату, щоб ми одночасно відверто перед усім світом продемонстрували свою любов до Радянської Росії і свою тверду волю до останнього подиху працювати й боротись за неї й за велику справу комунізму.

Отже, товариші й товаришки, 7 листопада (а там, де це неможливо, то в неділю, 5 листопада) всі на свої

місця, всі на найгідніші демонстрації! Покажіть усім во-
рогам Радянської Русі, революційного пролетаріату і
справжнього соціалізму, скільки натхненних бійців соці-
альної революції віддає синівську пошану Російській Со-
ціалістичній Федеративній Радянській Республіці, пра-
цює для її міжнародної справи і готові за неї — і тільки
за неї — терпіти й умерти!

Хай живе Радянська Русь!

Хай живе III Інтернаціонал!

Хай живе міжнародна комуністична революція!

Центральний Виконавчий Комітет КПЧ

Крайбіх.

Запотоцький.

Агітаційний комітет Червоного Інтернаціоналу
Профспілок Чехословацької республіки (підписи).

Пролеткульт КПЧ (підписи).

Газ. «*Rudé právo*», 31 жовтня 1922 р., № 254. Переклад з чеської.

№ 299

24 листопада 1922 р. — Газ. «*Руде право*» про
безправне політичне і тяжке економічне становище
трудящих Закарпаття

ЯК ЖИВЕТЬСЯ НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ

В цьому сеймі, де все ще сотні тисяч русинського лю-
ду не мають представництва, тільки ми, комуністи, по-
ставили на розгляд справу Підкарпатської Русі, але
урядові партії ухиляються від розмов про це. Ми показа-
ли минулого року в широкій інтерпеляції від 15 грудня
1921 р.*; майже одинадцять місяців тому, як Підкарпат-
ською Руссю керують. Показали ми корупційні відноси-
ни значної частини урядовців, жандармів, насильництва
проти об'єднаного бідного населення, переслідування ро-
бітничого руху, саботаж і здріство мадьярсько-єврей-

* Див. ф. 63, оп. 1, од. зб. 260, арк. 39—60.

ських капіталістів і шляхетних злодіїв великих земле-власників, охоронюваних чехословацькою буржуазною бюрократією. Тепер там панує ще гірше, ніж раніш, шляхетський паразит і ворог русинського народу Шенборн; попи, жупани і нотарі своїм господарюван-ням на широкій території, що належить цій республіці, на Верховині в Підкарпатській Русі спричиняють голод між 150—200 тис. бідного населення.

Ми з'ясували, що тільки в тих міс-цях, що лежать біля автомобільних шляхів, населення бачило чехослова-цького урядовця. В інших місцях населення Вер-ховини знає лише жандармів. Кілька сільських старост розповідали нам про мету відвідин жандармів: перше питання було, чи є в селі більшовики, чи не роздають там якусь літературу, і шукали зброї.

Про те, як живуть люди на Верховині, я хочу навести кілька прикладів.

В с. Верхні Верецьки житель Лапо має чотири ітри землі. Не їв хліба кілька тижнів. Тільки вода, картопля, ріпа і гарбуз — їжа його і родини. За день перед моїми відвідинами жінка пекла хліб. Дозво-лю собі його — якщо це можна хлібом називати, — за-пропонувати славному сейму покуштувати. Урожаю цьо-го року вистачить тільки на три місяці харчування. Кар-топлі та іншої городини — тільки до лютого. Він розпо-відає, що продав сьогодні курку місцевому євреєві і ді-став за неї 2 кг солі для худоби.

Латірка. Село має 130 дворів, халупи майже всі не більше ніж 4×4 м, збудовані з дерева й глини, в них живе 700 чол. Мешканка Ілка Курахова розповідає: їй 42 роки, чоловікові 50 років, його нема дома, бо від-робляє два дні у місцевого греко-католицького попа, так зв. роковини. Має двоє дітей, 5 і 2 років. Діра, в якій вона мешкає, має 3,5 м завдовжки і 3 м завширшки. Двоє вікон 50 см. Має $1\frac{1}{4}$ ітра землі, на якій вродило 40 кг вівса і 100 кг картоплі. Протягом року ця сім'я не їла хліба. Харчуються виключно так зв. росолом, юшкою з картоплі і гарбуза (показує) без солі, якої не можна купити, не маючи грошей. П'ятилітня дитина кволла, жовта, сидить на

печі. Двохлітня лежить у колісці, прикріпленій до сво-
лока халупи. По пові мусить віддати ця сім'я 14 кг
вівса та віз дров, і чоловік мусить два дні в попа пра-
цювати. Розповідає, що коли буде весною змушена за-
сіяти своє поле з урожаю цього року, то не буде
мати й картоплі. Чоловік її хотів би працювати,
але не може знайти роботи. Він пиляв три дні у торгів-
ця Апфелдера дрова і одержав за ту роботу 18 кг кар-
топлі. На моє питання, як вона буде далі з дітьми жити,
відповіла із сльозами в очах: «Вельможний пане! Да й,
боже, смерті!» Гулець Василь, староста с. Латірк-
ки, живе з жінкою і 8 дітьми в хаті 4×4 м. Всього в
тій дірі живе 10 чол., пес і кішка. Діти від 3 до 15 ро-
ків. Має чотири і три землі, на яких цього року вродило
50 кг жита, 400 кг вівса, 10 ц картоплі. Хліба він з сво-
єю родиною не їв два місяці. Має зараз хліб, схо-
ваний від дітей у скрині. Це вівсяний хліб
(показує). Як староста, він не бачив при чехо-
словацькій владі в селі, за винятком жандарма і
прикордонної варті, жодної чехословацької урядової
особи. Розповідає, що за Угорщини уряд посилав міні-
стерського радника Егана, який роздавав продукти й
одяг для дітей. В селі є 60 родин, які не
мають взагалі ніякого поля і стоять
перед загрозою голодної смерті. Побою-
ються такої пошесті тифу, яка лютувала в 1920 р. Стра-
вою родини старости під час наших відвідин була юшка
з капусти, картоплі й ріпи, з огидним запахом. Старости
60 років, він ніколи не мав коштів купити
собі м'яса. Сім'я взагалі ніколи м'яса
не їла. Масла, цукру ця родина ніколи
в халупі не бачила. Тільки коли староста був
на війні, він їв м'ясо.

В с. Нижні Верецьки громадяни скаржились,
що кілька разів були записані й подавали вимогу про
наділення землею. Комісар землеробства Пержина в
липні ц. р. зібрав ті вимоги, а одночасно — з кожного,
приблизно з 200 чол., по 6 к. ч. і обіцяв, що найпізніше
до листопада ц. р. прохачі одержать земельні ділянки.
І донині вони чекають на земельну реформу.

По дорозі до Жденева ми зупинилися біля примітив-

ного водяного млина. Млин належить Шенборну. Таких млинів має граф Шенборн на Підкарпатській Русі 45. Млинар — Легета Іван. Він платить Шенборну оренду 175 к. ч. на рік. За Угорщини платив 120 к. Рік тому він приїхав з полону з Сибіру. Твердить, що в Омську робив у селянина і там годував свині картоплею, поливаючи молоком. Якби він тим свиням давав їсти те, що в цей час споживають його діти, то хазяїн його просто вбив би, бо його поросята подохли б. Тільки два або три місяці на рік він має можливість давати дітям хліб з вівсяного борошна, одержаного як плату за помел (показує). Харч його родини — ріпа, капуста і картопля. Один з нас покуштував приготовленої з того юшки, і його відразу вирвало. Біля млина край лісу є сім халуп, в яких живе всього 40 чол. Млинар твердить, що ці сім'ї хліба ніколи не їли, бо на гірському ґрунті родить лише картопля. Солі ці сім'ї не мають, не мають також грошей, щоб купити її. Дикі звірі (кабани, вовки та ін.) знищують їх скромний урожай картоплі. За Угорщини вони мали для свого захисту рушницю і платили дві крони за дозвіл на зброю. Після перевороту чехословацька жандармерія відібрала в них ту зброю, так що вони цілу ніч мусять стерегти, кричати й палити вогні, щоб налякати дикого звіра.

С. Збини має 10 халуп, де мешкає 115 чол. Житель Шербі Василь має родину з 12 душ, 10 дітей від 2 до 19 років. Діра, в якій він мешкає, має 6 × 6 м. Хліба взагалі не мають. Їдять саму картоплю, юшку з капусти, білого гарбуза й буряків (показує). 12-літня дівчина лежить на лавці, в неї велика гарячка. Вона ходить до с. Жденева до школи боса і в двох грубих сорочках в зимову негоду. На запитання до матері, чому не покличе лікаря, мати пояснює, що нема чим заплатити. Лікар вимагає за візит 50 к. ч., а підвода, яка б його привезла, коштує також 50 к. ч. Мати каже: «У нас нема грошей, ця дівчина вмере!»

Шербовець. Село має 60 дворів, 450 чол. жителів, у селі є парафія з попом і школа. В школі нема на-

вчання з часу війни — ремонтується. Староста — Ріжак Василь, мешкає з жінкою і п'ятьма дітьми, наймолодшому два місяці, найстаршому 24 роки. П'ятеро дітей померло з голоду. Халупа має розмір 6×6 м, двоє вікон. Має вісім ітрів землі, вродило 2 ц вівса, 20 ц картоплі і 2 ц жита. Має для своєї родини тільки на 2 місяці зерна і на 3 місяці картоплі. Хліба 2 місяці не їли. Жінка його показує, як і з чого пече хліб. Сиру картоплю розтовче, воду зцідить, посолить і спече (показує). З усієї родини тільки один батько їв м'ясо — на війні. Гроші, одержані за продане поросся, витратив на купівлю солі (для худоби, на готування страви), гасу і взуття для себе. Розповідає, як тишився, що після перевороту новий уряд буде підтримувати верховинську бідноту, але думає, що уряд стоїть на боці графа Шенборна. Скаржиться, що врожай (село лежить біля підосви карпатської гори Пікуй, в трьох кілометрах від польського кордону) страждає від нападів диких звірів. В 1922 р. чехословацька жандармерія конфіскувала у населення всю зброю без будь-якого відшкодування.

Траплялись випадки, коли диких поросят забивали в селі мотиками і за поданням шенборнівських лісників були притягнені до суду. Прохання про дозвіл носити зброю для захисту від диких звірів в окружному управлінні з глузуванням відхиляють. В селі є 28 родин з 130 дітьми, які не мають взагалі ніяких харчів і голодують. Ми бачили перед хатою старости восьмилітню дитину, яка з гнилого дерева відшкрябувала деревний гриб і жадібно жувала. Староста запевняє, що це всі діти на Верховині з голоду їдять. Жінка старости показує мені, що великі деревні гриби має постійно дома (показує) і варить з них їжу. Гриби ці ростуть на гнилих пеньках в глибині лісів.

Розтока, Марамороської жупи, має 96 дворів, де мешкає всього 660 чол. Житель Шкірта має вісім ітрів землі. Має троє дітей, для яких вистачить харчів тільки на чотири місяці. Тридцять родин в селі зовсім не мають хліба. Харчуються тільки кінськими бобами, капустою та картоплею. Діти падають від кволості.

Пилипець, Марамороської жупи, 156 халуп, 100 чол.* На ціле село тільки три родини, які можуть жити з цьогорічного врожаю. Юрій Подвінець розповідає: «Маю 6 дітей, живу в халупі 3×3 м, не маю своєї землі. Діти їдять «калачі» з льняної макухи. Це зветься макух. Це єдина страва, крім картоплі. Солі не купую». Один з жителів їздить за 80 км в с. Олександрівку, біля Хуста, де черпає солону воду, а потім літрами вимінює її за пиляння дров у його дворі. Бідняк Бабинець Іван був 40 днів під арештом у с. Воловому за те, що жандарм знайшов на його обійсті рушницю, якою він захищав своє полечко від диких звірів.

У Веретезові, поблизу Волового, живе в халупі півчій греко-католицької церкви Балан Іван. Перед халупою я бачив восьмилітню дитину зовсім голу, яка справляла свою потребу в снігу. Я ввійшов до халупи. Мати одягнена тільки в подерту сорочку з грубого полотна, біля неї троє зовсім голих дітей, що валяються на підлозі, а троє інших, також голих, лежать на печі. Двоє з цих дітей скруфульозні, з трахомою очей. Хліба не мають, з нивки мали врожаю 25 кг вівса і картоплі.

Це тільки деякі приклади. Так живеться на Підкарпатській Русі. Це найбільші злидні, вбоге животіння, це голод дорослих і малих дітей. Нема чого їсти, а те, що їдять, страшно погане. Перспективи і на найближчі місяці при такому врожайі дрібної картоплі грізні. У дітей руки й ноги, як палички, животи опухлі. Є багато дефективних та ідіотів. Смерть лютує, смертність в кілька разів більша, ніж перед війною. У вигуку: «Дай, боже, смерті!» відбилось усе безнадійне становище 150 000 чоловік на Верховині. Не тільки нема чого їсти, не тільки житлові умови найбільш убогі, але також нема в що одягти дітей. Села на Верховині засипаються снігом, і в зимові місяці буде важко туди дістатись. Негайна допомога вкрай потрібна. Хто бачив

* Так в оригіналі.

і чув лише ті деякі приклади і відомості, у того серце не може лишитися байдужим до допомоги.

Газ. «*Rudé právo*», 24 листопада 1922 р., № 275. Переклад з чеської.

№ 300

*14 січня 1923 р. — Резолюція зборів безробітних м. Мукачева з вимогою роботи і допомоги по безробіттю**

Робітники в м. Мукачеві і околиці скоро вже чотири роки як без роботи. З перших днів створення республіки не було в м. Мукачеві і околиці ніякої можливості працювати. Як можна сподіватись, буржуазна влада й надалі не дасть можливості працювати, робітників і в новому році зустрине безробіття. Торік, позаторік і взагалі від початку республіки представники влади обманювали безробітних обіцянками. Обіцяли роботу на 40—50 мільйонів, соціалізацію фабрик, шахт, латифундій, але з обіцянок нічого не вийшло. Зараз, востаннє звертаючись до відповідної інстанції, ми підкреслюємо, що досить вже було обіцянок і оголошень.

Вимагаємо, щоб на початок виробничого сезону влада дійсно провела ту роботу, яку вже три роки обіцяє.

Вимагаємо, щоб при виконанні обіцянок в першу чергу були забезпечені роботою робітники м. Мукачева і околиці, і вимагаємо контролювати прийом чужих робітників (потрібні вони чи ні).

Вимагаємо далі, щоб при розподілі тутешніх робіт в першу чергу були взяті до уваги інтереси кустарів.

Констатуємо, що сума допомоги мала і недостатня для того, щоб безробітний міг порядно прохарчуватися. Внаслідок того вимагаємо, щоб допомога виплачувалась в подвійному розмірі.

Вимагаємо поширення виплати допомоги по безробіттю до того часу, поки безробітним не буде дана можли-

* Текст резолюції взято зі звіту поліцейського агента в Мукачівське поліцейське управління про хід зборів.

вість забезпечити себе роботою. Треба, щоб виплата допомоги по безробіттю була поширена на будівельних та сільськогосподарських робітників, поденщиків і на всіх кустарів, які не мають з чого жити, так само як на решту професійних робітників.

Ф. 13, оп. 1, од. зб. 976, арк. 2—3. Копія. Переклад з чеської.

№ 301

28 січня 1923 р. — Звернення Центрального Виконавчого Комітету Комуністичної партії Чехословаччини до робітників країни з викладом соціальних та політичних вимог*

РОБОТНИКИ І БЕЗРОБОТНИ НА ЄДЕН ФРОНТІ

Воззваніє Центрального Ісполнительного Комітета Комуністичеської Партії Чехословакії

Роботники і работници!

Майже во всех професіях росте безработица. Лиш одна мала часть безработних достает ничтожну подпору, яка не обезпечивает виживаніє безработного і его сем'ї. Положеніє безработних ще і тим ухудшається, що дороговизна не перестала, даже цени никотрих продовольственных продуктов взростают. Стотисяча таких работников, котри лиш нисколько дней в тижні працюют, і стотисяча таких, котри зовсім без роботи стоять. Велика редукция зароботной платни і тим пошкодила, котри ще в роботі находяться. Роботництво днесь ще больше, як хоть коли прежде, передано на самоволю работодателей. Правительство і пануючі класи бездейственно стоят против великой господской кризиса.

Пролетаріят видит, что в своїм отчаянном положеніі не может опиратися ани на правительство, ани на властей, даже ани на суди. Пролетаріят лишен на собствени сили.

* Дата опублікування в газеті.

Роботники найбільших промислових округів Чехословачії, незважаючи на політичну, національну і другу різницю, саме створили братський, єдиний фронт трудящих.

Движення безробітних є однією частиною створення єдиного фронту, і саме движення всіма партіями всіма силами підтримувати треба. Комуністична Партія звертає своїх приверженців, щоб організували боротьбу безробітних і щоб підтримували місцеві, окружні комітети безробітних. Роботництво лише тоді зможе свою боротьбу порядково підготувати, якщо в тісній зв'язі єсть з безробітними.

За розвал господарської життя і за неможливе масове бідство тільки пануючий клас держави відповідальний. Повинність пануючого класу, щоб хліб дав безробітним і щоб спас їх від повного фізичного знищення. Робочий клас не милостиню потребує, роботництво має право, щоб всіма, на його розпорядження стоящими, засобами примусило пануючий клас, щоб він свої самі примітивні соціальні обов'язки виконував.

Ввиду того, що уряд не в стані ще ні там, де це цілком природно держити, заважувати жорсткому вилученню підприємців і не в стані зберегти дійсність законів, самому робочому класу треба вибороти те право, щоб на виробництво і на уряд безпосередньо впливало. Виходячи з цих основ, всіма своїми силами в інтересах безробітних і всього роботництва за наступні вимоги будемо боротися:

1. Контроль над виробництвом представниками роботництва.

2. Примусове заведення і продовження тих заводів, які без примусової причини, без основ зупинили виробництво.

3. Немедлене переведення в дей-

ствительность і доповнення закону о заводних советах і закона о подпори безработних (Підвишеніє на 100 проц. подпори безработних, виплата подпори для каждого безработного, уничтоженіє всех розпоряженій, які дають возможность на обезпокоеніє безработних).

4. Немедленное начатіє общественних работ, прежде всего строеніє рабочих домов і т. д.

5. Уничтоженіє пошлин на привоз найважнейших продовольственных і потребительских продуктов.

Пануючий клас лиш до того часу может вилишити із вніманія безработіцу, доки маса безработних в организованной формі не дасть вираженіє своему раздраженію і решенію. Виходя із сих основ, обрацаемся ми к нашим товаришам і к всему работництву, чтобы подпорovali борьбу безработных і чтобы создали предусловия победоносной борьбы всего пролетаріята.

Центральний Исполнительный Комітет Комунистической партіи в Чехословакіи.

Газ. «Карпатська правда», 28 січня 1923 р., № 1.

№ 302

28 січня 1923 р. — Повідомлення газ. «Карпатська правда» про скликання I з'їзду КПЧ і конференції її Закарпатської крайової організації

КОНФЕРЕНЦІЯ КАРПАТОРУСЬКОГО ОКРУГУ
КОМУНІСТИЧЕСКОЈ ПАРТІИ В ЧСЛ.* ПО
РІШЕНІЮ ІСПОЛНИТЕЛЬНОГО КОМІТЕТА
БУДЕ ПОДЕРЖАНА 18 ФЕВРАЛЯ ТОГО РОКА
ОТ 8-ГОД. ДОПОЛУДНЯ В БЕРЕГСАЗЕ В
ГОСТИНИЦЕ «ОРОСЛАН»

На конференцію каждая організація Комунистичной партіи в Подкарпатської Русі на счет каси месной органі-

* Мається на увазі конференція Закарпатської крайової організації.

зації должна вислати делегатів: до 100 членів — одного, вище 100 членів — за кожен наступний сотню членів по одному делегату. Делегати повинні принести з собою партійну легітимацію і мандат, виставлений комітетом місцевої організації. Члени Ісполнительного Комітета і Контрольної Комісії Карпаторуського округу повинні також явитися на конференції, де мають право совещання.

ПРОГРАМА КОНФЕРЕНЦІЇ

1. Відкриття конференції. Вибір президії, комісії кандидатурної і мандатоконтрольної. Одобрення денного і дебатного порядку.

2. Доклад про діяльність секретаріату, положення каси, про IV світловий конгресі Комінтерна, про пресу і партійних установах.

3. Всеобщее політичне і господарське положення. Акційна програма.

4. Організаційна праця. Політична організація, всепрофесійна і сільськогосподарське рухання, питання рухання робочої молодіж і жінок; справа Пролеткульту і федерації робітничих телуупражнительних обществ.

І конгрес Комуністичної партії Чехословакії (секції III Комуністичного Інтернаціоналу) скликаний на дні 2, 3, 4 і 5 лютого до Праги в залі «Домовини». Відкриття конгресу 2 лютого о 9 год. перед полуднем.

Установлена програма:

1. Відкриття. Вибір президії. Вибір комісії: пропозитивної, мандатової, кандидатурної. Утвердження денного і дебатного порядку.

2. Доклади: а) секретаріату і каси партії, б) установ і газет партії.

3. Реферат про рішеннях IV Міжнародного конгресу. Реферують т. Шмераль і Найрат.

4. Реферат про діяльність клубу ком[уністичних] слів, реф [ерує] т. Гакен.

5. Обстоятельства робітництва в Чсл. [овацькій] респ. [убліці] — єднотливий фронт і робітничє правителство. Референти товариши Буріян і Крайбіх.

6. Організаційна праця: а) політична організація,

б) професіональна, в) комзумова, г) Пролеткульт, д) телопражнителное і спортивное движение, е) молодеж, ж) движение женщин.

7. Вибір Ісполнительного Комітета і контрольної комісії.

8. Комуністична партія і автономія.

9. Разни.

Скликатель: Ісполнительний Комітет
Ком [уністичної] Партії Чсл. [оваччини] (секц. [її] ІІІ
Інтернаціоналу).

Газ. «Карпатська правда», 28 січня 1923 р., № 1.

№ 303

З лютого 1923 р. — Заява делегатів від Словацької, Закарпатської і Тешинської комуністичних організацій на І з'їзді Комуністичної партії Чехословаччини про колоніальний режим в їх країнах

Словаччина і Підкарпатська Русь на п'ятім році свого звільнення стогнуть під гнітом абсолютистського режиму, за допомогою якого здійснюється панування від імені демократії. Права звільнених найкращих чеських людей на Словаччині потоптані підошвами бюрократії, свавіллям вітчизняних жандармів і шпигунськими наймитами буржуазії.

Замість шкіл будуються нові тюрми та казарми, замість культури множаться корчми. Пролетаріат на Словаччині і на Підкарпатській Русі стріляють і переслідують, якщо він нагадає про свої законами та угодами гарантовані права. Апарат насильства обертається проти переслідуваних і голодуючих робітників. Пролиття пролетарської крові, починаючи з Романова, далі в Грушеві, Кромпаху, Новому місті над Влтавою і т. д., тягнеться кривавою стрічкою з часу нашого звільнення. Більше як 30 було вбито і 150 поранено в інтересах іноземних капіталістів, до 2000 товаришів було ув'язнено. Ці переслідування чиняться з наказу визискувачів завжди тоді, коли працюючі не хочуть дозволити відбирати у них сухий хліб.

Вивезення цілих фабрик за кордон і в Чехію збіль-

шує біду пролетаріату на Словаччині. Понад 70 000 робітників втекло з своєї батьківщини, бо вони позбавляються можливості прожити. На Словаччині панує голод і біда. Тоді, як показують на Росію, де через стихійне лихо виник голод, в демократичній республіці на Верховині вмирають з голоду до чверті мільйона громадян і бажають собі «Дай, боже, смерті!», а цілі десятки тисяч робітників в околицях Кромпаху, Німецького Правна, Гарманця, Орави і т. д. поділяють з ними ту жорстоку долю. Чехословацький уряд за всяку ціну хоче звести Словаччину та Підкарпатську Русь на рівень завойованої колонії, а громадян зробити невільниками.

Громадянські права на Словаччині й Підкарпатській Русі означають надзвичайне становище і знищення свободи. Свобода зборів скасована, свобода друку така велика, що кожне слово критики стало неможливим. Тільки корупційні, підтримувані урядом газети обманюють громадськість і прикривають корупційність урядових діячів. Ненависного мадярського жандарма замінив чехословацький жандарм, який часто застосовує кари, що дорівнюють іспанській інквізиції. Каткування сільськогосподарських робітників та інших громадян перевищують жорстокість мадярських жандармів. Вибори в сільські представництва і органи самоврядування взагалі не проводились. На Підкарпатській Русі не було проведено виборів ні в депутатський сейм, ні в сенат. Для обдурювання невтаємничених проводилось фальсифікування виборів за розпорядженням окремих жупанів проти волі громадян. Кожна жупа — це самостійна держава, де законодавцем і суддею є жупан і його службовці. Соціальні закони, встановлені в республіці, на Словаччині і на Підкарпатській Русі зовсім не мають чинності. Навпаки, панують тут за допомогою старих магнатських законів Угорщини. Із 150 000 безробітних лише незначна частина одержує допомогу по безробіттю на підставі жандармської протекції. Поліцейський апарат колишнього австрійського шпіка Кліми в м. Кошіце і Славічка в Братіславі через своїх агентів-провокаторів і поліцію, які проти комуністичного пролетаріату діють способом афери із спиртом і організованими злочинами, хоче зробити наш рух неможливим. З одного боку, по-провокаторськи служать пануючим, щоб штовхати працюючих на нерозважні

дії і щоб внаслідок того загострити переслідування. Виселення давніх жителів, пролетарів із Словаччини, з Підкарпатської Русі є зброєю прислужників капіталістів, за допомогою якої вони звільняються від неприємних елементів, які не хочуть покривати корупційність адміністрації. Незаконний арешт, вислання і видача наших товаришів у руки хортістських катів стоїть на порядку денному.

Все наше лихо на Словаччині й Підкарпатській Русі уряд хоче вилікувати будівництвом шинків. Кількість шинків в порівнянні з періодом Угорщини збільшилась майже на 200 проц. Проте на школи та лікарів нема грошей. Біля 30 проц. сіл не мають шкіл, цілий край охоплений венеричними хворобами, про це ніхто не дбає. Але зате в кожному селі маємо збудовану нову жандармську станцію.

Те саме, що діється на Словаччині, діється в неменшій мірі на Тешинщині.

Виборів у сільські представництва і сейми не було проведено. Панує терор призначених комісарів і адміністративних комісій. Власті переслідують робітничий рух, неугодних їм товаришів висилають за кордон у Польщу, незаконно позбавляють прав державної та місцевої належності і таким недемократичним терористичним способом скасовують всяку свободу і права пролетаріату на Тешинщині.

Словацький пролетаріат платить данину кров'ю за свою вірність Комуністичному Інтернаціоналу. Безправна біднота Словаччини й Підкарпатської Русі добре знає, що тільки за допомогою класової боротьби вона скине пута свого рабства. Криваві жандармські езекуції не тільки не залякують, але стверджують у нас віру, що на нашому боці правда, за нашою партією комуністичного пролетаріату справедливість, і всі біди, кровопролиття згуртовують нас в єдиний фронт, який іде в авангарді по кривавих стопах «звільнення» до дійсної пролетарської волі, до диктатури пролетаріату, який, незважаючи на всі перешкоди, йде пліч-о-пліч з пригніченим пролетаріатом усіх націй в цій абсолютистській республіці. Хай живе

Комуністична партія Чехословаччини! Хай живе Комуністичний Інтернаціонал! Хай живе соціальна революція!
Газ. «*Rudé právo*», 3 лютого 1923 р., № 27. Переклад з словацької.

№ 304

*26 лютого 1923 р. — Донсення Тересвянського
окружного управління президії Цивільного управ-
ління про мітинг робітників в с. Солотвині*

26 лютого 1923 р.

Як тільки ми прибули до Робітничого будинку, Йозеф Демко попросив у мене дозволу проводити збори в Людвіковім саду, зважаючи на те, що робітники, які там вже зібрались, у Робітничому будинку не вмістяться. Я відхилив цю вимогу. Справжньою причиною була не нестача місця, оскільки в зборах брало участь найбільше 50 робітників, так що вільного місця було ще досить, а те, що збори на вільному просторі — в саду — мали привабити цікавий люд.

Збори відкрив як голова Степан Тракслер і дав слово Івану Мондоку.

Найважливіші частини з промови Івана Мондока:

Капіталісти прагнуть зберегти капіталізм і з цієї причини хочуть мати закон про порядок.¹⁰⁷ Новий проект закону більш реакційний, ніж в період Метерніха. Капіталістам недосить того, чого було досить Степану Тисі.¹⁰⁸ Робітничий рух зійде нанівець, буде придушений, не можна буде протестувати, організовувати страйки, і робітники будуть змушені жити, як худоба. Чи будуть робітники це терпіти, про це не думають, якщо робітники будуть діяти, то з закону про порядок нічого не вийде. Війна відкрила людям очі, вожді шукали шляху, створили республіку, словаки й русини звільнились від жандармського панування, начальників окружних управлінь та інших панів. Спочатку був революційний уряд, революція і соціалізм були модними гаслами. Масарик висловився, що республіка піде по соціалістичному напрямку. Потім пани організували свій власний табір, прийшов уряд, який

задовольнив усіх. Робітничі соціал-демократичні депутати обіймалися з буржуазією і з клерикалами. Права партія не дбала ні про що, ліва попередила маси, що дійде до диктатури.* В грудні 1920 р. було ув'язнено 300 робітників за те, що хотіли захищати Робітничий будинок в Празі. Створилась Комуністична партія. Соціал-демократична партія не турбувалася тим, що сталося в Кромпау,¹⁰⁹ хотіла дістати тільки «пурпурове крісло». Надійшла господарська криза, фінансові махінації, а після — застій в промисловості, з Росією не було укладено торговельної угоди, внаслідок фінансової політики Рашина збагатились банки, кількість безробітних зросла на 600 тис. Як тільки робітники побачили зраду, вони залишили соціал-демократичну партію, невелика частина вступила в буржуазні партії, а більшість перейшла в Комуністичну партію. Цей вчинок налякав верхівку, і вона видала закон про терор, на підставі якого 300 робітників було ув'язнено. Зараз кажуть, що треба захищати державу, але не кажуть, яку державу. Ми не проти держави, тільки проти капіталізму.

Три роки тому було гасло соціалістичної держави, щоб можна було зміцнити її. Соціал-демократичний міністр Дерер редагував законопроект з мотивуванням, що він повинен захистити державу проти її ворогів. Найганебніше в цій справі те, що соціал-демократична партія вимагає, щоб цей законопроект увійшов в дію. За цим законом також і соціал-демократичні робітники будуть ув'язнені, і потрібно буде багато років на те, щоб робітники дійшли до нинішнього рівня.**

Чи можемо ми допустити, щоб законопроект увійшов в дію? На підставі цього закону ми йдемо до тюрми, цей проект нагадує «систему шпигів», в якій я повинен «выказувати друга і брата свого».

Прочитав проект і таким чином пояснює його:

Комуністична партія є партія міжнародна і має зв'язок з іншими державами, це заслуговує кари. Тут є велика можливість для заведення системи шпигів і агентів-провокаторів. Хто кається в своєму вчинку і зраджує товаришів, того не карають. Таким хитрим може бути

* Мається на увазі диктатура пролетаріату.

** Так в оригіналі.

тільки соціал-демократичний міністр. Якщо ж я маю дані проти президента — не можу говорити, бо його особа свята, недоторкана. Частина, що стосується вбивства, нас взагалі не цікавить, бо ми не йдемо шляхом індивідуального терору. Якщо в Ужгороді тисяча безробітних вишле делегацію до губернатора з проханням про допомогу, то можна закинути їм, що хотіли вплинути на владу.

Заслуговує кари, напр., якщо виборці проголошують недовір'я депутатові і закликають його, щоб пішов у відставку. Відкликати можна в будь-якому випадку. Насамперед ми хочемо хліба — обурюватись будемо тоді, коли прийде для цього час. Заслуговує кари, якщо хто агітує проти якоїсь постанови, скажімо, проти податкової системи, а також не дозволяється нікого ненавидіти. Заборонено поширювати тривожні чутки. Якщо в Польщі утвориться Радянська влада, цю звістку не дозволено поширювати, а якби хто сказав, що той Гінек, директор державних соляних шахт, — негідник, то за це арештують. На підставі того, що написано про таємні спілки, Комуністична партія може діяти, можливо, ще кілька місяців, а тоді її розпустять, а далі, якщо зійдуться якісь комуністи, скажімо, в кав'ярні, — буде запідозрена таємна організаційна робота, саме тому, що Комуністична партія має зв'язок з Інтернаціоналом в Москві. Хто скаже правду, той буде ув'язнений, а на користь ув'язнених робітників не можна буде збирати допомогу; також не буде дозволено носити радянську зірку і червоний колір; якщо не буде преси або заборонять її, буде дуже зручно позбавити комуністів виборчого права. Ці пута занадто тісні, — сам Врбенський, колишній соціал-демократичний міністр, протестує проти цього проекту. Мета закону — перешкодити прямуванню до соціалізму. Треба протестувати проти цього. Збори — це тільки початок боротьби. Промовець закликає присутніх виконати вказівки центра і боротись проти проекту.

Другий промовець, Демко Йозеф, з'ясовує, що об'єднались з іншими місцевими партіями, щоб спільно провести збори з метою протесту проти законопроекту. Партія націонал-соціалістів оголосила, що підтримує закон, а соціал-демократична партія взагалі не дала ніякої від-

повіді. Якщо закон увійде в дію, безробітні не можуть протестувати. А тут є красномовні приклади. Робітник 60-ти років після сорокалітньої праці одержує 100 або 200 к. ч. Напр., Рейс Бернат 61 року, працював 50 років і одержує 131 к. ч. Задранський працював 50 років і одержує 120 к. ч. Чи бажають теперішні робітники, щоб їм випала така ж доля? Проти цього необхідно протестувати.

На цьому збори закінчились.

Робітники співали гімн III Інтернаціоналу.

Вражало те, що найбільшу частину присутніх становили старі робітники. Це пояснюється тим, що пенсіонери незадоволені своєю пенсією і при кожній нагоді шукають засобів її поліпшення.

Д-р Юліус Дюрич,
І жупанський піднотар.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 827, арк. 21—22. Переклад з чеської.

№ 305

27 лютого 1923 р. — З донесення Рахівського окружного управління Севлюському жупанському управлінню про робітничі збори в с. Великий Бичків

Рахів, 27 лютого 1923 р.

Доводиться до відома, що 25 лютого 1923 р. у Великому Бичкові Комуністична партія одержала дозвіл провести збори. На ці збори прийшло більше 200 осіб, з них біля 50 було організованих комуністів, решта — гості з навколишніх сіл.

На зборах виступили: Микола Сидоряк з Бичкова, та Іван Локота¹¹⁰ з Бичкова. Темою їх промови було обговорення проекту закону про охорону республіки.

Начальник окружного управління
д-р Длабач, власноручно.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 827, арк. 24. Копія. Переклад з чеської.

4 квітня 1923 р. — Кореспонденція газ. «Руде право» про виступ І. Мондока на Надзвичайному з'їзді Комуністичної партії Чехословаччини, скликаному в зв'язку з виходом антиробітничого закону «Про охорону республіки»

Про робітників та дрібних селян Підкарпатської Русі говорить товариш Мондок з Ужгорода (по-руськи).

Шановні товариші! Пануючий клас завжди хвалився своєю демократичністю. Як же виглядає чехословацька демократія, показують відносини на Підкарпатській Русі. В усьому цивілізованому світі нема таких жахливих прикладів. На Підкарпатській Русі не було досі проведено виборів ні в парламент, ні в крайовий сейм, ні в сільські представництва. Закон про охорону республіки в таких умовах багато не змінить, бо на Підкарпатській Русі існує надзвичайний стан з того моменту, як чехословацьке військо принесло підкарпатським трудящим «волю». На Підкарпатській Русі в повнім розумінні слова панує французький генерал* — французький мілітаризм. Але карпаторуський пролетаріат не дасть себе заплутати ніякими обіцянками і не дозволить собі диктувати, в що має вірити. Віра у визвольну ідею комунізму поширена в усіх селах Підкарпатської Русі і її не можна буде знищити ніяким законом! Ми не будемо рабами, хоч пани й хочуть, щоб ми ними були. Під прапором III Інтернаціоналу пролетаріат усіх націй об'єднається і буде протистояти і боротись проти своїх класових ворогів аж до свого звільнення. А на практиці — відповідаємо на заходи реакції — закон про охорону республіки буде виглядати залежно від того, якою буде наша Комуністична партія Чехословаччини. А тому що наша Комуністична партія впевнена і згуртована, об її силу зламаються всі параграфи, узаконюючі утиски, і пролетаріат, незважаючи на них, буде колись жити вільно! (Оплески).

Газ. «*Rudé právo*», 4 квітня 1923 р., № 77. Переклад з чеської.

* Генерал Парі.

11 квітня 1923 р. — Кореспонденція газ. «Руде право» про хижацьке знищення лісів на Закарпатті та Словаччині

РОЗБІЙНИЦЬКЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ
НА КОНФІСКОВАНОМУ ЗЕМЕЛЬНОМУ
МАЄТКУ. МІНІСТЕРСТВО ЗЕМЛЕРОБСТВА
ДАЄ АГРАРНОМУ БАНКОВІ КОНЦЕСІЮ НА
РОЗГРАБУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ЛІСІВ
НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ

Згідно з законом про конфіскацію, велика частина лісів у нашій державі має дістатись державі. Не зовсім без винагороди чужинській шляхті, але за добре відступне. В цих лісах п'ять років господарюють просто по-розбійницькому, і держава замість вирощених лісів буде приймати в багатьох випадках лише прогалавини і вбогі залишки. Коаліційний уряд залишив великим землевласникам досить часу, щоб винищити в державних лісах що можна і здобути спекуляцією лісовим багатством мільярди вивезти за кордон. Власті на це хижацьке господарювання дивляться байдуже, тому що висока бюрократія з великими землевласниками завжди в найбільш приятельських стосунках і Державне поземельне управління просто саботувало закон, виданий для забезпечення порядного господарювання в конфіскованому маєтку. На інтерпеляцію наших депутатів в цій справі уряд не відповів.

А зараз саме міністерство землеробства намагається збути цілу величезну лісорозробку на Підкарпатській Русі, а також на Словаччині капіталістичному об'єднанню з аграрним банком на чолі.

Празький аграрний банк спільно з Лісопромисловим банком у Братіславі і акціонерним товариством «Лісообробний і хімічний промисел у Довгому» мають одержати від міністерства землеробства виключне право на вирубку державних лісів на Підкарпатській Русі, а також на Словаччині для новоствореного акціонерного товариства. За

тим товариством, яке має хижацьким способом винищувати державні ліси, стоїть американська фірма «Бертрод, Грісцов і К⁰» в Нью-Йорку, яка має як «аванс» дати в розпорядження 6 млн. доларів, тобто понад 200 млн. к. ч., за що хоче міністерство землеробства дати Аграрному банкові і його спільникам на поталу величезні лісові багатства і експлуатацію робочої сили підкарпатських робітників.

Державні ліси на Підкарпатській Русі займають площу понад 300 тис. га, біля 50 проц. усього лісового багатства цього краю. Нормальна лісорозробка, визначена госполарськими планами, становить біля 850 тис. кубічних метрів дерева, але міністерство землеробства хоче дозволити розграбування підкарпатських лісорозробок протягом 30 років до такої міри, що Аграрному банкові має бути дозволена річна розробка в обсязі аж до 1,5 млн. кубічних метрів, тобто вдвоє більша ніж призначена господарськими планами. Це значить, що гарні столітні ліси за період такого хижацького господарювання будуть цілком знищені. Цю концесію дає держава капіталістичному об'єднанню, яке хоче заволодіти лісовою промисловістю на Підкарпатській Русі і експлуатувати по-американському робочу силу наших робітників за сумнівну вигоду, що через 30 років їй дістануться підприємства по обробці дерева і що дістане аванс 6 млн. доларів як позику на капіталовкладення, зв'язані з побудовою шляхів і т. п. Але навпаки, міністерство продає всю лісорозробку, яка і зараз дає щороку найменше 100 млн. к. ч. на таких не вигідних умовах, що це знов дуже пахне корупцією. На весь період угоди, тобто на цілих 30 років, ціни дерева встановлені в доларах. Уже тепер, при нинішньому курсі долара, приймальна ціна на м'яке продуктивне дерево буде встановлена 60 к. ч., на паливне дерево тільки 23 к. ч. за складометр; на тверде букове дерево ціна становить 30—65 к. ч. при дереві продуктивному і 22 к. ч. при дереві паливному. На Підкарпатській Русі переважає буковий ліс. З цього ясно, що

вже зараз капіталістичне об'єднання дістане від держави даремно тільки при розробці 1 млн. кубічних метрів суму в кілька десятків мільйонів на рік. Це просто обкрадання держави. Але кожен дальший наслідок дефляційної політики означає дальше зниження ціни дерева, твердо встановленої на 30 років в доларах. Міністр д-р Годжа, як видно, так само добре розуміє аграрну політику, як розумів її його попередник Станек.

Замість того, щоб міністерство землеробства, якому належить також управління державними лісами, подбало про розробку і вивезення цілих десятків тисяч метрів гниючого в державних лісах дерева, замість того, щоб воно подбало про порядне і правильне використання лісоматеріалів і тим забезпечило голодуючим робітникам працю, — це міністерство запродає на ганебних умовах лісове багатство на цілковите винищення. Цим воно доводить тільки нездатність і неуважність своєї бюрократії, до якої були напхані аграрні протеже, які хотіли свою працю помітно полегшити і обмежитися простим доглядом, будучи добре оплачені об'єднанням.

Д-р Годжа несе дуже важку відповідальність, коли замість охорони державних інтересів віддає їх цілком на поталу капіталістичному аграрному об'єднанню.

Газ. «Rudé právo», 11 квітня 1923 р., № 83. Переклад з чеської.

№ 308

31 травня 1923 р. — Повідомлення політичного управління канцелярії віце-губернатора про поширення впливу комуністів серед лісорубів с. Ясиня

Комуністична організація в с. Ясиня відзначає значний приплив членів*; на початку березня місяця 1923 р. вона нараховувала 200 членів, тоді як зараз має вже 500 членів.

Зростання цієї політичної організації треба віднести

* В оригіналі «значний приплив членів» підкреслено синім олівцем.

за рахунок нинішнього страйку лісорубів.* Майже всі лісоруби приєднались до цієї політичної партії, оскільки вони тієї думки, що проводирі цієї партії** (Василь Борканюк і Кирило Решук) доб'ються для них підвищення заробітної плати.

Начальник політичного управління
Блага.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 265, арк. 69. Переклад з чеської.

№ 309

2 липня 1923 р. — Донесення уповноваженого Рахівського окружного управління в окружне управління про хід організованих Комуністичною партією зборів трудящих с. Великий Бичків

Після дозволення главнослужбовського уряду в Рахові подержалося дня 1. VII 1923 в с. Великий Бичків публічне собрание Комуністичної партії.

На собранню появилось до 150 людей. З того до 60 мадьярів, головно робітники з фабрики «Клотільда», а решта русини.

Однако ж з присутніх тільки до 30 людей єсть організовано в Комуністичній партії, а решта тільки прийшла послухати речників.

Першим речником був Микола Сидоряк, председатель місцевої організації в с. Великий Бичків. Сидоряк прибіжно в своїй бесіді то говорил:

В Підкарпатській Русі живемо, як в Африці. Тут убогий*** народ не має жодних своїх заступників, і ним ніхто ся не стараєт. Подаякі провідники бідних людей, если почнуть в інтересі худобного люду дещо робити, то сейчас постараються, аби его в своїй роботі задержали. В Підкарпатській Русі буржуазні партії витворили між

* В оригіналі «нинішнього страйку лісорубів» підкреслено синім олівцем.

** Маються на увазі керівники комуністичної організації в с. Ясиня.

*** В оригіналі помилково «людовий».

бідним людом національний бой. Се прото було роблено, аби їх подробили* і так над ними панувати, а свої обіцянки, як, приміром, земельну реформу, — не проводити. Кажуть буржуазні партії, що дали бідному люду школи, но не роблють, аби кричали, що дещо дали. Бідний чоловік однако ж з того дара не користує, бо сам не має що їсти, ані ще і діти аби мог виучувати. Нарікає і обвинює буржуазні партії прото, що тепер панує безроботіє.

В Підкарпатській Русі ще 1920 р. мали ся перевести вибори, но не допустила буржуазія, бо се той час тут робітники добре були організовані. Тепер думають, що ряди робітничої організації упали і вибори по їх смаку ся вдадуть, — но ні.

Влада дала подпоруючим буржуазним партіям 20 міліонів корон на агітацію в цілі виборів. Визиваю прото і робітників, щоби до виборів ся приготовлювали, бо від виборів зависить наша будучність.

Іван Локота з с. Великий Бичків говорить такто:

Буржуазія і буржуазні газети кажуть нам все, абисме кричали, що най жие республіка. Ми будемо так робити, тільки най нам дає можливість жити. Тепер видаються гроші на цілі агітації буржуазним партіям, а наші вдови і інваліди, а також робітники без роботи зараз будуть з голоду умирати.

Організуймося, стараймося, аби через вибори дістались можливість, через наші вибрані заступники, ліпше боронитися против сих несправедливостей.

Буржуазні газети пишуть про большевицьку Росію всякі неможливі брехні, аби нас страшили. Однак ж ми знаємо, що там суть добрі господарські відносини. Кличу прото: най жие Совітська Росія. Най жие III Інтернаціонал.

Демко Йозеф, секретар Комуністичної партії з с. Солотвини:

Три роки уже много ся нам обіцяє, но нічо ся не достало. Тепер будуть переводитися вибори. Владу под-

* Подробили — підкорили.

порюючі буржуазні партії стараються, аби нас при виборах цілком повалили.

В сій роботі буржуазних партій против нас подпорюють і уряди. Се можу доказати, бо знаю, що на уряди суть в сім смєру* видані тайні розпорядження. Одно таке розпорядження нам досталося до рук, за що урядник той, що нам здобув, був з служби пропущений. Приготовлюючися до виборів, zorganizуймося, ідімо добрим приміром Совітської Росії.

Собрання ся перевело тихо і спокійно.

Рахів, 2 липня 1923 р.

Каленюк, власноручно.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 827, арк. 61—62. Завірена копія. Текст надрукований латинським шрифтом.

№ 310

1 серпня 1923 р. — Стаття газ. «Руде право» «Політичні змови на Підкарпатській Русі»

Підкарпатська Русь, відведена Сен-Жерменською угодою Чехословацькій республіці як автономна територія і окупована від 1919—1920 рр., дочекалась нарешті хоч минулого року оголошення виборів у сільські представництва. Пасербиця чехословацької «демократії» стала об'єктом постійних шукань політичних ділків коаліційних партій. А уряд змушений був змінити свою тактику «Розділяй і пануй!» Роз'єднаність населення донедавна визначала існування 19 політичних партій на 600 тис. душ, які то боролися між собою, то знов браталися. Нестерпні умови змусили до того маленького кроку вперед: виборів.

Для виборів коаліції було неприйнятне таке роз'єднання суспільства, а тому вона дбала, щоб якимось з'єднати те, що раніше вмiло ділили. Чеські аграрії, які мають свою «експозитуру» в так зв. селянській партії, почали перші і прислали відомого афериста д-ра Франц

* Смер — напрямок.

кенбергера, влаштувавши його спочатку на тепле містечко голови реферату землеробства, щоб він сприяв консолідації політичних умов. Цю діяльність він розпочав ще 1921 р., але йому перешкодили народні соціалісти, які його обвинувачували в різних махінаціях під час торговельної операції по обміну румунського борошна за цукор. Він був відкликаний, відданий під слідство, і об'єднання різних «партій» завмерло. Призначені вибори винесли знов на поверхню цього вождя аграріїв, і він своїм сприянням досяг того, що з запеклих ворогів республіки зробились люди «державні». Об'єднання колишніх опозиціонерів — д-ра Камінського,¹¹¹ що представляє партію землеробського союзу,¹¹² який дістав за те добре оплачувану посаду секретаря в новій партії, д-ра Гагатки, вождя трудової (робітничої) організації¹¹³ автономної землеробської партії, і народної партії словацького союзу на чолі з д-ром Бескидом з селянської партії — стало дійсністю, і санкціонував його міністр внутрішніх справ Маліпетр. Колишні опозиціонери належать виключно до великоруської орієнтації, і однією з їх вимог є введення російської мови в школи і державні установи. Другою базою переговорів при об'єднанні була обов'язкова ліквідація українського напрямку, цю вимогу обстоюють і аграрії з своїм головою Балогом. У аграріїв в кишені передвиборний пакт і теплі місця для вождів (д-р Бескид кандидат на губернаторське крісло).

Але найважче об'єднати соціал-демократів і клерикальну партію Волошина¹¹⁴—Бращайка,¹¹⁵ які від початку були фаворитами уряду, бо то значить не тільки великі витрати на всяку допомогу, але й велике зменшення виборчого матеріалу.

Народні соціалісти для посилення своїх прихильників, головним чином з-поміж залізничників, зібрали з'їзд в Берегові. Відвідали його брати Грушовські, Шпатни і Шольц. Гідне уваги, що й тут говорилось багато про українізм, який уряд завжди дуже любляв.

Клерикальна партія «отця» Волошина має дійову передвиборну агітацію в «явленні діви Марії», що від-

бувається в найбіднішій частині Підкарпатської Русі, Верховині.

Газ. «*Rudé právo*», 1 серпня 1923 р., № 177. Переклад з чеської.

№ 311

26 серпня 1923 р. — Звернення Центрального Комітету Комуністичної партії Чехословаччини до трудящих всієї країни з викриттям антинародної політики урядової коаліції, викладенням передвиборної програми партії і з закликком до її підтримки

ДО ТРУДЯЩОГО НАРОДУ ЧЕХО-СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Громадяни виборці!

16 вересня будуть проводитись в усій республіці вибори до сільських представництв. Та обставина, що уряд до останньої хвилини тримав день виборів в таємниці, що він давав громадськості явно неправдиві відомості, є доказом нечистого сумління коаліційних партій, яким зараз належить влада.

Партії коаліції добре знають, що їх влада принесла величезній більшості населення великий обман і викликала проти себе незадоволення в широких верствах населення.

Що приніс коаліційний уряд?

Замість конфіскації великих маєтків і наділення землі бідним людям, коаліційний уряд віддав земельну реформу в руки земельних банків, які віддають землю багатим аграріям, тоді як бідний народ, обтяжений непрямыми податками, платить лихварські гроші.

Коаліційний уряд наклав на всі верстви населення високі непрямі податки: податок на вугілля, податок з обігу і величезне підвищення цін на всі життєві потреби.

Коаліційний уряд перший почав невпинно знижувати плату державним службовцям, чим дав капіталістам приклад для загального зниження заробітної плати.

Коаліційний уряд своїми авантюрними діями при під-

вищенні курсу крони сприяв розвалу промисловості, величезному безробіттю і злидням в робітничих родинах. Дрібним хліборобам призначає непомірно високі податки і своєю господарською політикою розорює тисячі людей середнього стану.

Коаліційний уряд підготував дорогу нестримній реакції, прийнявши закон про терор, спрямований проти свідомих робітників, так само й закон про охорону республіки, який віддає громадянські свободи на поталу сваволі бюрократії.

При коаліційному уряді всі верстви працюючого народу поступово впадають в рабство великого промислового і фінансового капіталу — в господарському, політичному і культурному відношеннях.

Чому коаліційний уряд робить все це? Все це діється тому, що уряд не має ні сили, ні волі примусити великих капіталістів, банки і великих землевласників так виконувати повинності, щоб бідні і середні люди не були змушені падати під вагою непосильного тягаря.

Безконечний був би список гріхів урядової коаліції проти мас населення і не можна їх докладно перерахувати. Хочемо тут в зв'язку з виборами в сільські представництва вказати, як коаліційні партії ставляться до сільського самоврядування.

Самоврядування в Чехословацькій республіці майже цілком знищено, і його залишки перебувають під контролем бюрократії, що служить капіталізму і реакції.

На чолі крайових установ стоїть необрана адміністративна комісія, призначена урядом лише з представників урядових партій.

Жупні, окружні і сільські* комітети, які вільно обираються громадянами, також не існують і замінені призначеними урядом адміністративними комісіями. В селах самоврядування майже цілком придушено. В цілій групі сіл адміністративні комісії протизаконно порядкували протягом місяців. Окружні начальники переслідують діяльність сільських представництв, гальмують кожне їх прогресивне рішення і вимагають їх розпуску.

Загальні вибори сільських представництв мали бути призначені вже в 1922 р., але були відкладені, щоб про-

* В док. помилково «silnični» (шляхові).

довжити владу коаліції. При таких обставинах: призначені вибори в сільські представництва мають не лише місцеве, але й важливе політичне значення. Під час виборів, незважаючи на всі трюки й маніпуляції уряду, є можливість для опозиційних і незадоволених урядовим режимом елементів виявити це своє незадоволення. Робітничі і трудові верстви в краях чеських, на Словаччині і на Підкарпатській Русі, які особливо важко відчували на своїх плечах утиски і безправ'я нинішнього коаліційного режиму, повинні використати вибори сільських представництв для протесту проти нього.

Комуністична партія Чехословаччини, яка від початку веде пряму і наполегливу боротьбу проти всякої несправедливості і безправ'я, що творяться тут над бідним трудовим народом, в цій передвиборній боротьбі у всіх селах, де вона має свої організації і організованих членів, стоїть на чолі опору проти несправедливого нинішнього режиму і виставляє своїх комуністичних кандидатів. Партія визначила на своєму з'їзді цього року свою докладну комунальну програму. В цій програмі охоплені всі соціальні, комунальні і культурні потреби народу, задоволення яких повинно було бути здійснене нашими сільськими представництвами, що комуністи в селах бажають відстоювати і надалі відстоювати будуть.

Але Комуністична партія знає, що при нинішньому капіталістичному режимі, коли комунальне господарство було з фінансового боку цілком зруйновано, коли більшість громад тоне в безкрайому морі боргів і коли громадське самоврядування придушене і урізане в своїх повноваженнях державним бюрократичним апаратом, ці найкращі комунальні програми лишаються музикою майбутнього, якщо не буде проведена велика боротьба за звільнення самоврядування від пут урядового бюрократизму, за поширення його прав і самостійності.

Треба звільнити громадське самоврядування з-під опіки так зв. контролюючих установ, окружних начальників та ін. і вибороти йому право самовизначення і самостійного рішення. Здобути цю самостійність — перша передумова здійснення всіх дальших цілей і вимог кожної комунальної програми.

Тому необхідно, щоб період виборів було використано для розгортання широкого руху проти теперішнього бю-

рократичного режиму і коаліційного уряду за встановлення дійсно народного самоврядування і створення єдиного фронту всіх трудящих, усунення теперішнього протинародного режиму і заміну його владою робітників і селян.

Всі ви, що належите до трудящих верств, робітники, дрібні селяни, інтелігенти, які незгодні з теперішнім урядовим режимом, підтримуйте Комуністичну партію в її справедливій боротьбі і віддавайте свої голоси за кандидатів Комуністичної партії. В селах, де нема комуністичної організації і де внаслідок того партія не виставляє своїх кандидатів, прихильники трудових класів зосереджують свої голоси на опозиційних, протикоаліційних кандидатах робітників, безземельних і малоземельних селян, як протест проти теперішнього урядового режиму і в знак маніфестації за об'єднання робітників і дрібних селян.

Жодна трудова людина, робітник, службовець чи дрібний селянин не віддасть свого голосу національним демократам, аграрникам чи іншим національно-капіталістичним партіям, хоч би вони виступали під чеським, німецьким, угорським чи іншим національним прапором.

Жодний трудівник, особливо бідні жінки робітників, не дозволять також одурити себе псевдоопозиційними і псевдонародними виступами клерикальних партій, бо ті партії завжди обстоювали теперішній капіталістичний лад, і ще добре всі пам'ятають жахи недавно минулої світової війни, в якій клерикалам усіх відтінків належала величезна доля вини.

Передвиборним гаслом усіх, хто справді зацікавлений в зміні і поліпшенні теперішніх неможливих умов, мусить бути:

Жодного голосу капіталістичним промисловим і аграрним партіям, жодного голосу клерикальній реакції.

Жодного голосу на підтримку партій, які представлені в несправедливому і антинародному коаліційному уряді!

Йдіть на вибори! Використайте своє виборче право!

Обирайте протикоаліційних кандидатів!

Виконавчий Комітет
Комуністичної партії Чехословаччини
(секції III Інтернаціоналу)

Газ. «Rudé právo», 26 серпня 1923 р., № 199. Переклад з чеської.

*3 вересня 1923 р. — Кореспонденція газ. «Мункаш»
про передвиборну конференцію крайової комуні-
стичної організації*

Ужгород, 3 вересня 1923 р. (Від власного кор.)

Наша партія, яка об'єднує майже весь пролетаріат Підкарпатської Русі, сьогодні провела передвиборний з'їзд в Ужгороді.

Незважаючи на утруднення з транспортом та важке матеріальне становище робітників, 60 організацій послали своїх делегатів на власні витрати на з'їзд, в роботі якого взяли участь 104 делегати з мандатами.

Першим виступив депутат парламенту, представник Центрального Комітету товариш Богумір Шмерал, який в короткій промові на високому рівні розповів про загальне політичне становище в зв'язку з виборами. Перед порядком денним з'їзду слово попросив голова професійної спілки залізничників «Унію», Ужгородського округу, товариш Черни і заявив про приєднання залізничників до передвиборної кампанії нашої партії. Ця спонтанна підтримка чеських залізничників, зрозуміло, викликала співчуття серед учасників з'їзду.

По головному питанню порядку денного виступив товариш д-р Гаті Йожеф, який в своїй промові, що тривала майже дві години, докладно ознайомив делегатів з положенням про вибори, способами і організацією агітаційної роботи і, нарешті, представив пункти виборчої програми партії.

Пункти програми такі:

Що вимагає партія від держави?

1. Замість нинішнього уряду буржуазних партій — уряду робітників і селян.

2. Політичний і торговий союз з Радянською Росією.

3. Народну автономію Підкарпатської Русі з організацією відповідних народних Рад.

4. Нову земельну реформу на підставі таких принципів:

а) Всі землеволодіння і приватні ліси розміром вище 200 гольдів негайно конфіскуються і розподіляються.

б) З земель та лісів, які підлягають розподілу, в пер-

шу чергу кожному селу виділяється відповідна кількість лісів і пасовиськ.

в) З решти орної землі та луків $\frac{1}{3}$ виділяється кооперативам, в склад яких входять селяни, які мають до 10 гольдів землі. Для придбання обладнання і поголів'я худоби кооперативам надається державна позика.

г) Решта $\frac{2}{3}$ орної землі та луків безкоштовно розподіляється між селянами, які мають землі нижче 5 гольдів, відповідно до кількості членів сім'ї та стану господарства.

д) Оскільки безкоштовний розподіл землі в перехідний період проходив би з труднощами, землевласники одержують відшкодування шляхом виставлення їм полісів строком на 50 років по довоєнній вартості землі.

е) Сільські представництва виділяють селянам, які мають до 5 гольдів землі, не мають або мають дуже зруйновану хату, місце для садиби і хати, для побудовання якої державний банк виділяє їм безпроцентову позичку строком на 50 років.

є) Господарювання в державних лісах повинно проводитись на засадах лісового господарства з залученням заінтересованих сільських Рад. Нешкідливий випас в лісах повсюди повинен дозволяти. Для тих, які будуються, при пред'явленні відповідної довідки сільської Ради виділяється будівельний ліс. Полювання і рибальство при відповідному регулюванні повинно стати вільним. Для своїх потреб кожний має право вирощувати тютюн.

ж) Там, де звірі загрожують посівам і садам, кожний господар має право тримати зброю.

з) Ті, які на підставі закону № 68 одержали в оренду землю, мають право її взяти у власність. До того часу, поки населення Підкарпатської Русі не одержить достатньої кількості землі, ніякі переселення в краю не повинні проводитись.

5. Держава та капіталістичні установи зобов'язуються вести будівництво. На будівництво наймаються тільки робітники Підкарпатської Русі, в першу чергу повинен використовуватись тутешній будівельний матеріал, обладнання та інструменти повинні виготовляти місцевими промисловцями. Повинні будуватись нові залізничні колії та шосейні дороги. Громадські роботи повинні про-

довжуватись підвищеними темпами. Все це повинно підпасти під робітничий контроль.

6. Фабрично-заводська промисловість повинна розвиватись і працювати з повним навантаженням. Залізничні тарифи та ціни на вугілля мають бути знижені. Повинні відкритись державні кордони, транспортування повинно бути вільним. Все це також повинно підпасти під контроль робітничих організацій.

7. Для контролю існуючого трудового законодавства та його практичного застосування, контролю посередництва праці та страхових кас у всіх містах, робітничих селищах та місцях знаходження окружних управлінь повинні бути визнані робітничі Ради з законно встановленими функціями, як дорадчі та виконавчі органи. При уряді організується загальнодержавна робітнича Рада.

8. Всі школи переходять в державне відання з новою соціальною навчальною програмою. Для всіх національностей по встановленій потребі треба відкрити школи з відповідною національною мовою викладання. Рівноправність націй повинна забезпечуватись у всіх ділянках.

В сільських і міських представництвах

В селах:

а) Взяти владу й управління з рук поміщиків, сільських багатіїв, попів та нотарів.

б) Захищати інтереси землеробів та дрібних господарів.

в) Розподілити податки, плату за пасовиська та інші внески так, щоб багаті платили більше, а дрібні господарі та землероби-бідняки звільнялись від оплати.

г) Домогтись стійкої та сміливої позиції до уряду та властей.

д) Єдине керування проведенням земельної реформи.

е) Організацію господарських кооперативів.

е) Організацію сільськогосподарських шкіл та бібліотек.

ж) Створення міцних зв'язків з міською біднотою.

з) Контроль за адміністрацією та господарюванням села.

и) Скасування коблини та роковини.

і) Участь в справах села пропорціонально кількості маєтку

В містах:

а) Боротьба проти антиробітничої адміністрації, звільнення службовців, які стоять на боці капіталістів, підтримка службовців пролетаріатом.

б) Переслідування суспільної підлоти, хабарництва та підлабузництва, невмолима боротьба проти корупції.

в) Врятування* громадських підприємств (електростанція), заснування робітничих інститутів (квартир робітників і службовців, їдалень для безробітних і т. д.).

г) Побудування водопроводу, каналізації, лікарень для робітників, організація громадських робіт, створення можливості праці.

д) Сміливе та чесне вирішення справ про територіальну належність осіб, боротьба проти всякого шовінізму.

е) Суворий контроль над господарством міста.

З'їзд уважно слухав доповідь і всі пункти програми схвалював.

Після цього почалась дискусія, в якій делегати окремих районів доповідали про перспективи, підготовку виборів та поведінку властей. Особливо викликали сміх, а часто й огиду передвиборні зусилля соціал-демократичної партії. З'їзд з радістю відзначив, що соціал-демократи спираються виключно на чиновників, жандармерію та поліцію і ніде не мають старих організацій робітників.

Зовсім смішне становище в Ужгороді, де на перші місця висувують кандидатури лікаря страхової каси і капітана жандармерії, інші кандидати здебільшого також від буржуазії. На першому місці кандидатура д-ра Лішка, референта в справах торгівлі Цивільної управи, тобто представника інтересів торгівців, який на кожних переговорах по обміркуванню колективних договорів боровся проти робітників на боці фабрикантів.

На виборчих бюлетенях соціал-демократів всі, кого змогли піймати, тільки робітника нема.

Після дискусії з'їзд обрав окружний виконавчий комітет. Після цього з'їзд закінчився і делегати з надією роз'їхались по селах і містах.

Газ. «Munkás», 7 вересня 1923 р., № 106. Переклад з угорської.

* Так в оригіналі.

11 вересня 1923 р. — Стаття газ. «Руде право», що викриває буржуазну виборчу систему на Закарпатті в період підготовки до виборів в сільські управи

ЯК «РОБЛЯТЬСЯ» ВИБОРИ НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ

ГУБЕРНАТОР ЕРЕНФЕЛЬД ДАЄ ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ 25 000 к. ч. НА ВИБОРИ З УРЯДОВИХ ФОНДІВ. — КОРУПЦІЙНИЙ, НАСИЛЬНИЦЬКИЙ ВИБОРЧИЙ АПАРАТ В ДІІ. — ПРОТИЗАКОННІ ЗАБОРОНИ І РОЗГІН КОМУНІСТИЧНИХ ЗБОРІВ

З Ужгорода, 8 вересня. Хто стежить за розвитком політичних умов у східній частині республіки — на Підкарпатській Русі, згадає, особливо під час виборчої кампанії, висловлювання першого губернатора Підкарпатської Русі Жатковича: «Чехословаччина має добрі адміністративні сили. П'ять процентів з них є нездатних і корупчників, і саме цих п'ять процентів послав уряд на Підкарпатську Русь».

Ці елементи використовує коаліційний уряд, щоб «робити вибори». Не меншу роль відіграють тут господарські й політичні умови, велика відсталість населення і залежність його від великих землевласників, що з багатьох боків межує з умовами за часів кріпацтва. Міністр закордонних справ оголосив у червні минулого року, що вибори на Підкарпатській Русі будуть призначені на осінь 1922 р., і посилався на те, що політичні умови на Підкарпатській Русі досі не з'ясовані і не впорядковані. Мабуть, щоб їх «з'ясувати», уряд тоді влаштував у Празі в кремлі або в міністерських салонах часті банкети й обіди, на які закликав «державних керівників» з Підкарпатської Русі, а також призначив губернатора Еренфельда, який знов на місці «з'ясував» умови з «вождями» підкарпатського народу.

На Підкарпатській Русі менше населення, ніж у великій Празі. Але там стільки політичних напрямків, скільки є там приватно ведучих справи адвокатів, попів, виставлених напоказ корупційників, урядовців, кар'єристів та їм подібних індивідуумів. Оця суспільність для уряду визначає напрямок при інформації. Працювали грішми

й синекурами, підкупом і насильством і таким чином за рік створена т. зв. «консолідація політичних умов», також уряд вирішив призначити сільські вибори і в цій нещасній колонії.

Державним коаліційним партіям він не тільки дав у розпорядження урядовий апарат, але й наділив їх щедро чехословацькими кронами з виборчих фондів.

Тільки чехословацькій соціал-демократичній партії на Підкарпатській Русі її член губернатор «товариш» Еренфельд дає щомісяця протягом цілого року 25 000 к.ч. для колишніх політичних шпиків, яких ця партія поставила секретарями.

За ті фінансові субвенції особам, представленим в державних партіях, видавались в сотнях тисяч примірників в урядовій друкарні різні видання, газети, листівки і т. д., які підготовляли ґрунт для виборів і політичної «консолідації». Як свідчив циркуляр шефа політичного відділення канцелярії губернатора Підкарпатської Русі міністерського радника Блага, підготовка до підкупу адміністративного апарату і виборчих органів проводилась уже від початку червня ц. р.; коли б додержувалися закону про чистоту виборів, то державний представник повинен був би подати скаргу на Благу, старост, жандармів, поліцію і всіх шпиків, які допускали фальшування і насильства проти виборців. Цього не було. Блага виїхав з Підкарпатської Русі і буде, напевне, за свої заслуги підвищений.

Насильства у виборчих справах незмінно продовжуються.

Від 22 серпня, тобто ще до призначення виборів, цілий корупційний, насильницький, виборчий апарат в дії. Села і міста Підкарпатської Русі заповнені підозрілими індивідуумами, які з відома центрального виборчого комітету в Ужгороді здійснюють таємну програму коаліції щодо проведення мадьярських* виборів. Від аграрників

* Маються на увазі вибори з порушенням елементарних демократичних прав.

з колишнім корупційним секційним шефом міністерства постачання Франкенбергом на чолі через найнятих конфідентів, іредентистів і соціал-демократів, корупційних бюрократів і фашистів, народних демократів і чеських соціалістів аж до вищого єврейського рабина — все за гроші з виділених урядових фондів «робить вибори», щоб удержати антинародний корупційний режим на Підкарпатській Русі. Відомості, які до нас з цього краю доходять, свідчать, що всі наші припущення і побоювання щодо можливості «мадьярських виборів» — перевершені!

Крім грошей, офіційної корупції і насильств, вживаються наймерзотніші засоби для визискування примітивних забаганок відсталого люду — спювання алкоголем.

Урядові партії за допомогою єврейських шпиків дають горілку сотнями гектолітрів як найкращу виборчу аргументацію.

Верховним керуючим урядовцем по виборах є тепер колишній кладненський окружний начальник Розсипал.

Як він поводить, щоб заслужити підвищення, доводять такі приклади:

26 серпня, отже, другого дня після призначення виборів, відбулись, за наказом губернатора Еренфельда, в містечку Довгому в протестантській церкві, в єврейському храмі і в русинській церкві урочисті відправи. Колишній монархічний бюрократ, тепер губернатор і «товариш» Еренфельд прибув автомобілем до с. Довгого і як політичний інтриган побував на всіх трьох відправах. Після його від'їзду цілих два дні в єврейських шинках населення під доглядом сільського гайдука або соціал-демократичного секретаря,

яке складається в більшості з селян, було частовано безплатно горілкою. Жандарми і кілька п'яних, грубих типів проводили потім такий терор проти наших товаришів, що не можна було скласти списки кандидатів.

В с. Тарасівці 30 серпня, отже, за два дні до кінця строку подачі списків кандидатів, прибув товариш Боднар¹¹⁶ з двома свідками до старости, щоб подати списки кандидатів Комуністичної партії Чехословаччини. Староста відмовився їх прийняти на тій підставі, що йому це заборонено управлінням! Коли ж другого дня було послано письмову скаргу окружному начальнику Комаренському, той знову відмовився прийняти списки кандидатів і заявив, що староста зробив добре, що не прийняв списків кандидатів!

В Ужгороді 2-го числа минулого місяця відбувався на площі мітинг, на якому з великим успіхом промовляли товариші д-р Гаті та Інкулинець. Різні типи намагались перешкодити мітингові, але марно...*

Газ. «*Rudé právo*», 11 вересня 1923 р., № 211. Переклад з чеської.

№ 314

17 жовтня 1923 р. — Кореспонденція газ. «Мункаш» про результати виборів у сільські представництва на Закарпатті

ДВАДЦЯТЬ ТИСЯЧ ЧЕРВОНИХ ГОЛОСІВ У 38 СЕЛИЩАХ РУСИ

Насильство аграрної партії на виборах. — У нас 400 мандатів

Ужгород, 15 жовтня. (Власн. кор.) Загальновідомо, як підготував і провів у Русинську селищні вибори «де-

* Пропущено кінець док., в якому говориться про події на території Словаччини.

мократичний» чехословацький уряд. За межами країни загальновідомим став указ Благі¹¹⁷ — яскраве свідчення демократично підготовлених і проведених виборів. Можна було б написати товсту книгу про зловживання на виборах в Підкарпатській Русі і незаконні дії офіціальних осіб. Кожна здорова людина — друг комуністів, і кожна людина, яка готова на підкуп, — лакей буржуазії і з усією силою допомагала урядові, щоб Комуністична партія не могла довести, що вона — найсильніша партія в Русинську. Внаслідок великої демократії вона це дійсно не могла довести результатами виборів, бо ця демократія із 490 сіл Русинська тільки у 38 селах дозволила Комуністичній партії взяти участь в селищних виборах. 370 сіл цілком віддали сваволі аграрної партії, а в останніх 120 селах, хоч і дозволили проведення виборів, але і в них всякими засобами силою взяли більшість урядові партії. Так народилася «вражаюча перемога аграрної партії над усіма існуючими партіями», про яку розтрубили на весь світ.

Варто прочитати скаргу останніх «програвших» урядових партій, які в своїх газетах, що видаються на урядові кошти, виступають проти свого хазяїна — уряду, що їм, мовляв, органи влади перешкоджали взяти участь у виборах, жандарми і урядовці переслідували їх людей, що представлені ними виборчі списки не за положенням і незаконно кинули їм назад і т. д. і т. д. Соцдеми і волошинські хлібороби*, які перед тим готові були на все для інтересів уряду, будучи його сліпим зняряддям, зараз ридують, що їх батенько зрадив, зганьбив їх перед всією країною і цілим світом та пригорнув на свої груди марнотратця, негідника — сина Камінського, який став прихильником аграрної партії.

У сто разів збільшилося число зловживань і незаконних дій урядових партій проти Комуністичної партії на виборах. Тільки у 81 селі ми змогли подати мандатні списки і тільки у 38 селах могли взяти участь у виборах, бо в останніх селах взагалі не дозволяли висувати свої мандати, або на підставі найфантастичніших причин кинули назад наші списки.

* Тобто Руська хліборобська партія буржуазного націоналіста Волошина.

І все ж таки, тільки з цими 38 селами після аграрної партії на Підкарпатській Русі найбільше голосів одержала наша партія, Комуністична партія. Змучений, жорстоко експлуатований і пригнічений український народ тільки у 38 селах мав можливість голосувати, і ця незначна кількість сіл вивела свого єдиного прихильника, Комуністичну партію, на друге місце. В 38 селах за комуністичний прапор віддали свій голос 20 тис. трудящих, чоловіків і жінок.

Наша партія в таких общинах Підкарпатської Русі одержала голоси: Ужгород 1909 — 8, Великі Геївці 83 — 3, Радванка 319 — 7, Мала Добронь 297 — 11, Мукачеве 1632 — 8, Подгород 303 — 11, Горонда 552 — 18, Страбичове 463 — 14, Росвигове 293 — 8, Підмонастир 146 — 12, Паланок 498 — 11, Підгоряни 297 — 8, Свалява 116 — 2, Дрисина 491 — 12, Берегове 913 — 6, Нове село 237 — 9, Береги 407 — 11, Блажієве 203 — 12, Чепівка 135 — 7, Зміївка 112 — 6, Вари 474 — 12, Грабарів 157 — 8, Іванівка 270 — 10, Мала Бігань 119 — 5, Гать 365 — 13, Севлюш 643 — 7, Раковець 1100 — 30, Великі Ком'яти 780 — 17, Тросник 219 — 8, Солотвина 540 — 15, Грушеве 499 — 18, Великий Бичків 1007 — 16, Ясиня 2298 — 24. Крім цього, наша партія на об'єднаних селищних списках одержала ще близько 130 мандатів, і наші товариші в зв'язку з повертанням наших списків у багатьох місцях кидали в урни порожні конверти; з них найбільшої уваги заслуговує Велика Добронь, де кинуто в урну 539 порожніх конвертів.

Крім «переможної» аграрної партії, всі останні партії великорозумно вихваляються придбаними мандатами, особливо соціал-демократичні партії та партії дрібних сільських господарів,¹¹⁸ які, хоч і мають більше мандатів, ніж комуністи, але одержали менше голосів. Це особливо стосується соцдемів, які з своїм великим апаратом, повним гаманцем, при підтримці віце-губернатора і жандармських офіцерів — їх товаришів, з тією перевагою, що на три тижні раніше від опозиційних партій знали день проведення виборів, пішли на вибори і, за їх власним визнанням, на всій Підкарпатській Русі одержали тільки 14 000 голосів. Але, зважаючи на те, що вони не мають своєї організації і організованих членів, цей «результат» можуть законно зарахувати як могутню пере-

могу, хоч їх виборці і вибрані зовсім не вихідці з робітничого класу.

Результат, досягнутий нашою партією на Підкарпатській Русі, — яскраве свідчення того, що славетну чехословацьку демократію тільки велика сукупність незаконних і несправедливих дій врятувала від найганебнішого краху. Кількість голосів, одержаних нами в 38 селах, дає нам право говорити: ми готові до наступних виборів і дальшої боротьби!

Газ. «Munkás», 17 жовтня 1923 р., № 124. Переклад з угорської.

№ 315*

*З січня 1924 р.** — З інтерпеляції клубу комуністичних депутатів чехословацького парламенту про кровопролиття в с. Дуловому*

...*** В с. Дуловому біля 1000 жителів, які мешкають у 340 халупках. Харчуються кукурудзою, чорним хлібом і городиною, вирощеною на вбогих ланочках. Найзаможніший житель цього сільця — це його староста Найор Юн. Він має 6 ітрів неродючої землі й годує жінку й 7 дітей. 50 батьків родин у цьому селі не мають зовсім ґрунту. Решта мають 2—3 ітри. Поля декілька разів на рік річка Теревля, що розливається, заносить камінням і болотом. Село мало в урбаріальній власності невеликий лісок. Частину лісу для військових потреб було вирубано, а землю засіяно кукурудзою. З наказу міністерства землеробства Буштинська лісова дирекція розпорядилась знищити ланочки і засадити їх акаціями. Виконання цього наказу проводилось таким провокативним і насильницьким способом, що обурило все населення села. 27 жовтня 1923 р. прийшов у ліс урядовець лісової дирекції Зеленко із старшим лісничим Гофманом в супроводі 6 жан-

* Опублікований в збірнику документів «V bojích se zocelila KSC», Прага, 1956, стор. 18—23.

** Дата опублікування.

*** Опущено початок інтерпеляції, де йде мова про жорстокий окупаційний режим на Закарпатті, продажність і зловживання чиновників та про переслідування прогресивних організацій, що висвітлено в попередніх документах збірника.

дармів під командою старшого вахмістра Ганзера. Оскільки для садіння акацій не з'явилися потрібні робітники, ця експедиція повернулася ні з чим. В той день церковна громада зустрічала свято: населення зібралось до відправи біля церкви. Коли ж ішли жандарми, старший вахмістр Ганзер закривав на присутніх (біля 70 душ — чоловіків, жінок і дітей): «Ідіть на роботу! Не хочете працювати, робите собі самі свята!» І дав наказ жандармам розігнати народ. Жандарми почали розганяти натовп прикладами рушниць. Коли ж 25-літній Грос Іван виступив проти насильств, що чинили жандарми над жінками й дітьми, жандарми накинулись на нього й побити його прикладами. Так само побити три жандарми 24-літнього Сокала Міхала. 80-літній дід, батько Сокала, просив жандармів, щоб перестали, але був прикладами збитий на землю. Син старого Сокала Юрій піднімав батька з землі, але теж був побитий жандармами. Тоді хтось з натовпу кинув каменем, який попав в обличчя старшому вахмістру Ганзеру і легко поранив його. Старший вахмістр Ганзер зняв рушницю і почав стріляти в натовп, що розбігався. Так само зробили й останні жандарми. За повідомленням жандармів, було зроблено 24 постріли. За кількістю знайдених патронів і гільз, було зроблено 32 постріли. З кількості пробитих кулями дір у дерев'яній церковній будові видно, що лише завдяки випадку не було більше жертв. Сліди куль свідчать про те, що жандарми цілились на висоту грудей і голів. Жертвою стрілянини став 58-літній батько семи дітей Гюсен Міко, який стояв кроків за сто від місця подій. В натовпі взагалі не був. Далі були поранені: 52-літній Сокал Петро і 13-літній Попович Василь. Крім того, багато людей було поранено багнетами й прикладами рушниць, якими жандарми по-звірячому товкли чоловіків, жінок і дітей. Так, жінка Корунтова Анна, яка поверталася з поля, була побита жандармами в руку й плече прикладом, а в бік багнетом. Після кривавого діла жандарми пішли, не турбуючись про лікарську допомогу пораненим. Тільки надвечір відправлений населенням посланець привів лікаря, який подав допомогу пораненим. Про звірства жандармерії можна судити й з того, що до Корунтової прийшли 1 листопада троє жандармів, звеліли їй роздягтись і оглянули її рани на тілі. Після цього огляду один з жан-

дармів наніс їй два удари, і тільки коли діти. Корунтової, плачучи, просили цього озвірілого, щоб не бив їх матір, пішли.

До оселі вбитого Гюсена з'явилося 30 жовтня три жандарми й допитували його 16-літнього сина. Один з жандармів наставив багнета хлопцеві в груди з загрозою, що заколе його, якщо той не назве свідків убивства батька. Коли ж хлопець не міг їм дати ніяких відомостей, побили його. Також Гучул Іван одержав від вахмістра Ганзера прикладом по шиї так, що впав непритомним. 30 жовтня жандарм заарештував його на дорозі, повів до сільської управи, де в присутності Федіни Василя на Гучула кинулося шість жандармів і збили його до непритомності. Так само поводитись жандарми під час арешту з Ільком Петром, Матеєм Петром, Ковачем Андрієм. До хати Ороса Івана прийшло шість жандармів. Але застали дома тільки його жінку з дитиною на руках. Один з жандармів ударив жінку двічі рукою по голові.

Запитуємо:

1. Чи бажає уряд змінити насильницький, корупційний і протинародний режим на Закарпатській Україні?

2. Чи бажає уряд негайно призначити вибори до автономного сейму і до Національних зборів на Закарпатській Україні?

3. Чи розпочав уряд дисциплінарні й судові справи проти д-ра Благі і з яким наслідком?

4. Чи гадає уряд виплатити всім жертвам жандармського нападу в Дуловому належну винагороду?

5. Яким чином гадає уряд припинити постійні суперечки бідного населення про земельні ділянки й пасовиська з державною дирекцією?

Газ. «Rudé právo», 3 січня 1924 р., № 3. Переклад з чеської.

27 лютого 1924* р. — *Виборча програма Закарпатської крайової організації КПЧ*¹⁹

РОБІТНИКИ! ЗЕМЛЕРОБИ-БІДНЯКИ! СОЛДАТИ, ТРУДОВИЙ ПРИГНІЧЕНИЙ ПРОЛЕТАРІАТ!

Комуністична — це та партія, яка в Росії і на Україні забрала від панів землю, віддала бідним селянам і всю владу передала в руки Радам робітничих, селянських і солдатських депутатів.

Комуністична партія шляхом революції визволила пригнечених на території Росії. І вас визволить Комуністична партія.

Комуністична партія є партією бідних трудящих, робітників, дрібних ремісників, безземельних, малоземельних селян всього світу. Наша партія є єдина, яка об'єднує в один табір весь гірко працюючий бідний люд усього світу незалежно від національності, раси і віри. Ми визнаємо тільки бідних і багатих і боремось за правду кожного бідного проти кожного багатого.

Великі багатії для захисту своїх інтересів створюють партії, і ці партії сидять в уряді. Багаті мають і опозиційні партії. Всі вони обманюють вас, брешуть вам, всі вони ваші вороги і вороги Комуністичної партії.

Якщо ви, виснажені трудящі Підкарпатської Русі, будете солідарні і організуетесь з нами, в зручний час ми зразу скинемо з себе всіх п'явок. Отже, ми підготовляємо революцію, яка звільнить одним ударом землю і працю.

Ми будемо боротись за вас, доки не доб'ємось остаточної перемоги там, де зможемо. Для нас національні збори і сенат мають значення тільки як засіб для поширення наших ідей і щоб боротись проти сучасного суспільного ладу.

Наша виборча програма проста і зрозуміла.

Пани проповідують автономію для вас. І ми бажаємо автономії, тобто, щоб на цій землі панував і керував народ Підкарпатської Русі, але не такої автономії, якої пани бажають.

* Датуються за супровідним листом.

Автономія інших партій тільки те означає, щоб не чужі пани, а місцеві багаті визискували вас, панували над вами. Тутешній чи чужий пан — один пес, бідна людина чи так чи сяк залишиться бідною, а пани діляться. Ми бажаємо автономії для бідних, що означає, щоб керували місцеві Ради робітників і селян, щоб ви були силою на землі Підкарпатської Русі.

Тих, хто живе тут з часу війни і бідний, хай не турбують тим, що його батько не платив податок, не має права громадянства і територіальної приналежності. Хай кожна трудяща бідна людина має рівне право тут жити. А прибулим з чужини контрреволюційним панам, що живуть на вашій шії, там вільніше. Хай вони ідуть туди, звідки прибули.

Такого закону ми бажаємо, щоб окружного начальника і нотаря обирав народ і тих, якими ви невдоволені, могли б усунути.

Бажаємо, щоб кожний користувався своєю мовою, цією мовою щоб навчали: русина — русинською, словака — словацькою, а угорця — угорською. Хай не примушують народ розмовляти тією мовою, якою він не говорить.

Ми хочемо, щоб чехословацький уряд виконав дані ним Підкарпатській Русі обіцянки. В першу чергу хай призначить в найближчий час вибори до сейму, щоб наші справи вирішував наш народ.

Ми хочемо вільно висловлюватись за правду і щоб панували не жандармські штики, а справедливість. Бажаємо вільно говорити, писати і мати право в любому місці і в любий час проводити збори без урядового і поліцейського нагляду.

Бідним землеробам в першу чергу потрібна земля. Сільським біднякам кожна партія обіцяє землю, особливо аграрна і останні правлячі партії. Якби бажали дати вам землю, то дали б, адже вони сидять в уряді. Але вони не бажать, тому що пани з правлячих партій — великі землевласники і банкіри. Шенборн такий же член аграрної партії, як Камінський, який продав вас чеській аграрній партії. І соціал-демократи си-

дять в уряді, їх міністри видають разом з міністрами аграрної партії закони про податки і земельну реформу. За податки розпродають з молотка і останню вашу перину, а землі не дають, хоч державна скарбниця, Шенборн і останні великі пани мають досить багато орної землі, лісів і пасовиськ.

Ми бачимо, що протягом п'яти років ви не дістали землю, але тепер вам все обіцяють за ваші голоси. Але коли ви проголосуєте за них, то вони скажуть, що от ви вдоволені і вам панська земля не потрібна!

Земельну реформу не хочуть провести; якщо і дають землю, то за великі суми, щоб землевласникам залишилось досить грошей на шампанське і щоб тільки заможні люди могли купити. Хто не має грошей, тому не дають землю.

Комуністична партія знає, що земельна реформа — це обман, тільки тоді будете мати землю, коли вирвете владу з рук панів. Але і тієї малої милостині, що дає земельна реформа, здається забагато панам, які не те, щоб дали землю тутешнім біднякам, але і конфісковані від панів землі від Чопа до румунського кордону тримають для держави, яка віддає їх іншим провінціальним панам по протекції. А місцевий розорений народ може помирати з голоду або емігрувати.

Програма Комуністичної партії така, що земля належить селянам і на землю має право тільки той, хто її обробляє.

Але уже і зараз тимчасом ми бажаємо проведення земельної реформи за такими принципами:

1. При розподілі землі в першу чергу треба звернути увагу на безземельних і малоземельних.

2. Вимагаємо парцеляції державної землі.

3. Щоб безземельні могли викупити землі і придбати сільськогосподарський реманент, держава зобов'язана видати довгострокову безпроцентну позику.

4. Доки села остаточно не зможуть придбати пасовиська, доти ми вимагаємо, щоб землевласники відповідно до пасовищного закону виділили за мінімальну опла-

ту з державних земель стільки пасовиськ, скільки потрібно селам.

5. Вимагаємо звільнити від заліснення території, де була проведена порубка, якщо можна їх використати під рілля чи під пасовиська.

6. Вимагаємо, щоб до того часу, поки біднота внаслідок парцеляції лісу дістане змогу придбати власний ліс, щоб вона одержувала безплатно паливо з лісів землевласників і державних лісів, так само повинна безплатно діставати дерево для будівництва.

7. Вимагаємо, щоб на русинських окраїнах населенню видавався дозвіл на носіння зброї для охорони посівів від диких звірів.

8. Вимагаємо замінити оплату з половини або третини грошовою орендою там, де ще не замінено, а там, де на грошову оренду замінено, продовжити строк оренди і передати землю тим, хто її обробляє, на вічне користування.

9. Лісові площі, які після вирубки придатні для землеробства, або ті, на яких буде вирубка, разом з деревами, що там є, повинні бути передані бідноті, щоб вона мала змогу, продавши дерево, придбати не тільки землю, але і сільськогосподарський реманент.

Вимагаємо роботи для промислових і лісових робітників Підкарпатської Русі. Хай уряд відкриє кордони, хай укладе союз з Радянською Росією, тоді тут розцвіте промисловість, буде виростати завод за заводом.

Ми не потерпимо, щоб заводи самовільно звільняли робітників і припиняли виробництво.

Саботуючі підприємства треба взяти під примусовий контроль. Всі, хто не з своєї вини безробітні, усі без винятку повинні одержувати допомогу.

Вимагаємо місця для будівництва квартир, капіталовкладень в будівництво, порядних квартир, забезпеченого існування кожній трудящій людині.

Наші серця непокоїть доля інвалідів, вдів і сиріт загинулих, ми вимагаємо, щоб замість нинішньої милостини держава забезпечила їм порядний життєвий рівень.

Ми добре знаємо, що пани тепер все обіцяють, а після виборів нічого не дадуть. Ми добре знаємо, що зараз кожний дурень багато говорить, якого на

вас нацьковуюють, усе добре обіцяють вам, і тому що їх цілі підлі, подають вам свою програму в супроводі медових слів.

Під час виборів ви були завжди милими, але після виборів хто вами турбувався? Тільки Комуністична партія.

Не голосуйте за аграріїв, за партію Камінського, бо з ними земельні магнати і багаті євреї вербують голоси для них.

Не голосуйте за автономний землеробський союз, бо вони в опозиції тільки тому, що ще не підкуплені.

Не голосуйте за партію хліборобів, бо це партія старих попів.

Не голосуйте за соціал-демократів, бо вони на одному килимі з урядом фабрикантів і банкірів продають і продали всюди панам справедливу справу робітників.

Не голосуйте за угорські партії, тому що це партії не угорських бідняків, а угорських багачів, тих панів, які вам не хочуть дати землю, а хочуть знову запровадити панщину.

Не голосуйте за трудову партію і за чехословацьких народних соціалістів, тому що вони соціалісти тільки зовні, і єдина їх мета — утримання влади в своїх руках і шахраювання.

Якщо ви хочете, щоб бідні трудящі люди прийшли до влади, якщо хочете людського життя, хліба і землі, всі віддасте свої голоси за засновану більшовиками Комуністичну партію, яка є єдиною в Чехословаччині партією III Інтернаціоналу, що об'єднує всіх чесних пригноблених трудящих усього світу.

Голосуйте за кандидатський бюлетень № 1 Комуністичної партії.

Ф. 29, оп. 3, од. зб. 322, арк. 13. Друкарський відбиток. Переклад з угорської.

ДОДАТКИ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

арк. — аркуш
ВЦВК — Всеросійський
Центральний Виконавчий
Комітет
газ. — газета
ген. — генерал
год. — година
ДАЗО — Державний Архів
Закарпатської області
див. — дивись
док. — документ
д-р — доктор
ж. — жупа
ЗУНР — Західно-Українська
народна республіка
і т. д. — і так далі
ін. — інше
КПЧ — Комуністична партія
Чехословаччини
к. ч. — крона чеська
млн. — мільйон
м. — місто

МСП — Міжнародна соціалі-
стична партія
напр. — наприклад
од. зб. — одиниця збереження
окр. — округ
оп. — опис
прим. — примітка
проц. — проценти
р., рр. — рік, роки
р. — річка
с. — село
стор. — сторінка
так зв. — так званий
т. в. о. — тимчасово викону-
ючий обов'язки
тис. — тисяча
т. под. — тому подібне
ц — центнер
ф. — фонд
ц. м. — цього місяця
ц. р. — цього року
чол. — чоловік

ПРИМІТКИ

- ¹ Удільні і кабінетські землі належали особам царської фамілії. Посесійні землі відводилися державою власникам фабрик і заводів для наділу ними селян, які працювали тільки за земельні наділи на цих фабриках і заводах. Майоратні землі — заповідні великі поміщицькі маєтки, що переходили безроздільно з роду в рід порядком спадкування до старшого сина або до старшого в роді.
- ² «Декларація прав трудящого і експлуатованого народу» 3 (16) січня 1918 р. була внесена Леніним на засіданні ВЦВК.
Ухвалений одностайно на засіданні ВЦВК текст «Декларації» трохи відрізнявся від первісного ленінського тексту. 4 (17) січня 1918 р. «Декларація» була опублікована в газеті «Правда», № 2. 5 (18) січня «Декларація» була запропонована фракцією більшовиків від імені Радянської влади на обговорення Установчих зборів. Контрреволюційні Установчі збори відмовились обговорювати «Декларацію», після чого фракція більшовиків покинула Установчі збори. 12 (25) січня 1918 р. «Декларація» була затверджена III Всеросійським з'їздом Рад.
- ³ ВЦВК 22 грудня 1917 р. (4 січня 1918 р.) на доповідь Й. В. Сталіна про незалежність Фінляндії (див. Й. В. Сталін, Твори, т. 4, 1947, стор. 22—24) прийняв «Декларацію революційного уряду про незалежність Фінляндії».
- ⁴ Пропозиція пересидському урядові про вироблення спільного плану виведення російських військ із Персії була зроблена Радянським урядом в другій половині грудня 1917 р.
- ⁵ Декрет «Про «Турецьку Вірменію», написаний Й. В. Сталіним, обговорювався на засіданні Раднаркому 23 грудня 1917 р. (5 січня 1918 р.) і затверджений Раднаркомом 29 грудня

1917 р. (11 січня 1918 р.). Декрет опубліковано в газ. «Правда», № 227 від 13 січня 1918 р. (31 грудня 1917 р.) (Див. Й. В. Сталін, Твори, т. 4, 1947, стор. 25—26).

- 6 Військові частини, які створювались для підтримки буржуазного Тимчасового уряду в його боротьбі проти більшовиків.
- 7 «Ungvári Közlöny» («Ужгородський вісник») — газета ліберального напрямку, заснована в 1867 р., виходила в Ужгороді угорською мовою. В 1919—1920 рр. виходила під назвою «Кезлень» («Вісник»).

В 1921 р. «Унгварі Кезлень» стала органом реакційної партії угорського права (Мадьяр Йогпарт). За підтримку хортістської агентури, яка домагалась приєднання Закарпаття до Угорщини, з 5 листопада 1921 р. її випуск був заборонений органами державного управління. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 137, арк. 28, 49, 71 і од. зб. 104, арк. 47).
- 8 «Népszava» («Слово народу») — щотижнева газета, орган соціал-демократичної партії Угорщини. Почала видаватись в 1877 р. З 1905 р. виходила щоденно. Газета в основному відбивала політику правоопортуністичної течії соціал-демократичної партії.
- 9 Гартвіг — повноважний посол Росії в Белграді. Угорські буржуазні історики вважають його одним з організаторів сараєвського вбивства, що не відповідає дійсності.

Ізвольський — дипломат царської Росії, який проводив політику зміцнення Антанти. Активний учасник підготовки інтервенції Антанти проти Радянської Росії. (БСЗ, т. 17, стор. 373—374).
- 10 Подібні мітинги, демонстрації та народні збори відбулись, як розповідають старі комуністи, очевидці цих подій, і в багатьох місцях Закарпаття. Так, напр., 24 листопада 1917 р. великий мітинг провели робітники цегельного заводу в м. Берегові, 25 листопада демонстрацію солідарності з революційним робітничим класом Росії організували робітники Сваляви.
- 11 Мається на увазі закон LXIII 1912 р. про введення військово-польових судів та про покарання громадян за такі злочини, як «бунт, убивство, грабунок» та ін. («Magyar törvénytar. 1912 évi törvénycikkek», Budapest, 1913).
- 12 «Спілка промисловців» або «Всеугорська спілка промисловців» — об'єднання буржуазії Угорщини, яке було створене в 1902 р. в Будапешті з метою захисту інтересів капіталу в питаннях зовнішньої торгівлі та мита.
- 13 Надзвичайний Всеросійський з'їзд Рад селянських депутатів відбувся в Москві 10—25 листопада (23 листопада—8 грудня) 1917 р. (В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 281).

14 Окружне управління — державний адміністративний орган керівництва округом. Окружні управління були підзвітні в період Австро-Угорщини піджупанам, а під час Чехословацької республіки — жупанським управлінням. Окружним управлінням, в свою чергу, були підпорядковані нотарські управління. На чолі окружного управління стояв окружний начальник, який призначався урядом.

Наджупан — державний чиновник, який очолював керівництво жупою — адміністративно-територіальною одиницею в Угорщині. З 40-х років XIX сторіччя наджупан з своєю канцелярією виділяється з управління жупою в самостійну установу і зосереджує в своїх руках політичне керівництво, залишивши виконавчі функції повністю піджупану.

Піджупан — керівник установи, що здійснювала державне, адміністративне та господарське керівництво в жупі в Угорщині. В своїй діяльності піджупан був підпорядкований, з одного боку, наджупану, з другого, — міністерству внутрішніх справ. Піджупану були безпосередньо підпорядковані начальники окружних управлінь. На Закарпатті влада піджупана існувала до 21 березня 1919 р., коли були створені виконавчі органи Радянської влади — директоріями.

Нотарське управління — державний адміністративний орган влади. Його компетенції поширювались на одне велике або декілька малих сіл. Нотарські управління були підпорядковані окружним управлінням. На чолі нотарського управління стояв нотар, що призначався вищими властями. До функцій нотарського управління належало керівництво всіма галузями господарського і політичного життя села.

15 Про розміри голоду серед населення Березької жупи яскраво свідчить відомість, складена в січні 1918 р. мукачівським єпископом на підставі повідомлення священників з сіл Березької жупи. Згідно з цією відомістю, в Березькій жупі більш ніж 12 тис. сімей в середньому з 4—5 чол. повністю або частково голодували. Із них 406 чол. вмерло від голоду і епідемій. Священик с. Сускова, Свалявського округу, де вмерло від голоду 24 чол., писав: «Громадське постачання гірше навіть плачевного азійського становища». Із сс. Горонла і Зняцєве, Мукачівського округу, де з голоду загинуло 39 чол., повідомлялось: «Погане забезпечення продуктами. Багато голодує і хворіє. Багато людей з голоду опухли й деякі померли». Священик сс. Брестів та Лецовиця, Мукачівського округу, писав: «Населення стоїть перед страшним голодом в повному розумінні цього слова».

Із с. Осій, Іршавського округу, повідомлялось: «Від голоду багато людей захворіло. Становище безнадійне», а з с. Гукливий, Воловецького округу: «Велика смертність. На-

род без хліба ледве животіє. Хворіють, нема лікаря». (Ф. 262, оп. 1, од. зб. 1564, арк. 25—28).

- 16 Рутенами (русинами, угро-росами, греко-католицькими мадярами) угорські колонізатори називали закарпатських українців.
- 17 Бела Кун — один з керівників пролетарської революції 1919 р. в Угорщині, видатний діяч Комуністичної партії Угорщини.
- 18 17 червня 1918 р. в Будапешті на паровозогагонобудівному заводі угорських королівських державних залізниць (MAV) почався страйк. Робітники вимагали збільшення заробітної плати. Внаслідок сутички з жандармерією і військовими властями 4 робітників було вбито, 19 — тяжко поранено. Другого дня до страйку приєдналися робітники більшості підприємств Будапешта. Незабаром страйк став загальним, охопивши всю Угорщину. (Збірник док. «Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. II. 1917 november—1919 augusztus». Budapest, 1954, стор. 33—38).
- 19 Хорватія входила до складу Австро-Угорської монархії.
- 20 Пізніше деякі з них (Гофман, Кароль, Фабіан та ін.) взяли активну участь в революційному русі на Закарпатті. (Див. ф. 29, оп. 1, од. зб. 134, арк. 111, 114).
- 21 Угорська Національна Рада була створена в Будапешті 25 жовтня 1918 р. До неї ввійшли представники партії незалежності, радикальної і соціал-демократичної партій. Із членів Національної Ради після перемоги буржуазно-демократичної революції 31 жовтня був створений буржуазний уряд Угорщини на чолі з Карол'ї. В провінції створювались місцеві органи Угорської Національної Ради.
- 22 Далі йде детальне описання подій. Згідно з ним, а також з іншими документами, відбулися такі події: селяни с. Загаття напали на казарму, де роззброїли 4 жандармів, потім з карабінами, револьверами, сокирами та залізними палицями в руках, виломивши двері та вікна лісного управління, зібрали документи, журнали, боргові книги і т. д., порвали їх, «розкидали в болото, топтали їх і так знищили весь архів».

Заворушення селян було придушене лише після повернення в село жандармерії і прибуття з м. Берегова карного загону. «В результаті енергійного наступу жандармерії, — писалося в повідомленні, — та арешту більшої частини винуватців порядок, здається, настав, але у випадку ослаблення порядку або виводу жандармерії, очевидно, гнабування повториться ще в більших розмірах». (Ф. 126, оп. 1, од. зб. 25, арк. 31).

- 23 «Göög-Katholikus Szemle» («Греко-католицький огляд») — щотижнева буржуазна газета клерикального напрямку.

- Видавалась в Ужгороді угорською мовою з 1900 до 1918 р. 10 листопада 1918 р. газ. «Герег-Католікуш Семле» стала офіційним органом проугорської контрреволюційної організації «Ради рутенів Мадьярії». Останній номер газ. вийшов 29 грудня 1918 р.
- 24 В перших числах листопада в багатьох селах долини р. Тур'ї—Тур'я Бистра, Перечин, Порошкове робітники хімічних заводів «Бантлін» і селяни під впливом солдатів, що повернулись з російського полону і з фронту, провели ряд мітингів і демонстрацій. 1 листопада робітники припинили роботу на заводах фірми «Бантлін», виграли частину представників заводської адміністрації. Жандармерія і військові патрулі були безсилі. Пошта, телеграф, залізниця не працювали. Тільки в кінці листопада — на початку грудня власті змогли тимчасово придушити революційний виступ мас і знову пустити заводи. («A Bantlin-féle vegyigyarak R. T. 50 éves története», 1943, стор. 47—49).
- 25 Хімічні заводи акціонерного товариства «Бантлін» в Перечинському окрузі відзначались особливо важкими умовами праці й жорстоким поведженням з робітниками. В 1916—1917 рр., напр., жорстокість по відношенню до робітників і їх родин досягла таких розмірів, що в цю справу змушені були втрутитись власті. Велика кількість свідків показала, що «сержант поводився з робітниками надзвичайно жорстоко. Зимом групами прив'язував людей до дерев у лісі. Голодних, спраглих, зв'язаних людей карав двадцятьма п'ятьма ударами палиці. В селі влаштовував нічні облави і, якщо не знаходив чоловіків, то забирав на примусову роботу жінок, часто навіть вагітних...» (Газ. «Natarszéi ujság», 6 вересня 1917 р., № 37).
- 26 Листівка була скинута з літака під час мітингу трудящих Будапешта перед будинком парламенту в честь проголошення республіки в Угорщині. В листівці під революційним урядом мається на увазі перший республіканський буржуазний уряд Угорщини.
- 27 По всій території Угорщини, включаючи й Закарпаття, вживався григоріанський календар. Старим, юліанським календарем користувалась православна і уніатська церква. Угорський уряд і проугорське духовенство, з метою окатоличення й мадьяризації населення Закарпаття, вели боротьбу за запровадження в уніатській церкві григоріанського календаря. В переважній більшості українських сіл, в зв'язку з опором населення, григоріанський календар введений не був.
- 28 Коблина — натуральний церковний податок. Роковина — обов'язкова безплатна праця на церковних землях (до 10-ти днів на рік). Формально коблина і роковина були

скасовані в 1920 р., але в дійсності церква стягувала з селян ці податки і далі.

- 29 Вимога вибрати «селянських вчителів» пояснюється прагненням населення доручити виховання дітей вихідцям із народу на противагу вчителям, які проводили мадьяризаторську політику.
- 30 В 4 пункті § 12 LXIII закону від 1912 р. «Про надзвичайні заходи у випадку війни» перераховуються такі злочини, як бунт, вбивство, порушення санітарних умов, що приводить до людських жертв, грабунок і т. д. («Magyar törvénytár. 1912 évi törvénycikkek», Budapest, 1913).
- 31 Комуністична партія Угорщини була створена 20 листопада 1918 р. В її склад увійшли колишні військовополонені, комуністи, які повернулися з Росії, частина лівого крила соціал-демократичної партії Угорщини і революційні групи антивоєнного руху в країні.

Виникли комуністичні організації і в Закарпатті. В Будапешті при ЦК Комуністичної партії Угорщини була створена «Група комуністів Руської Крайни», яка вела відповідну роботу на Закарпатті.

- 32 «Vörös ujság» — («Червона газета») — центральний орган Комуністичної партії Угорщини. Виходила в Будапешті з 7 грудня 1918 р. до поразки Радянської влади в Угорщині.
- 33 30 грудня 1918 р. в с. Лемківці відбулися вибори сільського старости. Революційно настроєний народ на чолі з Михайлом Кокайко та Іваном Лаше був проти кандидатури, висунутої властями, вимагав обрання другого старости. Закінчивши наспіх вибори, налякані представники влади — начальник окружного управління, окружний рахівник і нотаріус поспішили сховатись в будинку попа, тому що, як писалось в їх донесенні, в селі повно військової зброї, «а надії на національну гвардію не було, бо вони [солдати — *Ред.*] — сини народу і в крайньому випадку навіть і свою зброю віддали б повсталим». Далі начальник окружного управління писав угорській военній комендатурі в Ужгороді: «В селах усюди хочуть обрати нових керівників, і порядок вже настільки порушений, що його навіть при допомозі військ не можна відновити». Тому він просив, щоб «винуватців» було засуджено по можливості найсуворіше. (Ф. 7, оп. 1, од. зб. 3133, арк. 2—6).
- 34 Подібні рішення були ухвалені також на зборах селян багатьох інших сіл Закарпаття, напр., в сс. Лалові, Патакоші, Тересві та ін.
- В протоколі зборів селян с. Тросник говорилось: «Все жители села считают себя русинами и на основе права на самоопределение просят присоединить к Украине, то есть желают присоединиться». (Мукачівський філіал ДАЗО, ф. 1, оп. 1, од. зб. 1).

Всупереч яскраво виявленій волі трудящих мас, українські буржуазні націоналісти посилено намагались не допустити возз'єднання з Радянською Україною, а добитись приєднання Закарпаття до петлюрівської, або Західно-Української буржуазної республіки. 25 грудня 1918 р. із Станіслава був надісланий такий лист:

«До Високошановного Добродія
д-ра Брашайко, адвоката
в Рахові.

В днях 2 і 3 січня 1919 р. радити буде «Українська Національна Рада» в місті Станіславі в залі «Асторія». З уповноваження Державного Секретаріату відношуся до Вас з уклінним прошенням вислати на ті засідання делегатів Угорської Руси, а колиби се було з яких причин неможливе, переслати письменну заяву від Вашої «Національної Ради».

Надіючися приїзду Ваших делегатів, пишу я з високим поважанем.

Д-р Л. Бачинський,
адвокат і повітовий комісар державний в Станіславі.
Печать: Українська повітова Національна Рада
в Станіславі.

Станіслав, 25 грудня 1918».

21 січня 1919 р. в Хусті відбулися збори представників від переважної більшості сіл Закарпаття. Делегати мали наказ від простих людей — трудівників села прийняти рішення про возз'єднання з Радянською Україною. Однак буржуазні націоналісти, які захопили керівництво зборами, використали ці збори в своїх інтересах, щоб дсбитись приєднання Закарпаття до Західно-Української буржуазної республіки.

3 лютого 1919 р. із Станіслава було знову надіслано листа, в якому зазначалося:

«Отсим подається до відома, що делегація Центральної Ради угорських українців під проводом четаря д-ра Михайла Брашайка передала протокол національних зборів угорських українців, які Державний Секретаріат ЗУНР прийняв до відома. По відбутих спільних нарадах справу Угорської України всесторонно обговорено і висвітлено так, що відпала потреба виїзду делегації до Києва тим більше, що в тих нарадах, відбутих у Державному Секретаріаті (міністерстві), притомні були і представники великої України...

Станіслав, дня 3 лютого 1919.

Президент ЗУНР
д-р Петрушевнич.

Змова готувалась, але торг не відбувся з причин, про які говорить в листі одного з учасників переговорів, опублікованому в органі Міжнародної соціалістичної партії — в газ. «Правда», 11 червня 1920 р.:

«Тогда мы еще многое не знали, доктору Голубовичу, представителю Народной Рады, мы высказали наши желания. Но он заявил нам, что нас не могут высвободить, то есть приключить до Украины, понеже они от мадыарской власти достают против поляков снаряжение, и мы остаемся дальше под правлением мадыар. Что имеем теперь? Украинские панские политики не только нам, рабочим, изменили, но и тысячи украинских рабочих и крестьян продали. Теперь уже украинские паны, прежде всего из петлюровцев, рабочий народ за господство польской шляхте продали. Теперь уже с польской шляхтой сотрудничают против наших русских братьев... За счет нас хотят объединиться польская, украинская и венгерская буржуазия, которая в Будапеште тысячи и тысячи рабочих убивает. Раз с венгерскими буржуями, потом с польскими, чешскими навсегда с панами объединяются за счет нашей кожи. Наш народ, по их мнению, на то хорош, чтобы кровь из него высосать и продать, как скот, тому, кто им больше за нас даст... В Станиславе мы встретили господ Остапчука, Клочурака и Клемпуша, тех, кто сегодня себя русскими социал-демократами называет. Эти господа над добрым делом трудились, торговали шкурой народа. Взяли от голодающих крестьян с. Ясиня денег на то, чтобы доставить им зерна, и доставили, но так, что дешево купили и дорого продали бедным и голодным крестьянам. Выиграш прогуляли».

- 35 З метою послаблення руху закарпатоукраїнського населення за возз'єднання з Радянською Україною буржуазний угорський уряд Карол'ї 26 грудня 1918 р. створив так зв. «Руську Крайну», яка охоплювала територію Закарпаття, і видав закон про автономію Руської Крайни, який здійснювався лише на папері. Адміністративна влада в Руській Крайні належала губернатору, якого призначав буржуазний уряд.
- 36 Мова йде про Хустський з'їзд 21 січня 1919 р. (Див. прим. 34.)
- 37 А. Штефан — реакціонер, ворог народу. Урядом Карол'ї в грудні 1918 р. був призначений губернатором Руської Крайни. За Радянської влади проліз на посаду народного комісара Руської Крайни. Брав участь у контрреволюційному заколоті. Після поразки Радянської влади як агент фашистської Угорщини виїхав у Польщу для організації підривної діяльності, спрямованої на відрив Закарпаття від Чехословаччини і приєднання до хортістської Угорщини. В 1925 р. повернувся на Закарпаття й почав слу-

жити реакційній чехословацькій буржуазії. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 379, арк. 21, 62 і од. зб. 836, арк. 4—5).

- 38 Перші Ради робітників на Закарпатті, як і в усій Угорщині, почали виникати ще на початку 1918 р. Але в переважній більшості вони йшли тоді за соціал-демократичною партією. Все ж Ради відіграли значну роль в організації робітничого класу, особливо після створення в листопаді 1918 р. Комуністичної партії Угорщини. З цього часу Ради все більш переходять під вплив комуністів і стають органами завоювання влади робітничим класом.
- 39 До виборів в сейм (Русинське національне зібрання), передбачених законом Х про автономію Руської Крайни, за розпорядженням угорського уряду, на території Марамороської, Угочанської, Ужанської та Березької жуп з українським населенням відбулися вибори Русинської Урядової Ради. Ця Рада повинна була ніби стати першим етапом на шляху здійснення автономії Руської Крайни і виконувати функції органу виконавчої влади. (Ф. 59, оп. 1, од. зб. 40, арк. 4).
- 40 Нижче на тому ж листі є відповідь жупана Ужгородської жупи на це повідомлення, надіслане окружному жандармському управлінню в с. Великий Березний. Жупан писав:
- «Негайно вжити всяких заходів проти більшовицького руху. Зокрема, лісники й інші урядовці мають негайно повернутись в свої установи і повністю впорядкувати свої справи. Населенню треба роз'яснити, що більшовицький спосіб захоплення чужого маєтку вважається в нас за грабунок і переслідуватиметься й каратиметься, як грабунок. Урегулювання майнових відносин проводиться в нашій республіці законом, а не крадіжкою. Вожаки руху мусять бути знайдені і піддані суворому допиту, з якої причини вони починають більшовицьку кампанію, і попереджені, що коли наважаться й далі ширити цей рух, то з ними будуть поступати якнайсуворіше, як з ворогами республіки.

За жупана
д-р Достал».

(Ф. 12, оп. 3, од. зб. 33, арк. 1—2).

- 41 Привітання Б. Куна було передано по радіо 22 березня 1919 р. «Угорський пролетаріат, який вчора вночі взяв до рук всю державну владу, — говорилось в привітанні, — встановив диктатуру пролетаріату. Передайте нашу революційну солідарність і привіт всьому російському революційному пролетаріату... Зі зброєю в руках встанемо проти всіх ворогів пролетаріату...» (Газ. «Pesti Hirlap», 23 березня 1919 р., № 70).
- 42 «Pesti Hirlap», («Пештський вісник») — щоденна буржуазна газета, видавалась в Будапешті угорською мовою від 1878 до 1944 р. В період Радянської влади в Угорщині вона

- публікувала офіційні документи Радянського уряду і інформаційні матеріали про події в країні.
- 43 «Munkácsi népszava» («Мукачівське народне слово») — щотижнева газета, орган Мукачівської організації соціал-демократичної партії Угорщини. Виходила в Мукачеві також в період Радянської влади, як орган мукачівської організації соціалістичної партії Угорщини.
 - 44 На початку 1919 р. Червона Армія розпочала успішний наступ на Україні. 12 січня був визволений Чернігів, 26 січня — Єкатеринослав, 5 лютого — Київ. Незабаром вся Україна була очищена від військ Директорії.
 - 45 Газ. «Ugocsaí munkás» («Угочанський робітник») — орган Угочанської жупної організації соціалістичної партії Угорщини. Видавалась в м. Севлюші в період Радянської влади на Закарпатті в 1919 р. Виходила два рази на тиждень угорською мовою. Другий номер газети вийшов 25 березня 1919 р. В період Угорської радянської республіки 1919 р. в ній містились повідомлення про діяльність Рад робітників, селян та солдатів, а також статті загальнополітичного характеру. Перестала виходити в зв'язку з окупацією Севлюша румунами. (Газ. «Ugocsaí munkás» за 1919 р.)
 - 46 В зв'язку з окупацією м. Ужгорода чехословацькими військами, тимчасовим місцем перебування Ужанського жупного директоріуму було селище Чоп.
 - 47 «Beregvármege Hivatalos Lapja» («Офіційний листок Березької жупи») — щотижневий офіційний орган адміністрації Березької жупи. Регулярно виходив і в період Радянської влади як офіційний орган директоріуму Березької жупи. Останній номер вийшов 24 квітня 1919 р. під назвою «Beregvármege Direktoriumának Hivatalos Lapja» («Офіційний листок директоріуму Березької жупи»).
 - 48 Постанова № 40 Револуційної Урядової Ради говорить про створення сільських, окружних, жупних і загальнодержавних комісій по регулюванню землеволодіння і виробництва, про їх склад і завдання. (Газ. «Pesti Hírlap», 6 квітня 1919 р., № 82).
 - 49 «Beregi munkás» («Березький робітник») — щотижнева газета, орган соціал-демократичної організації Березької жупи. Після об'єднання соціал-демократичної і Комуністичної партій з 21 березня 1919 р. стала органом Березької жупної організації соціалістичної партії. Перестала виходити в зв'язку з окупацією Берегова румунськими військами.
 - 50 30 квітня 1919 р. жупан Ужанської жупи надіслав таку відповідь:

«... Закликаю пана окружного начальника, що в селах віруючі повинні виконувати свій обов'язок перед своїми

попами по поденщині, в зерні та дереві так само, як і до цього часу виконували. Проти таких, які не виконують цей обов'язок, буде вжито адміністративних заходів, як і до цього часу».

- 51 «Руська правда» — щотижнева газета, видавалась в період Радянської влади на Закарпатті в 1919 р. як орган Русько-країнського Комісаріату. Вийшло лише 6 номерів. Перший номер виданий 12 квітня 1919 р. в м. Будапешті.
- 52 Шенборн-Бухгейм — австрійський граф, найбільший земельний магнат на Закарпатті, до 1918 р. — угорський королівський сенатор. Йому належало понад 136 тис. га землі та лісів.
- 53 21 квітня 1919 р. в Мукачеві і Берегові контрреволюціонери підняли заколот. Для придушення контрреволюційних виступів буржуазії з Будапешта були прислані червоногвардійські загони, які 24 квітня за допомогою робітників ліквідували заколот.
- 54 Секції були створені при Комуністичній партії Угорщини для роботи серед чехів та словаків.
- 55 Мається на увазі окупація румунськими військами Березької жупи.
- 56 Пейдл — один з реакційних правих лідерів угорської соціал-демократії, після поразки Угорської радянської республіки 1919 р. кілька днів очолював уряд.
- 57 Та частина Березької жупи, яка була окупована чехословацькими військами весною і влітку 1919 р.
- 58 В супровідному листі начальник поліції м. Мукачева писав у Мукачівське жупанське управління: «Вчора, 25 жовтня 1919 р., на площі на тротуарі була знайдена листівка, яка, мабуть, написана якимсь робітником і потім приклеєна. Вона, очевидно, потім відпала від стіни або ж була кимсь зірвана і кинута. Переклад листівки додається. Хто писав листівку, до цього часу не знайдено.

Мукачево, 26 жовтня 1919 р.

А. Махачек, начальник поліції».

(Ф. 13, оп. 6, од. зб. 2, арк. 10).

- 59 За рішенням Паризької мирної конференції від 8 серпня 1919 р., територія Закарпаття тимчасово була поділена на окупаційні зони між Румунією і Чехословащиною. Про демаркаційну лінію див. ф. 283, оп. 2, од. зб. 3764, арк. 3 і ф. 13, оп. 6, од. зб. 7, арк. 1—4.

- 60 Окружні поземельні управління створені згідно з законом про земельну реформу, ухваленим чехословацьким парламентом в 1919 р. Окружні управління здійснювали керівництво проведенням буржуазної земельної реформи на території поземельних округів, на які була поділена вся республіка. Ці управління підпорядковувались Центральному державному поземельному управлінню в Празі.
Територія всього Закарпаття складала один округ. Окружному поземельному управлінню в Ужгороді були підпорядковані Ужгородський, Мукачівський, Хустський, Свалявський та Севлюський поземельні комісаріати.
- 61 «Наука» — щотижнева газета, неофіційний орган українських буржуазно-націоналістичних кіл Закарпаття. Видавалась з 1900 по 1921 р. в Ужгороді.
- 62 В тій же од. зб. є лист священника Лалівського церковного приходу начальнику Мукачівського окружного управління від 23 березня 1920 р. В ньому священник від імені заможної частини села просить зняти з посади нотаря, старосту і членів сільського представництва тому, що вони обрані при «угорсько-більшовицьким режимі». Священик обгрунтовує свою вимогу тим, що вони проводили репресії проти заможної верхівки й обкладали її високими податками. (Ф. 13, оп. 3, од. зб. 596, арк. 36—41).
- 63 В документі невірно. З'їзд назвав свою партію Міжнародною соціалістичною партією і проголосив своє приєднання до платформи III Комуністичного Інтернаціоналу. Поруч з Міжнародною соціалістичною партією існувала соціал-демократична партія Підкарпатської Русі, очолювана Пузою, Ключураком, що залишилася на позиціях II Інтернаціоналу і вела угодовську, антинародну політику. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 59, арк. 52).
- 64 Мозеш Шімон — голова директоріуму Березької жупи в період Радянської влади. В 1920 р. брав участь в організації Міжнародної соціалістичної партії Підкарпатської Русі, в якій займав правоопортуністичну позицію. (Ф. 63, оп. 1, од. зб. 582, арк. 2 і ф. 29, оп. 3, од. зб. 197, арк. 56).
- 65 «Правда» — щотижнева газета, орган Міжнародної соціалістичної партії. Виходила в Ужгороді. Перший номер вийшов 30 квітня 1920 р. Після створення Комуністичної партії Чехословаччини «Правда» стала органом крайового комітету комуністичної організації Закарпаття. Починаючи з 8 січня 1922 р., стала виходити під назвою «Карпатська правда». Була найпоширенішою і найвпливовішою газетою на Закарпатті, користувалася глибоким довір'ям широких мас робітників і селян. (Ф. 2, оп. 1, од. зб. 76, арк. 67—69).
Редакція газети видавала також «Календар «Правди». Перший його номер на 1921 р. виданий від імені Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської України в кінці 1920 р. Він вийшов тиражем 8 тис. примірників у Відні, звід-

- ки був нелегально доставлений на Закарпаття в січні 1921 р. Тираж цього календаря був конфіскований поліцією, а проти редактора збуджено судову справу. Проте деяка частина цього тиража все ж була розповсюджена. З 1921 р. видавався Закарпатським крайовим комітетом Комуністичної партії Чехословаччини під назвою «Календар «Карпатської Правди». («Календар «Правди» на 1921 р.», ф. 63, оп. 1, од. зб. 126, арк. 31—33 і ф. 29, оп. 3, од. зб. 195, арк. 8).
- 66 Окружний комітет Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської України був центральним керівним органом, функції якого поширювалися на всю територію Закарпаття. Окружному комітету були підзвітні партійні комітети, створені в інших населених пунктах Закарпаття.
- 67 Жаткович Г. — виходець з Закарпаття, громадянин США, служив юрисконсультом фірми «Дженерал Моторс». Виразник інтересів реакційної націоналістичної буржуазії Закарпаття. Активно домагався включення Закарпаття в склад буржуазної Чехословаччини, за що чехословацький уряд призначив його в кінці 1919 р. головою «Автономної директорії», а в 1920 р. — губернатором Закарпаття (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 4, арк. 2 і од. зб. 37, арк. 103).
- 68 Мова йде про вбивство під час полювання чехом І. Вітшкою жителя м. Хуста Ю. Волошина. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 156, арк. 100—104).
- 69 Загальний страйк протесту проти призначення Жатковича губернатором Підкарпатської Русі почався 18 червня 1920 р. Страйк набрав широких розмірів. Спроби Жатковича домовитися з представниками Міжнародної соціалістичної партії про припинення страйку не дали наслідків. Тільки на третій день, коли Жаткович перед представниками Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської України обіцяв задовольнити вимоги трудящих — підвищити заробітну плату, звільнити з тюрми політичних в'язнів, дозволити видання робітничих газет угорською та українською мовами, страйк було припинено. Дані Жатковичем обіцянки виконані не були. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 53).
- 70 Мова йде про прихильників Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської України, оскільки соціал-демократична партія підтримувала призначення Г. Жатковича губернатором Підкарпатської Русі. В офіціальних донесеннях соціалістичну партію часто помилково називали соціал-демократичною партією. (Див. примітку № 76).
- 71 На конгресі було 186 делегатів від 79 первинних парторганізацій.
- 72 Мова йде про створення в першій половині 1920 р. робітничих Рад в Чехословаччині, зокрема в м. Кладно, де виникли перші Ради.
- 73 Б. Іллеш, секретар Берегівської організації Міжнародної соціалістичної партії. Пізніше — секретар Свалявського

окружного комітету комуністичної організації Закарпаття. Відомий угорський письменник, автор книг «Карпатська рапсодія», «Тиса палає» та ін. (Ф. 63, оп. 1, од. зб. 17, арк. 13 і од. зб. 131, арк. 56).

- І. Петрушевич — один з активних учасників революції 1919 р. в Угорщині. В 1920 р. — секретар партійної організації МСП на Свалявському хімзаводі. З 1921 р. — секретар окружного комітету КПЧ в Сваляві.
- 74 Є. Пуза — соціал-шовініст, домагався приєднання Закарпаття до буржуазної Західно-Української республіки. В 1919—1920 рр. — член директорії Підкарпатської Русі. Тоді ж, в 1920 р., організував соціал-демократичну партію Підкарпатської Русі, яка прагнула недопустити об'єднання робітників і трудящого селянства навколо Міжнародної соціалістичної партії Підкарпатської Русі. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 379, арк. 72 і ф. 29, оп. 3, од. зб. 121 і 131).
- 75 З 19 до 21 липня 1920 р. відбулись переговори по укладенню колективної угоди між Центральним Секретаріатом Професійних спілок Словаччини та Закарпатської України і підприємцями, внаслідок чого була укладена колективна угода. (Газ. «Правда», 17 липня 1920 р., № 12).
- 76 Руська соціал-демократична партія — опортуністична соціал-зрадницька буржуазна партія, виникла на Закарпатті на початку 1920 р. Активно сприяла чехословацькому буржуазному уряду і ставленикові імперіалістичних кіл США на Закарпатті губернаторові Жатковичу. Керівниками її стали платні агенти чеської реакційної буржуазії націоналісти Євгеній Пуза і Яцко Остапчук. Руська соціал-демократична партія ставила своєю метою проведення розкольніцької діяльності в лавах пролетаріату. В організаційному відношенні до 1930 р. вважалась формально самостійною, але фактично залежала від чехословацької соціал-демократичної партії і була їй підпорядкована. (Газ. «Руде право», 17 грудня 1921 р., газ. «Вперед», 1 січня 1930 р., ф. 29, ол. 3, од. зб. 61, арк. 4).
- 77 Таємний циркуляр президії Цивільного управління за № 1885 від 2 серпня 1920 р. про перевірку відомостей відносно комуністичної пропаганди на Закарпатті і за кордоном, поданих чехословацьким посольством у Відні міністру внутрішніх справ Чехословаччини.
- 78 І. Мондок — активний діяч робітничого руху на Закарпатті. Під час імперіалістичної війни попав в полон у Росії. Брав участь у Великій Жовтневій соціалістичній революції, став членом іноземної групи РКП(б). В 1919 р. повернувся в Будапешт. Під час Радянської влади був політичним уповноваженим і одним з редакторів газ. «Руська Правда». Після поразки Радянської влади в Угорщині брав участь в організації Міжнародної соціалістичної партії, потім Комуністичної партії Чехословаччини на Закарпатті. Був секре-

тарем крайового комітету Комуністичної партії Чехословаччини і редактором газ. «Правда». В 1924 р. обирається депутатом чехословацького парламенту від КПЧ

- 79 «Kárpáti futár» («Карпатський кур'єр») — газета. Видавалась з 1904 р. Виходила в м. Мукачеві і була неофіціальним органом створеної в 1920 р. проугорської буржуазної партії «Карпаторуський землеробський союз». Після злиття в 1923 р. «Карпаторуського землеробського союзу» з іншими буржуазними партіями і створення на їх базі карпаторуської землеробської республіканської партії вона стала її неофіціальним органом і видавалась щотижнево тиражем 1000—1200 примірників. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 137, арк. 71 і од. зб. 272, арк. 35).
- 80 «Ради дії» або «Комітети дії» — революційні організації у Великобританії, створені англійськими робітниками в 1920 р. для боротьби проти антирадянської інтервенції. (БСЗ, т. 22, стор. 166).
- 81 Грошова реформа — обмін угорських грошових знаків на чеські крони — почалася на Закарпатті 1 жовтня 1919 р. Вона носила антинародний характер. Селянській бідності, робітникам, прогресивним організаціям гроші фактично обмінювалися за курсом 1 : 10. Брудна комбінація з обміном грошей принесла урядові чистий прибуток — 115 млн. крон.
- 82 Й. Гаті — один з організаторів Міжнародної соціалістичної партії. В 1924 р. обраний депутатом чехословацького парламенту від Комуністичної партії (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 229, арк. 10, од. зб. 379, арк. 10 і од. зб. 836, арк. 6—7).
- 83 Б. Фюзі — секретар Міжнародної соціалістичної партії в Ужгороді. Допускав помилки опортуністичного характеру. (Газ. «Правда», 30 квітня 1920 р., № 1, ф. 29, оп. 3, од. зб. 28, арк. 7).
- 84 Маються на увазі учасники боротьби за Радянську республіку в Угорщині, що ховались у Чехословаччині від переслідування режиму Хорті.
- 85 Мічура в 1920 р. був міністром чехословацького уряду в справах Словаччини.
- 86 11 грудня 1920 р. в Чехословаччині почався загальний політичний страйк. Особливо великого розмаху він набув в Кладненському районі, де влада перейшла в руки створених робітниками революційних комітетів.
- 87 Булак-Балахович — керівник білогвардійських банд в Білорусії під час громадянської війни.
- 88 16—17 січня 1921 р. в Любохні відбувся з'їзд лівого крила соціал-демократичної партії Словаччини і Міжнародної соціалістичної партії Підкарпатської Русі. З'їзд ухвалив резолюцію про приєднання до III Інтернаціоналу.

⁸⁹ 21 умова прийняття окремих партій в III (Комуністичний) Інтернаціонал була внесена В. І. Леніним і прийнята на II Конгресі Комуністичного Інтернаціоналу, який відбувся 19 липня—7 серпня 1920 р. в Москві.

⁹⁰ Г. Феєр (Фегер) — (1892—1955) — секретар Закарпатського крайового комітету Комуністичної партії Чехословаччини і редактор робітничої газети «Munkás újság».

Д. Петраш — залізничний службовець. Будучи членом соціал-демократичної партії Угорщини, брав участь в робітничому русі ще до першої світової війни. В 1921—1925 рр. він — секретар комуністичної організації в м. Берегові. В цей же час був керівником професійної спілки будівельників. Брав активну участь в організації на Закарпатті комуністичних спілок молоді. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 357, арк. 11).

⁹¹ «Rudé právo. Večerník» — щоденна газета, виходила в Празі з 20 вересня 1920 р. до січня 1938 р. Вечірнє видання газети «Руде право».

⁹² «Сокіл» — буржуазна спортивна організація, що ставила своєю метою виховання молоді в дусі буржуазного шовінізму та мілітаризму.

⁹³ Е. Сайдлер — член Комуністичної партії Угорщини з 1918 р. За Радянської влади був начальником Управління народної поліції в Будапешті. Після поразки Радянської влади був арештований і інтернований. Був одним із організаторів Міжнародної соціалістичної партії. В 1921 р. — секретар крайового комітету Комуністичної партії Чехословаччини.

Й. Демко — робітник, керівник комуністичної організації в с. Солотвині. Пізніше — член Закарпатського крайового комітету КПЧ, один з керівників профспілкового руху на Закарпатті.

⁹⁴ Реакційна клерикальна угорська християнсько-соціалістична партія була створена в 1905—1907 рр.

Після приєднання Закарпаття до Чехословаччини угорська християнсько-соціалістична партія була використана угорськими реваншистами, з одного боку, для боротьби з революційним рухом трудящих, з другого — для підривної діяльності проти чехословацької буржуазії в Словаччині і на Закарпатті. (Газ. «Kárpáti Magyar Hírlap», 20 березня 1936 р., газ. «Kárpáti Magyar Gazda», 11 лютого 1940 р., ф. 2, оп. 1, од. зб. 4, арк. 78).

⁹⁵ «Kassai munkás» («Кошицький робітник») — газета, орган Комуністичної партії Чехословаччини. Виходила щоденно в м. Кошице на угорській мові.

⁹⁶ Б. Шмераль — видатний діяч робітничого руху Чехословаччини. Один з основоположників Комуністичної партії

Чехословащини і перший головний редактор газ. «Руде право». Після створення КПЧ — член Центрального Комітету. Вмер у Москві 8 травня 1941 р.

- 97 Е. Шафранко (нар. 1890 р.). В 1924 р. був депутатом чехословацького парламенту від Комуністичної партії Чехословащини, а також секретарем професійної Спільки сільськогосподарських і лісових робітників та Закарпатської Ради Міжнародного професійного союзу в Ужгороді.
- 98 Місцеві професійні організації Центральної спілки будівельних робітників і робітників цегельних заводів на Закарпатті, виникли в 1920 р. Проводили свою діяльність під керівництвом Міжнародної соціалістичної партії. Боротися за розширення політичних прав і поліпшення економічного становища робітників. (Ф. 14, оп. 2, од. зб. 242 і ф. 22, оп. 1, од. зб. 94).
- 99 М. Сидоряк (1891—1934) — робітник Великобичківського лісохімзаводу, брав участь в повстанні матросів австрійського флоту в Адріатичному морі, член Комуністичної партії Угорщини з 1918 р. За дорученням Угорської Комуністичної партії керував революційним рухом робітників, лісорубів і селян Великобичківського округу. Під час Радянської влади брав активну участь в роботі місцевих органів. Після поразки Угорської радянської республіки продовжував революційну діяльність, будучи членом крайового комітету Комуністичної партії Чехословащини. В 1924 та 1929 рр. обирався депутатом чехословацького парламенту від Комуністичної партії. (Газ. «Советское Закарпатье», 19 квітня 1955 р.).
- 100 «Munkás újság» («Робітнича газета») — орган Міжнародної соціалістичної партії Підкарпатської Русі. Після створення Комуністичної партії стала органом Закарпатського крайового комітету Комуністичної партії Чехословащини.
За свій революційний напрямок газета жорстоко переслідувалася чехословацькими буржуазними властями. Працівники газети часто засуджувались на тюремне ув'язнення і великі штрафи. В 1922 р. видання газети було заборонене і відновлене лише з 18 вересня 1924 р. З перервами газета виходила до 1938 р. (Ф. 30, оп. 4, од. зб. 197—198. Газ. «Munkás újság», 1920—1938 рр.).
- 101 «Ruszinszkói magyar hírlap» («Угорський вісник Русинського краю») — газета, почала видаватись в 1920 р. в Ужгороді угорською мовою. Це перший офіційний орган угорської буржуазної націоналістичної партії «Мадьяр Йогпарт» (партія угорського права), яка подібно до інших угорських реакційних партій проводила на Закарпатті сепаратистську політику за відрив Закарпаття від Чехословацької буржуазної республіки й приєднання його до

- хортістської Угорщини. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 69, ф. 63 оп. 1, од. зб. 16 і ф. 30, оп. 4, од. зб. 18).
- 102 В № 125 газ. «Русинської мадьяр гірлап» в статті під назвою «Демонстрація протесту комуністів» описувався хід і розгін поліцейськими демонстрації страйкуючих робітників Ужгорода.
- 103 Місцева організація чехословацької секції III Комуністичного Інтернаціоналу молоді (офіційна назва «Русинський секретаріат Чехословацької спілки комуністичної робітничої молоді»). Вона ставила своїм завданням виховання молоді в революційному комуністичному дусі, боротьбу під керівництвом Комуністичної партії за встановлення диктатури пролетаріату. Перші комуністичні організації молоді виникли на Закарпатті восени 1920 р. (Ф. 119, оп. 1, од. зб. 7, арк. 89 і ф. 29, оп. 3, од. зб. 194, арк. 195).
- 104 Мова йде про поразку Радянської влади в Угорщині в 1919 р.
- 105 «*Rudé právo*» — щоденна газета, орган ЦК Комуністичної партії Чехословащини. Почала виходити в Празі з 21 вересня 1920 р. як орган лівого крила соціал-демократичної партії Чехословащини. Видавалась легально до розпуску Комуністичної партії Чехословащини (жовтень 1938 р.). В період німецько-фашистської окупації газета видавалась нелегально.
- 106 Дьердь Дожа — вождь селянського повстання в Угорщині (1514 р.) Вірш написаний відомим прогресивним угорським поетом Аді Ендре.
- 107 Мається на увазі проект закону про охорону республіки, який фактично скасовував записані в конституції Чехословацької буржуазної республіки такі буржуазно-демократичні свободи, як свобода слова, друку, зборів та ін. Пізніше, після прийняття 19 березня 1923 р. закону про охорону республіки, уряд, спираючись на нього, повів рішучий наступ проти Комуністичної партії Чехословащини та інших демократичних організацій. (*Sbirka zákonů a nařízení státu Československého, Praha, str. 207, ročník 1923*).
- 108 Тиса Іштван очолював реакційний угорський уряд в 1913—1917 рр. Активно виступав за встановлення тісних союзницьких відносин з кайзерівською Німеччиною в першій імперіалістичній війні. (БСЭ, т. 7, стор. 383).
- 109 21 лютого 1921 р. в Кромпаху (Словащина) під час голодного походу трудящих жандарми вбили 4 і поранили 17 робітників.
- 110 І. Локота (1884—1942) — робітник з Великого Бичкова. Потрапивши в період імперіалістичної війни в російський

полон, в 1917 р. вступив добровольцем в Червону Гвардію, а потім став бійцем Інтернаціональної бригади. Після повернення з Росії в 1920 р. очолив партійну організацію Комуністичної партії Чехословаччини на хімічному заводі «Клотільда» в Великому Бичкові і став секретарем заводського комітету. Сенатор від Закарпатської Комуністичної крайової організації з 1929 по 1934 рр. (Газ. «Советское Закарпатье», 20 травня 1955 р.).

- 111 І. Камінський — юрист. Після створення Руської Крайни став міністерським секретарем. Пролізши на посаду політичного уповноваженого в справах Руської Крайни в період Радянської влади в 1919 р., провів за завданням імперіалістичних розвідок таємну підривну роботу. В нагороду за це після поразки Радянської влади був призначений піджупаном Березької жупи. В кінці 1919 р. створив реакційну проугорську партію «Підкарпатський землеробський союз», переіменованій в 1924 р. в «Автономно-землеробський союз» (АЗС). В 1923 р. очолив на Закарпатті Республіканську землеробську (аграрну) партію, від якої був обраний депутатом в чехословацький парламент. За вірну службу угорським імперіалістам після окупації Закарпаття угорсько-фашистською армією був кооптований постійним членом палати магнатів угорського парламенту. (Газ. «Русская правда», 12 квітня 1919 р., № 1; ф. 63, оп. 1, од. зб. 588, арк. 48—54).
- 112 Селянсько-республіканська землеробська партія — урядова партія Чехословаччини, що відбивала інтереси великої буржуазії та поміщиків. Виникла на рубежі 1899—1900 рр. на основі так зв. «Об'єднання чеських землеробів». Керівниками партії були А. Швєгла, М. Годжа та ін. В 1919 р. партія змінила назву на «Республіканську партію чехословацького села», а в 1922 р., після злиття з буржуазними селянськими партіями Словаччини, — на «Республіканську землеробську партію». На Закарпатті після включення його в склад Чехословаччини ця партія оформилась в 1919 р. під назвою «Селянсько-республіканська землеробська партія». Під цією назвою вона проіснувала до 22 липня 1923 р., коли на об'єднавчій з'їзді п'яти буржуазних селянських східнословачьких і закарпатських партій, що прийняв програму селянсько-землеробської партії, була створена «Республіканська землеробська партія». (Збірник «Доктор Мілан Годжа». Ужгород, 1938 р., ф. 63, оп. 1, од. зб. 445, арк. 11 і ф. 63, оп. 2, од. зб. 181, арк. 38).
- 113 Трудова партія — партія російських шовіністів. Організована в 1919 р. З 1921 р. носила назву «Карпаторуська трудова партія». В партію входила велика кількість російських білих емігрантів — вихідців із партії есерів і партії кадетів. В політичному відношенні вона боролася за реставрацію в Росії буржуазної влади і возз'єднання Закарпаття з буржуазною Росією. Партія вимагала введення на Закарпатті

в школах і установах російської мови. Офіціальним органом партії була газ. «Русская земля».

- 114 А. Волошин — уніатський піп, запеклий ворог трудящих, активний проповідник клерикалізму. За Австро-Угорської монархії проводив проугорську політику. Під час Угорської буржуазної республіки — один з організаторів реакційної «Ради рутенів Мадьярії». В 1919 р. на гроші, одержані з Америки, створив так зв. «Руську народну партію», що була в дійсності американською агентурою на Закарпатті. Від травня 1919 р. — замісник голови створеної 8 травня буржуазної «Центральної руської народної ради». В грудні 1919 р. чехословацький уряд призначив його членом «Автономної директорії». Пізніше — один із ватажків українських буржуазних націоналістів на Закарпатті. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 229, арк. 10, од. зб. 379, арк. 29, 42 і од. зб. 836, арк. 2—3).
- 115 Ю. Брацайко — адвокат. В 1919 р. був одним з організаторів «Центральної руської народної ради» і членом «Автономної директорії». В 1920 р. організував «Руську землеробську партію» і був обраний членом Центрального Комітету реакційної клерикальної чехословацької народної партії. Ідейний керівник буржуазно-націоналістичних організацій «Просвіта», «Надія» і ін.

М. Брацайко — адвокат. Один із керівників української буржуазно-націоналістичної Хустської народної ради, домагався приєднання Закарпаття до буржуазної Західно-Української республіки. В 1919 р. пробрався до керування Хустським директоріумом і вів підривну ворожу діяльність проти Радянської влади. Після приєднання Закарпаття до Чехословаччини в 1919 р. став одним з організаторів клерикальної буржуазно-націоналістичної руської землеробської партії. Був також редактором кількох українських буржуазно-націоналістичних газет, таких як «Українське слово», «Руська нива» та ін. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 229, арк. 10 і ф. 29, оп. 3, од. зб. 379, арк. 15).

- 116 І. Боднар — член Міжнародної соціалістичної партії, а пізніше — Комуністичної партії Чехословаччини. В дальшому — ренегат. (Ф. 29, оп. 3, од. зб. 195, арк. 114, од. зб. 379, арк. 11, 63, 64 і од. зб. 229, арк. 13).

- 117 В цілком таємному циркулярі шефа Політичного управління Підкарпатської Русі Благі від 15 грудня 1922 р. мова йде про те, що керівники урядових партій повинні бути притягнені до перевірки списків виборців на селах з тим, щоб поповнювати списки своїми робітниками, а осіб, опозиційно настроєних, виключати із списків. Виконання цього розпорядження доручалось керівникам державних органів влади, які у випадку небажаних для уряду наслідків виборів повинні були нести відповідальність.

- 118 Партія дрібних господарів створена в 1908 р. Відстоювала інтереси дрібної буржуазії, домагаючись введення загального виборчого права і зменшення податків з селян. В 1919 р. перейменувалась в партію дрібних господарів і землеробів і брала участь в Народних зборах Угорщини, скликаних в лютому 1919 р. В 1920 р. злилась з реакційною партією «християнсько-національного об'єднання». («Tolnai új világhírköze», т. VIII, стор. 303).
- 119 Вперше після окупації Закарпаття буржуазною Чехословаччиною 16 березня 1924 р. відбулись на Закарпатті вибори до чехословацького парламенту. Підготовка до виборів і вибори проходили в умовах жорстоких переслідувань і терору. Незважаючи на це, вибори закінчились блискучим успіхом комуністичної організації Закарпаття. Із 251 200 виборців, які взяли участь у голосуванні, за комуністів проголосувало 100 242 чоловіки, тобто 39,4 проц. В парламент від Комуністичної партії були обрані 4 депутати і 2 сенатори.
-

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

1917 р.

7—8 листопада — Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції в Петрограді. Створення першої в світі соціалістичної держави робітників і селян. Ухвалення II з'їздом Рад декретів про мир і землю.

24—25 листопада — Демонстрація робітників Берегова і Сваляви на ознаку солідарності з революційним робітничим класом Росії.

25 грудня — Проголошення I Всеукраїнським з'їздом Рад Радянської влади на Україні.

1918 р.

20 січня — Страйк робітників тютюнової фабрики та цегельного заводу в Мукачеві з вимогою негайного укладення миру з Радянською Росією.

6—8 березня — В Петрограді відбувся VII з'їзд РКП(б), який прийняв пропозицію В. І. Леніна про ратифікацію Брестського миру.

1 листопада — Масові виступи робітників на хімічних заводах фірми «Бантлін» в Тур'ї Бистрій і Перечині.

1 листопада — Виступ селян в селах Королеве та Веряця і солдатів, що повернулися з Росії, проти реквізицій.

1—8 листопада — Масові виступи селян проти поміщиків та місцевих властей в Перечинському, Великоберезнянському і Ужгородському округах.

4—6 листопада — Озброєний напад селян і лісорубів с. Загаття під проводом солдатів, що повернулись з Росії, на лісову управу. Вигнали чиновників, знищили документи лісової управи.

7 листопада — Виступ селян с. Велятина проти представників влади. Селяни побили нотаря.

20 листопада — Заснування Комуністичної партії Угорщини. Створення групи комуністів Руської Крайни в м. Мукачеві.

1919 р.

12 січня — Масова вирубка поміщицького лісу та захоплення пасовиськ селянами с. Яроч.

22 січня — Масова вирубка поміщицького лісу селянами с. Дравці, Ужгородського округу.

2—6 березня — В Москві відбувся I Установчий з'їзд III Комуністичного Інтернаціоналу.

18—23 березня — В Москві відбувся VIII з'їзд РКП(б), який вітав перемогу Радянської влади в Угорщині.

21 березня — Об'єднання соціал-демократичної та Комуністичної партій Угорщини в соціалістичну партію. Проголошення в Угорщині і на Закарпатті Радянської влади.

7—12 квітня — В Угорській радянській республіці (і на Закарпатті) відбулися вибори до Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів.

9 квітня — Видано розпорядження Народного комісаріату в справах Руської Крайни Угорської радянської республіки про організацію на Закарпатті Русинської Червоної гвардії.

10 квітня — Вийшла постанова Народного комісаріату в справах Руської Крайни Угорської радянської республіки про встановлення кордонів і територіальний поділ автономної області — Руської Крайни.

12 квітня — В Будапешті вийшов перший номер газети «Руська Правда» — органу Народного комісаріату в справах Руської Крайни Угорської радянської республіки.

23 квітня — Героїчна оборона трудящим населенням м. Виногорова від окупаційних військ Антанти.

24—25 квітня — Ліквідація контрреволюційного заклоту в м. Мукачеві і Берегові.

27 квітня — Народний комісаріат в справах Руської Крайни Угорського Радянського уряду звернувся з відозвою до громадян про вступ в дивізію Русинської Червоної гвардії.

14—24 червня — Перший Всеугорський з'їзд Рад. На цьому з'їзді 23 червня було ухвалено Конституцію Угорської радянської республіки.

1 серпня — Під ударами зовнішньої імперіалістичної інтервенції та внутрішньої контрреволюції була повалена Радянська влада Угорщини.

1920 р.

13 березня — Страйк на хімічному заводі фірми «Бантлін» в Тур'ї Бистрій. Страйкарі вимагали підвищення заробітної плати.

21 березня — Організаційний з'їзд Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської України в Ужгороді.

27—29 березня — Трьохденний страйк робітників ужгородських друкарень за підвищення заробітної плати.

31 березня — Захват і поділ поміщицьких земель в Домбоку жителями с. Великі Лучки.

30 квітня — Вийшов перший номер газети «Правда» — центрального органу Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської України.

1 травня — Великі першотравневі демонстрації і мітинги трудящих з вимогою припинити інтервенцію проти Радянської Росії і ліквідувати військову диктатуру на Закарпатті.

19 травня — П'ятитисячний мітинг протесту трудящих Ужгорода проти призначення американського ставленика Г. Жатковича губернатором Підкарпатської Русі.

14—18 червня — Страйк лісових робітників в Кострині, Великоберезнянського округу, з вимогою підвищення заробітної плати.

18—25 червня — Загальний політичний страйк робітників Закарпаття проти призначення Г. Жатковича губернатором Підкарпатської Русі.

29—30 червня — З'їзд лівого крила соціал-демократичної партії Словаччини і Міжнародної соціалістичної партії Закарпаття, який висловився за приєднання до III Комуністичного Інтернаціоналу.

5—14 липня — Страйк робітників мебльової фабрики в Хусті за підвищення заробітної плати.

19 липня — 7 серпня — В Москві відбувся II Конгрес Комуністичного Інтернаціоналу, який прийняв 21 умову вступу в Комінтерн. На Конгресі були присутні представники чехословацьких і закарпатських трудящих.

16—20 грудня — Загальний політичний страйк солідарності трудящих Закарпаття з революційним пролетаріатом Чехословаччини.

1921 р.

16—17 січня — В Любохні відбувся з'їзд лівого крила соціал-демократичної партії Словаччини та Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської України, на якому була ухвалена резолюція про приєднання до III Інтернаціоналу.

19 березня — 14 квітня — Загальний страйк сільськогосподарських робітників на Закарпатті.

3 квітня — Велика демонстрація страйкуючих робітників в Берегові проти репресій властей.

16 квітня — Одноденний страйк робітників солерудників в Солотвині з вимогою підвищити зарплату.

14—16 травня — В Празі відбувся з'їзд лівого крила соціал-демократичної партії, який заснував Комуністичну партію Чехословаччини і ухвалив рішення про приєднання до III Інтернаціоналу. Міжнародна соціалістична партія Закарпаття була прийнята до складу КПЧ.

26 травня — Збройний опір селян с. Россоші, Свалявського округу, стягненню штрафів і податків.

27 травня — В Берегові відбулися збори комуністів. Вони схвалили створення єдиної Комуністичної партії Чехословаччини.

31 травня — Захоплення селянами с. Довгого пасовиська поміщика Телекі.

5 червня — Конгрес професійних спілок Закарпаття в Ужгороді, на якому створено Раду професійних спілок Підкарпатської Русі, обрано Крайовий секретаріат професійних спілок Підкарпатської Русі і ухвалено резолюцію про приєднання до Червоного Інтернаціоналу професійних спілок.

16 червня — Страйк робітників цегельних заводів м. Берегова, викликаний зниженням заробітної плати.

21 червня — Збройний виступ селян с. Арданова за поділ державного лісу, підтриманий селянами сусідніх сіл Мідяниці та Сільце.

22 червня — 12 липня — В Москві відбувся III Конгрес III Комінтерну. Конгрес прийняв КПЧ в Комінтерн.

30 червня — 2 липня — Страйк 400 робітників цегельних заводів у Берегові, викликаний зниженням заробітної плати.

4—5 липня — Селяни с. Загорб, Великоберезнянського округу, викосили державні луки.

5 липня — Захоплення селянами с. Невицького державних лук під пасовиська.

12 липня — Двогодинний страйк робітників Закарпаття на знак протесту проти арешту керівників Комуністичної партії в грудневі дні.

28 серпня — Створення молодіжної комуністичної організації «Черкес» в с. Солотвині.

30 жовтня — 4 листопада — В Празі відбувся Об'єднаний з'їзд Комуністичної партії Чехословаччини.

28 грудня — Чехословацькому парламенту подано інтерпеляцію групи депутатів-комуністів про важке становище трудящих на Закарпатті.

Грудень — Масова вирубка державного лісу селянами с. Буштини.

1922 р.

22—24 січня — В Празі відбувся II з'їзд Комуністичної спілки молоді Чехословаччини.

19 лютого — В Ужгороді відбулась конференція Закарпатської крайової організації Комуністичної партії Чехословаччини.

11 травня — Страйк робітників хімічного заводу в Сваляві в зв'язку із зниженням заробітної плати на 25 проц.

11 травня — Страйк робітників хімічного заводу в Перечині, викликаний зниженням заробітної плати 60 чол.

16 травня — Страйк робітників Жденівського лісопильного заводу з вимогою підвищити заробітну плату.

24—26 травня — Страйк робітників лісопильного заводу в Перечині з вимогою підвищення зарплати.

1 червня — Жорстока розправа жандармів над жителями с. Грушева, які намагались відстояти своє право на володіння лісом. Під час сутички поранено 19 чол.

1 червня — Збори Ужгородської комуністичної організації, які ухвалили резолюцію з засудженням політики чехословацького уряду на Закарпатті.

1 червня — Початок загального страйку і демонстрацій протесту робітників у Мукачеві, Берегові, Сваляві, Ужгороді й Дов-

гому проти окупаційного режиму, голоду і безробіття. В Мукачеві й Берегові під час демонстрації були сутички з поліцією.

12 вересня — Конференція Закарпатської крайової організації Комуністичної партії Чехословаччини.

29 жовтня — Відкрите засідання Крайового секретаріату Комуністичної партії в Ужгороді.

1923 р.

2—5 лютого — В Празі відбувся черговий з'їзд Комуністичної партії Чехословаччини.

25 лютого — В Солотвині відбулись збори трудящих, організовані комуністами в зв'язку з підготовкою урядом профашистського «Закону про охорону республіки».

1 квітня — В Празі відбувся позачерговий з'їзд Комуністичної партії Чехословаччини, скликаний в зв'язку з ухвалою чехословацьким парламентом «Закону про охорону республіки».

3 вересня — В Ужгороді пройшла передвиборна конференція крайової Комуністичної організації Закарпаття.

16 вересня — В Закарпатті відбулися вибори в сільські представництва.

27 жовтня — Розстріл жандармерією селян с. Дулова.

15 жовтня — 27 грудня — Страйк робітників мебльової фабрики Блюма в Мукачеві з вимогою підвищення заробітної плати. Страйк закінчився укладенням колективної угоди між робітниками та підприємцями. Страйкарі домагалися підвищення заробітної плати молодим робітникам.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- Абауйська жупа 177
Австрія — 95, 243, 277, 432
Австро-Угорська імперія — див.
Австро-Угорщина
Австро-Угорська монархія — див.
Австро-Угорщина
Австро-Угорщина — 6, 203, 244,
302, 374, 492, 493, 509
Адріатичне море — 506
Азія — 29
Албанія — 374
Алшодомоня — див. Доманинці
Алшоремете — див. Нижні Ре-
мети
Америка — 10, 51, 95, 279, 311,
382, 502, 503, 509
Амстердам, м. (Голландія) — 361
Англія — 24, 38, 95, 277, 278
Анталовці, с. Середнянського окр.
— 228, 231, 407
Арданове, с. Мукачівського окр. —
339—341, 343, 346, 348, 383, 514
Африка — 354, 424, 460
Балкани — 279
Банат, сільськогосподарський ра-
йон в Угорщині — 225
Батьове, с. Косинського окр. —
216, 323, 379
Бедевля (Бедегаза), с. Тарац-
кезького окр. — 68
Белград, Югославія — 491
Беня — див. Добросілля
Беребюккеш — див. Буковинка
Берегдеда — див. Дідове
Береги, с. Берегівського окр. —
224, 477
Берегівський окр. — 256, 320
Берегове (Берегсас), м., центр
Березької жупи і окруж-
ний центр Тисагатського окр. —
10, 40, 44, 46, 66, 84, 86, 103,
107, 108, 110, 115, 118, 120,
121, 131, 157, 159, 171, 177, 180,
182, 185, 187, 192, 211, 213, 215,
216, 218, 224, 228, 231, 232,
236, 239, 242, 251, 259, 272,
280, 283, 290, 306, 307, 320,
332, 344, 348, 375, 379, 388,
403, 408, 416, 430, 432, 447,
463, 477, 491, 493, 499, 500, 505
Берегпапфалва — див. Ділок
Берегракош — див. Ракошин
Берегсас — див. Берегове
Берегфогараш — див. Зубівка
Березнянський окр. — див. Ве-
ликоберезнянський окр.
Березька жупа — 40, 86, 103,
110, 111, 114, 115, 117, 118,
120—123, 131, 137, 139, 141,
142, 146, 156, 159, 162, 170, 171,
175—179, 181, 184, 185, 190—
192, 198, 211, 213, 222, 283, 375

- Березький окр. (Мукачівський окр.), центр Мукачеве — 154, 155, 167
- Берлін, м. (Німеччина) — 321
- Берченіфалва — див. Дубриничі
- Бессарабія — 304
- Бистриця (Ряпидь), с. Мукачівського окр. — 343
- Бичків, с. — див. Великий Бичків
- Біла Церква, с. Великобичківського окр. — 409
- Білін, с. Тисадолинянського окр. — 143
- Білки, с. Фелвідекського окр. — 41, 219, 272
- Блажієве, с. Берегівського окр. — 224, 477
- Бовтрадь, с. Косинського окр. — 323
- Богдан (Тисабогдань), селище Тисадолинянського окр. — 143
- Бодолів, с. Берегівського окр. — 224
- Боржава, с. Берегівського окр. — 224
- Боржавська долина — 389, 418
- Боронява, с. Хустського окр. — 376
- Боснія — 374
- Босфор, протока — 276
- Братіслава, м. (Словаччина) — 118, 336, 386—388, 450, 457
- Брестів, с. Мукачівського окр. — 209, 343
- Брід, с. Фелвідекського окр. — 43
- Брікс, м. (Чехословаччина) — 296
- Брно, м. (Моравія) — 296, 351, 425
- Будапешт, м. (Угорщина) — 8, 40, 53, 70, 74, 89, 96, 97, 114, 124, 130, 134, 135, 137, 139, 145, 161, 177, 178, 180, 186, 190, 192, 196, 198, 218, 260, 319, 491, 493, 494, 495, 497, 498, 500
- Буковець, с. Волівського окр. — 286
- Буковинка (Берегбюккеш), с. Мукачівського окр. — 182
- Буча, с. Берегівського окр. — 223
- Буштина, с. Тячівського окр. — 418, 514
- Вари, с. Берегівського окр. — 208, 213, 224, 477
- Варпаланка — див. Паланок
- Варшава, м. (Польща) — 260
- Вегмартонка — див. Крайня Мартинка
- Велика Бігань, с. Берегівського окр. — 220
- Велика Гараздівка (Надъгут), с. Тисагатського окр. (окружний центр Берегове) — 146, 224
- Велика Добронь (Надьдобронь), с. Косинського окр. — 123, 391, 407, 477
- Велика Копаня (Фелшевеерешмарт), с. Притисянського окр. — 65, 66, 87
- Великий Березний (Надьберезна), с., окружний центр — 166, 242, 272, 378, 498
- Великий Бичків, с. Рахівського окр. — 266, 271, 306, 311, 318, 319, 380, 385, 389, 409, 455, 460, 461, 477, 508
- Великий Раковець (Надьракоц), с. Притисянського окр. — 66, 86, 477
- Великі Геївці (Надьгеєвц), с. Ужгородського окр. — 76, 477
- Великі Капушани (Капушани), с. (Чехословаччина) — 175, 228, 231, 381
- Великі Ком'яти (Мадярком'ят), селище Притисянського окр. — 63, 477
- Великі Лазі (Надьлаз), с. Середнянського окр. — 76
- Великі Лучки (Надьлучка), селище Мукачівського окр. — 141, 230, 272, 407, 512
- Великоберезнянський окр. (Березнянський окр.) — 139, 162, 514
- Великоберезнянський район — 154

- Великобичківський окр. — 318
 Велятин, с. Затисянського окр. — 65, 66, 158, 511
 Верезезове, хутір Волівського окр. — 443
 Веречанський окр. — див. Нижньоверечанський окр.
 Веречанський район — 154
 Верке, канал в м. Берегові — 416, 417
 Верхні Верецьки, с. Нижньоверечанського окр. — 439
 Верхні Ремети (Фелшеремете), с. Тисагатського окр. — 154, 155, 162, 224
 Верхній Студений, с. Волівського окр. — 286
 Верхня Апша, с. Великобичківського окр. — 409
 Верховина (Фелвідек), гірська частина Закарпаття — 118, 439, 442, 443, 450, 464
 Веряця, с. Затисянського окр. — 61, 511
 Вилок, с. Севлюського окр. — 307
 Вишня Колочава — див. Колочава
 Вишовський окр. — 161
 Вишовський район — 154
 Вишоороси, с. (Румунія) — 154, 161
 Відень, м. (Австрія) — 238, 271, 319, 321, 501, 503
 Вільховиця, с. Росвигівського окр. — 343
 Вірменія — 29
 Волга, р. — 97
 Волове, с., окружний центр — 224, 226—228, 286, 443
 Воловець, с. Нижньоверечанського окр. — 227, 228
 Волівський окр. — 139, 161, 281, 286
 Волівський район — 154
 Волосянка, (Гаяшд), с. Великоберезнянського окр.
 Вучкове, с. Волівського окр. — 286
 Гавашмезе, с. (Румунія) — 154, 161
 Галичина — 8, 69, 77, 144, 188, 272
 Гараздівка — див. Велика Гараздівка
 Гарманець, с. (Чехословаччина) — 450
 Гат Гедь — див. Горбата гора
 Гатмег — див. Загаття
 Гать, с. Берегівського окр. — 224, 379, 391, 477
 Герцеговина — 374
 Геча, с. Берегівського окр. — 224
 Голятин, с. Волівського окр. — 286
 Горбата гора (Гат Гедь) — 346
 Горлиця, с. (Польща) — 48
 Горонда, Мукачівського окр. — 407, 477, 492
 Грабарів, с. Берегівського окр. — 224, 477
 Грушеве, с. Великобичківського окр. — 221, 384, 409, 418, 419, 449, 477, 514
 Давідфалва — див. Завидове
 Данилове, с. Хустського окр. — 272
 Дебрецен, м. (Угорщина) — 221
 Демечер, селище (Угорщина) — 194
 Дертянлигет — див. Кобилецька Поляна
 Дібровка, с. Середнянського окр. — 327
 Дідове (Берегдеда), с. Тисагатського окр. — 118, 224
 Ділок (Берегпапфалва), с. Фелвідекського окр. — 43
 Добердо, плоскогір'я (Італія) — 48
 Добросілля (Беня), с. Берегівського окр. — 223, 320
 Довге, с., окружний центр — 81, 82, 225, 231, 242, 259, 311, 321, 351, 352, 354, 355, 377, 388, 389, 391, 408, 409, 418, 457, 474, 513, 514
 Довге Поле (Унггоссумезе), с. Ужгородського окр. — 76
 Довжанський окр. — 82, 139, 161, 351
 Довжанський район — 154
 Доманинці (Алшодомоня), с. Ужгородського окр. — 76, 239

- Дон, р. — 31
 Донецький басейн — 32
 Дорогобратове (Драгобартфалва), с. Мукачівського окр. — 176
 Дравці (Унгдароц), с. Ужгородського окр. — 76, 512
 Драгобартфалва — див. Дорогобратове
 Дрисіна, с. Мукачівського окр. — 407, 477
 Другетгаза — див. Зарічеве
 Дубове, с. Тарацкезького окр. — 68, 69, 410
 Дубриничі (Берченіфалва), с. Перечинського окр. — 63, 90, 301
 Дулове, с. Тячівського окр. — 478, 480
 Дусина, с. Свалявського окр. — 354
 Ельзас-Лотарінгія — 48
 Ершекуйвар, м. (Чехословаччина) — 193
 Європа — 23, 276, 277, 370, 374, 395, 410
 Жденеве, с. Нижньоверечанського окр. — 440, 441
 Жукове, с. Росвігівського окр. — 375, 407
 Забродь, с. Великоберезнянського окр. — 259
 Завидове (Давідфалва), с. Мукачівського окр. — 45, 343
 Загаття (Гатмер), с. Фелвідекського окр. — 44, 62, 511
 Задне, с. Довжанського окр. — 379
 Закарпатська Україна — 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 47, 91, 101, 161, 188, 196, 201, 204, 205, 207, 227, 228, 231, 233, 237, 238, 240—253, 245—248, 251—261, 263, 266, 270—274, 280—282, 284, 285, 287—289, 291, 293—298, 300, 303, 304, 305, 308, 310—312, 316, 318, 319, 321, 322, 324—328, 330, 333, 336—339, 341, 343, 346, 349, 352, 354, 364—368, 372—376, 381, 382, 385, 386, 388—391, 398—403, 405, 406, 409—414, 419, 421—424, 430, 431, 433, 438, 439, 441, 443, 447, 449—451, 456—458, 460—464, 466, 468, 469, 472—478, 480—482, 484, 491, 510, 513, 514, 516
 Закарпаття — див. Закарпатська Україна
 Залужжя, с. Мукачівського окр. — 340
 Зарічеве (Другетгаза), с. Перечинського окр. — 63, 64
 Західно-Українська буржуазна республіка — 496, 503, 509
 Збини, с. Нижньоверечанського окр. — 441
 Земплінська жупа — 177, 198
 Земплінський округ — 154, 167
 Зміївка, с. Берегівського окр. — 223, 477
 Знячеве, с. Росвігівського окр. — 230, 327, 328, 492
 Зубівка (Берефогараш), с. Мукачівського окр. — 77, 274
 Іванівка (Маккошяноші), с. Тисагатського окр. (окружний центр Берегове) — 154, 155, 162, 223, 391, 477
 Іванівці, с. Росвігівського окр. — 407
 Іза, с. Хустського окр. — 68, 325
 Ізқи, с. Волівського окр. — 286
 Ільниця, с. Фелвідекського окр. — 41—43
 Імстичеве, с. Фелвідекського окр. — 218, 220
 Індія — 424
 Іршава, с., окружний центр Фелвідекського окр. — 42, 348
 Іршавський округ — 492
 Іспанія — 279
 Італія — 95, 277, 504
 Капушани, див. Великі Капушани
 Капушанський окр. — 231
 Карпати, гори — 3, 7, 77, 105, 281, 499
 Касомезе — див. Косівська Поляна
 Катеринославська губ. — 32
 Кваси (Тисаборкут), с. Тисадолянського окр. (окружний центр Рахів) — 143

- Квасове, с. Тисагатського окр. — 154, 155, 162, 223
- Кекенеш — див. Тернове
- Келечин, с. Волівського окр. — 286
- Кенезпатак — див. Чорний Потік
- Київ, м. — 32, 34, 499
- Кичерний — с. Нижньоверечанського окр. — 345
- Кіральгаза — див. Королеве
- Кішабранка — див. Смологовиця
- Кішдобронь — див. Мала Добронь
- Кішракоц — див. Малий Раковець
- Кішретфалва — див. Новоселиця, Мукачівського окр.
- Кладно, м. (Чехословаччина) — 13, 255, 257, 296, 299, 305, 425, 429, 502
- Ключарка, с. Мукачівського окр. — 407
- Кобилецька Поляна (Дертянлигет), с. Тисадолиннянського окр., окружний центр Рахів) — 143, 319, 389, 409
- Колочава (Вишня Колочава, Нижня Колочава), с. Волівського окр. — 82, 224, 225, 286
- Комстава, м. (Чехословаччина) — 296
- Копенгаген, м. (Данія) — 34
- Корлатгелмець — див. Холмець
- Королеве (Кіральгаза), селище Затисянського окр. — 10, 61, 66, 87, 108, 322, 377, 511
- Королівський окр. — 139, 162
- Королівський район — 154
- Косини (Мезекасонь), селище, окружний центр — 158, 216, 217, 231, 239, 391
- Косинський окр. — 112, 123, 390
- Косівська Поляна (Касомезе), с. Тисадолиннянського окр. — 143
- Кострина, с. Великоберезнянського окр. — 514
- Кошіце, м. (Чехословаччина) — 47, 49, 50, 53, 55, 56, 66, 200, 218, 253, 258, 270, 271, 379, 381, 384, 450, 505
- Крайня Мартинка (Вегмартонка), с. Фелвідекського окр. — 44
- Крива (Тисакірва), с. Затисянського окр. — 87, 88
- Криворізький басейн — 32
- Крим, півострів — 276
- Кромпах, с. (Чехословаччина) — 449, 450, 453, 507
- Кушниця, с. Довжанського окр. — 384
- Лавки, с. Росвигівського окр. — 407
- Лавочне, с. (Галичина) — 271
- Лалове, с. Мукачівського окр. — 229, 495
- Латірка, с. Нижньоверечанського окр. — 439, 440
- Латориця, р. — 230
- Латоричанський окр. (окружний центр Росвигове) — 46, 123, 139, 149, 162
- Латоричанський район — 154
- Легоц — див. Лемківці
- Лемківці (Легоц) Середнянського окр. — 75, 495
- Лецовиця, с. Мукачівського окр. — 209, 343, 492
- Липча, с. Довжанського окр. — 376
- Ліберець, м. (Чехословаччина) — 321
- Ліскове, с. Мукачівського окр. — 407
- Лісковець, с. Волівського окр. — 286
- Лозянський, с. Волівського окр. — 286
- Лондон, м. (Англія) — 238
- Лошонц, м. (Чехословаччина) — 193
- Лужанка, с. Берегівського окр. — 223
- Лукове, с. Іршавського окр. — 377
- Любохня, с. (Чехословаччина) — 304, 305, 316, 504, 513
- Львів, м. — 69, 271
- Мадяркомят — див. Великі Ком'яти
- Майдан, с. Волівського окр. — 286
- Маккошяноші — див. Іванівка

- Мала Бігань, с. Березівського окр. — 224, 477
- Мала Гараздівка, с. Березівського окр. — 224
- Мала Добронь (Кішдобронь), с. Косинського окр. — 123, 477
- Малий Бичків, с. (Румунія) — 319
- Малий Раковець (Кішракоц), с. Притисянського окр. — 66, 86, 477
- Марамороська жупа — 59, 67—70, 103, 139, 161, 198, 215, 281, 325, 375—377, 379, 442, 443
- Марамороський округ (центр Хуст) — 154, 155, 167
- Марамороща — див. Марамороська жупа
- Мараморощ-Сігет, м. (Румунія) — 59, 161, 215
- Меденці — див. Мідяниця
- Мезегедеш, селище (Угорщина) — 45
- Мезекасонь — див. Косини
- Мезехомок — див. Хомок
- Мирча, с. Великобрезнянського окр. — 90
- Мідяниця, с. Іршавського окр. — 348, 514
- Мішкольц, м. (Угорщина) — 56, 199, 200
- Моравія — 291, 294, 351
- Моравська Острава, м. (Моравія) — 296, 429
- Москва, м. — 67, 74, 95, 96, 141, 305, 321, 330, 336, 339, 433, 454, 491, 505, 506, 512—514
- Мост, м. (Чехословаччина) — 301, 303
- Мочола, с. Березівського окр. — 224
- Мужієве, с. Березівського окр. — 223
- Мукачеве (Мункач), м., окружний центр — 10, 73, 76, 102, 103, 120, 121, 123, 140, 147, 149, 154—156, 162, 176, 183, 191, 192, 194, 196, 209, 217, 221, 227, 228, 230, 231, 237, 239, 242, 252, 253, 255—257, 259, 264—266, 270, 271, 289, 297—299, 301, 306, 307, 321, 339, 340, 343, 346—348, 378, 379, 384—386, 407, 408, 414, 416, 417, 430, 433, 444, 477, 499, 500, 504, 511, 512, 514, 515
- Мукачівська жупа — 217, 265, 266
- Мукачівський окр. — 46, 123, 139, 162, 256, 492
- Мукачівський район — 154
- Мункач — див. Мукачеве
- Мункачвараля — див. Підгород
- Надьберезна — див. Великий Березний
- Надьбечкерек, м. (Югославія) — 43
- Надьгеєвц — див. Великі Геївці
- Надьгут — див. Велика Гараздівка
- Надьдобронь — див. Велика Добронь
- Надьлаз — див. Великі Лазі
- Надьлучка — див. Великі Лучки
- Надракоц — див. Великий Раковець
- Надсьеллеш — див. Севлюш
- Надьтарна, с. (Румунія) — 66
- Народна Республіка — див. Угорська радянська республіка
- Невицьке — 514
- Негрове, с. Мукачівського окр. — 343
- Нижні Верецьки, с., окружний центр — 271, 273, 440
- Нижні Ремети (Алшоремете), с. Тисагатського окр. — 154, 155, 162, 224
- Нижній Синевир (Синевир), с. Волівського окр. — 227, 281, 283, 286, 495
- Нижній Студений, с. Волівського окр. — 286
- Нижня Апша, с. Великобичківського окр. — 409
- Нижня Візниця, с. Росвігівського окр. — 265, 326, 384
- Нижня Колочава — див. Колочава
- Нижньоверечанський окр. (Веречанський окр.) — 46, 123, 139, 162, 265
- Німецьке Правно, с. (Чехословаччина) — 450

- Німеччина — 24, 25, 95, 197, 277, 432, 507
- Нове Давидкове, с. Мукачівського окр. — 407
- Нове Місто над Влтавою, м. (Чехословачина) — 449
- Нове Село, с. Берегівського окр. — 224, 306, 477
- Новоселиця (Кішретфалва), с. Мукачівського окр. — 79, 80
- Новоселиця, с. Волівського окр. — 286
- Новоселиця, с. Перечинського окр. — 384
- Новоселиця, с. Севлюського окр. — 321, 322
- Нью-Йорк, м. (США) — 458
- Олагчертес — див. Підгірне
- Омськ, м. — 441
- Оюківці (Фелшедомоня), с. Ужгородського окр. — 76
- Орава, с. (Чехословачина) — 450
- Оросієв, с. Берегівського окр. — 224
- Ороске, с. (Румунія) — 154, 161
- Осій (Сайкофалва), с. Фелвідекського окр. — 42, 43, 492
- Ослава, с. (Чехословачина) — 351
- Павшин (Пошагаза), с. Мукачівського окр. — 121, 407
- Паланка — див. Паланок
- Паланок (Паланка, Варпаланка), с. Мукачівського окр. — 121, 255, 256, 407, 408, 477
- Палошремете, с. (Румунія) — 68
- Париж, м. (Франція) — 95, 238
- Пасіка, с. Свалявського окр. — 231
- Патакош — 495
- Пацканове, с. Росвігівського окр. — 407
- Перехресний, с. Нижньоверечанського окр. — 345
- Перечин, с., окружний центр — 231, 242, 259, 297, 300, 301, 303, 306, 311, 319, 321, 384, 407, 494
- Перечинський окр. — 64, 139, 162, 494
- Перечинський район — 154
- Персія — 29, 490
- Петербург — див. Петроград
- Петрова-Бистра, хутір (Румунія) — 154, 161
- Петрова-Красна, хутір (Румунія) — 154, 161
- Петроград (Петербург) м. — 21, 22, 26, 34, 35, 37, 40, 511
- Пилипець, с. Волівського окр. — 286, 443
- Північне море — 278, 304
- Підгірне (Олагчертес), с. Фелвідекського окр. — 43
- Підгород (Мункачварала), Мукачівського окр. — 121, 256, 477
- Підгоряни, с. Росвігівського окр. — 407, 477
- Підкарпатська Русь — див. Закарпатська Україна
- Підкарпаття — див. Закарпатська Україна
- Підмонастир, с. Росвігівського окр. — 407, 477
- Пілзен, м. (Чехія) — 296
- Пістрагаза — див. Пістрялове
- Пістрялове (Пістрагаза), с. Мукачівського окр. — 7, 72
- Піщани, курортне місце (Чехословачина) — 388
- Подобовець, с. Волівського окр. — 286
- Поляна, с. Свалявського окр. — 384, 424
- Польща — 48, 227, 270, 273, 276, 278, 304, 370, 451, 454, 497
- Порошкове, с. Перечинського окр. — 64, 300, 494
- Пошагаза — див. Павшин
- Прага — 13, 217, 233, 238, 247, 260, 279, 282, 291, 293, 294, 295, 296, 298, 305, 306, 317, 318, 321, 327, 330, 331, 336, 347, 348, 349, 360, 361, 367, 371, 372, 385, 412, 419, 421, 425, 430, 432, 453, 472, 478, 501, 505, 507, 513—515
- Присліп, с. Волівського окр. — 286
- Радванка (Радванц), с. Ужгородського окр. — 52, 118, 239, 477
- Радванц — див. Радванка
- Радянська Угорщина — див. Радянська Республіка
- Радянська Республіка — див. Радянська Росія

- Радянська Республіка — див. Угорська радянська республіка
- Радянська республіка Угорщини — див. Угорська радянська республіка
- Радянська Російська республіка — див. Радянська Росія
- Радянська Росія — 10, 28, 69, 97, 98, 102, 141, 144, 236, 237, 249, 259, 267, 275—279, 304, 312, 315, 318, 353, 358—361, 363, 369—371, 373, 406, 411, 437, 461, 462, 468, 484, 513
- Радянська Україна — 3, 4, 7, 32, 34, 67—70, 72, 77, 188, 205, 259, 496, 497
- Радянський Союз — 4, 431
- Радянські республіки Росії — 30
- Райхінберг, м. (Чехія) — 296
- Раковець — див. Великий Раковець і Малий Раковець
- Ракошин (Берегракош), с. Латоричанського окр. (окружний центр Росвигове) — 149, 223, 407
- Рафайлове, с. Косинського окр. — 323, 324
- Рахів, с., окружний центр Тисадолинянського окр. — 143, 145, 384, 455, 460, 462, 495
- Ремете-Вашдьяр, с. (Чехословаччина) — 231
- Репінне, с. Волівського окр. — 286
- Рівне (Серне), с. Косинського окр. — 375
- Ріка, р. — 227
- Річка, с. Волівського окр. — 286
- Розтока, с. Волівського окр. — 442
- Рокити, с. Волівського окр. — 286
- Рокосів, селище Притисянського окр. — 65, 66, 86
- Романово, с. (Чехословаччина) — 449
- Ромочевця, с. Мукачівського окр. — 80
- Росвигове, с., окружний центр — 230, 407, 477
- Російська Радянська Республіка — див. Радянська Росія
- Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка, — 30, 31, 438
- Російська Федеративна Республіка — див. Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
- Росішка, с. Тисадолинянського окр. — 143
- Росія — 6, 21, 27, 28, 30, 32—38, 50, 51, 53, 58, 69, 70, 95, 97, 105, 116, 130, 142, 161, 205, 232, 238, 245, 275—278, 304, 305, 358—361, 363, 364, 370, 371, 395, 400, 432, 436, 437, 450, 453, 461, 481, 491, 495, 503, 508, 509, 512
- Росош, с. Свалявського окр. — 513
- Ружомберк, м. (Чехословаччина) — 337, 338
- Румунія — 95, 222, 227, 267, 276, 304, 370, 501
- Руська Крайна — 7, 8, 81, 82, 144, 147, 148, 155, 161, 166, 167, 189, 194—196, 495, 497, 498
- Руська Мокра, с. Тересвянського окр. — 376, 384
- Руське, с. Росвигівського окр. — 222
- Ряпидь — див. Бистриця
- Саболчська жупа — 177, 178, 194, 215
- Сайкофалва — див. Осій
- Салдобош — див. Стеблівка
- Саплонца, селище (Румунія) — 68
- Саратов, м. — 59
- Сатмарнеметі, м. (Румунія) — 56
- Свалява, с., окружний центр — 228, 231, 234, 239, 242, 257, 259, 265, 266, 271, 272, 300, 301, 302, 303, 307, 311, 321, 384, 408, 418, 423, 424, 477, 491
- Свалявська околиця — 353
- Свалявський окр. — 46, 123, 139, 162, 492, 503, 514
- Свалявський район — 154
- Севлюський округ — 139, 162, 391
- Севлюський район — 154

- Севлюш (Надсєллєш), сєлицє, оєружний цєнєр Притисяньського оєр. — 56, 66, 83—87, 104, 106, 119, 158, 195, 208, 252, 306, 307, 322, 378, 380, 383, 409, 477
- Сєллєшдєлє — див. Юлєвцї
- Сєн-Жєрмєн — 12
- Сєрбїя — 95
- Сєрєдзємнє мєрє — 278
- Сєрєднє, с., оєружний цєнєр — 70, 75, 154, 155, 231, 328, 375
- Сєрєднє Аєпшє, с. Вєлєкєбїчкївсьєго оєр. — 409
- Сєрєднє Єврєпє — 275, 277, 278, 279
- Сєрєднєняньський оєр. — 139, 162
- Сєрнє — див. Рївнє
- Сїбїр — 97, 197, 353, 441
- Сїнєвїр — див. Нїжній Сїнєвїр
- Сїнєвїрськє Пєлєнє (Фєлшєсїнєвїр), с. Вєлївсьєго оєр. — 7, 77, 286, 375
- Сїгєтський оєр. (оєружний цєнєр Мєрєморєш-Сїгєт) — 139, 162
- Сїгєтський рєйєн — 154
- Сїльцє — 515
- Скєндїнєвїя — 279
- Слєвєччїнє — 13, 193, 194, 258, 270, 285, 291, 293, 294, 296, 316, 317, 336, 337, 339, 399, 410, 449, 450, 451, 457, 466, 475, 503, 505
- Смєлєгєвїцє (Кїшєбрєнкє), с. Фєлвїдєксьєго оєр. — 44
- Сєбрєнєцький оєрує — 162
- Сєбрєнєцький рєйєн — 154
- Сєвєтєвє Рєсїя — див. Рєдєняньскє Рєсїя
- Сєймї, с. Вєлївсьєго оєр. — 286
- Сєлєнєк, м. (Уєорщїнє) — 200, 228
- Сєлєтвїнє, с. Вєлєкєбїчкївсьєго оєр. — 298, 306, 319, 331, 336, 357, 377, 380, 385, 388, 409, 410, 430, 452, 461, 477
- Стєнїслєв, м. — 495, 496
- Стєнєвє, с. Мєкєчївсьєго оєр. — 274
- Стєрє Рєстєкє, с. Вєлївсьєго оєр. — 286
- Стєрє Дєвїдєкєвє, с. Рєсвїгївсьєго оєр. — 407
- Стєблївкє (Сєлєдєбєш), с. Хєстсьєго оєр. — 68
- Стєкєгєлєм, м. (Швєцїя) — 34, 35
- Стєрєбїчєвє, Мєкєчївсьєго оєр. — 407, 477
- Стєрїй, м. (Гєлїчїнє) — 271
- Сусєкє, с. Свєлєвсьєго оєр. — 492
- Сухє Брєнькє, с. Дєвжєнсьєго оєр. — 225, 226
- СШє — див. Аєрїкє
- Тєлєбрєфєлє — див. Тєрєблє
- Тєрєсївкє, с. Тєрєсвєняньського оєр. — 376, 475
- Тєтрї, гєрї — 388
- Тєрєблє, р. — 227, 478
- Тєрєблє (Тєлєбрєфєлє), с. Тєчївсьєго оєр. — 68, 69
- Тєрєсвє, с. оєружний цєнєр — 269, 321, 495
- Тєрєсвєняньскє дєлїнє — 68, 69
- Тєрєсвєняньський оєр. — 139, 161, 269
- Тєрєсвєняньський рєйєн — 154
- Тєрнєвє (Кєкєнєш), сєлицє, Тєрєцкєзьєго оєр. — 68, 410
- Тєшїнщїнє, обл. (Чєхєслєвєччїнє) — 451
- Тїсє, р. — 228, 420
- Тїсєбєгдєнє — див. Бєгдєн
- Тїсєбєрєкєт — див. Квєсї
- Тїсєдєлїнєняньський оєр. (оєружний цєнєр Рєхїв) — 139, 162
- Тїсєдєлїнєняньський рєйєн — 154
- Тїсєгєтський оєр. (оєружний цєнєр Бєрєгєвє) — 112, 118, 162
- Тїсєгєтський рєйєн — 154, 155
- Тїсєкїрвє — див. Крївє
- Тїсєчємє — див. Чємє, 269, 321, 391, 495
- Тєрєнє, с. Вєлївсьєго оєр. — 286
- Трєбїшєв, сєлицє (Чєхєслєвєччїнє) — 201
- Трєслєнєк, с. Сєвлєюсьєго оєр. — 477
- Тєрєкєстєн — 97
- Тєрєцїя — 374
- Тєр'є, р. — 64

- Тур'я Бистра, с. Перечинського окр. — 228, 231, 252, 300, 301, 378, 494, 512, 513
- Тюшка, с. Волівського окр. — 286
- Тячів, селище, окружний центр — 377
- Тячівський окр. — 139, 161
- Тячівський район — 154
- Угорська буржуазна республіка — 69, 509
- Угорська Народна Республіка — див. Угорська радянська республіка
- Угорська радянська республіка — 9, 11, 96—101, 103, 105, 106, 108, 109, 112, 113, 115, 116, 121, 122, 124, 129, 130, 133, 135, 139, 142—145, 150—155, 161—166, 178, 183, 186, 187, 191—194, 197, 198, 204, 211, 214, 215, 229, 267—270, 500, 507, 513
- Угорська республіка — див. Угорська радянська республіка
- Угорська республіка Рад — див. Угорська радянська республіка
- Угорщина — 6, 8, 9, 10, 11, 13, 36, 51, 53, 58, 60, 56, 71—73, 75, 82, 88, 93—100, 109, 118, 121, 128, 130, 137, 138, 141, 150, 166, 168, 193, 195, 196, 198, 201, 202, 204, 207, 221, 228, 232, 236, 241, 243, 267—269, 276, 267, 284, 304, 325, 365, 440, 441, 450, 461, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 500, 503, 505, 506, 507, 508, 511, 513
- Угочанська жупа — 61, 63, 65, 86, 87, 103, 104, 106, 108, 119, 128, 139, 154, 158, 159, 162, 168, 174, 198, 498
- Ужанська жупа — 52, 61, 69, 71, 72, 93, 106, 139, 142, 162, 165, 167, 180, 198, 209, 493, 498, 500
- Ужанський округ (центр Середне) — 154, 155, 167
- Ужгород (Унгвар), м. — 12, 52, 72, 76, 90, 118, 154, 162, 193, 201, 204, 210, 218, 228, 231, 235, 239, 242, 250, 252, 253, 259, 266, 269, 272, 280, 282, 290, 294, 297, 299, 300, 303, 304, 306, 316, 321, 328, 331, 339, 341, 355, 363, 375, 377, 380, 381, 383, 385, 386, 389, 389, 399, 403, 406, 407, 410, 414, 415, 416, 422, 423, 431, 455, 456, 468, 471, 472, 473, 475, 477, 491, 494, 495, 499, 501, 502, 505, 507, 513, 514, 515, 516
- Ужгородська жупа — 90, 376, 378, 398
- Ужгородський окр. — 139, 162, 235, 400, 468, 513
- Ужгородський район — 154
- Україна — 4, 8, 30—34, 67—69, 82, 481, 495, 512
- Українська Народна Республіка — див. Радянська Україна
- Українська республіка — див. Радянська Україна
- Українська робітничо-селянська республіка — див. Радянська Україна
- Українська Радянська Соціалістична Республіка — див. Радянська Україна
- Унгвар — див. Ужгород
- Унггосумезе — див. Довге Поле
- Унгдароц — див. Дравці
- Урал — 97, 98
- Фанчикове, с. Притисянського окр. — 159, 160
- Фелвідек — див. Верховина
- Фелвідекський окр. (окружний центр Іршава) — 112, 139, 162
- Фелвідекський район — 154
- Фелшедомоня — див. Оноківці
- Фелшеремете — див. Верхні Ремети
- Фелшесиневир — див. Синевирська Поляна
- Фінляндія — 29, 195, 490
- Фіуме (Река), порт (Югославія) — 53
- Франція — 24, 48, 95, 277, 278, 370, 432, 504
- Фрідешеве, с. Росвігівського окр. — 265, 407
- Фюзешабонь, м. (Угорщина) — 196
- Харків, м. — 32

- Харківська губ. — 32
- Холмець (Корлатгелмець) с. Середнянського окр. — 76
- Хомок (Мезехомок), с. Тисагатського окр. — 154, 155, 162, 224
- Хорватія — 57, 95, 493
- Худльове, с. Середнянського окр. — 376
- Хуст, м., окружний центр — 10, 53, 57, 60, 65, 67, 81, 87, 154, 155, 188, 216, 227, 228, 306, 322, 362, 376, 377, 384, 385, 409, 495
- Хустський окр. — 87, 139, 161
- Хустський район — 154
- Хустчабринськ, хутір Хустського окр. — 362
- Циганівці, с. Ужгородського окр. — 76
- Чапівці, с. Росвигівського окр. — 222
- Чепівка, с. Берегівського окр. — 224, 477
- Четове, с. Берегівського окр. — 223
- Чехія — 95, 193, 291, 294, 298, 301, 337, 386, 449
- Чехословацька «демократична» республіка — див. Чехословаччина
- Чехословацька республіка — див. Чехословаччина
- Чехословаччина — 11, 12, 14, 193, 201, 231, 233, 245, 250—255, 266, 275, 280—282, 293, 294, 298, 301, 305, 306, 317—319, 328—330, 332, 335—339, 349—351, 358, 361, 365, 367—374, 385, 389, 390, 398, 399, 401, 410, 412, 414, 418, 424—426, 428, 430, 432, 436, 438, 445—449, 452, 456, 462, 464—467, 472, 475, 485, 492, 497, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 514, 515, 516
- Чома (Тисачома), с. Тисагатського окр. — 154, 155, 162, 224
- Чоп, с. Великокапушанського окр. — 10, 107, 150, 171, 180, 228, 231, 242, 380, 407, 483, 499
- Чорне море — 276
- Чорний Потік (Кенезпатак), с. Фелвідекського окр. — 43
- Шайопетри, с. (Угорщина) — 200
- Шайосентпетер, селище, (Угорщина) — 200
- Шаланки, селище, Притисянського окр. — 63, 64, 85
- Шароський округ — 154, 167
- Шаторальяуйгель, м. (Угорщина) — 196, 218
- Щербовець, с. Нижньоверечанського окр. — 441
- Юлівці (Селлешдюла), с. Затисянського окр. — 148
- Ясиня (Керешмезе), селище Тисадолинянського окр. (окружний центр Рахів) — 68, 143, 459, 460, 477, 497

ПЕРЕЛІК ФОНДІВ, ВИКОРИСТАНИХ В ЗБІРНИКУ

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДАЗО)

- Ф. 4 — Наджупан Ужанської жупи
- Ф. 7 — Піджупан Ужанської жупи
- Ф. 12 — Ужгородське жупанське управління
- Ф. 13 — Мукачівське жупанське управління
- Ф. 14 — Берегівське жупанське управління
- Ф. 22 — Ужгородський промисловий інспекторат
- Ф. 26 — Реферат землеробства Підкарпатської Русі
- Ф. 29 — Президія Цивільного управління Підкарпатської Русі
- Ф. 36 — Ужгородське окружне поземельне управління
- Ф. 43 — Ужгородське окружне управління
- Ф. 59 — Правління Руської Крайни
- Ф. 63 — Цивільне управління Підкарпатської Русі
- Ф. 66 — Командування Червоної національної сторожі
- Ф. 88 — Волівське окружне управління
- Ф. 119 — Хустська державна прокуратура
- Ф. 126 — Ужгородська дирекція державних лісів
- Ф. 172 — Великокапушанський окружний начальник
- Ф. 245 — Піджупан Угочанської жупи
- Ф. 283 — Піджупан Березької жупи
- Ф. 296 — Великосевлюський районний нотаріат
- Ф. 320 — Кевешлігетський районний нотаріат.
- Ф. 358 — Велятинський районний нотаріат
- Ф. 384 — Політичний уповноважений по м. Берегову Угорської радянської республіки
- Ф. 669 — Берегівське окружне управління
- Ф. 672 — Командування національної сторожі Угочанської жупи
- Ф. 673 — Директоріум Угочанської жупи
- Ф. 675 — Адміністративна комісія Березької жупи
- Ф. 709 — Директоріум Березької жупи
- Ф. 714 — Косинське окружне управління

Ф. 721 — Берегівський бурго- Ф. 722 — Уповноважений по по-
містр стачанню директоріуму Березь-
кої жупи

**МУКАЧІВСЬКИЙ ФІЛІАЛ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ
ОБЛАСТІ**

Ф. 1 — Музей ім. Легоцького

Ф. 20 — Мукачівська міська
управа

**ЦЕНТРАЛЬНИЙ ПАРТІЙНИЙ АРХІВ ІНСТИТУТУ МАРКСИЗМУ-
ЛЕНІНІЗМУ**

Ф. 17 — Центральний Комітет
Російської Комуністичної пар-
тії (більшовиків)

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ

- № 1. 7 листопада 1917 р. — Звернення II Всеросійського з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів, написане В. І. Леніним 21
- № 2. 8 листопада 1917 р. — Декрет про мир, написаний В. І. Леніним і прийнятий II Всеросійським з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів 22
- № 3. 8 листопада 1917 р. — Декрет про землю, написаний В. І. Леніним і прийнятий II Всеросійським з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів 25
- № 4. 16 січня 1918 р. — Декларація прав трудящого і експлуатованого народу 28
- № 5. 25 грудня 1917 р. — Маніфест Центрального Виконавчого Комітету Рад робітничих і селянських депутатів України про створення Українського Радянського уряду 30
- № 6. 9 листопада 1917 р. — Повідомлення газ. «Унгварі Кезлень» про Жовтневу революцію в Росії 34
- № 7. 10 листопада 1917 р. — Повідомлення газ. «Унгварі Кезлень» про перемогу революції в Росії 35
- № 8. 11 листопада 1917 р. — Повідомлення газ. «Непсава» про рішення II з'їзду Рад і перемогу Жовтневої соціалістичної революції в Росії 35
- № 9. 16 листопада 1917 р. — Стаття газ. «Унгварі Кезлень» про Жовтневу революцію в Росії і боротьбу більшовиків за мир 37
- № 10. 25 листопада 1917 р. — Повідомлення газ. «Унгварі Кезлень» про розподіл землі між селянами і солдатами в Росії 38

№ 11.	27 листопада 1917 р. — Кореспонденція газ. «Непсава» про демонстрацію будапештських робітників на ознаку солідарності з російською пролетарською революцією	39
№ 12.	11 грудня 1917 р. — Повідомлення газ. «Унгарі Кезлень» про рішення надзвичайного Всеросійського з'їзду Рад селянських депутатів в питаннях миру і землі	40
№ 13.	23 січня 1918 р. — Із донесення уповноваженого міністерства громадського постачання в м. Берегові міністру громадського постачання Угорщини про жахливий стан селян Березької жупи	40
№ 14.	24 січня 1918 р. — Розпорядження начальника генерального штабу австро-угорської армії командуванню Кошіцького військового округу і піджупанам жуп про встановлення нагляду і розслідування фактів розповсюдження революційних листівок	47
№ 15.	24 січня 1918 р. — Листівка до солдатів австро-угорської армії з закликком взяти приклад з російських солдатів і відмовитись захищати інтереси експлуаторів	48
№ 16.	3 березня 1918 р. — Розпорядження командування Кошіцького військового округу піджупану Ужанської жупи про розшук і конфіскацію схованої у населення зброї	49
№ 17.	4 березня 1918 р. — Циркуляр командування Кошіцького військового округу піджупанам, бургомістрам і прикордонним поліцейським управлінням про посилення нагляду за солдатами, які повертаються з російського полону і розповсюджують революційні ідеї серед населення	50
№ 18.	25 березня 1918 р. — Лист угорської групи комуністів у Росії Центральному Комітету Російської Комуністичної партії (більшовиків) про створення групи та про її цілі	51
№ 19.	24 травня 1918 р. — Прохання піджупана Ужанської жупи до командування ужгородського гарнізону про виведення з с. Радванки пройнятих більшовицькими ідеями солдатів, що повернулися з російського полону	52
№ 20.	2 червня 1918 р. — Циркуляр міністерства внутрішніх справ Угорщини про розповсюдження військовополоненими, що повертаються з Росії, революційних ідей	53
№ 21.	12 червня 1918 р. — Об'ява командування Кошіцького військового округу про запровадження військовопольових судів	53

№ 22.	<i>1 липня 1918 р.</i> — З наказу командування Кошіцького військового округу всім піджупанам і бургомістрам про контроль за солдатами, що повертаються з російського полону і розповсюджують революційні ідеї	55
№ 23.	<i>12 липня 1918 р.</i> — Циркуляр Севлюського окружного управління всім нотарям округу про нагляд за особами, які ведуть революційну пропаганду	56
№ 24.	<i>23 липня 1918 р.</i> — Із повідомлення Хустського окружного управління нотаріатам про розпорядження міністра оборони відносно застосування зброї при спробах звільнення населенням втікачів	57
№ 25.	<i>23 липня 1918 р.</i> — Циркуляр командування Кошіцького військового округу жупним управлінням про втечі російських військовополонених	58
№ 26.	<i>23 жовтня 1918 р.</i> — Розпорядження наджупана Марамороської жупи Хустському окружному управлінню про встановлення особистих даних громадян, які потрапили в російський полон і займаються там революційною діяльністю	59
№ 27.	<i>Не раніше 31 жовтня 1918 р.</i> — Листівка угорської соціал-демократичної партії в зв'язку з перемогою буржуазно-демократичної революції в Угорщині	60
№ 28.	<i>2 листопада 1918 р.</i> — Донесення веряцького нотаря піджупану Угочанської жупи про заворушення серед солдатів і селян в сс. Королеве і Веряця	61
№ 29.	<i>5 листопада 1918 р.</i> — Телеграма Перечинського окружного управління піджупану Ужанської жупи про надіслання озброєного загону для попередження заворушень селян і солдатів	61
№ 30.	<i>Не раніше 5 листопада 1918 р.</i> — З донесення начальника Загатянської лісової управи ужгородській дирекції державних лісів про селянське заворушення в с. Загатті	62
№ 31.	<i>6 листопада 1918 р.</i> — Телеграма дирекції тур'я-реметського кінного заводу ужгородській Національній Раді про надіслання озброєного загону	62
№ 32.	<i>7 листопада 1918 р.</i> — Телеграма нотаря с. Дубриничі про надіслання озброєного загону для захисту від населення	63
№ 33.	<i>8 листопада 1918 р.</i> — Прохання управляючого графським маєтком в с. Шаланки піджупану Угочанської жупи захистити графський маєток від селян	63
№ 34.	<i>10 листопада 1918 р.</i> — Кореспонденція газ. «Герек-Католикуш Семле» про заворушення селян в Перечинському окрузі	64

- № 35. *12 листопада 1918 р.* — Повідомлення Королівського окружного управління піджупану Угочанської жупи про напад селян на представників місцевої влади в сс. Велятин, Рокосів і Велика Копаня 65
- № 36. *16 листопада 1918 р.* — Листівка-звернення до трудящих Угорщини з вимогою встановлення соціалістичної республіки 66
- № 37. *16 листопада 1918 р.* — Розпорядження Хустського окружного управління нотарям округу оголосити обіцянку урядового комісара Мараморської жупи про наділення землею солдатів, які не будуть вимагати возз'єднання з Радянською Україною 67
- № 38. *17 листопада 1918 р.* — Кореспонденція газ. «Герек-Католикуш Семле» про виступи солдатів, що повернулися з фронту, й селян Мараморської жупи за возз'єднання з Радянською Україною 68
- № 39. *24 листопада 1918 р.* — Кореспонденція газ. «Герек-Католикуш Семле» про рух населення Мараморської жупи за возз'єднання з Радянською Росією 69
- № 40. *28 листопада 1918 р.* — Повідомлення Середнянського окружного управління наджупану Ужанської жупи про прагнення жителів сіл Худлівського нотаріату до возз'єднання з Радянською Україною 69
- № 41. *11 грудня 1918 р.* — Циркуляр державної комісії по пропаганді в м. Будапешті начальникам окружних управлінь про ведення пропаганди серед місцевого українського населення проти його прагнення до возз'єднання з Радянською Україною 70
- № 42. *15 грудня 1918 р.* — Кореспонденція газ. «Герек-Католикуш Семле» про розповсюдження солдатами, які повертаються з Росії, більшовицьких ідей серед населення Мараморської жупи 70
- № 43. *21 грудня 1918 р.* — Телеграма наджупана Ужанської жупи міністру внутрішніх справ Угорщини про створення на території жупи військово-польових судів 71
- № 44. *27 грудня 1918 р.* — Заява селян с. Пістрялова про бажання возз'єднатися з Радянською Україною та про їх тяжке становище під гнітом поміщиків і капіталістів 72
- № 45. *29 грудня 1918 р.* — З листа Бели Куна редакції газ. «Правда» про боротьбу трудящих Угорщини проти реакційного буржуазного уряду за встановлення диктатури пролетаріату 73
- № 46. *31 грудня 1918 р.* — Лист начальника Середнянського окружного управління з проханням негайно покарати керівників революційного виступу селян с. Лемківці 75

№ 47. 5 січня 1919 р. — Донесення Ужгородської дирекції державних лісів командуванню окупаційних військ про масове захоплення лісів селянами	76
№ 48. 11 січня 1919 р. — Прохання дирекції Мукачівської тютюнової фабрики до коменданта міста про введення на територію фабрики озброєного загону для перешкодження заворушенню серед робітників	76
№ 49. 11 січня 1919 р. — Заява сільської народної Ради і жителів с. Синевирська Поляна про возз'єднання з Радянською Україною	77
№ 50. 17 січня 1919 р. — Заява селян с. Зубівки про бажання возз'єднатися з Радянською Україною	77
№ 51. 18 січня 1919 р. — Протокол зборів селян с. Новоселиці про їх соціальні вимоги та про возз'єднання Закарпаття з російським та українським народами	79
№ 52. 18 січня 1919 р. — Вимога селян с. Ромочевиця про наділення землею, надання трудящим політичних прав, поліпшення народної освіти та ін.	80
№ 53. 29 січня 1919 р. — З прохання угорських буржуазних чиновників Довжанського округу до губернатора Руської Крайни про надіслання збройних сил з метою перешкоди діям революційно настроєного населення	81
№ 54. 3 лютого 1919 р. — Телеграма губернатора Руської Крайни міністру юстиції Угорщини про негайне розслідування революційних виступів селян с. Колочави	82
№ 55. 26 лютого 1919 р. — Протокол наради про участь Севлюської робітничої Ради в контролі над продовольчим постачанням жупи	83
№ 56. 27 лютого 1919 р. — Звіт командира загону севлюської національної варти про виїзд загону в м. Берегове для перешкодження можливим заворушенням в зв'язку з демонстрацією трудящих	84
№ 57. 1 березня 1919 р. — Звіт командира національної варти Угочанської жупи про участь національної варти в придушенні революційних виступів трудящих	85
№ 58. 5 березня 1919 р. — Акт, складений довіреними особами по виборах до Русинської Урядової Ради в Хустському окрузі, про прийоми фальсифікації виборів	87
№ 59. Не раніше 16 — не пізніше 18 березня 1919 р. — Заклик Комуністичної партії Угорщини до трудящих боротися проти буржуазної влади	88
№ 60. 20 березня 1919 р. — Повідомлення головного лісництва в Ужгороді жупану Ужгородської жупи про поширення комуністичних ідей серед населення жупи	90

№ 61.	<i>21 березня 1919 р.</i> — Відозва угорської соціалістичної партії і Революційної Урядової Ради про проголошення в Угорщині Радянської влади	93
№ 62.	<i>22 березня 1919 р.</i> — Привітання В. І. Леніна по радіо урядові Угорської радянської республіки 22 березня 1919 р.	96
№ 63.	<i>22 березня 1919 р.</i> — Привітальна радіотелеграма VIII з'їзду Російської Комуністичної партії урядові Угорської радянської республіки	97
№ 64.	<i>22 березня 1919 р.</i> — Відозва Революційної Урядової Ради Угорської радянської республіки до солдатів, які повернулися з Радянської Росії, з закликом вступити в Червону Армію Угорської радянської республіки	97
№ 65.	<i>23 березня 1919 р.</i> — Радіотелеграма В. І. Леніна Белі Куну 23 березня 1919 р.	99
№ 66.	<i>23 березня 1919 р.</i> — Відозва Революційної Урядової Ради Угорської радянської республіки до пролетарів усіх країн про підтримку Угорської пролетарської революції	99
№ 67.	<i>Не раніше 23 березня 1919 р.</i> — Листівка соціалістичної партії Угорщини з закликом до трудящих Закарпаття підтримувати Радянську владу	101
№ 68.	<i>23 березня 1919 р.</i> — З статті газ. «Мункачі непсава» про перехід влади в м. Мукачеві в руки робітників і солдатів	102
№ 69.	<i>23 березня 1919 р.</i> — Кореспонденція газ. «Пешті Гірлап» про проголошення Радянської влади в Березькій жупі	103
№ 70.	<i>24 березня 1919 р.</i> — Повідомлення військової комендатури м. Севлюша командуванню національної варти Угочанської жупи про перехід угорської національної варти на бік Радянської влади	104
№ 71.	<i>24 березня 1919 р.</i> — Звернення уповноваженого по організації Червоної Армії в Угочанській жупі до трудящих про вступ в Червону Армію	104
№ 72.	<i>24 березня 1919 р.</i> — Оголошення директоріуму Ужанської жупи про покарання за контрреволюційні виступи	106
№ 73.	<i>24 березня 1919 р.</i> — Розпорядження командира Березької жупної озброєної охорони про введення в м. Берегові обмежень в зв'язку з надзвичайним становищем	107
№ 74.	<i>25 березня 1919 р.</i> — Оголошення Ради робітників с. Королева про введення тимчасових каральних заходів проти контрреволюціонерів	108

№ 75.	<i>Не раніше 25 березня — не пізніше 15 квітня 1919 р.</i> — Прокламація Севлюської організації соціалістичної партії Угорщини до населення Угочанської жупи про відношення Радянської влади до дрібної власності селян і ремісників	109
№ 76.	<i>25 березня — 8 квітня 1919 р.</i> — 3 книги наказів командира Червоної варти Березької жупи	110
№ 77.	<i>26 березня 1919 р.</i> — Постанова директоріуму Березької жупи про введення в установах нового розпорядку, про призначення службовців і створення тимчасових революційних трибуналів	111
№ 78.	<i>26 березня 1919 р.</i> — Постанова Револуційної Урядової Ради Угорської радянської республіки про націоналізацію промислових, шахтних і транспортних підприємств	112
№ 79.	<i>26 березня 1919 р.</i> — Оголошення директоріуму Березької жупи про покарання за навмисне ухилення від обробітку землі	114
№ 80.	<i>26 березня 1919 р.</i> — Присяга державних службовців на вірність Угорській радянській республіці	115
№ 81.	<i>27 березня 1919 р.</i> — Розпорядження директоріуму Березької жупи про порядок реквізицій майна	115
№ 82.	<i>28 березня 1919 р.</i> — Стаття газ. «Непсава» про національну політику Револуційної Урядової Ради	116
№ 83.	<i>Не пізніше 28 березня 1919 р.</i> — Циркуляр політичного уповноваженого громадського постачання Березької жупи про підвищення оплати праці батраків	117
№ 84.	<i>29 березня 1919 р.</i> — Прохання політичного уповноваженого Тисагатського округу до політичного уповноваженого в справах громадського постачання Березької жупи про розподіл серед незаможних селян конфіскованого зерна на насіння	118
№ 85.	<i>29 березня 1919 р.</i> — Кореспонденція газ. «Непсава» про насильства чеських буржуазних властей на окупованій території	118
№ 86.	<i>29 березня 1919 р.</i> — Циркуляр директоріуму Угочанської жупи начальникам окружних управлінь, сільським і районним нотарям про регулювання помелів і плати за помел	119
№ 87.	<i>29 березня 1919 р.</i> — Постанова директоріуму Березької жупи про заходи поліпшення квартирних умов трудящих Мукачева і Берегова	120
№ 88.	<i>30 березня 1919 р.</i> — Повідомлення газ. «Пешті Гірлап» про вітальну телеграму О. М. Горького урядові Угорської радянської республіки	121

- № 89. *30 березня 1919 р.* — Повідомлення політичного уповноваженого в справах громадського постачання Березької жупи політичному уповноваженому про дозвіл на продаж за твердими цінами безземельному населенню м. Мукачєва і с. Паланка конфіскованого зерна . . . 121
- № 90. *30 березня 1919 р.* — Циркуляр політичного уповноваженого в справах громадського постачання Березької жупи окружним політичним уповноваженим жупи про реквізицію худоби у великих господарствах . . . 122
- № 91. *31 березня 1919 р.* — Прохання секретаря Великодоброньської Ради селян до політичного уповноваженого в справах постачання Березької жупи про дозвіл на продаж населенню за твердими цінами конфіскованого у спекулянта борошна 123
- № 92. *1 квітня 1919 р.* — Постанова Револуційної Урядової Ради Угорської радянської республіки про права і функції робітничих, солдатських і селянських Рад і директоріумів 124
- № 93. *1 квітня 1919 р.* — Повідомлення газ. «Угочаї мункаш» про перемогу Радянської влади в Угочанській жупі . . . 128
- № 94. *1 квітня 1919 р.* — Кореспонденція газ. «Пешті Гірлап» про збори російських військовополонених в Будапешті 130
- № 95. *1 квітня 1919 р.* — Кореспонденція газ. «Угочаї мункаш» про організацію в м. Берегові робітничого клубу 131
- № 96. *1 квітня 1919 р.* — Кореспонденція газети «Берегі мункаш» про укладення колективного договору між кравцями і помічниками кравців в м. Берегові . . . 131
- № 97. *2 квітня 1919 р.* — Інструкція про вибори до сільських Рад 131
- № 98. *2 квітня 1919 р.* — Положення про структуру органів влади і про вибори в Угорській радянській республіці 133
- № 99. *Не раніше 2 квітня 1919 р.* — Листівка Мукачівської Ради робітників і солдатів з закликком організувати сільські Ради в селах Березької жупи 137
- № 100. *3 квітня 1919 р.* — Постанова Револуційної Урядової Ради про націоналізацію великих і середніх маєтків . . . 138
- № 101. *3 квітня 1919 р.* — Телеграма Русинського народного комісара Угорської радянської республіки Мукачівському відділу Руськокраїнського Народного Комісаріату про підготовку і контроль за проведенням виборів до Рад 139
- № 102. *3 квітня 1919 р.* — Повідомлення нотаря с. Великі Лучки адміністративному уповноваженому Березької жупи про схвалення жителями села постанови про недоторканість дрібних господарств і підприємств 141

№ 103.	<i>3 квітня 1919 р.</i> — Кореспонденція газ. «Пешті Герлап» про відгуки в Радянській Росії на революційні події в Угорщині	141
№ 104.	<i>3 квітня 1919 р.</i> — Повідомлення директоріуму Березької жупи про необхідність виконання розпорядження народного комісара внутрішніх справ Угорської радянської республіки відносно заборони виїзду за кордон	142
№ 105.	<i>4 квітня 1919 р.</i> — Повідомлення Тисадолинянського окружного народного комісара сільським представництвом про організацію Рад і про перші заходи Радянської влади	143
№ 106.	<i>5 квітня 1919 р.</i> — Розпорядження русинського народного комісара Угорської радянської республіки про утворення окружних директоріумів на території з українським населенням	145
№ 107.	<i>7 квітня 1919 р.</i> — Протокол виборів сільської Ради с. Гараздівки	146
№ 108.	<i>7 квітня 1919 р.</i> — Прохання голови комісії по набору до Червоної Армії до політичного уповноваженого Руської Крайни відносно розгортання пропаганди про вступ до Червоної Армії.	147
№ 109.	<i>8 квітня 1919 р.</i> — Розпорядження уповноваженого Руської Крайни окружним політичним уповноваженим про термінову організацію в округах і селах комісій для врегулювання землеволодіння	147
№ 110.	<i>8 квітня 1919 р.</i> — Протокол зборів селян с. Юлівці про соціальні перетворення в країні і про відношення Радянської влади до дрібної селянської власності	148
№ 111.	<i>9 квітня 1919 р.</i> — Розпорядження політичного уповноваженого Русинського Народного Комісаріату в м. Мукачеві політичному уповноваженому Латоричанського округу про роздачу населенню насіння із поміщицького зерносховища в с. Ракошині	149
№ 112.	<i>9 квітня 1919 р.</i> — Циркуляр політичного уповноваженого в справах громадського постачання Ужанської жупи окружним політичним уповноваженим про налагодження постачання продовольчими продуктами міст	149
№ 113.	<i>Не пізніше 10 квітня 1919 р.</i> — Брошура соціалістичної партії Угорщини «Что повинен знати земледілець из Советской республіки»	150
№ 114.	<i>10 квітня 1919 р.</i> — Розпорядження Русинського Народного комісаріату Угорської радянської республіки про територіальний поділ районів з українським населенням	154
№ 115.	<i>10 квітня 1919 р.</i> — Телеграма Руської Крайни Угорської радянської республіки про вибори окружних Рад на території Руської Крайни	155

№ 116.	10 квітня 1919 р. — З рішення директоріуму Березької жупи про структуру директоріуму і функції його структурних частин	156
№ 117.	10 квітня 1919 р. — З протоколу засідання окружної Ради робітників, селян і солдатів с. Косини	158
№ 118.	10 квітня 1919 р. — Розпорядження директоріуму Угочанської жупи Раді робітників с. Велятин про надіслання даних про забезпеченість селян борошном і зерном	158
№ 119.	10 квітня 1919 р. — Розпорядження політичного уповноваженого в справах громадського постачання в Березькій жупі берегівському політичному уповноваженому про розподіл серед населення гашеного вапна, конфіскованого у поміщика	159
№ 120.	10 квітня 1919 р. — Прохання виконавчого комітету Ради робітників с. Фанчикова до директоріуму Угочанської жупи про закриття в селі приватної крамниці спиртних напоїв з метою розташування в ній Ради і Червоної варти	159
№ 121.	Не пізніше 10 квітня 1919 р. — Звернення Мукачівської Ради до трудящих з закликом вступати в Червону Армію	161
№ 122.	11 квітня 1919 р. — Розпорядження народного комісара в справах Руської Крайни Угорської радянської республіки в Будапешті про організацію на території Закарпаття Червоної гвардії	161
№ 123.	11 квітня 1919 р. — Звернення Мукачівської Ради робітників, солдатів і селян до трудящих про вступ до Червоної Армії	162
№ 124.	11 квітня 1919 р. — Повідомлення Великоберезнянського окружного управління жупану Ужанської жупи про відмову населення округу платити церковні податки	165
№ 125.	12 квітня 1919 р. — Стаття газ. «Руська правда» про проект конституції Руської Крайни	166
№ 126.	12 квітня 1919 р. — Стаття газ. «Угочаї мункаш» про організацію і найближчі завдання Радянської влади в Угочанській жупі	168
№ 127.	12 квітня 1919 р. — Розпорядження політичного уповноваженого Березької жупи по націоналізації берегівському міському і окружним політичним уповноваженим про націоналізацію великих і середніх підприємств	170
№ 128.	12 квітня 1919 р. — Прохання командира загону Червоної бригади в Чопі до директоріуму Березької жупи про заготівлю продуктів харчування для Червоної Армії	171

- № 129. *12 квітня 1919 р.* — Прохання профспілки сільськогосподарських робітників і дрібних господарств до директоріуму Березької жупи про затвердження розцінок при погодинній оплаті праці сільськогосподарських робітників 171
- № 130. *12 квітня 1919 р.* — Кореспонденція газ. «Береги мункаш» з закликом прикласти всіх зусиль для відбудови зруйнованого господарства 173
- № 131. *Не пізніше 12 квітня 1919 р.* — Повідомлення директоріуму Угочанської жупи про націоналізацію маєтків поміщиків, які відмовляються продавати картоплю державі за безготівковим розрахунком 174
- № 132. *14 квітня 1919 р.* — Циркуляр начальника Великокапушанського окружного управління нотаріатам про створення в селах комісій по впорядкуванню землеволодіння і забезпеченню сільськогосподарського виробництва 175
- № 133. *14 квітня 1919 р.* — Телеграма генерального штабу Червоної варти директоріуму Березької жупи про негайний збір зброї від цивільних осіб та її облік 175
- № 134. *14 квітня 1919 р.* — Розпорядження політичного уповноваженого Березької жупи окружному політичному уповноваженому в м. Мукачеві про відкриття соляного джерела в с. Дорогобратові для безплатного забезпечення населення сіллю 176
- № 135. *15 квітня 1919 р.* — Із повідомлення політичного уповноваженого в м. Будапешті директоріуму Березької жупи про передачу підприємств і великих поміщицьких маєтків, розташованих на території жупи, в розпорядження державної Ради по землеустрою 177
- № 136. *17 квітня 1919 р.* — Постанова політичного уповноваженого в справах націоналізації в Березькій жупі берегівському міському і окружним політичним уповноваженим про введення трудової повинності 178
- № 137. *17 квітня 1919 р.* — Постанова директоріуму Березької жупи про обов'язкове залишення на своїх посадах і сумлінне виконання обов'язків керівниками, директорами і спеціалістами націоналізованих підприємств та про притягнення до відповідальності порушників постанови 179
- № 138. *17 квітня 1919 р.* — Розпорядження політичного уповноваженого в справах націоналізації в Березькій жупі міським і окружним політичним уповноваженим про проведення інвентаризації в майстернях з числом робітників до 20 чол. 179

- № 139. *18 квітня 1919 р.* — Повідомлення начальника інформаційного відділу 5-ї Червоної дивізії про організацію служби державної безпеки 180
- № 140. *18 квітня 1919 р.* — Циркуляр директоріуму Березької жупи окружним політичним уповноваженим про організацію відділів освіти при сільських, міських, окружних і жупних Радах 181
- № 141. *Не пізніше 18 квітня 1919 р.* — Прохання представництва с. Буковинки до русинського народного комісара про виділення пасовиська і лісу з маєтку графа Шенборна 182
- № 142. *18 квітня 1919 р.* — Повідомлення головного господарського і технічного уповноваженого м. Мукачева селянській Раді с. Буковинки про дозвіл на користування пасовиськами маєтку Шенборна і про вибори комісії по землеустрою 183
- № 143. *18 квітня 1919 р.* — Звернення Березького комітету соціалістичної партії до директоріуму Березької жупи про підготовку до святкування дня 1 Травня 184
- № 144. *18 квітня 1919 р.* — Розпорядження директоріуму Березької жупи про необхідність виконання розпорядження політичного уповноваженого в справах релігії і культу про відокремлення церкви від держави 185
- № 145. *19 квітня 1919 р.* — Кореспонденція газ. «Руська правда» про бажання трудящих Закарпаття воз'єднатися з Радянською Україною і про антинародну діяльність українських буржуазних націоналістів на Закарпатті 188
- № 146. *19 квітня 1919 р.* — Заклик газ. «Руська правда» до солдатів Руської Крайни захистити Радянську владу від іноземних імперіалістів 189
- № 147. *19 квітня 1919 р.* — Кореспонденція газ. «Берегі мункаш» про арешт колишнього піджупана Березької жупи та інших осіб за контрреволюційну діяльність 190
- № 148. *24 квітня 1919 р.* — Розпорядження командира загону Червоної варти про введення стану облоги в Мукачеві 191
- № 149. *24 квітня 1919 р.* — Розпорядження директоріуму м. Мукачева про необхідність виконання рішень Радянської Республіки і директоріуму 191
- № 150. *25 квітня 1919 р.* — Розпорядження директоріуму Березької жупи політичному уповноваженому м. Берегова про негайне повідомлення відносно виявлених контрреволюційних змов 192
- № 151. *25 квітня 1919 р.* — Стаття газ. «Пешті Гірлап» про революційні заворушення в чехословацьких військах 193

№ 152.	25 квітня 1919 р. — Кореспонденція газ. «Пешті Гірлап» про формування Русинської Червоної гвардії	194
№ 153.	25 квітня 1919 р. — Кореспонденція газ. «Пешті Гірлап» про героїчну оборону трудящими м. Севлюша свого міста від румунських окупантів	195
№ 154.	27 квітня 1919 р. -- Звернення газ. «Пешті Гірлап» про вступ до лав Русинської Червоної дивізії	195
№ 155.	Серпень 1919 р. — Звернення Виконкому Комуністичного Інтернаціоналу в зв'язку з поразкою Радянської влади в Угорщині	196
№ 156.	Кінець 1920 р. — Стаття «Календаря «Правди» на 1921 р.» про участь в Червоній Армії Угорської радянської республіки трудящих Закарпаття.	198
№ 157.	Кінець 1920 р. — Стаття «Календаря «Правди» на 1921 р.» про значення встановлення Радянської влади в 1919 р. для трудящих Закарпаття	201
№ 158.	Не раніше 26 квітня 1919 р. — Наказ командуючого румунськими окупаційними військами на Закарпатті про притягнення до відповідальності громадян за виступ проти румунського окупаційного режиму	207
№ 159.	3 травня 1919 р. — Розпорядження помічника міністерського секретаря Мукачівському окружному управлінню про припинення захоплення і розподілу лісу і землі селянами в маєтках Шенборна-Бухгейма	209
№ 160.	14 травня 1919 р. — Розпорядження жупана Ужанської жупи про введення окупаційного режиму	209
№ 161.	22 травня 1919 р. — Розпорядження в. о. піджупана Березької жупи Берегівському, Косинському та Іршавському окружним начальникам про розпуск сільських директоріумів, створених в період Радянської влади	211
№ 162.	Не пізніше 12 червня 1919 р. — Наказ командуючого румунськими окупаційними військами про притягнення до відповідальності службовців державних залізниць за виступ проти окупаційного режиму	211
№ 163.	19 червня 1919 р. — Рішення Затисянського окружного управління про арешт жителів с. Вари за активну діяльність в період Радянської влади	213
№ 164.	1 липня 1919 р. — Із звіту в. о. піджупана Березької жупи про становище в жупі під час румунської окупації	213
№ 165.	2 липня 1919 р. — Повідомлення заступника начальника Хустського окружного управління нотарям округу про розпорядження наджупана Марамороської жупи відносно повернення поміщикам захоплених селянами під час Радянської влади земель, пасовищ і лісів	215

№ 166.	<i>5 вересня 1919 р.</i> — З місячного звіту начальника Косинського окружного управління жупанському управлінню в Берегові про придушення Радянської влади	216
№ 167.	<i>29 вересня 1919 р.</i> — Оголошення в. о. жупана Мукачівської жупи про розпуск міських і сільських представництв	217.
№ 168.	<i>30 вересня 1919 р.</i> — Повідомлення начальника поліції бургомістрові м. Берегова про переслідування і арешти активістів Радянської влади	218
№ 169.	<i>2 жовтня 1919 р.</i> — Донесення імстичівського нотаря начальнику Иршавського окружного управління про революційну агітацію на селі і про відмовлення жителів підкорятися властям	218
№ 170.	<i>10 жовтня 1919 р.</i> — Листівка, розповсюджена на початку жовтня в м. Мукачеві, з закликком до трудящих боротися проти буржуазного ладу	221
№ 171.	<i>1 грудня 1919 р.</i> — Протокол зборів селян с. Грушева про злодіяння румунських окупаційних властей	221
№ 172.	<i>12 січня 1920 р.</i> — Повідомлення ракошинського нотаря жупану Березької жупи про революційні настрої селян	222
№ 173.	<i>6 березня 1920 р.</i> — Відомість начальника Берегівського окружного управління про кількість голодуючих в селах Тисагатського округу	223
№ 174.	<i>6 березня 1920 р.</i> — З донесення начальника Волівського окружного управління Мукачівському жупанському управлінню про тяжке економічне становище населення округу	224
№ 175.	<i>15 березня 1920 р.</i> — Скарга селян с. Суха Бронька Ужгородському окружному поземельному управлінню на управляючого маєтком графа Телекі в с. Довгому за його кривди селянам	225
№ 176.	<i>18 березня 1920 р.</i> — Прохання селян Волівського округу до президента Чехословацької республіки про надання їм допомоги в зв'язку з голодом	226
№ 177.	<i>24 березня 1920 р.</i> — Кореспонденція газ. «Наука» про організаційний з'їзд Міжнародної соціалістичної партії Підкарпатської Русі	228
№ 178.	<i>27 березня 1920 р.</i> — Протест жителів с. Лалова проти усунення з посади членів сільської управи, обраних в сільську Раду при Радянській владі	229
№ 179.	<i>31 березня 1920 р.</i> — З донесення вахмістра Зняцівської жандармської станції Мукачівському жупанському управлінню про захоплення і поділ селянами с. Великі Лучки поміщицьких земель	230

- № 180. *2 квітня 1920 р.* — Донесення Цивільного управління Підкарпатської Русі міністерству внутрішніх справ Чехословаччини про Установчий з'їзд Міжнародної соціалістичної партії 21 березня 1920 р. 231
- № 181. *Не пізніше 20 квітня 1920 р.* — Звернення Берегівської організації Міжнародної соціалістичної партії до трудящих міста з закликом відзначити день 1 Травня . 232
- № 182. *30 квітня 1920 р.* — Стаття газ. «Правда» про вимоги окружного комітету Міжнародної соціалістичної партії до уряду Чехословаччини вжити заходів проти голоду і безробіття на Закарпатті 233
- № 183. *30 квітня 1920 р.* — Стаття газ. «Правда» про переможний страйк робітників сваялівських промислових підприємств 234
- № 184. *30 квітня 1920 р.* — Стаття газ. «Правда» про переможний страйк сільськогосподарських робітників Ужгородського округу під керівництвом Ужгородської організації Міжнародної соціалістичної партії 235
- № 185. *1 травня 1920 р.* — Резолюція робітників, прийнята на мітингу в м. Берегові, з вимогою укладення мирного договору з Радянською Росією 236
- № 186. *1 травня 1920 р.* — Резолюція зборів робітників і селян в м. Мукачеві з вимогою скасування надзвичайного становища на Закарпатті і укладення мирного договору з Радянською Росією 237
- № 187. *7 травня 1920 р.* — Кореспонденція газ. «Правда» про святкування Першого травня на Закарпатті в 1920 р. 238
- № 188. *Не раніше 27 травня 1920 р.* — Листівка Міжнародної соціалістичної партії з закликом до робітників протестувати проти призначення Г. Жатковича губернатором Підкарпатської Русі 240
- № 189. *14 травня 1920 р.* — Звернення окружного комітету Міжнародної соціалістичної партії про солідарність трудящих Закарпаття з трудящими Угорщини в боротьбі з реакційним хортістським режимом 241
- № 190. *14 травня 1920 р.* — Стаття газ. «Правда» про інтернаціональну політику Міжнародної соціалістичної партії Підкарпатської Русі 243
- № 191. *21 травня 1920 р.* — Заява Центрального Комітету Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської України про завдання партії 245
- № 192. *5 червня 1920 р.* — Вилучені цензурою з газ. «Правда» матеріали, що викривають колонізаторську політику чеської буржуазії 246

- № 193. *Не пізніше 6 червня 1920 р.* — Оголошення Севлюської окружної організації Міжнародної соціалістичної партії про проведення зборів трудящих 250
- № 194. *11 червня 1920 р.* — Наказ командуючого окупаційними військами про покарання селян за випас худоби на державних землях 250
- № 195. *11 червня 1920 р.* — Лист учасників наради Берегівського окружного комітету Міжнародної соціалістичної партії уряду Чехословаччини з протестом проти буржуазних властей і призначення Жатковича губернатором . 251
- № 196. *18 червня 1920 р.* — Листівка страйкового комітету в м. Мукачеві з заклик до робітників приєднатись до загального страйку 252
- № 197. *19 червня 1920 р.* — Донсення віце-губернатора Підкарпатської Русі уряду Чехословацької республіки про загальний страйк трудящих Закарпаття 252
- № 198. *20 червня 1920 р.* — Резолюція надзвичайного з'їзду Міжнародної соціалістичної партії про єдність дій робітничого класу Чехословаччини 253
- № 199. *22 червня 1920 р.* — Звіт начальника Мукачівського окружного управління про революційну діяльність професійної організації каменярів в передмісті Мукачева — Паланку 255
- № 200. *Не пізніше 25 червня 1920 р.* — Вітальна телеграма Свлявської організації Міжнародної соціалістичної партії кладненським робітникам 257
- № 201. *29 червня 1920 р.* — Резолюція, ухвалена конгресом лівого крила соціал-демократичної партії Словаччини і Міжнародної соціалістичної партії Закарпатської України в м. Кошице, про приєднання до III Інтернаціоналу і про необхідність створення робітничих і селянських Рад 258
- № 202. *3 липня 1920 р.* — Звернення редакції газ. «Правда» до робітників і селян з закликом розповсюджувати цю газету 259
- № 203. *3 липня 1920 р.* — Стаття газ. «Правда» про підсумки загального політичного страйку робітників Закарпаття проти призначення Жатковича губернатором 259
- № 204. *10 липня 1920 р.* — Звернення Міжнародної соціалістичної партії до робітників і селян про підтримку газ. «Правда» 262
- № 205. *15 липня 1920 р.* — Звіт Мукачівського окружного управління Мукачівському жупанському управлінню про становище в окрузі 264

№ 206.	15 липня 1920 р. — Повідомлення Нижньовіzniцької жандармської станції Росвігівському окружному управлінню про страйк робітників Фрідешевського ливарного заводу	265
№ 207.	22 липня 1920 р. — Допесення поліцейського агента в Ужгороді Мукачівському жупанському управлінню про комуністичний рух в Мукачівській жупі	265
№ 208.	6 серпня 1920 р. — Резолюція зборів робітників Великобичківського хімічного заводу про створення профспілки і запровадження в життя закону про восьмигодинний робочий день	266
№ 209.	7 серпня 1920 р. — З маніфесту II Конгресу Комінтерну про білий терор в Угорщині	267
№ 210.	8 серпня 1920 р. — З повідомлення жандармського командування Тересвянського округу крайовому жандармському командуванню в Ужгороді про прагнення населення до воз'єднання з Радянською Батьківщиною	269
№ 211.	9 серпня 1920 р. — З донесення Мукачівського жупанського управління Цивільному управлінню про поширення комуністичного руху на Закарпатті в зв'язку з наближенням Червоної Армії	270
№ 212.	15 серпня 1920 р. — З повідомлення жандармського командування Цивільному управлінню про політичне становище на Закарпатській Україні	272
№ 213.	2 вересня 1920 р. — Зі звіту начальника Нижньоверечанського окружного управління Мукачівському жупанському управлінню про революційний настрій селян в зв'язку з наближенням Червоної Армії	273
№ 214.	5 вересня 1920 р. — Кореспонденція газ. «Карпаті футар» про вигнання жителями сс. Зубівка і Станове реквізиторів	274
№ 215.	17 вересня 1920 р. — Конфіскована стаття газ. «Правда» про жорстокий колоніальний режим чеської буржуазії на Закарпатті	274
№ 216.	4 жовтня 1920 р. — Заклик Центрального Комітету соціал-демократичної партії Чехословаччини до робітників держав Середньої Європи про посилення допомоги Радянській Росії в боротьбі проти білопольської інтервенції та імперіалістичної реакції всіх країн	275
№ 217.	27 жовтня 1920 р. — Оголошення заступника берегівського бургомістра про передачу арештованих комуністів військовому трибуналу	280
№ 218.	3 листопада 1920 р. — Повідомлення віце-губернатора Підкарпатської Русі міністерству внутрішніх справ Чехословаччини про використання військової сили для подавлення можливих виступів селян	280

- № 219. 8 листопада 1920 р. — Прохання селян с. Нижній Синевир до президента Чехословацької республіки про повернення відібраних у них лісів та пасовиськ 281
- № 220. 10 листопада 1920 р. — Розпорядження в. о. жупана Березької жупи Косинському окружному управлінню про вжиття заходів проти захватів лісів селянами 283
- № 221. 22 листопада 1920 р. — Листівка Міжнародної соціалістичної партії до трудящих Закарпаття з закликком боротись проти білого терору Хорті в Угорщині 284
- № 222. 26 листопада 1920 р. — Відомість збитків, завданих населенню Волизького округу румунськими окупаційними військами в 1919—1920 рр. 286
- № 223. 1 грудня 1920 р. — Передова стаття газ. «Правда» про антинародну діяльність буржуазних партій в Закарпатті 287
- № 224. 2 грудня 1920 р. — Повідомлення Мукачівського жупанського управління Цивільному управлінню про демонстрацію трудящих в м. Мукачеві проти грабіжницького характеру грошової реформи 289
- № 225. 12 грудня 1920 р. — Звернення Кошицької організації Чехословацької соціал-демократичної партії (лівої) до трудящих Словаччини і Закарпаття з закликком до загального політичного страйку 291
- № 226. 12 грудня 1920 р. — Звернення Ради дії до трудящих Словаччини і Закарпаття з закликком розпочати генеральний страйк 293
- № 227. 15 грудня 1920 р. — З донесення поліцейського управління Цивільному управлінню про збори Міжнародної соціалістичної партії в м. Ужгороді 294
- № 228. 15 грудня 1920 р. — Циркуляр Цивільного управління жупанським і поліцейським управлінням про рішуче придушення комуністичних виступів в зв'язку з підготовкою грудневого страйку 295
- № 229. 15 грудня 1920 р. — Листівка Міжнародної соціалістичної партії з закликком до трудящих Закарпатської України розпочати загальний політичний страйк в знак солідарності з чеським пролетаріатом 295
- № 230. 16 грудня 1920 р. — Розпорядження віце-губернатора крайовому військовому управлінню про приведення військ ужгородського і мукачівського гарнізонів у бойову готовність в зв'язку з початком загального страйку трудящих Закарпаття 297
- № 231. 16 грудня 1920 р. — З донесення управління солерудників в с. Солотвині міністерству громадських робіт Чехословацької республіки про страйк робітників солерудника 298

№ 232.	<i>16 грудня 1920 р.</i> — Резолюція, прийнята на мітингу страйкарів у м. Мукачеві 16 грудня 1920 р.	298
№ 233.	<i>17 грудня 1920 р.</i> — З повідомлення начальника Мукачівського поліцейського управління Цивільному управлінню в Ужгороді про хід страйку трудящих в м. Мукачеві	299
№ 234.	<i>17 грудня 1920 р.</i> — Донесення жандармського відділення в с. Порошкові Цивільному управлінню в Ужгороді про страйк робітників хімічної фабрики «Бантлін» в с. Тур'я Бистра	300
№ 235.	<i>17 грудня 1920 р.</i> — Телефонограма Мукачівського жупанського управління Цивільному управлінню про страйки трудящих в селищах Сваляві, Перечині і с. Тур'я Бистра	300
№ 236.	<i>18 грудня 1920 р.</i> — Донесення начальника Свалявського окружного жандармського управління крайовому жандармському командуванню про страйк і демонстрацію робітників у Сваляві	301
№ 237.	<i>21 грудня 1920 р.</i> — Донесення старшого вахмістра Цивільному управлінню Підкарпатської Русі в Ужгороді про припинення страйку робітників фабрики «Бантлін» і державних лісопилних заводів в с. Перечині	303
№ 238.	<i>22 грудня 1920 р.</i> — Відозва Міжнародної соціалістичної партії до робітників і селян про посилення боротьби з інтервенцією імперіалістичних країн проти Радянської Росії і про вибори делегатів на конгрес в Любохні	304
№ 239.	<i>22 грудня 1920 р.</i> — Повідомлення газ. «Правда» про хід грудневого загального політичного страйку на Закарпатті в 1920 р.	306
№ 240.	<i>Кінець 1920 р.</i> — Стаття «Календаря «Правди» на 1921 р.», яка викриває політику чехословацького уряду в питанні про автономію Закарпатської України	308
№ 241.	<i>16 січня 1921 р.</i> — Резолюція з'їзду лівого крила соціал-демократії Словаччини і Закарпатської України в Любохні про вступ до Комуністичного Інтернаціоналу	316
№ 242.	<i>20 лютого 1921 р.</i> — Лист об'єданого з'їзду Комуністичної спілки молоді робітникам усіх національностей Чехословацької республіки	317
№ 243.	<i>4 березня 1921 р.</i> — З листа начальника Великобичківського окружного управління Цивільному управлінню Підкарпатської Русі з проханням про посилення поліцейського нагляду в окрузі в зв'язку зі зростанням революційного руху	318

№ 244.	9 березня 1921 р. — Листівка Ради профспілок Берегівського округу з закликом до селян боротися за демократичне проведення земельної реформи	320
№ 245.	23 березня 1921 р. — Телеграма Цивільного управління Берегівському жупанському управлінню про боротьбу з поширенням комуністичної підпільної літератури	321
№ 246.	30 березня 1921 р. — Протокол зборів селян с. Новоселиці про вимогу землі	321
№ 247.	Не раніше березня 1921 р. — Відомість Косинського окружного управління про кількість голодуючих в селах Батьове, Бовтрадь, Рафайлове з листопада 1920 р. до березня 1921 р.	323
№ 248.	4 квітня 1921 р. — Інтерпеляція комуністичних депутатів чехословацького парламенту з вимогою надання політичних прав трудящим Закарпатської України	324
№ 249.	24 квітня 1921 р. — Повідомлення управляючого маєтку в с. Дібровці про захоплення селянами с. Зянцева орних земель маєтку	327
№ 250.	13 травня 1921 р. — З передової статті газ. «Правда» про значення і необхідність для трудящих створення Комуністичної партії	328
№ 251.	16 травня 1921 р. — Резолюція організаційного з'їзду Комуністичної партії Чехословаччини, який відбувся 14—16 травня 1921 р., про вступ до III Комуністичного Інтернаціоналу	330
№ 252.	24 травня 1921 р. — Донесення жандармської станції в с. Солотвині крайовому жандармському управлінню в Ужгороді про страйк робітників соляних шахт	331
№ 253.	27 травня 1921 р. — Резолюція загальних зборів комуністів Берегова про підтримку 21 умови вступу до Комінтерну, прийнятої на II Конгресі Комінтерну	332
№ 254.	22 червня — 22 липня 1921 р. — Із резолюції III Конгресу Комінтерну про прийняття Комуністичної партії Чехословаччини в члени Комінтерну	335
№ 255.	22 червня — 22 липня 1921 р. — Із резолюції III Конгресу Комінтерну про створення і чисельність Комуністичної партії Чехословаччини	335
№ 256.	4 червня 1921 р. — Повідомлення міністерства в справах Словаччини віце-губернатору про виїзд до Москви на Конгрес III Інтернаціоналу делегатів з Закарпатської України	336
№ 257.	18 червня 1921 р. — Стаття газ. «Правда» про створення на Закарпатті революційних професіональних спілок і приєднання їх до червоного професіонального Інтернаціоналу	337

№ 258.	25 червня 1921 р. — З повідомлення віце-губернатора президенту і уряду Чехословацької республіки про збройний виступ селян с. Арданова за поділ землі і лісу	339
№ 259.	26 червня 1921 р. — Циркуляр Цивільного управління жупанським і окружним управлінням про вжиття суворих заходів проти захоплення селянами державних і поміщицьких земель	341
№ 260.	29 червня 1921 р. — Повідомлення Мукачівського окружного управління Мукачівському жупанському управлінню про вжиття заходів проти насильних захоплення селянами державних і поміщицьких земель, лісів і пасовиськ	343
№ 261.	1 липня 1921 р. — Донесення Берегівського поліцейського управління Берегівському жупанському управлінню про страйк цегельників	344
№ 262.	1 липня 1921 р. — Донесення Перехреснянської жандармської станції Нижньоверечанському окружному жандармському управлінню про скарги селян на безземелля і високі податки і про насильний захват селянами поміщицьких земель і лісів	345
№ 263.	2 липня 1921 р. — З статті газ. «Руде право. Вечернік» про жорстоку розправу жандармерії з селянами с. Арданова	346
№ 264.	2 липня 1921 р. — Газ. «Правда» про загальний страйк банківських службовців у Чехословаччині і Закарпатській Україні	349
№ 265.	3 липня 1921 р. — Звернення ЦК Комуністичної партії Чехословаччини до пролетаріату про організацію масових демонстрацій протесту проти ув'язнення учасників грудневого страйку	349
№ 266.	15 липня 1921 р. — Прохання Мукачівського жупанського управління до Цивільного управління надіслати в с. Довге військовий загін	351
№ 267.	24 липня 1921 р. — Стаття газ. «Руде право» про важке політичне й економічне становище трудящих Закарпаття	352
№ 268.	Не пізніше 9 серпня 1921 р. — Повідомлення Довжанського окружного управління Цивільному управлінню про посилення впливу комуністичних ідей на трудящих с. Довгого	354
№ 269.	3 вересня 1921 р. — Наказ Ужгородського жупанського управління начальнику Ужгородського окружного управління про вжиття заходів у зв'язку з підготовкою до святкування дня молоді	355

- № 270. *5 вересня 1921 р.* — Донесення жандармської станції с. Солотвини Великобичківському окружному управлінню про організацію демонстрації членами молодіжної комуністичної організації 357
- № 271. *18 вересня 1921 р.* — Звернення Комуністичної партії Чехословаччини до пролетаріату всієї країни про надання допомоги трудящим Радянської Росії в зв'язку з голодом 358
- № 272. *26 вересня 1921 р.* — Лист селянина до редакції газ. «Правда» з закликом до селян боротися за свої права під прапором Комуністичної партії 362
- № 273. *27 вересня 1921 р.* — З директиви Закарпатського крайового секретаріату Чехословацької Комуністичної партії окружним секретаріатам про залучення військово-полонених, які повертаються з Радянської Росії, до партійної роботи 363
- № 274. *1 жовтня 1921 р.* — Стаття газ. «Правда» «Ще ніскільки слов про земельну реформу панів в Подкарпатській Русі» 364
- № 275. *1 жовтня 1921 р.* — Газ. «Правда» про обрання делегатів від партійної організації Закарпатської України на Об'єднавчий з'їзд Комуністичної партії Чехословаччини і про наказ делегатам 367
- № 276. *8 жовтня 1921 р.* — Із статті газ. «Правда» про надмірне збільшення бюрократичного буржуазно-чиновницького апарату в Чехословаччині і величезні витрати на його утримання 368
- № 277. *9 жовтня 1921 р.* — Звернення Центрального Комітету Комуністичної партії Чехословаччини до робітників і робітниць з закликом посилити боротьбу в зв'язку з підготовкою імперіалістичної інтервенції проти Радянської Росії 369
- № 278. *4 листопада 1921 р.* — Резолюція Об'єднавчого з'їзду Комуністичної партії Чехословаччини про створення єдиної Комуністичної партії Чехословаччини 371
- № 279. *8 листопада 1921 р.* — Виступ на Об'єднавчому з'їзді Комуністичної партії Чехословаччини в Празі в листопаді 1921 р. делегата Закарпатської України І. Мондока 372
- № 280. *20 листопада 1921 р.* — Звернення газ. «Правда» з закликом допомогти потерпілим від неврожаю трудящим Радянської Росії 373

- № 281. *15 грудня 1921 р.* — Інтерпеляція комуністичних депутатів чехословацького парламенту прем'єр-міністру Чехословаччини про нестерпний окупаційний режим в Закарпатті 374
- № 282. *Приблизно 1921 р.* — Комуністична листівка з закликом до солдатів підтримувати революційні виступи трудящих 392
- № 283. *5 лютого 1922 р.* — Позідомлення газ. «Карпатська правда» про скликання конференції Закарпатської крайової організації Комуністичної партії Чехословаччини 398
- № 284. *21 лютого 1922 р.* — Кореспонденція газ. «Кашаї мункаш» про конференцію Закарпатської крайової організації Комуністичної партії Чехословаччини 399
- № 285. *20 квітня 1922 р.* — Повідомлення референта міністерства соціальної опіки в Ужгороді Кошіцькому промислому інспекторату про страйк робітників цегельних заводів 403
- № 286. *21 квітня 1922 р.* — Колективний договір між власниками цегельно-черепичних заводів і Берегівською організацією Центральної спілки будівельних робітників і робітників цегельних заводів 404
- № 287. *14 травня 1922 р.* — Газ. «Карпатська правда» про святкування Першого травня на Закарпатті 405
- № 288. *1 червня 1922 р.* — Резолюція зборів, організованих Комуністичною партією в м. Ужгороді 410
- № 289. *Не пізніше 1 червня 1922 р.* — Відозва Ради профспілок Закарпатської України до трудящих про проведення загального політичного 24-годинного страйку солідарності з чехословацькими робітниками 411
- № 290. *2 червня 1922 р.* — Донесення Мукачівського поліцейського управління жупанському управлінню про хід страйку трудящих 414
- № 291. *3 червня 1920 р.* — Кореспонденція газ. «Русинської мадьяр гірлап» про розправу жандармерії над страйкуючими під час демонстрації в Берегові і Мукачеві 416
- № 292. *8 червня 1922 р.* — Інтерпеляція групи комуністів — депутатів парламенту урядові Чехословаччини з приводу кривавої розправи над селянами с. Грушева 418
- № 293. *19 червня 1922 р.* — Зі звернення крайового секретаріату Комуністичної спілки робітничої молоді до всіх організацій робітничої молоді з закликом активніше включатись в революційну боротьбу трудящих 421

- № 294. *19 липня 1922 р.* — Стаття газ. «Руде право» про політичне і економічне пригнічення робітників на Свалявському хімічному заводі 422
- № 295. *1 вересня 1922 р.* — Заява Центрального Комітету Комуністичної партії Чехословаччини про економічну кризу і тактику партії 424
- № 296. *12 вересня 1922 р.* — З донесення поліцейського агента про конференцію Закарпатської крайової організації Чехословацької Комуністичної партії в м. Мукачеві . 430
- № 297. *Не пізніше 13 жовтня 1922 р.* — Комуністична листівка «До молодих робітників села» з закликом вступати в Комуністичну спілку робітничої молоді 434
- № 298. *31 жовтня 1922 р.* — Звернення Центрального Комітету Комуністичної партії Чехословаччини до трудящих в зв'язку з 5-ю річницею Великої Жовтневої соціалістичної революції 436
- № 299. *24 листопада 1922 р.* — Газ. «Руде право» про безправне політичне і тяжке економічне становище трудящих Закарпаття 438
- № 300. *14 січня 1923 р.* — Резолюція зборів безробітних м. Мукачева з вимогою роботи і допомоги по безробіттю . 444
- № 301. *28 січня 1923 р.* — Звернення Центрального Виконавчого Комітету Комуністичної партії Чехословаччини до робітників країни з викладом соціальних та політичних вимог 445
- № 302. *28 січня 1923 р.* — Повідомлення газ. «Карпатська правда» про скликання I з'їзду КПЧ і конференції її Закарпатської крайової організації 447
- № 303. *3 лютого 1923 р.* — Заява делегатів від Словацької, Закарпатської і Тешинської комуністичних організацій на I з'їзді Комуністичної партії Чехословаччини про колоніальний режим в їх країнах 449
- № 304. *26 лютого 1923 р.* — Донесення Тересвянського окружного управління президії Цивільного управління про мітинг робітників в с. Солотвині 452
- № 305. *27 лютого 1923 р.* — З донесення Рахівського окружного управління Севлюському жупанському управлінню про робітничі збори в с. Великий Бичків 455
- № 306. *4 квітня 1923 р.* — Кореспонденція газ. «Руде право» про виступ І. Мондока на Надзвичайному з'їзді Комуністичної партії Чехословаччини, скликаному в зв'язку з виходом антиробітничого закону «Про охорону республіки» 456

№ 307.	11 квітня 1923 р. — Кореспонденція газ. «Руде право» про хижацьке знищення лісів на Закарпатті та Словаччині	457
№ 308.	31 травня 1923 р. — Повідомлення політичного управління канцелярії віце-губернатора про поширення впливу комуністів серед лісорубів с. Ясня	459
№ 309.	2 липня 1923 р. — Донесення уповноваженого Рахівського окружного управління в окружне управління прохід організованих Комуністичною партією зборів трудящих с. Великий Бичків	460
№ 310.	1 серпня 1923 р. — Стаття газ. «Руде право» «Політичні змови на Підкарпатській Русі»	462
№ 311.	26 серпня 1923 р. — Звернення Центрального Комітету Комуністичної партії Чехословаччини до трудящих всієї країни з викриттям антинародної політики урядової коаліції, викладенням передвиборної програми партії і з закликом до її підтримки	464
№ 312.	3 вересня 1923 р. — Кореспонденція газ. «Мункаш» про передвиборну конференцію Крайової комуністичної організації	468
№ 313.	11 вересня 1923 р. — Стаття газ. «Руде право», що викриває буржуазну виборчу систему на Закарпатті в період підготовки до виборів в сільські управи	472
№ 314.	17 жовтня 1923 р. — Кореспонденція газ. «Мункаш» про результати виборів у сільські представництва на Закарпатті	475
№ 315.	3 січня 1924 р. — З інтерпеляції клубу комуністичних депутатів чехословацького парламенту про кровопролиття в с. Дуловому	480
№ 316.	27 лютого 1924 р. — Виборча програма Закарпатської крайової організації КПЧ	481

ЗМІСТ

Від редакції	3
------------------------	---

Розділ I

Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху трудящих Закарпаття (листопад 1917 р. — березень 1919 р.)	19
---	----

Розділ II

Встановлення і діяльність Радянської влади на Закарпатті (березень—квітень 1919 р.)	91
---	----

Розділ III

Боротьба трудящих Закарпаття проти режиму військової диктатури. Створення Закарпатської крайової комуністичної партійної організації (квітень 1919 р. — травень 1921 р.)	205
--	-----

Розділ IV

Посилення революційної боротьби трудящих Закарпаття під керівництвом Комуністичної партії (травень 1921 р. — грудень 1923 р.)	333
---	-----

Додатки

Список скорочень	489
Примітки	490
Хронологічний показчик	511
Географічний показчик	516
Перелік фондів, використаних у збірнику	527
Перелік документів	529

Путем Октября
(на українском языке)

Редактор *В. Панченко*
Художник *О. Терновська*
Художній редактор *М. Фернега*
Технічний редактор *М. Лучків*
Коректор *Н. Кривіна*

ББ С1138. Зам. № 1375. З'яно до набору 31 V 1957 р. Підписано до друку 25 X 1957 р. Форм. пап. 84x108|32. Друк арк. 28,49+1 вкл. Обл.-видавн. арк. 29,97. Тираж 5000 прим. Ціна 9 крб.

Закарпатське обласне видавництво, м. Ужгород, пл. Радянська, 1.

Закарпатська обласна друкарня, м. Ужгород, пл. Корятовича, 20.

СХРБ.

ШЛЯХОМ
ЖОВТНЯ

I